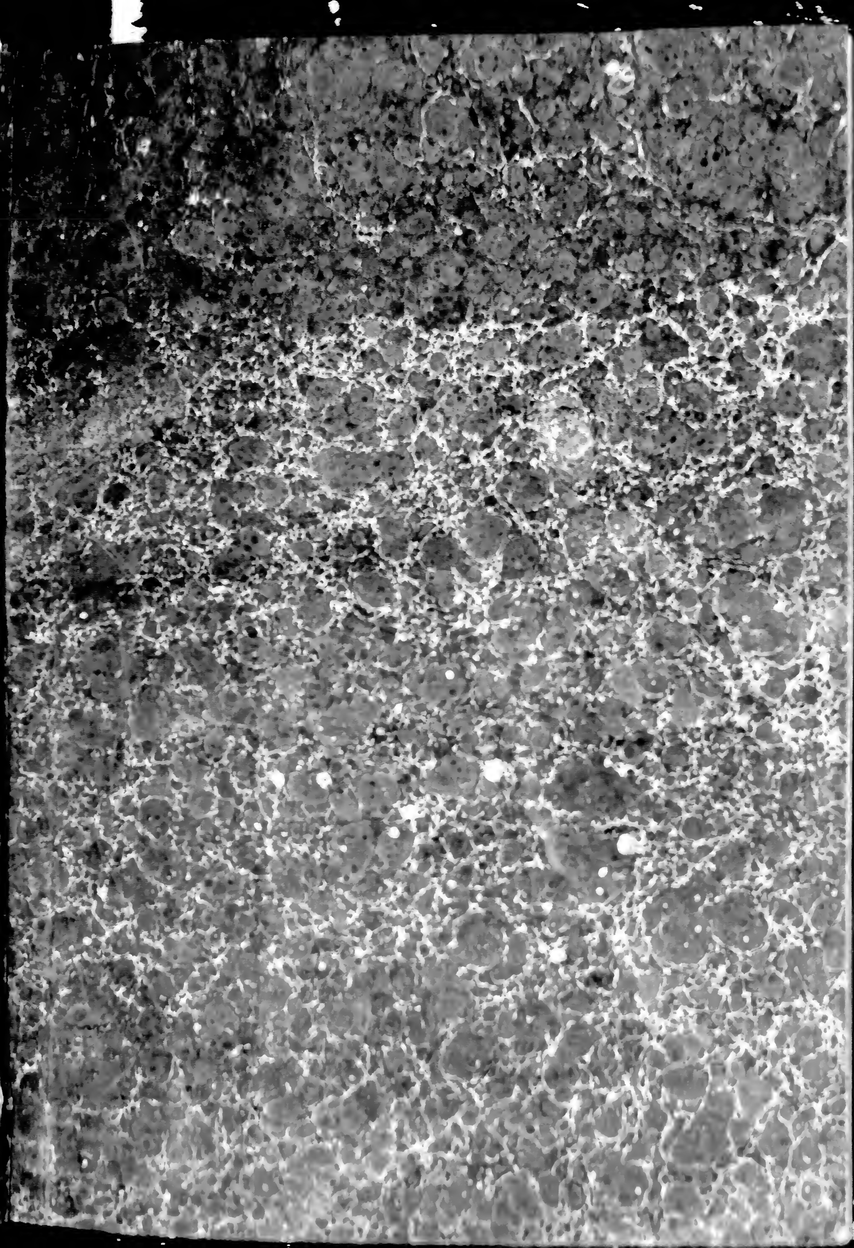

DRACONTII
CARMINA.

DRACONTII

POETAE CHRISTIANI SECVLI V.

CARMINA

EX MSS. VATICANIS DVPLO AVCTIORA IIS,
QVAE ADHVC PRODIERVNT

RECENSENTE FAVSTINO AREVALO

QVI PROLEGOMENA, VARIAS VETERVM EDITIONVM LECTIONES,
PERPETVASQVE NOTATIONES ADIECIT

AD EMINENTISS., ET REVERENDISS. PRINCIPEM, ET D. D.

FRANCISCVM ANTONIVM
DE LORENZANA
S. R. E. PRESB. CARDINALEM

ARCHIEPISCOPVM TOLETANVM, HISPANIARVM PRIMATEM

ROMAE. cIↃ. IↃcc. xcI.

APVD ANTONIVM FVLGONIVM, PRAESIDVM FACVLTATE.

EMINENTISS., ET REVERENDISS. PRINCIPI, ET D. D.

FRANCISCO ANTONIO
DE LORENZANA, ET BVTRON

S. R. E. PRESBYTERO CARDINALI, ARCHIEPISCOPO TOLETANO, HISPANIARVM PRIMATI, CANCELLARIO MAIORI CASTELLAE, PRAECLARI REGII ORDINIS HISPANICI CAROLI III. MAGNA CRVCE INSIGNITO, ETC.

FAVSTINVS AREVALVS.

VEterem christianum poetam Dracontium, quem inter Patrum Toletanorum opera typis elegantissimis recusum a te, Eminentissime Princeps, superioribus annis acceperam, libens merito nunc tibi reddo ad codices manu scriptos Bibliothecae

Vaticanae , vt tibi morem gererem , diligenter recognitum . Percommodum vero , perque iucundum mihi accidit, vt hoc ipso tempore Gregorius Alfonsus Villagomez , et Lorenzana , tuus ex sorore nepos , Archidiaconus Calatrauensis , Romam accesserit , vir ornatissimus , atque iis animi virtutibus, iis ingenii dotibus, et doctrinarum praesidiis instructus , quae , vt tibi maxime charus sit, efficiunt: in cuius ego manum Dracontium de manu trado , vt hac etiam ex parte meus qualiscumque in poetam doctum , et ingeniosum labor gratus tibi adueniat , quem alioqui iure tuo a me posses repetere . Ac tametsi Dracontium ita, vt vides , a me recensitum tibi non deberem, vt multis equidem debeo nominibus , tamen cui alteri potius luce denuo publica donatum offerrem? Vtinam ea opera , quam in eximio poeta illustrando collocaui , vt tibi debita est , ita etiam te , tuoque singulari merito , doctrina , integritate morum digna esset !

II. Quum enim priscae illi auitae Legionensi nobilitati , quae Maurorum iugum ab Hispanorum ceruicibus in primis excussit , reliquas virtutes amplissimae tuae dignitati consentaneas cu-

mulatissime adiunxeris, diuinarum literarum adeo diligens cultor, et munificus patronus existis, vt decessoribus tuis, Montanis, Helladiis, Eugeniis, Ildefonsis, Iulianis, Cisneriis te vel conferre, vel praeferre etiam possimus, ceteris Praesulibus, qui sunt, quique futuri sunt, ad imitandum, vel certe ad admirandum proponere. Longum profecto est, et in re perspicua non necessarium, immortalia tua merita in ecclesiasticae doctrinae studiosos commemorare, omnino vero de iis tacere, quando hic mihi locus opportunus oblatus est, nefas esse arbitror.

III. Etenim in praestantissimo sublimiorum disciplinarum curriculo ecquae pars est aliquanto illustrior, quam tu, Eminentissime Princeps, non dico ingenii acumine, iudicii grauitate, industriae constantia gloriose non decurreris, verum etiam monumentis edendis qua antiquis, qua recentibus, qua tuis, qua alienis, non nobilitaueris, prouexeris, auxeris? Atque vt praeteream sacrorum Bibliorum studium, ad quod pertinet non solum Analogia Veteris, et Noui Testamenti auctore Martino Becano, tuis sumptibus bono publico recusa, sed et multa alia ex iis, quae indicabo,

prima mihi ante oculos obuersatur rerum Liturgicarum scientia, qua fides catholica maxima ex parte continetur, consensu veterum Patrum, et ipsa non interrupta seculorum successione stabilita, vel potius vnanimi omnium christianorum voce decantata.

IV. Magno exterarum etiam gentium plausu celebratur politicus ille, sed multo magis christianus heros, Cardinalis Franciscus Ximenez de Cisneros, quod Liturgiam Isidorianam, quam Gothicam alii, alii Mozarabicam vocitant, non tam typis, quam aeternitati commiserit. Eius tu vestigiis insistere dum voluisti, longius etiam progressus es; siue Missae Mozarabicae explicationem a te elaboratam, exemplarque absolutum totius Missae, et horariarum precum huiuscemodi liturgiae Angelopoli typis expressa perpendámus, siue nitorem, elegantiam, magnificentiam Breuiarii Mozarabici, quod Matriti recudendum curasti, tabularum praeterea aeri incisarum artificium consideremus, siue, quod magis tuum est, Prolegomena ad nouam huius Breuiarii editionem inspiciamus, quibus de veteri diuino officio ecclesiae hispanae tam docte disseris, vt nihil supra.

V. Di-

V. Dicerem hoc quidem loco de academicis consessibus a te, Princeps Eminentissime, ad illustrandam liturgiam constitutis, aut promotis, nisi properantem me ad sese vocaret sumptuosa, et magnificentissima editio Patrum, qui sedem tuam pontificalem antiquis temporibus obtinuerunt. Quorum scriptis singularem splendorem, et lumen non solum doctis, et opportunis praefationibus attulisti, verum etiam subiectis annotationibus ex intima theologia, ex multiplici antiquitatum ecclesiasticarum notitia, atque exquisita artium reconditarum intelligentia profectis. Quo in genere studiorum silentio praetereundum mihi non est, quod opera conterranei tui Sancti Martini Legionensis, viri theodidacti, quorum editionem literati homines iam diu expetebant, nonnulli incassum tentauerant, tu primus ad exemplar ex chirographo auctoris descriptum quatuor magnis voluminibus in publicam lucem emiseris.

VI. Neque vero praetermittere licet antiquissima noui orbis Concilia, quae, dum Archiepiscopatus Mexicani infulis ornatus esses, maxima diligentia, summoque studio collecta, catalogis Antistitum singularum ecclesiarum Prouin-

ciae Mexicanae , aliisque insignibus monumentis illustrata , typis mandasti : neque illos egregios duos doctrinae christianae populo explicandae libros , quos catechismos dicimus, iussu , et auctoritate Concilii IV. Mexicani , cui etiam ipse praefuisti , tua potissimum opera iuuante, Mexici diuulgatos . Nobiliora vbique sunt, multoque grauioris ponderis vetusta ecclesiae hispanae Concilia , quae modo in summam redacta, modo perinde disposita , et distributa , vt Corpus iuris canonici digestum est, te nimirum praeclaro auspice , in communem vtilitatem prodierunt. Huc etiam referri potest , quod tot , tamque flagitiosis libris in vulgus contra religionis vel decora , vel fundamenta disseminatis sacrum Tridentinum Concilium hispanice conuersum , tuoque patrocinio decoratum peropportune opposueris.

VII. Illis vero munificam tuam dexteram porrigere nunquam destitisti , qui tuta via ad grauiora haec studia adolescentium ingenia amoenioribus politioris literaturae praeceptis , aut philosophicis institutionibus deducunt. Quamquam hoc in argumento praecipuam laudem merentur illa ipsa , quae tu in volumine epistolarum , alio-

rumque operum tuorum Toleti formis expresso prudentissime tradidisti, dum scilicet nouam editionem Rhetorices sacrae incomparabilis viri Ludouici Granatensis commendas, aut de recta studiorum ratione verba facis, ad maiorum vtique normam, quoad eius fieri possit, accommodanda.

VIII. His omnibus libenter adderem, Princeps optime, singularem beneficentiam, qua meas quamuis exigui, aut nullius pretii lucubrationes largissime prosecutus es, si id nunc agerem, vt fidelem grati animi memoriam, et testificationem, quae sane a pectore, aut ore meo nunquam aberit, ostentarem, ac non potius vt egregia tua in sacras literas merita aliqua tantum ex parte ostenderem. Verum hoc etiam est bonitatis tuae, quod in diuinis his scientiis vel ipsos conatus proficiendi praemiis afficiendos esse censeas, nec modo scriptores re, et maturitate commendatos, sed eos etiam, qui spem, et expectationem aliquam praeseferunt, benignissime excipias.

IX. Illud vero neque tacere debeo, neque satis pro dignitate eloqui possum, te in ecclesiasticis studiis promouendis, in publicandis, et per Europam liberaliter spargendis tot ecclesiasticae

doctrinae monumentis, vt Bibliothecam Archiepiscopalem toletanam insigniter a te auctam, aliamque priuatam selectam, et locupletem tibi comparatam omittam, sumptu, et magnificentia in eum modum prodiisse, vt siquis solum oculos in haec tua benefacta coniecerit, facile sibi persuadeat, tuam largitatem vltra hos terminos progredi non potuisse: quum tamen ea multo magis excelluerit in sustentanda multorum inopia, in calamitatibus populorum releuandis, in viis publicis muniendis, in pontibus aedificandis, in xenodochiis erigendis, in aliis aedibus constituendis, aut a fundamentis excitandis, quibus aegri curentur, amentibus prouideatur, vno verbo in publica hominum felicitate longe prouehenda. In volumine tuorum operum, de quo paulo ante mentionem feci, plures sunt epistolae, quibus vera ratio traditur prospiciendi saluti, et commodis egenorum: sed illa maxime digna est, quae legatur, ac palam celebretur, epistola, qua germanum fratrem tuum Thomam, Antistitem Gerundensem eisdem, quibus tu, studiis gratificandi incensum, bene de multis meritum, ac merentem, ad hospitalem charitatis domum, aliaque publica pietatis opera

absoluenda, quamuis currentem, impellis, et grauissime cohortaris, allatis in medium exemplis episcoporum praesertim Hispaniae, qui non insanis, et inuidiosis substructionibus, multoque minus sumptibus effusis cum probro, ac dedecore, sed aedificiis commodo publico construendis, ac domibus piis fundandis, quibus pauperibus vtriusque sexus prouideatur, pueri, et puellae, viri, et feminae seorsum artibus vitae hominum necessariis, et opificiis exerceantur, sempiternam sibi nominis famam pepererunt.

X. His, et similibus aliis tuis praeceptis, et cohortationibus, Princeps Eminentissime, expressam cernere licet tuae benignitatis imaginem. Tot enim extant tuae piae liberalitatis perennia monumenta in amplissima dioeceseos tuae prouincia partim ab aliis inchoata, sed a te perfecta, partim a fundamentis ad fastigium a te ipso per nobilissimos architectos perducta, et perducenda; tam effusa prouidentia, quum annona ingrauescit, populis pastorali tuae curae commissis prospicis; sic artes liberales, earum etiam academica schola rite instituta, in melius prouehis; sic alia opificia ad vitae vsum necessaria auges,

vt te vno in exemplar proposito facile ostendatur, quantum christiani cultus disciplina, et cleri catholici institutio inanibus impiorum quorumdam hominum commentationibus praestet ad vniuersae rei publicae commoda procuranda.

XI. Intelligo, Princeps optime, tantam dignitatem, et magnificentiam in publicis pietatis operibus, quae summatim perstrinxi, consistere non posse sine priuata illa continentia, ceterisque virtutum praesidiis, quibus Episcopum instructum esse oportet, eum potissimum, qui summum honoris gradum in ecclesia hispana tenet, et quem potentissimus Rex Catholicus CAROLVS IV., aequissimus meritorum aestimator, inter ipsa suscepti regni initia SS. D. N. PIO VI. commendauit, vt in sacrum collegium Eminentissimorum S. R. E. Cardinalium cooptaretur. Verum tantarum laudum praeconium, de quibus nec breuiter dicere propositum mihi est, dum aliquis vigebit humanitatis sensus, Hispania celebrare non desistet, et per vniuersum orbem christianum, dum stabunt sacrae literae, tuum dulcissimum, et immortale nomen personabit.

XII. Hoc vnum a te, Eminentissime Prin-

ceps, dum ad sacrae purpurae osculum venerabundus accedo, pro tua mihi cognitissima humanitate non solum expecto, verum etiam postulo, et, si pateris, omni studio contendo, vt in Dracontii tui gratiam eius Editorem in tuam fidem, et clientelam velis recipere. Ex quo profecto fiet, vt hic meus quantuluscumque conatus aliquando, si tantum sperare licet, inter argumenta singularis amoris tui, et beneuolentiae erga ecclesiasticarum disciplinarum cultores, possit aliquem vel extremum locum nancisci.

IMPRIMATVR,

Si videbitur Rmo Patri Magistro Sacri Palatii Apostolici.

Franciscus Xauerius Passari Archiep. Lariss. Vicesg.

APPROBATIONES.

DRacontii carmina manca adhuc, interpolata, et corrupta, prodeunt nunc in lucem integra, sincera, et magna ex parte restituta, opera et studio V. Cl. Faustini Areuali; qui post Prudentium egregie illustratum, pergit, optimo sane consilio, christianorum poetarum carmina vndique conquirere, cum antiquis codicibus conferre, emendare, explanare; vt merito sperandum sit ex eius lucubrationibus plurimum sacrae eruditioni vtilitatis atque ornamenti esse accessurum. Quae porro sint in hoc opere editoris laudes dicere superuacaneum duco: quisquis enim librum vel paulisper euoluet, quocumque oculos coniiciet, deprehendet summam in annotandis codicum varietatibus diligentiam, in obscuris peruestigandis industriam, exquisitam in coniectando solertiam, in assequenda denique, atque explicanda auctoris mente ingenium ac perspicuitatem. Id vnum itaque, quod muneris mei est, testor, nihil nempe esse in hoc opere, quod catholicae religioni, vel bonis moribus incommodum afferre possit; quin imo, si quid a Dracontio minus accurate, vel obscurius dictum videretur, fuisse ab eruditissimo editore opportunis annotationibus castigatum, ac declaratum. Quare opus formis cudi posse, atque euulgari censeo.

Romae XVI. Cal. Octobr. MDCCXCI.

Dominicus Coppola Protonotarius Apostolicus, et Sacr. Rituum Congregationis Secretarius.

QVamplurimis, iisque sane praeclarissimis Eminentissimi ac Reuerendissimi D. S R. E. Cardinalis, Archiepiscopi Toletani, et Hispaniarum Primatis Francisci de Lorenzana in christianam, ac litterariam rempublicam meritis adcedit modo haec, magni profecto facienda, Carminum veteris Christiani Poetae Dracontii editio; quam mihi recensendam detulit Reuerendissimus S. P. A. Magister P. Thomas-Maria Mamachius. Ipso enim hortatore, et auspice adgressus est Vir Cl. Faustinus Areualus, atque ita, siquid video, perfecit, vti confisus summo eius ingenii acumine, iudicii grauitate, singulari industria, et multiplici doctrina (quae in Prudentio potissimum paullo ante vulgato omnibus magnopere probauerat) doctissimus ipse, et in hoc studiorum genere versatissimus Maecenas certo futurum

rum sapientissime iudicauit. Etenim non ad Mss. dumtaxat Codd., et optimas quasque editiones Dracontium recognouit emendauitque; Prolegomenis, et adnotationibus ex recondita Latinae Grammaticae, ac Poeticae intelligentia, intima Theologia, eximiaque antiquitatum Sacrarum, ecclesiasticarum, ac prophanarum notitia profectis illustrauit; verum mutilum hactenus et ordine perturbatum Vaticanis Codicibus vsus suae integritati feliciter restituit. Quamobrem, quum Librum in omnibus quoque plane orthodoxum adtente legendo cognouerim; Religionis reique Litterariae vehementer interesse censeo, vt typis editus in vulgus quamprimum emittatur.

Romae Idibus Sextilis 1791.

Ioseph Ant. Reggi Vatic. Bibliothecae Praefectus.

QVantum gloriae praeclara piorum hominum scripta Christianae afferunt societati; eorum tantundem est commendanda sollicitudo, qui e tenebris illa eruunt, ac summo labore et cura ad trutinam reuocando restituunt. Hoc quum editis nuper Prudentii poematibus maxima cum laude praestiterit doctissimus Faustinus Areualus; pari nunc felicitate huic multarum vigiliarum, omnigenaeque eruditionis Viro in Dracontii Hispani Poetae clarissimi carminibus recensendis, iisque cum Vaticanae Bibliothecae mss. conferendis hoc idem iterum cessit. Quod opus, Reuerendissimo P. Thoma M. Mamachio S. P. A. M. iubente, quum attente perlegerim, non tam eximii Poetae sum admiratus elegantiam, atque illud ad sacram poesim vere accommodatum ingenium, meliori aeuo vtique dignum, quam penitiorem illam Editoris suspexi doctrinam, qua Dracontii loca emendat, restituit, illustrat, atque lectorem inter praeteritorum temporum tenebras facem quodammodo praeferendo manuducit, ac syrtes inter et salebras criticae, poeticesque artis praesidio ad veritatis portum contendit. Hinc est, quod decorum Religioni, fidelibusque perutile tantum opus fore diiudicans, publici iuris fieri, ac de ipso merito illud repeti posse, censeo, quod libris de ciuitate Dei perlectis, Augustino Macedonius quondam rescripsit: „ Ita . . . . mihi deus propitius sit, vt . . . anceps sim quid in illis magis mirer, sacerdotii perfectionem, philosophiae dogmata, historiae plenam notitiam, an facundiae iucunditatem, quae ita imperitos etiam illicere potest, vt donec explicent non desistant, et cum explicauerint, adhuc requirant „.

Dabam Romae ex Canonica S. Mariae Pacis IV. Nonas Augusti an. MDCCXCI.

D. Gaspar Bertalazone Can. Reg. Lat. Abbas perpetuus, et Sac. Rom. Vniuers. Inquisit. Qualificator.

IMPRIMATVR.

Fr. Thomas Maria Mamachi Ord. Praedicat., Sac. Palatii Apostolici Magister.

INDEX

Eorum, quae in hoc volumine continentur.

PRO-

PROLEGOMENA

IN CARMINA

DRACONTII.

CAPVT I.

Dracontii apud veteres prima memoria. S. Isidori de eo testimonium. S. Columbanus plures versus a Dracontio mutuatus est.

Xcellentium operum scriptores in scriptis suis potissimum viuere, atque ex eis solis interdum in publicam hominum notitiam venire, multis exemplis, ac diuersis temporibus repetitis, est confirmatum. Hoc ipsum de Dracontio magna ex parte licet affirmare: de quo pauca, neque satis dilucide exposita, veteres nobis reliquerunt: recentiores coniecturis rem agentes alia quaedam addiderunt, sed quae ex mss. membranis carminum Dracontii a me nuper repertis partim corrigi possint, partim illustrari. Dum enim carmina veterum poetarum christianorum vndique perquiro, diligenter perlustro, et ad veteres codices sedulo recenseo, forte fortuna incidi in Carmen de deo sub Aurelii Augustini nomine in membranis exaratum, ac tres in libros diuisum, in quorum primo Hexaemeron Dracontii iam pridem editum continebatur: initium eiusdem libri primi, et duos reliquos libros Dracontium quoque habere auctorem pro certo nunc statuo, neque dubitabunt, qui argumenta mox afferenda expendent, aut integrum opus legent. Ex

hoc

hoc poemate nonnulla lux vitae, ac conditioni Dracontii affulget: sed multo maior splendor accedit ex epistola ad Guntharium regem Vandalorun, quam valde imminutam, et tamquam ad Theodosium iuniorem Augustum scriptam Sirmondus, aliique typis euulgarunt.

2. Non patiar igitur, quantum in me est, vt tam insignia Dracontii carmina diutius iaceant in tenebris, gratum, vt opinor, facturus iis, qui religiosi antiquitatis amatores, veterum scriptorum, praesertim ecclesiasticorum, opera renouari, et illustrari malunt, quam noua aliqua cudi, et in lucem emitti. Profecto saepe mecum animo cogitaui, quid causae esse possit, cur tantopere priscos scriptores recentibus praeferamus, quum tamen illi ipsi et sua aetate fuerint noui, et antiquiores alios vnice amauerint. Peruulgatum illud est de comœdiis, quod Muretus libr. 17. cap. XI. Var. lect. profert, vt veterum scriptorum lectionem commendet, ex prologo ad Casinam Plauti:

Vino qui vtuntur veteri, sapientes puto,
Et qui veteres spectant libenter fabulas:
Nam nunc nouae quae fiunt comoediae,
Multo sunt nequiores, quam nummi noui.

Ceterum querela haec fuit omnium aetatum, omnium nationum, quam Horatius, Martialis, aliique egregie refutarunt.

3. Neque tamen propterea iure quisquam negabit, maximo in honore, et pretio habenda esse ea fere omnia monumenta, quae per longam seculorum seriem ad nos transmissa permanserunt. Quum enim antiquis temporibus scripta non sine magno excriptorum labore diuulgarentur, iudicandum certe est, eos codices, qui post multos ab auctorum obitu annos transcribebantur, aliquid prae se, et in se ferre, quod laudes posteritatis possit obtinere. Certe multa, quae nunc typis facile edita, et magnificentissime quidem excusa aeternitati quodammodo commendantur, vereor, vt post duodecim, aut quindecim secula patienter quisquam legere sustineat, quum gratia, et fauor cessabit, quum iudicare libere licebit. Huic autem praeiudicio, quod antiquis omnibus scriptoribus, quorum extant opera, fa-

uet,

uet, ad Dracontium commendandum accedit praeclara de eo existimatio ex imperfecto eius poemate iam dudum concepta.

4. Quum vero ineunte seculo V. floruerit Dracontius, quo tempore et bonae literae vigebant, et latinitatis non contemnendae peculiaris quidam gustus, praesertim in poetis supererat, et doctrina ecclesiasticarum rerum summum apicem attigerat, non dubito, quin tam sacrae, quam profanae literaturae studiosi ambabus vlnis meum excipiant Dracontium. De cuius laudibus plura non dicam, ne forte aliquis ex Lucilio apud A. Gellium libr. 3. cap. 14. opponat:

Quidni? et scruta quidem vt vendat scrutarius laudat,
Praefractam strigilem, soleam improbus dimidiatam.

Quod in Dracontium multis locis adhuc mutilum, multis corruptum possit conuenire. Qua in re si defensione opus sit, aduocabo antiquarios, qui prolixas dissertationes, ac iusta volumina de semesis corrosae alicuius inscriptionis veteris verbis conficiunt: excitabo auctores Coniecturarum, Probabilium, Variarum lectionum, Aduersariorum, qui loca scriptorum obscura inuenire cupiunt, ac plerumque obscuritatem ipsi sibi fingunt, vt ingenii acumen ostentent. Praesto mihi erit auxilio omnis haec manus, ac, quod aiebat Horatius sat. 4. libr. I.

-- veluti te
Iudaei cogemus in hanc concedere turbam.

5. Sed, vt id, quod in his Prolegomenis explanandum suscepi, exequar, videndum est, quid veteres olim de Dracontio scriptum reliquerint, quid recentes alii excogitauerint, vt ex scriptis eius tandem concludam, et ostendam, quid in his narrationibus tenendum sit, quid reiiciendum. Qui Dracontium proprio nomine appellauerit, antiquiorem Isidoro reperi neminem. Extat quidem Dracontii nomen in Codice Theodosiano, vbi plures apparent leges ad eum directae anno 364. 365. 367., quum vicarius Africae esset, de quo videri potest Commentarius Gothofredi ad leg. 16. De ann. et trib. Verum antiquior hic est, quam vt illi carmina sub Dracontii nomine edenda tribui possent, nisi si forte in extrema senectute constitutus ea conscripserit. Quod tamen vt negem, illa me impellit ratio, quod quum Dracontius

de aerumnis, quas patiebatur, multa dixerit, nihil de senio locutus est; quod minime oportuit omittere, vt ita facilius veniam a rege vandalorum impetraret, et liber e carcere dimitteretur. Iulianus archipresbyter in supposititio opere Aduers. 498. Dracontium poetam, et Africae vicarium eundem hominem facit: sed illius auctoritas nulla est, opinio omni probabili fundamento caret, vt dixi.

6. Alius certe a nostro est Dracontius monetae praepositus sub Iuliano imperatore, cuius meminit Ammianus libr. 22. qui narrat, eum a gentilibus Alexandriae fuisse occisum, quia aram in moneta, quam regebat, recens locatam euertit. Assentior etiam Fabricio, qui in Bibl. med. et inf. lat. a poeta hoc Dracontio distinguit tum Dracontium episcopum, ad quem data est epistola S. Athanasii tom. 1. pag. 63. edit. Montfauc., de quo confer infra num. 32., tum episcopum Dracontium ab Acacianis, et Arianis in concilio constantinopolitano depositum, de quo agunt Socrates libr. 2. cap. 42., et Sozomenus libr. 4. cap. 24. In epistola synodica concilii alexandrini anno 362., quam Eusebio, Lucifero etc. scripserunt Athanasius, cetérique episcopi, qui Alexandriae ex Italia, Arabia, Ægypto, et Lybia aderant, inter eos, qui cum Athanasio scribunt, nominatur Dracontius. In Vita S. Hilarionis auctore S. Hieronymo cap. 25. mentio fit Dracontii episcopi, et confessoris, qui iussu Constantii ad castrum Thebatum exulabat. Ab his omnibus, si tamen omnes inter se sunt distincti, Dracontium nostrum et tempora, et rationes vitae ab eo institutae, quantum quidem ex poemate de deo, et ex Elegia colligitur, satis aperte discernunt. Propius ad Dracontii nostri aetatem accessit Dracontius discipulus Pambonis Abbatis, qui vir admirabilis dicitur in historia Lausiaca Palladii cap. 10., et in Heraclidis Paradiso pag. 940. in Vitis Patrum Ros-vveydi. Sed neque hic monachus cum nostro Dracontio confundendus est. In epistolis S. Nili interprete Leone Allatio libr. 1. epistola 314. dicitur missa Dracontio, libr. 2. epistola 327. Dracontio Vindici: eodem libr. 2. epistola 94. Dracontio monacho, libr. 3. epistola 36. rursus Dracontio monacho. Haec postrema epistola a Montfauconio in Catal. Biblioth. Coislian. cod. 363. inscri-

scribitur *Dracontio diacono*. Nilus quidem, S. Ioannis Chrysostomi discipulus, Theodosio iuniore imperatore viuebat: sed hos Dracontios a nostro diuersos videri ex eius carminibus ostenditur.

7. Igitur primus S. Isidorus Dracontii meminit, inter ecclesiasticos scriptores eum recensens cap. 37. his verbis: *Dracontius composuit heroicis versibus Hexaemeron creationis mundi, et luculenter quidem composuit, et scripsit*. Quum haec scribebat Isidorus, non alia carmina Dracontii videtur agnouisse praeter librum primum Carminis de deo, qui a reliquo corpore separatus iam tunc erat, et *Hexaemeron* inscriptus, et quidem valde corruptus, vt ex alio loco Isidori potest demonstrari. Siquidem libr. 12. Etym. cap.2. ita habet. *Ichneumon graece vocatus eo quod odore suo et salubria ciborum, et venenosa prodantur. De quo Dracontius ait: Praedicit Suillus vim cuiuscumque veneni. Suillus autem a setis est nuncupatus*. Quo in loco annotator Grialius obseruat, aliter legi *praecidit* pro *praedicit*. Gallandius in editione Dracontii veram scripturam esse *praecidit* ex contextu colligit: sed ex contextu ipso praeferam *praedicit*. In *suillus* error manifestus est, quem neque Isidorus ipse deprehendit. Non enim de ichneumone Dracontius, sed de Psyllis Africae populis loquitur:

Inspecta tellure semel, siue flatibus vllis,
Sibila dum reticent, necdum serpente notato,
Praedicit Psyllus vim cuiuscumque veneni.
Signa videt medicus mortis etc.

Et postea concludit;

Ecce genus hominum ventura scire probatur.

8. Tacito Dracontii nomine verba ex eius elegia protulit Isidorus libr. 6. Etym. cap.9. *Cerae literarum materies, paruulorum nutrices, ipsae dant ingenium pueris primordia sensus*. Grialius in notis animaduertit, versum hunc esse Dracontii libr. 2. de Machina mundi: ita enim vocat ille elegiam Dracontii. Legit autem ex ms. cod. Dracontii:

Cera dat ingenium pueris primordia sensus,
Inde fit, vt praestet litera, vel noceat.

Atque ita postea editum fuit in editione Sirmondiana, et Matritensi

tensi Patrum Toletanorum. Nec displicet quidem *praestet*, sed praeferam *prosit* cum membranis antiquissimis vaticanis. Ex eadem elegia Dracontii plures versus reperio a S. Columbano, ante S. Isidorum nominando, acceptos, qui, vt a Prudentio, et ab Octauiano Romano, (quod putat Goldastus) et ab aliis alios, ita hos mutuatus est a Dracontio in Epistola ad Hunaldum, quam nonnulli Setho inscribunt:

Omnia tempus agit, cum tempore cuncta trahuntur.
Alternant elementa vices, et tempora mutant.
Accipiunt augmenta dies, noctesque vicissim.
Tempora sunt florum, retinet sua tempora messis.
Tempora gaudendi, sunt tempora certa dolendi.
Ver, aestas, autumnus, hiems, redit annus in annum.
Omnia quum redeant, homini sua non redit aetas.

Horum versiculorum nonnulli iam extant typis editi in editione Matritensi elegiae Dracontii: alios leges in extrema eiusdem elegiae parte, quam ex veteri codice vat. euanescentibus iam literis exarato ab interitu vindicabo. Sirmondus quidem in sua Dracontii editione hos omnes versus omisit: immo quum ad primum versum peruenisset, *Omnia tempus agit*, locum penitus vacuum reliquit, et ad pentametrum scribendum progressus est, *Tempora sunt vitae etc.*; et quum quinque alia disticha addidisset, finem Epistolae imposuit: siue quia in suo codice ita factum inuenit, siue, vt ego magis credo, quia quum simul Carmen S. Columbani cum Dracontio, et Eugenio ederet, versus, quos in Columbano esse animaduertit, in Dracontio praetermittendos censuit. Quod autem Columbanus a Dracontio eos versus sumpserit, non vero Dracontius a Columbano, praeter rationem temporis, quo vterque floruit, persuadet etiam ipse Columbanus, qui in editione Goldasti ante eam epistolam ita lectorem alloquitur:

Quae facere meliora nequii, vtor pro meis,
Nam dicta vetera inuertere impietas mera est.

Confer notam ad v. 219. Elegiae, *Omnia tempus agit*, et ad l. 2. v. 44., l. 3. v. 526., 545., vbi alii sunt versus, quos Columbanus ex Carmine Dracontii de deo sumpsit. Goldastus, et

Patri-

Patricius Flemingus, qui Columbani carmina ediderunt, fatentur, multos in eo versus et quidem integros priscorum poetarum reperiri.

9. Nihilominus Columbanum inter eos non numero, qui Dracontium aperte laudauerint, vti neque episcopum Constantiensem Salomonem II., excriptorem Papiae, et Isidori, vt ait Riuinus ad v. 57. epistolae Dracontii suae editionis: qui Salomon locum Isidori, vbi extant Dracontii versus de cera, transcripsit vocab. *cera*. Salomonem istum non vidi. Papias Vocabularista verbo *cera* solum affert ex Isidoro haec verba: *Cera materies fuit literarum, quae paruulorum nutrices fuerunt*. Riuinus in Isidoro coniiciebat *cerae literarum matrices*. Nihil mutauerim. Alios etiam nunc praetereo, qui eundem Dracontium imitati sunt aliquando, quos suis locis indicabo. Illud vero admonebo; ipsum S. Isidorum videri ignorasse de Dracontio, an diaconus, an presbyter, an episcopus, an vir secularis fuerit: nihil enim horum expressit, vt solet in aliis. Tacuit etiam hominis patriam, locum, vbi scripserit, tempus, in quo vixerit: nam quod nonnulli Dracontium ad seculum VI. reiiciunt, vt dicam n.30., quia ab Isidoro inter Auitum, et Victorem Tunnensem collocatus est, nae illi vehementer errant; neque enim Isidorus ordinem chronologicum seruare potuit, vbi scriptorum aetates nesciuit, neque reipsa voluit, vbi, quo quisque tempore vixerit, non ignorabat, nisi dicamus etiam, ordinem capitum libri De vir. illustrib. librariorum negligentia, aut audacia inuersum in mss. codd. inueniri. Sed certe veteres auctores, qui catalogos scriptorum concinnarunt, de certo aetatis ordine seruando soliciti non fuerunt.

CAPVT II.

S. Eugenius Toletanus Hexaemeron Dracontii emendauit.

10. POst S. Isidorum memoria Dracontii extat apud S. Eugenium Toletanum huius nominis, vt plerique exteri vocant, secundum, vt nostri malunt, tertium: et est ille quidem ter-

tertius, nam duobus Eugeniis, qui gothorum tempore ecclesiam toletanam rexerunt, primus Eugenius adiungendus est a S. Dionysio Parisiis Toletum missus, cuius martyrium ecclesia toletana, et parisiensis celebrat, et de quo Ilduinus Abbas, et auctor Vitae S. Gerardi meminerunt, quamuis, gothis in Hispania regnantibus, eius memoria, et celebritas intermissa fuisse videatur. Eugenius igitur tertius toletanus praesul Dracontii Hexaemeron, fortasse ipsum, quod Isidorus habuerat, vel ex eo exemplar descriptum emendare conatus est. Quanam vero ratione permotus id egerit, melius ex eius epistola, quam subiicio, intelligi poterit.

EVGENII EPISTOLA AD CHINDASVINTHVM REGEM.

Inclyto, glorioso rerum domino Chindasuintho, principi summo, et maximo regum Eugenius vestrorum fidelium seruulus.

Clementiae vestrae iussis, serenissime Princeps, plus volendo deseruiens, quam valendo, Dracontii cuiusdam libellos multis videns erroribus inuolutos, Christo domino tribuente valorem pro tenuitate mei sensuli subcorrexi. Hoc videlicet moderamine custodito, quo superflua demerem, semiplena supplerem, fracta constabilirem, et crebro repetita mutarem. Versiculi sane, quos huic operi detrahendos esse putaui, et sensu tepidi, et verbis illepidi, et nulla probantur ratione subnixi: nec in eis aliquid reperitur, quo lectoris animus animetur, aut mulceatur doctus, aut doceatur indoctus. Et quoniam de die septimo praefatus auctor omnino reticuit, semum mihi opusculum videbatur, si non inde aliquid in hoc codiculo haberetur. Iccirco in fine libelli, quamuis pedestri sermone, sex dierum recapitulationem singulis versiculis, quos olim condidi, denotaui: de die vero septimo quae visa sunt dicenda, subnexui: decretumque diuale ac si non vt volui, velut valui, consummaui, implorans vestri solii praelargissimam pietatem, vt vile seruuli fidelis oblatum vestra sibi gloria efficere dignetur acceptum, fiatque

mihi

mihi misero repensio fructuosa laboris placida respectus vestri contributio gratiae, vel fauoris.

11. Huic epistolae ita a Sirmondo in prima editione parisiensi promulgatae plane consonat exemplar codicis toletani, nisi quod in hoc non exprimitur nomen Regis, cuius iussu Eugenius correctionem Dracontii fuit aggressus. Duplex alia, eaque leuis discrepantia notatur; nam in codice toletano legitur *multis hactenus videns*, et paulo post *et crebrius repetita*. In editione Lugdunensi Biblioth. Patrum 1677. postrema verba ita leguntur *contribu . . . . vel fauoris*. In editione parisiensi omnium Operum Sirmondi *contributa gratia, vel fauoris*. In exemplari primae editionis, quo vtor, vitio typorum non clare verba haec apparent. Riuinus, qui solum Sirmondi editionem vidit, edidit *contributio amoris, vel fauoris*. Henricus Florez, Hispaniae sacrae egregius, primusque auctor, qui excerptum eorum, quae eo codice toletano continentur, manu Ioannis Vazquez del Marmol descriptum penes se habebat, quum videret, nomen Regis initio epistolae deesse, coniecit, eum fuisse Reccesuinthum, qui studio sacrarum literarum delectabatur. Hanc coniecturam Eminentissimus Cardinalis Lorenzana, quem honoris causa nomino, ac saepius in hoc opere nominare debeo, in eruditis annotationibus ad Patres Toletanos praeclare, et neruose refellit: tum quia studium sacrarum literarum Chindasuintho cum filio Reccesuintho commune fuit, tum quia Sirmondus in ms. codice nomen Chindasuinthi reperit, quod proinde retinendum est. Equidem puto, Florezium editionem Dracontii Sirmondianam aut non vidisse vnquam, aut non expendisse, non solum quia non aduertit, Chindasuinthi nomen expressum in ea esse, verum etiam quia affirmat, Dracontii opus, quod a Sirmondo editum fuit, non esse Hexaemeron, vt ab Eugenio correctum est, sed aliud diuersum ab illo carmine, quod in codice Azagrensi existit: allegatque auctoritatem Ioannis Baptistae Perez in nota ad cap. 14. Ildefonsi De vir. illustrib.

12. Sed primo loco quaeram a Florezio, qui fieri potuit, vt Perezius de editione Sirmondiana loqueretur, quum ille anno 1597. obierit, Sirmondus vero Dracontium anno tandem

1619. typis vulgauerit? Deinde vtramque editionem consideranti, Sirmondianam scilicet, et eam, quam ex cod. Azagrensi Eminentissimus Cardinalis Lorenzana procurauit, manifesto liquet, Dracontium a Sirmondo editum vere fuisse, vt ab Eugenio fuerat correctus. Itaque quum Perezius ad caput 14. S. Ildefonsi De vir. Illustr. caput 37. Isidori de Dracontio laudasset, et addidisset: *Dracontius porro poeta, cuius hic fit mentio, iam diu fertur impressus, non tamen vt fuerat ab Eugenio emendatus; sed hanc Eugenii emendationem vidi in illo vetusto codice Ruizii Azagrii, cuius supra mentionem feci*, laudatus Cardinalis Lorenzana subiecit: *Et hic Dracontius, vt ab Eugenio emendatus, editus saepius est, primum a doctissimo Sirmondo, deinde in PP. Biblioth., tandem a nobis hic inter cetera S. Eugenii opera supra recusus*. Florezius quidem fortasse ex eo deceptus est, quod Nic. Antonius Bibl. vet. tom. 1. libr. 5. cap. 5. non satis clare explicuit, in editionibus, quae Sirmondianam praecesserant, deesse epistolam, prologum metricum, et recapitulationem Eugenii ad opus Dracontii; et libr. 3. cap. 3. quum ex Ildefonso narrasset, Dracontii Hexaemeron ab Eugenio correctum fuisse, et recapitulatione, atque appendice septimi diei auctum, subiunxit: *Hoc ita curatum opus primum prodiit Parisiis ex bibliotheca S. Victoris*. Ipse Cardinalis Aguirrius, qui editionem Bibliothecae veteris curauit, notam margini libri 5. cap. 5. apposuit, qua ait, penes se esse ex ms. codice Toletano epistolam Eugenii ad regem, (*Reccesuinthum forsan*, inquit, *aut Chindasuinthum*) praefationem ad idem opus versibus scriptam, et recapitulationem ad finem libri Dracontii appensam, quo satis innuit, visam a se Sirmondi editionem non fuisse, in qua haec omnia reperiuntur, et Chindasuinthi regis nomen epistolae praemittitur. Quod attinet quidem ad temporum rationem, vtrique regi epistola data esse potuit: sed de Chindasuinthi nomine, quod ex veteri cod. Sirmondi eruitur, dubium nullum esse debet; nisi forte dubium aliquod nascatur, an vere illud nomen in aliquo codice antiquis literis exaratum legatur.

13. Dicam hoc loco de Sirmondo, quod de eo, ac de multis aliis viris criticis seculi proximi, ac superioris sentio: sed dicam

cam prius, me Sirmondum tanti facere, quanti paucos alios; cui in iudicii exacti maturitate, et hac sacra amoeniori doctrina neminem praefero. Vehementer etiam me oblectat placidum, et aequabile dicendi genus etiam in contentionibus, ex quo, si aliunde nescirem, animo eum miti, et tranquillo fuisse comprehenderem. Sed non propterea sine examine illico recipiendum est, quidquid ab eo ita profertur, vt ex aliquo veteri ms. videri possit desumptum. Mitto oscitationes quasdam tolerabiles, quas omnino cauere humana natura non potest. Illud non probo, quod saepe Sirmondus, aliique in lucem scripta vetera proferebant, quin explicatius traderent, quid in membranis extaret, quid ab ipsis additum fuisset, siue vt corrigerent, siue vt supplerent, siue vt declararent: ac nonnunquam neque indicarent, quo in loco codices asseruarentur. Et illi quidem securi posteritatis bona fide agebant: at nos saepe in eas difficultates incidimus, a quibus expediri non possumus, quia illi, quum possent, viam non explanarunt. Itaque Ruinartii diligentia laudanda est, qui quum nactus fuisset codices mss., quibus Sirmondus in edenda Notitia prouinciarum, et ciuitatum Africae vsus fuerat, non solum titulum veterem restituit, verum etiam scripturam codicis alicubi adhibuit, omissa interpretatione, seu restitutione Sirmondi, quamuis probabilis ipsi videretur.

14. Nonnulli asserunt, Sirmondum eos scriptores edidisse ex cod. ms. bibliothecae parisiensis S. Victoris. Hoc ipsum innuere videtur Nic. Antonius loc. cit. Bibl. vet., vel saltem ansam errandi praebere potest. Andreas Riuinus in sua Dracontii editione dubius haesit: *Sirmondus*, ait, *Dracontium . . . haud dubie ex Azagrii istius hispanico exemplari, nisi fortassis ipsius vaticanae . . . . publicauit*. Putabat, vt opinor, Riuinus, Dracontium curis Michaelis Ruizii de Azagra typis editum fuisse. Ex Sirmondo ipso nihil horum colligitur: nam in indice operum, quae simul edebat anno 1619., post nomina Eugenii, Dracontii, Martini Dumiensis, et Columbani, quos vnde promat, distincte non exprimit, solum addit: *Seuerini episcopi doctrina ex bibliotheca regia, et Monasterii Theologiensis. Tironis Prosperi Aquitani confessio ex vaticana*. Hoc ipsum ita repetitur in

editione parisiensi omnium operum Sirmondi cura Iacobi de la Baune anno 1697. tom. 2., ac solum Editor ad verbum *Theologiensis* notat: *Nunc Tholeia, coenobium Ordinis S. Benedicti ad Sarram fluuium in finibus Lotharingiae, et dioecesis Treuirensis.* Nihil aliud expiscari potui aut ex Bibliotheca Patrum Lugdunensi anni 1677., vbi opera Dracontii ex editione Sirmondiana recuduntur, aut ex veneta editione omnium operum Sirmondi anno 1728. publicata.

15. In bibliotheca parisiensi S. Victoris Montfauconius recenset *Draconicium*, qui est noster Dracontius; sed quum ex ea bibliotheca prodierit Dracontius anno 1560. mutilus, et sine epistola, et prologo metrico, et recapitulatione Eugenii, illum codicem imperfectum in ea bibliotheca adhuc seruari credendum est, non alium, ad quem Sirmondus suam editionem conformauerit. De bibliotheca Monasterii Theologiensis nihil habeo, quod in medium afferam. Magis exploratum mihi est, Sirmondum editionem suam Eugenii, et Dracontii adornasse ex codice bibliothecae regiae parisiensis, quem num. 46. describam: hoc enim innuit, aut clare etiam affirmat auctor Catalogi codicum mss. eius bibliothecae. Sed adhuc quaerendum superest, an veteri charactere in eo codice scriptum fuerit, *Eugenii epistola ad Chindasuinthum regem*, an ex coniectura ab aliquo recentiori ita appositum, aut declarationis causa a Sirmondo adiunctum. Quippe animaduertendum est, nullam in toto opere inueniri Sirmondi annotationem, qua sciri possit, an aliquod verbum obscurum, aut corruptum mutauerit, aut correxerit. Quis autem sibi persuadeat, codicem ita omnino esse scriptum, vt a Sirmondo editus est? Crediderim facile, Sirmondum nihil ausum nisi ex iusta causa, aut probabili coniectura. Sed nostra interest scire, quid certo ex fide mss. tenendum sit, quid congruenter recipiendum ex coniecturis Editorum. Quam multa passim proferimus tamquam explorata veteris alicuius scriptoris verba, quae fortasse eius non sunt, sed primi Editoris, qui locum mutilum, difficilem, vitiatum suo marte suppleuit, declarauit, emendauit? Neque tamen plerique huiuscemodi Editores cum Sirmondo sunt comparandi. Quae a me ita sunt disputata

tata, non vt Chindasuinthi nomen reiiciam, sed vt illud caute, et donec aliud constet, retinendum esse concludam: tum vt ad codices Dracontii diligentius quaerendos, et conferendos, siqui alii adhuc sint, hispanorum industriam excitem.

16. Ex epistola Eugenii patet, quid in Dracontio emendando ab ipso praestitum fuerit. Putant enim nonnulli, nihil aliud egisse Eugenium, nisi vt codicem vetustate, et librariorum negligentia vitiatum corrigeret. Sed aliud sibi volunt ea verba: *Superflua demerem, semiplena supplerem, fracta constabilirem, et crebro repetita mutarem*: tum etiam quod addit de versiculis, quos subtraxit, quia *et sensu tepidi, et verbis illepidi, et nulla probantur ratione subnixi, nec in eis aliquid reperitur, quo lectoris animus animetur, aut mulceatur doctus, aut doceatur indoctus*. Quod iudicium Eugenii an ab omnibus fuerit probatum, paulo post videbimus. Non ignorabat ipse, in aliquorum reprehensionem posse hanc agendi rationem incurrere: adeoque in secunda praefatione, vt sese excuset, satagit. Solebant enim veteres duas praefationes libris interdum praeponere, praesertim carminibus. In Martiali id cernere licet, ex quo ad Prudentium pag. 232. notaui, praefationem huiusmodi simpliciter *epistolam* appellari. Id confirmatur ex Statio libr. 2. Siluar. in praefat. Inter poetas christianos Prudentius Apotheosin duobus prologis carmine conscriptis ornauit. Iuuencus cum vno tantum prologo editur: sed in veterrimo codice ms. vaticano Reg. Suec. num. 333. duas praefationes hexametris confectas, ac clare distinctas inueni. Ante primam legitur, *Incipit praefatio*, eaque absoluta, *item praefatio*. Hunc codicem sequar in ea, quam molior, editione Iuuenci ad veteres codices, atque editiones recogniti, perpetuisque notis illustrati. Arator duas elegias Actibus Apostolorum praefixit: sed quum altera data sit ad Florianum Abbatem, altera ad Vigilium Pontificem, et vtraque sit pro epistola dedicatoria, existimo, Aratorem vnum exemplar Vigilio cum epistola ad eum dedisse, alterum Floriano cum epistola ad ipsum. Nunc certe nonnulli duabus epistolis dedicatoriis sua opera muniunt, vel morem veterum sequuti, vel qualibet alia ratione permoti. Sedulio tres praefationes aliqui im-

putant

putant, primam oratione soluta ad Bonifacium, alteram versibus elegiacis, quibus de suo Opere Paschali loquitur, tertiam, quae dicitur Dedicatio ad Theodosium Augustum. Verum haec Dedicatio in nullo codicum vaticanorum, qui de Sedulio non pauci sunt, a me reperta est, et Sedulius diuersa ratione metri leges sequebatur.

17. His veterum poetarum exemplis ductus Eugenius primae praefationi alteram subiunxit, qua sese excusat, quod Dracontii poema emendauerit. Ea autem ita habet in vtraque editione Sirmondiana, et matritensi sine vlla discrepantia, vt a nobis hoc loco repraesentatur.

Principis insignem faciem visure, libelle,
Cuius ad imperium meruisti sorde carere,
Et capere nitidam longo post tempore pallam,
Coeperis vt limen aulae regalis adire,
Atque auro rutilo radiantem cernere sedem,
Incipe quam primum largas persoluere grates,
Errorum quod nube carens correctus haberis:
Dein prostratus humi veniam deposce precatu,
Latorisque tui solers patronus adesto;
Ignoscat placidus, ignoscat mente benignus,
Quod te sordidulum dum conor rite lauare,
Asperius inpressa manus tenuando poliuit.
At si de plebe quisquam liuore perustus
Dixerit, Et quis est, veterum qui carmina mutat?
Scribit qui leuibus epigrammata vana libellis?
Nouerit hoc ipse, quod nusquam culpa putatur,
Quam non velle videt, sed maior iussio cogit.
Denique iussa bona dum promulgantur agenda,
Qui complet, sapiens, qui vult contemnere, demens.
Quod si Virgilius, et vatum summus Homerus
Censuram meruere nouam post fata subire,
Quam dat Aristarchus, Tucca, Variusque, Probusque,
Cur dedignetur, quod iussus Principe magno
Paruula praeparui Draconti carmina libri
Paruulus Eugenius nugarum mole piaui?

18. In

18. In versu 17. obscurum est *quam non velle videt*; et fortasse Eugenius scripsit *velle meum*, aut *velle suum*, aut *velle iubet*. Poetae christiani *velle* pro voluntate, *posse* pro potestate vsurpant. Vide vers. 367. libr. 1. Dracontii, *Velle pares, et nolle pares*. Cetera commode procedunt, nisi quod saepius ratione solius caesurae breuem producit. Riuinus in Emendatis, nescio, cur vers. 3. correxerit *Et nitidum capere longo* pro *Et capere nitidam longo*. Idem ibid. v. 14. pro *et quis est* posuit *et quisnam est*: sed in Eugenio mirum videri non debet, quod produxerit *quis*, et frigidum est *quisnam est* hoc loco. In Riuino *nitidum* mendum videtur pro *nitidam*. Prima in *Draconti* corripienda esset, si ratio nominis inspiciatur: sed poetae christiani in nominibus propriis magnam licentiam sibi arrogabant. Obseruanda est etiam phrasis *summus vatum*, vt apud Prudentium Psychom. v. 530. *magnus discipulorum*, vel, vt multi legunt, *summus discipulorum*. Virgilii Aeneidem Tuccam, et Varium iussu Augusti leuiter correxisse, atque ita vt nihil addiderint, neque versus imperfectos compleuerint, in Virgilii Vita, quae auctore Donato circumfertur, traditum est. M. Valerius Probus notas in Bucolica, et in Georgica Virgilii scripsit. Riuinus in Emendatis pro *Tucca, Variusque, Probusque* correxit *Variusque et Tucca probusque*: videtur enim velle, *probus* accipi pro adiectiuo, quod cum *Tucca* cohaereat. At quid sibi tunc vellent duae illae coniunctiones *et Tucca probusque*? Aristarchus ita Homeri versus corrigebat, vt Homeri esse negaret, quos non probabat. Apertius alii censuram in Homerum exercuerunt: nec desunt, qui tot in eum aliorum emendationes confectas putent, vt opus multorum potius, quam vnius auctoris censendum sit. In percelebri controuersia de veterum libris corruptis non leuis difficultas ex hac parte creari potest, quod multi sibi licere putarent aliorum opera in meliorem formam redigere, hoc est, si loqui simpliciter volumus, corrumpere. Neque vero credendum est, omnes, qui antiquorum scripta emendabant, eo animo ingenuo fuisse, quo fuit Eugenius, nec tam probabili ratione permotos, vt ausum suum fateri non erubescerent. Verum ex hac ipsa praefatione recte argui-

guitur, etiam tunc vitio datum fuisse veterum scriptorum codices sine iusta causa interpolare :

- Et quis est, veterum qui carmina mutat?

Intolerandum certe esset, si ita veterum scripta mutarentur, vt codex sub alicuius certi auctoris nomine proferretur, quin de correctione ab alio adhibita constaret.

19. Eugenius non solum poema Dracontii emendauit, verum etiam recapitulationem, et supplementum de die septimo addidit, quoniam sine aliqua diei septimi commemoratione opus *semum*, vt ipse loquitur, vel *semiplenum*, vt ait Ildefonsus in Eugenii elogio, illi videbatur. Reuera in Dracontii poemate integro, vt a me editur, nulla ratio diei septimi haberi debuit: quum enim Dracontii scopus esset bonitatem dei erga homines, et iustitiam, sed bonitatem maxime, praedicare, in libro primo hominis creationem, atque ea omnia, quae propter homines sex illis primis diebus deus fecit, diligenter exposuit, quoniam ex opificio sex dierum argumentum suum insigniter illustrare poterat: tum duobus reliquis libris alia dei opera ex veteri nouoque testamento in eandem sententiam persecutus est. In ipso libro primo, atque in ipsa huius libri parte, quam Eugenius recensuit, vltra sextum diem Dracontius longe progressus fuit. Describit enim primos parentes in paradiso iam collocatos, eorumdem peccatum, sententiam dei misericordia, et iustitia temperatam, qua e paradiso sunt eiecti, sed simul in eorum vsum natura iussa est opera sua exercere per miras, ac varias rerum vicissitudines; qua occasione de resurrectione corporis humani exemplis e natura petitis edisserit.

20. Recapitulationem Dracontii Eugenius sua sponte conscripserat, priusquam rex negotium Dracontii emendandi illi iniunxisset. Huiusmodi recapitulationes poematum veterum plurimae extant, scilicet argumenta rerum paucis versibus comprehensa. Graeci periochas vocant, quales in Homeri Iliadem scripsit Ausonius, in Terentii comoedias Sulpicius Apollinaris, in Virgilii Georgica, et Aeneidem plures, vt videri potest in Collect. Pisaur. vet. poet. tom. 4. pag. 472. seq., et in Anthol. Burmann. In poetis christianis non sunt ita frequentes periochae. In

In bibliotheca vaticana codex palatinus num. 1717. habet Aratoris opera, quae cum aliis mss. contuli, in quo leguntur duo versiculi rhythmici initio vniuscuiusque capitis, quibus argumentum exponitur. Aurora etiam Petri Rigensis suas habet recapitulationes vtriusque testamenti, quas ex mss. edidit Leyserus Histor. poet. med. aeui pag. 703. Is est Petrus ille de Riga ab opere Aurorarius dictus, qui magna ex parte adhuc ineditus est, quamuis plenam eius editionem multi sint polliciti. Romae ea egregie ad exitum perduci posset: sunt enim multi codices mss. eius operis non solum in bibliotheca vaticana, sed etiam in tabulario basilicae vaticanae S. Petri, in aliisque Vrbis bibliothecis. Ad meas manus, dum aliud quaero, venit codex bibliothecae vaticanae, quem multo auctiorem deprehendi, quam sint codices a Fabricio in Bibl. lat. med. et inf. aeui laudati. Ex eo clare colligitur, carmina in nouum testamentum eiusdem Petri opus esse, quod multi in dubium reuocauerant.

21. Igitur Recapitulationem Eugenii cum Supplemento ad Dracontium nunc adiiciam: decreui enim omnia, quae de Dracontio Eugenius scripsit, in his Prolegomenis producere, et hic locus non videtur esse alienus, ac fortasse alius opportunior non occurret. Nam diuersae lectiones, quae in opere Dracontii ab Eugenio emendato, et in membranis vaticanis obseruantur, melius sub ipsis versibus proferentur.

Primus in orbe dies lucis primordia sumpsit,
Alter splendifluis caelum firmauit in oris,
Tertius vndiuagum mare dat cum germine terrae,
Quartus habet phoebum, lunamque, et sidera caeli,
Quintus plumigeras volucres, piscesque natantes,
Sextus quadrupedes, reptans, hominesque sagaces,
Septimus est Domino requies his rite peractis.
Non quia cunctipotens humano more laboret
Actibus, aut fessus quaerat requiescere tandem,
Qui semper requietus agit, faciensque quiescit.
Sed quod sacra quies typicis adoperta figuris
Multa gerat signis, et pandat mystica nobis.
Dicta dei requies, quod rebus iure creandis

Ipsa modus fuerat, cunctis et maxima finis:
Nam noua quaeque fiunt, iam tunc ordita probantur.
Dicta dei requies, quod nostra redemptio Christus
In carne veniens, et carnis vincla resoluens,
Hoc redeunte die, felici morte quieuit.
Dicta dei requies, quod nos post mille labores
Solus vbique fouens in se requiescere cogit:
Nec datur vlla quies miseris, nisi suscipit ipse.
Dicta quoque est requies, mundana quod actio praesens
Post sex aetates, quas mundus in ordine currit,
Otia percipiens aeterna pace quiescit.
Dicta quoque est requies, quae nobis vltima sors est.
Nam vitae cursus mundanae molis ad instar.
Sex sunt aetates homini, sed septima mors est.
Prima tenet ortum generis infantia simplex,
Altera deinde loco pueritia mollis habetur,
Tertia quae sequitur, ipsa vocitatur adulta,
Quarta gerit virtutis opem speciosa iuuenta,
Quinta senecta grauis, et in vltima tempora vergens,
Sexta venit senium, quod vitae terminat aeuum.
Haec tibi, rex summe, iussu compulsus herili
Seruulus Eugenius deuota mente dicauit.

22. Sirmondus hos versus post Epistolam Dracontii posuit, quibus hunc titulum praefixit: *Monosticha recapitulationis septimi diei, a B. Eugenio, in fine libri Dracontii adiicienda*. Prima verba *Monosticha recapitulationis septimi diei* ex codice sumpta sunt, vt colligi videtur ex Catalogo biblioth. reg. paris.. In codice Azagrensi pro *septimi diei* rectius legitur *septem dierum*, nisi forte legendum sit *Monosticha recapitulationis sex dierum, et supplementum septimi diei*. Huiusmodi inscriptiones pleraeque librariorum sunt, non auctorum. Eugenius ipse in Epistola ad regem ita ait: *Sex dierum recapitulationem singulis versiculis, quos olim condidi, denotaui: de die vero septimo quae visa sunt dicenda, subnexui*. Ex quibus hic titulus erui poterat: *Recapitulatio sex dierum, et appendix septimi*. Etsi autem Sirmondus, fortasse suum codicem secutus, recapitulationem Epistolae

Dra-

Dracontii subiecerit, tamen illius locus ab Eugenio designatus mihi videtur fuisse post finem Hexaemeri, siue libri primi Carminis Dracontii de deo: nam Epistolam Dracontii cum poemate de opificio sex dierum non est dicendus confudisse, nisi forte in aliquem codicem valde corruptum, et deprauatum inciderit. In codice bibliothecae parisiensis, quem num. 47. recensebo, indicatur solum Hexaemeron, siue liber primus versibus heroicis, cui accedit Eugenii supplementum sine vlla epistolae mentione. Epistola ipsa, vt edita est a Sirmondo, et in Collectione Patrum Toletanorum, si attente inspicias, non obscure demonstrat, nihil ipsi esse cum carmine de sex diebus. Certum illud est, recapitulationem ab Eugenio adiectam *in fine libelli*, quo Dracontius Hexaemeron complexus est. Et haec est ratio, cur *recapitulatio* dicatur. Recapitulatio enim in sacris literis appellatur, quum Scriptura redit ad illud, cuius narratio iam transierat, vt post Ticonium, et Augustinum explicat Isidorus libr. I. Sentent. cap. 109., et hoc fere sensu verbo *recapitulandi* vtitur Tertullianus libr. 5. aduers. Marcion. cap. 17., et Commodianus carm. 41. Sed quum Eugenius dicat, libellos Dracontii a se correctos, idque confirmet Ildefonsus, certum videtur, non solum Hexaemeron, sed Epistolam etiam Dracontii fuisse emendatam, seruata tamen opportuna distinctione inter Hexaemeron, et Elegiam. Immo quod ait Eugenius de versibus quibusdam detractis magis in Epistola, quam in Hexaemero locum habet, vt conferenti constabit.

23. Affirmat Eugenius, se olim versiculos, quibus recapitulatio continetur, composuisse: sed non constat, an eos ad argumentum Dracontii indicandum conscripserit, an solum ad mundi creationem ex Genesi paucis versibus comprehendendam. Hoc postremum magis arridet: nam inter cetera Eugenii carmina libr. I. num. 19. extat *Heptametrum de primordio mundi*, videlicet primi septem versus recapitulationis. In codice vaticano alexandrino num. 2078. seculi IX. post alia opera excribuntur nonnulla carmina Eugenii hoc titulo: *Incipit opusculum B. Eugenii episcopi*. Sextum carmen est hoc ipsum *Heptametron de primordio mundi*. In Catalogo codd. mss. bibliothecae Florenti-

nae Laurentianae tom. 2. col. 752. inter miscellanea seculo X., aut XI. perscripta indicantur a Bandinio *Versus septem dierum*, *siue monosticha de* VII. *diebus hebdomadis*. Diuersi hi sunt a versibus Eugenii, vt ex illorum primo patet, *Prima dies Phoebo sacratus numine fulget*, et clarius haec discrepantia animaduertitur in codice vaticano vrbinate 584., olim 828., vbi post multos alios versus inserta sunt Carmina diuersorum de anno, mensibus, hebdomadibus etc., et primum est *De* VII. *diebus hebdomadis*, et primus versus correctior, quam in codice Florentino, *Prima dies Phoebi sacrato nomine fulget*. Sermo enim est de hebdomadis diebus, qui a gentilium diis nomen retinent.

24. In versibus Eugenii haec notanda occurrunt. Vers. 6. Sirmondus edidit *hominesque fugaces*. Sed *hominesque sagaces* ipse ediderat inter carmina Eugenii in heptametro de VII. diebus, et in codice toletano, in vaticano, et a Brideferto Ramesiensi ad Bedae tom. 2. pag. 70., vbi septem primos versus profert, legitur *hominesque sagaces*, quae vera est scriptura: nam *sagax* pro rationis participe, et perspicaci sumitur. Helpidius in Carmine de Iesu Christi benef.

Contentus nostrumque genus ratione sagaci,
Et forti muuisse manu.

Cicero 2. de Finib. cap. 14. *Homines hoc a bestiis plurimum differunt, quod rationem habeant a natura datam, mentemque et acrem, et vigentem, celerrimeque multa agitantem, et, vt ita dicam, sagacem*. Vers. 8., et 9. distinguendum puto *laboret*, - *Actibus aut fessus*. Post v. 12. *Multa gerat* tres, qui sequuntur, desunt in Sirmondo, sed ex cod. tolet. additi sunt in editione matritensi. Vers. 24. in cod. tolet. *otia praecipiens*. Vers. 26. Riuinus ex coniectura legit *Nam vitae cursu mundanae molis ad instar - Sex sunt aetates etc*. Sed lectio codicum retinenda est. Vers. 27. cod. tolet. *aetates hominum*. Vers. 29. Sirmondus edidit *Altera deinde pueritia mollis habetur*. Riuinus *Altera deinde hominis pueritia mollis habetur*, sed in Erratis correxit *Altera deinde aetas pueritia mollis habetur*, quia, vt ait, deerat talis aliqua vocula. Codex tolet. habet *loco*. Vers. 31. pro *opem* libentius legam *opus*. Dracontius libr. 2. vers. 114. *Vt faceret*

ceret virtutis opus, et libr.3. v.211. *Exegit virtutis opus*. Vers.32. Sirmondus *grauis ad ultima*: melius cod. tolet. *grauis et in vltima*: posset etiam *grauis et ad vltima*. Vers.33. recte Eugenius senium a senectute distinguit. Isidorus libr. I. Different. *Senectus est grauior aetas post iuuentutem succedens. Senium autem vltima aetas post grauitatem veniens*. Nihilominus Isidorus libr.XI. Origin. cap. 2. aliter sex aetates hominis enumerat: nam sextam statuit senectutem, cuius vltima pars est senium. Confer notam ad v. 223. eleg. Ceterum comparatio sex dierum cum sex aetatibus mundi desumpta est ex S. Augustino libr. I. de Genesi contra Manich. Versu vltimo mallem *dicaui*.

CAPVT III.

S. Ildefonsi iudicium de Dracontio opera S. Eugenii emendato. Dracontii opus in Catalogo librorum seculi X. indicatum.

25. AD S. Ildefonsum nunc progredior, qui in elogio S. Eugenii emendationem Dracontii ab eo factam laudauit. Neque iniucundum erit totum elogium audire. Ita ergo habet cap. 14. De vir. illustr. *Item Eugenius alter post Eugenium pontifex subrogatur. Hic quum ecclesiae regiae clericus esset egregius, vita monachi delectatus est. Qui sagaci fuga vrbem Caesaraugustam petens, illic martyrum sepulcris inhaesit, ibique studia sapientiae, et propositum monachi decenter incoluit: vnde principali violentia reductus, atque in pontificatum ascitus, vitam plus virtutum meritis, quam viribus egit. Fuit namque corpore tenuis, paruus robore, sed valide feruescens spiritus virtute, studiorum bonorum vim persequens, cantus pessimis vsibus vitiatos melodiae cognitione correxit, officiorum omissos ordines, curamque discreuit. Scripsit de S. Trinitate libellum et eloquio nitidum, et rei veritate perspicuum, qui Libyae, et Orientis partibus mitti quantocius poterat, nisi procellis resultantia freta incertum pauidis iter viatoribus distulissent. Scripsit et duos libellos, vnum diuersi carminis metro, alium diuersi operis prosa*

sa concretos , qui ad multorum industriam eius ex hoc tenaciter sanctam valuerunt commendare memoriam . Libellos quoque Dracontii de creatione mundi conscriptos , quos antiquitas protulerat vitiatos , ea , quae inconuenientia reperit , subtrahendo , immutando , vel meliora coniiciendo ita in pulchritudinis formam coegit , vt pulchriores de artificio corrigentis , quam de manu processisse videantur auctoris . Et quia de die septimo idem Dracontius omnino reticendo semiplenum opus visus est reliquisse , iste et sex dierum recapitulationem singulis versiculis renotauit , et de die septimo , quae illi visa sunt , eleganter dicta subiunxit . Clarus habitus fuit temporibus Chindasuinthi , et Reccesuinthi regum , fere duodecim annis tenens dignitatem simul et gloriam sacerdotis , sicque post lucis mundialis occasum in basilica S. Leocadiae tenet habitatione sepulcrum .

26. Huic elogio ad vitam Eugenii illustrandam multa addi possunt ex eius Vita , quam Eminentissimus Lorenzana opusculis illius praeposuit . De sepulcris martyrum Caesaraugustanorum dixi ad hymnum Prudentii Peristeph. 4. , qui est de XVIII. martyribus Caesaraugustanis . Quod ait Ildefonsus *principali violentia* , intelligit principis , seu regis imperium ; *decretum diuale* dixit Eugenius , et in Concilio toletano VIII. verba legis editae a Reccesuintho sunt : *Decretum diualis obseruantiae promulgamus* . Ita *principalis* accipiunt Velleius , Tacitus , Plinius , Prudentius, alii . Quaedam leues discrepantiae in editione Sirmondiana notari possunt , vt haec in fine *tenet habitationem sepulcri* . Nicol. Antonius suspicatur legendum *meliora conficiendo* pro *meliora coniiciendo* . Iudicium vero Ildefonsi , quod libelli Dracontii *pulchriores de artificio corrigentis , quam de manu processisse videantur auctoris* , Nic. Antonio non placuit , qui tom. I. Biblioth. vet. lib. 5. cap. 5. de Ildefonso loquens , *Cuius viri* , inquit , *sanctissimi iudicio de vtroque poeta non parum detrahit* αὐτοψία *ipsa , quae docet affatim , quantum valuerit vnusquisque eorum facultate pangendi carminis , aetatisque barbarae , sub qua natus Eugenius fuit , consideratio* . Haec eadem totidem verbis libr. 3. cap. 3. dixerat , sed quaedam addidit , scilicet *aetatisque , et conuictus barbarae gentis , sub qua natus etc.* . Nam Dra-

Dracontius felicioribus temporibus sub romanorum imperio in lucem venerat. Liberiorem fortasse hanc censuram aliquis dixerit, nemo falsam. Barthius quidem Aduers. libr. 55. cap. XI. de Eugenii emendatione ita habet: *Vtinam vero publicasset integros etiam ipsos* (libellos Dracontii) *Eugenius, vt posteritati constaret modo ratio mutationum eius: quae enim ille tepida, et illepida, et nulla ratione subnixa conuiciatur, forte nunc nobis pulchra, et amoena, et docta viderentur, licet non astricta, vitiosa, et exanguia, anxia, et omnino nihil essent, nisi quod iniquus omnium aestimator planorum, et facilium irrecuperabili nostro damno esse voluit, et coegit*. Facit etiam contra Ildefonsi iudicium, quod S. Isidorus testatur, Dracontium Hexaemeron *eleganter* composuisse, et scripsisse. Quis enim Isidori auctoritatem censurae Ildefonsi non praeferat? Mihi dubium minime est, quin Dracontius longe sit Eugenio anteferendus, siue Hexaemeron inspiciamus ab Eugenio interpolatum, siue Dracontii poema, vt in mss. vaticanis legitur, multoque magis epistolam, quae minus est librariorum negligentia corrupta, sedulo consideremus.

27. Post S. Ildefonsum nullus veterum mihi venit in mentem, qui Dracontii meminerit, vno excepto Honorio Augustodunensi, qui ex Isidoro, vt solet, cap. 28. libr. 3. id descripsit: *Dracontius composuit heroicis versibus Hexaemeron creationis mundi*. Huc tamen pertinet, quod apud Muratorium tom. 3. Antiquit. italic. med. aeui pag. 818. extat catalogus codicum mss., qui in monasterio Bobiensi asseruabantur, seculo X., vt videtur, descriptus. In hoc catalogo recensentur libri, quos Dungalus, aliique beatissimo Columbano, hoc est, monasterio ipsi Bobiensi, a S. Columbano fundato, donauerant. Sed ante hos alii codices memorantur, qui ad antiquiorem monasterii bibliothecam, et fortasse plerique ab eo tempore, quo fundatum est, videntur pertinuisse. Inter hos vetustiores libros catalogus refert *Librum Lucretii I. Librum Dracontii I. Librum Ennodii I., in quo et alia continentur opuscula. Libros Donati tres etc.* Liber vnus Dracontii, sicut liber vnus Lucretii, est vnus codex, siue carmina in plures sint libros diuisa, siue vno comprehendantur. Sic etiam

tres

tres libri Donati sunt tres codices operis Donati. Animaduerti iam num. 8., S. Columbanum a Dracontio plures versus fuisse mutuatum, ac paulo post num. seq. referam, seculo XV. exeunte, Dracontii opus in monasterio Bobiensi fuisse repertum. Mire haec cum antiquo codice bibliothecae eius monasterii conueniunt. Quid de Dracontio in Dextri, Maximi, et Hauberti Chronicis, et in Aduersariis Iuliani archipresbyteri scriptum sit, huius loci non est enarrare: nam etsi nomina sint antiqua, auctores tamen, qui opera confinxerunt, sunt recentes, ac proinde ad caput seq. pertinent.

CAPVT IV.

Dracontii memoria apud recentes scriptores renouata, et diuersae de eo opiniones.

28. SEculo XV. quum literae restitui coepissent, vndique libri veteres conquirebantur: atque ad huius seculi finem spectat id, quod nuper indicaui de Dracontio, et refert Raphael Volaterranus libr. 4. Commentar., vbi de Bobiensi monasterio, ad Apennini iuga sito, a Theodelinda regina Longobardorum extructo, ait: *Hic anno 1494. huiuscemodi libri reperti sunt, Rutilius .... Dracontii varium opus. Prudentii hymni etc., quorum bona pars his annis proximis a meo municipe Thoma Phaedro* (Inghirami) *bonarum artium professore est aduecta in Vrbem*. Optandum maxime esset, vt hoc Dracontii varium opus, si adhuc alicubi latet siue Mediolani, siue Romae, in publicam lucem veniret: nam hic videtur esse antiquissimus ille codex, cuius fit mentio in catalogo seculi X. bibliothecae monasterii Bobiensis, et fortasse est ille ipse, quo vsus est S. Columbanus. Titulus innuit, non esse solum Hexaemeron ab Eugenio interpolatum: et inter versus, quos ex Dracontio Columbanus sumpsit, nonnulli sunt, qui in codice toletano desiderantur, et a nobis e membranis vaticanis proferentur.

29. Guilielmus Morelius, qui primus Hexaemeron Dracontii edidit, in epistola dedicatoria haec tantum habet: *Quae Hila-*

Hilarii, Cypriani, et Dracontii subsequuntur, ea nobis S. Victoris Parisiensis libraria suppeditauit . . . Exemplar, quo vsi sumus vnico, multis suis partibus perturbatum, atque confusum erat, vt haud mirum videri queat, siqui loci labe non careant: quo carerent autem, omnem, quam potui, diligentiam adhibui: malui tamen locos integros, et quales liber habebat, aliis diiudicandos, quam mea emendatione vlla contaminatos exhibere. Inscripsit autem Morelius: *Dracontii De opere sex dierum*. Deerat, vt videtur, in hoc codice charta aliqua: nam desiderantur omnino 58. versus, quibus describitur peccatum primorum parentum. Extitisse autem hos versus ante S. Eugenium demonstratur ex S. Isidoro, qui libr. 12. Etym. cap. 2. vnum ex his in editione parisiensi Morelii omissis laudat. Quaeritur autem, an poema De opere sex dierum, Parisiis a Morelio editum, sit illud ipsum, quod interpolatum est ab Eugenio, an potius primigenium opus, quale a Dracontio prodiit, cum solis his erroribus, qui a librariorum incuria accesserunt. Goldastus in epistola ad VVeitzium Hexaemeron hoc Morelii, quod ipse VVeitzius editurus erat, putat, esse ipsum ἀρχέτυπον Dracontii. Hac ille ratione permouetur, quod in eo Hexaemero de sex dierum anacephalaeosi, et septimi diei supplemento nec vola, nec vestigium est. Censet, haec desiderari ante versum 449. *Vomere non tellus*, vbi incipit horti Edeni descriptio: nam ceteri poetae Hexaemeri, Cyprianus, (quem nunc alii volunt Iuuencum) Hilarius, Victor, Alcimus, Gregorius Magnus, Ambrosius iunior, Pisides, Theodulfus Aurelianensis, Nicephorus Callistus, Petrus Rigensis, alii de septimo die ad eandem faciem exequuntur. (Confer notam ad v. 116. libr. I.) Dissentit Barthius Aduers. libr. 7. cap. 20., qui ex stilo vniuersi huius libelli duos auctores arguit. *Certe*, ait, ταυτόλογον *hoc opusculum, et minime narrationibus detexendis sibi constans, extendit iam fini proximas, et abruptis aliis alias non suis locis inserit*. Verum haec aiebat Barthius, qui Dracontii libellos olim ab Eugenio reformatos nouerat. Vellem scire, quid alius sentiret ab hac praeiudicata opinione omnino liber, et ignorans, quid factum fuisset. Barthii opinionem tenuit etiam Nic. Antonius Bibl. vet. libr. 5. cap. 5., et Gallandius tom. 9. Bibl. Vt

haec controuersia definiatur, inter se conferri debent variantes lectiones editionis Morelianae, Sirmondianae, et nostrae ex codice vaticano. Mihi sane codicem vaticanum, et omnia Dracontii opera consideranti Goldasti sententia placet: sed mirum simul accidit, quod tam paucae, ac leues mutationes inter opus Hexaemeri archetypum Dracontii, et idem opus ab Eugenio interpolatum appareant. Itaque censeo, non solum Hexaemeron, sed etiam Elegiam Dracontii fuisse ab Eugenio recognitam, in qua versus aliqui additi fuerunt ab Eugenio, plures detracti, vt ex editione nostra patebit. Goldastus, qui praefationem Eugenii non viderat, supplementum diei septimi ante paradisi descriptionem desiderari aiebat. Sed quum Eugenius ad libelli finem recapitulationem, et supplementum adiicere voluerit, ratio Goldasti ita refingi debebit. In fine exemplaris moreliani nulla est recapitulatio, nullum supplementum Eugenii; exemplar igitur hoc primigenium Dracontii opus existimandum est.

30. Editionem Morelii secutus est Fabricius in Collectione poetarum christianorum; qui etsi alios poetas cum libris veteribus soleret conferre, tamen id in Dracontio, codicibus mss. destitutus, non praestitit. *Dracontius*, inquit in Comment. pag. 45., *poeta christianus, qua gente, aut patria fuerit, ignotum. Eius carmen Hexaemeron, id est, de opere creationis sex dierum eruditum, atque insigne est: quod Parisiis editum e bibliotheca D. Victoris huic operi adiecimus, tribus, quatuorue emendatis erroribus, quos typographus admiserat*. Re vera de patria, et gente Dracontii altum apud veteres silentium. Ioannes Vasaeus in Chronico ad ann. 651., vbi de S. Eugenio sermonem iniicit, videri ait, Dracontium fuisse hispanum, quantum ex S. Isidoro colligi potest, et floruisse temporibus Iustiniani imperatoris, et Athanagildi regis gothorum. Sed ex Isidori verbis, quae num. 7. habes, nescio, qui colligi possit, Dracontium fuisse hispanum, aut floruisse seculo VI. Et quum ipse Vasaeus confirmet, Eugenium Hexaemeron Dracontii *iam vetustate vitiatum* suo nitori restituisse, oporteret, vt aliquantulum antiquiorem crederet Dracontium: nam Eugenius seculo VII., anno circiter 645. Dracontium emendabat. Vasaei opinionem multi alii amplexi sunt, etiam Ioan-

Ioannes Grialius in editione matritensi S. Isidori 1599. ad libr. 12. Etym. cap. 2., vbi diserte ait : *Dracontius opus sex dierum carmine composuit, Athanagildo regnante, quod poema Eugenius III. Tolet. antistes sub Chindasuintho , et Reccesuintho et emendauit, et septimi diei versibus auxit* . Quod vero ad tempus attinet , quo Dracontius vixit, insignis est error Gerardi Ioannis Vossii cap. 9. libr. De poet. lat., vbi inter poetas incertae aetatis Dracontium recenset , et post Carolum Magnum ad annum 800. relegat : qui non solum operibus Dracontii , verum etiam Isidori , Ildefonsique testimoniis euidenter refellitur . Funcius De veget. lat. ling. senect. cap. 3. §. 97. merito reiicit Matthiam Koenig , qui in Bibl. vet. et nou. Dracontium sub Iustiniano floruisse ait : sed nullo ipse fundamento certum annum 450. designat , quo Dracontius rebus humanis valedixerit .

31. Dracontii patria non tantum G. Fabricio , verum etiam Nic. Antonio incerta erat , qui tom. I. Bibl. vet. libr. 5. cap. 5. ita pronunciat : *Dracontium temere aiunt gente hispanum nonnulli auctoribus confictis credentes* . Atque ille quidem partim silentio veterum permotus ita iudicabat , partim odio quodam suo aduersus auctores falsorum chronicorum incensus , ex quo fortasse in contrariam partem nonnunquam nimium se abripi passus est . Vidimus enim , quid Vasaeus , qui anno circiter 1562. decessit , et quem multi secuti sunt , longe ante chronica conficta senserit , quorum inuentio ad annum 1594. refertur, prima editio anno 1619. peracta est . Eadem opinio etiam post editam Bibliothecam Nic. Antonii valuit fere apud omnes , quamuis nemo iam commentitiis chronicis fidem praestet ; siue rationem Vasaei inde roborent , quod S. Eugenius iussu regis in Dracontii emendationem incubuerit , quod hunc auctorem hispanum indicare potest , siue , vt ego magis arbitror , ex aliqua traditione , aut ms. codice ortum haec sententia duxerit , quae deinde ad reliquos permanauerit . Gallandius , qui ex editione Sirmondiana Dracontium tom. 9. suae Biblioth. inseruit , hanc rationem probabilis huius sententiae adiungit , quod *illustrium virorum , qui res sacras carmine cecinerunt , Iuuenci , Prudentii , Merobaudis* , *alio-*

aliorum ferax antea extiterat natio hispana, vt propterea eos aemulatus suum Hexaemeron panxerit quoque Dracontius.

32. Videamus nunc, quod ait Nic. Antonius, auctoribus confictis nonnullos credidisse, Dracontium fuisse gente hispanum. Famosum in primis est Dextri Chronicon. In notis ad recentissimam editionem matritensem Bibliothecae veteris hispanae Nic. Antonii libr. 3. cap. 3. doctissimus Editor mirandum ait, nihil de Dracontio apud pseudo-Dextrum legi non solum in Chronici fragmento, quod post Bibl. vet. Nic. Antonius protulit, sed neque in pleniori exemplo regiae bibliothecae. At minime dubium est, quin in Dextri Chronico cum Commentariis Biuarii typis edito aliqua mentio Dracontii occurrat: ex qua tamen hispanum fuisse Dracontium nequaquam colligitur, immo contrarium collegit commentator Biuarius. Quum enim ad annum 382. narretur in Chronico, Dracontium, et Adelphum episcopos in Hispania exulasse, Biuarius hunc affirmat esse Dracontium poetam, nec diuersum credit a Dracuntio, vel Dracontio, ad quem extat epistola Athanasii. Nec fuerat nemo, cui haec ipsa opinio antea in mentem venisset, vt ex his verbis Goldasti in epistola ad VVeitzium intelliges: *Ad hunc Dracontium, quae ex Baronio suggesta sunt, nihil attinent. Ille enim orientalis, hic occidentalis: ille asiaticus, hic europeus: ille graecus, hic hispanus: ille episcopus, hic palatinus: ille Constantino Magno, hic Iustiniano Magno imperatoribus: ille a Christo nato* CCCXXX., *hic* DXL. *viguere*. Errat cum Vasaeo in aetate Dracontii Goldastus: sed mirari subit, vnde sumpserit, palatinum fuisse Dracontium, nam plerique alii presbyterum vocant. Goldasti veriorem esse sententiam, ex membranis vaticanis num. 122. demonstrabo. Ex Baronio vero haec, opinor, VVeitzio suggesta erant, quod ad annum 328. num. 23. meminerit Dracontii monachi, quem Athanasius per epistolam hortatus est, vt episcopatum non recusaret, et rursus ad annum 356. num. 47.48.52. Dracontium episcopum in Aegypto exulem ex S. Athanasio De fuga sua, et ad solitar., et ex Vita S. Hilarionis a S. Hieronymo conscripta commemorauerit, quem vnum, eundemque esse putat, ac Dracontium monachum, ad quem Athanasius literas

ras dedit. De diuersis Dracontiis antea n. 5., et 6. a nobis disputatum est. Non omittenda sunt Goldasti verba, quibus Dracontium, aliorum opinionibus reiectis, Hispaniae adiudicauit: *In comperto est, gente fuisse literarum alumna, studiorum nutrice, musarum colona, et ipsius Parnassi, atque Heliconis aemula, gentilesque habuisse ex priscis illis ethnicorum poetis Sextilium Heminam, Senecam, Lucanum, Victorinum Statorium, Columellam, Silium Italicum, Decianum, Licinianum, Caninium Rufum, Martialem, Hadrianum imperatorem, Festum Auienum, Aquilium Seuerum: et ex christianorum grege Metronianum, Tiberianum, Iuuencum, Prudentium tuum, Damasum, Leandrum, Fulgentium, Isidorum, et quem nuper nobilis, et eleganti ingenio adolescens Laurentius Ramiresius princeps vulgauit, Orontium.*

33. Profert Nic. Antonius verba commentitii Hauberti Hispalensis ex Chronico ad annum 433. num. 24. *Sanctus vir Dracontius Oscae celtiberorum obiit, vbi erat presbyter.* Sed praeterquamquod Haubertus iste seculo XVII. elabente confictus fuit, neminem leges, qui Dracontium presbyterum Oscensem faciat, ex iis saltem, qui inter viros criticos aliquo in loco habeantur. Multo vero ante hunc Haubertum reperio, qui Dracontium poetam *Diuum* vocauerit. In Indice libr. expurg. per Ioannem M. Brasichellensem 1607. p. 85. iubetur, titulum Diui Dracontii in Bibliotheca Patrum per Margarinum de la Bigne edit. 1589. deleri, vti etiam pag. 256. titulum Diui Belisarii poetae, Diui Liberii poetae, D. Venantii, D. Dracontii, D. Theodulphi, et alibi Diui Prudentii. Vide num. 55. Itigius cap. 3. De biblioth. affirmat, rarissima esse exemplaria huius Indicis, quem neque ipse viderat, quia scilicet romana editio suppressa fuerat, et noua, quae in Belgio parabatur, suffocata. Quod ait de romanae editionis suppressione, falsum puto, nisi intelligat, alterum tomum, qui parabatur, non fuisse editum. Animaduertendum est, in eo Indice etiam iis, qui pro Sanctis habentur, vocem Diui denegari ex eorum scilicet sententia, qui hoc vocabulo diuinitatem significari opinantur: neque enim omnes ita censent, aut vsui contrario piorum, et doctorum hominum repugnandum exi-

existimant. Dracontii vero memoria in nullo Martyrologio extat: immo nullum alium Sanctum, qui hoc nomine appellatus fuerit, in primis sex anni mensibus apud Bollandianos inueni.

34. Ceterum Nic. Antonius, etsi loc. cit. Bibl. vet. dum de S. Eugenio disserit, Dracontium a nonnullis hispanum temere dici affirmauerit, tamen locum inter scriptores hispanos eidem dedit tom. I. libr. 3. cap. 3., vbi cautius loquitur. Ait enim, se nescire, vnde moti Miraeus in notis ad Isidorum, Labbeus Dissert. ad Bellarm. de Script. eccles., Bigneus in Biblioth. Patrum Dracontium hispanum aperte vocauerint. Qua illi ratione permoti fuerint, videri potest supra num. 31. Bigneus vero non ipse hispanum vocat Dracontium, sed in aliqua posteriori editione Bibliothec. Patrum, vt in editione Lugdunensi 1677. conformata ad eam, quam fecit Sirmondus, ab Editore presbyter hispanus vocatus est Dracontius. Addit Nic. Antonius, notum sibi esse, ad partes quis traxerit Biuarium, nempe pseudo-Maximus ad annum 430. *Dracontius presbyter moritur Oscae*, et ad ann. 412. *Dracontius alter poeta hispanus mirus habetur*: qui an duo sint, hariolari non audet Biuarius. De Biuarii opinione in Comment. ad pseudo-Dextrum dixi num. 32. Nunc addo, in pseudo-Maximi Chronico, quod Nic. Antonius in fine Biblioth. vet. adiecit, alium Dracontium recenseri ad annum 600. *Dracontius poeta Complutensis floret*, et ad ann. 603. *Dracontius poeta Caesaraugustae moritur*. Qui hoc Chronicon confinxit, fortasse prae oculis sententiam illorum habuit, qui Dracontium Athanagildo regnante vixisse tradiderant: nam ex Athanagildi tempore illius aetas ad annum 603. facile potuit prorogari. Illi vero, qui deinde Maximi Chronicon ex ingenio auxerunt, vti etiam auctor pseudo-Hauberti, quum intellexissent, in Dracontii operibus, prout a Sirmondo edita sunt, referri elegiam ad Theodosium iuniorem, Dracontium anno 412., et 430. floruisse, anno 433. decessisse scripserunt. Ex Sirmondo etiam, qui anno 1617. editionem libri Bellarmini de Script. eccles. curauit, ortum duxit, vt opinor, caput eius libri de Dracontio, quod in prima editione deest, et in quo aetas Dracontii anno 440. adiudicatur.

35. Ex

35. Ex his colligere licet, in assignanda Dracontii patria, et aetate non alios Chronicis falsis, sed auctores huiusmodi Chronicorum opinionibus aliorum, qui praecesserant, adhaesisse, vt propterea saepe variauerint; neque has varietates defensores conciliare poterant, nisi plures Dracontios comminiscerentur. Neque mihi videre hactenus licuit, quinam Dracontium presbyterum Oscensem, aut Complutensem, aut Caesaraugustanum, aut Vicarium Africae, quod volebat pseudo-Iulianus, nominent, quum a multis presbyter Toletanus, quod in falsis Chronicis non reperitur, vocetur. Ita nimirum Dracontium appellant Ioann. Gottefridus Olearius in Bibl. eccles., Auctor Indicis mss. bibliothecae regiae parisiensis, et alii. Nonnulli non expresso presbyteri nomine Toletanum appellant Dracontium, vt VVeitzius in eius editione, Riuinus pariter in eius editione, Fabricius in Bibl. lat. med. aeui. Multi presbyterum hispanum eundem Dracontium nominant, quin oppidum natale, aut in quo commoratus fuerit, designent, vt Posseuinus in Apparatu sacro tom. I., qui seculi XVII. initio scribebat, Miraeus in not. ad S. Isidorum, Labbeus in dissert. ad Bellarm. de Script. eccles., Editor Biblioth. Patrum Lugd. 1677., Remigius Ceillierius tom. 15. De script. eccles. cap. 29., Ioann. Nicolaus Funcius De veget. lat. ling. senect. cap. 3. num. 97., Auctor Catalogi bibliothecae Casanatensis, Natalis Alexander Hist. eccl. seculo V. Verum quo loco natus, aut vitam egerit Dracontius, aut quod munus obierit, nullo modo ex veteribus constat, ac solum probabiliter ex illis argui potest, fuisse hispanum, vt dixi num. 31.

36. Postquam Sirmondus Dracontium edidit, de aetate, qua is vixit, certius aliquid definitum fuit. Post carmen de opificio sex dierum addita est a Sirmondo Elegia eiusdem Dracontii ad Theodosium iuniorem Augustum: ita enim inscribitur, et in argumento rursus mentio Theodosii iunioris Augusti occurrit. Sic enim argumentum elegiae explicatur: *Hoc sequenti libello auctoris satisfactio continetur, qua ab omnipotente deo veniam petit, ne praecedenti carmine aliquid incautus errasset. Dein Theudosio iuniori Augusto precem defert, cur de triumphis illius eodem opere tacuisset*. Haec totidem verbis in editione matritensi Patrum tole-

toletanorum referuntur, et in libr. Bellarmini de script. eccles. indicantur, sed, vt arbitror, et dixi num. 34., ex codice ms. Sirmondi. Et videtur quidem inscriptio ex codice ipso desumpta, quum verba antiquitatem redoleant: sed scire vellem, an eadem veteri manu, qua versus ipsi, haec inscriptio exarata sit. Nam eam falsam esse, et elegiae non conuenire ex membranis antiquis vaticanis, et ipsa elegia postmodum ostendam. Interea illud monebo, mirum esse, quod haec inscriptio, siquidem in codice Azagrensi extat, a Grialio non fuerit obseruata: nam Grialius in not. ad libr. 6. Etym. S. Isidori cap. 9. duos eius versus profert in codice Azagrensi repertos, et in not. ad libr. 12. cap. 2. eiusdem codicis meminit, ac simul affirmat, Dracontium opus sex dierum Athanagildo regnante composuisse. Igitur aut inscriptio Elegiae ad Theodosium tunc in eo codice non erat, aut Grialius, quum haec scripsit, animum ad eam non aduertit. Neque vero negare est animus, Dracontium Theodosio iuniore imperatore claruisse: sed id aliis rationibus probandum esse contendo, ac demum probabo, postquam de codicibus mss. Dracontii, et de editionibus hactenus factis verba fecero.

CAPVT V.

Codices mss. Dracontii.

37. DE codice Dracontii, quem seculo X. circiter bibliotheca monasterii Bobiensis asseruabat, deque alio codice, aut fortasse eodem, qui in laudato monasterio seculo XV. exeunte repertus est, dixi num. 27., et 28.

38. Exposui etiam num. 29., quo codice vsus fuerit Morelius in editione prima parisiensi Dracontii conficienda. Montfauconius in Bibl. biblioth. mss. pag. 1370. inter libros bibliothecae S. Victoris Parisiensis col. 2. sic refert: *Draconicius De opere sex dierum*. Hic est Dracontius, et hic, opinor, est codex, ex quo primum prodiit Dracontius.

39. Idem Montfauconius pag. 133. profert catalogum repertum in mss. D. Claudii Etiennot, siue Stephanotii, quo diuer-

uersa opera recensentur tamquam in bibliotheca vaticana existentia, et in hoc catalogo memoratur *Dracontii Hexaemeron*. Sed quibusdam operibus additur numerus, sub quo quaerenda sunt, quibusdam non additur: et fortasse ab Stephanotio annotata in suo catalogo erant, vt ea inquireret. Dracontio in eo catalogo nullus certus numerus assignatur: neque eius Hexaemeron in bibliotheca veteri vaticana inuenitur. In schedis mss. Laurentii Zaccagnii, bibliothecae vaticanae olim Praefecti, inter opera inedita, quae ipse vulgare cogitabat, Dracontii nomen similiter extat, non indicato codicis numero. Quod magis, magisque confirmat suspicionem meam, latere in bibliotheca vaticana aliquem codicem Dracontii, qui ex monasterio Bobiensi a Thoma Phaedro Inghiramio fuerit allatus, neque diuersus sit ab illo ipso, quo S. Columbanus vtebatur. In indice Montfauconii hic Dracontius vocatur Stratonicaeus: verum hoc cognomen proprium est Dracontis Stratonicaei, cuius est codex graecus *De metris poeticis* in biblioth. regia parisiensi apud eundem Montfauconium pag. 946., et cum titulo, *De mensura carminum graece in papyro* inter libros Praesidis De Mesne ibid. pag. 1326. col.2.

40. In bibliotheca Cathedralis Laudunensis a Montfauconio pag. 1297. refertur hic codex num. 276. *Metrum S. Hilarii Pictauiensis. Alcimi Auiti De originali peccato, De sententia dei. EPISTOLA DRACONTII. Liber quaestionum in Genesin ex Augustino, Hieronymo, Ambrosio, Hilario, Isidoro, Eucherio.* Dicitur hic codex esse antiquissimus. Epistolam Dracontii existimo esse Elegiam ad Guntharium regem, de qua postea. Nihil aliud in Montfauconio reperio, quod ad Dracontium nostrum pertinere possit.

41. De celeberrimo codice Michaelis Ruizii Azagrae agendum nunc est. Primam eius mentionem inuenio apud Ambrosium Morales libr. XI. cap. 34., deinde apud eundem Azagram in editione Corippi, quae, quoniam rara est, hoc loco describetur. *Corippi africani grammatici De laudibus Iustini Augusti minoris heroico carmine libri IV. nunc primum e tenebris in lucem asserti: scholiis etiam, et obseruationibus illustrati per Michaelem Ruizium Azagrium Celtiberum ad Albertum cardinalem archi-*

 ducem

ducem Austriae. Antuerpiae ex officina Christophori Plantini 1581. *in* 8. Epistola dedicatoria data erat Matriti 1579., in qua Azagra se olim seruitio Ferdinandi imperatoris, et Maximiliani Caesaris, tunc Rudolfi Caesaris addictum commemorat. Post carmina Corippi additur votiua gratulatio heroico carmine per eundem Azagram ad Maximilianum II. designatum imperatorem Francfordiae ad Moenum cantata anno 1562. In obseruationibus igitur ad Corippum paulo post initium pag. 74. haec habet Azagra: *In nostro exemplari, quod, vt alibi ad opus Dracontii poetae De fabrica mundi, et ad carmina simul D. Eugenii episcopi toletani diffuse praefati sumus, non ex coniecturis, sed fide plane certissima constat, ante septingentos et eo amplius annos fuisse descriptum, semper TOTIENS, et QVOTIENS . . . . legitur.* Descriptus ergo fuerat codex seculo IX., aut ante. Hoc codice simul cum Dracontio, et Eugenio continebantur carmina Corippi mutila, multisque in locis corrupta, quae vt suo nitori restituerentur, post Azagram multi viri critici operam contulerunt suam: nullus enim alius adhuc repertus est codex carminum Corippi, nisi quod idem Azagra pag. 89. notat, plures variantes lectiones, ad marginem libr. 3. versus finem appositas, ex antiquissimo volumine Ouetensis ecclesiae esse collectas, vbi duae orationes legati regis Auarum, et Iustini imperatoris ex Corippo desumptae cum aliis variis operibus legebantur: quibus adde 18. versus orationis Auarum, qui inter Sidonii, aliorumque carmina pro Sidonianis editi sunt ab Elia Vineto anno 1552. ex codice Santonensi. Quo maiores Azagrae habendae sunt gratiae, qui eum scriptorem a tenebris vindicauit: nec decuit certe, Petrum Franciscum Fogginium, qui cum notis Azagrae, aliorum, ac suis bis edidit Corippum, acrem hanc, nec veram, de Azagra ferre censuram in not. ad carmen panegyr. in laudem Athanasii: *Parcant mihi eius manes: satis hinc patet, quanti valeret in legendis, et corrigendis mss. Magno sane ingenii acumine opus non erat, vt legeret TROPICIS*, [in *trepicis*] *suppleret VERSIBVS*. At Azagra mendum agnouit in *trepicis*, sed non tentauit corrigere verbum, quod nec Corippi est. Nec Fogginii coniecturam omnibus placituram puto: quod si vacaret, ostenderem,

Foggi-

Fogginium saepius iudicio, et ingenio editori primo Corippi cedere, vt quum libr. 4. v. 266. *Imperium, Christoque vouens sua vota dicarat* restituit *volens* tum metri causa, vt ait, tum quia poeta exprimere intendebat, imperatorem consulto voluisse Sophiae nomine Christum intelligi. Sed vt secunda ratio inualida est, ita aperte falsa est prima. Confer verba Barthii n. seq.

42. Laudatus quoque est codex Azagrae a doctissimo viro Ioanne Baptista Perez, cuius sunt notae ad libr. S. Isidori, et S. Ildefonsi de vir. illustrib., qui episcopus segobricensis obiit ann. 1597. In not. ad cap. 14. S. Ildefonsi ita ait Perezius: *Hanc Eugenii emendationem vidi in illo vetusto codice Ruizii Azagrii, cuius supra mentionem feci*. Intelligit notam ad caput 7. Isidori De vir. illustr. de Verecundo: *Vidi porro huius Verecundi ipsum libellum de poenitentia hexametris scriptum, cuius hoc est initium: Quis mihi moesta dabit lacrymosis imbribus ora? Is liber, gothicis literis descriptus, fuit olim ecclesiae ouetensis, postea apud Michaelem Ruizium Azagrium amicum meum*. Meminit etiam in nota ad caput 47. libri S. Isidori de vir. illustr., quo refertur Praenotatio librorum S. Isidori a Braulione Caesaraugustano episcopo scripta. Ibi Perezius ad vocem *destina* ait: *Vtitur ea voce Corippus, poeta afer, libro de laudibus Iustini iunioris nuper edito a doctissimo Ruizio Azagrio*. His inter se collatis liquido patet, verba Azagrae ad Corippum, *Vt alibi ad opus Dracontii . . . . praefati sumus*, non esse ita intelligenda, vt Dracontium typis vulgauerit, sed solum editionem paratam habuerit. Barthius libr. 55. Aduers. cap. XI. hanc editionem videre summopere expetebat: *Illud monere etiam doctos volumus . . . . etiam ante Iacobum Sirmondum, quem tum huius, quam plurium aliorum auctorum restitutionis gratia merito semper laudamus, Dracontium hunc ab Eugenio contractum, et interpolatum, edidisse in Hispania Michaelem Ruisium Assagrium, cuius beneficio Corippum habemus: nos vero magnopere quaesitam eam editionem indipisci nulla diligentia valuisse; rogare autem, siqui sit, qui vsum eius nobis facere possit, magno nos officio demeriturum*. Adeo Barthius Azagrae operam, et studium non contemnebat: qui libr. 21. cap. 2. disertius de eius notis in Corippum ait: *As-*

sagrio non possumus non dare testimonium boni iudicii, quod certe e singulis paginis apparet. Vtinam Dracontius quoque eius, et Eugenius, qui Dracontii epitomen fecit, in manus nostras venissent. Quid ad haec reponeret Fogginius?

43. Sed quam putabat Barthius, nulla typis ab Azagra facta fuerat Dracontii, et Eugenii editio. Barthius enim verbis Azagrae, quae nuper retuli, deceptus id affirmauit, quod alii postea auctoritate Barthii confirmarunt: eaque opinio late peruagata est, quam Fabricius Bibl. vet. lat. adoptauit, sed in Bibl. medii aeui cautius locutus ait, interpolatum Dracontium ab Eugenio Toletano edere instituisse Michaelem Ruiz de Azagra, sed hanc editionem nec Barthium, nec Nic. Antonium vidisse. Nic. Antonius in Biblioth. vet. bis, nec perfunctorie de Dracontio locutus est, et vt in opere posthumo, neque ad limam reuocato, interdum eadem verba, easdem repetit rationes, nonnunquam sibiipsi contrarius est. *Sirmondus*, inquit libr. 3. cap. 3., *collectis versibus Eugenii Dracontium cum iis edidit, Dracontii nempe vtrumque librum, quum secundum, seu posteriorem primus Michael Azagra publicauerit, vt ipse in notulis ad Corippum ait*. Idem Nic. Antonius libr. 5. cap. 5. verius scripsit: *Michael Ruiz Azagra ex codice gothico ante septingentos annos, vt ipse credebat, scripto carmina Eugenii, et Dracontii edere parabat*. Quae carmina ita editioni parata cum epistola Azagrae ad Decanum, et Capitulum toletanae ecclesiae kal. aprilis 1577. data vidit ipse Nic. Antonius in mss. bibliothecae Vill-ambrosanae tom. 7. Miscellaneorum. Ioseph Rodriguez de Castro, qui hispanice scriptores hispanos recensere pergit, fortasse primum locum Nicolai Antonii, non secundum legit, quum scripsit, Hexaemeron Dracontii ab Eugenio correctum extare tom. 9. Bibliothecae Patrum Lugduni 1677. ex codice Petri Ruiz de Azagra, qui in notis ad Corippum se primum Dracontium edidisse affirmat: quae editio, addit, antiquior censeri debet editionibus VVeitzii, et Sirmondi eodem anno 1619. factis.

44. Praetereo nunc, editiones Sirmondi, et VVeitzii non eodem anno fuisse factas, vt mox constabit. In Bibliotheca Patrum Lugdunensi ann. 1677. tom. 9. aperte expressum est, Dracontii

contii carmina e Sirmondiana editione depromi. Et quum Rodriguezius solum verba Azagrae in notis ad Corippum alleget, quae de editione parata, non ad exitum perducta intelliguntur, eius testimonium nihil nos mouere debet. Quod autem Michaelem nostrum vocat *Petrum*, non proprius eius error est, sed communis cum aliis. In Indice librorum expurgandorum per Ioannem M. Brassichellensem anno 1607. pag. 269. quaedam de Dracontio exponuntur, vt in Bibliotheca Patrum adiungantur; vbi de emendatione a S. Eugenio facta haec leguntur; *Quam emendationem vidisse se in peruetusto ms. codice Petri Ruizii Azagrae scholiastes S. Ildefonsi affirmat*. Sermo est de Perezio, qui libro S. Ildefonsi de script. eccles. notas adiecit. Verum Perezius ad cap. 14. S. Ildefonsi nomen Ruizii Azagrae tacuit, ad caput 7. Isidori de vir. illustr. clare nominat *Michaelem*. Auctor illius notae ad Dracontium in Bibliotheca Patrum addendae fuit eruditissimus Thomas Maluenda, vt ex his colligi potest, quae de eo Indice dixi in Prolegom. ad Prudentium pag. 159. Verba illa Indicis in Bibliotheca Patrum Coloniae Agrippinae 1618. tom. 6., et Lugduni 1677. ascripta sunt; ex quo Petri nomen Michaeli nostro affictum apud alios scriptores legitur, vt apud Riuinum in editione Dracontii, apud Leyserum in Histor. poet. med. aeui. Nomen etiam Ioannis a Nic. Antonio in Bibl. nou. eidem Michaeli datum fuerat: sed in Emendatis agnouit, Michaelem esse appellandum, quum bis eundem hominem recensuisset, primum Ioannis nomine ab Hieronymo Romano de la Higuera deceptus, deinde Michaelis vero vocabulo. In recentissima editione matritensi Bibliothecae Azagra sub solo Michaelis nomine laudatur; sed in Indice vtrumque nomen quasi duorum scriptorum mansit. In Censura Historiarum fabulos., quam hoc seculo publicauit Mayansius, errorem, quo Ioannes Ruizius Azagra vocatus est, Nic. Antonius non deleuerat, sed illum in Vita Nic. Antonii Censurae praemissa animaduertit Mayansius. Aliud nomen, cognomenque Azagrae reperio in notis Grialis ad cap. 2. libr. 12. Etym. S. Isidori, vbi de codice Azagrensi ait: *Hunc librum gothicis characteribus scriptum bibliotheca Martini Roderici Azagrae nunc seruat*. Quibus in verbis Riuinus ad Dracon-

tium

tium eundem agnoscit Azagram, quem alii Petrum Ruizium, alii Michaelem Ruizium appellarunt. Sed fortasse Grialius hominem alium innuit, ad quem bibliotheca Michaelis Ruizii Azagrae hereditatis iure, aut alia ratione peruenisset.

45. At vero siue Grialius Michaelem intelligat, siue alium a Michaele diuersum, in re ipsa videtur falli. Ipse enim opera S. Isidori edebat anno 1599., et ante id tempus codicem Azagrensem in bibliotheca ecclesiae toletanae asseruatum fuisse testatur cl. Bayerius, qui in notis ad cap. 3. libr. 3. Biblioth. vet. Nic. Antonii codicem Azagrensem extare ait in bibliotheca toletana pluteo 15. num. 15. *beneficio cl. viri Ioannis Baptistae Perezii . . . . episcopi Segobricensis*. Quum ergo Perezius obierit anno 1597., aut bibliotheca toletana non beneficio eius librum possidet, aut anno 1599. bibliotheca Azagrae eum non seruabat. Nunc certe extat hic codex in bibliotheca toletana, atque ita describitur in editione matritensi Patrum Toletanorum post praefationem primi tomi: *Codex gothicus dictus de Azagra, continens praeter alia aliorum opuscula, non solum epigrammata antea edita S. Eugenii III. vna cum emendatione Dracontii, et epistola ad regem Eruigium, sed etiam alia quamplurima carmina eiusdem, quae a nobis nunc primum emittuntur in lucem. Antiquissimus est codex, quantum ex scripturae charactere colligitur, seculo X. haud posteriori. Asseruatur in bibliotheca toletana pluteo* 31. *num.* 18. Facile mihi persuaserim, hunc codicem ante maurorum in Hispaniam irruptionem fuisse descriptum, qui e communi illa Hispaniae calamitate cum paucis aliis ereptus fuerit, et in ecclesia Ouetensi conseruatus. Sed quum codicem non viderim, nihil certi audeo definire, praesertim dissentiente Bayerio, qui ad seculum XI. aetatem illius differt, nisi error est in numeris. Sane pretiosissimus est non solum ob antiquitatem, sed etiam quia in eo solo quaedam adhuc latent, quae lucem publicam merentur, vt libellus Verecundi de poenitentia, de quo num. 42. Carmina etiam Corippi diligentius cum hoc vnico codice essent conferenda: nam Azagra nonnunquam hanc licentiam sibi arrogauit, vt versus corruptos ex ingenio suo restitueret, quin verba codicis aliis videnda ostenderet. *Illud ta-*

tamen notandum est, ait Barthius cap. I. libr. 8. Aduers., *Michaelem illum Assagrium inpudentiuscule fecisse, quod suam nobis septem integrorum versuum correctionem obtrusit, veteri lectione codicis, quem vnum, solumque extare hactenus non ignorabat, dissimulata, quum se eos corruptissimos inuenisse fateatur*. Adisis num. 13.

46. Iam vero quo codice in sua editione vsus fuerit Sirmondus, dubitari posset, ac reuera in eo assignando nonnulli inter sese dissentiunt, vt dixi num. 14. Sed omnem dubitationem plane tollit editor Catalogi librorum mss. bibliothecae regiae parisiensis, qui codicem 2832. membranaceum, olim Bigotianum, seculo IX. circiter exaratum, ita recenset. 1. *Eugenii Toletani poematia* 31. *eadem, quae a Sirmondo edita fuerunt*. 2. *Dracontii presbyteri carmen de fabrica mundi, siue Hexameron: praemittitur Eugenii ad Chindasuinthum regem epistola, qua nonnulla in eo Dracontii opere suppressa, nonnulla aucta a se, et perpolita testatur*. 3. *Eiusdem ad Theodosium iuniorem Augustum carmen elegiacum, cuius hic est titulus: Satisfactio, qua a deo omnipotenti veniam petit, ne praecedenti carmine aliquid incautus errasset; dein Theodosio iuniori Augusto precem defert, cur de triumphis illius in eodem opere tacuisset*. 4. *Eugenii Toletani monosticha recapitulationis septimi diei*. 5. *S. Cypriani versus ad quemdam Senatorem etc.* In codice Dracontium vocari presbyterum non credo, sed id explicationis gratia ex praeiudicata opinione ab Editore additum existimo. Ex codice ipso videtur deprompta inscriptio Elegiae Dracontii *Satisfactio etc.*, de qua vide num. 36., et dicenda num. 92. seq. Non omittendum, in hoc codice inter alia opera loco 22. reponi *Eugenii episcopi hymnum de S. Dionysio*. Sirmondus hunc hymnum aut non vidit, aut ad S. Eugenium Toletanum non pertinere iudicauit. Alii scriptores Galli acerrime pro hoc hymno pugnant, quem Eugenio Toletano adiudicandum contendunt. De qua controuersia videri possunt Menardus in dissert. de vnico Dionysio, Natalis Alexander dissert. 16. seculi I., et, qui his resistit, Franciscus Pagius dissert. de S. Dionysio paris. episcopo. Mihi exploratum est, versus, qui certo sunt Eugenii Toletani,

pla-

plane dissimiles esse iambicis dimetris huius hymni, qui omnino abnormes sunt, et exleges. Praecipue autem in iambicis, et trochaicis peritia, et elegantia Eugenii commendatur.

47. In eodem Catalogo bibliothecae regiae parisiensis codex 8093. membranaceus partim seculo IX., partim X., partim XIV. scriptus, qui olim Colbertinus fuit, inter alia continet 3. *loco Eugenii Toletani carmina*. 6. *loco Dracontii Toletani Hexameron liber primus versibus heroicis: accedit Eugenii III. toletani antistitis supplementum ad Hexameron Dracontii*. 7. *loco Martini Dumiensis carmina*. Deest in hoc codice Elegia Dracontii, quae ad Hexaemeron quidem minime pertinet. Supplementum Eugenii, etsi non est necessarium, tamen minus alieno loco ponitur. Nam post Elegiam, in qua nihil de fabrica mundi disseritur, quis locus esse potest supplemento septimi diei? Vide n. 22. Sirmondus, qui simul cum Eugenio, et Dracontio carmina Martini Dumiensis edidit, hoc eodem codice vsus videtur.

48. Codex alius in eodem Catalogo refertur num. 8321. partim membranaceus, partim chartaceus, olim Colbertinus, seculo XV. exaratus, in quo 6. loco ponitur *Dracontii Toletani carmen de opere sex dierum*. Fortasse apographum est ex codice S. Victoris Parisiensis, aut illi simile: nam inscriptio *de opere sex dierum* eadem est vtrobique, et quum mentio Eugenii non occurrat, credendum est, emendatum hoc exemplar ab Eugenio non fuisse. Vide num. 29.

49. Ex Philippo Labbeo Nou. Biblioth. mss., siue specim. antiq. lect. in coronide poetica, vbi plura veterum carmina suo tempore nondum edita commemorat, pag. 58. haec profero: *Dracontii nonnulla carmina, nisi forte mentitur inscriptio, iis superaddemus, quae pridem emisit in publicum cum nonnullis aliis Eugenii Toletani Iacobus Sirmondus*. Codex, vt arbitror, apud ipsum Labbeum extabat: nam alibi bibliothecam solet indicare, vbi codices asseruantur. Quum autem in codice carmina Dracontio tribuantur, nisi idonea aliqua adsit dubitandi ratio, auctor Dracontius censeri debet. Ex stilo id coniici posset: sed vbinam gentium eum codicem nunc latere existimem? si tamen latet, et non potius infortunio aliquo absumptus periit.

50. Ei-

50. Eidem eruditissimo Labbeo loc. cit. pag. 59. hanc Dracontii memoriam debeo : *Gisleberti Aureae Vallis abbatis ordinis cisterciensis versus in sanctissimam eucharistiam addi poterant ex Petauiano Indice cum centonibus de poenitentia ex Dracontio, oratione ad Christum versibus adonicis, de missae significationibus elegiaco carmine, praeceptis moralibus heroico, et pluribus aliis*. Scriptum erat *Diacontio*, sed legendum *Dracontio* constat ex indice, qui verbo *Dracontius* eum locum demonstrat. Multa sunt in Dracontii poemate de deo, potissimum vero in elegia ad regem Guntharium, ex quibus centones de poenitentia confici possint : vt carmen S. Columbani, de quo confer n. 8., ex Dracontii, aliorumque versibus magna ex parte coalescit. Centones in rebus sacris ex poetis profanis a Faltonia Proba, Sedulioque collecti extant. In argumento profano poemata Hippodamia, et Alcesta tom. 4. Collect. Pisaur. sine auctorum nomine centones sunt ex Virgilio, vt mihi quidem legenti videbatur. Poetarum sacrorum praeter Dracontium nemo alius nunc occurrit, ex cuius versibus centones fuerint confecti. Index Petauianus, a Labbeo laudatus, est catalogus bibliothecae Alexandri Petauii, quae ad reginam Sueciae Christinam deuenit, inde ad bibliothecam vaticanam. Montfauconius pag. 64. Biblioth. biblioth. mss. ex ea bibliotheca Alexandri Petauii refert inter mss. bibliothecae vaticanae *Gisleberti Aureae Vallis abbatis carmen de eucharistia*. Sed id nunc non reperitur in bibliotheca vaticana, vti plures alii Petauiani codices desiderantur.

51. Codices alios Dracontii, quamuis in multis catalogis codicum mss. diligenter quaesitos, inuenire non potui. De notis mss. in Dracontium pauca supersunt dicenda. Nam de Azagrae breuibus notis plura dixi num. 41. seq. Nic. Antonius libr. 5. Bibl. vet. cap. 5. putat, editionem Sirmondianam Dracontii correctiorem esse, quam fuisset illa ab Azagra promissa, et parata, neque magni interesse, quod Eugenii, et Dracontii carmina post editionem Sirmondi ex mss. Azagrae publicentur. Dissentit Florezius tom. 5. Hisp. sacr. tract. 5. cap. 3., quia, vt putat, Hexaemeron Dracontii, prout ab Eugenio fuit emendatum, in mss. Azagrae extat, non in editione Sirmondiana. Haec ratio falsa est,

vt probaui num. 12. Alioquin etiam post Sirmondi editionem e re literaria publica esset, vt annotationes, et coniecturae Azagrae in publicam lucem prodirent, quas Barthius maximopere videre cupiebat. Nam Sirmondus nuda carmina typis vulgauit, quin vllam notationem subiiceret: neque enim audiendus est Rodriguezius de Castro, qui in Bibl. hisp. Sirmondo nouas, et eruditas notas in Dracontium ab aliquo deceptus affingit. Omitto, codicem Azagrensem aliquantum auctiorem esse codice Sirmondiano: certe auctior ex illo codice prodiit Elegia Dracontii in editione matritensi toletanorum Patrum, additusque est liber carminum Eugenii non antea editorum. Ipsum Nicol. Antonium in opera Eugenii, et Dracontii breuissimas notas, seu lectiones variantes scripsisse auctor mihi est Mayansius, qui eas mss. penes se habebat, atque edere aliquando cogitabat, vt affirmat in Vita Nic. Antonii praemissa ad Censuram Histor. fabulos.. Sed fortasse hae sunt breues illae notae, et lectiones variantes, quas Azagra mss. reliquit, et se vidisse testatur Nic. Antonius, qui in huiusmodi veterum monumentis conquirendis, sibique comparandis curiosissimus erat, et diligentissimus. Mihi ignotum omnino est, an Mayansius eas breues notas typis commiserit.

52. Marcum Andream Burriel editionem Sirmondi cum Azagrensi codice contulisse, lectionisque discrepantiam annotasse ex Bayerio didici. Et quamuis Burrielus communi omnium plausu celebretur, non ingratum erit tamen eius laudes ab eruditissimo Bayerio audire in not. ad Biblioth. vet. Nic. Antonii libr. 3. cap. 3. *Dracontium Sirmondi cum toletano Michaelis Ruizii Azagrae seculi XI. codice contulit, et variantes lectiones annotauit Andreas Marcus Burriel Soc. Iesu presbyter, magno rei literariae damno ante annos aliquot praematura morte abreptus: quas cum plurimis eiusdem stupendi plane laboris, atque industriae foetibus in regiam bibliothecam matritensem postea delatas, autographasque ad manum habeo*. De codicis aetate confer dicta num. 45. De Burrieli quidem diligentia omnia mihi polliceri debeo: sed si solum varietatem scripturae inter codicem Azagrensem, et editionem Sirmondianam animaduertit, et peculiares suas coniecturas non adiecit, eius lectiones variantes minus nunc sunt necessa-

riae

riae, quum in editione matritensi Dracontius prodierit cum Azagrensi codice, et Sirmondiana editione diligentissime collatus. Animaduerto praeterea, diuersum a Dracontio esse Ceponium, cuius Hexaemeron ms. asseruabat Barthius, illud publicaturus libr. 109. Aduers., si vixisset. Hunc Ceponium monachum vocat Barthius, sed Nic. Antonius l. 3. Bibl. vet. t. 1. cap. 4. putat, fuisse episcopum hispanum seculi V., ad quem, et ad Idacium extat episcopi Turibii epistola. Barthius ad l. 2. silu. 4. Statii v. 24. *Vide*, inquit, *Ceponium in Hexaemero, quem nos auctorem Vitae asserimus suo loco, hactenus nemini nec fando perceptum*. Bayerius in notis ad Biblioth. vet. Nic. Antonii ad haec Barthii verba reponit: *At quis sit Vitae auctor, aut quid sibi velit adiunctum VITAE, plane non capio*. Scilicet quod prima litera in *vitae* apud Barthium maiuscula sit, doctissimus vir in has ambages coniectus est. Barthius hoc tantum vult, quod Ceponium asserturus, siue restituturus vitae erat, quum in tenebris iaceret. De Ceponio consule Fabricium Bibl. med., et inf. lat.

CAPVT VI.

Editiones Dracontii.

53. PRima Editio Dracontii anno 1560. sic inscripta est: *Cl. Marii Victoris* ΑΛΗΘΕΙΑΣ, *seu commentationum in Genesin libr. III. Epigrammata varia vetusti cuiusdam auctoris, inter quae sunt et aliquot psalmi versibus redditi. Hilarii Pictauiensis episc. Genesis. Cypriani Genesis, et Sodoma. Dracontii de opere sex dierum. Omnia versibus nunc primum e vetustis codicibus expressa. Parisiis M. D. LX. Apud Guil. Morelium*. In 8. De codice, ex quo extractum est opus Dracontii, vide n. 29., et 38. In fine sunt quaedam breues notae ad Victorem, qui in initio, et fine libr. 3. Victorius appellatur. Genesis, quae Cypriani dicitur, est fragmentum poematis in Genesin, quod ab aliis Tertulliano adiudicatur, ab aliis Iuuenco: ego post seculum V. natum puto, inuitis musis, et Apolline: de quo plura di-

xi in Prolegom. ad Prudentium pag. 196., et quaedam addam, quum Iuuencum recognoscam, et publicae luci committam.

54. Secunda editio anno 1564. Haec est collectio poetarum christianorum a Georg. Fabricio procurata Basileae hoc anno in 4. maioris formae : ex quo alii decepti in fol. dicunt. Verum de hac editione disserui in Proleg. ad Prudentium pag. 88., et seq. Quod attinet ad Dracontium, Fabricius in eo edendo exemplar a Morelio publicatum secutus est, *tribus, quatuorue emendatis erroribus*, vt iam exposui num. 30. Ioannes Albertus Fabricius in Biblioth. vet. lat. cap. 4. libr. 2. ait, in hac collectione G. Fabricii solum librum primum Dracontii extare, eumque in fine mutilum. Sed aduertendum, mutilum quidem esse librum hunc Dracontii in editione Moreliana, et Fabriciana, sed non in fine : nam 58. versus, qui desiderantur, pertinent ad narrationem peccati primi parentis post versum, *Nec circumscriptor*. In suis commentariis, qui posterior est tomus priori rarior, rationem carminum Dracontii habet Fabricius. Titulus huius secundae partis est : *In poetarum veterum ecclesiasticorum christiana opera, et operum reliquias, atque fragmenta Georgii Fabricii Chemnicensis commentarius : in quo non solum res, et verba obscuriora explicantur, sed et historica quaedam non vulgaria, ipsorumque auctorum vitae, et ad carminum genera quaedam spectantia singulari studio elaborata inseruntur. Basileae per Ioannem Oporinum*. Hoc Fabricii opus ordine alphabetico concinnatum est, vtile certe futurum, si post nouam vberiorem poetarum christianorum collectionem auctius, correctiusque edatur, notatis praesertim iis, quae censura perstricta sunt in Indice expurgatorio Philippi II. iussu, et auctoritate iuxta sacri concilii tridentini decretum Antuerpiae 1571. promulgato.

55. Tertia editio anno 1589. tomo 8. secundae editionis Bibliothecae Patrum Parisiis per Margarinum de la Bigne; quae cum aliis operibus eiusdem Bibliothecae in Indice expurgatorio anni 1607. per Ioann. M. Brasichellensem recognita est : nihil vero a censoribus in Dracontii poemate de opere sex dierum notatur, quod aut censura dignum, aut caute legendum dicatur,

vt

vt in plurimis aliorum operibus factum fuit. Solum deleri iussum *D*, aut *Diui* in his verbis *D. Dracontii Hexaemeron*. Quod in editione anni 1644. Parisiis praestitum non fuit, in qua tom.8. haec ipsa verba adhuc leguntur initio in catalogo scriptorum. Thomas Itigius in libr. de Biblioth. in Bibliotheca Patrum, et Doctorum Lipsiae 1602. cura M. Ioachimi Zehneri inter alios scriptores veteres ecclesiasticos editos refert Dracontium: sed in ea Bibliotheca non integra Patrum opera, sed fragmenta quaedam videntur inserta.

56. Quarta editio anno 1610. scilicet: *Dracontii Toletani Hispani Hexaemeron, seu de opere sex dierum, et creatione mundi liber singularis cum M. Ioannis Weitzii indice glossario, et notis, quae iusti commentarii vicem esse possunt, collatis inter se veterum scriptorum maxime SS. Patrum de conditione rerum vniuersalium sententiis. Francofurti typis Wolffgangi, sumptibus vero Petri Kopffii anno M. DC. X.* in 8. Fabricius in Bibl. vet. lat. libr. 4. cap. 2. annum editionis VVeitzianae assignat 1619., a quo fortasse deceptus est Rodriguezius de Castro, qui in Bibl. hisp. eodem anno 1619. editionem Sirmondianam, et VVeitzianam factas affirmat. Ceterum Fabricius in Bibl. medii aeui annum 1610. editioni VVeitzianae recte ascribit. Praemittit VVeitzius epistolam Goldasti de Dracontio, quam nonnullis in locis laudaui. Rara est haec editio Romae, vnumque solum exemplar in bibliotheca Angelica seruari scio. Index glossarius, et notae vtiles sunt: post notas nonnullae sunt correctiones versuum ex VVeitzii, aliorumque ingenio excogitatae, quarum nonnullus mihi erit vsus.

57. Quinta editio anno 1616. in Choro poetarum part. 2. in 4. Lugduni, studio Alexandri Fichetti, quod manu in quodam exemplari scriptum vidi: nam editoris nomen typis expressum non est.

58. Sexta editio anno 1618. in Bibliotheca Patrum Coloniae Agrippinae tom. 4. pag. 500.

59. Septima editio anno 1619. Sirmondi opera hoc titulo: *Beati Eugenii episcopi toletani opuscula. Quibus inserti sunt Dracontii libelli duo ab Eugenio eodem olim recogniti. Adiecta iti-*

itidem aliorum aliquot veterum Scriptorum varia. Parisiis ex officina Niuelliana apud Sebastianum Cramoisy M. DC. XIX. in 8. Iacobus Sirmondus opuscula haec Henrico Borbonio, regis filio, episcopo metensi, dedicat. Praeter Eugenium, et Dracontium sunt Martini episcopi Dumiensis quaedam, Columbani abbatis epistola paraenetica ad Hunaldum, Seuerini episcopi Doctrina, Tironis Prosperi Aquitani Confessio. Michael a S. Iosepho in Bibliograph. editionem Sirmondianam ad annum 1617. refert: qui fortasse error est typographicus, nisi hunc annum ille ex Dictionario Moreri, vbi pariter indicatur, excripserit. De hac editione vide num. 46., et seq. Ante Sirmondum editionem Morelianam omnes secuti sunt, paucis emendatis. Sirmondus ex mss. Hexaemeron auctius, et correctius edidit, et Elegiam Dracontii primus publicauit; quem mirifice ob huiusmodi veterum scriptorum editiones celebrat Barthius, cuius haec sunt libr. 29. Aduers. cap. 2. *Plurimos inferioris aeui scriptores luci, vitaeque dedit hoc seculo Iacobus Sirmondus, iudicii eximii, lectionis certae homo, nec nisi bene de antiquitate meritis accensendus*. Et prolixe libr. 51. cap. 4. *Quanta in patentia haec, et liberalissima studia merita extent Iacobi Sirmondi, praedicaui hactenus non semel, non potero autem satis extollere, aut aequare verbis, si saepissime post etiam praedicauero. Tot ille bonis proximos scriptores e tenebris eruit, tot sagaci ingenio, iudicio exquisito, certa lectione, industria fideli, monumenta tineis erepta meritae laudi posterorum restituit, vt quum nomen eius hominis praeferentes ego, quos quotannis bis accipimus, Catalogos videam librarios, non possim non exultare gaudio, et nouam animo meo laetitiam de adhuc incogniti alicuius scriptoris lectione polliceri. Non turbent nos in laude, et commendatione huius viri ingenia maliuola, quae pueritiam aliquando nostram, quum ad praeconia debuissent, detorquere voluerunt ad insectationes hominum, doctorum licet, non tamen id in religionis nostrae circumstantiis sentientium, quod ipsis videbatur defendendum; non deerimus nos mori candoris nostro, et virtutem clarissimam summis plausibus prosequamur, sic fiet, vt ad nos etiam de bonitate nostra fructus non contemnendus redeat, incita-*

citatis nimirum illis praeclaris viris ad persistendum in instituto suo, quod non frustrari meritis videant praeconiis. Haec, quamuis longiora, vel in Sirmondi gratiam, vel in nonnullam nostri laboris commendationem libens attuli.

60. Octaua editio anno 1624. in Appendice Bibliothecae Patrum per Margarinum de la Bigne Parisiis, pag. 837., quae quamuis post Sirmondum facta, adhuc tamen Dracontium mutilum ex editione Moreliana repraesentat. Eodem modo recusus est Dracontius in Bibliotheca Patrum Parisiis 1644. tom. 8., et rursus ibid. 1654. tom. 8., si tamen diuersae hae sunt editiones, et non sola prima frons discrimen praefert. Primum exemplar vidi ego, alterum Itigius libr. de Bibliothecis.

61. Nona editio anno 1651. per Andream Riuinum, qui longissimam hanc inscriptionem apposuit: *Dracontii hispani libellorum biga: quorum prior de opere sex dierum, et creatione mundi Hexaemeri titulo pridem, sed XCI. versibus mutilus editus fuit, scriptus heroico metro: alter vero posterior elegiaco postfatio quasi quaedam est, et praecedanei illius pariter, atque suiipsius ad deum, et ad regem Theodosium Iuniorem Augustum excusatio primum vigesimo* [corrige *trigesimo*] *abhinc anno Parisiis prodiit, nusquam alibi excusus: nunc vero vtrumque, et in primis Hexaemeron illud, siue de machina mundi post Eugenium Toletanum episcopum,* [*cuius simul hic apposita est Septidui recapitulatio, vt et epigrammata reliqua, aliaque poematia subiuncta reperies*] *item post Georg. Fabricium, Ioann. Weitzium, Iac. Sirmondum, Casp. Barthium, Sim. Toelmannum, Wolf. Seberum etc. restitutum integre emendauit, in eoque confusa distinxit, et commodiorem, atque faciliorem ad sensum obscura redegit, notisque prioribus aliorum selectis, nouis quoque auxit, et illustrauit Andr. Riuinus D. et PP. Lipsiae. Aera Dionysiana MDCLI.* in 8. Videtur esse error in numero versuum, qui in primis editionibus deesse dicuntur: solum enim desiderantur 58. versus, quum Adami peccatum describitur, et vnus versus, quum formatio Euae narratur. Scilicet in editione Moreliana sunt versus 575., in Sirmondiana 634. praeter Eugenii praefationem. Leyserus in histor. poet. medii aeui

hunc

hunc errorem castigauit, qui simul notat, admitti non posse, quod in eadem fronte libri dicitur, anno vicesimo ab anno 1651. primum prodiisse Dracontium, opera Sirmondi posteriori libro auctum. Verum id ipse Riuinus animaduertit, et *trigesimo* pro *vigesimo* correxit in fine libri: melius correxisset *trigesimo secundo*. In libello exiguo multi, nec leues huiusmodi typographici errores irrepserunt, quod libris in Germania editis satis frequens est. Editores quidem causam in nundinas proximas, et bibliopolas vrgentes solent reiicere: sed non sine magno emptorum damno morem venditoribus gerunt: vt enim recte ait Dracontius libr. I. v. 613.

Damna aliena solent aliorum lucra parare.

Riuinus tamen magna ex parte eos errores in fine libri emendauit. Sed in hac ipsa serie errorum, quos corrigit, plures alii noui occurrunt, vt serio inspexerim, an alius esset index, qui de his erroribus moneret. Coniecturas Riuini in Dracontium suis locis indicabo; quas interdum probabiles esse, sed plerumque non necessarias, facile quiuis animaduertet. Leyserus, qui collectionem poetarum medii aeui parabat, vt refert in hist. eorum, Dracontium quarto loco ex editione Riuini recudere constituerat. Sed effectu caruit ille apparatus.

62. Decima editio anno 1677. in Bibliotheca Patrum Lugduni tom. 9. ex ea, quam Sirmondus adornauerat.

63. Vndecima editio 1696. inter alia Sirmondi opera in fol. tom. 2. cura Iacobi de la Baune, qui in praefatione, et ad marginem Dracontii quaedam annotauit. Repetita est haec editio Venetiis 1728. cum nonnullis notis ad Dracontium ex Aduersariis Barthii typis Bartholomaei Gauarina: et rursus ibid. 1778., quod alicubi notatum legi.

64. Duodecima editio anno 1773. in Bibliotheca Patrum Gallandii cura, et studio Venetiis ab anno 1765. et seqq. publicata, tomo 9. hoc anno 1773. excuso. Gallandius breues notationes addidit Dracontio ex Barthio, Baunio editore operum Sirmondi, et Heumanno.

65. Decima tertia editio anno 1782. inter opera Patrum toletanorum ad codices mss. recognita, et nonnullis notis illustra-

strata opera, auctoritate, et expensis Eminentissimi Cardinalis Francisci de Lorenzana Archiepiscopi Toletani, Hispaniarum Primatis Matriti apud Ioachimum Ibarra in fol. Tomo 1. pag. 34. extant Dracontii libelli ad codicem Azagrensem recogniti, variantibus lectionibus margini ascriptis. Tomus secundus prodiit ibidem anno 1785. Elegantissima est haec editio Patrum Toletanorum, ex qua singularem editoris Eminentissimi doctrinam, meritaque plane eximia in ecclesiasticas literas facile possis agnoscere: qui nos etiam exemplo, ope, libris, quos plures ipse suos, aliorumque in publica commoda typis vulgauit, ac literatis hominibus dono dedit, ad haec veterum Patrum monumenta illustranda excitauit. Dracontii carmina edita simul sunt cum carminibus, aliisque operibus B. Eugenii: vtraque auctiora hic sunt, quam apud Sirmondum, praecipue Eugenii opera.

66. Bayerius in not. ad Bibl. vet. Nic. Antonii quaedam indicat, quibus editio operum Eugenii adhuc augeri posset, inter quae refert, recenseri in Historia bibliothecae Cottonianae pag. 35. columnn. 2. codicem Psalterii Dauidici ante mille, et amplius annos exaratum, cui assutus quinternio satis antiquus cum Epigraphe, *Oratio Eugenii Toletani versibus*: quae incipit, *Rex deus immense, quo constat machina mundi, - Quod miser imploro, tu Christe perfice clemens*. Addit Bayerius, haec non abludere ab Eugenii Toletani genio. Vere iudicat, nisi quod Eugenius potius dixisset, *Christe tu perfice clemens*, vel alio modo, ne vltimam in *Christe* nulla ratione produceret. Sed Bayerius obseruare potuit, hanc ipsam orationem legi inter carmina Eugenii tam in editione hac matritensi, quam in Sirmondiana; immo esse primum Eugenii carmen post praefationem. Haec tamen est discrepantia, quod primus versus in his editionibus ita habet: *Rex deus, immensi quo constat machina mundi*: secundus versus: *Quod miser Eugenius posco, tu perfice clemens*. Quod reformatum opinor ad vsum ecclesiarum, in quibus ea oratio canebatur, neque oportebat, Eugenium nominari, quum alius pro se oraret. Aliter reformatum est apud Brovverum in fine notarum ad Venantium Fortunatum. *Quod miser imploro, per Christum perfice mitis*. Quasdam alias varietates in reliqua oratione

tione obseruare licet apud Brovverum . In primo versu verius puto *Rex deus immense , quo* . Epistola Dracontii , vt in mss. vaticanis legitur , incipit , *Rex immense deus* : in editis nunc legitur , *Rex aeterne deus* . Illa ipsa Oratio Eugenii episcopi toletani in Catalogo mss. bibliothecae regiae parisiensis indicatur codice 528. , cod. 2085. , cod. 5371. In codice vaticano alexandrino 1360. , aut 2078. extant quaedam Eugenii carmina , et inter alia *Oratio eiusdem Eugenii* , quae in nonnullis verbis discrepat ab editione matritensi , sed in duobus primis versibus cum ea consentit . Ven. Cardinalis Thomasius in suo Hymnario eandem orationem edidit sub Eugenii Toletani nomine , cui ab Alchuino in officiis per ferias ascribi animaduertit : legit autem , *Rex deus , immensi quo constat machina mundi , - Quod miser imploro , tu Christe perfice clemens* .

CAPVT VII.

Dracontii duo codices mss. bibliothecae vaticanae , ceteris auctiores , quorum nulla mentio apud alios .

67. HActenus de Dracontio , quae alii docuerunt , exposui : sequitur , vt codices duos vaticanos , a nemine antea collatos , nunc describam . Primus est bibliothecae vrbinatis num.352. membranaceus in fol. maximo , elegantissime , et multis versicoloribus literis exaratus . Opera in eo varia continentur , quae in pulcherrimo circulo initio libri praefixo circum vndique indicata sunt . In fine aetas codicis , et nomen excriptoris annotatur his verbis : *Federicus Veteranus Vrbinas transcripsit anno salutis MCCCCLXXXI. Id. Aug.* Pulcherrime literas formabat Veteranus : neque tamen eius nomen video inter excriptores codicum bibliothecae Laurentianae a Bandinio diligenter recensitos . Operum , quae codex complectitur , non tantum ordinem referam , verum etiam notitiam aliquam exhibebo .

68. Primo loco occurrit *Anticlaudianus De beato puero* , nullo auctoris indicato nomine in codice : sed constat , esse Alanum Magnum , de quo agunt Bailletus in libro de scriptis *Anti*

Anti, et Fabricius in Bibl. med., et inf. lat. Nouem sunt libri, quos sub hoc titulo *de beato puero* a nemine laudatos vidi. Etsi autem alii aliter putant, tamen assentior his, qui affirmant, carmen ab auctore *Anticlaudianus* fuisse inscriptum, quia Claudianum imitari, eius scilicet stilum exprimere conatus est, vt vel ex primis versibus colligi potest:

Auctoris mendico stilum, phalerasque poetae,
Ne mea segnitie Clio deiecta senescat.

Neque enim *anti* semper *contra* in compositione significat: sic ἀντιβασιλεὺς non est contra regem, sed prorex, vel qui regis locum obtinet.

69. Anticlaudiano succedit Arator. Sed quum huius carmina cum hoc, et aliis codicibus contulerim, de eo disserendi locus opportunior non deerit, vt spero. Tantum monebo, duorum librorum distinctionem, quae in aliis codicibus expressa est, in hoc codice non apparere.

70. Post Aratorem extant Aesopi apologi hoc titulo: *Esopi Phrygii Fabulae dictae apologi traductae in linguam latinam incipiunt*. Laurentius Zaccagnius manu sua hanc notam margini adiecit: *Versio auctoris antiqui a Phaedro diuersi, quae extat etiam in codice vaticano num.* 2868. *fol.* 33. Neque id sane in dubium cadere poterat: nam versus huius operis sunt elegiaci, versus Phaedri iambici liberiores. Illud potius quaerendum fuisset, an auctor harum fabularum esset Auienus. Verum mihi vtrasque conferenti discrimen illico patuit. Auctorem esse christianum ex his prologi versibus colligo:

Vt messis pretium de vili surgat agello,
Verbula sicca, deus, complue rore nouo.

Neque enim poetae ethnici ita loqui solebant. Obiter verbum vnum in vers. seq. emendabo:

Verborum lenitas morum fert pondus honestum

Pro *lenitas* legam *leuitas*, vt metro consulam. Philippus Labbeus in Nou. Bibl. mss., siue Specim. antiq. lect. dum recenset poetas, quorum carmina nondum edita vulgare conabatur, pag. 66. memorat Aesopi fabulas versibus elegiacis ex codice regio 893., quarum initium erat:

Vt iuuet, vt prosit, conatur pagina praesens,
Dulcius arrident seria picta iocis.

Eae sunt certe fabulae, quae reperiuntur in hoc codice vaticano: nam initium idem est vtrobique. Labbeus nondum inquisierat, an fabulae codicis regii eaedem essent, ac fabulae codicis cuiusdam Vigneriani inscripti *Liber Hisopi*, in quo erat fabula sat longa de lupo, et opilione. In codice vaticano postrema est fabula de lupo, et pastore, sed satis longa non est. Inter Marbodi carmina col. 1169. legitur fabula de fraude a lupo opilioni facta, quae ita quidem longa est, vt hac ex parte eadem ipsa esse possit, quam Labbeus laudat. Leyserus in Hist. poet. med. aeu. ad ann. 1314. pag. 2007. profert fabulas cuiusdam Adolphi contra mulieres, quae distinctae, longeque diuersae sunt a fabulis codicis vaticani.

71. Post fabulas in codice sunt *Epigrammata Prosperi ex S. Augustino*: quae saepius edita sunt, sed haec cum editis conferri debent, et a me, si vacabit, conferentur. Praemittitur epigramma, quod ab editis abest, sed a Mansio in additionibus ad Bibl. med. et inf. aeui Fabricii productum fuit ex codice Francisci Mariae Florentinii. Versus vltimus in Mansio mendosus est, *Si demum caeli cupiunt qui scandere regnum*. Noster codex habet, *Sidereum caeli etc.*

72. Sequitur carmen inscriptum *Euax rex arabum*, *De virtutibus lapidum*, quod incipit:

Euax rex arabum fertur scripsisse Neroni,
Qui post Augustum regnauit in orbe secundus.

Auctor in codice non nominatur, sed est Marbodus; qui ait, se Euacis libros in compendium redegisse. Adisis Fabricium in Bibl. med., et inf. latin., et opera Hildeberti, et Marbodi Parisiis 1708. edita.

73. Succedit poema de iudicio extremo, cuius apud alios mentio nulla mihi occurrit. Inscriptio est *Crisias*. Libri sunt tres. Primo praemittitur titulus hic: *Incipit liber primus Crisiados de signis praecedentibus iudicium*. Initium:

Huc age, Calliope, coetu comitata sororum
Huc propera, plectrumque tene, citharamque sonantem.

Liber

Liber secundus est *de aduentu Antichristi*, quem *Antitheon* vocat poeta. Liber tertius *De morte Antichristi, resurrectione mortuorum, et forma iudicii*. In Catalogis codicum mss. quaedam indicantur carmina *de iudicio*; sed quae ab hoc poemate diuersa esse facile sit arguere. Montfauconius inter codices Reginae Sueciae enumerat Anonymi carmina *de signis iudicii* num. 1360. simul cum Theodulfo, Auito, et aliis. Vidi hunc codicem, qui nunc est Alexandrinus num. 2078. Versus illi de iudicio solum sunt 25. hexametri, quorum mentio fit apud Saresberiensem de nug. curial. libr. 2. cap. 5., sed in hoc codice mutili, et imperfecti sunt, primus ita habet:

Iudicii signum, tellus sudore madescit.

Idem Montfauconius pag. 1136. ex bibliotheca San-Germanensi indicat Sibyllae versus *de die iudicii* cod. 675., qui videntur esse versus de iudicio codicis vaticani nuper laudati. Nam Antonius Beaugendre Congregationis S. Mauri in editione operum Hildeberti, et Marbodi ante memorata columnn. 1630. inter carmina varia Marbodi edidit eos versus velut ineditos cum titulo, *Versus Sibyllae de die iudicii*. In primo versu recte habet *madescet*, in vltimo *Decidet e caelo ignisque et sulphureus amnis*, mallem *e caelis ignis, et sulphuris amnis*. Occurrunt hi versus inter opera Bedae tom. 2. Basileae 1563. pag. 353., et diuersis verbis in libris Sibyllinis. Veteres christiani huiusmodi sibyllinos versus ad iudicium extremum probandum proferebant: ex quo in prosam, siue sequentiam Defunctorum permanauit:

Dies irae, dies illa
Soluet seclum in fauilla,
Teste Dauid cum Sibylla.

Multo magis ab hoc poemate differunt quidam versus ametri, inscripti *de extremo iudicio*, quos affert Leyserus in Hist. poet. med. aeu. pag. 2091., siue ex correctione 1191. Initium est:

Quatuor de partes mundi sunt angeli missi.

Inter carmina Tertulliani legitur etiam liber vnus de iudicio Domini, diuersus tamen a poemate huius codicis vaticani. Auctor antiquus mihi videtur multis de causis, quas exponere in aliud tempus differo. Coniicere autem licet, auctorem esse Verecun-

dum

dum Africanum episcopum, quem duos modicos breuesque libellos carmine dactylico edidisse, primum de resurrectione, et iudicio, alterum de poenitentia Isidorus cap. 7. De vir. illustrib. testatur. Liber Verecundi de poenitentia extat Toleti in celebri illo codice Azagrae, de quo dixi num. 41., cuius si nactus fuero apographum, tutius de re tota iudicium proferre potero. Non desunt, qui Verecundi carmen de iudicio illud ipsum dicant esse, quod Tertulliano affingitur.

74. Ignotus alius poeta sequitur in eodem codice: sed peculiaria quaedam de eo commemorantur, a nobis non omittenda, ex quibus alii fortasse verum auctorem deprehendent. *Quidam Calaber de raptu Proserpinae. Cuiusdam nobilis viri militis, et poetae clarissimi liber incipit ad Vespasianum Surrentinum eius socium, et amicum.* Post hanc inscriptionem incipit elegia ad Vespasianum:

O custos animi Pylades nunc alter Oresti
Cognite saepe mihi Vespasiane vale.

Scribitur *Pilades*, et *Horesti*. Post elegiam, quae vices prologi gerit, incipit carmen:

Ille ego, qui tenui modulatus carmina culmo,
Eurydices cecini quondam graue vulnus, et iram,
Infernosque lacus linquens maiore cothurno
Punica bella simul, et mutua vulnera gentis
Ausoniae, poenique ducis, quum dira parauit
Pessima Tesiphone bellorum semina: sed nunc
Immensos aestus Cereris, longosque labores...

Ita porro pergit argumentum proponens. In fine epitaphium hoc legitur.

Sicula me genuit tellus, nutriuit amica
Terra suis calabris, Roma cadauer habet.
Exulat a patria corpus, non exulet, ora,
Lector, ab auctore spiritus ipse suo.
Spiritus in varias aurae dum prosilit vmbras,
Tristitias liquit, hospita terra, tuas.
Sed repetit, lector, quod terris abdidit arcto
Tempore, quo tutum me fore, quaeso, roga.

Ita

Ita hos versiculos scripsi, quaedam verba corrigens: nam scriptum erat v. 3. *non exulat ora*, v. 4. *ab actore*, quod tamen retineri posset, v. 5. *Spiritus in auras varias dum prefuit vmbras*, et v. 7. *arto* pro *arcto*.

75. Anonymo isti poetae siue siculo, siue calabro succedit in codice *Bonini Mombritii ad sanctissimum dominum Syxtum quartum summum Pontificem De Dominica passione liber primus*. Elegia ad Pontificem prologi loco est: sequitur carmen heroicum, constans sex libris, de quo, vti de auctore ipso videri potest Sassius Histor. typogr. mediolan. pag. 146. Carmen de passione dominica ad Xyxtum IV. editum fuit Mediolani anno 1481. Praecipuum Mombritii opus sunt vitae Sanctorum, cuius editio, ab ipso duobus voluminibus in fol. vulgata, splendida est, rara, magnoque nunc opere quaesita.

76. Postremum locum in hoc codice occupat Dracontius, sed sub alio nomine. Sic enim carmen eius inscribitur fol. 260. *Augustini de Deo. Aurelii Augustini de Deo liber incipit feliciter*. Et in fine: *Finis. A. Augustini de Deo*. Et illico annotatur excriptoris nomen, vt dixi num. 67., neque aliud in hoc codice occurrit. Quum totum hoc carmen de Deo Dracontium auctorem certo habeat, vt mox ostendam, superuacaneum sit quaerere, cur nomen Augustini, non Dracontii praeferat. Passim enim in mss. codicibus id euenit, vt vnius opus alteri affingatur; cuius rei illa saepissime causa est, quod librarii antiqui multa opera in vnum volumen compingebant, et commiscebant. Hinc factum fuit, vt plerumque auctor, qui primus apparebat, cetera sequentia omnia opera ab aliis crederetur confecisse, praesertim quia interdum auctoris nomen aut omissum fuerat, aut temporis iniuria, alioue casu deletum. Fortasse etiam Dracontio nomen fuit Aurelius, quod ab aliquo librario solum operi praefixum occasionem aliis dederit, vt Aurelium Augustinum esse existimarent. Quod enim Dracontius alia etiam nomina habuerit, ex more eius temporis arguitur, quo viros nobiles quatuor, aut quinque nominibus appellatos fuisse compertum est. Contingere etiam potuit, vt carmen Dracontii, ex Hispania in Africam delatum, inter Augustini

sche-

schedas repertum alicui causam inscribendi nominis Augustini praebuerit. Ob similes casus plura opera Patribus, quorum vere non erant, attributa saepe sunt.

77. Multo vero magis est mirandum, Dracontii poema, sub Aurelii Augustini nomine descriptum, diligentiam Editorum S. Augustini, praesertim Maurinorum ita fugisse, vt nullum de eo verbum fecerint. Oportebat enim, moneri lectores, extare quidem huiuscemodi carmen sic inscriptum, sed Augustinum auctorem non esse. Neque in ipsa Bibliotheca bibliothecarum mss. Montfauconii, aut in aliis similibus Catalogis vestigium huius poematis inuenio aut Dracontio, aut Aurelio Augustino adscripti. Montfauconius in bibliotheca vaticana reginae Sueciae cod. 1336. commemorat *Versus Augustini*, *et Hieronymi*, et rursus cod. 1587. *Carmina nonnulla Augustini*, *Platonis*, *Aniti*, *Iuuenci*, *et Fortunati*. Verum hi pauci quidam versiculi videntur esse, qui sub Augustini nomine in aliis etiam Catalogis indicantur. Liber eiusdem S. Augustini de orando deo ad Probam, Hexaemeron eius, et Excerpta ex hoc opere ad Dracontii poema nullo modo attinent. In Bibliotheca San-Germanensi Montfauconius pag. 1125. codicem 125. enunciat, vbi sunt S. Ambrosii opus *De Sacramentis*, *S. Augustini quaedam*, *Hildeberti cenomanensis episcopi versus De deo*. Neque in his versibus carmen Dracontii intelligi debet: nam inter Hildeberti carmina edita multi sunt versus, qui eo titulo insigniri possent. Istiusmodi inscriptiones *De deo* apud poetas christianos plures inuenies, vt versus Victorini Pictauiensis, siue Fabii Marii Victorini Afri, cui rectius tribuuntur, *De Iesu Christo deo*, *et homine*. Carmen *De deo homine* inscriptum edidit etiam Ioannes Baptista Mantuanus. Simili titulo Didaci Iosephi Abadii Mexicani Cesenae 1780. poema prodiit: *De deo*, *deoque homine Heroica*: quae tertia est editio operis multorum laudibus celebrati.

78. Iam vero Dracontii Carmen de deo in tres partes diuisum est: etsi enim trium librorum, aut partium mentio non sit in codice expressa, quemadmodum in eodem Aratoris duo libri nullo modo distinguuntur, vt dixi num. 69., ea tamen distinctio, et separatio partium Dracontii adhibetur, literis etiam ini-

initio cuiusque libri maximis descriptis, et peculiari artificio elaboratis, vt tres libros distincte enumerare opportunum visum fuerit: cui diuisioni series ipsius argumenti, et cuiuslibet partis exordium fauet. In primo libro post versus 116. eodem orationis filo connectitur narratio de opere sex dierum, *Prima dies nam lucis erat etc.*, quae edita pridem est sub titulo *Hexaemeron Dracontii*, siue *De opere sex dierum* hoc initio: *Prima dies lux est terris etc.* Sic deinde liber progreditur vsque ad versum 755. *Quo te promittis etc.*, cui etiam adiungitur hemistichium, *Omnipotens aeterne deus*, tamquam versus extremus primi libri. Post hoc hemistichium, intercapedine, et distinctione, quam dixi, adhibita, incipit liber secundus, *Inuentor, genitor etc.* Verum satis per se liquet, hemistichium, *Omnipotens aeterne deus*, initium esse libri secundi, non finem libri primi: quod fortasse ab ignaro librario cum fine libri primi coniunctum est, ne versu, quem mutilum, et imperfectum inuenerat, librum secundum inchoaret, eoque modo initium huius libri minus venustum, atque elegans redderet. Liber secundus, comprehenso hoc hemistichio, procedit vsque ad versum 808. *Agmina condemnant etc.* Tum alia diuisione interposita, liber tertius incipit, *Luminis aeterni etc.* vsque ad versum vltimum, *Additus insonti populo etc.*, qui est 682. Vbi animaduertendum est, vtrumque librum secundum, et tertium a dei inuocatione exordium habere.

79. Etsi autem codicis aetas recens sit, tamen ex antiquissimo volumine eum transcriptum esse, non leuia sunt indicia. Hoc enim innuunt lacunae, quae praesertim paulo post initium occurrunt, et versus inchoati, nonnunquam a prima sola litera, quod ideo factum apparet, quia temporis vetustate aliae literae iam euanuerant. Fortasse hinc etiam frequentes errores, qui in codice notantur, profecti sunt, quod librarius characterum formam, et vim non satis assequeretur. Locum autem vacuum relinquebat, vbi versus aliquis, aut verba deerant, vt ex alio codice, si alicubi compareret, possent suppleri. Quod si ea omnia vitia, quae nunc in codice cernuntur, in antiquiore volumine extabant, censendum est, Augustini nomen, quod titulus praeferebat, eruditum aliquem virum impulisse, ne hoc

poema penitus perire permitteret. Ac fortasse nunc hoc qualicumque Dracontii opere careremus, nisi falso titulo aliquando fuisset ornatum. Ratio scribendi in hoc codice haec fere est *heerebus*, *hyatus*, *cohercens*, *cathena*, *catherua*, *temptator*, *totiens*. Cetera nihil, aut non multum differunt a communi orthographia. Interpunctio nulla est, ac solum duo puncta aliquando apponuntur, sed temere, et vbi nihil illis opus erat, aut etiam vbi sensus ea omnino respuit.

80. Secundus Dracontii codex, quo vsi sumus, multo maioris est pretii, si antiquitatem eius, diligentiamque, qua exaratus est sine mendis, aut sane cum paucis, consideremus: alioqui Dracontii in eo nihil est aliud, nisi Elegia, siue satisfactio ad regem Wandalorum. Codex hic vaticanus est bibliothecae Reginae Sueciae num. 508., aut 1267. membranaceus, quo varia opera continentur, vt Euclidis elementorum libri sex, Boethii De Arithmetica 37. capita, Algebra incerto auctore, Tractatus de sphaera incerto auctore, Practica Quadrantis incerto auctore, Kalendarii elucidatio, Versus Marci poetae de S. Benedicto, qui conferendi sunt cum editis a Mabillonio Act. SS. Ord. S. Benedicti tom. 1.

81. Post hos versus Marci legitur elegia Dracontii, quod vltimum est in hoc codice opus. Titulus nullus praeponitur, sed locus relictus est vacuus, quo posset ascribi. Elegia in hoc codice integra est, exceptis paucis verbis, quae desiderantur: constat distichis 158. Apud Sirmondum solum sunt 99., post quae Riuinus annotauit: *Cetera desiderantur*. In editione matritensi ex codice Azagrae addita sunt XI. disticha. In nostro codice finita elegia, eadem antiqua manu additur: *Explicit satisfactio Dracontii ad Guthamudum regem Guandalorum, dum esset in vinculis*, quod literis maioribus scriptum est. Alia opera huius codicis diuersam manum, atque aetatem praeferunt: Versus Marci de S. Benedicto, et satisfactio Dracontii eodem charactere sunt scripta, qui peculiaris est, multumque aliis, qui vulgo noti sunt, dissimilis. Trombellius in opusculo De arte cognoscendi aetatem codicum cap. 14. huius characteris nonnullas literas exhibet: cuius generis paucos codices in Italia

Rex Immense ds cunctorum conditor et rer.
Quem tremet omne solū qui regit Igne polū ;

EXPLICIT SATISFACTIO DRACONTII AD GUTHAMN̄
DŪ REGEM GUANDALORŪ DŪ ESSET IN UINCULIS ;

Cod. Vat. Reginae Sueciae N.° 508.

lia viderat, sed in bibliotheca Vallicellana Romae plures asseruari audierat, quos ex Hispania allatos Ioseph Blanchinius ipsi asseruerat. Postea etiam resciuit, hunc eundem esse characterem, qui italice dicitur *gothico cordellato*, et cuius adhuc vsus est in quibusdam bullis pontificiis. Statuit Trombellius, hunc characterem in codicibus proprium fuisse seculi XI. circiter. Equidem in bibliotheca Vallicellana nonnulla Lectionaria ad vsum ecclesiarum vidi hoc charactere exarata, quae ad seculum X., aut XI. videntur pertinere, et fortasse sunt illi ipsi codices, quos ex Hispania huc aduectos Blanchinius affirmabat. Membranae vaticanae, quibus Satisfactio Dracontii descripta est, mihi certe seculo XI. posteriores non videntur. Exemplar simile huius characteris habemus in praefatione commendatissimi Cardinalis Francisci Lorenzana ad Breuiarium Isidorianum pag. 26. ex codicibus gothicis eius Breuiarii, qui in bibliotheca toletana asseruantur. Interpungendi ratio valde singularis est in hoc Dracontii codice: vnum punctum apponitur in fine cuiuslibet hexametri, vnum punctum, et aliud cum virgula in fine pentametri. Illud vero magis obseruandum, interrogationis notam quamdam verbo, vbi incipit interrogatio, semper affigi. Hispani nunc hunc morem inuehere conantur, vt interrogationis consuetam notam relinquant quidem post vltimum interrogationis verbum, sed eandem notam inuersam verbo, vnde incipit interrogatio, praefigant, quo legentium commodo consulant. Ex laudato codice vaticano specimen characteris aeri incisum exhibemus.

CAPVT VIII.

Dracontius Carminis de deo, et Satisfactionis auctor.

82. QVum in codice vaticano poema de deo Aurelio Augustino tribuatur, Dracontii vero nomen non compareat, quaeret fortasse aliquis primum, cur illud S. Augustino abiudicemus, deinde cur Dracontium auctorem

esse certo statuamus. De satisfactione minor est dubitandi ratio; nam codex vaticanus differt quidem a ceteris codicibus in exponendo argumento, sed de auctore Dracontio cum eis plane consentit. Nonnullus tamen scrupulus eximendus est, quod Barthius ad Claudianum pag. 507. dubitet, vt ait Riuinus, an eam epistolam correctori potius Dracontii, quam ipsi Dracontio adiudicet: quamquam Barthius non dubitat, an Dracontius hanc elegiam scripserit, sed an versus, quos ipse laudat ad v. 87. in III. Consul. Honorii ex elegia, *Quod pereunt hostes etc.* Dracontii sint, an potius Eugenii, qui Dracontii epistolam correxit. Eadem igitur opera conficiemus, Dracontium, ac neminem alium auctorem esse poematis de deo, et Satisfactionis, scilicet ex connexione partium poematis inter se, conuenientia argumenti, sententiarum, phrasium, verborum Carminis de deo cum Elegia, et versuum, qui nunc primum prodeunt, cum aliis iam editis, et quos Dracontii esse constat.

83. Versus *Hexaemeron*, siue *De opere sex dierum* inscripti, qui saepius iam typis impressi, sub Dracontii nomine prodierunt, quin eius sint, nemo dubitat. Quod siquis nunc dubitaret, quia in codice vaticano poemati, quod Aurelio Augustino ascribitur, inserti sunt, leui negotio reuinci posset auctoritate Isidori, qui non solum Hexaemeron Dracontio attribuit, verum etiam versum ex hoc opere, auctoris Dracontii nomine laudato, profert; Eugenii etiam, et Ildefonsi, quorum ille Dracontii hoc, quod extat, Hexaemeron reformauit, hic emendationem Dracontii ab Eugenio factam in huius elogio retulit, vt supra capitibus 1., 2., et 3. fuse explicuimus. Omitto, Augustinum multis in locis docuisse, mundum eodem temporis momento conditum fuisse, distinctionem sex dierum allegoricam esse, quum Dracontius contrariam, magisque communem sententiam de opificio mundi reuera sex dierum spatio peracto teneat, et exponat. Quod autem epistolae auctor Dracontius sit, non Eugenius, colligitur ex Isidoro, qui multo ante Eugenium versum vnum ex ea epistola, sine auctoris tamen nomine, excitauit, vt dixi num. 8. Etsi, vt verum fatear, non tam efficax est haec ratio, quam multis videri possit: nam si

poe-

poeta aliquis Isidoro antiquior, siue Dracontius is fuerit, siue alius, eiusmodi versum inter alios suos fecisset, potuit is versus ab Isidoro commemorari, et deinde ab Eugenio in epistolam inseri, vt solebant veteres christiani poetae ab aliis antiquioribus hemistichia nonnulla, versusque integros mutuari, quod in Dracontio etiam obseruabimus. Attamen dum aliud non constat, probabilis est per se haec ratio, ne Eugenium auctorem epistolae dicamus, multoque probabilior redditur, si cum codicibus mss. conferatur, qui mirifice consentiunt in auctore epistolae designando Dracontio. Quo pertinet, supplementum Eugenii de die septimo non statim post Hexaemeron, sed post epistolam collocari, ne liber 2. Dracontii (ita enim vocatur in his codicibus epistola) a libro 1. separaretur, interposito Eugenii supplemento.

84. Sed quid opus est coniecturis? In codice nostro vaticano epistola scripta dicitur ad regem vandalorum, quod ita esse verum, ex versibus ipsis postea confirmabo. Non ergo eam composuit Eugenius, qui post excisum vandalorum imperium floruit. Alia multa sunt in epistola, quae Eugenio minime conuenire possunt, vt postea patebit. Itaque Dracontius certus eius auctor habendus est. Quo posito, inspicienda nunc est connexio vtriusque operis. Carmen de deo in codice vaticano cum versibus iam editis Hexaemeri adeo connexum est, vt hos partem eiusdem operis esse euidentissimum sit. Enimuero si hos versus de opere sex dierum attente consideres, facile percipies, eos ab vno quodam longiori poemate esse auulsos. Primus versus in editis hic est:

Prima dies lux est terris, mors vna tenebris.

Quis non videat, hoc non esse exordium eius, qui de opificio sex dierum scribere instituisset? Ineptum enim est, quum argumentum non sit propositum, exordiri, *Prima dies lux est terris*. Riuinus etsi id non animaduerterit, tamen mendum in hoc primo versu deprehendit. Non enim recte mentio terrae prima die fit, quum haec tertia die creata fuerit, vt etiam ipse Dracontius exponit paulo post in tertia die vers. 150. libr. 1.

Ipsa dies terram meruit de fluctibus actam:

Erui-

Eruitur tellus vasto demersa profundo.

Riuinus hoc mendum ita emendare voluit:

Prima dies lux est tetris mors vna tenebris.

Sed vera lectio petitur ex coniunctione huius versus cum his, qui praecedunt in Carmine de deo v. 115. libr. I.

Per tot facta deus quod sexta luce creauit.
Prima dies nam lucis erat, mors vna tenebris.

85. Ex fine etiam versuum de opere sex dierum simili modo colligitur, poema nondum esse finitum. Ita ait Dracontius libr. I. v. 747.

Aspice despectum, deiectum attolle parumper,
Confusumque iuua, quia poenitet esse nocentem,
Vt valeam memorare tuas hoc carmine laudes,
Quas potero.

Adhuc igitur Dracontius in laudibus Domini carmine hoc praedicandis vult immorari, quod libris duobus sequentibus egregie praestitit. Confer nunc versus 663. seq. libri 3. prope finem:

Seruatum reparare iube pietate sueta,
Vt merear cantare tuas per carmina laudes.

Agnoscitur idem auctor vtriusque libri, sed qui in primo libro laudes dei celebrare eodem carmine vlterius procedente constituerat, in extremo libro gratiam sibi a deo ad alia carmina, et ad aliud tempus postulabat. Ac propterea addit v. 670. libr. 3.

Sed quis opus narrare tuum sermone valebit?
Suspexisse deum satis est de corde trementer,
Et lacrymis, precibusque piis veneranter adire.

86. Inscriptio ipsa *Hexaemeron*, siue *de opere sex dierum*, quamuis vetus sit, et S. Isidoro antiquior, tamen minus apte tribuitur collectioni versuum, qui hoc titulo vulgati sunt. Maxima enim pars eorum vltra sex dies progreditur. Vt enim concedamus, Euam die sexto fuisse conditam, solum 299. versus a versu 116. *Prima dies* vsque ad versum 416. *Dixerat ista deus* in opificio sex dierum enarrando versantur, reliqui 338. vsque ad finem libri I. peccatum primorum parentum, sententiamque dei exponunt: et quoniam argumentum auctori propositum est dei laudes ex rebus creatis prosequi, praecipue vero

vero eius aduersus homines benignitatem extollere, multa in rem suam congerit de miti sententia, qua pietas dei non minus, quam iustitia eluxit, de bonis, quibus homines e paradiso eiectos frui permisit, et de resurrectione mortuorum, quam multis argumentis probat, vt magis, magisque de misericordia dei certos nos reddat: ita enim deus hominem morte mulctauit, vt immortalitati eius per resurrectionem corporum prouideret. Immo vero etiam illis versibus, quibus opus sex dierum Dracontius enarrat, id vnum agit, (quod Sirmondus quoque agnouit,) vt dei sapientiam, et bonitatem erga homines commendet, in suo argumento semper insistens. Ita enim ad hanc narrationem aggreditur:

Quis genus humanum nescit seruare volentem
Auctorem, dominumque deum, cui contulit orbem,
Per tot facta deus quod sexta luce creauit.
Prima dies nam lucis erat.

Post narrationem vero vers. 427. ita concludit:

Tot bona facta deus non obliuiscitur vnquam,
Quae propter homines fecit, sanxitque manere.

Et prius vers. 339. de animantibus dixerat:

Terrigenis factura cibos post cuncta creandis.

S. Eugenio opus Dracontii *semum*, vt ipse loquitur, vel *semiplenum*, vt exponit Ildefonsus, videbatur, quia de die septimo tacuerat. Sed vera eius rei ratio est, quod Dracontius carmen de opere sex dierum non texebat, sed aliud amplioris argumenti de deo, siue de dei laudibus ex eius operibus: adeoque opportunum non erat, vt de otio diei septimi verba faceret, quod vberius num. 19. confirmaui.

87. Praeterea multa alia sunt in versibus, qui a me nunc primum eduntur, et in aliis olim vulgatis inter sese partim simillima, partim connexa: quorum nonnulla nunc indicabo, alia in notis ad carmina animaduertam. Libr. 1. vers. 2.

Agnoscant, quod templa poli, quod moenia caeli
Auctorem confessa suum venerantur adorent,

haec, et alia, quae sequuntur, similibus verbis in elegia pridem edita vers. 3. repetuntur:

Sidera

Sidera, flamma, dies, quem, sol, nox, luna fatentur
Auctorem, dominum secula cuncta probant.

Libr. 2. vers. 256.

Vipera quid praestet, cauda, et ceruice recisa,
Quid serpens maculosa iuuet, medicina fatetur,
Aspidis etc.

Libr. I. respondent versus editi 288.

Et maculosa repit squamis per viscera serpens,
Atra venena nocens missura e flatibus oris,
Et subito sparsura graues per sibila mortes,
Atque eadem membris impertitura medelas.

Consonat etiam elegia v. 65.

Aspis habet mortes, habet et medicamina serpens,
Vipera saepe iuuat, vipera saepe nocet.

Libr. 3. v. 610., et seqq. describuntur ossa arida, quae vitae restituta sunt, de quibus Ezechiel cap. 37., vbi eaedem phrases occurrunt, ac in narratione primi hominis conditi libr. 1. v. 336. Pietas dei eisdem fere verbis, ac sententiis commendatur libr. I. v. 81. 100. 429. 544. 556. 690. 726. 754. libr. 2. v. 96. 670. 684. 693. seqq. 800. libr. 3. v. 185. 210. 533. 658. 663. Eleg. v. 288. seqq. Ex libro 2. versus 216. scilicet

Ver, aestas, autumnus, hiems, redeuntibus annis,

fere integer repetitur in elegia v. 253.

Ver, aestas, autumnus, hiems, redit annus in annum:

qui versus deest quidem in hactenus editis, sed extat in codice antiquissimo vaticano, ex quo integram elegiam proferemus in lucem, a S. Columbano etiam vsurpatus.

88. Et, vt omittam plures alias sententias in libris suis a Dracontio repetitas, vti etiam locutiones quasdam eius peculiares, vt *ignis anhelus, virtute, pietate modestus, placidus* pro clementi, illud in primis obseruandum est, eum, vt deum placet, ita orare libr. 3. v. 597.

Aspice, quaeso satis, precibus ne clauseris aures
Nostris, sancte, tuas, qui das praecepta benignus,
Ira hominis cum sole cadat de corde furentis,
Et veniam nox ipsa ferat: qui praecipis, vt sit,

Fac

Fac fieri, quod et ipse iubes, miserere rogantis,

Ac paulo post v. 646. hoc exemplum producit:

Persarum dominus timuit post regna bubulcum
Inter prata pecus, qui post regnauit in arce:
Me, rogo, iam repara sub libertate solutum.

In elegia primum se regi Nabuchodonosor comparat v. 31.

Persarum regem Babylonae regna tenentem
Post decus imperii quis neget esse bouem?
Et diademalem turparunt cornua frontem:
Mugitus pecudis verba fuere duci.
Agricolam timuit post parthica regna bubulcum,
Summisitque pauens regia colla iugo.
Errauit per prata vagus mala gramina pastus,
Et qui homo bos fuerat, de boue factus homo est.

Deinde, vt veniam a rege sibi offenso impetret, praeceptum Christi proponit vers. 155.

Nonne dei praecepta iubent, ne sol cadat intrans,
Irascente alio, sed pius extet homo?

Ex quo alia ratio oritur ad demonstrandum, Dracontium totum Carmen de deo, non minus quam elegiam composuisse, vt explicatius nunc ostendam.

CAPVT IX.

Dracontius Carmen de deo, et Satisfactionem ad regem Vandalorum composuit, dum esset in vinculis.

89. QVod nemo hactenus suspicatus fuerat, Dracontium in vincula fuisse coniectum, et, dum carcere detineretur, elegiam scripsisse, vt sibi regem suum propitium redderet, id in ipsa elegia, vt ab aliis antea vulgata est, non obscure innuitur, et nunc ex vtroque codice vaticano apertissime conuincitur. Hic elegiae titulus a Sirmondi tempore vbique fertur impressus: *Hoc sequenti libello auctoris satisfactio continetur, qua ab omnipotente deo veniam petit, ne praecedenti carmine aliquid incautus errasset. Dein Theudosio iuniori Au-*

gusto precem defert, cur de triumphis illius eodem opere tacuisset. Permirum autem mihi est, de huius tituli falsitate neminem dubitationem aliquam excitasse. Atqui in ipsa epistola Sirmondiana multa sunt, quae demonstrant, Dracontium de praecedenti carmine, hoc est, de versibus Hexaemeri titulo editis minime sermonem habere. Alio enim diuerso modo veniam a deo petiisset Dracontius, ac fere vt petit Marius Victor in Prolog. carminis in Genesin:

Ne damnes tantum, quod nunc reus audeo, munus,
Criminibusque meis conniue, et parce benignus.
Quod si lege metri quidquam peccauerit ordo,
Peccarit sermo improprius, sensusque vacillans,
Hinc nullum fidei subeat mensura periclum.

At Dracontius fatetur, graue aliquod crimen a se reipsa commissum fuisse: neque id crimen in eo collocat, quod in aliquo carmine de triumphis sui Principis tacuerit, sed quod, quum laudes huius potuisset celebrare, ex quo praemia fuisset consecutus, alium ignotum sibi, et, vt ego opinor, Principis sui hostem, celebrasset.

90. Ita apud Sirmondum loquitur Dracontius:

Sic me lingua, deus, lingua patrante reatum
Noxia culpa ligans traxit ad illicita.

Vbi in editione matritensi ex codice Azagrae legitur, *Sic mea corda deus*. Pergit Dracontius:

Vt qui facta ducum possem narrare tuorum,
Vnde mihi possent dona venire simul.

Melius in codice Azagr. *narrare meorum*. Addit illico Dracontius:

Praemia despicerem, tacitis tot regibus almis,
Et peterem subito certa pericla miser.

Minus bene codex Azagr. *tactis* pro *tacitis*. Iterum Dracontius culpam suam in linguam reiicit:

Heu me! quippe mihi vulnera lingua dedit.

Paulo post adiungit, *Ipse meis parcet erratis*, scilicet deus, et *Culpa quidem grauis est*. Et clarius infra.

Culpa mihi fuerat dominos reticere modestos,

Igno-

Ignotumque mihi scribere, nec dominum.

In codice Azagr. perperam *molestos* pro *modestos*. Culpam suam subinde Dracontius pulchro exemplo exponit:

Qualis et ingratos sequitur, qui mente profana,
Quum Dominum norint, idola vana colunt.
Israelitarum populum sic culpa tenebat,
Quando oblita deum plebs vitulum coluit.

Hic rogo, quo pacto ad poema sacrum de opificio sex dierum haec trahi possunt? Cur culpa fuit, in eo de Principe non loqui? aut cur is irasci ob hoc silentium debuit? aut cur ille, qui dei laudes canit, et de suo Principe silet, comparatur ei, qui, *quum Dominum norit, idola vana colit*? Non ergo de Dracontii poemate, quod habemus, sed de alio, quo eius rex offensus fuit, quia in laudem alicuius sui hostis erat compositum, intelligendi sunt versus seqq.

Coram te primum me, carminis illius orsa
Quod male disposui, poenitet, en fateor.
Post te, summe deus, regi dominoque reus sum,
Cuius ab imperio posco gemens veniam.

Quae omnia, et plura alia, quae sequuntur, id efficiunt, quod dixi, in hac epistola non illud agere Dracontium, vt a deo veniam petat, siquid carmine de opere sex dierum incautus errasset, et a Theodosio iuniore, quod eodem opere de illius triumphis tacuisset.

91. Re vera quum codicem vaticanum, vbi carmen de deo extat, perlustrassem, et in 3. huius poematis libro legissem, quibus aerumnis oppressus Dracontius hoc opus composuit, sine vlla dubitatione collegi, eum veniam a rege suo petere, quem ita grauiter offenderat, vt in vincula fuisset coniectus, et metuebat etiam, ne vita priuaretur. Sic enim ait Dracontius eo libr. v. 576. seqq.

Hei mihi! quod facinus non vno tempore gestum,
Vt mea facta luam, tempus conuenit in vnum.
— Grauior vndique pressus,
Vincla ligant, tormenta domant, consumit egestas.
Ludibrium generis, dolor omnibus, atque inimicus

Factus, et exutus magna de parte bonorum,
Crinibus intonsus, pannis squallentibus vsus.
Notus, et ignotus desunt, abiere parentes,
Me quibus impendi, mox dedidicere propinqui,
Vel quicumque fuit, subito discessit amicus.
Agmina seruorum fugiunt, tempsere clientes,
Nec doluere meam tanta sub clade ruinam.
Irascente deo, solatia cuncta negantur.
Hoc superest, vt vita cadat, nisi parcere mitis
Iusseris afflicto, quem sic fregere dolores.

Haec, et alia ibi Dracontius, et catenas praesertim memorat v. 648.

Me, rogo, iam repara sub libertate solutum,
Clade catenarum ferrato pondere pressum.

Quo fortasse respicit vers. 602. seq.

Et lacrymas intende meas, quas fundo diurne
Tristis, et extenso prostratus corpore plango;

nisi hoc loco innuit lignum, aut neruum, quo reorum pedes includi solebant, et crura extendi, aut, vt loquitur Prudentius in Vincentio, *diuaricari*.

92. Clara haec sunt, sed clariora, quae in alio codice vaticano inueni, vbi elegia Dracontii legitur nondum ab Eugenio, aut ab aliis interpolata. Quippe in elegia genuina ea ipsa, quae ex Sirmondo protuli, distinctius explicantur, et alia adduntur, quae rem totam aperte declarant. Sic v. 17. ait Dracontius:

Hoc tua verba probant Moseo dicta prophetae,
Quod duraturus cor Pharaonis eras.
Sic mea corda deus, nostro peccante reatu
Temporis immodici, pellit ad illicita.
Vt qui facta ducum possem narrare meorum,
Nominis Asdingui bella triumphigera,
Vnde mihi merces posset cum laude salutis
Munere regnantis magna venire simul,
Praemia despicerem etc.

Deinde v. 49. sic habet;

Ipse

Ipse meo domino deus imperat, atque iubebit,
Vt me restituat, respiciatque pius.

Dominum vocat suum regem, de quo pergit dicere:

Seruet, qui vt laudes dicam, patriasque, suasque,
Perque suas proles regia vota canam.

Postea vero v. 283.

Si ipse ego peccaui, quaenam est, rogo, culpa meorum,
Quos simul exagitat frigus, inopsque fames?

Et rursus v. 311.

Da veniam, miserere, precor, succurre roganti;
Pristina sufficiant verbera, vincla, fames.

Quibus omnibus accedit nota in fine elegiae eadem veteri manu addita: *Explicit satisfactio Dracontii ad Guthamundum regem Guandalorum, dum esset in vinculis.*

93. Hinc etiam constat, non ad Theodosium iuniorem Augustum, vt codex Sirmondi habet, sed ad regem Vandalorum, siue, vt alii scribunt, Wandalorum directam fuisse Dracontii satisfactionem. Quod autem rex *Guandalorum* in codice vaticano dicatur, nihil refert: nam etsi hoc mendum esset, leue tamen esset. Sed reperio, Wandalos olim vocatos etiam fuisse *Guandalos*: ita certe vocantur in glossis ad Aratorem cod. vat. Reginae num. 300. seculi XI. ad vers. 2. praef. 2., vbi glossator ait: *TVNC, id est, quando Roma obsessa fuit, et tempore, quo Guandali obsederant Romam, et deuastabant totam regionem, orta est contentio de eligendo Apostolico, sed postea electo Papa Vigilio recesserunt hostes, et de hoc loquitur modo*. Falsum quidem est, Romam tunc fuisse obsessam a vandalis, quorum opes in Africa paulo ante a Belisario fuerant penitus excisae. Sed minime dubito, quin glossator Wandalos in *Guandalis* intellexerit, aut saltem librarius pro Wandalis *Guandalos* scripserit. Neque deest ratio, cur Wandali dici possint *Guandali*: nam *W* eandem vim habet, ac *gu* in multis nominibus, vt *Wlphilas*, et *Gulphilas*, *Wilielmus*, et *Guilielmus*: notatque Hugo Grotius in indice nominum gothicorum, vandalicorum etc. post Iornandem, et alios historicos a se editos, *W* in *gu* frequenter ab italis, et gallis mutari. Potuisset addere hispanos: qui si ad hanc, alias-

aliasque huiusmodi obseruationes animum aduerterent, facilius plurium vocum sui idiomatis originem inuenirent. In Dictionario Academiae Hisp. nihil definitur, vnde dictum sit *guante*, quae est chirotheca, nisi quod refertur opinio Brocensis, qui censebat, a ciuitate Gandauo, vnde afferri solebant chirothecae, appellatum *guante*. Stephanus Terreros, qui paucis ante annis Foroliuii decessit, laboriosum, et eruditum Dictionarium hispanicum nominum artium, et scientiarum ms. in Hispania reliquerat, quod post eius obitum publicam lucem vidit Matriti: sed nulla inde lux vocabulo *guante* illustrando affulget. Vera nominis origo est a *Wanto*, et *W* in *gu* mutato, *guanto*. Beda in vita S. Columbani cap. 14. *Tegumenta manuum, quae galli WANTOS, id est, chirothecas vocant*. Papias in Vocabul. *Chirotheca, vanti, id est, manus theca. Manicae, quas vulgo Wantos appellamus*. In Vita S. Philiberti abbatis libr. 1. cap. 12. *Latro guantos illius illicita praesumptione furatus est*. Videsis Ducangium verbo *Wantus*.

94. Aliud est in versibus elegiae a nobis relatis nomen, ex quo omnino conuincitur, Dracontio rem fuisse cum rege vandalorum. Quum enim duces suos nominasset, cuius gentis illi sint duces, aperte declarat:

Vt qui facta ducum possem narrare meorum,
Nominis Asdingui bella triumphigera.

Ex gente igitur Asdinguorum illi duces erant. Quinam autem alii sunt Asdingui, nisi vandali? Apud alios scriptores in hoc nomine exprimendo codices, et edita exemplaria nonnihil variant: sed gens eadem est, siue *Astingi*, siue *Astringi*, siue *Asdingi*, siue *Asdingui* vocentur. Primam huius nationis mentionem apud Dionem Cassium inuenio libr. 71., vbi agit de bello Marcomannico sub Antonino Philosopho: *Astingui vero, qui Rhaum, Rhatumque duces habebant, venere quidem et illi, vt Daciam incolerent*. Postea narrat, eos pacem ab Antonino impetrasse hac conditione, si nationibus, tunc bellum cum eo gerentibus, cladem intulissent. Ac praestiterunt sane nonnihil eorum, quae pollicebantur. Tomo 1. Hist. Byzant. pag. 24. edit. Paris. in Excerptis de legation. Petri Patricii, et Magistri hoc

ipsum

ipsum breuiter narratur: *Venerunt et Astingi, et Lacoragi in auxilium Marci*. Pro hoc eodem nomine *Asdingorum* Grotius excitat Priscum Patricium, sed fortasse voluit dicere Petrum Patricium. Iornandes de reb. getic. cap. 16. de Ostrogotha rege gothorum sub Philippo imperatore loquens ait: *Triginta millia virorum armata produxit ad proelium, adhibitis sibi Thaphilis, et Astringis*. Bonauentura Vulcanius in notis pro diuersa lectione scribit *Thaifalis*, et *Asdingis*. Idem Iornandes de reb. getic. cap. 22. de rege gothorum Gebericho sub Constantino: *Gloriam generis sui factis illustribus exaequauit, primitias regni sui mox in Wandalica gente extendere cupiens contra Visumar eorum regem Asdingorum e stirpe, quae inter eos eminet, genusque indicat bellicosissimum, Dexippo historico referente*. Itaque Grotius in praefatione ad Iornandem, aliosque historicos primos vandalorum reges recenset Rhaum, Rhatum, Wisimarem, Crocum, Frididalum. Idem Grotius in indice verborum gothicorum, vandalicorum etc. verbum *Asdingi* dicit esse ab *Haist-dingen*, quod est *celer in iudicio publico*. Iornandes alio modo explicat.

CAPVT X.

Sub Gunthario Vandalorum rege in Hispania scribebat Dracontius.

95. NOmen regis, ad quem satisfactio Dracontii scripta est, in codice vaticano dicitur *Guthamudus*. Quaerendum ergo superest, cur hunc regem Guntharium fuisse pro certo habeamus, quum nomen illud corruptum ad alium vandalorum regem possit detorqueri. Haec quaestio viam nobis aperit ad historiam regni vandalici in Hispania explicandam, quae contrariis scriptorum inter se dissidentium narrationibus mirum quantum implicata est, et inuoluta. Et ex Dracontio quidem nonnullum lumen haec historia accipiet, vicissim vero ea ex Dracontio, aliisque monumentis illustrata magnopere iuuabit, vt certa Dracontii aetas suis terminis definiatur. Alani, Sueui, Vandali, aliique populi a Stilicone, qui Vandalus ipse erat, exci-

cita-

citati sunt, vt Rhenum transirent, imperiumque romanum turbarent: qui per Gallias debacchati Pyreneum vsque peruenerunt, cuius obice per Didymum, et Verinianum ad tempus repulsi, mox anno 409. Hispanias ingressi sunt, vt narrant Orosius libr. 7. cap. 40., Idacius in Chronico Olymp. 297., et Isidorus in Hist. Vandalorum, qui Didymum, et Veranianum, vt ipse vocat, nobilissimos romanos, fratresque potentissimos ait fuisse. Quo duce tunc vterentur vandali, non satis certum est. Grotius in praefat. ad historias Vandal. Godigisclum vandalorum regem fuisse, dum hi Hispanias inuaserunt, narrat, cui successit in Gallaecia Guntharius. Ruinartius in Histor. persecut. vandal. cap. 1. refert, Francos primos omnium conatibus vandalorum obstitisse, Godigisclo eorum rege occiso, postea vandalos simul cum alanis coniunctos, substituto in Godigiscli locum Gunthario, Rhenum transiisse.

96. Verior videtur Grotii narratio, quae Procopii verbis libr. 1. cap. 3. innititur: *Inde Godigisclo duce in Hispania consederunt* (Vandali,) *quae prima est ab oceano romanorum prouincia. Cum hoc Godigisclo paciscitur Honorius, vt sine populorum damno eam sedem tenerent*. Haec verba quum Ruinartius cap. 2. indicasset, censuit, scribendum esse sub *Gunderico duce* pro sub *Godigisclo duce*: nam Guntharius a multis *Gundericus* dicitur, vt ab aliis alio modo nominatur. Sed Ruinartio aperte repugnat Procopius: nam paulo post repetit, vandalos sedem in Hispania prope Africam posuisse, *vbi*, inquit, *iam mortuo Godigisclo dominatum susceperant eius duo filii, Gontharis* [hic est *Guntharius*, siue *Gundericus*] *ex iusta ipsi vxore natus, et Gizericus nothus*: [hic a plerisque *Gensericus* vocatur] *verum ille adhuc puer etc.* Isidorus in Chronico de Gunthario haec habet: *Primus autem in Hispania Gundericus rex vandalorum successit regnans Gallaeciae partibus annis XIIX.* Quae verba obscura sunt, sed ob vocem *successit* magis Procopii sententiam, quam contrariam innuere videntur. Idacius in Chronico non explicat, cuius ductu vandali Hispaniam inuaserint: sed quum narrasset quatuor plagas, quibus Hispaniae vastatae fuerunt, ferri, famis, pestilentiae, bestiarum, ita pergit: *Subuersis memora-*

morata plagarum grassatione Hispaniae prouinciis, barbari ad pacem ineundam, Domino miserante conuersi, sorte ad habitandum sibi prouinciarum diuidunt regiones, Gallaeciam vandali occupant, et sueui, sitam in extremitate oceani maris occidua: Alani Lusitaniam, et Carthaginiensem prouinciam, et vandali cognomine Silingi Baeticam sortiuntur. Isidorus in Histor. Goth. hos vocat vandalos *Selinguos*, vbi de Wallia rege Gothorum ait: *Vandalos Selinguos in Baetica omnes bello extinxit*; non enim interpungendum est, vt aliqui faciunt, *Vandalos, Selinguos*. In Historia vero vandalorum idem Isidorus *Vandalos Silingos* appellat: quamuis autem ex Idacio pleraque sumat, tamen rem hanc longe diuerso modo exponit: *Gallaeciam enim vandali, et sueui occupant, alani Lusitaniam, et Carthaginiensem prouinciam: vandali autem cognomine Silingi, relicta Gallaecia, et postquam Tarraconensis prouinciae insulas deuastarunt, Baeticam sortiuntur*. At maior fides habenda est Idacio, qui praesens affuit: sic vero ait Olymp. 299. *Vandali Silingi in Baetica per Walliam regem omnes extincti. Alani, qui vandalis, et sueuis potentabantur, adeo caesi sunt a gothis, vt.... Gunderici regis vandalorum, qui in Gallaecia resederat, se patrocinio subiugarent*. Postea refert, sueuos a vandalis obsessos fuisse: hos, relicta obsidione, instante Asterio Hispaniarum comite, dimissa Gallaecia ad Baeticam transiisse: Castinum Magistrum militum, qui bellum in Baetica, adiuuantibus gothis, intulerat, auxiliorum fraude deceptum, ad Tarraconam victum effugisse. Deinde Olympiade 301. narrat, vandalos Balearicas insulas depraedatos fuisse, et Carthaginem Spartariam euertisse.

97. Natio igitur vandalorum in duas tribus videtur fuisse diuisa, quum Hispaniam ingressi sunt, sed ita vt tam vandali simpliciter dicti, quam vandali Silingui eodem vandalorum nomine appellarentur: non enim Silinguorum nominis distinctio apparet ante prouinciarum diuisionem. Siquidem vocabulum *Asdingorum* diuersum est a *Silinguis*: Dracontius enim post extinctos Silinguos Guntharium, qui rex vandalorum non Silinguorum erat, ex *Asdingui* nominis gloria commendat. Nec video, quo iure Ambrosius Morales libr. XI. cap. 22. post transi-

tum vandalorum in Africam Silinguos in Baetica permansisse affirmet. Quod autem Wolfgangus Lazius de gent. aliq. migration. libr. XI. narrat, Godogesitum vandalos in Hispaniam duxisse, eos ibi Modogisclum gubernasse: huius liberos fuisse Guntharium, et Gensericum, fortasse in duobus illis nominibus corruptis duo diuersi duces latent, quorum alter Silinguis praefuerit, alter reliquis vandalis. Sed a quo auctore narrationem suam hauserit Wolfgangus, neque ipse explicat, neque ego inuenio. Gestorum ergo series ex Idacio praesertim, et Procopio ita ordinari potest. Vandali Godigisclo duce Hispanias inuaserunt: hi, qui vandali Silingui nominabantur, Baeticam incoluerunt, ceteri vandali non Silingui in Gallaecia sedes fixerunt, vbi Guntharius, siue Gundericus, vt alii vocant, patri Godigisclo succedens pluribus annis regnauit, sociumque sibi asciuit fratrem Gensericum, qui praecipue rei bellicae curam gereret. Post plura barbarorum inter se bella, post vandalos Silinguos a Wallia extinctos Guntharius cum suis ad Baeticam transiit, vnde vandali cum romanis, cum aliis barbaris terra, marique bella gesserunt. Hic erat rerum status anno circiter 425., quum Dracontius in Baetica sub vandalorum ditione viuebat, et carmina, quae nunc habemus, dum vinculis detineretur, conscribebat. In hoc tempus, et in hunc regem Guntharium mire conueniunt omnia, quae Dracontius in epistola profert, neque alteri vandalorum regi facile possunt accommodari.

98. Nomen regis, quod in fine epistolae expressum est, *Guthamundus*, vel vnum est e multis nominibus, quibus diuerso modo appellari solet Guntharius, vel corrupte a librario positum est pro Gunthario: quamquam *Gontharis*, *Guntharis*, *Guntharius*, *Gundericus* non sunt vere distincta nomina eiusdem hominis, sed vnum, et idem diuerso modo, vt in barbarorum nominibus fieri solet, ab scriptoribus vsurpatum, vt Gensericus eius frater ab aliis Gizericus, ab aliis Gisericus, ab aliis Gaizericus, ab aliis Gantzrichus nominatur. Sane e vandalorum regibus, qui post Guntharium regnarunt, qui fuerunt Gensericus, Hunericus, Guntabundus, siue, vt alii scribunt, Guntamundus, Trasamundus, Hildericus, Gelimer, solum ad Gun-

Guntabundum nomen *Guthamundus* ob aliquam similitudinem posset referri. Sed aliae rationes praesto sunt, cur ad Guntharium, non ad Guntabundum epistola scripta esse dicatur. Dracontius enim, vt sui regis clementiam praedicet, canit v. 211.

Te deus aspiciens effundere nolle cruorem,
Vt sine peccato, non sine laude daret,
Contulit absenti terrae, pelagique triumphos:
Ansila testatur, Maurus vbique iacet.

Ex quo liquet, regem, quem laudat Dracontius, per alios bella gessisse, et triumphos obtinuisse, quin ipse praesens affuerit.

99. Id autem in Guntharium optime cadere, ex Procopio libr. 1. Histor. vandal. clare colligitur. *Bonifacius quum nec resistere se posse imperatori videret, nec, si Romam peteret, salutis vlla spes oboriretur, statuit omni ope eniti, vt societatem coiret cum vandalis, quos supra dixi in Hispania prope Africam sedes fixisse: vbi iam mortuo Godigisclo dominatum susceperant eius duo filii Gontharis ex iusta ipsi vxore natus, et Gizericus nothus: verum ille adhuc puer, et natura parum industrius; hic in armis optime exercitatus, ac mortalium omnium solertissimus.* Igitur quum Guntharius aetate minor esset Genserico, ac natura parum industrius, contra Gensericus solertissimus, et in armis exercitatus, non alteri aptius Dracontii versus conuenire possunt, quam Gunthario. Ac reuera Dracontius *dominos*, et *duces suos* bis dicit, quos scilicet ipse laudare potuisset, vt vers. 21.

Vt qui facta ducum possem narrare meorum,

Et rursus v. 93.

Culpa mihi fuerat dominos reticere modestos.

Quo innuit ipsum regem Guntharium, a quo in vincula erat coniectus, et Gensericum, qui, quod bellum administraret, alter veluti rex habebatur.

100. Ex triumphis terra, marique reportatis certius argumentum peti posset, si clare constaret, quinam, et quales huiusmodi triumphi fuerint. Sed Dracontius solum ait:

Ansila testatur, Maurus vbique iacet.

In editione parisiensi omnium operum Sirmondi ad oram huius

versus haec nota legitur: *Vir doctus suspicatur, legendum ATTILA, quem Thraciae imminentem pecunia Theodosius auertit. Theophanes in Chronogr. ad annum Theodosii iunioris postremum.* Verum quum nobis iam pateat, ad Theodosium iuniorem hanc elegiam scriptam non fuisse, sed ad vnum e vandalorum regibus, nihil est causae, cur de Attila Thraciae imminente cogitemus. Quod si mendum in *Ansila* esset, coniici posset *Amsagha*, quod flumen est ad litus Numidiae, vt Mela, et Plinius docent: alii scribunt *ampsaga*, alii *ausaga*, nunc *suffegmar* vocatur; Africam propriam a Mauritania diuidit. Huius fluuii extat etiam mentio apud Victorem Vitensem libr. 2. Hist. persecut. Vandal. cap. 5., vbi Hunerici regis vandalorum crudelitatem in suos narrans ait: *Imitator existens Geiserici patris, qui sui fratris* (Guntharii) *vxorem ligato pondere lapidum, in ampsagam fluuium cirtensem famosum iactando demersit, et post necem matris etiam filios interfecit.* Posset etiam coniici *Antala*, quem alii *Antallam* vocant. De hoc Procopius libr. 2. Histor. vandal. *Antalas maurorum solus Byzacium incoluit, solus per haec tempora romanis fidus*, scilicet sub Gelimere: et libr. 1. cap. 9. narrat, a mauris Byzacenis, qui parebant Antalae, proelio fusos vandalos, regnante Ilderico. Sed etiamsi velimus legere *Ampsaga testatur*, aut *Antala testatur*, certum tamen tempus proelii a Dracontio indicati erui inde non posset. Gensericus enim, antequam in Africam omnes suos vandalos post obitum fratris Guntharii transtulisset, bellum in Mauritania gessit, vt mox dicam: adeoque potuit victoriam aliquam ad ampsagam obtinere, et contra maurum aliquem Antalam dimicare, eumque vincere.

101. Verum quum codex Azagrae, ac vaticanus in hoc nomine *Ansila* exprimendo cum codice Sirmondi omnino consentiant, retinendum id est: eoque etiam magis, quia Grotius in indice nominum propriorum gothicorum, vandalicorum etc. recenset etiam ANSILA ab *ans-ile, id est, ad gratiam festinans: festinatione ilunge in Diction.*, *et manet in vsu festinare*, vt ibidem obseruat. Quare probabilissimum est, Ansilam fuisse ducem aliquem e gothis, aut sueuis, quibuscum bella gerere van-

vandali in Hispania consueuerunt. Orosius enim libr. 7. cap.43. quum retulisset, gothos pro romanis aduersus ceteras gentes, quae per Hispanias consederant, pugnasse, subiecit: *Quamuis et ceteri alanorum, vandalorum, sueuorumque reges eodem nobiscum placito depacti forent, mandantes imperatori Honorio: Tu cum omnibus pacem habe, omniumque obsides accipe: nos nobiscum confligimus, nobis perimus*. Neque vero absurdum erit affirmare, Ansilam, quem Dracontius memorat, illum fuisse, quem gothi inter suos *Anses* recensent: illi enim proceres quosdam suos vocabant *Anses*, quasi semideos, ex qua voce *Anseaticarum* ciuitatum originem peti posse suspicatur Grotius. Inter alios autem Anses, siue proceres gothorum hos enumerat Iornandes de reb. getic. cap. 14. *Ostrogotha genuit Vnilt. Vnilt genuit Athal. Athal genuit Achiulf. Achiulf genuit ANSILAM, et Ediulf, Vuldulf, et Hermeric*. Quum Ostrogotha floruerit sub Philippo imperatore, ratio temporum patitur, vt Ansilam aetate Guntharii vixisse credamus. Idacius Olymp. 306. meminit Aiulfi, qui Hispali Censorium iugulauit. Nomen Aiulfi videtur esse idem, ac Achiulf, qui Ansilam genuit. Proelium autem, quo Ansila victus est, nauale fuisse, inde colligi potest, quod Dracontius versu superiori triumphos pelagi, et terrae coniungit, exemplumque in hoc versu profert in Ansila, et in Mauris, qui vbique iacebant. Victoria contra mauros terrestris videtur, prima igitur contra Ansilam naualis. Etiam id temporibus, de quibus loquor, et Gunthario apprime conuenit: nam gothos plures naues hoc tempore sibi comparasse ex Orosio, aliisque constat, nec minus certum est, vandalos nauibus vsos fuisse. Idacius enim postquam retulit in Chronico, vandalos iam in Baetica sub Gunthario rege commorantes a Castino magistro militum victoriam reportasse, addit Olympiade 301., eos Balearicas insulas depraedatos fuisse: qua occasione contra gothos mari pugnasse, vel ex his solis Dracontii versibus argui potest.

102. De viribus maritimis vandalorum, dum in Baetica constiterunt, loquitur Wolfgangus Lazius de gent. migr. libr. XI., qui plures versus ex Sidonii Panegyrico ad Anthemium Augustum, et alio ad socerum eiusdem Sidonii in suam sententiam alle-

allegat. At Sidonius clare Genserici in Africa potentiam maritimam describit:

—— Hinc vandalus hostis
Vrget, et in nostrum numerosa classe quotannis
Militat excidium, conuersoque ordine fati
Torrida caucaseos infert mihi Byrsa furores.

Vbi *Byrsam* pro Carthagine ponit. Verius adduci poterit Prosper in Chronico, qui merito queritur ad ann. 427. *Exinde gentibus, quae vti nauibus nesciebant, dum a concertantibus in auxilium vocantur, mare peruium factum est, bellique contra Bonifacium coepti in Sigisvultum comitem cura translata est. Gens vandalorum ab Hispania ad Africam transit.* Quod autem vandali sub Gunthario triumphum de mauris egerint, nonnullis fortasse probatu difficile videbitur. Haec enim est communis scriptorum opinio, vandalos non transiisse in Africam nisi post obitum Guntharii: quod verum quidem est, si id de omnium simul vandalorum transitu, relicta penitus Hispania, intelligatur, non ita vero, vt nullas fuisse antea vandalorum ex Hispania in Africam incursiones credamus. Duobus autem modis explicari potest, mauros a vandalis victos, antequam tota vandalorum natio Africam inuaderet, scilicet vel ante initam societatem cum Bonifacio Comite, vel post initam.

103. Bonifacius hic, amicitia S. Augustini satis notus, Aetii fraude, et proditione in offensionem imperatoris incurrens, et hostis publicus dictus, quum imparem se imperatoris potentiae sentiret, vandalos socios sibi adiunxit, vt fuse narrat Procopius libr. 1. Histor. vandal. *Missis igitur*, ait, *in Hispaniam Bonifacius de amicorum numero potissimis, cum ambobus Godigiscli filiis aequum iniit foedus, vt cuique ipsorum tertia pars Africae cederet: quod siquis bello impeteretur, commune periculum esset. Haec pacti vandali, fretum ad Gades transuecti in Africam venere.* Alii ipsum Bonifacium Hispaniam adiisse narrant, vt cum Gunthario, et Genserico amicitiam contraheret. Viuebat igitur Guntharius, quum Bonifacius vandalos in auxilium sibi aduocauit, neque simile vero est, vandalos auxilium distulisse. Atque haec est ratio, cur alii ab aliis in anno

trans-

transitus vandalorum in Africam dissentiant, quia nonnulli incursionem aliquam eorum a transitu totius nationis non distinxerunt. Ruinartio cap. 3. Hist. persecut. vandal. certior videtur consulum nota in Prosperi Chronico, quod Gensericus ex Hispania in Africam transierit Hierio, et Ardabure consulibus, scilicet anno 427. Cassiodorius etiam in Chronico scribit, vandalos a gothis ex Hispania pulsos in Africam transmisisse Hierio, et Ardabure consulibus. At vero quum Idacius hoc ipso tempore in Hispania vixerit, et totius gentis vandalorum migrationem in Africam distinctius referat, et ad annum 429. differat, huius potius sententia tenenda est. Ita enim ait Olympiade 302., anno 1., scilicet 429., vt Pagius supputat: *Gaisericus rex de Baeticae prouinciae litore cum vandalis omnibus, eorumque familiis mense maio ad Mauritaniam, et Africam relictis transit Hispaniis. Qui priusquam pertransiret, admonitus, Hermigarium sueuum vicinas in transitu suo prouincias depraedari, recursu cum aliquantis suis facto, praedantem in Lusitania consequitur. Qui haud procul de Emerita, quam cum S. martyris Eulaliae iniuria spreuerat, multis per Gaisericum caesis ex his quos habebat arrepto, vt putauit, Euro velocius* [fortasse *arrepto equo, vt putauit, euro velociori*] *fugae subsidio, in flumine Ana diuino brachio praecipitatus interiit. Quo ita extincto, mox quo coeperat, Gaisericus enauigauit*. Non ergo pulsi a gothis, quod Cassiodorius fidenter scribit, sed sponte, et, vti diximus, a Bonifacio inuitati in Africam vandali traiecerunt. Neque de anno 429. dubitare nos sinit Idacius, qui mensem etiam maium designat, et peculiaria adiuncta narrat de recursu facto contra sueuos.

104. Itaque si Dracontium velimus exponere de triumphis, quos vandali e mauris retulerint, postquam a Bonifacio in societatem vocati fuerant, tenendum est, Dracontium elegiam composuisse, quum nondum Guntharius e viuis excessisset, neque vandalorum natio Hispaniam reliquisset, quamuis iam bellum contra mauros, et pro Bonifacio fuisset susceptum. Etenim defectionis Bonifacii initium Idacius ad annum 423. reuocat, vbi ait: *Bonifacius palatium deserens Africam inua-*

inuadit, quamuis defectio annis sequentibus clarius erupit, et societas inter Bonifacium, et vandalos stabilita, fortasse ad annum 426. circiter referenda sit. Verum nihil est necesse pugnam inter vandalos, et mauros differre ad tempus apertae defectionis Bonifacii, et initae inter hunc, et vandalos societatis. Idacius, quo in his rebus, et temporibus locupletior alius testis nobis non est, anno 425. narrat: *Vandali Balearicas insulas depraedantur: deinde Carthagine Spartaria, et Hispali euersa, et Hispaniis depraedatis Mauritaniam inuadunt*. Haec omnia eodem anno 425., cui ab Idacio ascribuntur, contigisse cur negemus? Quam apte conuenit Idacio cum Dracontio?

Contulit absenti terrae, pelagique triumphos,
Ansila testatur, Maurus vbique iacet.

Vandalos iam tum quum Hispanias ingressi fuissent, Africae inhiasse, piraticamque in mari atlantico, mediterraneoque exercuisse, ex Sidonio probare contendit Wolfgangus Lazius libr. XI. De gent. migrat.. Sed Sidonius aperte loquitur de tempore, quo Gensericus in Africa regnum vandalicum obtinebat, vt paulo ante num. 102. obseruaui. Nobis perspicue fauet, satisque est Idacius.

CAPVT XI.

Nonnullae rationes, quibus Dracontius in Africa scripsisse dicatur, proponuntur, et expenduntur.

105. Dracontius in sua elegia quoddam aliud factum indicat, ex quo argumentum peti possit ad eius aetatem inueniendam. Sic enim regem vandalorum alloquitur vers. 299.

Inclytus armipotens, vestrae pietatis origo,
Et doctus, genio pronior ad veniam,
Non homini ignosco, dixit, sed lingua meretur.
Hic reus, et doctus Vincomalus fuerat.

Quisnam fuerit hic reus, et doctus Vincomalus, si scire possemus, etiam regem, ad quem Dracontius scribit, facile esset designare. Sed primum in codice ms. ipsum nomen *Vincoma-*

malus corrupte ita scriptum est *vinco malos*. Posset igitur aliquis suspicari, legendum *Victoualus*, aut *Victouales*, quasi sermo esset de antiquioribus temporibus, quibus vandali cum victoualis foedus icerunt sub M. Aurelio, et L. Vero. Alii fortasse coniicient *Winodamus*, qui seculo V. procedente gratia, et amicitia apud Childericum Francorum regem plurimum valebat, de quo Petauius in Rationar. tempor. part. 1. libr. 6. cap. 13. Sed vera lectio est, quam expressi, *Vincomalus*, aut, si vis, graeco more *Vincomalos*: quum enim constet, huius nominis homines circa haec tempora vixisse, ex *vinco malos* recte Vincomalus eruitur. Anno enim 453. consules fuerunt Vincomalus, et Opilio; et Marcellinus in Chronico refert, caput S. Ioannis Baptistae inuentum *Vincomalo, et Opilione consulibus mense februario*. In notitia prouinciarum, et ciuitatum Africae tempore persecutionis vandalicae inter episcopos Mauritaniae Caesariensis num. 98. ponitur *Vincemalus Baparensis*, vbi notat Ruinartius, in codice Laudunensi legi *Vincemalos Baparensis*. Concilio Toletano XIII. anno 683. subscripsit *Vnicomalus* diaconus, agens vicem Atilani episcopi Pampilonensis, in quo nomine leui duarum literarum traiectione *Vincomalus* fortasse erit legendum. Sed hic siue Vnicomalus, siue Vincomalus ad consequentia tempora pertinet.

106. Quamuis autem alii Vincomali, aut Vincemali mihi nunc non occurrant, plures tamen potuerunt esse ita appellati, et probabiliter fuerunt. Ex his vero duobus si de Vincomalo consule intelligere Dracontium velimus, potuit res accidisse sub Godigisclo patre Guntharii, dum viam sibi ad Hispaniam per Pyreneos montes contra romanos repugnantes aperiret, aut postquam in Gallaecia cum vandalis suis consedit: scilicet si Vincomalo adhuc iuueni ignouit Godigisclus, et idem Vincomalus iam senex consulatum fuerit adeptus, siquidem ab ingressu vandalorum in Hispaniam ad consulatum Vincomali solum anni 44. effluxerunt. De Vincomalo, aut Vincemalo episcopo in Africa siquis Dracontium explicare conetur, id certe vix intelligi poterit, nisi Dracontium in Africa vixisse, et scripsisse teneamus. Atque hinc coniecturam petet aliquis, vt Dracon-

tii satisfactionem ad Guntabundum vandalorum in Africa regem directam esse contendat. Nam nomen regis in codice vaticano expressum *Guthamndus* aeque facile ad Guntabundum, vel Guntamundum detorqueri potest, ac ad Guntharium. Praeterea vbi Dracontius ait,

Inclytus armipotens, vestrae pietatis origo,
Et doctus, genio pronior ad veniam,

innuit Gensericum conditorem imperii vandalici in Africa, et auum Guntabundi: nam huius pater Genzo non regnauit. Et recte quidem Gensericus *armipotens* vocatur, et *doctus*, qui magnum sibi nomen armis comparauit, et ingenio pollebat, doctrinaeque laudem affectabat.

107. Aliud Dracontii distichon, quod illico subiicit, videlicet,

Non ignosco homini, dixit, sed lingua meretur:
Hic reus, et doctus Vincomalus fuerat,

egregie cadit in Vincemalum episcopum Baparensem in Mauritania Caesariensi: qui vnus ex episcopis catholicis fuit, qui Carthaginem pro reddenda ratione fidei anno 8. regis Hunerici venerunt. Hunericus successerat Genserico, Hunerico successit Guntabundus. Optime igitur cohaeret, quod Vincemalus reus fuerit habitus a Genserico, et doctrinae causa, qua illum vt episcopum carere non oportuit, venia dimissus: quod aui exemplum Guntabundo Dracontius, veniam rogans, in memoriam reuocauerit. Nonnulli, qui diuersarum nationum, et temporum etiam non valde inter se distantium stilos distinguere se posse arbitrantur, addent, in Dracontio quamdam *africanitatem* apparere, et phrases, ac verba inueniri, quae magis propria seculi V. exeuntis, quam ineuntis esse videantur. De hac stili diuersitate breuiter dicam, difficillimum esse inter duos scriptores, qui eodem seculo V. vixerint, quorum alter hispanus, alter afer fuerit, discrimen inuenire in ipsa sola dicendi ratione. Accedit, Dracontium in carcerem coniectum, aerumnisque oppressum haec carmina composuisse, vt mirum non sit, si eius sermo aliquando fluat lutulentus: etsi multa eiusmodi, quae displice-

plicere possint, librariis, et interpolatoribus, a quibus male habitus est Dracontius, omnino tribuenda sunt.

108. Quod attinet ad alteram coniecturam de Vincemalo episcopo, haud equidem negauerim, ordinem narrationis apposite procedere. Sed quum de Vincomalo consule, aut de alio eiusdem nominis sub Gunthario Dracontius possit exponi, argumentum, quod inde petitur, parum efficax est: ac plane refellitur ex triumphis terra, marique reportatis, quos memorat Dracontius. Etenim de Guntabundo haec pauca narrat Procopius libr. 1. Histor. vandal. *Hic Gundemundus multis in mauros proeliis factis, tractatisque pessime christianis, aegro corpore interiit*. Quod proelia cum mauris absens gesserit, nihil est, vnde colligi possit: multo vero minus, quod eius tempore nauales pugnae confectae fuerint, aut quod contra gothos, quorum dux fuerit Ansila, vandali pugnauerint. His adde, Guntabundum vandalorum in Africa regnum adeptum fuisse exeunte anno 484., interiisse vero anno 496., aut sequenti, vt alii volunt. Eugenius vero, qui libellos Dracontii ante annum 650. corrigebat, maiorem vetustatem illis tribuere videtur, dum eos ait *capere nitidam longo post tempore pallam*: ac rursus sibi obiicit, *Et quis est, veterum qui carmina mutat?* quod Ildefonsus in Eugenii elogio confirmat, vbi refert, eum libellos Dracontii emendasse, *quos antiquitas protulerat vitiatos*. Haec certe magis fauent aetati Dracontii initio seculi V. consignandae, quam eiusdem seculi fini. Columbanus etiam, qui seculo V. exeunte, et VI. ineunte claruit, Dracontii carmina inter vetera dicta referebat, vt dixi num. 8.

109. Ex laudibus, quibus Dracontius regem prosequitur, coniectura etiam duci potest, ne hunc Guntabundum fuisse existimemus. Guntabundus enim etsi in catholicos Genserico, et Hunerico indulgentior fuerit, nihilominus arianus erat, et catholicorum persecutor, vt Procopius, aliique affirmant, vel certe arianos in catholicos furentes non cohibebat. Dracontius autem catholicam de SS. Trinitate doctrinam tenebat, passimque in suo poemate de deo profitetur: quod superuacaneum non est hoc loco ostendere. Libr. 1. vers. 562.

Solus in aeternum deus est regnator, et auctor,
Virtus trina deus, triplex deus omnis et vnus,
De quo speratum conceditur omne benignum.

Sirmondus legit *Virtus vna deus, trinus deus*. Sed vnitas naturae satis exprimitur his vocibus *solus deus, deus omnis et vnus*: aliae *virtus trina deus, trinus deus* ad trinitatem personarum explicandam a poetis christianis antiquis adhiberi solent. Claudius Marius Victor, seu Victorinus initio libr. 1. in Genes. eisdem verbis vsus est: *Virtus trina deus*; neque in Indice libror. expurg. Brasichellensis quidquam aduersus eum notatur, dum eius opus recensetur. Sic apud alios reperitur *trina maiestas, trina pietas, trina potestas, trinum specimen, trinum numen, trinum nomen*, quodque grauius videtur, *trina deitas* canitur in ecclesia: de quibus phrasibus plura dixi Comment. ad Prudent. pag. 259. 396. 587. In Carmine 4. S. Eugenii de bono pacis Sirmondus edidit;

Pax pia summa deus peccatis praemia praestat,
Iurgantes perimit pax pia summa deus.

In editione matritensi nulla discrepantia annotatur ex codice Azagrae. In codice vaticano alexandrino, quem alibi laudaui, in vtroque versu legitur *Pax trina summa deus*, quod verum videtur, et eodem modo dicitur, ac *virtus trina deus*, nisi malis metro consulere hoc pacto *Pax tria summa deus*, vt Prudentius vers. 1. Apoth. *Est tria summa deus*.

110. Alia habet Dracontius de Trinitate catholico dogmati apprime consentientia. Sic libr. 2. de Christo, quem *deum* vocauerat, pergit dicere vers. 68.

Et consors cum Patre manens, et Spiritus vnus,
Trina mente deus, deus auctor, temporis expers.

Eodem sensu, quo libr. 1. dixit *Virtus trina deus*, nunc ait *vnus trina mente deus*, et paulo ante v. 65. dixerat de mente diuina Patris:

Viuida, cunctiparens mens, innumerabilis, vna.

Deinde vero vers. 80. de Filio:

Fitque deus post templa poli sub carne figura
Passibilis, mortalis homo sine fine perennis.

Et

Et rursus vers. 89.

Qualiter aure deus, verbo foetante marito,
Virgineos intrasse sinus dignatur, et aluum.

Pergit vers. 50.

Nam quicumque sapit, nouit, quia sic tulit artus,
Et fuit in terris, vt ne caeleste tribunal
Linqueret omnipotens: nunquam sine patre probatus
Filius, et Genitor nunquam sine pignore dictus,
Spiritus immensus, sanctus, bonus, arbiter, index,
Tertius vnus idem, primus, mediusque perennis.

Eodem libr. de Filio dei:

Solus vbique deus, rerum fons, conditor, et spes,
Idem semper eris, quod et es, quod et ante fuisti...
Quum te non caperent caeli, terraeque, fretumque,
Aeris et spatium, modico te corde reponis
Pectoris humani, conceptus mente fideli...
Christus enim datus est nobis spes vna salutis.

Similia plura habet de Christo deo, aeterno, et vno cum Patre, quae aperte repugnant haeresi arianorum, ac nominatim gothorum, a quibus eam haeresim vandali hausisse dicuntur. Tenebant enim gothi, vt refert Isidorus in eorum Historia, *Filium Patri maiestate esse minorem, et aeternitate posteriorem: Spiritum autem Sanctum nec deum esse, neque substantiam Patris existere, sed per Filium creatum esse, vtriusque ministerio deditum, et amborum obsequio subditum.*

111. Itaque credibile non est, Dracontium, qui antiarianum se profitetur, et magna animi demissione peccatorum suorum veniam a deo et in poemate de deo, et in elegia petit, Guntabundi regis ariani, ac Genserici catholicorum crudelissimi persecutoris laudes tantopere celebrasse, immo petiisse, vt vita sibi superesset ad Gensericum, aliosque haereticos carminibus suis praedicandos. Ita enim orat in elegia vers. 49.

Ipse meo domino deus imperat, atque iubebit,
Vt me restituat, respiciatque pius.
Seruet, aui vt laudes dicam, patriasque, suasque,
Perque suas proles regia vota canam.

For-

Fortasse reponet aliquis, Dracontium minime posse excusari, siue in Africa, siue in Hispania scripserit: nam Guntharius arianus erat, adeoque non debuit a catholico viro tot, ac talibus elogiis cumulari. Examine res haec digna est, an, et quando vandali in Hispania arianam haeresim amplexi fuerint. Mihi sane tempora, et auctorum aequalium scripta expendenti vandali in Hispania catholici fuisse videntur; qui fortasse solum sub extremo tempore arianorum gothorum fraude decepti fuerunt; si tamen in Hispania decepti fuerunt, et non potius in Africa, vbi gothi ariani, quos Bonifacius secum duxerat, viuente adhuc S. Augustino, haeresim suam late spargere coeperant. Orosius in Africa quidem degens, sed hispanus ipse, et anno 416. circiter describens, quae in Hispania gererentur, de barbarorum clementia, et religione, exceptis gothis, quos non nominat, hoc reddit testimonium: *Quamquam et post hoc quoque continuo barbari execrati gladios suos, ad aratra conuersi sunt, residuosque romanos vt socios modo, et amicos fouent, vt inueniantur iam inter eos quidam romani, qui malint inter barbaros pauperem libertatem, quam inter romanos tributarium solicitudinem sustinere. Quamquam si ob hoc solum barbari romanis finibus immissi forent, quod vulgo per orientem, et occidentem ecclesiae Christi hunnis, sueuis, vandalis, et burgundionibus, diuersisque, et innumeris credentium populis replentur, laudanda, et attollenda dei misericordia videretur: quandoquidem etsi cum labefactione nostri tantae gentes agnitionem veritatis acciperent, quam inuenire vtique nisi hac occasione non possent*. Id ita ab Orosio expositum catholicam fidem vandalorum saltem maxima ex parte indicat.

112. Eodem tempore in Hispania viuebat Idacius, et in Gallaecia quidem, vbi diu commorati fuerunt vandali sub Guntario rege. Is quum Guntharii infelicem obitum narrasset, subinde Gensericum successisse retulit his verbis Olymp. 301. *Cui Gaisericus frater succedit in regno: qui, vt aliquorum relatio habet, effectus apostata de fide catholica in arianam dictus est transisse perfidiam*. Quod ergo ait, Gensericum *apostatam de fide catholica* in arianam transisse perfidiam, idque narrat

rat post obitum Guntharii, cui sectam arianam non exprobrat, et *ex aliquorum relatione* tantum Genserico apostasiam a fide catholica imputat, euidenter arguit, vandalos in Hispania aut nunquam arianis adhaesisse, aut solum paulo ante quam in Africam traiicerent. Clarius hoc ipsum asseruit Isidorus in Historia vandal. *Gisericus frater Gunderici succedit in regnum annis* 40., *qui ex catholico effectus apostata in arianam PRIMVS fertur transisse perfidiam*. Albertus Krantzius in sua Vandalia libr. 1. cap. 27. tradit, Gensericum, infelici exitu fratris Guntharii territum, in primis modestiorem apparuisse, post alium inuentum. Fides sit penes ipsum: non enim vllo auctore se tuetur.

113. Opponet aliquis contra, quod Bonifacius vxorem vandalicam duxerat, quae prius ariana fuerat, sed illi nupsit post eiuratam arianam haeresim, vt discimus ex S. Augustino epist. ad Bonifac. 220. al. 70. Ita vulgo scriptores referunt, et diserte Ruinartius cap. 3. Histor. persecut. vandal. At apud S. Augustinum solum inuenio: *Nauigasti, vxorem duxisti... Audiui, te illam ducere noluisse, nisi prius catholica fuisset facta: et tamen haeresis eorum, qui verum filium dei negant, tantum praeualuit in domo tua, vt ab ipsis filia tua baptizaretur*. Non explicat Augustinus, quo Bonifacius nauigauerit, multo vero minus ex qua gente vxorem duxerit: quae si ariana haeresi infecta fuerat, vt verba Augustini innuunt, et ex Hispania ducta, potuit esse e gothorum genere. Nam Bonifacius cum Castino, et gothis aduersus vandalos pugnaturus Hispaniam adierat, et Castini superbiam ferre non valens, in Africam reuersus est. Deinde gothi in Africa sub Bonifacio militantes arianum episcopum Maximinum secum duxerunt, qui S. Augustinum ad certamen prouocare ausus est: adeo enim iamtum ariani in Africa inualescebant, vt etiam Pascentius Comes, Auxentii mediolanensis olim episcopi ariani discipulus, cum eodem S. Augustino de fide disputationem inire voluerit, vt ex huius operibus, et Vita a Possidio scripta demonstratur. Quid si nuptiae Bonifacii, ab Augustino reprehensae ea epistola, quae anno 427. exeunte missa creditur, eo tempore acciderint, quo inter vandalos errores arianorum disseminari coepisse non diffitemur?

Ne-

Neque colligi potest, regem Guntharium, aut maximam gentis vandalorum partem iamtum haeresi arianae adhaesisse, etiamsi femina aliqua vandala a Bonifacio in matrimonium ducta arianorum erroribus imbuta fuisse dicatur.

114. Grauissimam persecutionem eo tempore aduersus catholicos in Hispania a vandalis motam commemorat Ruinartius cap. 2. Hist. vandal. auctoritate Gregorii Turonensis libr. 2. Histor. Francor. cap. 2. Quamuis enim Gregorius Turonensis Trasimundum regem huius persecutionis auctorem dicat, tamen Ruinartius colligit, hoc nomine a Gregorio designari Gensericum. Nonnulli scriptores hispani huius persecutionis tempus assignant circa annum 424. Sed eos, praeterquamquod supposititiis chronicis innituntur, recte refellit Ruinartius ex ipsa ratione temporum: Gensericus enim regnauit post Guntharium, qui anno 427., aut 428. extinctus est. Quare si Gensericus religionis causa catholicos in Hispania vnquam vexauit, id accidit paulo ante, quam cum vandalis in Africam migraret. Similius tamen vero mihi videtur, Gensericum non nisi post ingressum in Africam in orthodoxos saeuire coepisse. Prosper in Chronico ad ann. 437. eum in Africa catholicam fidem ariana impietate subuertere voluisse narrat, additque: *Per idem tempus quatuor hispani viri Arcadius, Probus, Paschasius, et Eutychianus dudum apud Gensericum merito sapientiae, ac fidelis obsequii clari, chariquе habebantur: quos rex vt copulatiores sibi faceret, in arianam perfidiam transire praecepit . . . . . illustri martyrio mirabiliter occubuerunt.* Gensericus Carthagine regnare coepit ann. 439., et hac in vrbe potissimum persecutio vandalica vires suas exeruit. Quod si in Hispania nonnulli iussu Genserici regis martyrium subierunt, id potuit accidere, dum vandali iam in Africa commorantes, in Hispaniam nauibus aduecti, aliquam irruptionem fecerunt, vt Idacius refert ad ann. 449. *Vandali nauibus Turonio in litore Gallaeciae repente aduecti familias capiunt plurimorum.*

CAPVT

CAPVT XII.

Carmina Dracontii ab antiquis de industria interpolata: Coniectura de statua Dracontio Romae erecta.

115. GVntharius quo tempore a Dracontio laudatus fuit, fortasse eas laudes meritus erat, aut his non indignus habebatur: certe nullum extat monumentum, quo eum in odio apud catholicos fuisse credamus. Post id tempus accidit, quod narrat Idacius ad annum 428. *Gundericus rex vandalorum capta Hispali, quum impie elatus manus in ecclesiam ciuitatis ipsius extendisset, mox dei iudicio daemone correptus interiit*. Cui adhaeret Isidorus in Histor. vand., vbi de Gunderico, siue Gunthario loquens ait: *Hispalim diruit, actaque caede in direptionem mittit. Qui quum auctoritate regiae potestatis irreuerenter manus in basilicam Vincentii martyris ciuitatis ipsius extendisset, mox dei iudicio in foribus templi daemonio correptus interiit*. Hic locus maxime idoneus fuisset, vt vterque, Idacius, et Isidorus de haeresi ariana Gunthario loquerentur: quam illico fratri Genserico exprobrant. Itaque Guntharii nomen odiosum fuit non ob arianismum, sed ob impietatem, qua manus in basilicam S. Vincentii extendit, funestamque mortem inde consecutam. Procopius quidem libr. 1. Hist. vand. famam fuisse ait, Gensericum mortis fratris Guntharii auctorem fuisse: se autem a vandalis accepisse, Guntharium in Hispania a Germanis captum in proelio fuisse, crucique affixum. Verum auctoritas Idacii hac in re longe maior est, praesertim accedente Isidoro, qui Idacio aliquid addit, ex aliis scilicet monumentis, aut ex traditione Hispali, vbi episcopus ipse erat, vigente.

116. Infamiae Guntharii a daemone correpti, et infeliciter extincti accessit crudelitas Genserici in Africa catholicos vexantis, et plures alias prouincias, Hispaniam etiam, ac Romam ipsam depraedantis. His de causis hispani vandalos abominari, odioque prosequi debuerunt. Quamobrem mirari subit, qui fieri potuit, vt nobilissima Hispaniae prouincia Baeti-

ca cum aliquo nempe finium veterum, et recentium discrimine a vandalis nomen *Vandalusiae* conseruarit: si tamen hoc nomen vnquam habuit. Peruulgata est haec opinio hominum etiam doctissimorum, Baeticam nunc dici *Andaluzia*, quia olim a vandalis *Vandalusiae* nomen accepit: quamquam alii *Vandaliam* eam appellant, alii *Vandalitiam*, alii *Vandalosiam*. Videri hac de re possunt Rodericus archiepiscopus toletanus Hist. vandal. cap. 12., et qui eum secuti videntur, Rodericus Sanctius de Areualo Hist. Hisp. part. 1. cap. 7., Nebrissensis in prolegom. ad Decad. rer. gest. Ferdin., et Elisab., Vasaeus in Chron. cap. 8., Mariana libr. 1. Hist. Hisp. cap. 4., Ambrosius Morales libr. XI. Hist. cap. 13., vt Volfgangum Lazium, Grotium, aliosque omittam. Equidem veteres scriptores dum perlustro, qui a vandalorum tempore ad plura deinceps consequentia secula vixerunt, semper inuenio, hanc prouinciam Baeticam ab eis vocari, nunquam *Vandalusiam*, aut alio nomine a vandalis repetito. Scribebant illi quidem latine, sed quum alia multa e vulgari sermone vocabula sumerent, difficile est, vt nunquam *Vandalusiam* nominarent, siquidem ea appellatio vsu recepta erat. Et Rodericus quidem archiepiscopus toletanus loc. cit. a vandalis Silinguis originem nominis repetit: *Quae regio*, inquit, *a Silinguis vandalis adhuc hodie Vandalia nuncupatur, quum Andaluziam corrupto vocabulo vulgariter appellamus*. Vocabulum ergo *Andaluzia* vulgare iam erat seculo XIII., quo scribebat Rodericus, sumptum, vt non male coniicit Florezius tom. 9. Hisp. sacr. tract. 28. cap. 4., a voce arabica *Andalos*, quae rem occidentalem significat. Et, vt videtur, primum *Andaluzia* dicebatur tota Hispania, vel omnes illae prouinciae, quae a mauris tenebantur: deinde hoc nomen haesit illi prouinciae, quae olim fere Baetica erat, et in qua mauri diutius constiterunt. Abunazarii extat *De studiis populi Andalusiae*, hoc est, Hispaniae Arabicae, rarum, et inuentu difficile opus. Consule Nic. Antonium in Praef. ad Bibl., et in Biblioth. Arabico-Hisp. verbo *Abu Chatim Andalusius*, vbi plura de hoc nomine disputat, et opinionem vulgarem reiicit, quod *Andaluzia* a vandalis dicta fuerit.

117. Vt

117. Vt vt id est, hispanis, gothisque, qui vandalorum hostes fuerant, praesertim postquam hi impietatem arianam eiurauerant, minime placere poterant laudes, quibus Gunthaerius a Dracontio fuerat cumulatus. Et, nisi nimium fallor, haec causa fuit nonnullis, cur Dracontii poemata, potissimum vero satisfactionem licentius corrigerent, et interpolarent. Id an ab aliis aliqua ex parte factum fuerit ante Eugenium Toletanum, definire non ausim. Certe iam S. Isidori tempore pars primi libri, quae de opere sex dierum inscripta fuit, a reliquo corpore separata erat, et ab eodem Isidoro corruptissime legebatur versus quidam primi huius libri, vt notaui num. 7. Eugenius Chindasuinthi regis iussu libellos Dracontii *De creatione mundi* conscriptos, vt loquitur S. Ildefonsus, suscepit emendandos. In versibus, qui ad primum librum De deo pertinent, nonnullae mutationes factae sunt, sed non admodum frequentes, neque ita magni momenti, vt nostrum codicem cum Sirmondiano conferenti patebit. In epistola praesertim Eugenius ea videtur fecisse, quae in sua praefatione ad regem Chindasuinthum narrat, *superflua se dempsisse*, (vt ipse putabat) *semiplena suppleuisse*, *fracta constabiliuisse*, *crebro repetita mutasse*, *versiculos detraxisse*, *qui et sensu tepidi*, *et verbis illepidi*, *et nulla erant ratione subnixi*, *in quibus nihil reperiebatur*, *quo lectoris animus aut mulceretur doctus*, *aut doceretur indoctus*. Nihil autem prius habuit Eugenius, siue alius, (nam fortasse ante, vel post Eugenium alius fuit interpolator) quam vt memoriam omnem regis vandalorum penitus aboleret, versusque illos omitteret, ex quibus occasio, qua scripta fuit satisfactio, percipi posset. Hinc praetermissi omnino sunt hi versus:

Nominis Asdingui bella triumphigera...
Seruet, aui vt laudes dicam, patriasque, tuasque,
Perque suas proles regia vota canam.

118. Dedita etiam opera postremi satisfactionis versus omissi videntur, quibus aerumnae Dracontii clarius describuntur, factumque illud narratur, ex quo veteres regem, qui laudabatur, possent agnoscere:

Inclytus armipotens, vestrae pietatis origo,

Et doctus, genio pronior ad veniam,
Non homini ignosco, dixit, sed lingua meretur:
Hic reus, et doctus Vincomalus fuerat.

Non tamen Eugenio imputauerim, quod titulum satisfactionis, quasi ad Theodosium iuniorem scriptae, ipse supposuerit, priori inscriptione deleta, qua regis vandalorum nomen expressum erat: neque enim credam, virum probum, veritatisque studiosum tantum sibi arrogasse. Aut igitur ipse ignorauit, cuinam laudes epistolae dicerentur, et ex temporum ratione coniecit, satisfactionem ad imperatorem Theodosium iuniorem referri, aut, quod verius puto, elegiam sine inscriptione ipse dimisit, cui alii postea eum, quem nunc apud Sirmondum legimus, ex coniectura addiderunt titulum. Aliarum mutationum, quae in sententiis aliter, ac ipse auctor voluit, explicandis factae sunt, vnum vel alterum proferam exemplum.

119. Dracontius prouidentiam dei de bonis, quae donat, ac de malis, quae permittit, hoc vno disticho complexus est vers. 15.

Quidquid agunt homines, bona, tristia, prospera, praua,
Hoc fieri admittunt ira, fauorque dei.

vt simili modo dixerat libr. 1. vers. 18. Carm. de deo:

Omnia quae veniunt, bona, gaudia, tristia, acerba
Descendunt ex arce dei, de sede Tonantis.

Interpolatori sententia elegiae dura visa est: haec ergo ille duo disticha supposuit:

Quidquid agunt homines, bona, prospera, sancta, modesta,
Te faciente, fiunt, quo bona cuncta fiunt,
E contra aduersa, probrosa, maligna, inhonesta
Tu fieri pateris, qui mala nulla facis.

Et, vt apertius videas, quid interpolatori in disticho Dracontii displicuerit, animaduertas, quaeso, mutationem distichi sequentis, quod Dracontius ita ediderat:

Hoc tua verba probant Moseo dicta prophetae,
Quod duraturus cor Pharaonis eras.

Corrector noluit dictum, quod Dominus cor Pharaonis obdurauerit: ita igitur ille:

Haec

Haec tua lex docuit Moyse praescripta notante,
Quum perduratum cor Pharaonis ait.

Atqui Dracontius Exodi verba cap. 7. v. 3. expressit. Sed hic locus non est, vt Dracontium tueamur: tantum nunc discrepantiam inter Dracontium, eiusque correctorem ostendimus, quae in eadem fere sententia paulo post rursus occurrit vers. 27.

Quis, nisi caelesti demens compulsus ab ira,
Aspera cuncta petat, prospera cuncta neget?

In codice Sirmondi hoc distichon ita effertur:

Quo nisi caelestis Domini conspectus ad aethram
Aspera cuncta premunt, prospera nulla iuuant.

Codex Azagrae in editione matritensi sic habet:

Quo nisi caelestis Domini conceptus ab aethra
Aspera cuncta premat, prospera nulla iuuant.

Riuinus scripturam Sirmondi antea solicitauerat, et legerat:

Quem nisi saluasset Domini conspectus ab aethra,
Aspera cuncta premunt, prospera nulla iuuant.

Mendum viderat, sed veram lectionem non vidit, quae extat in elegia non interpolata. Absurdum putabat corrector, quod aliquis *caelesti compulsus ab ira* aspera cuncta peteret, prospera cuncta negaret. At Dracontius hoc voluit, hoc de seipso affirmauit, vt ex tota orationis serie liquet. In leui vnius verbi mutatione studiosam correctoris diligentiam licet obseruare. Dracontius ex persona Commodi Augusti hoc praeceptum posuit vers. 189.

Nobile praeceptum, rectores, discite, post me:
Sit bonus in vita, qui volet esse deus.

Hoc postremum verbum interpolator aut mendum putauit esse, aut tolerari non posse. Igitur emendauit:

Sit bonus in vita, qui volet esse dei.

At Commodus, qui haec verba profert, intelligit apotheosin gentilium, qua imperatores post obitum in deorum numerum referebantur.

120. Plura alia nunc omitto, quae melius patebunt, quum elegia ex codice vaticano edita cum variantibus lectionibus

nibus codicum Sirmondiani, et Azagrensis conferetur. Sed quum tantum studium adhibitum fuerit, vt Dracontii carmina ad posteros interpolata peruenirent, quaerat aliquis, qua via extra Hispaniam, et in Italia haec ipsa integra asseruari potuerint: nam ea, quae in Gallia sunt, ex emendatione Eugenii videntur processisse, excepto codice parisiensi S. Victoris, quem ego puto exaratum ex aliquo antiquiori, solos versus de opere sex dierum continente, qualem etiam ante Eugenium vidit Isidorus. Verum difficile non fuit, vt ante S. Isidori tempora codex aliquis ex Hispania in Italiam aduеheretur, qui integrum poema de deo, et satisfactionem ad regem Guntharium comprehenderet: nisi velimus etiam suspicari, ipsum Dracontium, carcere tandem liberatum, in Italiam venisse. Hanc enim habeo coniecturam, quam nunc proponam.

121. Sidonius in Excusator. ad Felicem carm. 9. tres poetas laudat, qui patribus suo, et Felicis fuerant sodales, quorum tertium non nominat, sed in Baetica natum dicit, et alia de eo narrat his versibus:

Ne qui iam patribus fuere nostris
Primo tempore maximi sodales . . .
Sed nec tertius ille nunc legetur,
Baetim qui patrium semel relinquens
Vndosae petiit sitim Rauennae,
Plosores cui fulgidam quirites,
Et charus popularitate princeps
Traiano statuam foro locarunt.

Suspicatur Sirmondus in notis ad Sidonium, hunc poetam hispanum esse Merobaudem, de quo Idacius ad annum 443. *Asturio magistro vtriusque militiae gener ipsius successor ipsi mittitur* [ad Hispanias] *Merobaudis, natu nobilis, et eloquentiae merito vel maxime in poematis studio veteribus comparandus, testimonio etiam prouehitur statuarum. Breui tempore potestatis suae Aracellitanorum frangit insolentiam Bacaudarum. Mox nonnullorum inuidia perurgente, ad vrbem Romam sacra praeceptione reuocatur*. Addit Sirmondus, hunc esse Merobaudem, cuius extat carmen de deo. Acute haec excogitata sunt.

Ve-

Verum idem Sirmondus obseruat, eo tempore statuas in foro Traiano multis fuisse collocatas, quod etiam antiquis inscriptionibus probat. Locus igitur adhuc relinquitur dubitandi, an de alio hispano poeta aptius intelligi possit Sidonius. Notandum ergo est, Sidonium natum fuisse circa annum 428., et affirmare, poetam illum baeticum sodalem fuisse sui patris *primo tempore*, quod ego interpretor in ipsa sui patris iuuentute. Ait praeterea Sidonius, eum poetam Baetim patrium semel reliquisse, et Rauennam venisse: quo innuit, Rauennae cum patre suo amicitiam contraxisse. Intelligo etiam, poetam hispanum Sidonii Baetim in perpetuum reliquisse; id enim significat hoc loco aduerbium *semel*. His ita positis consequitur, Sidonium minus congruenter exponi de Merobaude, qui anno 443. dux, siue magister vtriusque militiae missus est in Hispanias, mox sacra praeceptione Romam reuocatus. Contra Dracontio omnia Sidonii verba apte conueniunt: nam et baeticus erat, et circa annum 427. Rauennae iam potuit commorari, postquam patrium Baetim semel reliquisset. Huic coniecturae fauet, quod S. Columbanus elegiam Dracontii integram legerat, vt ex versibus illius num. 8. allatis arguitur, et quod codex Dracontii in catalogo antiquissimo monasterii Bobiensis ab eodem S. Columbano fundati reperitur descriptus. Id enim simul cum Sidonii versibus nonnullam causam praebet suspicandi, Dracontium in Italia vixisse.

122. Dracontius enim si libertatem adeptus fuit, vt sibi consuleret, ac se calamitatibus, quibus vexabatur Hispania, subtraheret, otium, honestumque secessum amare debuit: immo hoc deum precatus est libr. 3. de deo vers. 647.

Me, rogo, iam repara sub libertate solutum,
Clade catenarum ferrato pondere pressum.
Sit vitae requies, animae sint otia fessae,
Sit secura quies, sit nox cum munere noctis.

Quod enim pergit *Sit fortuna redux etc.*, ea tantum fortunae bona videtur postulare, quae otio animae fessae, ac securae quieti minime aduersantur. Fuerat enim palatinus, vt coniici potest ex suis versibus, et plane affirmauit supra num. 32. Goldastus

dastus, nescio quo auctore: ad minimum erat diues, et nobilis, vt ex vers. 589. libr.3. colligere licet:

Agmina seruorum fugiunt, tempsere clientes.

Id enim recenset inter alias molestias, quibus affligebatur.

CAPVT XIII.

Confessio, et poenitentia Dracontii.

123. HOc discrimen interest inter carmen de deo, et elegiam, quod in elegia Dracontius regem alloquens, eiusque gratiam demereri cupiens petit, vitam sibi prorogari, vt laudes vandalorum canat, in carmine post humillimam criminum suorum confessionem sic deum precatur v. 663. libr.3.

Seruatum reparare iube pietate sueta,
Vt merear cantare tuas per carmina laudes.

124. Praeterea animaduertendum est, Dracontium in elegia innuere, crimen suum non aliud fuisse, nisi quod hostem aliquem regis vandalorum carmine celebrasset. Et, vt coniecturis indulgeamus, fortasse Castinus fuit ille, quem laudauerat Dracontius. Sic enim habet Idacius ad ann. 422. *Castinus magister militum cum magna manu, et auxiliis gothorum bellum in Baetica vandalis infert: quos quum ad inopiam vi obsidionis arctaret, adeo vt se tradere iam pararent, inconsulte publico certamine confligens, auxiliorum fraude deceptus ad Tarraconam victus effugit.* Dum vandali vi obsidionis ad inopiam redacti erant, tempus potuit videri opportunum, vt aliquis, qui nondum corde societatem romanorum expulerat, Castinum ducem versibus extolleret. Quamuis autem nullum vestigium carminis, quod tunc Dracontius composuit, ad nos peruenerit, eius tamen testimonio certum est, editum ab illo fuisse carmen, quo rex offensus fuit. Nec mirandum est, hoc non superesse carmen, quod vandali, qui in Baetica tunc rerum potiebantur, supprimere debuerunt.

125. Dracontius in carmine de deo, vbi ex animi sententia peccata sua fatetur coram deo, de hoc carmine omnino silet

silet, fortasse quia putabat, alia sibi esse crimina grauiora, quae vt puniret deus, eum in has, quas patiebatur, calamitates incidere permiserat. In elegia vers. 105. ait:

Te coram primum me carminis illius ausu,
Quod male disposui, poenitet, et fateor.

In carmine vero libr. 3. vers. 576. post multa alia:

Hei mihi! quod facinus non vno tempore gestum,
Vt mea facta luam, tempus conuenit in vnum.

Quot autem, et qualia fuerint haec scelera, quorum se reum accusat Dracontius, non explicat distincte, sed innumera, et horribilia fuisse, ex versibus, qui praecedunt, nonnulli colligent. Sic enim ait:

Quorum primus ego plusquam peccator habendus.
Quando fatebor enim scelerum numerum, atque reatus
Pectoris, et carnis? non si mihi ferrea vox sit,
Ora tot exurgant, quot dentes ossibus albent,
Aut mihi sint linguae, quantos caput omne capillos
Pectinat, explebo numerum sine fraude fidelem.
Sed satis est dixisse reum sub crimine cuncto.
Quod tua iussa vetant, solus peccasse fatebor,
Omne, quod horrescis, non me fecisse negabo...
Ergo ego confiteor miseranda mente reatum
Plenum, grande malum non vno crimine partum.
Nam scelus omne meum numeros superabit arenae
Litoris, et pelagi vincent mala nostra liquores.
Non puto, diluuium tantos punisse reatus,
Quantos ipse gero culparum pondere pressus.
Flumina me scelerum rapiunt, quatiuntque procellae,
Et peccatorum torrens simul obruit vnda.
Me delictorum merserunt fluctibus amnes,
Vsque animam venit vnda meam, grauis horror aquarum.

Haec omnia nisi exaggerata a Dracontio esse censeamus, sceleratiorem eo neminem fuisse credemus.

126. In Prolegomenis ad Prudentium cap. 2. num. 44. et seqq. probare conatus sum, verba, quibus sua crimina Prudentius in praefatione accusat, a modestia, et humilitate,

christianis iustis vsitata, posse intelligi profecta, neque innuere hominem insigniter sceleratum, et perditum, vt alii vulgo interpretabantur. Neque nunc quidem aliter sentio: immo haec ipsa Dracontii verba, quae grauiora plerisque videbuntur, eodem sensu accipio. Sed quod de Prudentio tunc satis aperte indicaui, nunc clare profiteor, non ita me hanc causam agere, quasi aut de Prudentii, aut de Dracontii innocentia liqueat, sed id vnum asserere, ex humili eorum confessione argumentum peti non debere ad grauissima de eis scelera affirmanda. Luculentum exemplum nunc afferam ex S. Eugenii Toletani versibus in Lamento de aduentu propriae senectutis libr. 1. Carm. 12.

Oppressi, rapui, nudaui, crimina finxi,
Pauperis ad vocem mens mea surda fuit.
Corrupi proprium lasciuo vulnere corpus,
Hinc miser, hinc pauidus, hinc temulentus eo.
Nulla meas vnquam venia compescuit iras,
Nec sine felle furens, nec sine caede fui.

Ac nequis de auctore dubitet, nomen in postremo pentametro exprimit:

Eugenio misero sit, rogo, poena leuis.

Nemo negauerit, difficilius esse haec verba Eugenii benigne interpretari, quam quae a Dracontio in genere tantum proferuntur: nam Eugenius ad species ipsas horrendae cuiusdam iniquitatis descendere videtur.

127. Profecto Barthius, qui libr. 55. Aduers. cap. XI. hoc carmen Eugenii interpretatur, conceptis verbis ait: *Corrupisse se proprium corpus scortationibus dicit .... Fuisse autem ad haec delicta proniorem Eugenium ex epigrammate etiam tertio doceri possumus, vbi ait:*

Nunc rectum sequimur, nunc prauum corde tenemus,
Nunc sancti, castique sumus, nunc scorta fouemus.

Etsi enim eo loco generatim loquatur de mentis apud omnes homines inconstantia, et futilitate, sua tamen ex propria conscientia, et vitae anteactae experientia ista omnia recenset, atque detestatur: fatetur autem eodem XII. carmine etiam caede

de se purum non fuisse. Non enim aliter, quam vti sonant, simpliciter ea verba sunt intelligenda .... Iuuentutem se per libidinum omnia genera decurrisse fassus est. Haec Barthius, qui si vidisset alia carmina Eugenii ex codice Azagrensi Matriti edita, vberius opinionem suam confirmasset carmine 1. libr. 2. quod incipit.

Mole culparum grauiter onustus,
Crimine summus, vitiis abundans.

128. Barthio ex sola Eugenii confessione assentiri non auderem, etiamsi alia deessent monumenta, quae eiusmodi scelera ab Eugenio repellerent: nunc quum haec adsint, plane dissentio. Audi locupletissimum testem Ildefonsum in Eugenii vita: *Hic quum ecclesiae regiae clericus esset egregius, vita monachi delectatus est. Qui sagaci fuga vrbem Caesaraugustanam petens, illic martyrum sepulcris inhaesit, ibique studia sapientiae, et propositum monachi decenter incoluit: vnde principali violentia reductus, atque in pontificatum ascitus vitam plus virtutum meritis, quam viribus egit. Fuit enim corpore tenuis, paruus robore, sed valide feruescens spiritus virtute.* Caditne id elogium in eum hominem, qualem nobis describit Barthius? Neque opponas, Eugenium iuuentutis suae crimina accusare: nam Ildefonsi testimonium vitam in adolescentia integre, et pie actam confirmat, et ipse Eugenius in epitaphio totum suae vitae tempus comprehendit, perinde quasi ad obitum vsque sceleribus fuerit inuolutus. Quid igitur restat, nisi vt dicamus, Eugenium quodam sensu minus proprio, sed vero, et humili loqui, vt veritas in eius dictis cum humilitate cohaereat, neque verba, vt sonant, aut sonare videntur, simpliciter intelligantur?

129. Eugenius autem non se solum verbis ex humilitate christiana profectis, verum etiam, quod mireris, Chindasuinthum regem simili modo, tamquam improbum, et nefarium hominem, descripsit. In libro 2. carminum Eugenii ex codice Azagrae in editione matritensi carmen 75. est *Epitaphium Chindasuintho regi conscriptum*, vbi inter alia Eugenius haec ait:

Chindasuinthus ego noxarum semper amicus,
Patrator scelerum Chindasuinthus ego.
Impius, obscoenus, probrosus, turpis, iniquus,
Optima nulla volens, pessima cuncta valens.
Quidquid agit, qui praua cupit, qui noxia quaerit,
Omnia commisi, peior et inde fui.
Nulla fuit culpa, quam non committere vellem,
Maximus in vitiis, et prior ipse fui.

Restitui *peior* pro *peius*, quod legitur in editione matritensi. In his versibus primum agnosco humilem exaggerationem vitiorum Chindasuinthi: deinde arguo, non ab Eugenio, sed ab ipso Chindasuintho epitaphium fuisse compositum. Qui enim fieri potuit, vt Eugenius aut viuente Chindasuintho, aut post eius obitum tot, tamque grauia crimina illi imputaret?

130. *Praelargissimam pietatem* Chindasuinthi Eugenius ipse in epistola, qua Dracontium a se emendatum mittit, celebrat; eundem Chindasuinthum religionis, pietatisque laude floruisse constat, qui etiam Taionem Romam legatum misit, vt varia S. Gregorii opera, quae in Hispania desiderabantur, asportaret, et Eugenio mandatum dedit, vt Dracontii libellos corrigeret. Vnum in eo vitium, cuius distincta mentio in epitaphio non est, Mariana libr. 6. Hist. Hisp. cap. 8. notat, reliquam vitam laudat: *Regnum per tyrannidem occupatum bene gessit, inaugurationis vitium totius vitae probitate, atque constantia compensare satagens.* Non ergo Eugenio, sed ipsi Chindasuintho tribuendum est hoc epitaphium. Neque immerito solertissimus editor Cardinalis Lorenzana ante librum secundum monuit, non omnes versus, qui in eo proferuntur, repraesentari tamquam germanos foetus Eugenii, quamuis in codice Azagrensi omnes sub vno Eugenii nomine ordine continuo reperiantur scripti, et permixti illis, quos iam ante Sirmondus ediderat. Inter illos ipsos, quos Sirmondus vulgauerat, plures esse, qui Eugenium non habent auctorem, facile esset ostendere, vt carmen 21. De inuentoribus literarum, quod in Anthologia latina reperitur. Et quoniam epitaphium Chindasuinthi huic ascripsimus, carmen 31. libri 1. *De morte coniu-*

coniugis Chindasuinthi regis, quo rex alloquitur reginam, nihil prohibet, quominus eidem regi adiudicemus. Quod si Chindasuinthus auctor sui epitaphii creditur, pro vno exemplo Eugenii, quod proposueram, iam duo erunt distinguenda: ex quo magis confirmabitur, humilem peccatorum confessionem Dracontii sine improbae vitae infamia stare posse, et quum exempla haec humilitatis christianae ex hispanis sint petita, noua coniectura accedet, si tamen res non obscura coniecturis comprobanda est, vt ex simili modestia hispanis potissimum vsitata Hispaniam Dracontii patriam esse confirmemus.

CAPVT XIV.

Stilus, latinitas, et prosodia Dracontii.

131. VT de aliis omnibus scriptoribus, ita de Dracontio diuersa sunt inter se doctorum hominum iudicia. Dupinius Biblioth. Nou. tom. 4. pag. 210. barbarum, et inconditum dicendi genus in Dracontio taxat. Ceillierius tom. 15. De script. eccles. cap. 29. nihil in Dracontii poemate consideratione dignum esse arbitratur. Goldastus in epistola ad Weitzium ait: *Dracontius probus auctor est, concinnus, et ipsa breuitate commendabilis, sed ab aeuo sequiori: in quo tamen consimiliter vt in Prudentio elegantiarum flosculi ceu purpurae quaedam insitae interlucent, ac scintillant.* Fabricius Comm. in Poet. christ. verbo Dracontius: *eius carmen eruditum, atque insigne est.* Cunradus Rittershusius in oda ad Weitzium:

Huic iam it comes Dracontius,
Sublimique canit versu primordia rerum.
Multis diu ignorabilis,
Non bene qui latuit, tua donec cura sub oras
Ipsum reduxit luminis
Ex tenebris, monstrans clare, quot via reperta
Pugno ille concludat breui.

Mendum videtur *quot via*: forte Rittershusius scripsit *quot dia reperta*. Barthius saepe elegantiarum Dracontii flosculos indicat

cat, ingenium vero praedicat libr. 7. Aduers. cap. 20. *Plurimum ingenii fuit in christianis veteribus vatibus, et quidem saepe adeo excellentis, vt dum illustrare volunt quaedam, omnia confundant. Sane Draçontius Hispanus adeo acute, et neruose de plerisque incidentibus loquitur, vt vix seipsum satis intellexisse videatur, tantum abest, vt ab iis potuerit sententia eius percipi, qui nostra aetate in ea re studuerunt.* Nonnullis hoc laudandi genus obscurum, et ambiguum videri possit, sed quid voluerit Barthius dicere, satis intelligitur; esse scilicet quoddam ingenii acumen, quod dum subtilius in rebus versatur, nonnullam obscuritatem pariat apud eos praesertim, qui parum ingenio valent. Paulo post ait Barthius, Dracontium acute conciseque loquendi artificem fuisse, et natura, aeuoque eo inclinasse.

132. Iure animaduertit idem Barthius loc. cit., omnino Dracontium mendis adhuc plurimis scatere, quae nisi tollantur, frustra notha pro legitimis, supposita pro genuinis interpretari labores. *Et in acutis* (addit) *his, concisisque scriptoribus multa infercire praesumpserunt transcriptores sequentium temporum, quum nemo non paulo literis imbutior hoc genere scribendi delectaretur, vsque adeo quidem improbe, vt vniuersa tandem eloquentia his argutiis intercisa sit.* Quod autem idem Barthius libr. 54. cap. 9. Dracontium vocat *poetam sensu, et eruditione, quam eloquentia longe meliorem, et instructiorem,* atque alibi phrasin eius intricatiorem dicit, id eodem pertinet, vt Dracontius partim natura, partim sui seculi more, partim transcriptorum culpa nimium sit acutus, et ingeniosus, atque hac parte a vera eloquentia decllnauerit. Minime autem dubito, quin diuerso modo iudicasset Barthius, si Dracontium, qualis a nobis exhibetur, vidisset. Nam primum Barthius putabat, Hexaemeron, quod tunc extabat, epitomen esse Carminis Dracontii de opere sex dierum, duosque auctores ex stilo colligebat, vt dixi num. 29. Quum vero nunc constet, Dracontium non sibi proposuisse argumentum operis sex dierum, sed maiestatis diuinae e rebus creatis laudandae, ad

huius

huius scopi rationem de poemate iudicandum est: et recte quidem in eo omnia procedunt.

133. Deinde etsi Dracontius nondum tam correctus prodeat, quam esset optandum, tamen multa in eo iam apparent lumina eloquentiae non vulgaris, in elegia praesertim, vbi emendatiorem codicem nacti sumus. In carmine vero de deo saepe orationis tractus ita aequabilis fluit, vt euidentissimum sit, in aliis locis, vbi intricatior est sermo, non auctoris, sed excriptorum, aut interpolatorum culpam esse. Non tamen iuerim inficias, e barbarorum commercio aliquam labeculam stilo Dracontii adhaesisse: sententias, et saepe verba eadem frequenter esse repetita, et fortasse rerum ordinem parum accurate dispositum. Sed recte aiebat Ouidius, etiam leuiori calamitate oppressus, libr. 1. Trist. eleg. 1.

Haec quoque, quae facio, iudex mirabitur aequus,
Scriptaque cum venia qualiacunque leget.
Da mihi Maeoniden, et tot circumspice casus,
Ingenium tantis excidet omne malis.

Dracontius in catenis, et vinculis scribebat. Quid ergo mirum, si dei benignitatem; et clementiam passim imploret, etiam vbi res id non postulare videatur? aut si varietatem phrasium, verborumque negligat? aut si perturbato nonnunquam argumenti ordine procedat? Interea negari nequit, grauissimas, et ad pietatem christianam maxime conformatas sententias in eius carminibus emicare, e sacris literis, Sanctisque Patribus petitas, vt vere Sirmondus, qui minimam partem eorum viderat, dixerit in epistola dedicatoria ad Henricum Borbonium regis filium, episc. Metens.: *Ad dei laudes admirabilium eius operum contemplatione subuehet Dracontius*. Omitto nunc singularem Dracontii doctrinam, et eruditionem non solum sacram, verum etiam profanam, quae versus illius legentibus ipsa sine indice se prodit.

134. Quod attinet ad nitorem sermonis latini, multa occurrunt in Dracontio pure, et venuste dicta, multa etiam ex optimorum poetarum imitatione, quos ipse, vt patet, sedulo legerat, et christiane loqui quodammodo cogit. Quaedam tamen

men sunt alia, quae non barbara quidem censenda sunt, sed minime proponenda, vt ea imitentur ii, qui ad aureae aetatis gustum velint sermonem suum conformare. Sed habenda est etiam ratio argumenti, quod a veteribus profanis poetis intactum voces quasdam admittit ab eis non vsurpatas, praesertim quae ecclesiasticum quemdam saporem habent, quod e sacris literis, et vsu ecclesiae profectae sint. Sane qui sermonis latini terminos, qua late patent, nosse velint, poetas aequales Dracontii minime ignorare debent, quum ii e pura latinitate plurima vocabula nobis conseruauerint, alia adiecerint, quae suo tempore erant in vsu, neque indigna sunt, vt etiam nostro vsurpentur. Quamuis autem in notis animaduertemus, quae sint voces, phrasesque propriae Dracontii, aut paucis cum ipso communes, iuuabit tamen nunc quaedam obseruare.

135. Libr. 1. de deo v. 4. vsus est aduerbio *veneranter*, atque iterum libr. 3. v. 672., quo etiam Tertullianus, siue quicumque alius auctor Carminum sub huius nomine, et Sedulius vsi sunt. Alia similia aduerbia formauit Dracontius, vt libr. 1. v. 94. *moderanter*, ibid. vers. 331. *dominanter*, ibid. v. 609. *incessanter*. Libr. 3. v. 223. *tonanter*, ibid. vers. 671. *trementer*.

136. Nomine *modestus* mirum quantum delectatus sit Dracontius. Libr. 1. vers. 29. de pietate dei *virtute modesta est*. Ibid. v. 435. de deo *virtute modestus*. Libr. 2. v. 70. de deo *pietate modestus*, ibid. v. 308. *non iure modesto*, ibid. v. 758. de Tabitha *modesta*. Libr. 3. v. 379. *vultus modestos*. Eleg. v. 93. *dominos reticere modestos*. De voce *placidus* vide num. 148.

137. Saepe etiam Dracontius adiectiuum *anhelus* igni, aut soli tribuit, vt libr. 1. v. 26. *solis anheli*, ibid. v. 187. iterum *solis anheli*, ibid. v. 659. *ignis anheli*: libr. 2. v. 91. *ignis anheli*: libr. 3. vers. 70. *anhelantes flammas*, v. 169. *non feruor anhelat*, v. 308. *anhelantis vaporis*.

138. Weitzius in initio indicis sui in Dracontium monet, bina epitheta, siue adiectiua ab eo vniri vni substantiuo, vt v. 180. libr. 1. *odoriferis numquam marcentibus herbis*, atque

que alibi. Exemplum complosionis profert ex v. 396. libr. 1. *Omnia pulchra gerens, oculos, os*. Ad hyphen refert v. cit. 180. *nunquam-marcentibus*, et similia, vt *male-viuenti*, *semper-vestita*. Ad ὀξύμωρα, *oxymora* reuocat *funera viua, viuax cadauer* libr. 1. v. 648. quibus verbis oxymoris, hoc est, quasi *acutistultis*, quia stulta videntur primo aspectu, sed sunt acuta, plenus est Dracontius.

139. Denique vt de prosodia Dracontii nonnihil dicamus, raro a metri legibus, quibus seueriores poetae optimi se obstrinxerunt, recedit. Quod *idolum* secunda breui effert, commune hoc vitium illi est, si tamen est vitium, cum Prudentio, aliisque multis poetis christianis: cuius syllabae corripiendae rationem reddidi in Prolegom. ad Prudentium c. 24. et seq. Peculiare Dracontio est, quod primam in *thronus* producat; sed etiam id defendi potest ex his, quae loc. cit. disserui: nisi fortasse codex corruptus est duobus in locis, quibus hoc verbum adhibetur. In verbo *fiant* varius est Dracontius: aliquando producit cum antiquis poetis, aliquando corripit cum Prudentio, et aliis: quamquam mendum aliquod suspicari licet, vbi a Dracontio corripitur. Vide notam ad v. 82. libr. 1., et 191. libr. 2. Paucas alias voces, quas Dracontius diuerso interuallo, atque alii, profert, suis locis annotabo. Solemne quoque est Dracontio, vt aliis poetis sequioris aeui, vocalem breuem ratione solius caesurae producere, vt libr. 1. v. 430. *Proiicere nec plasma suum*. Alicubi etiam ob solam aspirationem breuis a Dracontio producitur, quod et ratione, et veterum exemplo sustineri potest.

140. In nominibus propriis magnam licentiam poetae christiani, atque illi etiam profani, qui eodem tempore scribebant, sibi sumebant. Dracontius, simili libertate vsus, nomina propria, vt collibitum illi est, metro alligat, et idem nomen modo breui interuallo, modo longo pronunciat. Sic libr. 2. vers. 572. primam rite corripit in *Stephanus*,

Martyrium Stephano qui fecerat, inde recepit,

in elegia vero eandem producit vers. 171.

Stephanus ante alios lapidum sub grandine martyr,

nisi contra auctoritatem codicum malis traiicere, *Ante alios Stephanus lapidum etc.* Verum idem Dracontius in *Isac* primam corripuit libr. 3. v. 139.

Quid pater Abraham, quid Isac meruisse leguntur?

et produxit paulo post vers. 155.

Omnia perpetuo generi manifestius Isac.

Barthius libr. 9. Aduers. cap. 7. vt quemdam versum Dracontii restituat, ita praefatur: *Poetarum christianorum mos velut est, consuetudo certe, nominibus, quae propria appellant grammatici, vti in versu, vt libet, modo correptis videlicet syllabis, modo productis. Inde illustre mendum video in eodem Dracontio etc.* An de hoc mendo vere iudicauerit Barthius, suo loco dicam.

141. Non est tamen silentio praetereundum, ipsos etiam poetas christianos agnouisse, nomina propria quantitate certa syllabarum gaudere, quam seruare oportet. Multa sunt exempla poetarum christianorum veterum, qui nominibus his propriis contra metrum vti non audebant, aut veniam praefabantur, siquando aliter fieri non poterat. Sed adducam exemplum e seculis barbaris. Galfridus de Vino Saluo, qui anno 1216. viuebat, in Poetria sic Innocentium summum pontificem alloquitur:

Papa, stupor mundi, si dixero, Papa NOCENTI,
Acephalum nomen tribuam tibi, si caput addam,
Hostis eris metri. Nomen tibi vult similari.
Nec nomen metro, nec vult tua maxima virtus
Claudi mensura. Nihil est, quo metiar illam.
Transit mensuras hominum. Sed diuide nomen.
—— *IN praefer, et adde NOCENTI,*
Efficiturque comes metri: sic et tua virtus
Pluribus aequatur diuisa, sed integra nulli.

Ita Galfridus delicias facit in nomine *Innocentii*, quod versu hexametro concludi nequit. Nihilominus paulo post in *Gregorii* nomine leges metri contempsit:

Desine; Gregori, subsiste; quid eloquar omnes!

Et potuit tamen alio modo versum ordinare, vt secundam non pro-

produceret. Concludam igitur, christianos poetas nominibus propriis, praesertim quae ex alio idiomate originem trahunt, libere vsos in versu, partim quod vulgarem consuetudinem ea efferendi sequerentur, partim quod facilius in his, quam in aliis licentiam poeticam locum habere existimarent. Verum de his omnibus, quae ad peculiarem christianae veteris poeseos prosodiam pertinent, fuse, et dedita opera egi in Prolegomenis ad Prudentium, quae nunc repetere necesse non est; plura autem alia illis addere, etiamsi id fieri nullo labore possit, opportunum non videtur.

CAPVT XV.

Methodus in editione Dracontii obseruata.

142. WEitzius in prologo editionis Dracontii iudicium hoc viri cuiusdam clarissimi exponit, *Polito scriptori, qualis hic noster est, omnia iure meritoque integra esse debere, leuissimumque etiam mendum ei molestiam exhibere.* Nihil igitur mihi magis elaborandum fuit, quam vt Dracontium integrum, et quoad eius fieri posset, ab omni mendo purum repraesentarem. Vere enim Muretus dixit libr. 8. Var. lect. cap. 4. *Quotidie magis intelligo, nullam esse mendum ita pusillam, quam non permagni intersit e veterum monumentis tolli, ac corrigi: neque vllum hominum genus magis prodesse studiis, quam eos, qui accurate, et fideliter operam in illis purgandis, et emendandis ponunt. Vnius enim literulae erratum interdum eas etiam hominibus eruditissimis offundit tenebras, vt tamquam in illuni nocte errantes quouis potius perueniant, quam quo volunt.* Idem eruditus, et elegans scriptor libr. 1. cap. 16. affirmat, vix vllum esse codicem tam imperite scriptum, ex quo eruditus proficere non possit.

143. His rationibus, testimoniisque innixus e mss. codicibus praecipue versus Dracontii exhibeo. Sed quoniam alter e duobus codicibus vaticanis mendis pluribus scatet, errata, quae talia mihi certo, aut valde probabiliter visa sunt, cor-

rexi, et lectionem, quam veram, aut ad veram proxime accedentem putabam, restitui. Nihilominus liberam facultatem aliter iudicandi, et corrigendi aliis reliqui, subiectis verbis mendosis, quae in codice leguntur: qua in re nimia quadam, et quae obscura videri possit, diligentia vsus sum, quum errata librarii minime dubia passim ascripserim. Inutilis tamen non est hic labor censendus: primum quia saepe accidit, vt vnum, idemque verbum aliis clare mendosum, aliis contra verum videatur. Tum quia aliquando e voce aliqua deprauate scripta vera lectio eruitur, et fortasse quod a me restitutum est, aliis non placebit, et ex menda codicis ipsi aliud inuenient. Praeterea quia prodest librarii manum quodammodo nosse, et ex erratis, quae solet admittere, veram scripturam in aliis locis obscuris coniectare.

144. In libro 1. Carminis de deo vsque ad vers. 116. *Prima dies* solus codex vaticanus adhibetur. Ab hoc versu 116. vsque ad vltimum libri versum 754. *Quo te promittis* lectiones variantes e quatuor codicibus proferuntur, scilicet primo e codice S. Victoris Parisiensis, siue ex editione prima Dracontii Parisiis ad hunc codicem conformata, secundo e codice Parisiensis Bibliothecae regiae, siue ex editione Dracontii, quam Sirmondus, eo codice vsus, procurauit, tertio e codice Azagrae, siue ex editione Matritensi PP. Toletanorum, in qua ad marginem carminum Dracontii, aut in fine paginae varietas scripturae codicis Azagrae annotatur, quarto denique e nostro vaticano codice. Notae, quibus hos codices designamus, faciles sunt intellectu: nam *Vict.* significat primum codicem S. Victoris, *Sirm.* secundum codicem, quem Sirmondus adhibuit, *Azagr.* tertium codicem, qui fuit Azagrae, *Vat.* codicem quartum, qui est vaticanus. In libro secundo, et tertio Carminis de deo nullus alius nobis est allegandus codex, nisi vaticanus. In Elegia, siue satisfactione tres codices laudantur, Sirmondianus, Azagrensis, et Vaticanus. Quum autem primigenia Dracontii carmina propositum sit nobis promulgare, ceteris omnibus codices vaticanos praeferimus, quippe qui ab Eugenii emendatione, vel interpolatione omnino

immu-

immunes sunt conseruati. Maculas vero, quae excriptorum negligentia, et temporum iniuria in codicibus vaticanis irrepserunt, aliorum codicum ope, quotiescumque commode id fieri potuit, detersimus.

145. Possent etiam inter variantes lectiones aliae tres editiones annumerari, videlicet quas Georg. Fabricius, Weitzius, et Riuinus adornarunt. Verum satius duxi ad notas, quae variantibus lectionibus subiiciuntur, horum Editorum coniecturas reiicere: coniecturas, inquam: quum enim illi nullum codicem manu exaratum prae oculis habuerint, vbi a veteribus editionibus discrepant, id tantum coniiciendo faciunt. Annotationibus igitur in Dracontium non solum ea comprehendimus, quae ad historiam sacram, et profanam, ad philosophiam, ad sacram scripturam, et theologiam spectant, verum etiam criticas obseruationes de proprietate, et significatione verborum, atque adeo coniecturas aliorum, et nostras de varia versuum lectione admittenda, vel reiicienda. Nam interdum accidit, vt scriptura, quae auctoritate codicis retinetur, non valde placeat, quae proinde coniectura aliqua solicitatur: interdum, vt vox aliqua restituta sit ob mendum codicis perspicuum, sed fortasse alia vox melius, aut aeque bene posset substitui, quod sine aliqua explicatione intelligi non posset. Ratio praeterea reddenda est, cur aliorum coniecturae aliquando non placeant, quod in notis opportune fiet.

146. Lacunas, quae in Carmine de deo occurrunt, satiusne fuerit, ita vt sunt, relinquere, an aliquo pacto supplere, poterat in controuersiam vocari. Equidem rationem, aliorumque exemplum secutus huiusmodi supplementa adiicere malui. Plurimum enim iuuari potest lector, si eodem orationis filo sententiam non interruptam legat, atque ita praecedentia cum sequentibus coniungat. Etenim si deficiente versu aliquo, aut hemistichio sensus omnino imperfectus relinquatur, immorari, et secum conferre debebit, quid auctor dixerit, et cur alia, quae sequuntur, addiderit. Prouisum tamen est, vt haec supplementa a verbis Dracontii clare distinguantur: sic nemo queretur, fucum sibi fieri. Non me praeterit, male audire non-

nullos

nullos grammaticos, qui versus, quos Virgilius inchoatos reliquerat, supplere conati sunt. Sed praeterquamquod discrimen est magnum inter versus Dracontii, qui vitio codicum imperfecti sunt, et Virgilii versus, quos ipse nondum compleuerat, neque a Vario, et Tucca compleri voluerat, grammatici illi hac potissimum de causa reprehensi sunt, quod non solum audacter, sed etiam temere, et inepte virgilianae purpurae vilissimum suum pannum admiscuerunt, vt qui versum a Virgilio ita inchoatum, *Quem tibi iam Troia* ita absoluit, *Quem tibi iam Troia peperit fumante Creusa*. Nescio vero, an magis risu dignum sit, quod nonnulli his versibus imperfectis Virgilii mysterium quoddam artis poeticae inesse crediderint, quod etiam sibi imitandum proposuerint. Aonius Palearius, cuius opera minus fortasse quaererentur, si tam infami morte non obiisset, in suo poemate de immortalitate animae hoc etiam vitio delectatus est, vt quosdam versus tantum inchoatos ediderit, perinde quasi nihil in mentem venire potuisset, quod praecedentium, consequentiumque maiestatem exaequaret. Praetermissum hoc caput est a Io. Burch. Menckenio in suo libello *De charlataneria Eruditorum*.

147. Aliorum plurium, qui veterum scripta emacularunt, industria a plerisque laudata est. Cicero, si fides habenda sit Chronico Eusebiano, Lucretii poema emendauit. Aristarchi, Leogorae Syracusani, et Zenodoti Ephesii, qui operam suam in versibus Homeri corrigendis collocarunt, meminit Isidorus libr. 1. Orig. cap. 21. E recentioribus Franciscus Nansius commendatur a Lipsio Cent. 2. epist. 60., quod Nonnum Panopolitanum a mendis purgauerit. Propius ad rem nostram pertinet, quod in Corippo Azagra quaedam loca plane corrupta ex ingenio restituit, Demsterus lacunas suppleuit, suamque hanc agendi rationem tuetur, ac postremo Fogginius nouas coniecturas, castigationesque apposuit. Ioannis Freinshemii nota sunt supplementa ad Tacitum, Curtium, et Liuium. In Miscellaneis Lipsiens. tom. 1. ann. 1716. insertum est supplementum fabularum Phaedri, auctore M. Christophoro Hauptio. Huiusmodi

conie-

coniecturae, et emendationes in his scriptoribus solent esse magis necessariae, quorum opera in vno tantum codice ms. reperta sunt, aut in pluribus quidem codicibus, sed qui omnes ex vno exemplari descripti sint: vt in Velleio Paterculo, quem Beatus Rhenanus ex vno exemplari mutilo, prodigiose corrupto, et foedissime deprauato primus vulgauit, et in Catullo, cuius multi sunt codices mss., sed omnes a quodam exemplari in Galliis reperto propagati. Verum de iis suum cuique iudicium. Mihi satis fuerit iterum monuisse, supplementa ita dispositum iri, vt nemo fucum sibi factum iure queri possit.

CAPVT XVI.

Argumentum, et synopsis trium librorum De deo.

148. AD dei laudes admirabilium eius operum contemplatione subuehere Dracontium, recte pronunciauit Sirmondus. Et id sane posset statui argumentum Carminis de deo, non dissimile titulo egregii libelli Cardinalis Bellarmini, qui inscribitur *Ascensio mentis ad deum*. Hoc ipsum innuit inscriptio carminis in codice vaticano *De deo*. Explicatius vero argumentum poematis Dracontii comprehendit cognitionem, et laudes dei ex eius operibus misericordiae, et iustitiae, sed praecipue misericordiae, clementiae, aut pietatis erga homines, quae in toto carmine maxime emicat. A primo versu sic orditur Dracontius:

Qui cupiunt animis placidum rescire Tonantem,
Hoc carmen prae mente legant etc.

Perquam familiare illi est vocabulum *placidus* pro miti, clementi, pio: quin etiam definitionem huius nominis quodammodo ipse nos docuit in elegia v. 287. et seqq.

Si non humani generis peccata fuissent,
Vnde pium nomen posset habere deus?
Sed quia dat veniam populis peccata relaxans,
Per pietatis opus nomen habet placidum.

Quod

Quod autem opera etiam iustitiae diuinae velit Dracontius commemorare, ex prooemio libr. 1. vers. 10. et seqq. colligitur:

Hoc agit, et sequitur variis sub casibus iras,
Et pia vota dei miseris hinc, inde beatis,
Pro meritis morum, pro certo tramite vitae.

Iustitiam vero, iramque dei ita Dracontius exponit, vt semper prae oculis habuerit, quod de deo ipse dixit libr. 1. v. 691.

Et nulla virtute minor, nisi verberis ira.

Et clarius libr. 2. vers. 693. *Plus pius es, quam iustus*, vbi multa alia in eandem sententiam disputat. Ex ipsa adeo ira occasionem laudandae pietatis sumit, vt libr. 1. v. 556.

Magna dei pietas, semper qui temperat iras.

Et in fine libr. 3. v. 658.

Quod viuus sum, mortis inops pietate reseruor,
Non ira; nam si Domini grauis ira fuisset,
Non me differres, subita sed morte necares,
Ne peterem veniam, quam nunquam, sancte, negasti,
Aut vt non essem prorsus, cui parcere posses.
Seruatum reparare iube pietate sueta,
Vt merear cantare tuas per carmina laudes.

Venio nunc ad singulos libros summatim explicandos.

SYNOPSIS LIBRI I.

149. Res omnes creatae deum agnoscunt, laudant, et praedicant. A deo sunt omnia, quae accidunt, prospera, et aduersa: peccatores tamen non subito punit, sed portentis praemonet, vt veniam petant. Prognostica plura describuntur, quibus homo laeta, et tristia praenoscit. Deus dum terret, amat, veniamque roganti non denegat, nec nisi perseuerantes in criminibus supplicio afficit. Deus quippe vult, omnes homines salutem aeternam consequi: idque ostenditur ex tot rebus propter homines creatis. Prima enim die lux creata est, ex qua plurima homini beneficia proueniunt. Altera die caelum, ignis, et aqua creantur: tertia die mare, terra, herba, arbores, flores, pigmenta. Paradisi terrestris descriptio. Quarta

ta die caelum sole, luna, et sideribus ornatur; quae omnia lumina deo obediunt, et hominibus seruiunt. Quinta die pisces in aquis producuntur, cibi hominibus futuri, et ex eisdem aquis aues prodeunt. Sexta die animantia terrestria creantur, et diuersa diuersis terris addicuntur, vt munera alia per orbem dispersa sunt. His omnibus vt dominaretur, creatus est homo ad dei imaginem: qui ne esset solus, particeps generis data illi est vxor, ex eius costa formata, vt amor mutuus eorum perfectus esset. Arbitrio igitur eorum deus omnia creata commisit, negotiumque illis dedit, vt propagationi generis studerent. Quum paradisi deliciis fruerentur, serpens feminam decepit, vt fructum ex arbore, quae vna tantum prohibita fuerat, comederet: femina decepta virum decepit; qui tum demum pudore suffusi fugere coeperunt, quasi deum increpantem latere possent. Sed quum homines tot habeant signa, quibus res occultas scire valeant, quo pacto primi parentes crimen suum, ac se ipsos deo occultare potuissent? Post confessionem igitur deus sententiam pietate temperatam tulit, qua mors ipsa pro poena inflicta illis est, simulque pro poenae quodam leuamine, ne homines in aerumnis huius vitae perpetuo viuerent. Memor autem deus operis sui ita primos parentes e paradiso eiecit, vt dominium orbis, rerumque, quae in orbe sunt, illis concesserit, decreuitque, vt omnia ordine suo, et constanti lege procederent, atque alia aliis succederent, vt homini primo, et qui ex primo homine continua successione propagandi erant, subiecta essent, et seruitium praestarent. Neque id solum deus clemens prouidit, vt hominibus defunctis alii denuo nati succederent, verum etiam, vt ii, qui mortui sunt, vitae post multa secula restituerentur. Hanc resurrectionem corporum natura ipsa probabilem reddit multis exemplis rerum, quae quodammodo moriuntur, et reuiuiscunt. Multo enim magis corpora hominum resurgent virtute dei, qua cuncta creata sunt, et vigent, quum eius clementia erga homines tanta sit, quanta decet Omnipotentem. Laudes dei ab eius infinita maiestate, potentia, scientia, ac praesertim benigni-

tate. Dracontius ad dei laudes carmine celebrandas eius opem implorat.

SYNOPSIS LIBRI II.

150. Deus auctor, et rector omnium rerum: cui stellae, luna, sol, omnia elementa obediunt. Dei immensitas. Ab eius nutu omnia pendent, cuius verbo creata sunt. Trinitatis diuinae confessio. Verbum caro factum, vt homines saluaret. Filius Patri consubstantialis, Spiritus sanctus idem, quod Pater, et Filius. Verum corpus deus assumpsit. Christi miracula, vt homines in eum credant. Discipuli eius gratia miraculorum donati. Imperium dei in res creatas. Transitus Israelitarum per mare rubrum. Israelitis cibus, et potus in desertis diuina ope suppeditantur. Rursus dei laudes e rebus creatis, et concordia elementorum. Deum omnia fatentur, et laudant, etiam animalia, quae perniciosa aliquando sunt. Cur deus haec creauit. Primum Adami peccatum. Posterorum eius crimina quam grauia sint. Etiam perniciosa animalia nonnunquam prosunt. Homo feris peior. Eius audacia, et peruersitas. Cetera omnia diuinis parent legibus. Homines neque ira, neque pietate dei coercentur. Diluuium vniuersale ad homines plectendos, qui post diluuium scelera resumunt. Sodomitarum poena incendio pereuntium. Clementia dei in vtroque supplicio. Loth ab igne liberatur, vt Noe a diluuio. Poenas homines incurrunt, quia a deo moniti non corripiuntur. Felicitas hominum, si non peccassent. Peccatum angelorum hominibus excusationi esse non potest, poena terrori esse debet. Dei clementia erga homines, quos Christus redemit. Perfidia iudaeorum. Christi passio, mors, resurrectio, ascensio in caelos, iudicium futurum. Fructus passionis Christi, quae etiam Iudae profuisset, nisi desperasset. Conuersio Pauli. Fides in deum multa obtinet. Gratia dei omnibus oblata. Exempla fidei in Abrahamo, Tobia, Dauide, Ezechiele, Anna Samuelis matre. Precum apud deum vis, et efficacia. Zacharias pater S. Ioannis Baptistae punitus, quod credere distulisset. Dei misericordia maior, quam

quam iustitia. Cur deus sceleratos homines ad senectutem non perducit, vt conuertantur ad eum. Sacrificium deo cor contritum. Eleemosyna commendata. Pauperum orationes plurimum apud deum valent. Exemplum Tabithae a morte reuocatae. Auari obiurgantur. Dei iustitia, et misericordia in transitu Israelitarum per mare rubrum, aegyptiis submersis.

SYNOPSIS LIBRI III.

Dei laudes, infinita scientia, iustitia, clementia, bonitas, largitas, liberalitas in annona subministranda. Captatores annonae, et auari obiurgantur. Exemplum diuitis damnati, qui ex inferis refrigerium a Lazaro paupere postulabat. Multo magis damnandi, qui aliena rapiunt. Nec diuitiae, nec quaeuis alia bona praeferenda sunt deo omnium datori. Peritura contemnenda sunt, vt aeterna acquirantur. Id exemplo suo nos docuit Abraham, qui filium suum iussus ad sacrificium duxit. Deus arietem pro Isaac subrogari voluit. At non ita Saturnus, falsum numen, cui pueri quotannis immolabantur. Deus Abrahamum voluit ceteris exemplo esse, vt nihil quantumuis charum Domino praeponatur. Praemium obedientiae Abrahami posteritas eius ad omnia tempora, et regiones propagata. Aliud exemplum trium puerorum, qui in fornace accensa illaesi permanserunt. Daniel inter leones. Descriptio venationis amphitheatralis ferarum. Herculis fabulosa virtus cedit Danieli. Crudelitas Dianae Tauricae. Petri apostolorum principis primatus. Eius precibus Romae Simon Magus praecipitatus est. Haec, aliaque huiusmodi ex fide, spe, et orationibus ad deum processerunt. Ethnici vero plura audaciae facinora aggressi sunt non spe vitae aeternae permoti, sed solo amore laudis, aut patriae. Menoeceus, filius Creontis, ne pater regnum amitteret, seipsum occidit. Thebanorum regnum tragicum. Codrus pro patria ab hostibus volens interemptus est. Leonidae cum paucis lacedaemoniis audax proelium ad Thermopylas. Phileni fratres carthaginienses se viuos comburi passi sunt, vt patriae fines latius extenderentur. Brutus laesae pudicitiae vltor, li-

bertatis assertor, liberos suos securi percuti iussit. Virginius, ne Virginiae filiae libertatem, et pudorem rapi cerneret, eam cultro confodit. Torquatus filium victorem, quod contra edictum pugnauerat, morti adiudicauit, ingemiscentibus omnibus. Curtius in lacum se praecipitem dedit. Regulus, ne fidem datam frangeret, vltro Carthaginem rediit ad saeua tormenta, et crudelissimam mortem. Sagunti fides, et constantia. Feminae etiam, vt ad scelera audaces sunt, ita egregia facinora saepe aggrediuntur. Iudith, Holoferne occiso, patriam liberauit. Thomyris Cyrum subegit. Euadne rogum, quo mariti corpus ardebat, conscendit. Dido sibiipsi pyram construxit. Lucretia sibi manus intulit. Plures aliae scelera, aut ardua facinora perfecerunt amore laudis, aut pro numine vano deorum, ex quibus nihil boni oriri potest, quum solus sit vnus verus deus, immensus, aeternus, qui parens noster est, cuius nos filii sumus. Cui quum omnes res creatae famulentur, audax, et sceleratus homo est, si eius iussis parere negligat. Confessio, et poenitentia Dracontii. Enumerat aerumnas, in quas ob crimina inciderat. Petit veniam a deo. Exemplum Iobi proponit, et resurrectionem aridorum ossuum apud Ezechielem, quam graphice depingit. Nabuchodonosoris poenitentia. Preces Dracontii ad deum pro liberatione a vinculis, et pro bonis huius, atque aeternae vitae consequendis.

DRA-

DRACONTII CARMEN DE DEO.

LIBER PRIMVS.

QVI cupiunt animis placidum rescire Tonantem,
Hoc carmen prae mente legant, dum voce recensent.

SCRIPTVRA CODICIS VATICANI.

Versu 1. *placidum nescire Tonantem*. 2. *c. premente l. d. v. recenset*.

NOTAE.

Versu 1. Pro *nescire*, quod mendum est clarum, restitui *rescire*. Posset etiam legi *praescire*, et fortasse melius *sentire*: nam hoc verbum apte, et frequenter ad maiestatem diuinam indicandam vsurpatur. Sic Martialis ad Domitianum, qui se Deum vocabat, libr. spectacul. epigr. 16. al. 17. *Crede mihi, numen sentit et ille tuum*. Marius Victor in praefat. v. 100. *In quo te, deus alme, precor, qui numine prono – Das sentire animis*. Dracontius infra l. 1. v. 225. *Concepta virtute dei, quem sphaera polorum - Sustinet, et sentit dominum per cuncta tonantem*. Arator libr. 2. v. 232. *Quae meruit sentire deum*, vbi glossa cuiusdam codicis vaticani habet *sentire - per fidem*. De voce *placidus* pro miti, clementi dixi Prolegom. num. 148. Prosper eadem significatione epigr. 12. *Nec scelerum vindex ira mouet placidum*, et 103. *Iratus sineret, quod prohibet placidus*: quod vtrumque de deo dictum. Dracontius, aliique poetae christiani veterum imitatione deum simpliciter *Tonantem* vocant. Arator l. 1. v. 103. *Nec cessant elementa suo seruire Tonanti*. Sed hoc loco fortasse aliquid amplius vult Dracontius, scilicet dei etiam irati, et dum tonat, clementiam agnosci, vt libr. 2. v. 696. *Et quoties commotus eris, placidissimus extas*.

2. In *prae mente legant* agnosco tmesin *praelegant mente*. Haec figura familiaris fuit multis poetis christianis, et nonnullis quidem vsque ad nauseam, vel risum; sic in Abbone notat Barthius libr. 36. Aduers. cap. 7. *Inque sulas penetrant, Vnque gulis facies secuerunt, Ocque cidens, Burgun adiere diones*: in Agobardo *Febru migrauit quinto ari ex orbe Kalendas*. Sunt et apud antiquos similia quaedam, vt illud Ennii *Cere comminuit brum*, Sempronii Gracchi *Medi spernere cinam*. Eugenius Toletanus epigramma composuit, quod est carmen 23. libr. 1. ad Ioannem, verbis ita diuisis refertum: *O Io versiculos nexos quia despicis annes etc.* Sed hoc ille fecit, vt immoderatum huius figurae vsum irrideret, quod Riuinus in notis animaduertit. Re vera

Agnoscent, quod templa poli, quod moenia caeli
Auctorem confessa suum veneranter adorent,
Quinque plagae, septemque poli, sol, lunaque, et astra,

SCRIPTVRA COD. VAT.

3. forte *a. quem t. poli, quem m.*
4. *a. conuersa s. venerantur a.*
5. *quemque p. s. p. s. l. et omnis*

NOTAE.

Eugenius epigramma sic concludit: *Instar Lucili cogor disrumpere versus*, quod ex Ausonio sumpsit epist. 5. ad Theonem: *VillaLucani mox potieris aco. -Rescisso discce componere nomine versum, - Lucili vatis sic imitator eris*. Ceterum parcus vsus eius figurae, et praesertim vbi duae partes componentes vnum verbum diuiduntur, venustatem habet. Elegans etiam est mutatio verborum *praelegendi*: et *recensendi*: nam *recensere* magis proprie menti conueniret. Sensus porro est, attento animo legendum esse carmen, atque ita vt mens quodammodo verba praeueniat.

3. Vtrolibet modo legi potest in nexu vocis *quem*, vel *quod*: nec dissimilis erit sententia, siue *quod*, siue *quem* legas. Tertullianus De iudicio: *Omnia nosse bonum quae sint miracula rerum, - Vt Dominum liceat per cuncta agnoscere verum, - Qui lucem, maria, et caelum, terramque parauit*. Dracontius vtrumque hoc carmine exequitur, vt agnoscamus, quem res creatae adorant, et quod hae deum adorant, eique famulantur. *Templa, moenia, atria, palatia, tecta caeli*, et huiusmodi alia passim occurrunt in Dracontio, ceterisque poetis christianis, quae alii in ethnicis solent simillibus exemplis illustrare: nobis satis sit eas elegantias indicare. Quod autem Dracontius rem eandem multis nominibus, quae videri possint synonyma, amplificat, sacram scripturam imitatur, in qua simili modo res creatae solent singillatim enumerari, dum dei laudes ex eis repetuntur.

4. Non dubium, quin legendum sit *confessa* pro *conuersa*. Sic libr. 2. idem Dracontius v. 206. *Auctorem confessa suum, te fulmen adorat*. Eleg. v. 3. *Sidera, flamma, dies, quem, sol, nox, luna fatentur - Auctorem, dominum secula cuncta probant*. Prosper epigr. 4. *Rectoremque suum condita quaeque canunt*. Posset legi *venerantur, adorant*, vel *venerentur, adorent*; sed melius videtur *veneranter adorent*. Placet aduerbium *veneranter*, quo etiam vtitur Dracontius libr. 3. v. 6‑2. *Et lacrymis, precibusque piis veneranter adire*. Vide Prolegom. num. 135. Tertullianus libr. De iudicio: *Summissique omnes genibus veneranter adorant*. Sedulius in fin. libr. 5. *Veneranter adorant*. Quod res rationis expertes deum adorant, phrasis est Ecclesiae vsu consecrata. In officio B. Mariae virginis in sabbato ad matutinum: *Quem terra, pontus, sidera - Colunt, adorant, praedicant*. Fortunatus auctor eius hymni scripserat, *Quem terra, pontus, aethera*, scilicet *aethera aetherae*, ex quo *aethra* magis in vsu est. In neutro etiam genere *aether* nonnemo vsurpauit.

5. Si versu 3. legas *quem*, poteris etiam hic retinere *quemque plagae*, videlicet quemque adorant plagae. Sed multo magis arridet *quinque plagae*, quam simpliciter *plagae*: nam postea sequitur *septemque poli*, et quinque plagarum mentio expressa apud poetas obuia est, quas zonas etiam vocant. Virgilius libr. 7. v. 226. *Et siquem extenta plagarum - Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui*, et Georg. libr. 1. v. 233. seqq. eas pulchre describit: *Quinque tenent caelum zonae etc.*, vt Ouidius l. 1. Met. v. 45. seqq. Dracontius Eleg. v. 89 seq. *Temperies caeli medium nec possidet orbem, - Nam de quinque plagis vix habet ipsa*

Sidera, signa, noti, nix, imber, grando, pruinae,
Fulmina, nimbus, hiems, tonitrus, lux, flamma, procellae,
Caelum, terra, iubar, chaos, axis, flumina, pontus,
Vel quidquid natura dedit praecepta creare.
Hoc agit, et sequitur variis sub casibus iras,

SCRIPTVRA COD. VAT.

6. *Signa, nothi, nix.*

NOTAE.

duas. Veteres septem polos, seu caelos distinguebant, nonnulli plures, alii pauciores. Paulinus poem. vlt. *Hoc etiam caelum, quod nos sublime videmus, - Sex aliis infra est spatio surgentibus aequo, - Postque thronos septem etc.* Alia protuli in Comment. ad Prudentium hymn. 7. Cath. v. 36. *Non ante caeli principem septemplicis.* In mendo codicis ms. *lunaque et omnis*, vel *omnes* coniici potest *lunaque, et aether*, vel *et ignis*, nam saepe de igne caelesti mentio occurrit apud Dracontium; vel *et orbis*, vel *et omnia - Sidera, signa*, per synaeresin *omnia*, vt initio libr. 6. Virgilii, *Quin protinus omnia - Perlegerent oculis*; vel *lunaque, caeli - Sidera*, vel aliquid huiusmodi. Praefero autem *lunaque, et astra*: nam etiam libr. 2. v. 205. simili enumeratione vsus est: *Agmina te astrorum, te signa, et sidera laudant*. Isidorus Orig. l. 3. cap. 60. *Stellae, et sidera, et astra inter se differunt. Nam stella est quaelibet singularis. Sidera vero sunt stellis plurimis facta, vt hyades, pleiades. Astra autem sunt stellae grandes, vt orion, bootes.* Et in l. 1. Differ. addit, *signum* esse, *quo animantis imago formatur, vt taurus, scorpius*. Stellas vero hic dicit esse *multiiuges, vt hyades*, sidera autem *illa, quibus nauigantes considerant, quod ad cursum dirigant consilium*, vbi forte legendum *quae nauigantes*.

8. Supra v. 3. dicit *moenia caeli*, dum singulas partes enumerat; nunc *caelum* totum intelligit. Repetitiones eiusdem vocabuli frequentes sunt Dracontio, vt aliis poetis christianis. In Paulino Petrocorio id aduertit Thomas Wopkensius in Aduers. crit. ad Paulin. v. 27. l. 3. Inter res creatas, quae deum laudant, recensetur *chaos*, vt v. 3. Elegiae, *Nox, luna fatentur*, et in cantico trium puerorum *noctes, et tenebrae*. Pro *axis* fortasse legere praestabit *aer*, aut *aura*, quamuis iam supra *noti* occurrat.

9. Suspicor, mendosum esse hunc versum. Si ita eum legas, vt est in ms., intelliges, *praecepta creare* idem esse, ac *iussa creare*; libr. 1. v. 402. *His datur omnis humus, et quidquid iussa creauit*: l. 2. v. 76. *Quidquid natura creauit*, et ib. v. 260. *Et quodcumque malum vindex natura creauit*. Auitus libr. 1. v. 26. *Accepere genus sine germine iussa creari*. Mar. Victor libr. 1. Gen. v. 118. *Formauit natura modis, educere iussa - E toto partes, formasque e corpore inani*; et post v. 339. *Omne animal, quod adhuc tellus dare iussa crearit*. Verbo *creandi* vtuntur hi auctores in sensu minus proprio pro *educere, producere* e materia iam existente: nam producere ex nihilo, quod proprie est creare, soli deo conuenit. Posset hic versus ita restitui *dedit per cuncta creatrix*: paulo post v. 27. occurrit *natura creatrix*, et *per cuncta* dixit Tertullianus laudatus ad vers. 3., et Dracontius l. 1. v. 226. *Dominum per cuncta tonantem*: et v. 292. *per cuncta fuissent*. Poterit etiam hic versus connecti cum seq. *Vel quidquid natura dedit. Praecepta creandi - Haec agit, et sequitur etc.*

10. Intelligo, carmen agere hoc, vt homines in rebus creatis deum agnoscant, et praeterea sequi, seu narrare opera irae, et clementiae dei: vt quum Iuue-

Et pia vota dei miseris hinc, inde beatis
Pro meritis morum, pro certo tramite vitae.
Paupertas, mors, vita, salus, opulentia, languor,

SCRIPTVRA COD. VAT.

11. *hinc atque b.* 13. *vita scelus o.*

NOTAE.

nalis sat. 1. v. 86. argumentum proponit: *Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas, - Gaudia, discursus nostri est farrago libelli*. Non male *sequor* pro narro vsurpatur: sic Seneca in Troad. v. 236. *Inclytas laudes iuuat, - Et clara magni facta genitoris sequi*. Non vero mihi displiceat sic restituere *Haec etenim exequitur*, vel *Haec namque*, aut quid simile, vt intelligatur natura, quae exequitur iras, et pia vota dei. In hanc sententiam Prosper epigr. 3. *Principium mundi deus est, quo cuncta mouentur, - Et quae permittit, vel iubet auctor, agunt - Hinc mutabilium rerum immutabilis ordo - Aeterni seruit legibus artificis. - Inque suos fines procedit quaeque voluntas, - Nec variis meritis arbiter aequus abest, - Corda regens, vires tribuens, peccata remittens, - Mitis subiectis, implacidus tumidis. - Vt nec poena malum quemquam, nec gloria iustum - Suscipiat, nisi cum laude, et honore dei*. Dracontius Eleg. v. 15. *Quidquid agunt homines, bona, tristia, prospera, praua, - Hoc fieri admittunt ira, fauorque dei*.

11. *Pia vota dei* innuunt clementiam, et fauorem dei. Libr. 2. v. 609. iterum de deo: *Oderunt pia vota moras*. Pietas latinis antiquioribus plerumque dicebatur virtus iustitiae propria, qua maiores colimus, aut etiam religio, qua deum veneramur. Christiani scriptores pro clementia, lenitate, benignitate, et misericordia passim *pietatem* ponunt: quae vox eodem sensu in precibus ecclesiasticis frequentissima est. Eandem significationem vocabulis *pius*, et *pietas* tribuunt nonnulli ethnici, vt Suetonius, Claudianus, Statius, Iustinus: neque aliter accipio Virgilium libr. 5. v. 687. *Iupiter omnipotens, si nondum exosus ad vnum - Troianos, siquid pietas antiqua labores - Respicit humanos, da flammam euadere classi*. Notanda etiam est significatio vocis *miseris*, quae certe opponitur *beatis*, de quo nomine vide notam ad v. 150. libr. 2. Cicero in Partit. c. 17. *Nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser*. Sed christiani scriptores solent, vt homines sanctos *beatos*, sic improbos *miseros* vocare. Animaduertit id Workensius ad Paulinum Petrocorium l. 2. v. 195. *Dignentur inges, miserorum incendia, flammas*. Eiusdem Paulini est l. 3. v. 239. *Non haec de miseris domini sententia Christi*. Sic viri pii prae animi modestia se *miseros*, et peccatores praescribebant. Vide epitaphium Eugenii Toletani l. 1. carm. 14., in quo primae litterae versuum efficiunt *Eugenius*, postremae *misellus*.

12. Postea l. 2. v. 418. *Segregat Omnipotens merita pro moribus orbis*. Et l. 3. v. 241. *Viuere quos libuit sub tali tramite vitae*.

13. Pro *scelus* restitui *salus*: etsi enim scelus ab homine fiat permittente deo, et hic enumerentur etiam *virtus*, et *prudentia*, tamen nimis durum videretur dicere, scelus descendere ex arce dei, et post *vita* congruenter *salus* ponitur. Sic in epigrammate S. Damasi De cognomentis Saluatoris carm. 6. edit. postremae rom. *Spes, via, vita, salus, ratio, sapientia, lumen*: quo in versu male in hac editione omissum est *via*, quod in praecedentibus clare legitur. Hi Damasi versus sub diuerso nomine in nonnullis mss. reperiuntur.

Tae-

Taedia, tristitiae, splendor, compendia, damnum,
Gaudia, nobilitas, virtus, prudentia, laudes,
Affectus, moeror, gemitus, successus, egestas,
Ira potestatum, trux indignatio regum,
Omnia quae veniunt, bona, gaudia, tristia, acerba,
Descendunt ex arce dei, de sede Tonantis,

SCRIPTVRA COD. VAT.

17. p. crux i. *18. g. tristitia sed.*

NOTAE.

14. Coniici posset *taedia*, *tristitia*, *splendor*, vel distingui *taedia tristitiae*, vt *tristitiae* sit in gignendi casu singularis numeri. Sed melius videtur *tristitiae* in plurali numero. Eodem modo interpunxit Riuinus in posteriori carmine Ratberti Corbeiensis: *Taedia*, *tristitiae*, *curae*, *tormenta*, *ruinae*, vbi Ratbertus Dracontium videtur imitari. *Compendium* proprie est lucrum ex parsimonia, et opponitur *dispendio*: sed hic, et alibi a Dracontio, aliisque optimis scriptoribus pro quolibet lucro, et quaestu ponitur.

15. Laudes proprie sunt praeconium, commendatio virtutis; sed quandoque metonymice ponitur hoc vocabulum pro recte factis, quorum praemium est laus. Frequentissimus est huius significationis vsus in sacris literis, vt obseruat Martinus Roa libr. 1. Singul. cap. 13., qui exempla etiam ex Virgilio producit. Plura addunt lexicographi ex Cicerone, ac probatis aliis scriptoribus. Dracontius hac voce *laudes* metonymice vti videtur.

16. *Affectus* significat quemlibet motum animi siue malum, siue bonum. Sed hoc loco fortasse sumitur pro aliquo corporis morbo, siue male affecta valetudine, vt apud Celsum libr. 3. cap. 18. *Supersunt vero alii corporis affectus, qui huic* (febri, al. *his*, febribus) *superueniunt*, et libr. 2. cap. 15. *In quibus affectibus ea quoque genera exercitationum necessaria sunt*. *Successus* simpliciter vsurpatur pro euentu felici: exemplorum plena sunt lexica. Ratbertus loc. cit. adhibuit *casus* in malam partem: *Angor*, *paupertas*, *moeror*, *mors*, *casus*, *egestas*. Quum Dracontius hunc versum versui praecedenti *Gaudia* videatur opponere, rectius *affectus* intelligetur de animi aegritudine; sed remanet dubium de *successus*, quod pro aduerso casu nunquam vidi positum. Suspicor *succussus*.

17. Coniiciat aliquis *Dira potestatum crux*, *indignatio regum*. Sed in hoc codice alibi etiam mutatum est *trux* in *crux*, vt libr. 2. v. 422. *Eripitur de morte crucis sine crimine visus*, et libr. 3. v. 106. *Exilium sine morte crucis*. Vtrobique legam *morte truci*. Vide etiam, an sic distingui possit *Ira*, *potestatum crux*, *indignatio regum*.

18. In mendo aperto codicis sententia clara est, siue legas *tristia*, *amara*, siue *tristia*, *acerba*, siue *tristia*, *praua*, siue *tristia*, *saeua*. In Elegia v. 15. *Bona*, *tristia*, *prospera*, *praua*, et v. 55. *Nam deus omnipotens potuit, dum conderet orbem*, -- *Tristibus amotis gaudia sola dare*. Et l. 2. v. 456. *Dulcia subducunt mores, et amara ministrent*.

19. Non male interpungeres *Descendunt ex arce*, *dei de sede tonantis*. Sic libr. 2. v. 894. *Misit ab arce pium caeli per sidera Christum*, vbi *arx* absolute pro caelo ponitur, nam *caeli* refertur ad *sidera*, et *arx* proprie est locus excelsus. In distinctione vero, quam sequor, *ex arce dei*, *de sede Tonantis* intelligi potest, opera clementiae diuinae ex arce dei, opera iustitiae de sede Tonan-

Cui pietas aeterna manet, lux, spiritus, ardor,
Et cui dicuntur laudes sine fine perennes;
Et merito, quia fine carens primordia nescit.
Rerum causa deus tetrum chaos igne resoluens,
Igne creata fouet, nam totum flamma vaporat,
Et flammae pascuntur aquis, quibus omnia constant,

SCRIPTVRA COD. VAT.

20. *vt pietas*.
21. *arcem vbi dicuntur*.
24. *flamma vapore*.

NOTAE.

tis descendere. Prosper hanc sententiam complectitur epigr. 10. *Omnibus in rebus geminum est opus Omnipotentis, - Totum aut iustitia est, quod gerit, aut pietas. - Quae simul in terras descendunt lucis ab arce. - Ne cuiquam parti desit vtrumque bonum*. In editione Pisaurensi Collect. poet. in primo versu deest verbum *opus*, et in primo epigrammate Prosperi omnino desideratur quartus versus. Erroribus scatet ea editio, quod monendum est, vt alii caute ea vtantur, ac ne mirentur, tot in codicibus mss. maculas occurrere.

20. Alius corriget *Qua pietas*, et vers. seq. *Atque vbi dicuntur*. Praefero *Cui pietas*. Deo tribuitur *ardor*, vt passim in sacris literis *ignis*. Vide Comment. ad Prudentium hymn. 10. Cath. v. 1. *Deus, ignee fons animarum*.

21. Non male esset *Et cui debentur laudes*: sed probum est *dicuntur*. Auitus libr. 4. v. 191. *Angelicus sine fine chorus, qui laude perenni - Conclamat, celebratque deum*. Dracontius l. 2. v. 73. *Angelico de more preces sine fine canentes*. Phrasis haec *sine fine* valde familiaris est christianis scriptoribus, et saepius occurrit apud Dracontium, vt l. 2. v. 81. *sine fine perennis*; quod alii dicunt *nullo fine*, *dempto fine*. Martialis l. 3. ep. 46. *Operam sine fine togatam*. Ouidius ep. 3. Heroid. Briseid v. 15. *At lacrymas sine fine dedi, rupique capillos*.

22. Sic etiam v. 501. *Et merito, quia cuncta facit*. Paucis verbis aeternitatem complectitur, *Fine carens primordia nescit*.

23. Fortasse melius erit *terrae chaos*, quam *tetrum chaos*. Videtur aliquis versus hic deesse, vel hic, et quinque alii sequentes alio pertinent. Eorum sedes non inopportuna esset post v. 146. libr. 1. *Nec discreta quidem, sed nec permixta morantur*. Tribuit Dracontius igni, quod deus eius virtute tetrum chaos resoluerit, quod, vt opinor, intelligit, quum deus secundo die creationis mundi fecit firmamentum, diuisitque aquas, quae erant sub firmamento, ab his, quae erant super firmamentum. Ignis quidem virtus est propria soluere, et resoluere. Exponi etiam id potest de tenebris noctis, quae igne solis resurgentis resoluuntur, quod ex versibus seqq. confirmatur.

24. Libr. 1. v. 224. *Qui fouet igne pio caelum, mare, sidera, terras*. Eleg. v. 2. *Qui regis igne polum*, et v. 82. de sole: *Cuncta creanda parans, cuncta creata fouens*. Horatius l. 1. epist. 16. v. 6. *Veniens dextrum latus aspiciat sol, - Laeuum decedens curru fugiente vaporet*. De igne Isidorus libr. 20. Orig. cap. 10. *Focus, quia φῶς graece, latine ignis est, vnde iuxta philosophos quosdam cuncta procreantur. Et reuera sine calore nihil nascitur adeo vt de septentrione poeta* (Lucanus libr. 4.) *dicat, Sterili non quidquam frigore gigni*.

25. Forte *At flammae*. Ad hanc

Nubibus, et radiis solis pascentia anheli.
Inde potens generare manet natura creatrix,
Inter se retinens, quidquid per secla refundit.
At pietas quia sancta dei virtute modesta est,

SCRIPTVRA COD. VAT.

27. p. generata m.

NOTAE.

sententiam pertinet, quod libr. 1. v. 675. ait Dracontius: *Cuius ab immensis languescunt sidera flammis, — Ni gelidis animentur aquis per caerula ponti.* S. Ambrosius in hymn. ad diem secundum, *Firmans locum caelestibus, — Simulque terrae riuulis, — Vt vnda flammas temperet, — Terrae solum ne dissipet.* Forte *dissipent*: sed *dissipet* habent editi, etiam Hymnarium V. Thomasii. Et l. 2. c. 3. Hexaem. *Vnde frequenter et solem videmus madidum, atque rorantem: in quo euidens dat indicium, quod alimentum sibi aquarum ad temperiem sui sumpserit.* Quod ex Phaenomenis Arati petitum est: *Sol interea dum igneus sit, prae nimio motu conuersionis suae amplius incalescit: cuius ignem dicunt philosophi aqua nutriri, et e contrario elemento virtutem luminis, et caloris accipere: vnde videmus eum saepius madidum, atque rorantem.* Eodem spectat, quod Glycas Siculus aquas in caelo positas censet ob ardentissimum solis motum, et calorem. (Annal. part. 1. die 2.) Mar. Victor hanc rationem in medio relinquit l. 1. Gen. v. 71. *Forsitan hic aliquis sic secum errore perito — Disserat, aetheriis ne desint pabula flammis, — Et nimius calor ima petens, alimenta sequendo, — Exurat mortale genus, caelumque coruscum — Non possint terrena pati, subiecta deorsum est — Machina firma poli: quae dum nos protegit vmbra, — Interea super impositis frigescit ab vndis. — Numinis at vero diuini quaerere causas — Mens fuge nostra procul.* Ita edidit Fabricius, sed in editione Paris. 1560. legitur: *Quae dum nos protegit vmbra, — Sed velatur aquis: tales sed quaerere causas etc.* Quod autem ait Dracontius, *Quibus omnia constant*, aquam, et ignem intelligit. De aqua Isidorus l. 13. Orig. c. 12. *Aquarum elementum ceteris omnibus imperat. Aquae enim caelum temperant, terram foecundant . . . Omnium in terra nascentium causa fiunt. Fruges gignunt, arbores, frutices, herbasque producunt.* De vtroque ibid. *Duo autem sunt validissima vitae humanae elementa, ignis, et aqua: vnde grauiter damnantur, quibus ignis, (* forte *igni) et aqua interdicitur.*

26. Venustius esset *et radiis pascentia solis anheli*. De hoc epitheto *ignis*, quo *anhelus* dicitur, vide Proleg. num. 137. Virgilius l. 8. v. 420. *Striduntque cauernis — Stricturae chalybum, et fornacibus ignis anhelat.* In *pascentia* subintelligitur accusatiuus *se*: sic enim verbum *pasco* saepe vsurpatur praesertim in participio praesenti.

27. Ouidius l. 15. Metam. v. 252. *Nec species sua cuique manet, rerumque nouatrix — Ex aliis alias reparat natura figuras.*

28. Fortasse *per secla refudit*. Vt *fundo* accipitur pro *gigno*, et copiam significat, ita *refundo* pro *iterum gignere*, vel quasi reddere per generationem, quod acceptum est. Cicero l. 2. De nat. deor. c. 46. *Quibus* (vaporibus) *altae, renouataeque stellae, atque omnis aether refundunt eadem, et rursum trahunt indidem.* Alii habent *refundunt eodem*.

29. De voce *modestus* adisis Prolegom.

Clade repentina nunquam punire nocentes
Assumit, cohibet poenam, poenamque minatur,
Conscia quo Dominum possit mens nostra precari,
Et peccatorum veniam non laesa mereri.
Sic impune reis licuit peccasse fatendo.
Ante prophetarum dictis patuere futura,
Sed postquam Christus descendit ab aethere, culpam

SCRIPTVRA COD. VAT.

31. *assumat c.*
32. *contrita quo.*
35. *dictis tenuere f.*
36. *Sed postquam Christus . . . .* Deest reliquum.

NOTAE.

num. 136. Apud Plautum Trin. 4. 1. 12. *modestus esse alicui* est modeste se gerere parcendo, aut adiuuando: *Hoc dis dignum est, semper mendicis modesti sunt*, vel, vt alii legunt, *sint*, subintellecto *vt*, scilicet *vt* semper propitii sint indigentibus.

30. Haec eadem sententia multis in locis occurrit, vt libr. 2. v. 689. *Nescius irarum mitis, non clade coerces etc.* libr. 3. v. 121. *Non cupis insontum mortes, vitasque nocentum — Non cito consumis, veniae dum cuncta reseruas*; et libr. eod. v. 655. seqq.

31. Forte *Assument*, vel *Assurgent* pro *assumat*. Libr. 2. v. 486. *Sed quia caelestis pietas veniale minatur etc.* Saluianus l. 5. De gubern. dei: *Tanta est misericordia dei, vt etsi nos pati vult aliqua de piaculis nostris, nolit tamen cuncta tolerare: quia castigat malos, non reddit mala, et agnoscere nos peccata mauult, quam sustinere*; scilicet vt piis ac salubribus flagellis ostendat nobis, quae ferre mereamur, sed tamen non inferat, quae meremur. Prudentius Cath. 7. v. 103. *Sed nosset ille quum minacem iudicem -- Seruare malle, quam ferire, ac plectere*.

32. Emendari potest versus hic vel ita *Conscia quo Dominum*, vel ita *Quo contrita deum*: et hoc secundum magis probatur. Nam eo spectant minae Domini, vt corda conterantur. S. Gregorius initio hom. 1. in Euang. *Vt si deum metuere in tranquillitate nolumus, saltem vicinum eius iudicium vel percussionibus attriti timeamus*. Sed prior lectio retinenda est, quia propius accedit ad scripturam codicis, et rectum sensum habet.

34. Sic de rege Dauid libr. 2. v. 655. *Sed scelus agnoscens culpas impune fatetur*; ac rursus de eodem Eleg. v. 159. *Confessus facinus veniam pro clade meretur -- Noxius impune vel sine morte reus*. Paulinus poem. vltim. *Amplius hoc tribuit, maius dedit hoc quoque munus, -- Quod peccatorem, quem poenitet, antea lapsum -- Non facit in numero turbae peccantis haberi. -- Quippe satis poena est, quum sit sua culpa dolori, -- Supplicium proprium timor est, tormenta reatus -- Tum veluti patitur, qui se meruisse fatetur*.

36. Expleui hanc lacunam ex mente, vt arbitror, Dracontii, qui innuit, iram dei in lege veteri prophetarum dictis fuisse praenunciatam, post aduentum Christi prodigiis, portentisque declarari. In exponendis vero monstris Dracontius fortasse imitatus est Iuuenalem, cuius versus alibi exprimit, et cuius sunt hi sat. 13. v. 65. *Egregium, sanctumque virum si cerno, bimembri -- Hoc monstrum*

Dissoluens nostram, ne esset ignara, iuuatur
Gens hominum, natura docet, quaecumque propinquant,
Ne lateat mortale genus, quod cuncta pericla
Praemonet ante deus pius, atque elementa fatigat,
Prodigiis, signisque creent vt monstra timorem.
Nam sibi dissimiles saepe expauere vel ipsae
Quadrupedes partus, steriles foecundior artus
Accendit vapor, et pariturae viscera mulae.
Nec modo quadrupedes: mulier, quae protulit, horret,
Et pauet infelix enixa puerpera partus.
Sic peccata parant casus inferre sinistros.
Quid iam peccantes vita mereantur iniqua,
Significat damnans hominis natura reatum.
Quid fera, quid pecudes, quid peccauere volucres?
Quid caelum, quid terra, polus, quid pontus, et astra,
Quid solis radii, quid lunae frigidus orbis?

SCRIPTVRA COD. VAT.

37. *Dei soluens nostra futuri, et ne ignara natura*
38. *Iubetur gens hominum dare cumque propinquet.*
40. *Praemouet ante dies pius quam e. f.*
41. *Prodigiis, signisque creantur.....*
42. *Namque recobitus similiter......*
43. *Partus quadrupedes, et steriles facundior aut.*
44 Desunt omnino verba.
45. *Quomodo quae protulit.....*
46. *Et pauet infelix enixa pueri germania partus.*
47. *Sic peccata parant....*
48. *Quid iam peccata.....*
49. *Sián reatum.....*

NOTAE.

puero, et miranti iam sub aratro -- Piscibus inuentis, et foetae comparo mulae -- Solicitus, tamquam lapides effuderit imber etc. Ita etiam Claudianus libr. 1. in Eutropium: *Semiferos partus, metuendaque pignora matri etc.*

50. Ferae etiam sunt pecudes: sed saepe inter se distinguuntur, vt a Lucretio l. 4. v. 1190. *Nec ratione alia volucres, armenta, feraeque, -- Et pecudes, et equae.* Dracontius l. 1. v. 284. *Gignitur omne genus pecudum, genus omne ferarum.* Vide Gifanium Ind. Lucr.

52. Libr. 1. vers. 666. *Lux frigida, solis imago.* Libr. 2. v. 10. *Quod calor est solis, quo splendet frigida luna.* Vt sol ardens dicitur, quia igneus, aut calidus est, et proprio lumine splendens, ita luna frigida, quia lumine a sole accepto fulget, et lux inde ad nos reflexa nihil, aut parum calefacit. Simili ratione Saturni stella *frigida* a Virgilio dicitur l. 1. Georg. v. 336., cui consonat Claudianus De laud. Stil. l. 1. v. 178.

Nonne fatigantur dantes per tempora signa ?
Nam ventura monet per tot praesagia coruus
Proditor, et sit quid post tempora certa futurum,
Cornix effatur; pecudes, volucresque loquuntur,
Quod hominis mala lingua tacet, fera bellua; pisces
Prospiciunt proprii generis seruare figuras,

SCRIPTVRA COD. VAT.

54. v. mouet p. t. p. somnus.
56. cornipes et fatur p.
57. quodque hominis.
58. despiciunt p. g.

NOTAE.

53. Genes. c. 1. v. 14. *Sint in signa, et tempora*. Vide l. 2. v. 11.

54. Pro *somnus*, quod non patitur hic locus, vbi sermo est de signis, quae ex animantibus petuntur, posui *coruus*. Postea v. 527. *Bucula, rana, grues, formicae, coruus, hirundo – Praedicunt pluuias, nec iam praesagia fallunt*. Et Virgilius l. 1. Georg. v. 381. *Et e pastu decedens agmine magno – Coruorum increpuit densis exercitus alis*, quod imbris signum esse dicit.

55. *Proditor* est index apud Horatium, Ouidium, et alios. Non male pro *sit quid* legetur *quid sit*, aut *siquid*.

56. Fortasse *Cornices fantur*. De cornice Isidorus libr. 12. Orig. cap. 7. *Huic inter multa auspicia tribuunt etiam pluuias portendere vocibus, vnde est illud. Tunc cornix plena pluuiam vocat improba voce*. Versus hic est Virgilii libr. cit. Georg. Similia passim habent alii poetae. Cicero ad Att. l. 15. ep. 16. *Equidem etiam pluuias metuo, si prognostica nostra vera sunt: ranae enim* ρητορεύουσιν, rhetorum more declamant, seu vociferantur.

57. Lego *Quod hominis*, nam coniunctio *que* videtur intrusa ab aliquo, qui ita metro consulere voluit. Sed *quod* ob aspirationem sequentis vocis recte producitur. Lingua mala hominis fera bellua dicitur: non enim puto, distinguendum esse *tacet*. *Fera bellua pisces*. Mox hoc libr. v. 487. *Omnibus ex membris pars mundior ipsa putatur, – Noxia sola magis fuerat quae in corpore toto etc.* Vide alia contra hominis linguam malam l. 3. v. 629. et seqq., et Eleg. v. 44., et Prudentium hymn. 10. Perist. v. 892. *Quae corpore omni sola viuit nequior*. Linguam bonam partem optimam esse corporis idem Prudentius dixerat loc. cit. v. 768.

58. Mar. Victor l. 1. Gen. 141. *Pignora quaeque sui generis sortita figuras*. Quid autem sibi hoc loco velit Dracontius, non facile est hariolari. Potest intelligi, quod pisces despiciunt genus suum, aut vitam conseruare, dum turpia, vel propria membra contra naturam rebellant, vt quum micat cometes, qui mortes, et monstra creat, vndam inficit cruore etc. Nam tota haec narratio concludi potest v. 79 *Piscibus oceani proprias sitientibus vndas*. Sed apud scriptores veteres nihil inuenio, quo haec portenta confirmentur. Oppianus quidem libr. 1. Halieut. ait: *Quoniam prae aliis – Pisculenta genera earum (alias) pertimescunt mare – Furens*. Nescio, an id ad Dracontium trahi possit. Propius ad huius verba accedit, quod refert Isidorus de natura rer. cap. 38. *In austrum venti mutatio est, quum lolligines (loligines) hirundinei volant, aut quum delphini totos se saltibus ostendunt, et caudis aquam feriunt. Nam semper inde ventus oritur, quo illi feruntur. Nec mirum est, muta animalia diuinare sub*

Contra naturam dum turpia membra rebellant .
Iam micat vnde polo veniens quicumque cometes ,
Hinc mortes , et monstra creat , hinc vnda cruorem

SCRIPTVRA COD. VAT.

60. nam micat . *61. hinc mrés et m. creant .*

NOTAE.

gurgite . Semper enim incipientis aurae motu aquae inclinantur , quam permutationem maris primi vndarum incolae sentiunt . Itaque propter impetum pugnant , siue metu , ne deferantur in litora , siue natura , ne auersorum ceruices vnda praecipitet . Quid ergo ? Delphini tantum hanc iniuriam timent ? Immo et ceteri pisces . Sed hi tantum apparent , quia exiliunt . Quod si velis , sententiam , et sensum concludi v. 59. *Contra naturam etc.* , suspicio oriri poterit , an de piscium castitate sermo sit , de qua Ambrosius libr. 5. Hexaem. cap. 3. *Tum denique quam pura , et inuiolata successio ! Nullus alteri , sed generi suo miscetur , thymallus thymallo , lupus lupo . Scorpaena quoque castitatem immaculati connubii generi suo seruat : itaque habet pudicitiam generis sui , sed venenum generis sui non habet : non enim percutit scorpaena , sed reficit . Nesciunt igitur alienigenarum genera piscium adulterina contagia , sicut sunt ea , quae coeunt asinorum etc. , quae sunt vera adulteria naturae . . . Et homo ista procuras interpres adulterii iumentalis . . . spadonem efficis , vt quod negauit natura in hominibus , impleret audacia .* Ex his aliqua commoda interpretatio versuum Dracontii erui potest , si tamen legatur *prospiciunt* pro *despiciunt* . Aduertendum est autem , non esse perpetuam , et communem castitatem illam piscium , quam ait Ambrosius , vt obseruat Basilius hom. 7. Hexaem. , qui muraenae , viperaeque complexum vocat *adulterium quoddam naturae* . Ex eodem Basilio certior alia explicatio Dracontii expromitur: sic enim ait loc. cit. *Si rationis expertia excogitare , conseruareque salutem suam soleant , atque piscis id sciat , quid expetendum sit sibi , quid fugiendum , quid nos ipsi dixerimus , qui . . . res eas , quae ad nos pertinent , longe rudius , et a ratione alienius , quam ipsi pisces , disponimus ? si illi quidem de futuro prospiciant , atque prouideant , nos autem de spe futurarum rerum vacui vitam nostram voluptati pecudum accommodatae deditam conficiamus , ac consumamus ?* Basilium sequitur Glycas libr. 1. Annal. die 5. Adde Plinium l. 9. c. 19. sect. 35. *In stagna , et amnes transeundi plerisque* (piscibus) *euidens ratio est , vt tutos foetus edant , quia non sint ibi , qui* (al. *quae*) *deuorent partus , fluctusque minus saeuiant* . Legam igitur *prospiciunt* , et post v. 60. *Iam micat* , vel *Tum micat* pro *Nam micat* . Est autem *prospicio* hoc loco prouideo , vt apud Liuium l. 4. c. 49. *Qui vos vrbe, agrisque donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti vestrae prospiciunt* . Pro accusatiuo ponitur infinitiuus *seruare* .

59. Vide , an pro *turpia* legi debeat *propria* . Sensus esse potest , quod homines contra naturam rebellant , dum pisces suum genus conseruare satagunt : vel quod pisces sibi prospiciunt , dum mare turbatur ; vel quod pisces negligunt (si legatur *despiciunt*) conseruare genus suum , dum natura commouetur his prodigiis , quae versibus seqq. referuntur .

60. Dixi modo , praestare legere *Iam micat* pro *Nam micat* Saepe in mss. confunduntur *tam* , et *iam* , et *tam* , et *tum* : neque abhorret ab hoc loco *tum* .

61. Pro *creant* , vel *creat* , vt correxi, fortasse melius erit *ruunt* . Haec fuit veterum opinio de cometis . Seneca Natur. quaest. l. 7. c. 17. *Cruenti quidam* (co-

Inficit, et spumis rubicundior alueus exit,
Hinc calidas pluit imber aquas, et roscida tellus
Sanguine puniceas spicis producit aristas,
Et viola est mentita rosam pallore fugato,
Ac rubor infelix et candida lilia tinxit.
Tertia sors erebi terrae praerumpit hiatum,
Et discit perferre diem, violare serenum
Audet, et exangues caelo producere manes,

SCRIPTVRA COD. VAT.

66. *ac ruber i.*

67. prius videtur fuisse *biatus*.

NOTAE.

metae) *minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt*. Putabant, cometam bella, pestilentias, aliaque mala portendere, quae Manilius recenset in fine l. 1. *Seu deus instantis fati miseratus in orbem - Signa per effectus, caelique incendia mittit. - Nunquam futilibus excanduit ignibus aether etc.* Dracontius peculiaria quaedam monstra explicat. Virgilius in fine l. 1. Georg. *Nec tempore eodem . . . Aut puteis manare cruor cessauit . . . nec diri toties arsere cometae*.

63. Virgilius l. 5. v. 695. *Ruit aethere toto - Turbidus imber aquam*: alii habent *aqua*. Sed *pluo* cum accusatiuo probum est. De prodigiosis imbribus Cicero 1. De diuin. cap. 43. *Quid ortus androgyni? nonne fatale quoddam monstrum fuit? Quid quod fluuius atratus sanguine fluxit? Quid quum saepe lapidum, sanguinis nonnunquam, terrae interdum, quondam etiam lactis imber effluxit?* Liuius haec prodigia passim memorat. Plinius l. 2. c. 56. carnis etiam, ferri, lanae, laterum coctorum pluuiam refert. Dracontius calidas aquas videtur intelligere pluuiam sanguinis: nam addit *Roscida tellus sanguine*, scilicet humore sanguineo perfusa. Virgilius l. 7. v. 683. *Gelidumque Anienem, et roscida riuis - Hernica saxa colunt*.

65. Non omnes violae sunt pallidae, aut, vt ait Virgilius, pallentes: sunt quaedam purpureae, quaedam albae. Dracontius ergo ait, violam, quae natura erat lutea, pallore fugato, rosae colorem induisse. Et videntur quidem frequentiores fuisse apud romanos violae luteae: nam Horatius etiam l. 3. od. 10. pallorem violae tribuit: *Nec tinctus viola pallor amantium*.

66. Ex imbri sanguinis, quo tellus irrigata est, omnes flores diuersi coloris rubore illo infelici sunt tincti.

67. Libr. 3. v. 404. *Tertia sors, quae lucis inops*. Erebus tertia sors dicitur, quia, vt fabulae narrant, imperium caeli Ioui obtigit, maris Neptuno, inferorum Plutoni fratri natu minori. Seneca Hercul. fur. act. 3. sc. 1. *Et si placerent tertiae sortis loca, - Regnare potui*: et postea v. 831. *Deerat hoc solum numero laborum, - Tertiae regem spoliare sortis*. Tibullus libr. 3. eleg. 5. *Tertia regna dei*. Claudianus de raptu Pros. l. 2. v. 167. *Sic tertius heres - Saturni*. Manilius libr. 1. v. 155. de mari, *Tertia sors vndas strauit, fluctusque natantes*.

68. *Serenum* substantiue: vide notam ad v. 586.

69. Auitus de tenebris Aegypti libr. 5. v. 203. *Squalentes pariter viuentia milia credas - Infernas intrasse domos, aut forte reuulso - Obice terrarum patriam*

Vi-

Viuida funereis admiscens ora sepultis
Pestibus, herculeos mundo mentita furores;
Quum niger vmbrarum veniens exercitus orbem
Appetit, inuadens non humida tempora lunae.
Auditum mugire solum, solisque tenebras
Quis neget, et stellas alieno tempore visas,
Caeruleum pallore diem, roseumue colore,
Lunaremque globum fuscata lampade tectum,
Et mare purpureum nudato litore siccum,

SCRIPTVRA COD. VAT.

72. *e. orbe.*
74. *auditur m.*
75. *tempore visãs.*
76. *roseumue colorem.*
77. *lampade texũt.*

NOTAE.

sordentis abyssi – Migrasse in superos, ac mundum luce fugata – Sub leges misisse suas.

70. Apud Claudianum l. 2. De raptu Pros. v. 220. Pallas sic Plutonem, dum Proserpinam raperet, alloquitur: *Fratris linque domos, alienam desere sortem, – Nocte tua contentus abi: quid viua sepultis – Admisces?*

71. Hercules Alcestin ab inferis reuocauit. (Hyginus fab. 51.) Apollodorus l. 2. narrat, Theseum ab Hercule ex inferis excitatum, ipsumque Cerberum captum, et ad Eurystheum adductum. Ouidius 7. Met. v. 410. *Tirynthius heros – Restantem, contraque diem, radiosque micantes – Obliquantem oculos, nexis adamante catenis – Cerberon attraxit.*

73. Libr. 2. v. 11. *Partita cum fratre vices, sua tempora lustrans.* In plurali numero *tempora* accipitur aliquando pro vultu, et facie: et hoc sensu vultum lunae Dracontium intelligere, exponi posset, nisi locus ex libr. 2. indicatus tempus innueret, quo luna suum cursum peragit. Sed cur luna dicitur *non humida*? Quia quum luna praecipue nocte sit, aut dicatur humida, et hic describantur tenebrae diurnae, et quasi ex inferis erumpentes, consequens est, lunam his in tenebris non esse humidam. Poterit etiam legi *non lucida*, quia postea globus lunae fuscata lampade tectus dicitur.

74. Virgilius l. 6. v. 256. *Sub pedibus mugire solum, et iuga coepta moueri – Siluarum.* Lucanus l. 3. v. 418. *Saepe cauas terrae motu mugire cauernas.*

76. Fort. *roseoue colore*, vt dies sit caeruleus pallore, seu roseo colore: nam color roseus non opponitur noctis tenebris, quum nocte soleat in caelo apparere, et color caeruleus potest ex roseo, et luteo formari.

77. Libr. 2. v. 49. *Lunaresque amplexa globos.* Claudianus l. 2. De rapt. Proserp. v. 298. *Lunari subiecta globo.* Plures alii *lunarem globum, lunae globum, solis globum* dicunt.

78. Describit mare non omnino siccum, quod nunquam accidit, sed tantum aliqua ex parte, quod saepe euenit. Si quaeras, cur mare vocet *purpureum*, responderi potest, ex roseo colore, de quo paulo ante, mare prupureum etiam factum. Ceterum iam multi notarunt, *purpureum* a poetis sumi pro quouis pul-

Piscibus oceani proprias sitientibus vndas ?
Nescia mentiri rerum cognata fidelis
Conseruat natura fidem pietate parentis,
Participans, quaecumque fient, mundoque minentur,
Ostentis ventura monens, vt pectore laeto,
Si bona sunt ventura, bonis nos ante fruamur,
Si mala portendant, liceat pacare precando

SCRIPTVRA COD. VAT.

82. *quaecumque ferem m.*

NOTAE.

chro colore; sic olores dicti purpurei, nix purpurea. Roa l. 4. Singul. cap. 8. tenet, *mare purpureum dici, quasi igneo nigrore collucens, quamquam et turbatum, et fluctuans, ventisque vehementius agitatum significare possit, si ad graecae vocis vim, et potestatem spectemus*. Huic postremae interpretationi fauet Dracontius, qui a graecis hoc epitheton mutuatus est. A. Gellius l. 18. c. xi. approbat in Furio, veteri poeta, quod dixerit, *spiritus purpurat vndas*, sed explicat, quod *ventus mare caeruleum crispicans nitefacit*. Cicero in fragmentis apud Nonium cap. 2. num. 717. *Quid mare, nonne caeruleum? aut eius vnda quum est pulsa remis, purpurascit? Et quidem aqua tinctum quodammodo, et infectum*. Propertius l. 2. eleg. 20. v. 5 *Qualem purpureis agitatam fluctibus Hellen*. Ambrosius *purpurascentem colorem* maris dixit, cuius verba leges ad v. 149.

80. Eleg. v. 61. *Littera doctiloquax apibus cognata*, scilicet conueniens; et fortasse legendum est *rebus cognata*.

81. Claudianus l. 1. v. 42. De raptu Pros. *Paene reluctatis iterum pugnantia rebus - Rupissent elementa fidem*. Dracontius praeterea innuit, naturam non fallere in quibusdam suis prognosticis. Notanda est phrasis *pietate parentis*: sic mox v. 726. *Qui pascit, quodcumque creat, pietate parentis*. Mar. Victor l. 1. Genes. v. 462. *Sed saucia parentis - Desperare vetat pietas*. Hilarius l. 1. Genes. v. 52. *Condere quae genitor patria pietate parabat*, et iterum v. 142. *Impendens patria pignus pietate colendo*. Dracontius l. 3. v. 529. *Qui quum sit dominus, se vult tamen esse parentem*. Hinc est, quod ethnici nonnunquam eos, qui liberalitate praestabant, ac bene de aliis merebantur, parentes, et deos vocabant, vt Cicero post reditum ad Quirites c. 5 *P. Lentulus consul, parens, deus, salus (al. salutis) nostrae vitae etc.* Christiani vero, a Iesu Christo edocti orare, deum praecipue patrem nostrum appellamus.

82. In *ferem* legi potest *forent* pro *erunt* per enallagem. In nonnullis codicibus mss. inuenio scriptum *furent* pro *forent*. Nec perperam legetur *quaecumque sient* pro *erunt*: nam olim dicebant *sies* pro *sis*. Lucretius l. 2. v. 1078. *Quis cuiusque sient saecli*. Tempus autem proprium rei esset futurum, vt *quaecumque fient*, quod sustineri potest ex dictis Proleg. num. 139. *Participare* hoc loco est certos homines reddere, vt apud Plautum Stich. 1. 1. 21 *Quum ipsi interea viuant, - Valeant, vbi sint, quid agant, neque participant nos, neque redeunt*. Alioquin *participo* est *particeps fio*, interdum *partem tribuo*, aut *participem facio*.

85. Nescio, an tolerari possit *portendant*, quasi *immineant*: melius certe est *portendant* ipsa ostenta. *Placare* etiam huic loco multo magis congruit, quam

Naturae, caelique deum post secla manentem.
Nemo ferire volens se praemonet inde cauendum:
Sed qui terret, amat. Sic indulgentia poenam
Praeuenit, et nullos cupiunt tormenta reatus.
Non negat Omnipotens veniam cuicumque roganti,
Supplicium quum saepe neget, licet inde minetur

SCRIPTVRA COD. VAT.

88. *se qui terret.*

91. *saepe nitet licet.*

NOTAE.

pacare. Solent longe grauius afficere, quae praeter expectationem accidunt, vt ait Iosephus libr. 5. Antiq. cap. vltim. Contra ex Seneca ep. 76. *Praecogitati mali mollis ictus venit*. De hac sententia vide S. Gregorium Magnum homilia 1., et 35. in Euang., et Alcuinum carm. 179. Hispano etiam prouerbio dicitur, *Ni daño, quando es preuisto, -- Que no ayude a moderarse.* Alfonsus Barros Prouerb. moral. 26.

86. Libr. 2. v. 24. *Imperii per secla tui sine fine manentis*. Melius fortasse legetur hic *per secla manentem*. Sic etiam libr. 2. v. 97. de mundo. *Quem fecit, sanxitque regens per secla manere*. In hoc codice non semel inter se mutata sunt *post*, et *per*. Sed retinendum est *post secla*, quod innuit, imperium dei post mundi secula manere: libr. 2 v. 31. deus dicitur *rerum princeps, mundique superstes*.

87. Confer libr. 2. v. 490. *Vt terrore domet potius, quam clade profanos*, et v. 689. seqq. et v. 773. seqq.

88. Apocal. cap. 3. v. 19. *Ego quos amo, arguo, et castigo*. Prouerb. cap. 3. v. 11. 12. Ep. ad Hebr. cap. 12. v. 6. Tertullianus De Iona: *At bonus, et nostri patiens, et plectere serus -- Omnipotens dominus nullam iaculabitur iram, -- Ni prius admoneat, durataque pectora pulset*. Prosper epigr. 66. *Vtile prudenti est mundana aduersa cauere, -- Et quod vitandum prospiciat, fugere*: et post alia in eandem sententiam: *Qui terret, parcit: qui percutit, ipse medetur. -- Viuere vis? illi subdere, quem metuis*. Mar. Victor l. 1. Genes. v. 465. *Nec tam te voce seuera -- Corripiens, vbi sis, . . . Terret, quam recreat*. In editis est *me voce*, sed sensus postulat *te*, quum sermo referatur ad Adamum.

89. Libr. 2. v. 598. *Indulgentia prompta reatum -- Praeuenit, et facinus venia praecedit iniquum*. In scriptura codicis aliquis subest sensus, quod scilicet deus, qui tormenta immittit, nullos reatus inuenire cupit. Non nemo coniiciet *et nulli capiunt tormenta reatus*, nempe nulli reatus puniuntur, aut nulli incurrunt in tormenta reatus. Probabile est, *reatus* esse in gignendi casu, vt apud Paulinum poem. vlt. *Tormenta reatus -- Tum veluti patitur, qui se meruisse fatetur*. Sensus ergo hic erit, quod tormenta reatus neminem capiunt, hoc est, assequuntur, quia poenitentia praeuenit poenam.

90. Paulinus poem. 6. De S. Ioanne Baptista: *Quot gradibus parcit pietas tua? quis pater vnquam -- Sustinet erranti toties ignoscere nato? . . . Quamquam iam nimius longe processerit error, -- Desinat, et redeat, quum se damnauerit ipse, -- Absolui meruit: si poenitet, irrita culpa est*. Vide etiam libr. 2. Dracontii v. 95. et seq.

91. Ex *nitet licet* posset fieri *videlicet*: posset etiam legi *vitet* pro *nitet*, sed prima in *vitet* producitur. Coniicio *neget, licet ipse minetur*.

Omnibus, et nullum feriat censura Tonantis,
Ni vitium peccantis agat perstando maligne.
Et quemcumque ferit, moderanter temperat ictus,
Corrigit errantem, nec punit morte repente,
Si peccare diu parcat quicumque profanus.
Sed quum perstat homo semper delicta sequendo,
Sentiet iratum poena plectente furorem.
Nemo dèum sentit, quoties irascitur vlli,
Indulget, cohibetque minas pietatis amore,
Donec ab excelsis veniat vindicta coercens:
Impete terribili grauis irruit ira repente,
Sensim rursus adest nullo terrore iuuante,
Et non agnoscit Dominum quicumque furentem,
Donec in extremos gemitus recidente ruina

SCRIPTVRA COD. VAT.

95. *corrigat e.*
96. *diu parcat q. propbanus.*
100. *Ni fulget preclare m.*
102. *Impetu t.*
103. *sensum r. a. n. t. iuuantes.*
104. *nec non agnoscit.*

NOTAE.

93. Libr. 2. v. 417. *Nos nobis facimus peccando sponte maligne. Perstare* est perseuerare.

94 Prosper epigr. 8. *Verbere nonnunquam castigans corde paterno, — Ne cito consumant saeua flagella reos.* Sic lego. Fabricius edidit (epigr. 4. apud ipsum) *Verbere nonnunquam castigans corda paterno.* Edirio Pisaurens. Poetar. *Verbere nonnunquam castigans corde paterno:*

95. Libr. 2. v. 694. *Errantes punis, sed mitis corrigis omnes.*

96. S. Petrus ep. 2. c. 3. v. 9. *Patienter agit* (Dominus) *propter vos, nolens, aliquos perire, sed omnes ad poenitentiam reuerti.* Vide Eleg. v. 102.

97. Genes. cap. 18. v. 21. Dominus de criminibus Sodomorum: *Descendam, et videbo, vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint.*

100. Satis commode restituitur *Indulget* pro *Ni fulget*: sed pro *preclare* forte legendum *praeferetque minas*, aut aliquid aliud similis sententiae.

101. Libr. 2. v. 473. *Superum vindicta coercet. Excelsa* pro caelo, vt dicam ad v. 204. l. 2.

102. *Impete* occurrit etiam infra v. 557. *Subducitur impete mortis.* Tertullianus de Iud. Domini habet: *Impetu tartareo frendent incendia mundo*, sed in hoc auctore ferri id potest, quum saepe *spiritu* dactylum faciat.

103. Pro *iuuantes*, vel *iuuante* aliud mallem. Fortasse *nullo terrore minante*, vel *monente*.

105. Libr. 2. v. 156. *Recidentibus euris*, et ib. v. 624. *Spes generis recidens.* Liuius libr. 24. cap. 29. *Quo mox in grauiorem morbum recideret.*

Ingrauat incautum grauiori pondere frangens.
Sed non est omnis manus extirpanda reorum;
Solos quippe necat, quos cernit nolle reuerti,
Addere sed grauibus peccatis crimina dura.
Nam mox tempus adest veniens, quo vota recurrant
Ad meliora semel, sed non reditura secundo,
Ac scelus abiiciant lacrymis, et corde reatum.
Quis genus humanum nescit seruare volentem
Auctorem, dominumque deum? cui contulit orbem,

SCRIPTVRA COD. VAT.

107. *si non est.*
110. *vota recur't.*
112. *Ad scelus adiectum lacrymis p- corde reatum.*
114. *cui contulit index.*

NOTAE.

107. Libr. 2. v. 405. *Rursus ne perderet orbem, - Aut impune reos passim dimitteret omnes, - Eligit e cunctis, quos plus peccare videbat.*

109. Forte *crimina dira.*

110. Id pertinere videtur ad sententiam Apocal. 3. 3. *Poenitentiam age. Si ergo non vigilaueris, veniam ad te tamquam fur*, quae repetitur cap. 16. v. 15., et in ep. Petri 2. c. 3., v. 10. et Pauli ad Thess. 1. c. 5. v. 2. Et clarius ad rem nostram Ecclesiastic. 14. 12. *Memor esto, quoniam mors non tardat*, et paulo post: *Ante obitum tuum operare iustitiam: quoniam non est apud inferos inuenire cibum*. Apostolus ad Galat. c. 6. v. 10. *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes*. Ioann. cap. 9. v. 4. *Venit nox, quando nemo potest operari*. In nexu literarum dubio lego *recurrant*, scilicet rei.

111. *Redire secundo* est pleonasmus a Dracontio, aliisque vsitatus, vt, *rursus redire* apud eundem Dracontium, et l. 2. v. 163. *Rursus aquae reduces repetunt loca prisca, rursum reddere* apud Terentium, *rursus referre* apud Ouidium, *rursus redire* apud Marcellinum, *rursus repetere* apud Suetonium. De votis Dracontius l. 1. v. 694. *mala vota reorum*, et l. 2. v. 405. hominum *pessima vota*.

112. Versus hic sanandus est; sed non alia occurrit medicina, nisi quam adhibui; aut si mauis *lacrymis purgando reatum*, vel *l. delendo r.* Vide l. 1. v. 694. *Vt se poeniteant sceleris etc.*

114. Abest sensus a codicis lectione *cui contulit index*. Non dedecet *cui contulit orbem*, vel *cui condidit orbem*. Sed a Dracontii manu videtur esse *index*, quo verbo vsus est l. 1. v. 434. *Spes, opifex, dominus, rector, dux, arbiter, index.* Sic lux ab eodem dicitur *temporis index*, sol *luminis index*, Petrus *veri dogmatis index*. Vt deus vocatur dux, quia ad rectam viam nos ducit, sic idem appellatur index, quia nobis indicat, quid agendum, fugiendumue sit. Cornelius Valerius Vonk Lection. latin. l. 2. c. 2. in Sedulio libr. 2. v. 232. (al. 236.) pro *iudexque benignus* legit *indexque benignus*. Reuera melius ita procedit sententia: *Orandi praecepta dedit, indexque benignus - Indulgenda peti breuiter iubet etc.* Ab ethnicis colebatur Hercules Index, quod furtum quoddam Sophocli in somniis indicasset: *quo facto fanum illud Indicis Herculis nominatum est*, vt refert Cicero

Per tot facta deus quod sexta luce creauit.
Prima dies nam lucis erat, mors vna tenebris:

VARIAE LECTIONES.

115. *facta dies quem s.*

116. Codex Vatic. *dies nam lucis erat mox vna*. alii editi *dies lux est terris mors vna*.

NOTAE.

l. 1. De diuin. Apud Statium in fin. l. 1. Achill. *Partus index Lucina resoluit* innuitur, Lucinam vterum diu occultatum indicare, vel pueros indicare, et in lucem mittere. Ita ergo emendari potest Dracontii versus *cui consulit index*, -- *Post tot facta deus quod sexta luce creauit*: vel *cui consulit index* -- *Per tot facta deus, quod s. l. c.*

115. Pro *dies* certum videtur, legendum *deus*. Pro *per tot* fortasse melius *post tot*, vt v. 239. *Terrigenis factura cibos post cuncta creandis*, vbi tamen Vict. legit etiam *per cuncta*, forte vt significetur, propter hominem cuncta creata, vt postea v. 428. Confer Proleg. n. 86. Etsi autem sermo sit de genere humano, retineri tamen posset *quem* scilicet per mutationem generis: nam intelligitur *quem hominem*. Vide Comment. ad Prudent. l. 2. contra Symm. v. 504, et Gifanium Indic. Lucr. verbo *Generis mutatio*. De connexione vero huius partis poematis cum reliquo corpore dixi loc. cit. Prolegom.

116. Ab hoc versu incipiunt editiones hactenus factae cum titulo *Hexaemeron*, siue *De opere sex dierum*, et progrediuntur vsque ad versum vltimum huius libri; quarum varias lectiones nunc appono. Riuinus quum primum versum mendosum agnouisset, emendauit: *Prima dies lux est, terris mors vna tenebris*, vel *mors ima*, id est, prima, vel *mors viua*, vel *mors sana*. Barthius apud eundem Riuinum *Prima dies lux est terris, mors vnde tenebris*. Sic auctor Moreti: *Et iam concepto tenebrae splendore recedunt*. Perspicuum est, nullum hic esse locum voci *terris*. Etsi enim verba prima Genesis, *In principio creauit deus caelum, et terram* ita intelligi possint, vt prima die caelum cum terra elementari productum fuerit, Dracontius tamen aliam videtur sequi sententiam, quod scilicet his verbis Moyses creationem mundi in tempore factam complexus fuerit, quam postea per partes, et dies explicat: de qua sententia videri potest Petauius De opific. sex dierum libr. 1. cap. 2., qui huic opinioni adhaeret, ac SS. Patrum testimoniis eam, reiectis aliis explicationibus, confirmat. Itaque vt Dracontius v. seq. ait, *Lux datur ante polos*. ita dicere potuit, *Lux datur ante solum*, vel *terras*. Adhuc autem coniecturae locus est, an pro *mors vna tenebris* legi debeat *nox vnde tenebrae*: nam in codice vaticano est *mox*, quod pro *nox* alibi etiam positum inuenio; et poetae alii, qui opus sex dierum narrant, noctis meminerunt, vt diem vnum compleant, et Moysis sententiam exprimant. Ceterum lucem tenebrarum esse mortem metaphora est ab aliis etiam vsurpata. Plautus Men. 1. 2. 45. *Dies quidem iam ad vmbilicum est dimidiatus mortuus*. Statius l. 4. silu. 6. v. 3. *Iam moriente die rapuit me coena*. Dracontius hoc libr. v. 663. *Mortua nox sub luce cadit*: sic enim legunt editi, sed in vatic. cod. *mortua lux*, vt mox dicam. Clarius v. 672. *Ducit vbique diem, periturum noctis ab vmbris*. Haec autem omnia, quae Dracontius in opificio sex dierum exponendo commemorat, fuse disputant theologi, et interpretes, illi praesertim, qui dedita opera de opere sex dierum scripserunt. Poetas nonnullos ex Goldasto recensitos vide num. 29. Prolegom., vbi Gregorius Magnus, et Ambrosius iunior commemorantur; sed fortasse Goldastus solos hymnos Hexaemeri ab Ambrosio Mediolanensi conscriptos innuit, qui a nonnullis ascripti fuerint Gregorio,

Lux datur ante polos, lux clari causa diei,
Lux iubar aethereum, lux noctis limes, et vmbrae,
Lux facies rebus cunctis, et lux elementis,
Lux genitis, factisque calor, lux gratia solis,

VARIAE LECTIONES.

117. Vat. *polos*, alii *polum*. Parisiensis S. Victoris codex *clarae*, alii *clari*.
118. Vat., Vict. *et vmbris*.
119. Vat. *Lux facies rerum, lux lux cunctisque trementes*.
120. Vat. *Lux genus percuncta so .... lux gratia solis*.

NOTAE.

ab aliis Ambrosio iuniori. Hippolyti Africani, et Prudentii nostri Hexaemeron intercidit. Leyserus Histor. poet. med. aeu. pag. 391. ad ann. 1136. edidit Hexaemeron Hildeberti Turonensis, siue Cenomanensis, quod in editione parisina huius operum reperitur. Hexaemeron Ceponii hispani episcopi seculi V. versibus hexametris ms. asseruabat Barthius, vt dixi num. 52. Prolegom. Alios scriptores, siue interpretes in Hexaemeron refert Calmetus in Bibliotheca sacra ante Dictionarium Biblic.

117. Mar. Victor initio l. 1. *Ante polos, caelique diem*: quo lectio codicis Vat. *ante polos* roboratur. Elogio hoc lucis nullum aliud legas locupletius: colligit enim Dracontius, quidquid ab aliis in lucis commendationem dictum est. Augustinus libr. 1. De Genesi ad liter. cap. 17. lucem spiritualem, non corpoream a deo prima die conditam censuit: quam opinionem Rupertus Abbas libr. 1. in Genes. c. 10. confirmat, quia *vnus hic dies omnium dierum pauperrimus esset*, si solum lux corporea in eo condita fuisset. Non ergo attendit Rupertus ad veras lucis laudes. eminentemque naturam. S. Ambrosius l. 1. Hexaem. cap. 9. *Erat quidem deus ipse in lumine etc., sed eam lucem fieri voluit, quae oculis corporalibus comprehenderetur. Qui aedificium aliquod dignum habitaculo patris familias struere desiderat, antequam fundamenta ponat, vnde lucem ei infundat, explorat: et ea prima est gratia, quae si desit, tota domus deformi horret incultu. Lux est, quae reliquos domus commendat ornatus.*

118. Non male esset *nocti limes, et vmbris*: sed Dracontius libr. 2. v. 707. dixit etiam cum casu gignendi, *Criminis, et poenae limes*. Ambrosius l. 1. c. 9. Hexaem. *Aduertimus itaque, quod lucis ortus, antequam sol, diem videatur aperire: principia enim diei noctis exitum claudunt, finisque temporis, et status limes nocti, et diei videatur esse praescriptus*. Sed aduertendum quoque est ex Basilio homil. 2. Hexaem., quod *Prior ille mundi status, nimirum ante primigeniam lucem exortam non nox dicebatur, sed tenebrae: nox enim ea temporis portio dicta est, quae distincte se habet et opposite ad diem, quae quidem diei succedanea nouam hanc appellationem indepta est*. Dracontius igitur ait, lucem esse limitem tenebrarum, quae non erant nox, et harum, quae deinde nox vocatae sunt.

119. Mendosus est codex vaticanus: sed etiam in vulgata lectione suspicor inesse mendum.

120. Riuinus ex coniectura legit *factisque color*, et laudat Drepanium Florum, *Atque dies varios distinguens luce colores*. Nihil muto: nam lux etiam est *factis calor*, vt est *gratia solis*, et *splendor flammae*, et versu superiori iam dictum est *lux facies rebus cunctis*, quod amplius est, quam *lux factis color*.

Lux decus astrorum, lux aurea cornua lunae,
Lux fulgor caeli, lux et primordia mundi,
Lux splendor flammae, lux magni temporis index,
Lux opus auctoris primum, lux cardo pudoris,
Lux honor agricolis, requies lux omnibus aegris,
Lux aeui meta, lux quae dat tempora metis,
Qua bene constructa mundi primordia lucent.
Clarus vbique deus, nunquam maculabilis auctor,
Quem non obscurant quacumque ex parte tenebrae,

VARIAE LECTIONES.

124. Vat. *primum lux cardo pudoris*. Sirmondianus codex, et Vict. *candorque pudoris*. In Vict. primum *Lux honor*, postea *Lux opus*.

126. Vat. *Lux cui media est lux quae dat tempora moestis*. Vict. *Lux aeui, mediis dat lux quoque tempora metis*.

127. Vat. *Et b. constituunt m. p. lucem*.

128. Editi *mutabilis* Vat *maculabilis*.

129. 130. Vat. *Quem non obscurant, quaecumque obscura geruntur*. E duobus versibus fit vnus.

NOTAE.

122. Rursus vers. 127. *mundi primordia*. Ambrosius hymno ad diem primum, *Primordiis lucis nouae – Mundi parans originem*. Eodem vocabulo in eadem re vtuntur Tertullianus, Mar. Victor, et alii. Paulinus poem. 19. *Nosse nouas causas rerum, et primordia mundi?* Riuino hic versus nothus videtur, aut saltem superfluus, si cum versu 118. *Lux iubar aethereum*, et vers. 127. *mundi primordia lucent* conferatur. Verum Dracontius, aliique poetae christiani huiusmodi repetitionibus delectantur: quamquam discrimen aliquod inter *iubar aethereum*, et *fulgorem caeli* reperitur, et diuersa res est, lucem esse primordia mundi, et reliqua omnia mundi primordia a luce splendorem accipere. Weitzius legit *lux est primordia mundi*: quod fortasse mendum est, nam ceteri habent *lux et*.

124. Riuinus coniicit *candorque prioris – Lux aeui: mediis dat lux quoque tempora metis. – Lux honor agricolis*.

127. Hoc fere est, quod ait Paulinus poem. vlt. *Cosmon ab ornatu, mundum de lumine dixit*, ex Plinio l. 2. c. 4. *Quem κόσμον graeci nomine ornamenti appellauere, eum nos a perfecta, absolutaque elegantia mundum*.

128. Praeferenda omnino est scriptura codicis Vat. *maculabilis*, quam sensus exigit, licet ea vox desideretur in Lexicis Forcellini, et aliorum.

129. Fortasse etiam a manu Dracontii est lectio codicis Vat., vbi ex duobus versibus fit vnus: posset etiam legi *Quem non obscurant, quaecumque obscura geruntur, – Nec celantur ei quacumque ex parte tenebrae*. Verum lectio vulgata recto stat pede. Sententiam hanc ipsam multi exponunt, Basilius hom. 2. Hexaem., Macarius hom. 16., Cyprianus, Clemens Alexandrinus, Isidorus Pelusiota, Minucius Felix, Iustinus Martyr, alii. Vide Comment. ad Prudentium hymno 2. Cath. v. 105. *Speculator astat desuper*.

Nec

Nec celantur ei, quaecumque obscura geruntur.
Initium factis lucem dat lucis origo.
Quanta spes mundi praemissa est principe luce?
Quae totum praecessit opus, quod continet orbis,
Quae solis praeuenit iter, lumenque coruscum,
Cuius iussit ope clarescere cuncta creata.
  Altera quippe dies caeli conuexa meretur,
Et supra caelos ingentia flumina dantur,
Ac dominatur aqua glomeratis fontibus alma,

VARIAE LECTIONES.

131. Sirm. *principium*. Vat., Vict. *initium*.

132. Sic Vat. in editis *Qua mundo vita praemissa est p. l.*

133. Vat. *t. praetexit o.*

134. Vict. *i. lunamque coruscam*.

136. Vat. *de caelo conuersa m.*

137. Vict. *ac supra*.

138. Vat. *dominatum*. Vict. *dominantur aquae g. f. almae*.

NOTAE.

130. Riuinus suspicatur *Nec celantur eum*. Nihil mutes: nam *celo* cum datiuo personae apud bonos auctores inuenitur, Nepotem, Ouidium, Hirtium, Paulinum: quamquam apud Ouidium, et Hirtium nonnulli accusatiuum reponunt.

131. Retineo *initium*, prima producta, quia tres breues concurrunt, quod a poetis probis in similibus verbis fieri solet. Dracontius iterum libr. 2. v. 516. *Nec fuit initium nasci*. Deus *lucis origo* dicitur ab eodem Dracontio libr. 3. v. 1. Vide ibi notanda.

132. Riuinus melius putat *Qua mundo vita promissa est*. Weitzius cum Parisiensi S. Victoris codice legit *Quae m. v. praemissa est*. Teneo scripturam codicis vaticani. In *quanta* producitur vltima ob *sp* dictionis sequentis, cuius rei ignoratio fortasse mutationem inuexit.

135. Prudentius hymn. Cathem. 5. v. 151. *Lucem, qua tribuis nil pretiosius, – Lucem, qua reliqua praemia cernimus*.

136. Riuinus coniicit *conuexa tuetur*, quod comprobari posset scriptura Vat. v. 232. *Vidit quinta dies. Caeli conuexa* hoc loco sunt totum caelum: *meretur* idem est ac *consequitur*, *obtinet*, vt *meruit* v. 140., et 150. Mar. Victor l. 1. Gen. v. 50. *Excelsi conuexa poli terraeque iacentes – Pars prima est operis*. Quid autem proprie sint conuexa caeli, explicat Isidorus libr. 3. Orig. cap. 39., quocum lexicographi sunt conferendi: nam diuersae sunt scriptorum inter se opiniones de [illegible]ce.

137. Riu[illegible]s legit *hac* pro *ac*, hoc est, *hac die*. Notanda est vis verbi *dantur*, quod potest significare *existunt*: sed proprie hic accipi debet pro *locantur a deo*. Aquas supra caelos esse, Moyses diserte affirmat, ac multis aliis in locis sacrae literae confirmant. Negant autem nonnulli, veras esse aquas, idque aut de angelis, aut de caelo crystallino interpretantur, aut aquas pluuias intelligunt. Aperte huiusmodi opiniones sacrae scripturae repugnant, et a SS. Patribus, et interpretibus catholicis vnanimi consensu refelluntur. Vide not. ad v. 25.

138. Riuinus confidenter legit *Hac do-*

Ignibus aethereis caelesti sede locatis.
Vnda beata nimis, meruit quae tecta polorum,
Celsa fauore dei, iussu suspensa Tonantis.
Limitibus contenta suis elementa morantur,
Nec flammas restinguit aqua, glaciemue teporat
Flammeus ignis aquae. Seruant sub lege tenorem
Incorrupta suum, non inpugnata vicissim:
Nec discreta quidem, sed nec permixta morantur.

VARIAE LECTIONES.

139. Vict. *aetheriis*. Vat. *caelesti a sede*.
140. Vat. *quae texta pilorum*, supra *polorum*. Vict. *Vnde beata*.
141. Vict. *Celsa dei*, *fabor i. s. T.*
142. Vat. *s. elementa ferantur*.
143. Vat. *Nec f. restringit a. g. reponit*.
144. Vict. *ignis : aquae seruant*. Vat. *aquae seruat*.
146. Vat. *nec d.* Editi *non d.*

NOTAE.

natur aquae g. f. almat, scilicet *hac die*. Sed non persuadet, ac vix admittam *Hac dominantur aquae*, vel *Hac dominatur aqua*: nam *dominatur* videtur innuere rationem iam allatam v. 25., quod aqua flammas caeli temperat.

139. Sermo est de igne elementari. Riuinus recte Weitzium castigat, quod in indice hos ignes aethereos de stellis explicuerit: nam stellae tertia die creatae sunt, vt postea narratur.

140. Fabricius cum prima Dracontii editione *vnde*: Weitzius [illegible]it *vnda*.

141. Weitzius cum M. [illegible]olff. Sebero correxit *Celsa dei fabri iussu suspensa tonantis*, vt *suspensa* referatur ad *vnda*, et post *tonantis* punctum sit, non comma: quae correctio Riuino non displicet. Barthius libr. 23. Aduers. cap. 19. non dubitat, quin legendum sit *dei fabre iussu*, id est, artificiose. Sed vnice verum est, quod ex mss. codicibus constat, *Celsa fauore dei, iussu etc.* Saepe *fauor* mutatur in *fabor*, et vniuersim *v* in *b* in veteribus monumentis.

143. Riuinus vult, parenthesi concludi haec verba (*Nec flammas restinguit aqua, glaciemue teporat – Flammeus ignis aquae* :) *seruant*. Obseruat Riuinus, inusitate poni *teporat* pro *calefacit*: quo tamen verbo vsus sit Plinius l. 36. c. 26., qui dixit *teporatus*. In *teporatus* verba Plinii protulit Forcellinus, sed verbum ipsum *tepero* penitus omisit. *Reponit* in Vat. non est contemnendum pro *aufert*, *deponit*, aut *efficit*, vt *aqua deponat glaciem*. Rursus in eodem cod. Vat. v. 148. *reponunt*.

144 Male Weitzius cum veteribus editionibus interpungit *ignis : aquae*, vel *ignis. aquae*; nam *aquae* refertur ad *glaciem*. Virgilius eodem sensu vocabulo *tenor* vsus est Georg. l. 2. v. 336. *Non alios prima crescentis origine mundi – Illuxisse dies, aliumue habuisse tenorem – Crediderim*. Arnobius dixit *tenor rerum*, Petronius *tenor sensuum*, Guntherus *tenor veli, belli, legum*. Commodianus carm. 80. *Vertitur interea caelum tenore mutato*. Alia dabunt lexicographi.

145. Riuinus legit *licet* pro *non*. Vtraque lectio rectum sensum habet: nam partim sese vicissim impugnant elementa, partim non impugnant.

146. Paulinus poem. vltim. *Nexuit haec diuersa licet, discretaque iunxit*,

Tertia caeruleum ponti lux edidit aequor,
Fluctibus immensis pelagi freta glauca liquescunt,
Et mare nauigerum quatitur spumantibus vndis.
Ipsa dies terram meruit de fluctibus actam.
Eruitur tellus vasto demersa profundo,
Et solidante globo grauior per inane pependit,

VARIAE LECTIONES.

148. Vat. *glauca reponunt*, ad marg. *liquescunt*.

149. In Vat. hic versus *Et mare* deest hoc loco, et inseritur post v. 162. *Cingitur*, *et colles*.

150. Editi *auctam*. Vat. *actam*.

151. Vat. *tellus*. Sirm. Vict. *terra*. Vict. *terra iniusto d.*

152. Vat. *Et s. glebo g. p. mane p.*

NOTAE.

- *Iunctaque discreuit, quae nunc diuisa cohaerent*. Mar. Victor in praefat. ad Genes. *Contraria nempe*, - *Quae putat humanae solers ignauia mentis*, - *Dum certant, plus pacis habent*. Sic Fabricius. Alii solum haec: *Contraria quaedam* - *Si certent, plus pacis habent*. Adeo variant poetarum christianorum editiones. De hac discordia, et concordia elementorum iterum Dracontius Eleg. v. 59. *Sic elementa potens contraria miscuit auctor*, - *Humida cum siccis, ignea cum gelidis*. Vide Isidorum De natura rerum cap. XI., vt innumeros alios profanos, et ecclesiasticos scriptores omittam.

147 *Aequor ponti* non est tautologia: nam proprie aequor non est pontus, sed aequalitas. *Caeruleum* vero a colore dicitur, vnde *caerula* pro mari. Vide Wopkensium ad v. 122. libr. I. Sedulii, vbi obseruat, ex fertilitate saepe poetas iungere *mare*, *pelagus*, *aequor*, *marmor etc.*

148. Posset ex codice Vat. coniici *freta glauca reponit*, nempe tertia dies. Valerius Flaccus l. I. v. 652. *Haec ait, et pontum pater, et turbata reponit* - *Litora, depellitque notos*. Sic *ponere freta* apud Horatium l. I. od. 3. Sed probum est *liquescunt*: sic mare dicitur *campi liquentes*.

149. *Mare nauigerum* Lucretii est l. I. v. 3. Ambrosius 3. Hexaem. cap. 5. *Etsi pulchra sit species huius elementi, vel quum surgentibus albescit cumulis, ac verticibus vndarum, et cautes niuea rorant aspergine, vel quum aequore crispanti clementioribus auris, et blando serenae tranquillitatis purpurascentem praefert colorem etc.*

150. Riuinus legit *Ipse dies terram cernit de fluctibus actam*, vt vers. 136. *conuexa tuetur*. Retine *meruit*, vt ibi *meretur*. *Actam* melius est, quam *auctam*: nam mox tellus *demersa* dicitur, et *eruta*. Aquae enim operiebant terram, quibus in locum suum congregatis, illa apparuit. Ambrosius ad diem 3. *Telluris ingens conditor*, - *Mundi solum qui detegens*, - *Pulsis aquae molestiis*, - *Terram dedisti immobilem*.

151. Riuinus refingit *Eluitur terra infuso demersa profundo*. Scriptura nostra vera est.

152. Tertullianus De iudic. *Et solidam verbo potuit suspendere terram*. Riuinus *solidante globo* exponit *solidato globo*, vt *luna minuente*, *anno vertente*, et similia dicuntur. Nihil prohibet, quin intelligas *globo solidante ipsam terram*, aut legas, si mauis, *Et solidata globo*. *Inane* pro spatio inani elegantia est veterum a christianis adoptata. Mar. Victor l. I. Genes. v. 86. *Quum deus, impulsis reliqui iam gurgitis vndis*, - *Aeriis magnum spatiis*

Axe ferente solum, sunt pro radicibus vndae;
Quam molles portare, ceu fundamenta, liquores,
Arida materies rapitur de corde fluenti
Nondum mater humus, cuius pars soluit arenas,
In glebas pars membra ligat, pars saxea turget,
Et cautes stat montis apex, pars flumina mergit,

VARIAE LECTIONES.

153. Ita Vat. in aliis editis *Sustentant solidam fluidis radicibus vndae*.
154. Vat. *p ten fundamenta*.
156. Editi *arenam*. Vat. *arenas*.
157. Vat. *In glebam p. m. l. p. saxa tumescunt*. Vict. *pars saxea tangit*.
158. Ita Vat. in Sirm. *Cautibus extat montis a. p. f. m.* in Vict. *Cautibus extat m. a. p. f. iungit*.

NOTAE.

patefecit inane. Vide Barthium l. 31. Aduers. cap. 16., qui etiam Dracontium cum pluribus aliis laudat.

153. Amplector lectionem codicis Vat., quae venusta est: quasi terra axe suo teneatur. Vel lege *Sustentata salo*: *stant pro radicibus vndae*. Hilarius Genes. v. 42. *Ac semet defixa, salo fundata, resedit*. Pisides in Hexaemero, quod notat Weitzius, *Fundamen vndas tu rotundasti soli, - Variabili at fulcro grauatam sustines*. Alii mare terra altius dicunt, quod cum philosophis, et astrologis reiiciendum docet Pererius ad Genes. cap. 1. v. 9.

154. Psalm. 135. v. 6. *Qui firmauit terram super aquas*.

155. Barthius libr. 21. Aduers. c. 8. *materiem* exponit elementum terrae. Mar. Victor libr. 1. Genes. v. 88. *Arida tunc primum mundi pars ima retectam - Ostendit faciem*. Isidorus libr. 14. Orig. cap. 1 *Proprie autem terra ad distinctionem aquae arida nuncupatur: sicut Scriptura ait, Quod vocauerit deus terram ARIDAM. Naturalis enim proprietas siccitas est terrae*. Mare dicitur *cor fluens*, vel etiam intelligitur *cor fluenti*, siue aquarum, vt *viscera terrae*, et sol ex physicorum sententia *cor caeli* apud Macrobium l. 1. in Somn. Scip. c. 20. Riuinus suspicatur *Arida mater iis*, scilicet liquoribus, quod vix sensum aliquem commodum habere potest.

156. Terra mater est communis, sed nondum mater erat, quum rapta, siue extracta est de corde fluenti. Plinius libr. 2. cap. 63. *Sequitur terra, cui vni rerum naturae partium, eximia propter merita, cognomen indidimus maternae venerationis. &c. Quae coacta generat? quae sponte fundit? quos odores, saporesque? quos succos? qua bona fide creditum reddit? quae nostri causa alit?* Vide, quae notat Balthasar Corderius ad cap. 1. Iob v. 21. *Nudus egressus sum de vtero matris meae*. In codice vaticano legitur *arenas*, vt alibi etiam dixit Dracontius. Negarunt aliqui, in plurali num. *arenas* inueniri: sed extant exempla in Virgilio, Ouidio, Horatio, Valerio Flacco, Suetonio, et aliis.

157. Confer Ouidium libr. 1. Met. v. 43. seq. Riuinus aduertit, male antea legi *saxea tangit*, vel *tinget* pro *turget*, et suspicatur *saxea iungit*, et vers. seq. *pars flumina tangit*.

158. Ex Vat. recte scribes *Et caute stat montis apex*. Riuinus malebat *Cautibus extat apex montis*, quam *Cautibus extat montis apex*. Prudentius quoque dixit *apicem montis* Cath. 7. v. 136.

Planitie pars tensa iacet, pars litora curuat,
Pars datur in tumulos, pars aspera rupibus horret,
In scopulos pars certa riget, pars valle profunda
Cingitur, et colles tumidi iuga celsa supinant,
Atque humiles campos spatiis aequalibus aptant.
Pars data dulcifluis vndantis fontibus agri.
Promitur herba virens, it surculus omnis in auras,
Et semper vestita comis frondescit oliua.
Omnia poma virens profert, nec parturit arbor,

V A R I A E   L E C T I O N E S.

159. Vat. *pars litorat curuat.*
160. Vat. *rupibus baeret.*
161. 162. Vat. ita. Sirm. Vict. *Pars riget inculta, residet pars valle profunda, - Et colles tumidi cumulis iuga celsa supinant.* Vict. distinguit *riget, inculta residet.* post. v. 162. *Cingitur* in Vat. ponitur v. 149. *Et mare nauigerum.*
163. Vat. *ae. aptat.*
164. Vat. *vndantes f.*
165. Sic Sirm. in Vict. *et* pro *it.* Vat. *Herba virens prodest ferculus omnis in auras.*
167. Vat. *nec parturit.* Editi *non p.*

N O T A E.

161. Riuinus restituebat *Pars riget incultu, residet.* Ita in Erratis. Lectio codicis S. Victoris cum interpunctione *Pars riget, inculta residet*, vt vallis inculta dicatur, minus est probabilis, quam Sirmondi scriptura. Sed vtraque melior est lectio codicis vaticani. *Rigere in scopulos*, vt Tibullus dixit l. 4. carm. 1. v. 156. *Sed durata riget densam in glaciemque, niuemque*, scilicet aqua.

162. Post hunc versum in Vat. legitur versus 148. *Et mare nauigerum.* Neque omnino alienus est hic locus, dummodo legatur postea *aptat*, non *aptant*: ac sensus erit, quod mare montibus illiditur, et spatiis aequalibus camporum aptatur.

163. Postea v. 218. *Cursibus aptauit*, scilicet stellas.

164. *Vndantis* significat copiam, et multitudinem, quod multis exemplis probat Weitzius in Indice. *Dulcifluus* ad barbara reiectum est a Forcellino: sed immerito, quum agnoscat, a Dracontio vsurpari, et verbum *auroresco* solius Adelhelmi auctoritate inter latina collocauerit.

165. Ex lectione codicis Vatic. conii ci posset *et flosculus.* In *prodest* lego *prodit*: sed non displicet scriptura Sirmondi. Rursus v. 169. *it vitis*, vt hic apud Sirmondum *it surculus.*

166. Libr. 2. v. 221. *Et nunquam caritura comis frondescit oliua.* Plinius libr. 16. c. 19. *Arborum aliis decidunt folia: aliae sempiterna coma virent*: et cap. 20. *Harum generi non decidunt, oleae, lauro, palmae, myrto, cupresso etc.* Glycas l. 1. Annal. die 3. *Ex his, quae semper florent, quaedam* (arbores) *abiiciunt folia, quaedam ea perpetuo retinent. Abiiciunt verbi gratia olea, et pinus: nam tacite quasi, ac latenter folia pro aliis alia sic consequuntur, vt nunquam comis suis denudari videantur.*

167. Barthius explicabat *profert*, hoc est, sine labore, *non parturit* ob eam-

Linguae laurus honos soluit donanda poetis.
Torta per obliquos it vitis in orbe corymbos,
Verberat et palmes ramos fluitante flagello:

VARIAE LECTIONES.

168. Vat. *linque laurus*.
169. Vict. *tetra per*. Vat. *o. sit v.*
170. Vat. ita. Sirm. *V. e. palmae calamos fluitante flagello*. Sic Vict., sed *non ante* pro *fluitante*.

NOTAE.

dem rationem, quia sine labore profert, et *parturit* laborem, et nisum arguit. Riuinus castigandum censet *virent*, *pro semine parturit arbor*, ex Genes. 1. v. XI et XII., et quia idem Dracontius v. 574. ait, *Quod spicat messis, quod ramis parturit arbor*. Verum ille versus iam loquitur de fructu arborum, postquam Adam eiectus est de paradiso, et Dracontius tenere videtur, facilius fructus in paradiso prodiisse, quam extra post peccatum Adami. Mar. Victor libr. 2. de Adamo, et Eua e paradiso eiectis v. 8. *Mirabile, quali - Ore rudes stupeant tam barbara rura coloni. - Quae non frugifera, distinctaque arbore vernant*. Sic Fabricius. In editione Parisiens. 1560. *Miserabile, quali . . . . Quae non frugifero distincta stipite vernant*, quod ex hoc mss. est. Vel etiam Dracontius loquitur de primo die, quo illico prodierunt fructus ex Gen. c. 2. v. 4. seq. *In die, quo fecit Dominus caelum, et terram, et omne virgultum agri, antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis, priusquam germinaret*. Quod si retinere velis *parturit*, leuiori mutatione ponis *profert*, vel *parturit arbor*. Moyses ait: *Lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram*. S. Augustinus l. 5. cap. 4. De Genes. ad lit. ita id explicat: *Causaliter ergo tunc dictum est produxisse terram herbam, et lignum, id est, producendi accepisse virtutem*. Dracontius cum plerisque Patribus, et interpretibus asserit, reipsa herbas, et arbores, maturosque fructus tertia die fuisse producta. Pomum de omni genere fructuum, qui ex arboribus proueniunt, dicitur. Praestaret hos versus transiicere, et prius legere *Omnia poma*, et deinde *Et semper vestita*, aut etiam reiicere hunc versum post *Linguae laurus honos*.

168. Poetae lauro coronabantur. Horatius l. 4. od. 2. de Pindaro: *Laurea donandus Apollinari*. Quod autem Cicero dixit, et approbauit l. 1. Offic. cap. 22. *Cedant arma togae, concedat laurea linguae*, intelligebat de laurea, quam triumphantes gestabant: quo respexit Plinius l. 7. c. 30. de eodem Cicerone loquens: *Salue primus in toga triumphum, linguaeque lauream merite*; quod alii explicant *principatum eloquentiae merite*.

169. Riuinus pro *tetra* correxit *laeta*, sed agnouit, melius esse *torta*.

170. Christianus Daumius pro *non ante* in veteribus editionibus scripserat *motante*, Riuinus *nutante*, codices mss. habent *fluitante*. Sed nemo hactenus aduertit errorem *et palmae calamos*: nam sine vlla dubitatione legendum est *et palmes*, vt extat in Vat. Libr. 2. v. 220. iterum *Palmite gemmato etc.* Isidorus l. 17. Orig. cap. 5 *Summitates vitium, et fruticum flagella nuncupantur, eo quod flatu agitentur. Palmes vitis materia mollis, qui per nouella brachia emissus fructum affert . . . . Corymbi sunt annuli, qui proxima quaeque ligant, et comprehendunt, ne longius laxati palmites ventorum flatibus dissipentur*. Melius etiam est *ramos*, quam *calamos*: nam palmes ipse est ramus vitis, et intelligi potest de ramis arborum, quibus

Vinea pampineos subarundinat ebria campos,
Munera laetitiae spondens pendentibus vuis,
Fructibus et variis redolent florentia rura.
Vna parens tellus non vnum fundit odorem,
Sed quot sunt herbae, tot permiscentur odores.
India tunc primum generans pigmenta per herbas

VARIAE LECTIONES.

171. Vat. *p. sub arundine tenebra c.*
172. Vat. *munera lecise s.* ad marg. *numera* pro *munera*.
173. codex Azagrensis *f. ex v.*
174. Vat. *v. fudit o.*
175. Vat. *Si quod s. h. t. p. honores*.
176. Vat. *India mundus erat geminans p. p. h.*

NOTAE.

vitis innectitur. Neque absurdum esset rescribere *auras* pro *ramos*, aut *calamos*.

171. Inter barbara reposuit Forcellinus *subarundinare*, et explicat *arundine fulcire*: allegatque Dracontium. In codice Vat. deprauatus est hic locus, neque aliorum scriptura plane mihi probatur. Augurabar *Vinea pampineas sub arundine porrigit vmbras*. Virgilius Eclog. 7. v. 58. *Liber pampineas inuidit collibus vmbras*. Et 2. Georg. v. 410. *Bis vitibus ingruit vmbra*, ex pampinis scilicet. *Ebria vinea* elegans metaphora dicitur a Weitzio pro *plena*: sed poterit dici ebria ab effectu.

172. Vinum vocat laetitiae munera, vt Bacchus a Virgilio dicitur laetitiae dator. Iuuencus l. 1. v. 133. *Cernis laetitiae iam defecisse liquorem?* Obuia sunt, quae multa congerit Weitzius de laetitia ex vini haustu.

174. *Fundere* pro producere copiose, et abundanter saepe occurrit. *Odor* hic sumitur pro specie, seu re ipsa, ex qua bonus odor emanat. Horatius libr. 2. ep. 1. in fine: *Deferar in vicum vendentem thus, et odores*. Tertullianus De iud. *Dulcores, potus varios, pingues et odores*. Mitto alios. Hic iam tellus *parens* dicitur, quae v. 156. *nondum mater* dicta est.

175. Mar. Victor l. 1. Gen. v. 246. *Vnum ex diuerso nectar permiscet odore*.

176. *Pigmenta* quae sint, ex versibus, qui Isidoro tribuuntur tamquam eius bibliothecae inscripti, colligitur: nam in titulo Pigmentarii recenset auctor *Cinnamomum, myrrham, folium, casiamque nitentem, - Balsama, thus, calamum, Coryciumque crocum*. Hi versus sub S. Isidori nomine editi iam pridem fuerunt a Muratorio, et maxima ex parte multo ante Muratorium a Ioanne Tamayo de Salazar in Martyr. Hisp., postea a Florezio auctiores in Hispania Sacr. recusi sunt, et post Florezium in editione matritensi operum S. Isidori anno 1778. tom. 2. pag. 67. Append. In Prolegom. ad Prudentium num. 242. pag. 207., et in Addendis pag. 1230. aliquantulum dubitaui, an vere Isidorus auctor esset horum versuum. Nuper Eugenius de Leuis tom. 1. Anecdot. pag. 18. primos sex versus pro ineditis vulgauit tamquam a S. Damaso in epistolas Pauli conscriptos. Sed non pro solis epistolis Pauli, sed pro aliqua bibliotheca exarati illi sunt, vt legenti liquido patet, et ab aetate Damasi longissime distant, vt duo alia carmina, quae eidem Damaso Leuisius affingit. Leyserus in Hist. Poet. med. aeu. ad seculum V. obseruat, Dracontium paradisum in India quaesiuisse, quod, inquit, iis opponi potest, qui hanc sententiam nimis habent paradoxam. Verum hanc ipsam sententiam

Eduxit sub sole nouo, rudibusque racemis.
Est locus in terra diffundens quatuor amnes,
Floribus ambrosiis gemmato caespite pictus,
Plenus odoriferis numquam marcentibus herbis,
Hortus in orbe dei cunctis felicior hortis.

VARIAE LECTIONES.

177. Vat. *producunt sub*.
178. Editi *interea*. Vat. *in terra*.
179. Vat. *ambrosus geminato c.* Vict. *ambrosiis geminato c.*
181. Vat. *c. feliciter oris*.

NOTAE.

amplexus est Maluenda, qui de paradiso diligentissime scripsit: eique fauent Hieronymus, Alcimus Auitus, Anastasius Nicaenus, et Moses Bar-Cepha. Auctor quaestionum ad Antiochum, quae sub S. Athanasii nomine editae sunt, quaest. 47. hanc rationem addit: *Quod huius rei gratia omnia aromata suauissimi odoris circa orientaliora loca, seu Indiae fines proueniunt, utpote quae sint vicina paradiso*.

177. Riuinus suspicatur, *sub sole nouo* mendum esse, ac legendum *Eduxit fulgore nouo*: nondum enim sol erat conditus. Sed ego opinor, Dracontium *sub sole nouo* dixisse per prolepsin, vt orientem explicaret. Sic Auitus libr. 1. De Initio mundi v. 196. *Est locus eoo mundi seruatus in axe - Secretis, natura, tuis, vbi solis ab ortu - Vicinos nascens aurora repercutit Indos*. Si correctio aliqua sit adhibenda, praeferam *sub vere nouo*. Vide v. 197., et 230. *Ostentat sub vere nouo*. Coniiciebam melius *sub flore nouo*. Rudes racemi sunt fructus noui cuiuslibet arboris, similes racemis vuarum: ac fortasse Dracontius racemos accipit pro granis, et fructu cuiuslibet herbae, ex qua vnguenta, et pigmenta proueniunt. Nonnullae arbores aromaticae fructum, seu semen botruosum habent, vt amomum, de quo Plinius l. 12. c. 13., Dioscorides l. 1. cap. 14., et Isidorus l. 17. Orig. cap. 8., vbi scribitur *botrosum semen*. Etsi autem Harduinus in Plinio legat *frutice myrtuoso*, non *botruoso*, sententia tamen eadem ex Plinio colligitur, qui ait: *Amomi vua in vsu est, indica vite labrusca*.

178. Coniectura est Riuini, legendum *in terra* pro *interea*, quae nostro codice confirmatur.

179. Riuinus ait, quosdam legisse *gemmato vertice pictus*. Mar. Victor l. 1. Genes. v. 235. *Hic fragiles soluunt calamos animata vigore - Muneris ambrosii spirantia cinnama odores*. Ita Fabricius: alii, *Quaeque arida tegmine sicco. - Iam fragiles soluunt calamos, animata vigore, - Muneris ambrosii spirantia cinnama fundunt*. *Pingere terram floribus* pro ornare, variare, distinguere inuenies apud Lucretium, Virgilium, et optimos quosque auctores. Vide Gifanium Ind. Lucr. *Caespes* dicitur *gemmatus*, quia flores ipsi sunt tamquam gemmae. Lucretius libr. 2. v. 319. *Inuitant herbae gemmantes rore recenti*; Manilius l. 5. v. 256. *Ille colit viridis gemmantem floribus hortum*.

180. Putat Riuinus, respexisse Dracontium ad Genes. cap. 27. v. 27. *Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus*.

181. Riuinus legit *Hortus ab ore dei*. Coniiciat aliquis *in orbe datus*, quia non consitus, vel *Hortus in ora Eden*, vel vel *Hortus Eden, orbis cunctis*. Lectio codicum comprobatur ex Isaiae cap. 51. v. 3. *Ponet desertum eius, quasi delicias, et solitudinem eius, quasi hortum Domini*, id est, paradisum.

Fru-

Fructus inest anni, quum tempora nesciat anni.
Illic floret humus semper sub vere perenni,
Arboreis hinc inde comis vestitur amoene,
Frondibus intextis ramorum murus opacus
Stringitur, atque omni pendent ex arbore fructus,
Et passim per prata iacent: non solis anheli
Flammatur radiis, quatitur nec flatibus vllis,
Nec coniuratis furit illic turbo procellis.
Non glacies districta domat, non grandinis ictus
Verberat, aut gelidis canescunt prata pruinis.
Sunt ibi sed placidi flatus, quos mollior aura

VARIAE LECTIONES.

182. Vict. *f. in annos est, quum.*
184. Vat. *Arboreus hinc inde chorus vestitur amoene.* Editi *Arboreis hinc inde comis vestitur amoenis.*
185. Vict. *f. intortis r.* in Vat. desideratur hic versus *Frondibus.*
186. Vict. *arbore poma.*
187. Vict. *non fructus anhelis.* Sirm. *non solis anhelis.* Vat. *non solis anheli.*
188. Vat. *flatibus illic.*
190. Editi *domat, non.* Vat. *nec.*
192. Azagr., Vict. *sed placidi fructus.* Sirm. *sed placiti fructus.* Vat. *sed placidi flatus.*

NOTAE.

184. Riuinus pro *amoenis* coniiciebat *amoene*, quod noster codex exhibet. *Vestiri comis* de arboribus metaphora vsitata. Sic vers. 166. *Et semper vestita comis frondescit oliua*: sic terra gramine vestiri dicitur, aues pennis.

186. Riuinus melius putat *fructus*, quam *poma*, quia illud latius patet. Dracontius v. 167. 196. et 198. *pomum* de quolibet fructu arboris dicere videtur; ac sane vix certa, et clara distinctio poterit inueniri.

189. Claudianus de III. Consul. Honorii v. 98. *Et coniurati veniunt ad classica venti*, et de bello getic. v. 49. *Aut coniuratum querimur splendere serenum.*

190. Fabricius mendose edidit *grandinis ictu*, quod expressit etiam Weitzius. In prima editione iam legebatur *ictus*, quod restituit Sirmondus. *Districta* proprie est valde stricta: sed aliud latet; dicitur enim glacies districta, vt *ensis districtus*, vel potius *destrictus*, quia scilicet glacies etiam secat. Virgilius Eclog. 10. v. 49. *Ah! tibi ne teneras glacies secet aspera plantas.*

191. *Grandinem verberare* peruulgata metaphora est. Vide notam Broukusii ad Tibull. l. 1. el. 2. v. 7. *Te verberet imber.* Weitzius elegantissimam translationem vocat *canescunt prata pruinis.* Auienus l. 1. v. 223. *Vel densante gelu canescunt arua pruinis.* Contra canities ab Horatio, et Prudentio ita exprimitur, vt *nix capitis* dicatur. Riuinus animaduertit, male alios legere *calescunt*, vel *caluescunt* pro *canescunt*. Quinam hi sint, non noui: nam in Weitzio *calescunt* mendum est, quum in Indice *canescunt* clare legat.

192. Vera est scriptura *placidi flatus*. nam de fructibus dictum iam supra est, et hoc loco de aura suaui, et placidis flatibus sermo instituitur contra procellas, glaciem, grandinem, gelu. Etsi au-

Edidit exurgens nitidis de fontibus horti.
Arboribus mouet illa comas, de flamine molli
Frondibus impulsis, immobilis vmbra vagatur;
Fluctuat omne nemus, et nutant pendula poma.
Ver ibi perpetuum communes temperat auras,
Ne laedat flores, et vt omnia poma coquantur.
Non apibus labor est ceris formare cicutas:

VARIAE LECTIONES.

193 Vict. *addidit exurgens*.

194. Sirm. distinguit *comas de flamine molli, – Frondibus impulsis immobilis v. v.*

196. Sirm. ita. in Vat. *F. omnis bonos, et mutat p. p.* in Vict. *F. hic onus omne, et nutant p. p.*

198. Vat. *n. l. frondes et*.

NOTAE.

tem vers. 188. dixerit, hortum *non quati flatibus vllis*, tamen hoc intelligendum est de vehementibus flatibus, vt innuit verbum *quatitur*, et ex vers. seq. *Nec conturatis* colligitur.

194. *De* saepe superfluum est, vt multi iam monuerunt. In Peruigilio Veneris *De fauoni spiritu*. Non placet interpunctio Sirmondi, neque antiquiorum editionum. Nam *de flamine molli – Frondibus impulsis* est veluti ratio, cur immobilis vmbra vagetur, vt nunc ad vers. seq. explicabo.

195. Vmbra est immobilis, quia in nemore semper est vmbra: vagatur vero, quia frondes arborum mouentur. Fortasse scripsit Dracontius *impulsis, et mobilis vmbra vagatur*.

196. Scriptura codicis S. Victoris *Fluctuat hic onus omne, et* facit, vt suspicer, primigeniam esse lectionem codicis Vat. *Fluctuat omnis bonos, et*. Siquidem fructus honor est arboris.

197. Boethius carm. 2. libr. 1. *Quis veris placidas temperet horas, – Vt terras roseis floribus ornet*. Fortasse innuit Dracontius, mundum vere primo conditum fuisse, quod clarius v. 230. asserit. Alii autumno mundum creatum docent, et multis rationibus confirmant.

198. Non displicet *frondes* in Vat. Sed *flores* scilicet arborum melius videtur. Riuinus corrigit *Ne laedant*, hoc est, aurae, quod in Indice videtur agnouisse Weitzius. Scriptura codicum sustineri potest, nempe *Ver temperat, ne laedat*, quod perinde est, ac *Vt illaesos seruet flores*. Poma, seu fructus *coqui* dicuntur, dum maturescunt. Vide Plin. l. 15. c. 24., Senec. Trag., Varronem, Virgilium, Martialem.

199. Weitzius *cicutas* exponit cellas apium, seu cannas, ac quasi fistulas, quibus mel continetur. Haud equidem repugno. Sed videndum, an ex Isidoro l. 17. Orig. cap. 7. num. 61. alia interpretatio erui possit: *Cicuta, ait, est, quod est inter cannarum nodos, dicta, quod lateat. In Indicis stagnis nasci arundines, calamique dicuntur, ex quorum radicibus expressum suauissimum succum bibunt, vnde et Varro ait: Indica non magnum in arbore crescit arundo. – Illius et lentis premitur radicibus humor, – Dulcia cui nequeant succo contendere mella*. Primus horum trium versuum corruptus est in editionibus Isidori, quas vidi. Lege *Indica non magna nimis arbore crescit arundo*. In secundo etiam melius leges *Illius e lentis*.

Nectaris aetherei sudant ex arbore mella,
Et pendent foliis iam pocula blanda futura,
Pendet et optatae viuax medicina salutis:
Cetera depingit variis natura figuris.
Auroram iam quarta dies praemiserat vndis,
Et rutilante polo compresserat astra rubore.
Mox solis radiare globum iubet igne salutis:
Flamma salutaris perfundit lumine mundum,

VARIAE LECTIONES.

202. Vat. *pendet exoptatae v.*
203. Vict. *v. pictura f.* Vat. *Litora dependent solers pictura figuras.*
204. Vict. *Aurorae i. q. d. permanserat v.* In Vat. deest hic versus, sed locus vacuus relictus est.
205. Vat. *Et r. die c. ora r.*
207. Vict. *salutari perfundi.*

NOTAE.

202. Loquitur, vt puto, de ligno vitae in medio paradisi ex Gen. 2. 9., quamquam et de aliis foliis, ex quibus medicina paratur, explicari valet.

203. Riuinus in veteribus editionibus coniungebat, et legebat ita hos versus *Cetera depingit variis natura figuris, – Aurorae quum quarta dies emerserat vndis*, vt in vers. 202. absoluatur tertia dies, et a vers. 203. incipiat quarta. *Depingere* pro ornare, variare, vt supra v. 179. dictum.

204. Ex vers. sequent. colligitur, diuersam fuisse lectionem in codicibus antiquis ab ea, quae nunc extat: nam codex Vat. v. seq. habet *compresserat ora*, quod verius videtur, quam *compresserat astra*. Ex Vict. coniicere licet, legendum *Aurorae iam quarta dies processerat vndis, - Et rutilante die* (vel *polo*) *compresserat ora rubore*. Etenim de astris postea occurrit mentio. Dicitur autem *Aurorae quarta dies*, vt prima dies lucis. Poterit etiam legi *Aurorae iam quarta dies praemiserat ortum, – Et rutilante polo compresserat ora rubore*. Sed dum clarius lumen non affulget, Sirmondi scripturam retineamus.

205. Ambrosius hymn. ad diem 4. *Qui lucidum centrum poli – Candore pingis igneo.*

206. *Globus* solis, et lunae passim a poetis et non semel a Dracontio dicitur. Mar. Victor libr. 1. Gen. v. 97. *In flammas, ignisque globum se cogere iussa est – Solis prima dies*. De igne salutari solis, quo cuncta fouentur, vide v. 24 seq., et Eleg. v. 81. seqq.

207. Riuinus existimat, hunc versum esse Eugenii Toletani, aut alius cuiusuis, et, vt sit sensus, pro *perfundi* legit *perfundit* cum Sirmondo, et Weitzio in Indice At Weitzius in textu etiam ediderat *perfundit*. Fabricius quidem habet *perfundi* cum prima editione. Esse autem Eugenio antiquiorem hunc versum, ex codicibus Vict., et Vatic. satis colligitur. Neque huiusmodi repetitiones, quod saepe dicendum est, a Dracontii stilo sunt alienae, scilicet ignis salutis, flamma salutaris, vapor salutifer. *Perfundere lumine mundum* pulchra metaphora, de qua Gifanius Ind. Lucr. verbo *fundo*. Vict. non male *salutari*.

Cuncta salutifero rident elementa vapore,
Cuius ab igne suo lunam iubet ire secundam;
Nigra tenebrarum corrumpere tempora noctis,
Et trepidum proferre diem comitante quiete:
Candida somnigeris collustrat cornibus axes,
Quae numero est crescente breuis, sed plena minore.
Flammeus ornatus caeli per sidera fulsit:

VARIAE LECTIONES.

208. Vat. *c. salutifera*.

211. Vict. *tepidam* Sirm. *trepidam*. Vat. *trepidum* Vict *minante q*.

212. Vict. *c. somniferis*. Vat. *c. somnigerunt collustrans c.*

213. Ita Vat. in aliis *Quae numerò est maiore breuis, et plena minore*.

NOTAE.

208. *Salutifer* dicunt Ouidius, Statius, Martialis, *salutiger* Ausonius, Prudentius. Translatio quoque venusta est *ridens elementa*, de qua idem Gifanius verbo *ridere*. Riuinus suspicatur *elementa tepore*, sed approbat *vapore* pro *calore*. Saepe Dracontius, saepe alii *vaporem* pro calore vsurpant.

209. Riuinus coniicit *Cuius ab igne suam*: sed vix locum habet hic *suam*. Aut quaerendum est aliud, aut retinendum *suo* per pleonasmum non inusitatum. Forte *pio* pro *suo*, vt v. 224. *Qui tenet igne pio caelum, mare, sidera, terras*.

210. Riuinus mallet *Nigra tenebrosae corrumpere tempora noctis*.

211. Riuinus reiicit in Weitzio *minitante quiete*, et in Sirmondo *comitante quiete*. Legit autem, et distinguit *Et tepidam proferre diem: inuitante quiete - Candida etc* Fabricius edidit, (et cum Fabricio Weitzius) *Et tepidam proferre diem minitante quiete*. Sirm., et Vat. consentiunt, ac solum in *trepidum*, et *trepidam* variant. Sed quid est dies trepidus? dubius, opinor, et incertus, quia nec verus dies, quum luna ipsa solum sit solis imago. *Trepidum* hac significatione gaudere notum est, vt *in rebus trepidis*, et aliis similibus locutionibus, quae notae sunt.

212. Veteres fere dicebant *somnifer*, non *somniger*, vt Ouidius, Plinius, Lucanus. Etsi autem exemplum in antiquioribus non occurrat, tamen improbandum non est *somniger* in Dracontio, nisi malis sequi codicem Vict. Ex mendo codicis Vat. *somnigeris* colligitur.

213. Weitzius plures, qui de luna agunt, scriptores laudat, vt solet: sed non explicat, quid hoc loco velit Dracontius, vt obseruat Riuinus, qui ait, *numero maiore*, , et *minore* forte intelligi numerum maiorem, et minorem dierum. Nos cum Vat. legimus *crescente* pro *maiore*. Plinius libr. 37. cap. 9. sect. 63. *Selenitis . . . .imaginem lunae continens, redditque eam in dies singulos, crescentis, minuentisque numeris*. Certe luna primo die est parua, et incipiens, die decimo quinto est plena: sed iterum decrescit eodem ordine vsque ad extremum diem. Sed id non satis, aut non bene explicatur Dracontii versu: nam luna est maior die 15., quam die primo. Dicitur ergo luna breuis numero crescente, considerata diebus extremis, et comparata ad diem decimum quintum, aut circiter.

214. Prudentius Cath. hymn. 5. v. 145. *Credas, stelligeram desuper aream - Ornatam geminis stare trionibus*.

Officia et stellis, numeros, et nomina iussit,
Tempora distribuit, loca contulit, ignibus egit,
Limitibus fixit, iubar induit, axe rotauit,
Cursibus aptauit, caeli regionibus addit.
Agminis innumeri nec flammea sidera caelum
Destituunt quaecumque die, sed luce premuntur
Luminis immensi radiato vertice fusi.
Nec mirum, si clara latent sub sole corusco
Sidera, quo mundum monstrat mensura minorem,

VARIAE LECTIONES.

215. Sirm. *officia stellis*. Vict. Vat. *officia et stellis*.

218. Vat *curribus aptauit*. Vict. distinguit *addit - Agminis innumeri, nec.*

220. Sic Vat. in Sirm. *destituunt quocumque die, sed*. Vict. *destituunt, quocumque dies et l.*

221. Vat. *vertice fusi*. Alii **v. phoebi**.

222. Vat. *nec murum si*.

223. Vat. *s. quae mundum*.

NOTAE.

215. Virgilius 1. Georg. 137. *Nauita tum stellis numeros, et nomina fecit*. Riuinus pro *iussit* corrigit *cessit*. Melius est *iussit*. Statius l. 7. Thebaid. v. 32. *Ius erit. aspiciam terras, pacemque iubebo - Omnibus*. Tacitus 4. Annal. cap. 72. *Tributum iis Drusus iusserat*.

217 Praefert Riuinus *iubare induit*. Sed vsitatius est *induere* cum accusatiuo, et vt in *loca contulit* intelligitur *stellis*, ita in *iubar induit*.

218. Libr. 3. v. 5. *Nomina dans astris, et stellas cursibus aptans*. Riuinus coniicit *auxit* pro *addit*.

219. Libr. 3. v. 4. *Sideris innumeri numerus quem non latet omnis*. Fabricius interpunctionem editionis primae Vict. secutus est, quam ante Sirmondum Seberus, et Weitzius emendarunt.

220. Fabricius edidit *Destituunt, quacumque dies et luce premuntur*. Weitzius *Destituunt quacumque die: sed luce premuntur* Teneo lectionem Vat., vt *quaecumque* referatur ad *sidera*, nempe *quaeuis sidera*. Vide v. 667.

221. Magis placet *fusi*, quam *phoebi*. *Vertex radiatus* pro sole hic accipitur. Ennius apud Ciceronem 3. De orat. c. 40. *Oculis postremum lumen radiatum rape*. Solis verticem, siue caput radiis ornatum veteres fingebant, vt notum est. Clarius legam *fusa*, scilicet luce fusa vertice radiato luminis immensi. Libr. 3. v. 1. *Luminis aeterni, lunae lux, lucis origo.*

223. Videtur rationem assignare, cur lateant sidera sub sole. Sed quaenam est haec ratio? Aut si ratio nulla hic exhibetur praeter immensum lumen solis, quid sibi vult, *Quo mundum monstrat mensura minorem*? In Vat. est *quae* pro *quo*: sed eadem remanet difficultas. Legam igitur *Sidera*; *quem mundo monstrat*. Prudentius libr. 1. Symm. v. 314. de sole: *Et quod nemo negat mundo, caeloque minorem. - Area maior enim, quam qui percurrit in illa*. Si ita legere velis, supra rescribes *Non mirum*, aut in *nec* intelliges *non*, vt apud Sedulium in praefat. ad Carm. paschale, *Quorum multiplices nec numerantur opes*: de qua significatione aduerbii *nec* pro *non* vide ibi Wopkensium. Quod si retineatur lectio vulgata, in *mundum* intellige terram solam, non vniuersitatem hanc rerum;

Qui fouet igne pio caelum, mare, sidera, terras,
Concepta virtute dei, quem sphaera polorum
Sustinet, et sentit dominum per cuncta tonantem,
Cuius ab imperio veniunt, quaecumque ministrant,
Omnia: iussus agit totum, sub lege laborat
Miles et ipse dei, quum lunam, et sidera cuncta
Ostentat, sub vere nouo, sub tempore primo,
Sub tirone die veterana in secla paratus.
Vidit quinta dies animalia cuncta profundi.

VARIAE LECTIONES.

225. Vat. *concepta* v. alii. *conceptum* v.
227. Vict. *quaecumque ministrant - Omnia: iussus agit totum, sub lege laborant* Vat., Sirm. *ministrat - Omnia i. a.*
229. Vat. *cum lunae et sidera cuncto - Ostentans* s.
232. Editi *addit quinta*. Vat. *vidit q* Vict. interpungit *cuncta, profundi - In corpus*.

NOTAE.

nam *mundum* pro terra, et mortalibus dixerunt etiam ethnici scriptores, et Dracontius v. 705. huius libri.

224. Confer versum 24., et seq. Incertum est, an Dracontius teneat, stellas etiam, quae fixae dicuntur, a sole lumen accipere, quod indicat hic versus, an solum planetas intelligat. Res isthaec olim valde obscura erat, neque nunc quidem satis liquet, ac vix affirmare possumus, nullam ostendi rationem, qua stellas fixas suam a sole lucem mutuari asseramus.

225. Fortasse melior est lectio Vat. *Concepta virtute dei, quem*, vel legendum *Conceptus virtute dei, quem*. Sirmondus non solum ipsum solem conceptum intelligit, sed eundem agnoscit esse, quem sphaera sustinet, non deum. Sed quo pacto sol vocari potest *dominus per cuncta tonans?* Coniici licet *Conceptum virtute dei quem sphaera polorum - Sustinet, et sentit dominum per signa volantem*. Sed praestat retinere scripturam Vat.

227. *Cuius*, scilicet dei. Hinc rectius *ministrant*, quam *ministrat* cum Vat., et Sirm. Nec placet distinctio Sirmondi *ministrat. - Omnia iussus agit. totum sub lege laborat. - Miles et ipse dei*: quamquam post *laborat* virgula non obest. Sententia Dracontii est, ab imperio dei venire omnia, quaecumque ministrant, siue inseruiunt. Propertius l. 2. el. 13. *Aspice, vsi caelo modo sol, modo luna ministret*.

228. Mallem *agit cursum*, quae phrasis est Plinii l. 5. c. 24. Prudentius 1. contra Symm. v. 334. de sole: *Praescriptis lege sub vna - Delitus officiis*.

229. Libr. 2. v. 25. *Militia famulante sua seruire fidelis*: vide notam.

230. Dracontius innuit sententiam quorumdam veterum, qui stellas lumine a sole accepto fulgere asserebant, de qua Isidorus cap. 24 De natur. rer. Vide etiam vers. 224. Poteris etiam explicare: *quum deus lunam, et sidera cuncta ostentat*: nam v. 216., et 217. ignes, et iubar proprium stellis conceduntur.

231. *Tiro* adiectiue etiam dicitur, vt *tiro exercitus*, *tiro miles*. *Tironi* opponitur *veteranus*, quod militibus conuenit, sed aliis quoque rebus veteribus tribuitur.

232. Interpunctio Vict. inepta est.

In corpus solidantur aquae, neruique ligantur.
Musculus humor erat, fluctus durescit in ossa,
Atque oculi gemmantur aquis humore gelato:
Et quot sunt fluctus, tot forsan in aequore pisces
Luserunt fluido per caerula vasta natatu,
Et crispante freto perflabant naribus vndas,
Terrigenis factura cibos post cuncta creandis.

VARIAE LECTIONES.

233. Vat. *solidantur que n.*
234. Vat. *masculus humor.*
235. Vict. *o. geminantur a.*
236. Vat. *f. tot forsitan aequore.* Vict. *f. quot forsan in aequore pisces – Incedunt fluido.*
237. Vat. *notato*, ad marg. *natatu.*
238. Vict. *f. perlabant n.*
239. Vict. *per cuncta.*

NOTAE.

Vidit, an *addit* legas, perinde est. Vide v. 136.

233. Forte *neruisque ligantur*. Libr. 3. v. 614. *Iam neruis membra ligantur*.

235. Scribendum potius *gemmantur*, quam *geminantur*, quamuis hoc non sit prorsus contemnendum, quum oculi sint gemini. Versu 345. vtrumque expressum est, *Orbe micant gemino gemmantia lumina visus*. Vide l. 3. v. 618. Gemmant oculi, quia in modum gemmae splendent: iidem gemmantur, quum fiunt instar gemmae: et quamuis actiue plerumque hoc verbum vsurpetur, ex participio *gemmatus* patet, posse etiam dici *gemmari*. Riuinus pro *gelato* coniicit *palatum*: cui minime subscribam. Nam oculi gemmantur aquis, dum humor gelatur, siue astringitur instar gelu. Mar. Victor l. 3. Genes. *Herba virens, flauas quum durauisset aristas, – Solis ob ardores in frugem lacte gelato*. Quod in aliis editionibus v. 66. aliter profertur; *Herba sibi, et calamis in frugem lacte gelato*.

236. Editiones veteres distinguunt *pisces – Incedunt etc.* Sirmondus *pisces. – Luserunt etc.*, quod fortasse ab eo factum, vt *luserunt* referatur ad *animalia* v. 232., et *factura* v. 239. sint eadem animalia. Posset versus 239. statim post versum 232. poni, et sic haec difficultas euanesceret. Verum etiam si nullum sit comma, vel punctum post *pisces*, vt ipsi sint, qui *luserunt*, tamen *factura* referri debet ad *animalia*, vel ad pisces, qui sunt animalia profundi.

237. Concinnius est *Luserunt*, quam *Incedunt*. Libr. 2. v. 158. *Ludant super aequora pisces*. Terentius Adelph. 3. 3. 23. *Congrum istum maximum in aqua sinito ludere*. Pro mari *caerula* dicunt Virgilius, Statius, et alii.

238. Vers. 578. *Murmure quod venti flantes vaga marmora crispant*. Valer. Flaccus l. 1. v. 311. *Alma nouo crispans pelagus Tithonia phoebo*. Hic *crispante* ponitur absolute, vt *luna minuente*, et potest subintelligi *se*. Persius sat. 3. v. 87. *Ingeminat tremulos naso crispante cachinnos*. Plinius senior non semel. Riuinus mallet *proflabant naribus*, quod mihi etiam magis arridet.

239. *Terrigenae* sunt homines e limo terrae facti. Lucretius primos homines *terrigenas* vocat l. 5. v. 1425. *Frigus enim nudos sine pellibus excruciabat – Terrigenas*. Ita alii pariter vsurpant. Vide not. ad v. 115., et 236.

Exilit inde volans gens plumea laeta per auras,
Aera concutiens pennis crepitante volatu:
Ac varias fundunt voces modulamine blando,
Et, puto, collaudant Dominum meruisse creari.
Hac niueo candore nitent, has purpura vestit,
His croceus plumae color est, has aureus ornat,
Albentes aliis pennae solidantur ocellis,
Atque hyacinthus adest per colla, et pectora fulgens.

VARIAE LECTIONES.

242. Hic versus sic extat in Vat., et Vict. In Sirm. deest omnino.

245. 246. Vat. *Est croceos* (supra *croceus*) *hic pluma color, has aureus ornat – Lalbanus: ast aliis plumae solidantur ocellis.*

247. Vat. *pectora fulgor.*

NOTAE.

240 Mar. Victor l. 1. v. 126. *Hinc volucres quoque molle genus traxere vigorem*: qui descriptionem volucrum concludit. *Ergo matrices auibusque, et piscibus vna est*; sed hic versus a Fabricio allatus abest ab aliis editionibus. Praetereo Basilium, Ambrosium, et alios.

242. Quum hic versus extet in Vict., et Vat., desit vero in Sirm., et, vt videtur, in Azagr., colligere licet, eum ab Eugenio Toletano omissum fuisse.

243. Nota graecismum *collaudant meruisse creari* pro *quod meruerint creari*. Ambrosius libr. 5. Hexaem. cap. 12., et seqq. auium creationem, et genera late prosequitur. Riuinus *alaudas* a laude Domini ex quorumdam opinione dici refert. Melius alii vocabulum gallicum esse aiunt.

245. Color croceus, et aureus non multum inter se differunt, sed differunt tamen nonnihil.

246. Riuinus pro *solidantur* conlicit *stellantur*, et aduertit, Barthium legere *hyalis* pro *aliis*. Vtramque conlecturam respuo. Vers. 233. etiam est *solidantur*, et quum praecedat *his*, et *has*, non male est nunc *aliis*, quamuis libentius legerem *alis*. Explicandum solum superest, quid sint *ocelli*, quos nonnulli de diuersis pennarum coloribus interpretantur. Sed, vt ego puto, ocelli hoc loco sunt radices pennarum, siue calami, quibus infixae sunt pennae. Sic in arboribus *Oculi nodi sunt, ex quibus frondes exeunt*, vt exponit Isidorus l. 17. Orig. cap. 6. num. 15. Sic in radicibus arundinum est oculus, qui *bulbus* etiam dicitur, et a Plinio *ocellus* lib. 21. cap. 4. Scriptura codicis vaticani ansam coniecturis praebet, an legendum sit *has aureus ornat – Galbanus, ast aliis pennae solidantur ocellis*: nam *galbanum*, et *galbanus* erat vestis delicatior coloris viridis, et glauci, aut flaui, et lutei, et nonnunquam aurei, vt apud Vopiscum in Aureliano cap. 34. tunica galbana imperatoris. Vide Salmasium ad hunc locum, et ad Lampridium in Alexandro Seuero cap. 41., qui tamen contendit, *galbinum* legendum: notat etiam *galbeam*, *galbinam*, et *galbulam* genus esse auis viridis. Si legas *has aureus ornat – Galbanus*, opportunior erit coniectura Riuini *ast aliis pennae stellantur ocellis*, vel *variantur ocellis*.

Emi-

Eminet his cristatus apex, has lingua decorat,
Et breuitas formae pensatur voce canora.
Has virides pennae reddunt, has discolor ornat
Pluma, per innumeras currens pictura volucres:
Et rudibus tenuem subtexunt aera pennis.
Ipsa dies folium ramis, et floribus herbas
Euomit, et spicis acuit seges omnis aristas.
Silua comis vestita viret, nidosque loquaces

VARIAE LECTIONES.

249. Abest hic versus ab editis, extat in Vat.

250. Vat. *E studiis his pluma color, h. d. o.*

251. Vat. *pluma per*. alii *multa per*.

252. Sirm. *et leuibus t.* Sirm. Vict. *plumis*. Vat. *pennis*.

253. Vat. *sexta dies f.*

254. Vat. *et spicans a.*

NOTAE.

248. *Decorat* media producta rarum est. Silius libr. 12. v. 743. *Tarpeii clamant Iouis, ac delubra decorant*, vbi multi legunt *coronant*, fortasse quia *decorant* media breui solet efferri. Extat etiam inscriptio incertae aetatis tom. 1. Inscript. Muratorii pag. 54. num. 4., vbi producitur: *Exuuiisque eius te ipsam, templumque decoro*. Auctoritas Dracontii certa est, eaque lectio Silii confirmatur non minus, quam inscriptione Muratoriana. Et fauet ratio: nam a *decus decoris* est *decoro decoras* penultima correpta, a *decor decoris* eadem producta. Martialis libr. 14. epigr. vlt. gallos gallinaceos vocat *cristatas lucis aues*, Ouidius l. 1. Fast. v. 455. *cristatum alitem*, Plinius libr. XI. c. 37. cristas in capite auium *apices*.

250. Tertullianus libr. 1. De pallio sic de pauone ait cap. 3. *Quamquam et pauo pluma vestis . . . . . multicolor, et discolor, et versicolor etc.* Adisis notas Cerdae in hunc loc. Aues diuersorum colorum dicuntur *discolores* a Plinio, et aliis. Alia significatione *discolor* est diuersi coloris, seu colore differens, vt apud Ouidium 5. Trist. el. 16. v. 8. *Sumatur fatis discolor alba meis*.

252. Iterum v. 264 repetit, vt solet, *rudibus pennis* pro nouis, recentibus. *Subtexere* pro operire, et *subtexere aera* de auibus Statius, aliique dicunt.

253. Die tertia arbores, et herbae cum ramis, foliis, et floribus productae fuerant. Sed quum hic mentio fiat volucrum, repetitur ea narratio, perinde quasi die, qua volucres creatae sunt, maiori copia folia, et flores prodierint, quibus scilicet aues vterentur.

254. *Euomit*, vt *vndare*, et similia abundantiam significant. Scriptura codicis Vat. probabilis est, aut ex ea legendum *et spicas acuit seges omnis aristis*. Confer v. 25. l. 3. *Sic calamos nutrita seges stans armat aristis*. De verbo *spicare* alibi.

255. Frequens vsus apud Dracontium huiusmodi metaphorarum, *Vestita comis*, *pennis etc.* Libr. 3. v. 24. *Sic plumis vestitur auis, sic frondibus herbae*. Vide v. 166. libr. 1. *Et semper vestita comis*. Virgilius libr. 12. v. 475. *Pabula parua legens, nidisque loquacibus escas*; quod Dracontius imitatur.

V

Exhibet, et varias decantat garrula voces,
Quum vagabunda volat commotis plausibus ales,
Frondibus insidens vento cum fronde mouetur,
Vnguibus ad ramos infixa tenacibus haerens.
Pennigerum vernare nemus vapor vrget in vsus
Pignoris, et molli durescunt oua tepore:
Pennantur membrata globis, animantur, anhelant,

VARIAE LECTIONES.

257. Vat. *Quum natabunda volat nec mox q' plausibus ales*. Vict. *Quum vacuanda v. c. p. a.*

259. Vat. *tenacibus erret*.

260. Vat. *P. veneurare n. v. vuget i. v.*

261. Vat. *molli curescunt o.*

262. Sic Vat. in Sirm. *Pennantur tunc membra globis, animantur, anhelant*. Vict. *Pennantur tum membra, glebis animataque anhelant*.

NOTAE.

256. Vt nidi *loquaces*, sic silua *garrula decantare* dicitur. *Decanto* significat recitare, et repetere ab alio dictata. Sed hic sumi etiam potest pro *cano* simpliciter, et quamuis leui mutatione scribi posset *et varia decantat garrula voce*, tamen elegantius est *et varias decantat garrula voces*, vt *viuo vitam infelicem*, et similia.

257. Riuinus cum veteribus editionibus tuetur *Quum vacuanda volat*, et affirmat, Sirmondum pro *vacuanda* posuisse vitium manifestum *vagabunda*, quum in *vagabunda*, quod est a *vagari* secunda sit longa. Explicat autem *vacuanda volat*, *per vacuum volat*. Obscurum id est, et Dracontius potius dixisset, *Quum per inane volat*. Neque vero facile proferentur exempla, quibus constet, secundam in *vagabunda* necessario esse corripiendam. Lectio Vat. *natabunda* non est spernenda: etsi enim verbum nouum sit *natabunda*, tamen ex analogia defendi potest, et eleganter de auibus diceretur, quae habent hoc etiam ab aquis, ex quibus sunt ortae, vt instar natantium piscium aera secent pennis. Quod si scripturam sollicitare velis, non inepte rescribes *Quum vagat, atque volat* a verbo *vago*, *vagat*, quo multi vsi sunt. De plausu auium, dum volant, superuacaneum est dicere. Supra v. 241. *Aera concutiens pennis crepitante volatu*.

258. *Insidens* media producta ab *insido*, quod magno est in vsu praecipue apud poetas pro *insideo*. Ac forte legendum erit *Floribus insidit, vento cum fronde mouetur*.

259. *Ad ramos infixa*, vt l. 2. v. 251. *ad colla pependit*.

260. Riuinus pessimum esse dicit *nemus* pro *genus*. Sed quum omnes codices habeant *nemus*, non facile id mutauerim in *genus*, primum quia proprie de nemore videtur esse sermo, quod vernat in vsus pignoris auium, tum quia etiamsi velis intelligere aues in *nemus pennigerum*, poteris sane per metonymiam, qua continens ponitur pro contento. Simili fere modo v. 256. silua *varias decantat garrula voces*.

261. Notandum est *molli durescunt*, qualia oxymora passim occurrunt apud Dracontium. Fouentur autem oua, vt pulli formentur. Ouidius Fast. 1. v. 443. *Quae facitis nidos, quae plumis oua fouetis*. De hoc tepore sermo est, qui mollis dicitur, quia in molli ouo fit, et molle ouum efficit.

262. Non dubium, quin scriptura Vat. vera sit, reliquae falsae. Ipsa oua, quae

Rum puntur, confracta sonant, nutrita volatus
Tentant, et rudibus librantur in aera pennis.
Sed quum discordent inter se elementa coacta,
Foetibus eductis concordant vnda, vel ignis.
Vnda creat volucres, producit flamma volucres.
Pabula montis erant, sed non qui pasceret herbas,
Affuit: intactae senuissent floribus herbae,
Ni pascenda daret tellus iumenta per agros.
Sexta dies phoebi rutilo processerat ortu,
Quum natura parens gignit animantia terris.
Cornibus erumpunt armata fronte iuuenci.

VARIAE LECTIONES.

264. Vat. *aera plumis*.
266. Vict. *faecibus eductis*.
268. Vat. *paruula mundus erat, sed*.
269. Vat. *Affuit intactus*.
270. Hic, et duo seqq versus desunt in Vat.
272. Vict. *n. parit, gignitque a.*

NOTAE.

durescunt, pennantur membrata globis, animantur, anhelant, rumpuntur, confracta sonant. Columella l. 8. c. 5. *Luna crescat diebus, quibus animantur oua, et in speciem volucrum conformantur*. De verbo *membrare* iterum fiet mentio ad v. 336. *Membratur in artus*. Nouum est verbum *penno, pennas*, sed *pennatus* in vsu est. *Pennesco* Cassiodorii est l. 1. ep. 38. *Donec paulatim a molli pluma recedentes adulta aetate pennescant*. *Pennantur* est, quod Columella ait, *in speciem volucrum conformantur*, seu pennis vestiuntur.

263. *Confracta sonant* pro *confringuntur cum sonitu*.

264. *Librari in aere*, et *in aera* passim dicuntur aues a poetis, aliisque scriptoribus.

265. Elementa *coacta* sunt elementa connexa, et compulsa, vt duas significationes habeat verbum *coacta*.

266. *Vel* pro *et*, vt Virgilius *Pietate, vel armis*; Liuium, aliosque veteres omitto: nam scriptores sequioris aeui hac loquendi ratione nimium abutuntur. Concordant vero vnda, et ignis in educendis foetibus volucrum, tum quia volucres ex aquis ortum ducunt, et earum foetus tepentibus ouis producuntur, tum quia ex aqua, et igni maxime omnia constant, vt dictum est v. 24., et 25., et ex humore oui, et calore volucres animantur. Weitzius cum prima editione legit *faecibus eductis*, et in Indice exponit *faeces elementorum educere*: merito eum reiicit Riuinus.

269. Non errabit, qui legat *intactis*, quum varient codices. Plinius l. 18. c. 28. *Senescunt prata*. Sic Ouidius, et alii *senium* agri, et herbarum dicunt.

270. *Iumenta*, species pro genere.

273. Arma ferarum sunt cornua, vngues, dentes. Mar. Victor l. 1. Gen. v. 353. *Armauitque manu, cornu, pede, dente, veneno, — Atque aliis*. Legam *alis*, quamuis diuersae editiones referant *aliis*.

Et per prata vagum sequitur sua bucula taurum.
Ceruus in arua fugax palmatis cornibus errat,
Et velox prorumpit equus, pecus vtile bellis.
Impia terribiles producit terra leones.
Simplicitas ouium fraudes passura luporum,

VARIAE LECTIONES.

274. Vat. ita, sed scribit *buccula*. Sirm. *E. p. p. vagos s. s. b. tauros*. Azagr. ita, sed *vaccula* pro *bucula*. Vict. *E. p. p. vagus s. s. vincula taurus*.
276. Vat. *E. v. prorumpit e. p. v. belli*.
278. Vict. *fraudem passura laborum*.

NOTAE.

274. Paulo post v. 285. *Inter prata vagum*. Eleg. v. 37. *Errauit per prata vagus*. Weitzius sequitur primam editionem *vagus sequitur sua vincula taurus*, et interpretatur de vinculis amatoriis. Riuinus ait, quod legit Sirmondus *vagos sequitur sua bucula tauros*, inuersum videri, non enim bucula tauros, sed taurus buculas sequitur. Non tamen illi displicet Sirmondi scriptura, quia v. praecedenti Dracontius iuuencos dixit. Aliquanto venustior videtur lectio Vat. Potest autem intelligi, quod bucula taurum tamquam ducem, et patrem gregis sequatur, vel etiam amoris causa. Est enim vitula symbolum impudicitiae: adeoque quum Oseas propheta cap. 2. Israel meretrici comparasset v. 5. *Quia dixit: Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi etc.* iterum cap. 10. Ephraim vitulae confert v. 11. *Ephraim vitula docta diligere trituram*, vt exponit Ros Sing. libr. 3. cap. 13., qui plura in eandem rem profert. Verbum, quod adhibet Dracontius, huic explicationi fauet; nam feminae, quae amoris causa viros sectabantur, *sectatrices* antiqui dicebant a verbo *sequi*, quod eadem in re frequenter adhibebant, vt Virgilius, Propertius, Valerius Flaccus, Sabinus, alii. Ouidius Heroid. ep. 16. Parid. v 323. *Si pudet, et metuis, ne me videare secuta etc.* Dracontius prae oculis fortasse habuit Horatium, qui l. 2. od. 5. quum Lalagen iuuencae comparasset, addidit: *Iam te sequetur . . . . iam proterua - Fronte petet Lalage maritum*. Adde Catonem in Diris: *Vaccula etc.*

275. Ouidius 3. Trist. el. xi. v. xi. *Vtque fugax auidis ceruus deprensus ab vrsis*. Weitzius *palmata cornua* explicat in indice *insignia, et erecta, quibus cerui ornantur, vt victores palma*. Vera interpretatio petitur ex Plinio l. xi. cap. 37. sect. 45. *Nec alibi maior naturae lascivia. Lusit animalium armis. Sparsit haec in ramos, vt ceruorum . . . . Aliorum* (cornua) *finxit in palmas, digitosque emisit ex iis: vnde platycerotas vocant*. Capitolinus in Gordiano cap. 3. ad fin. *palmatos ceruos* memorat. Dracontius rursus v. 640. *cornua palmata* dixit. Cornua cerui palmata in effigie exhibet Aldrouandus libr. 1. De quadrup. bisulc. cap. 28.

276. Vt v. 273. *erumpunt* de iuuencis, sic nunc *prorumpunt* de equis: et vtrobique significatur, creari animalia, quae vi, et impetu feruntur, et irruunt. Equus propter vsum belli Marti dicatus erat, *bellator* a Virgilio, Valerio Flacco, aliis dicitur.

277. *Impia* pro *immitis*, vt *pius* pro *mitis*. Et dicitur impia terra, quia leones, quos producit, sunt impii.

278. *Simplex*, et *simplicitas* pro innocuus, et innocentia saepe a Dracontio vsurpantur. Weitzius cum prima editione, vel potius cum Fabricio *fraudem passura laborum*, in Indice vero *passura*

Et raucos timuit discurrens dama molossos.
Spumat aper, mortes lunato dente minatus,
Et latus obliquans meditatur proelia toruus.
Nec massyla fames duros descendat in armos,
Aut aper alter eat spumantia bella mouere.
Gignitur omne genus pecudum, genus omne ferarum
Inter prata vagum nullo custode per herbas.

VARIAE LECTIONES.

280. Vict. *mortem limato dente*. Vat. *minatus*. alii *minatur*.
281. Vat. *p. turbus*.
282. Sic Vat. sed scribit *marsyla*. Sirm. Vict. *Ac maxilla ferox duros desaeuit in armos*. ita Azagr., sed *destituit* pro *desaeuit*.
283. Ita Vat. in aliis *Audacter certans s. b. m.*
284. Vat. *Promitur o. g p. g. esse f.*
285. Abest hic versus a Vat.

NOTAE.

luporum recte edidit. Riuinus neque errorem correxit, neque veram scripturam *luporum* in Sirmondo aduertit. Vt oues placidum, et simplex genus est, ita lupi ouili *insidiari* passim dicuntur.

279. Ouidius Halieut. *Sic damae fugiunt, pugnant virtute leones*. Virgilius Ecl. 8. v. 28. *Cum canibus timidi venient ad pocula damae*, et Georg. 3. v. 539. *Timidi damae, ceruique fugaces*. Sic *imbelles*, et *pauidae* dici solent damae, nam et a graeca voce, quae timorem significat, nomen habent. Aduerte etiam epitheton *raucos* de molossis, qui latratores a Martiali dicuntur libr. 12. ep. 1., et verbum *discurrens*, huc illuc currens, quod trepidantibus egregie congruit. Constructio ipsa figurata est pro *discurrit timens*.

280. Riuinus cum editionibus antiquis praefert *mortem limato dente*. Sirm., Vat. *mortes lunato d.* Recte *limato* dicitur, quia apri acuunt dentes, vt Virgilius, Horatius, Seneca, et alii loquuntur. Verum bene etiam est *lunato*, instar lunae, cuius figuram dentes apri referunt. Auctor carminis de laudibus Herculis inter Claudiani opera: *Indomitus regnabat aper, soloque tremendus – Corpore lunatis fundebat dentibus ornos*. Statius etiam de apro libr. XI. v. 532. *Igne tremunt oculi; lunataque dentibus vncis – Ora sonant.* Paulo post Dracontius v. 283. *spumantia bella* de apro, de quo *spumare* apte dicitur, vt a Claudiano l. 2. de rapt. Pros. 242. *Securus vbique – Spumet aper, saeuique fremant impune leones*.

281. *Oblique ruere* etiam conuenit apro. Ouidius Metam. lib. 8. fab. 4. v. 344. *Et obliquo latrantes dissipat ictu*.

282. Scriptura codicis Vat. vulgatae lectioni longe praestat. *Massyla fames* pro feris Mauritaniae, quas stimulat fames. Statius l. 2. Achill. v. 188. de leone domito, iras colligente: *Eiurata fides, domitorque inimicus, in illum – Prima fames, timidoque pudet seruisse magistro*. Et Dracontius in eleg. v. 269. *Quando fames rabidi quamuis ieiuna leonis*. Duri armi sunt ipsorum aprorum, nisi malis legere *duris descendat in armis*. Ouidius l. cit. v. 419. de apro: *Splendidaque aduersos venabula condit in armos*. De voce *Massyla* vide libr. 3. v. 189.

283. Sententia est, Apro meditanti proelia neque aliae ferae, neque alius aper sese opponant.

284. Fortasse melius est *promitur* cum Vat., quam *gignitur* cum aliis, quamuis v. 287. rursus occurrat *promitur*.

Instar montis habens incedit bestia mole.
Promitur anguis hians, quatiens sub dente venenum,
Et maculosa repit squamis per viscera serpens,
Atra venena nocens missura e flatibus oris,
Et subito sparsura graues per sibila mortes,
Atque eadem membris impertitura medelas.

VARIAE LECTIONES.

286. Vat. *Instat mortis habet intendit bestia moles*. Vict. interpungit *Instar montis habens, incedit bestia, mole – Promitur, anguis*.

287 Vat. *h. quatitur s.*

288. Vict. *rapit squamas*.

289. Vat. *missuraque flatibus*. Vict. *missura afflatibus*.

290. Vat. *e. subitas passura graues p.*

291. Vat. *Atque eadem membris vitae peritura medullis*.

NOTAE.

286. Weitzius edidit *bestia*, sed in indice posuit *bellua*, quod Riuinus videtur praeferre. Ex Vat. suspicari possis *Instar montis habens intendit bestia molem*. Isidorus l. 12. Orig. cap. 2. n. 9. *Elephantum graeci a magnitudine corporis vocatum putant, quod formam montis praeferat. Graece enim mons λόφος dicitur*. Ioannes Lud. de la Cerda Aduers. sacr. cap. 117. num. 21. hunc locum Isidori illustrat.

287. Versu 638. *Repeat hians anguis*. Oppianus Halieut. libr. 1. sic de serpente: *In quo exitiale virus euomit, omnemque e dentibus – Expuit funestam vehementem bilem, thesaurum interitus*. Apuleius Apol. *Viperae ritu niueo denticulo atrum venenum inspirare*. Lucanus l. 9. v. 628. *Morsu virus habent, et fatum dente minantur*, alii *fatum in dente minantur*. *Quatere* venenum pro eiicere cum violentia. Terentius Eun. 2. 3. 66. *Homo quatietur certe cum dono foras*.

288. Libr. 2. v. 257. *Quid serpens maculosa iuuet, medicina fatetur*. In editione prima ex codice Vict. consultum est metro *rapit squamas*: nam prima in *repit* producitur. Barthius malebat *redit*, quod acutissimum ait Riuinus. Sed genuina lectio videtur *repit*. Isidorus l. 12. Orig. c. 4. *Serpens autem nomen accepit, quia occultis accessibus serpit: non enim apertis passibus, sed squamarum minutissimis nisibus repit .... Serpentes autem reptilia sunt, quia ventre, et pectore reptant*. Posset legi *per gramina*, sed ventre, et pectore reptare hoc ait Dracontius *per viscera*. Quod autem primam in *repit* corripiat, mirum videri non debet: siquidem eius tempore quaedam vocabula non eodem interuallo efferebantur, ac apud veteres, quaedam etiam communem quantitatem habebant. Accedit, verbum *repo*, si eius origo inspiciatur, primam breuem habere: est enim a verbo graeco ἕρπω per metathesim, in quo prima natura est breuis.

289. Libr. 3. v. 303. *Aut si vipereis non esset noxia tellus – Flatibus, et nullas mandarent sibila mortes*. Confer etiam l. 2. v. 223. seq., et El. v. 65. seq. Forte legendum *missura flatibus* producto *a* in *missura* ob *fl* vocis sequentis.

291. Intellige *membrorum de parte sua*, vt ait libr. 2. v. 255. Isidorus l. 12. Orig. cap. 4. *Ex vipera pastilli fiunt, qui θηριακοὶ vocantur a graecis*. De hac medicina e serpentibus extracta sursus l. 2. v. 257., et loc. cit. Elegiae. Cum Isidoro conferendus est Saresberiensis, qui l. 7. c. 10. legit *qui θηριακά vocantur a graecis*. Plinius l. 29. cap. 4. sect. 21.

Sed ne cuncta simul passim per cuncta fuissent,
Distribuit loca certa deus, et tempora fixit.
Tempore non vno veniunt, quae saeua vocantur.
Non semper mouet arma leo, nec scorpius ictus
Semper habet, nec semper agit fera vipera morsus,
Nec semper tollunt ad vulnera colla cerastae,
Nec semper furit vnda maris, nec semper adurit

VARIAE LECTIONES.

292. Vat. *s. pars impar cuncta f.* Azagr. *s. passim per prata f.* Vict. *s. passim per cuncta f.*

294. Vat. *veniunt quo s.*

295. Vat. Vict. *ictus*. Sirm. *ictum*.

296. Vat. *vipera mortes*.

298. Sirm. *non semper adurit*. sic Vict. in Vat., et Azagr. *nec s. a.*

NOTAE.

ita habet: *Fiunt ex vipera pastilli, qui THERIACI vocantur a graecis, ternis digitis vtrimque amputatis etc.* Scilicet a capite, et a cauda ternis digitis amputatis. Alia remedia e serpentibus contra ipsa venena eo cap. refert Plinius.

292. Ita editio princeps ex codice Vict., cui fauet Vat., nam *pars impar* corruptum est ex *passim per*. Fabricius mendum putauit *Sed ne cuncta simul*, quum sequatur *passim per cuncta*, et correxit *Sed ne mixta simul passim per cuncta fuissent*. Weitzius Fabricium transcripsit, Sirmondus retinuit *Sed ne cuncta simul*, sed ex suo codice, vt aequum est credere, mutauit sequentia verba in *passim permixta fuissent*. Azagrensis codex *Sed ne cuncta simul passim per prata fuissent*. Primigenia lectio venustissima est, ac sensus est, Ne omnia simul essent in omnibus. Nam *fuissent* poni pro *essent*, tempus pro tempore, ex more seculi V. obseruauit Barthius ad Rigordum. *Per cuncta* dixit Dracontius v. 226., et Tertullianus, vt aduerti ad v. 9. Vide infra v. 348.

293. Consule notam ad v. 315.

294. Ea, quae saeua sunt, aut non omni tempore veniunt, aut non semper nocent. In hoc eodem argumento versatur Dracontius in Eleg. a vers. 55. ad vers. 92.

295. Virgilius l. 12. v. 6. *Tum demum mouet arma leo*. Scorpius non semper certe ferit, sed ad feriendum semper paratus est. Plinius l. XI. c. 25. sect. 30. *Semper cauda in ictu est: nulloque momento meditari cessat, nequando desit occasioni*. Obseruandum tamen, Scorpios extra Africam non esse venenatos, quod multis experimentis a recentioribus dicitur comprobatum.

296. Alio sensu *habere ictum* est esse percussum. Sed *habere* etiam sumitur pro facere, afferre, vt *habere dialogum*, *sermonem*, *iter*. Cicero De prouinc. Consul. cap. 4. *Equitatus habuit interitum*, hoc est, attulit, vt nonnulli interpretantur: sed ita distinguendum videtur; *Deinde aduentus in Syriam primus equitatus habuit interitum*, vt equitatus sit in gignendi casu.

298. Vide Lucanum Paneg. ad Pison. *Ipsa vices natura subit etc.*, et Ouidium l. 4. eleg. 4. de Ponto v. 1. *Nulla dies adeo est australibus humida nimbis etc.*, et Alcuinum carm. 178. *Nil manet aeternum celso sub vertice caeli, — Omnia vertuntur temporibus variis etc.*

Solis vbique calor, pro tempore temperat ignes
Pro regione plagae, pro tempore temperat vndas,
Et modo bellantes fluctus freta pigra iacebunt.
Ipse polus, qui grande tonat, sine nube serenus
Iam tacet, et puro redeunt sua lumina caelo.
Multa locis data sunt variis dispersa per orbem.
Arida vipereos angues suscepit arena,
Humida sortitur tellus fera colla leonum,
India cum gemmis et eburnea monstra minatur.

VARIAE LECTIONES.

300 Editi *Pro regione plagae contemperat vnda vaporem*. Vat. *Pro regione plagae pro .... temperat vndas*. ex coniectura *pro tempore*.

303. Arag. , Vict. *et pura*.

307. Vat. *gemmis eburnea*.

NOTAE.

300. Ex Vat. ita lego: quia sententia videtur esse, solem temperare ignes, et vndas pro diuerso tempore, et pro diuersis regionibus. Epist. v. 81. *Sol dat temperies species gratissima mundi*.

301. Riuinus scribendum ait *bellantis fluctus*, siue *bullantis*, hoc est, ebullientis. Plinius l. 9. c. 7. *Bullantium aquarum sufflatio*. Verum de mari, quod tranquillum redditur, hic sermo est. Sic Horatius l. 4. od. 12. v. 1. *Iam veris comites, quae mare temperant*. Ait ergo Dracontius, fluctus, qui modo inquieti erant, et veluti bellantes, placidos reddi, et quodammodo iacere. Vide Prudentium praef. 1. contra Symm. v. 10. *Sed quam coerulei procella gurgitis*. Weitzius ex Statio 3. Theb. producit, *Imbelli recubant vbi litora somno, et iacent exhausti solibus amnes*. Prior locus magis ad Dracontium pertinet.

302. *Grande* aduerbii loco Statius l. 12. v. 683. *Sed bella ciet, bellumque minatur, - Grande fremens*. Ouidius l. 2. Trist. v. 35. *Nunc vbi detonuit, strepituque exterruit orbem, - Purum discussis aera reddit aquis*.

305. *Vipereos angues*, viperas, species pro genere. Riuinus corrigendum censet *Africa vipereos*, et vers. seq. *Numida sortitur tellus*. Sed, vt omittam, primam in *Numida* corripi debere, ipsa Africa leonibus abundat. Solinus cap. 40. de Africa minori agens ait: *Interna eius plurimae quidem bestiae, sed principaliter leones tenent*. Praeterea multo maiorem venustatem habet *Arida arena suscepit angues, humida tellus leones*. Ac reuera ferae praecipue educantur in siluis, in quibus certe humida est tellus. Solinus cap. 39 al. 26. de Numidia ait: *Qua parte siluestris est, feras educat, qua iugis ardua, equos alit*. Lucanus libr. 9. postquam narrauit, exercitum Catonis arenas Africae serpentibus plenas peragrasse, addidit v. 945. *Iamque illis magis, atque magis durescere puluis - Coepit, et in terram Libye spissata redire: - Iamque procul nemorum rarae se attollere frondes, - Surgere congesto non culta mapalia culmo. - Quanta dedit miseris melioris gaudia terrae, - Quum primum saeuos contra videre leones!*

306. Nota *fera colla leonum* pro leones, vt vers. sup. *vipereos angues* pro viperas.

307. Vers. 286. *Instar montis habent*

Bellua diuinos inter generatur odores,
Ambrosiasque rapit male frangens bestia messes;
Incertusque color tigris per mille colores
Montibus hyrcanis venit, atque effoeta marito
Mittitur, vt vincat currens orbata procellas.

VARIAE LECTIONES.

309. Vat. *Ambrosiasque rapit male fla- grans besaa messes*. Vict., et Sirm. vt editum est, sed Sirm. *sapit* pro *rapit*, Vict. *mensas* pro *messes*.

310. Vat. *inceptusque color*.

311. Azagr. *venit*, *ac e.* Vat. *M. h. iudeo* (vel *video*) *setata marito*. Vict. *M. archanis v.*

NOTAE.

de elephanto. Tertullianus de iud. Domini, *Et genus aequoreum, et deformia monstra natantum*. Alcimus Auitus l. 1. v. 40. *Et quae monstra solet rarus producere pontus*, de balaenis, et aliis belluis marinis. Virgilius l. 1. Georg. v. 56. *Nonne vides, croceos vt Tmolus odores, – India mittit ebur?*

308. Riuinus opinatur, loqui Dracontium de animalibus venenatis, quae ex corruptis odoribus producuntur. Sed vix dubium est, quin de elephanto loquatur, qui frequenter bellua vocari solet, vt bellua getula, bellua inda, quod notatum a Weitzio est in indice. Et sententia ipsa id exigit. Quum enim dixisset Dracontius, Indiam cum gemmis etiam elephantos producere, addidit illico, elephantos inter diuinos odores generari. Nam Indiae odores Dracontius tribuit v. 176. seqq., vt gemmas v. sup., et v. 318. Dicuntur vero diuini odores, quia ad dei cultum destinantur.

309. Fortasse *sapit male fragrans bestia messes*. Ex Vat. coniecturae locus est, an legendum sit *frangens balsama*, nam balsamum est arbor, ex qua succus, balsamum etiam dictus, prodit. Ambrosia est etiam quaedam herba, sed hoc loco ambrosiae messes sunt herbae odoriferae, suaues, iucundae, vt ambrosii succi apud Columellam, et Silium, et paulo post v. 325. hac eadem in re: *Et nimis ambrosium lacrymae dant munus odoris*.

310. Figurata constructio pro *Tigris incerti, ac varii coloris*, quae proinde varia, et maculosa dicitur. Suspicabar *Incertoque colore tigris*.

311. Fabricius errorem editionis primae Vict. expressit *Montibus arcanis*, quem recte emendauit Weitzius *Montibus hyrcanis*. Virgilius l. 4. Aen. *Hyrcanaeque admorunt vbera tigres*. Plura de tigribus hyrcanis ex hoc loco Dracontii, et aliis congessit Barthius ad Statium Theb. l. 4. v. 678. Suspicor, esse mendum in *effoeta marito*, nam effoeta tigris est, quae foetum edidit; sed quid sibi vult verbum, quod additur *marito*? An *mittitur a marito*? Non puto. At codex Vat. clare habet *marito*, in praecedentibus verbis corruptus est. Fortasse pro *effoeta* aliud scribere oportet, vt *venit, ac sectante marito etc.*

312. Tigris describitur orbata catulis, adeoque effoeta, seu foeta, nam *foeta* pro *effoeta* ponitur aliquando. Lucanus l. 5. v. 405. *Ocior et caeli flammis, et tigride foeta – Transcurrit*. Ouidius 13 Met. v. 677. *Foeta truculentior vrsa*. Sed velocitas tigridis propria est, quae a sagitta lingua Persarum nomen habere dicitur. Solinus cap. 27. *Ac maxime earum potentia probatur, quum maternis curis incitantur, quum catulorum insistunt raptoribus: succedant sibi equites licet, et astu quantolibet amoliri praedam velint, nisi in praesidio maria fuerint, frustra est ausum omne*. Tentabam totum hunc locum ita restituere *Incertoque colore ti-*

Cornibus erectis sortita est Africa damas,
Concaua suscipiunt per montes saxa dracones.
Cetera distribuit diuersis semina terris,
Plurima coniunxit, sed caespite multa diremit.
Munera praeterea funduntur diuitis auri,
Protulit eximias et ditior India gemmas,
Producunt niueos et litora rubra lapillos;

VARIAE LECTIONES.

314. Vict. *per montem*.
315. Vat. *C. distribuit distribuit diuersis*.
316. Vat. *s. c. mente d.*
317. Vat. *diuitis agri*.
318. Vat. *eximias et ditior I.* Arag. *eximias industrior I.* Sirm., Vict. *eximias illustrior I.*

NOTAE.

gris per mille colores – Montibus hyrcanis vario sectata marito – Mittitur. Passiua significatione *sectata*, qua vsus est Varro libr. 3 De re rust. c. 9. *Qui vellet, se a cane sectari*: vel si mauis, *valido sectante marito*. Recte *vincat procellas*. Horatius l. 2. od. 16. *Ocior ceruis, et agente nimbos – Ocior euro*.

314. Riuinus in verbis *per montes*, vt legitur in Vat., seu *per montem*, vt habent veteres editiones, aliquid latere putat, fortasse *suscipiunt Garamantum saxa*. Sed Dracontius loquitur potius de monte Aethiopiae, in quo dracones gignuntur. Solinus cap. 43. de Aethiopia: *A meridiana parte mons editus mari imminet, ingenuo igne per aeternum feruidus, et inquiete iugis flagrantibus, inter quae incendia iugis aestus draconum magna copia est*. Postea loquitur de foueis draconum. Confer Isidorum, qui etiam speluncas draconum memorat l. 12. Orig. c. 4., et addit: *Gignitur autem in Aethiopia, et India in ipso incendio iugis aestus*: vbi fortasse legendum erit *in Aethiopia, et inter ipsa incendia iugis aestus*; excribit enim Solinum. Verum etiam l. 14. c. 3. de India loquens ait: *Ibi sunt et montes aurei, quos adire propter dracones, et gryphas, et immensorum hominum monstra impossibile est*: quod fabulam sapit, vel certo fabulosum est.

315. Distribuit *deus* ex v. 293. Virgilius l. 1. Georg. quum explicuisset, *Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuset*, subiunxit v. 60. *Continuo has leges, aeternaque foedera certis – Imposuit natura locis*.

316. Riuinus ex Auieno, et Barthio *caespite multa diremit* explicat *interposita spatiosa terra*. Auienus *caespes* pro regione vsurpat in Perieg. v. 227. *Caespite Paphiaco prodit saxosa Charambis*. et v. 388. *Istius extenti sola caespitis vndique sulcant – Innumerae gentes*. Alii legunt *sola caespitis*. Nihilominus mallem *Plurima coniunxit, sed semina multa diremit*, aut *et semina*; amat enim Dracontius similes repetitiones, quae elegantia non carent.

317. Fortasse melius videatur *diuitis agri*, quam *auri*, vt comprehendantur omnes diuitiae, quae postea referuntur. Sed quum nulla mentio alibi occurrat auri, retineo *diuitis auri*. Broukusius ad l. 1. Tibulli eleg. 10. v. 31. *Nullo te diuitis auri – Pondere* pulchrum epitheton ait esse *diuitis auri*, alibi etiam a Tibullo vsitatum, et hoc loco a Dracontio.

318. Versu 307. *India cum gemmis*. Vide Isidorum l. 14. Or. c. 3.

319. De gemmis maris rubri Plinius,

Flammantes, viridesque tulit Babylonia crustas,
Persida nobilitant pretiosis litora gemmis,
Frigidus et roseo carbunculus ardet honore;
Seres fila trahunt nullo sub pollice ducta,
Balsama Caesareos plorant virgulta per agros,

VARIAE LECTIONES.

321. Editi *Persida*. Vat. *Persica*. Sirm. Vict. Vat. *nobilitat*.

323. Vat. *Serus fila trabit n. s. polluce d.*

324. 325. Sic Azagr., Vat., Sirm., sed Sirm. *munus odores*. Vict. *Et nimis ambrosia plorant virgulta per agros — Balsama, Caesareos lacrymae dant munus odores*.

NOTAE.

Solinus, innumerique alii scribunt. *Nitaei* lapilli sunt margaritae, *virides* smaragdi. Seneca in Hippol. v. 388. Act. 2. sc. 1. *Nec niueus lapis — Deducat aures, indici donum maris*.

320. Babylonia pro parte Mesopotamiae, cuius caput fuit Babylon, et pro ipsa vrbe Babylone accipi solet. Barthius *flammantes, viridesque crustas* intelligit laminas marmoreas, quae aedificiis, aliisque magnis molibus inducebantur. Sed de gemmis adhuc sermo est; suspicari quis posset, legendum *baccas*, aut *conchas* pro *crustas*, nisi etiam de gemmis *crusta* diceretur, vt apud Sidonium a Barthio ipso allegatum ex epist. 7. libr. 9. *Crystallinas, aut onychinas crustas*, quod Barthius Aduers. libr. 9. cap. 7. exponit de crustis, quae fiebant ex lapidibus pretiosis. Adde Plinium l. 37. c. 4. *Adamas in tam paruas frangitur crustas, vt cerni vix possint*. De chaldaeis, quorum regia erat Babylon, Solinus cap. 50. *Quaecumque Euphratem bibunt gentes, diuerso nitent lapide . . . Sagda a chaldaeis ad nos vsque profluxit . . . . iucundissime virens*. Plinius libr. 37. c. 10. sect. 67. *Sagdam chaldaei adhaerescentem nauibus inueniunt prasini coloris*.

321. Fabricius correxit *nobilitant* pro *nobilitat* in Vict. Sirmondus edidit *nobilitat*; sed vix commodus sensus erui potest. Legerem, si per mss. liceret, *Persica nobilitant pretiosae litora gemmae*, quo Vat. ducit. Sed retinendum est *Persida*. Claudianus de III. Consul. Hon. v. 204. *Gemmatosque humilem dispergere Persida cultus etc.*

322. Mar. Victor l. 1. Genes. v. 282. *Hic vbi fulmineo rutilans carbunculus igne*: alii, *Fulmineo rutilans carbunculus igne coruscat*. Tertullianus de iudic. Dom. *Inde nitet prasinus, illinc carbunculus ardet*. Cyprianus in Genes. *Prasinus huic nomen, illi est carbunculus ardens*. Drepanius carm. vlt. *Sic rutilus rutilum vomit et carbunculus ignem*, vbi alii legunt *vomitat carbunculus*. Cur igitur frigidus a Dracontio dicitur? quia etsi ardere videatur, non vrit tamen, et frigidus manet. Quid si pro frigidus legas *Et Phrygius roseo*, seu *rutilo*? aut *Et Libycus rutilo*? Isidorus l. 16. c. 14. *Omnium ardentium gemmarum principatum Carbunculus habet . . . . Gignitur in Lybia*.

323. Riuinus pro *nullo sub pollice* coniicit *molli de stipite*, vt apud Claudianum Consul. Prob., et Olybr. v. 179. *Stamine, quod molli tondent de stipite Seres*. Verum acutius multo est *nullo sub pollice ducta*, vt indicetur, fila trahi non eo modo, quo apud nos, sed nullo sub pollice ducta. De Seribus Plinius, Solinus, Isidorus, alii.

324. Barthius l. 34. cap. 10. cum Vict. legit hunc, et seq. versum, sed in seq. pro *Caesareos* legit *caesa sacros*, quia arbor balsami testa inciditur ad nobilissimum illum liquorem prouocandum. *Quid enim*, ait, *Caesareos odores potius, quam*

Et nimis ambrosium lacrymae dant munus odoris.
Cinnamon interior profert sub Phoenice tellus,
Solis amica nimis: nam non de sole perusta

VARIAE LECTIONES.

326. Sic Azagr. in Vat. *i. praefert sub finice tellus*. Sirm. Vict. *profert Phoenicia tellus*.

327. Hic versus, et sequens *Haec nardi* desunt in Vat. pro *non* Vict. *nunc*.

NOTAE.

regios, aut alios dixit? Sed oblitus erat suae ipsius correctionis l. 9. cap. 7. scilicet *Idumae Ambrosia plorant virgulta per agros - Balsama Caesareos. Lacrimae dant munus odores*. Idume est Iudaea princeps balsamiferarum regionum, et vel sola. Caesarei agri sunt prope Caesaream ciuitatem Palaestinae, cuius ciuitatis mentio non vno loco apud Iosephum, Stephanum, Plinium, alios. *Idumae Caesareos* ad differentiam plurium eiusdem nominis vrbium. Haec fere Barthius, qui addit, solere Dracontium confertim, vt maxime potest, multa paucis verbis dicere. Ex his interpretatio vocis *Caesareos per agros* eruitur.

325. Posses ex Barthii coniectura scribere *per agros - Idumae. Ambrosium etc.*, aut *per agros: - Idume ambrosium etc.* Possis etiam alia coniectura *Eminus ambrosium*, aut *Nec minus ambrosium*. Pro humore, qui e plantis remittitur, *lacrymae* ponuntur, vt plantae ipsae humore manantes *plorare*, et *lacrymari* dicuntur: atque ita loqui solent non tantum poetae, verum etiam Plinius, Columella in oratione soluta, et alii plurimi.

326. Riuinus, lectionem vulgatam secutus, ait, *Phoenicia tellus* dici, vt *nix Gallia*. Vat. non obscure consentit cum Azagr. *sub Phoenice*, quam scripturam, vt videtur, non nemo inuertit, vt metri rationem haberet: nam media in *Phoenice* produci debet. Sed syllabarum quantitatem etiam in incrementis nominum propriorum parum curarunt poetae christiani: et rursus v. 653. occurrit *Phoenicis* correpta secunda, *Phoenicis exactam*, vel *exhaustam*, vt etiam Sirmondus legit, quamuis alii ediderint *Phoenici exactam*. Nomen proprium regionis est *Phoenice*, *Phoenices*, et in ablatiuo *Phoenice*. Eadem *Phoenicia*, sed rarius dicitur. *Phoenicius* est adiectiuum, *ad Phoenicen pertinens*: neque erat causa, cur Riuinus excogitaret, *Phoenicia tellus* dici, vt *Gallia nix*, nam Phoenicia adiectiuum esse potest cohaerens cum *tellus*. Auem Phoenicem ex surculis cinnami rogum sibi struere narrant Solinus, Ouidius, Statius, Claudianus. Cinnamum veterum esse hoc ipsum cinnamomum, quod nunc *cannella*, seu *canela* dicimus, colligitur ex descriptione cinnamomi, quam affert Isidorus l. 17. cap. 8. *Interior sub Phoenice tellus* innuit partem Phoenices, quae Arabiae proxima est, aut etiam Arabiam ipsam, vt solent poetae regiones conterminas alias pro aliis nominare. De Arabia Solinus cap. 33. al. 46. *Cinnamolgos perinde Arabiae auis in excellentissimis lucis texit nidos e fruticibus cinnamorum, ad quos quoniam non est peruenire propter ramorum altitudinem, et fragilitatem, accolae illas congeries plumbatis petunt iaculis, deiectasque pretiis vendunt amplioribus, quod hoc cinnamum magis, quam alia, mercatores probent*. In nonnullis ex insulis Philippinis, vt Mindanao, Xolo, et aliis, quae cinnami sunt feracissimae, nidi a quadam aue texuntur, qui in Europam aduecti principum rarae, et pretiosae sunt epulae. Nondum liquet, ex quibus fruticibus texantur, sed non videntur multum dissimiles iis, quos Solinus describit.

327. Sententia est, partem interiorem

Haec nardi flores, haec portio fundit amomum.
Omnibus his genitis, animal rationis amicum
Formatur virtute dei, limatur in artus,
Ut dominanter eat moderatior omnibus vnus,
Naturae iussu quae protulit omnia princeps.
Ast hominem non terra parit, non pontus ab vndis,
Non caelum, non astra creant, non purior aer:
Sed dominaturum cunctis dominator, et auctor
Plasmauit per membra virum de puluere factum.

VARIAE LECTIONES.

330. Vat. *Forma dei virtute dei lunatur in arctus*.

331 Vict. *Vt dominator eat moderantior omnibus istis*. Sirm., Vat., Azagr. *Vt dominanter eat moderatior omnibus vnus*, sed in Sirm. *dominator*, in Azagr. *dominanter*. in Vat. *dominantur*.

332. Sirm. *Naturae iussu quae*. Azagr. *Natura iussit quae*. Vat. *Natus ac iussit quae*.

333. Vat. *t. prodit n.*

334. Vat. *purior ver.*

335. Editi *Sed dominatorum dominator summus, et auctor*. Vat. vt hic editur.

336. Vat. *plasmatur per*. ceteri *limauit per*. ex mendo Vat. per coniecturam *plasmauit*.

NOTAE.

Phoenices solis ardori magis obnoxiam cinnamum proferre, alias partes magis ab aestu solis remotas nardum, et amomum. Haec autem ita intelligo, si vera sit scriptura: nam in Vat. hi duo versus desunt, neque certe valde sunt necessarii: alii codices variant: adeoque libentius legam *Solis amica nimis, necnon de sole perusta – Haec nardi flores etc.* vt intelligatur, vel ipsam Phoenicen, vel quamuis aliam regionem de sole perustam nardum, et amomum producere. Riuinus in Erratis legit *Solis amica nimis, nondum de sole perusta*.

328. De amomo Plinius l. 12. c. 13. Virgilius Ecl. 4. *Assyrium* vocat amomum, quia in Assyria vel solum, vel in primis nascitur.

329. Ouidius Met. libr. 1. v. 76. *Sanctius his animal, mentisque capacius altae – Deerat adhuc, et quod dominari in cetera posset*.

330. *Limatur* denotat hominem perfecte conditum, veluti lima politum.

331. Eligo *dominanter*, quia similibus aduerbiis delectatur Dracontius. Vide Proleg. n. 135. *Moderatior* hoc loco est perfectior, meliori modo conditus.

332. Riuinus distinguit, et legit *moderatior omnibus istis – Naturae, iussu quae protulit omnia princeps*, hoc est, deus. Barthius l. 33. cap. 21. legit cum Vict., sed explicat *princeps* pro *primus* nullo sensu. Varietas codicum innuit, mendum subesse. Vide, num legendum sit *Natura iussu nam protulit omnia princeps*. – *Ast hominem etc.* In scriptura Sirmondi potest intelligi, *Naturae princeps iussu protulit etc.* Libr. 2. v. 31. *Spes hominum, rerum princeps*.

333. Libr. 2. v. 250. et seqq. eandem sententiam pluribus persequitur. Prudentius Apotheos. v. 1032. *Omnia iussu – Imperitante nouas traxerunt edita formas. – Solus homo emeruit Domini formabile dextra – Os capere*.

336. Retineri posset *Limauit*, vt supra v. 330. *Limatur in artus*. Riuinus obser-

Limus adhuc deformis erat, membratur in artus
Corporeos species hominis, caelestis imago.
Conspicitur noua forma viri, sine mente parumper,
Spiritus infusus subito per membra cucurrit,
Et calefacta rubens tenuit praecordia sanguis.
Mox rubuere genae, totos rubor inficit artus,
Iam cutis est, qui puluis erat, iam terra medullas
Ossibus includit, surgunt in messe capilli,

VARIAE LECTIONES.

338. Sic Vat., et Vict. in Sirm. *corporea species*.

339. Vat. *Conspicit vnda sine forma viri mente parumper*.

340. Abest hic versus a Vat.

343. Vict. *medullam*.

344. Vict. *s. immensa c.* Vat. *s. immerse c.* Sirm. *s. in messe c.*

NOTAE.

ust, *limauit* posse deduci a *limo*, sed melius a *lima*. Hanc originem a *lima* magis probo. Verbum *plasmare* in creatione hominis referenda frequenter adhibent SS. Patres. Dracontius l. 2. v. 87., vbi formationem corporis Christi refert. *Et caro plasmatur*. Confer etiam libr. 3. v. 620. et seqq., et Dracontium sui similem vbique inuenies.

337. Censorinus de die natali cap. xi. num. 7. *Quinque et triginta diebus infans membratur*. Supra v. 262. *Prouocantur membrata globis*, et libr. 2 v. 78. *Qui nasci dignatus homo membratur in aluum*, vel, vt legam potius, *in artus*. Iac. Mosantus Briosius inter vocabula Censorino soli vsurpata recensebat *membrari*.

338. Libr. 2. v. 98. *Ergo vbi corporeos artus dominator, et auctor – Induit*: et v. 236. de homine *Ingratus, quia factus erat caelestis imago*, et l. 3. v. 532. *Factoris imago*.

339. Riuinus ait, hoc esse vitium expressum: quum enim iam homo *caelestis imago* esset, mente carere non poterat. Corrigit *viri, cum mente suprema* (scilicet deo) – *Spiritus infusus etc.* Nihil muto, neque vitium vllum agnosco. Etsi enim homo secundum animam, non secundum corpus, sit factus ad imaginem dei, tamen totus homo dicitur in sacris literis factus ad imaginem dei, et Dracontius v. praeced. narrat, in artus corporeos formatum fuisse hominem, qui caelestis imago est. Homo autem non ex solo corpore constat, sed ex anima etiam, cuius creationem nunc refert. Relucet autem quodammodo in corpore imago dei, quum corpus ipsum dicatur imago animae. Sic Tertullianus, qui imaginem dei corpore hominis non circumscribebat, tamen cap. 6. De resurr. ait: *Ita limus ille iam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantum dei opus erat, sed etiam pignus*.

342. Vers. 395. de Eua: *gena pulchra rubore*. Libr. 3. v. 624. *Et geminae rubuere genae*.

344. Veteres editiones cum Vict. *surgunt immensa capilli*, et Weitzius in indice notat, esse aduerbium *immensa*, vt *transuersa*, *torua*, et similia, quae more aduerbii ponuntur. Riuinus *immensa* accipit pro immenso numero capillorum: mallem pro capillis, qui sine mensura certa, vt reliquae partes corporis, crescunt. Neque repugnarem, si quis legeret *immense* postrema breui, vt *inferne*, *superne*. In editione poetar. christian. Fabricii penes cl. Praesulem Reggium ad

Orbe micant gemino gemmantia lumina visus,
Et vocem compago dedit, noua machina surgens
Auctorem laudare suum, gauisa, quod esset.
Tunc oculos per cuncta iacit, miratur amoenum
Sic florere locum, sic puros fontibus amnes
Quatuor vndisonas stringenti gurgite ripas
Ire per arboreos saltus, camposque virentes
Miratur: sed quid sit homo, quos factus ad vsus,

VARIAE LECTIONES.

345. Editi *visu*. Vat. *visus*.
348. Vat. *atque oculos*.
350. Sic. Vat. ceteri *Q. vndifluo stringentes g. r.*
352. Vat. *miratur: sed quid*. Editi *miratur se: quid*.

NOTAE.

marg. inuenio ms. hanc lectionem *in summa* pro *immensa*. Scriptura Sirmondi probabilis est, sed nonnihil obscura, scilicet pro *surgit messis capillorum*. Potest coniici *surgunt in vertice crines*, vel *surgunt in fronte capilli*, aut *a fronte*: sic libr. 3. v. 620., dum resurrectio corporis describitur, *Scena capillorum fundens a fronte coronam*; vel *surgunt in veste capilli*. Ambrosius de Noe, et arca cap. 7. num. 21. *Capilli capitis quam grato amictu caput vestiunt*, et libr. 6. Hexaem. c. 9. n. 73. de ossibus capitis, *capillis densioribus vestiuntur*, et Dracontius loc. cit. v. 621. *Tempus, et omne caput vestit de crine decorum*. Addo aliam coniecturam *surgunt in merce capilli*, hoc est, venales. Plinius l. 12. cap. 25. *Sarmenta quoque IN MERCE sunt*. Ouidius l. 3. De art. v. 165. *Femina procedit densissima crinibus emptis, - Proque suis alios efficit aere suos. - Nec rubor est emisse palam*.

345. Vide v. 235., et l. 2. v. 652., et l. 3. v. 618. *Inde duces oculi gemmato lumine vibrant*. Oculos vltimos formari ex Plinio notat Riuinus: sed Dracontius postremo loco linguam commemorat.

346. Riuinus melius putat *Et vocem compage dedit noua machina, surgens - Auctorem laudare suum*. Huic coniecturae fauet libr. 2. versus 84. *Induitur compage deus, structura ligatur*. Confer l. 3. v. 644. Post *surgens* non bene virgula in editis ponitur: intelligitur enim *surgens ad laudandum*.

347. Vers. 243. de auibus, *Et, puto, collaudant Dominum meruisse creari*.

348. Mar. Victor l. 1. Genes. v. 155. *Nec spectator adest, quem tantae gloria molis - Impleat, atque oculis auidum per singula ducat*. Fabricius hunc locum, vt pleraque alia Victoris, longe aliter edidit. Dracontius pro *per omnia* solet dicere per *cuncta*. Vide v. 292. cum nota. Virgilius l. 2. v. 570. *Passimque oculos per cuncta ferenti*. Alii dicunt *coniicere*, *traiicere oculos*. Riuinus suspicatur *miratur amoenis*, quo nomine in plurali vsus est Persius. Sed *amoenum* adeo bene est, vt nihil melius.

350. *Stringere ripas* de fluminibus, vt *mordere*, *lambere*, elegantiae notae. *Vndisonus* Propertii, Val. Flacci, Statii verbum est.

351. *Ire* de aqua poeticum est: nam et pedes aquae a poetis tribuuntur. Vide notam Broukusii ad Tibullum l. 1. eleg. 10. v. 36. *Et puras fluminis isse vias*.

352. Scriptura Vat. venusta est, et verior videtur.

Scire cupit simplex, et non habet, vnde requirat:
Quo merito sibimet data sit possessio mundus,
Et domus alma nemus per florea regna paratum;
Ac procul expectat virides iumenta per agros,
Et de se tacitus, quae sint haec cuncta, requirit,
Et quare secum non sint haec ipsa, volutat:

VARIAE LECTIONES.

353. Vict. *simplex est, non*. Sirm. distinguit *cupit, simplex et*.

354. Vat. *q. meritos s.* Sirm. *p. mundi*. Vict., Azagr., Vat. *p. mundus*.

355. Ita Vat. in Azagr. *Atque domus alterna nemus per florea rura*. Sirm., Vict. *Atque aeterna domus nemoris per florea rura*.

356. Sic Vat. in aliis *Parua procul spectat v. i. p. a.*, sed Vict. *vineta* pro *iumenta*.

357. Ita Vat. ceteri *Hac de re tacitus voluitque, et corde requirit*, sed Azagr. *angit*, et Vict. *cogitatque* pro *voluitque*.

358. Sirm. *vel quare*. Vat. *Et quare non secum quae sint haec cuncta requirit*. Vict. vt hic editur.

NOTAE.

354. Lectio Sirmondi defendi potest: sed melius videtur *mundus*, vt v. seq. *Et domus alma nemus*.

355. Cyprianus in Genes. *Aedibus in mediis de paradiso*. *Domus*, *aedes* pro mansione, et quacumque sede, vt domus auium, pecorum.

356. Vers. 270. *Iumenta per agros*. Pro *expectat* substitui posset *aspectat*: sed *expecto* pro simplici *specto* adhibetur a Plauto Aulul. 4. 8. 7., Petronio in Satyr. c. 17., Paulo in Digest. l. 41. tit. 1. leg. 26. Et quamuis his in locis lectionem nonnulli sollicitent, tamen ea proba est: nam hi mutant, quia censent, *expecto* significationem spectandi non habere, quae ratio idonea non est, et in probatis editionibus inuenio *expecto*, non specto. Praeterea Statius l. 5. silu. 2. v. 22. *Expectatur equus*. Ouidius l. 14. Met. v. 418. *Expectatus erat*. Vterque pro *specto* compositum *expecto* vsurpat. Scriptura vulgata tolerabilis non est. Quid enim est *parua iumenta*? Neque scriptura Vict. *parua vineta* huic loco congruit.

357. Forte *quid sint*. In lectione Vict. est *cogitatque*, quod metro aduersatur. Fabricius correxit ex ingenio *voluitque*. Hoc ipsum edidit Sirmondus, sed quum codex Azagr. variet, merito dubitare possis, an ex codice suo Sirmondus ita scripserit, an ex Fabricii correctione. *Requirit de se* pro *a se*, vel *ex se*: neque magnopere obstabo, si velis rescribere *Et a se*, nam huiusmodi monosyllaba saepe vidi producta, praecipue in principio versus, vt *It eques*. Alio loco ostendam, *sit* etiam esse commune.

358. Weitzius *non sint haec, ipse volutat*, quod minus probat Riuinus. Hic etiam suspicor, Sirmondum ex Fabricio magis, quam ex suo ms. edidisse *Vel quare*: quum enim editio prima Vict. habeat *Et quare*, cui consentit Vat., Fabricius vel casu, vel de industria edidit *Vel quare*. Non erant animantia cetera cum Adamo in paradiso ex v. 356. *Ac procul expectat*, et v. 454. *Praeterea solis datus est locus ille duobus*. Atque ita quidem sentiunt nonnulli cum Damasceno l. 2. De fide orth. cap. xi., neque sane in sacris literis liquido affirmatur, animalia fuisse in paradiso, quum mentio solum arborum, et fluminum fiat. Pererius in comment. ad Genes. cap. 2. v. 9. similius vero existimat, fuisse ani-

Nam

Nam consorte carens, cum quo conferret, egebat.
Viderat Omnipotens haec illum corde mouentem,
Et miseratus ait: Demus adiutoria facto,
Participem generis: tamquam si diceret auctor,
Non solum decet esse virum, consortia blanda
Nouerit, vxor erit, quum sit tamen ille maritus,
Coniugium se quisque vocet, dulcedo recurrat
Cordibus innocuis, et sit sibi pignus vterque,
Velle pares, et nolle pares, stans vna voluntas,
Par animi concors, paribus concurrere votis,

VARIAE LECTIONES.

361. Sirm., Vict. *demus solatia facto*. Vat. *demus adiuctoria f.* Azagr. *d. adiutorio f.*

364. Vat. ita. Sirm. *vxor erit cuius tamen*. deest hic versus in Vict.

366. Sic Vat. alii *et sint sibi*.

368. Vict. *par animi*: alii *pars animi*. Vat. *paribus concurrere voces*. Editi *p. decurrere votis*.

NOTAE.

malia in paradiso, rationesque, et scriptores ita sentientes producit.

359. Fortasse *Nec*, *consorte carens*, *cum quo conferret*, *habebat*. Hic *conferre* est colloqui, communicare consilia.

361. Sic Vat., cui fauet Azagr. Ceteri editores fortasse ex ingenio, vt metro consulerent, posuerunt *solatia* pro *adiutoria*. Genes. cap. 2. v. 18. *Non est bonum esse hominem solum: faciamus ei adiutorium simile sibi*. Cap. 17. Ecclesiastic. v. 5. *Creauit ex ipso adiutorium simile sibi*. Columella l. 12. c. 1. in praefat. ex Oeconom. Ciceronis: *Vt ex hac eadem societate mortalibus adiutoria senectutis, nec minus propugnacula praeparentur*. Quod autem prima in *demus* hoc loco corripiatur, nihil obest: nam etiam l. 3. v. 678. corripitur: *Iudicio, deus alme, tuo detur inde triumphus*. Aut ergo ea syllaba communis erat, aut Dracontii tempore mutata fuit eius quantitas. Tertullianus l. 1. contra Marcionem: *Dum spatium detur, et patiens pietate perennis*, nisi hic etiam legas *datur*.

363. Ex loc. cit. Genes.

364. Hic versus omissus fuerat a Vict., Fabricio, Weitzio. Riuinus, vt sensum veteri lectioni redderet, scribebat *consortia blanda* – *Coniugium sed quosque vocet*. Verus sensus ex Sirm., et Vat. constat. Pro *vxor erit* forte melius *Nouerit vxoris, quum sit*, vel *Nouerit vxoris, cuius*.

367. Ouidius 4. Trist. el. 4. *Qui duo corporibus, mentibus vnus erant*. Corippus l. 2. v. 39. *Velle tuum fac posse meum*. Riuinus ex Persio, Capella, Iuuenco, Eugenio illustrat, quod *velle* pro *voluntate* dicatur. *Par* cum infinitiuo Virgilii est Eclog. 7. *Et cantare pares*. Pro coniuge *par*, et *compar* aliquando vsurpantur. Ouidius 4. Fast. v. 97. *Illa rudes animos hominum coniunxit in vnum*, – *Et docuit iungi cum pare quemque sua*. Alii *contraxit in vnum*.

368. *Par* est duo, vt par fratrum, gladiatorum, columbarum. Fortasse *Par animus concors*, vel *Par animis concors*. In Vat. *concurrere* melius est, quam *decurrere* in aliis.

Ambo sibi requies cordis sint, ambo fideles,
Et quicunque datur casus, sit causa duorum.
Nec mora, iam venit alta quies, oculosque supinat
Somnus, et in dulcem soluuntur membra soporem.
Sed quum iure deus, nullo prohibente, valeret
Demere particulam, de qua pius ipse pararat,
Ne vi ablata daret iuueni sua costa dolorem,
Redderet et tristem subito, quem laedere nollet,
Fur opifex vult esse suus: nam posset et illam

VARIAE LECTIONES.

370. Vat. *fit* pro *sit*.
374. Sic Vat. in Sirm., Vict. *p. de quo prius l.* Azagr. *p. de quo pius i.*
375. Sirm. *Attamen ablata iuueni ne costa doleret*. Vict. *ablato*. Vat. *Sed si ablata daret iuueni sua costa dolorem*.
376. Vict. *et testem, subito*.
377. Vict. *Cur. o. v. e. suus?* Vat. *posset et illam*, alii *posset alumnam*.

NOTAE.

369. Sic distinguit Fabricius cum Vict. Sirmondus *cordis, sint ambo*. Venustius esset hiatus *Ambo sibi requies cordis, sibi ambo fideles*.

370. Cur non *Et quicumque detur*? Vide notam ad v. 361.

371. Somni per varias phrases descriptio. Somnus *supinat oculos*, quia supini iacent, qui alte dormiunt, et stertunt.

372. Membra in soporem soluuntur, quia sopor ea soluit, seu reddit languida.

374. Intelligi potest *de qua* particula, aut subintelligi *de qua* costa.

375. Ex Vat. elici potest haec lectio *Sed ne ablata daret iuueni sua costa dolorem*, vel *At ne ablata*, vel, vt edidi, *Ne vi ablata*, quod comprobatur ex v. 377. *Fur opifex vult esse suus*. Mar. Victor l. 1. Genes. v. 361. *Ergo opus aggreditur notum deus, letaque rapidum – Corda viri, tanto dissoluit languida somno, – Mentis vt experti costam subduceret vnam*; vel, vt alii habent, *Mentis vt experti pollens subducere costam . . . . Illaesis raperet membris*. Alcimus l. 1. Genes. *Cui pater omnipotens pressum per corda soporem – Misit, et immenso tardauit pondere sensus, – Vis vt nulla queat sopitas soluere mentes; – Non si forte fragor strepitus verberet aures. – Nec si commoto caelum tunc intonet axe. – Quin nec pressa manu rapissent membra quietem*. Quos versus alii aliter legunt. Opinio Caietani, ad metaphoricum, et parabolicum sensum formationem Euae ex Adami costa detorquentis, a theologis iure, meritoque exploditur. Ratio vero, quae a Dracontio redditur, cur deus Adamo soporem immiserit, S. Augustino non placet, qui somnum illum Adami interpretatur quamdam animi contemplationem, et quasi raptum, aut ecstasin fuisse existimat libr. 9. de Genes. ad lit. c. 19., et Enarrat. in Psalm. 56. num. 11. S. Ioannes Chrysostomus hom. 15. in Genes. non solum corporalem somnum in Adamo agnoscit, sed etiam rationem affert, ne ablata costa dolorem afferret. Notat vero Suarius in tract. de oper. sex dier. libr. 3. cap. 2. Chrysostomum reuelationem Adamo factam non negare, sed differre ad tempus, quo e somno iam excitatus erat. Dracontius v. 392. in ipso somno spiritualem contemplationem euenisse non obscure tradit.

377. Forte *suus*. *At posset et illam*,

Puluere de simili princeps formare puellam.
Sed quo plenus amor toto de corde veniret,
Noscere in vxore voluit sua membra maritum.
Diuiditur contexta cutis, subducitur vna
Sensim costa viro, sed mox reditura marito.
Nam iuuenis de parte breui formatur adulta
Virgo, decora, rudis, matura tumentibus annis,

VARIAE LECTIONES.

379. Vat. *sed quia plenus*.

380. Sirm. *in vxore*. Vat., Vict. *in vxorem*.

381. Azagr. *d. contecta c.*

382. Vat. *censim costa*. in Vict. desideratur hic versus.

NOTAE.

vel *et ille*. Riuinus cum editionibus antiquis *Cur opifex*, sed addit: Sirmondus mire *Cur opifex*: scribere, opinor, voluit *Fur opifex*. Coniicere libet *Fur operis vult esse sui*: *nam p.*

378. Rursus v. 397 *formare*. Etsi recte deus simpliciter *princeps* dicatur, tamen suspicor scriptum *primam*.

379. Barthius libr. 21. Aduers. cap. 2. *plenus amor* exponit *perfectus*, *nactusque florem suum*, vt *plena quies* apud Corippum.

380. Barthius loc. cit. legit *in vxoris*; fortasse intelligit, maritum noscere sua membra in membris vxoris. Scriptura Sirm. clarior est. In Vat. sensus erit, maritum noscere, sua membra in vxorem transiisse, aut esse destinata.

381. Riuinus scripturam veterem Vict., vbi deest versus seq., ita reformabat *Diuiditur cortex*, *costis subducitur vna*. – *Nam iuuenis*.

382. Riuinus aduertit, hunc versum coincidere cum vers. 400. *Et remeat sua costa viro*, *sua membra recepit*. Sed non propterea reiiciendus est: nam faciendum nunc proponitur, quod factum postea narratur. Mar. Victor hanc ipsam rationem complectitur libr. 1. Genes. *Hoc nunc turba loco stolidissima desine tandem – Quaesitis animum vanis torquere*, *nec isthic – Quaerere*, *cur hominis confecta est femina membris*, – *Quum iam a principio molli de puluere fingi – Posset*, *et ex nihilo*. *Causas desiste latentes – Scrutari*: *quamquam si coniectare licebit*, – *Ex homine effecta est mulier*, *cognatio quaedam – Mutuum*, *et alternum inter se vt misceret amorem*, – *Semet in alternis cogens agnoscere membris*. Scio, diuerso modo hos versus ab aliis editos; sed ratio eadem vtrobique ostenditur, neque vacat nunc in huiuscemodi varietatibus, quae in poetis christianis plurimae occurrunt, inter se conferendis diutius immorari.

383. Fabricius, et Weitzius cum prima editione Vict. male distinguunt *formatur*, *adulta*. Adulta virgo a Cicerone, aliisque dicitur virgo in flore aetatis, vt nubere possit. Hac significatione ep. 1. ad Cor. c. 7. v. 36. *Siquis autem turpem se videri existimat super virgine sua*, *quod sit superadulta*, *et ita oportet fieri*, *quod vult faciat*: *non peccat*, *si nubat*. Graece pro *superadulta* est ὑπέρακμος, superans tempus opportunum.

384. Oppositio in *rudis*, *matura*: erat enim *recens nata*, simulque matura. *Anni tumentes* sunt aetas, qua virgines tument, ac coniugio aptae fiunt. Cyprianus de Sodoma: *Sunt intus natae biiuges mihi*, *nubilis aetas*, – *Virginitas in flore tumet*, *iam dedita messi*. Forte *iam debita messi*. Virgilius l. 7. v. 53. *Iam matura viro*, *iam plenis nubilis annis*.

Coniugii, sobolisque capax, quibus apta probatur,
Et sine lacte pio crescit infantia pubes.
  Excutitur somno iuuenis, videt ipse puellam
Ante oculos astare suos, pater, inde maritus,
Non tamen ex coitu genitor, sed coniugis auctor.
Somnus erat partus, conceptus semine nullo,
Materiem sopita quies produxit amoris,
Affectusque nouos blandi genuere sopores.
Constitit ante oculos nullo velamine tecta,
Corpore nuda simul niueo, quasi nympha profundi.

VARIAE LECTIONES.

385. Vat. *capax quod nata p.*
386. Vict. *crescit iam infantia.* Vat. *pio fecit mox infantia.* Sirm. *crescit infantia.*
387. Vat. *ipse puellas.*
388. Vat. *an oculos tunc stare suos.* Vict. *suos pater inde.*
389. Vat., Azagr. *non tamen.* Sirm. Vict. *non tantum.*
390. Vict. *erat partus.*
391. Vict. *materiam s.*
394. Vat. *niueo quasi n.* Sirm. *niuea ceu n.* Vict. *niuei ceu n.*

NOTAE.

Statius lib. 1. Achill. v. 292. *Virginitas matura toris, annique tumentes*, et l. 2. Theb. v. 202. *Deiphilen tumida iam virginitate iugari.* Claudianus Epithal. Pall. et Celer. v. 125. *Detraxit matris gremio: matura tumescit — Virginitas.*

386. Riuinus melius ait esse cum Weitzio *infantia pubis*, quam cum Fabricio *infantia pubes*. In editione principe Vict. legitur *infantia, pubes*. Weitzius in textu edidit *pubis*, in indice *pubes*, in Emendationibus coniicit *pubis*. An autem *pubes* scribi etiam possit per *pubis*, quaestio orthographica est. Barthius lib. 23. Aduers. cap. 19. nihil mutandum censet, quia *infantia iam pubes* acumen affectat, nam modo nata iam pubes vna erat. Legit autem *creuit*, non *crescit*, quia non aucta vtique corpore, sed velut iam excreuisset, iusta statura condita est. Melius ex Vat. restituitur hic locus *fit mox infantia pubes*, hoc est, statim pubescit infantia, siue prima aetas Euae. Idem erit sensus, si legas *fecit infantia pubem*. Notandum etiam est *lacte pio*, vt v. 224. *Qui fouet igne pio*.

388. Vide, num rectius legatur *pater ipse maritus*.

389. Barthius loc. cit. emendauit *Non tamen ex coitu*, quum antea legeretur *Non tantum ex coitu*. Riuinus quidem affirmat, Barthium post Sirmondum ita legisse, sed in Sirmondo solum inuenio *Non tantum ex coitu*. Barthii restitutionem Vat., et Azagr. confirmant.

390. Barthius loc. cit. explicat: *Somnus erat instar puerperii, conceptio seminis nullius*. Sed legendum putat *conceptum est semine nullo*: ac subiungit: *Quod repetit mox mire placens sibi in constipatione acuminum*; scilicet in v. seq. Riuinus edidit *erat parcus*, in Erratis correxit *erat paruus*: nisi hoc ipsum mendum est pro *partus*. Vide l. 2. v. 316.

391. Barthius loc. cit. legit *concepit*, sed quum varietatem lectionis non animaduertat, fortasse *concepit* excidit pro *produxit*, quod ceteri habent.

394. Weitzius cum Vict. *simul, niuei ceu nympha profundi*, et intelligit Vene-

Caesaries intonsa comis, gena pulchra rubore,
Omnia pulchra gerens, oculos, os, colla, manusque,
Vel qualem possent digiti formare Tonantis.
Nescia mens illis, fieri quae causa fuisset:
Tunc deus et princeps ambos coniunxit in vnum,
Et remeat sua costa viro; sua membra recepit,
Accipit et foenus, quum non sit debitor vllus.
His datur omnis humus, et quidquid iussa creauit,
Aeris, et pelagi foetus, elementa duorum
Arbitrio commissa manent. His, Crescite, dixit

VARIAE LECTIONES.

397. Vat. *vel qualem*. alii *vt q.*
399. Azagr. *a. coniungit i.*
402. Vat. *humos cum quidquid creauit*.
404. Vat. *m. hic c.*

NOTAE.

rem, quae orta mari est. *Profundum* pro mari. vt Lucretius l. 5. dixit, *Fundarit caelum, ac terram, pontique profunda*. Dicitur mare niueum, vt canum, spumans, spumosum, quod multis confirmat Weitzius. Lectio Vat. retineri posset *simul, niueo quasi nympha profundo*. Vox *simul* redundare videtur, nisi significet *omnino*, qua significatione melius legam *semel*. Cicero pro Deiotaro cap. 3. *Quum facile exorari, Caesar, tum semel exorari soles*, id est, penitus Raderus ad spectacula Martialis p. 62. epigr. 24. al. 26. ait, a Dracontio pulchritudinem Euae comparari Nereidi, et legendum *Corpore nuda simul, niuei ceu nympha profundi*, non *Corpora nuda*, quod nescio vbi inuenerit.

395. Barthius ad Claudianum rapt. Proserpinae demonstrauit contra Iulium Scaligerum, *caesariem* a Virgilio, et aliis recte de muliebri coma dici, et libr. 21. Aduers. cap. 8. hoc ipsum confirmat, exemplumque Dracontii profert, et Apuleii libr. de mundo post med., vbi humum *caesariatam* esse dicit *viridantibus comis*. Seruius 1. Aen. 594. aliter censet.

397. Potest *vel* accipi pro *et*: sed elegantius est disiunctiue, scilicet Euam ita fuisse conditam, vt descripta est, vel qualem diuina manus potuit formare, nec lingua valet dicere.

398. Riuinus censet, hunc versum cum sequenti combinandum esse, nec a posteriori nouam periodum auspicandam. Sirmondus omnino eos separauit, et hunc versum cum praecedenti coniunxit *Vt qualem digiti possent formare Tonantis, — Nescia mens illis fieri quae causa fuisset*. Non placet. Barthius libr. 23. Aduers. cap. 19. vellet *mens illi est fieri*, quia, inquit, de solo Adamo loquitur. Fortasse voluit dicere de sola Eua: nihil enim est, cur de solo Adamo sermonem hoc loco haberi dicamus, quum versibus praecedentibus a versu 393. Euae pulchritudo tantum exprimatur.

399. Ouidius ad vers. 367. laudatus: *Illa rudes animos hominum coniunxit in vnum*. Riuinus edidit *deus vt princeps*, nescio, an casu: nam alii habent *et*.

401. Deus quamuis debitor non esset, reddidit tamen cum foenore costam Adamo, scilicet vxorem ipsam, participem generis, quam illi subdidit.

402. Vide notam ad v. 9. *Vel quidquid*.

Omnipotens, replete solum de semine vestro,
Sanguinis ingeniti natis nutrite nepotes,
Et de prole nouos iterum copulate iugales,
Et dum terra fretum, dum caelum subleuat aer,
Dum solis micat axe iubar, dum luna tenebras
Dissipat, et puro lucent mea sidera caelo,
Sumere, quidquid habent pomaria nostra, licebit:
Nam totum, quod terra creat, quod pontus, et aer

VARIAE LECTIONES.

405. Vat. *Et replete solum omnipotens de semine vestro.*
406. Editi *natos*. Vat. *natis*.
407. Sirm. *reparate*. Vat., Vict., Aug. *copulate*.
408. Sirm. *Dumque fretum terra, dum caelum s. a.* Vict. *D. f. terra, et dum caelum s. a.* Vat. *Et dum terra fretum, dum terram s. a.*
412. Hi duo versus *Nam totum*, et *Protulit* desideramus in editis, extant in Vat.

NOTAE.

405. Fortasse melius *Et replete solum omniparens de semine vestro* cum Vat., vbi est *omnipotens* pro *omniparens*. Virgilius lib. 6. v. 595. *Terrae omniparentis alumnum*. Lucretius l. 2. v. 705. *Per terras omniparentes*. Apuleius de mundo, *Omniparentis mundi amoenitas*. Neque vero necessaria est vox *Omnipotens*: deus enim, et princeps, qui ambos coniunxit in vnum, bis dixit, *Crescite, et replete solum etc.*

406. Weitzius *ingeniti* explicat *non generati, sed a deo creati*. Riuinus scribit *Sanguinis in geniti natos*, et explicat in consanguineam posteritatem. Lectio vulgata *natos nutrite nepotes* vix commodum sensum accipere potest. In Vat. recte procedit sententia: Natis vestris ex eodem sanguine nutrite nepotes, et nouas deinde generationes reparate. Exponitur enim verbum Moysis *Multiplicamini*.

407. Hoc etiam loco Sirmondus Fabricium secutus videtur, non suum exemplar ms., nam Fabricius deseruit editionem Vict., vbi est *copulate*, vt metro consuleret per *reparate*. Vat., et Augr. habent etiam *copulate*. Sirmondus edidit *reparate*. *Copula* primam habet longam apud veteres poetas; sed Licentius aequalis S. Augustini eam corripuit. *Arcti amor, copulamque tenet communis honesti*. Extat eius carmen inter opera Augustini in huius ad illum epistola 26. al. 39. Erat autem Licentius ethnicus, ne huiusmodi vitia christianorum poetarum propria esse credamus, sed aetatis potius, aut etiam vt ne vitium quidem scriptorum probabilium consuetudinem appellemus.

408. In editione matritensi *Dumque fretum terra, dum caelo subleuat aer*; sed quum discrepantia editionis Sirmondianae non animaduertatur, par est credere, *caelo* pro *caelum* excidisse. Riuinus vult *Dumque fretum terras, dum caelum subleuat aer* ex vers. 153. et seq., vbi aqua sustinere terram dicitur. Ex Vat. conicio *Et dum terra fretum, dum terram subuehat aer*. Interea dic, terram partim a freto sustineri, partim sustinere ipsum. Lucanus l. 1. v. 89. *Dum terra fretum, terramque leuabit — Aer, et longi voluent Titana labores*: quod ita exponitur, vt terra inferior aquas subleuet, aer vndique contineat, et coerceat terram quasi centrum. Hunc locum fortasse respexit Dracontius.

Protulit, addictum vestro sub iure manebit,
Deliciaeque fluent vobis, et honesta voluptas:
Arboris vnius tantum nescite saporem.
Dixerat ista deus: sanxit natura, quod inquit
Omnipotens. Mirata diem, discedere solem,
Nec lumen remeare putat terrena propago;
Solanturque graues lunari luce tenebras,
Sidera cuncta notant caelo radiare sereno.
Ast vbi purpureum surgentem ex aequore cernunt
Luciferum vibrare iubar, flammasque ciere,
Et reducem super astra diem de sole rubentem,
Mox reuocata fouent hesterna in gaudia mentes,
Temporis esse vices noscentes, luce diurna
Coeperunt sperare dies, ridere tenebras.

VARIAE LECTIONES.

415. Vat. *t. nescire s.*
417. Sirm., Vict. *O. migrare d.* Vat. *O. mirata d.*
418. Vat. *lumen*. alii *lucem*.
419. Vat. ita, sed *glabes* pro *graues*. Sirm. Vict. *Subductisque nigris collucet luna tenebris*. Azagr. *Subductisque nigris lunari luce tenebris*.
421. Vat. *p. fugientem e. ae. gemunt.*
422. Vat. *f. tiere*.
423. Vat. *s. rubente*.
424. Vat. *nox reuocata fouet h.*
425. Sic Vat., sed *diuina* pro *diurna*. alii *Temporis et requiem noscentes, luce diurna*.
426. Vat. *dies ridere*. Sirm., Vict. *diem, ridere*. Azagr. *diem redire*.

NOTAE.

416. Exprimit verba Moysis, *Dixit deus, Fiat lux, et facta est*. Statius l. 1. Theb. v. 213. *Et vocem fata sequuntur*. *Sanxit* hic est firmauit, effectu ipso confirmauit.

418. *Terrena propago* homines, qui v. 239. terrigenae dicuntur. In paradiso primi parentes ante peccatum nonnullis diebus commorati sunt, vt Pererius, et alii coniiciunt. Putant alii, paucis horis eos paradisum habitasse. Vide Suarium de oper. sex dier. l. 4. c. 8., qui probat, Euam plusquam per vnum diem naturalem fuisse in paradiso.

420. Imitatio Virgilii l. 3. Aen. v. 515. *Sidera cuncta notat tacito labentia caelo*: et l. eod. v. 518. *Postquam cuncta videt caelo constare sereno*.

425. Etsi fortasse bono sensu procedat scriptura, tamen iuuat nonnullas coniecturas diuersae lectionis proponere. *Temporis esse vices noscentes, lucis, et vmbrae, – Coeperunt ridere die, sperare tenebris*. Vel *luce diurna – Coeperunt ridere, diem sperare tenebris*. Vel *lucis, et vmbrae, – Coeperunt sperare dies, ridere tenebras*. Certe obscurum est, quod luce diurna coeperint sperare dies.

426. *Ridere* pro temnere, non curare. Tibullus l. 3. el. 6. v. 49. *Periuria ridet amantum – Iupiter*. Paulinus Petro-

Tot bona facta deus non obliuiscitur vnquam',
Quae propter hominem fecit, sanxitque manere.
Huic Dominus pietatis opem subducere non vult,
Proiicere nec plasma suum. Scit conditor aeui,
Esse nihil prorsus se praeter vbique rogandum,
Et nisi subueniat, succurrens non erit vllus.
Inde malo bonus est homini deus, omnibus auctor.
Spes, opifex, dominus, rector, dux, arbiter, index,
Continua bonitate pius, virtute modestus,
Simplicitate bonus, et culmine celsior omni.
Ibant per flores, et tota rosaria bini
Inter odoratas messes, lucosque virentes
Simpliciter pecudum ritu, vel more ferarum,
Corporibus nudis, sed nescia corda ruboris,

VARIAE LECTIONES.

428. Sirm. *hominet*. Vat. *hominem*. Vict. *Quapropter fecitque hominet, sanxitque manere*.

429. Sirm. *his*. Vict. Augr. *hic*. Vat. *huic*.

430. Sirm., Vict. *vult*. Augr. *scit c.* Vat. *Addicet ne plasma suum sit conditor aeui*.

431. Vat. *p. praeter se v.*

432. Vat. *subueniat succurret n.* videtur prius fuisse *subueniet*.

434. Sirm., Vict. *spes opifex, d.* Augr. *spes, opifex, d.* Vat. *spes opis, et d.*

435. Vat. *c. pietate bonus, v.*

436. Vat. *b. sed c.* Vict. *b. qui c.*

437. Vict. *f per t.* Vat. *bini*. alii *r. laeti*.

438. Vat. *lucetque v.*

440. Sic Vat. In Sirm. *n. et nescia c. pudoris*. – *Quae p.* Augr. *n. et n. c. liuoris*. ita Vict. sed *liuoris*? cum interrogationis nota.

NOTAE.

corius l. 2. v. 45. *Ridentes gaudenda sibi*.

428. Scriptura Vict. ab iis inuecta est, qui metro obesse putauerint *Quae propter hominem*, quum tamen vltima in *propter* tum ratione caesurae, tum ob aspirationem sequentis dictionis recte produci possit. Tertullianus l. 2. contra Marcionem. *Haec homini deus ante oculos reuocata reformat*, – *Propter quem locuples primus large omnia fecit*. Lege *primum*. Vide notam ad v. 115.

429. Riuinus cum Weitzio, et aliis edidit *pietatis opem*: sed in nota scripsit *opus* pro *opem*, forte per errorem.

430. In editis nullus est sensus *Proiicere nec plasma suum vult conditor aeui*, – *Esse nihil prorsus etc.* Ex Vat., et Augr. sumo *scit* pro *vult*.

434. Deus *index*, vt dixi ad vers. 114.

435 Libr. 2. v. 695. deus dicitur *sub pietate bonus*, et posset etiam hic legi cum Vat. *Continua pietate bonus*, vt in oratione dominicae xxi. post pentecosten, *Continua pietate custodi*. Sed quum vers. seq. occurrat *Simplicitate bonus*, non muto hic *bonitate pius*.

436. Libr. 3. v. 17. *Celsior excelsis*.

437. Forte *et laeta rosaria bini*. Elegans est *ibant bini*, scilicet duo coniuncti.

440. Riuinus vult, scribi *Corporibus*

Quae

Quae pars membrorum secretior esset habenda.
Vnde rudes scirent, quid moribus esset honestum?
Quod digitos, oculosque putant, hoc quaeque pudenda.
Publica iungebant affectibus oscula passim,
Nec rubor vllus erat, quum staret origo pudoris,
Illicitumque sibi prorsus nihil esse putabant.
Et bene credebant, quibus omnia iussit ad vsum,

VARIAE LECTIONES.

441. Vat. *quid pars*.
443. Sic Vat. in aliis *hoc membra p.*
444. Vat. *i. arrectibus o.*
447. Vict. *iussit ad vnum*.

NOTAE.

nudis, vt nescia corda pudoris. – Quae pars etc. Videlicet vnde scirent, quae pars membrorum secretior esset habenda, quid moribus esset honestum? Possis etiam coniectare *sed nescia corda, rubore – Quae pars membrorum secretior esset habenda*. Siue autem legas *ruboris*, siue *pudoris*, eadem res innuitur. Candor, vt Riuinus notat, sapit diuinitatem, pudor, et rubor opera tenebrarum consequitur.

441. Scriptura Vat. *Quid pars* potest habere hunc sensum, cur pars aliqua corporis secretior esset habenda.

444. Lectio Vat. *arrectibus* confirmare potest explicationem Weitzii ad v. seq. Sed supra v. 392. legitur, *Affectusque nouos blandi genuere sopores.* Auitus l. 2. v. 238. *Adam diffusi laetus per gramina campi – Coniugis amplexus, atque oscula casta petebat.*

445. Riuinus suspicatur *Nec rubor vllus erat, cessabat origo pudoris*. Facilius esset *erat, quum deesset origo pudoris*. Weitzius *quum staret origo pudoris* exponit de motibus corporis, qui post culpam obscoeni sunt, antea non erant. Barthius libr. 7. Aduers. cap. 20. ita explicat: *STARET ORIGO traductione a fontibus dixit, quorum origine stante nullus fluor*, quae explicatio, nisi aliud addas, obscura est. Dracontius solum videtur voluisse comprehendere sententiam Moysis Genes. cap. 2. v. 25. *Erat autem vterque nudus, Adam scilicet, et vxor eius, et non erubescebant*. Itaque *quum staret origo pudoris* recte interpretaberis, quum essent nudi: quae nuditas nunc origo est pudoris. Vel dicam potius, honestatem ipsam vocari originem pudoris: nam pudor, vt impudentiae opponitur, bonus est, et ab honestate proficiscitur, quae tamen pudorem non produxisset, nisi culpa praecessisset. Alcimus v. 21. libr. 2. *Corpora nuda videre, et mutua cernere membra – Non pudet, atque rudis foedum nil sentit honestas. – Non natura hominis, vitium sed causa pudori est*. Et postea v. 274. *Nam culpa rebellis – Fulsit, et obscoenos senserunt corpora motus. – Tunc primum nudos, dubium, quid dicere possim, – Extinctus, natusne pudor circumspicit artus. – Erubuit propriae iam mens sibi conscia culpae*. De modo autem, quo in statu integrae naturae propagarentur homines, theologi inter se dissentiunt: et nonnulli quidem Patres docuerunt, in statu innocentiae propagationem hominum futuram per creationem, non per naturalem generationis viam. Sed scholastici cum S. Thoma pro certo ponunt, futuras fuisse etiam in eo statu nuptias, et coniunctionem maris, et feminae. Addunt, defuturam motuum corporis inordinationem, non vero iucunditatem, et delectationem. Pudor autem ex inordinatione oritur. Ita fere plerique Patres.

447. Barthius l. 7. Aduers. cap. 20. af-

Arboris vnius fructu sub lege negato.
Vomere non tellus, non rastro iussa domari,
Quaerere nec sudor fructus quocumque labore
Cogitur, aut campos aliquo de fonte rigare,
Imbriferis semper pluuiis absentibus vber
Caespes, et arbitrio crescit foetura marito.

VARIAE LECTIONES.

449. Vat. *rastro*. alii *rastris*.
450. Vat. *nec sudes fructus*.
452. Vict. a. *imber - Caespes et*. Vat. *Imbre ferat nullo pluuiis absentibus aer - Caespes arbitrio*.
453. Vict. c. *fortuna m.*

NOTAE.

firmat, Dracontium citra controuersiam scripsisse *quibus omnia iussit Adonai*, quia in scriptura vulgata abest ille, qui iussit. Ad marginem vero notauerat Barthius *ius dat ad vnum*. Neutrum Riuino placet, etiamsi legas *iusserit vnus*, vel *vnum*, hoc est, deus. Praefert cum Sirmondo *iussit ad vnum*, sed pro *iussit* melius putat *cessit*. Certe si mutatio inneenda est, malim *quibus omnia cessa fuerunt*, vel *quibus omnia cesserat auctor*: nam reuera a versu 437. *Ibant per flores* nulla mentio dei occurrit. *Cedere* pro *concedere* multi christiani poetae dixerunt, quod etiam apud Ciceronem, et alios veteres scriptores reperies. De hac significatione verbi *cedo* videri potest Schroderus Obseruat. iur. ciuil. 3. 4., et Arntzenius in Miscellan. cap. 5. Sed quum codices mss. constanter exhibeant *iussit*, tentari potest *quibus omnia ius erat vti*, cum accusatiuo *vti*, vt apud Ciceronem, Lucretium, Catonem, vel *ius erat esse*, hoc est, comedere, vel *quibus omnia ius erat vnum*, vel *iussa subesse*, vel *iure licebant*: sic enim hic versus respondet superiori, *Illicitumque sibi*.

448. Supra v. 415. *Arboris vnius tantum nescire saporem*.

449. Lectio Vat. confirmatur simili Ouidii versu 1. Met. v. 101. *Ipsa quoque immunis, rastroque intacta, nec vllis - Saucia vomeribus per se dabat omnia tellus*. Virgilius vero l. 9. v. 608. dixit terram *domare rastris*.

452. Weitzius in emendationibus refert, Hoeschelium secum communicasse coniecturam Simonis Toelmani, qui legebat, et interpungebat: *Imbriferis semper pluuiis absentibus: imber - Caespes, et arbitrio crescit fortuna marito*. Scilicet in paradiso pluuiae non ceciderant: loco pluuiae ipse caespes suo succo imber sibi erat, eiusque velut mariti arbitrio crescebat fortuna, hoc est, feronia, vt Varro loquitur, aut fertilitas terrae, vnde insulae Fortunatae dictae, quod fertiles suapte natura, ac feraces sint. Verum scriptura Sirmondi proba est, quae etiam ante editionem Sirmondi Barthio se probauerat. *Imbriferae pluuiae* dicitur per hendiadyn, vnum per duo, vt l. 3. v. 21. Sententia desumpta est ex Genes. cap. 2. v. 5. *Non enim pluerat dominus deus super terram*. Alcimus l. 1. v. 227. *Nec poscit natura loci, quos non habet, imbres, - Sed contenta suo dotantur germina rore*.

453. Riuinus conficit *vber - Caespes, et a genio crescit natura marito*. Sed bene est *et arbitrio crescit foetura marito*, quod Barthius l. 7. cap. 20. exponit: *ARBITRIO MARITO*, *lubentia naturali, voluptate natiua*. Facere aliquid arbitrio est facere sponte, non iussu, aut coacte. *Foetura* pro foetu, qui non solum est partus animalium, verum etiam fructus arborum, et plantarum. Plinius l. 17. c. 22. *Vitis in macro* (solo) *etiam-*

Praeterea solis datus est locus ille duobus,
Deliciis hominum tantum constructus opacis.
Non placidas sustentat aues, non ore cruentas,
Vnguibus armatas nescit perferre volucres,
Omne genus pecudum nescit, genus omne ferarum.
Solus ibi irrepsit squamoso corpore serpens,
Fraudibus imbutus mortis, caput omne malorum,
Pectore vipereo mellitum ex ore venenum
Funereo sub dente parans spumante palato.

VARIAE LECTIONES.

454. Vat. *l. iste d.*
455. Vat. *d. ouium t.*
456. Vat. *Nec placidas sustentata naues non ore cruentas.*
457. Vat. *n. ferire v.*
460. Vat. *f. indutus m.*
461. Vict. *v. mollitum ex.*
462. Vict. *munera iam sub d.* Azagr. *fundere sub d.*

NOTAE.

si vires habebit, recisa intra iugum moretur, omnis foetura sub eo exeat. Iterum v. 616. occurrit *foetura*, *Nec carnale genus minuit foetura creando.* Dicit autem Dracontius *arbitrio marito*, quia alii solent dicere, terram producere germina *maritis imbribus*, seu *imbre marito*. Vide Peruig. Vener. *De maritis imbribus*. Mar. Victor libr. 2. Gen. v. 166. *Tum se decoctis tellus pinguissima glebis – In foetus mouit varios, quos imbre marito – Parturiens putri dissoluit rura meatu.* Alii *putrido*.

454. Quod solis Adamo, et Euae paradisus datus fuerit, exclusis aliis animantibus, ostensum est supra v. 358. ex sententia scilicet nonnullorum: nam plerique aliter sentiunt.

456. Riuinus in Erratis pro *placidas* substituit *rapidas*: inepte, excluduntur enim aues tam placidae, quam ore cruentae. Libr. 2. v. 735. *Qui placidis, saeuisque iubet etc.*

458. Supra v. 284. *Gignitur omne genus pecudum, genus omne ferarum.*

460. Mar. Victor l. 2. *Ille caput scelerum, mundi infensissimus hostis*, quem versum repetit l. 3. Prudentius Hamart. v. 203. *Hinc natale caput vitiorum: principe ab illo – Fluxit origo mali.* Deum caput virtutum antea dixerat Prudentius.

461. Tertullianus l. 1. contra Marcionem: *Circumfert miseris mixtum cum melle venenum.* Riuinus reiicit *mollitum* in Weitzio pro *mellitum*, et addit, Barthium pag. 353. Aduers. malle *exire* pro *ex ore*, quod non probat. In Barthio id non inuenio. Fortasse Riuinus notam illius ms. vidit, qua ea coniectura contineretur.

462. Barthius loc. cit. certo certius legendum ait *Funera iam sub dente parans*, quod Riuino placet. *Munera* in veteribus editionibus aperte falsum est. Ex Azagr. plausibilis scriptura erui potest *Fundere de sub dente parans*. Non adeo insolens est latinis duas propositiones coniungere. Exempla *de sub* profert Cangius in Dict. ex veteribus Act. martyr., Gregorio Magno, aliisque. Similia habet verb. *depost*, aut *de post*. Nec dissimile est *in ante*, et *ex ante*. Consule Holstenium ad acta S. Perpetuae. De veneno sub dente vide v. 287. Spumat palatum serpentis, quia venenum, saniemque vomit.

Ergo ibi liuor edax contusum dente venenum
Inuidiae mordacis habens sub fronte modesta,
Quaerit opem sceleri, per quam fallatur honestas,
Simplicitasque cadat, vel credula corda reatum
Incurrant non fraude sua, sed clade perenni.
Fortia corda viri non expugnanda per anguem
Praesensit pietatis inops, et coniugis aures
Aggreditur sub voce pia, sermone maligno
Insidiosus adit heu! mollia corda puellae,
Ingerit ore cibos crudeli funere plenos.
His semel assumptis reserantur lumina cordis,
Ac permixta bonis patuit doctrina malorum.
Poenituit nescisse dapes, et damna putantur
Temporis exacta spatia: procedere peius

VARIAE LECTIONES.

463. Omnes *vbi*. ex coniectura *ibi*. Vat. *edax coctum d.*

465. Sirm. *sceleris*. Vat., Vict. *scelere*.

466. Vat. *cadit*. Sirm., Vict. *reatus*. Aangr., et, vt videtur, Vat. *reatum*.

469. Sirm. *i. sed c.* Vict. *i. at c.* Vat. *i. et c.*

471. Vict. interpungit *corda: puellae – Ingerit o.*

473. Vat., Vict., Aangr *semel*. Sirm. *simul*.

475. Vict. *p. rescisse d.*

476. Sic Sirm. in Vat. *e. spa . . . . procedere peius – Ausum quippe nefas tentat s. m.*

NOTAE.

463. Vt sensus constet, legendum est *Ergo ibi liuor*, aut v. seq. *habet* pro *habens*, aut periodus continuanda est vsque ad vers. 469. *Praesensit etc.* Pro *contusum* fortasse melius est *concussum*, vt v. 287. *Promitur anguis bians quatiens sub dente venenum*.

469. Libr. 3. v. 404. *Tertia sors, quae lucis inops*. Hilarius Genes. de deo: *Qui natalis inops*. Mar. Victor l. 1. Genes. *Caecus mentis inops*. Sic *inops rationis*, *consilii*, *humanitatis*.

470. Posset cum Silio l. 7. v. 260. dici *Fraudisque veneno – Aggreditur mentes*.

471. Barthius l. 7. Aduers. cap. 20. *adit* accipit, vt *adire manum* apud Plautum. Sed hoc loco pro *conuenire*, *aggredi* recte *adire* vsurpatur. Legit autem et interpungit Barthius *Insidiosus adit heu! mollia corda: puella – Ingerit ore cibos*.

475. Weitzius cum Vict. *Poenituit rescisse* (hoc est, gustasse, gustando cognouisse) *dapes, et damna putantur – Temporis exacti spatio procedere peius. – Ausa quippe nefas tentat seducta maritum*. Vbi *quippe* trisyllabum est ex Barthii opinione, qui hoc, et nonnullis aliis locis versus traiectos esse affirmat, quorum restitutio peculiares notas desiderat. Riuinus lectionem nostram praefert, et explicat *Nefas ausum est procedere peius*. Sed non exponit, quid sit *damna putantur – Temporis exacta spatia*. Fortasse Dracontii sententia est, Suam damnum

Ausum quippe nefas. Tentat seducta maritum,
Et capit insontem iam noxia femina victum.
Circumuenta perit, sed circumscripta fefellit,
Nec circumscriptor serpens impune triumphat.
Nam postquam iuuenis violata mente comedit
Funereos sine lege cibos in morte futurus,

VARIAE LECTIONES.

477. Vat. *aut suum quippe*.
478. Vat. *f. vinctum*. Vict. distinguit *insontem iam n. f. victum – Circumuenta perit*.
480. Vat. sic. Vict. *circumscriptum s.* Sirm. *circumscripta s.*
481. Hic versus, et seqq. vsque ad v. 539. *Ad scelus* desunt in Vict., sunt autem versus 58., qui reperiuntur apud Sirm., Vat., Azagr.
482. Vat. *m. futuros*.

NOTAE.

putasse, quod antea abstinuerit, adeoque vltro in peius processisse.

477. Mar. Victor l. 1. v. 413. Genes. *Experti iam docta mali consortia culpae – Quaerit, et incautum fraudis male gnara maritum, – Qua periit prior, arte petit*.

478. Prudentius Dittoch. v. 3. *Tinxit et innocuum maculis sordentibus Adam*. Barthius legit *victum, – Circumuenta premit, spe circumscripta fefellit*. Putabat enim Eua, si coniugem inuitasset ad peccatum, suum ipsius alleuaturam. Riuinus notam ms. ad marginem vidit, qua Barthius coniecerat *femina rictum – Circumuenta aperit*. Ipse autem Riuinus distinguit, et legit *Et capit insontem*. *Iam noxia femina victum – Circumuenta petit, sed circumscripta fefellit*. Sed minus bene dicitur *petit victum*, non enim victus erat, quum illum petiit.

479. Pro *sed* melius esset *et*. Libenter etiam legerem *Circumscripta perit, et circumscripta fefellit*: aut *Circumuenta perit, circumscribensque fefellit*. Orentius v. 340. de Eua: *Tu cito decepta, tu cito decipiens*. Huius Orentii, siue Orientii, siue Orontii poetae pariter hispani Commonitorium carmen est eruditum, et venustum, sed multis locis deprauatum, et corruptum. Hispanicis versibus illud reddidit Emmanuel Ioseph Fernandez Vinjoy Matriti in 4. anno 1790. qui Orentium in fronte operis Sanctum appellat, nescio quo iure.

480. Tertullianus l. 2. aduersus Marcion. cap. 7. *Denique puta, intercessisse*, (deum) *puta rescidisse illum arbitrii libertatem, dum reuocat ab arbore, dum ipsum circumscriptorem colubrum a congressu feminae arcet*. Riuinus in vulgata lectione haerebat, quia hi versiculi male, et inter sese, et cum seqq. cohaerent: scribebat ergo *Iam noxia femina victum, – Ac circumscriptum serpens impune triumphat*, passiue *triumpho*, et omnino praetermisso versu praecedenti *Circumuenta*. Sed scriptura a nobis restituta plana est, ac facilis. Solum obiici posset, quod vers. seq. redditur ratio, cur serpens impune non triumphet, et nihil postea de serpente dicitur. Haec difficultas vtrique scripturae obest, adeoque potius versus hic, vbi sermo est de serpente, loco mouendus esset, quam versus praecedens *Circumuenta perit*. Ceterum versus sequens *Nam postquam* narrationem poenae Adamo, et Euae inflictae inchoat, de quibus serpens non impune triumphauit, quia deus iram venia temperauit, et resurrectionem etiam eorum post mortem decreuit.

Mox sapit infelix, quid prauum, quid sit honestum:
Cognita simplicitas, sed mox est corde fugata.
Membra pudenda putat partem, quae est prolis origo,
Et qua ventris erat digestio, turpis habetur.
Omnibus ex membris pars mundior illa putatur,
Noxia sola magis fuerat quae in corpore toto,
Os, aditus mortis, quam protulit, atque recepit,

VARIAE LECTIONES.

484. Sirm. *s.* *et m.* Vat. *sed m.*
485. Vat. *putant patremque et prolis o.*
486. Sic Vat., vbi *digesti* pro *digestio*. Sirm. *Et qua ventris erat pridem digestio turpis*.
487. Sirm. *ipsa*. Vat. *illa*.
489. Sic Vat., sed *nos* pro *os*. Sirm. *Os aditum mortis tunc protulit, atque reiecit*. in Angl. est *aditus* cetera cum Sirm. consentiunt, vt videtur.

NOTAE.

483. *Sapit* sumitur pro *scit*; exponitur enim, quid in Adamo arbor scientiae boni, et mali effecerit. Barthius l. 56. Aduers. cap. 5. notat, *sapere* pro sentire, scire, existimare proprium esse scriptorum Romae inclinantis, et Augustinum in eam rem allegat. Verum idem verbum *sapere* nonnunquam a veteribus ita vsurpatur, vt, si sciendi significationem non habet, certe non longe ab ea sit. Nunc quaedam vulgares linguae a *sapere* dicunt scire, vt hispana *saber*, itala *sapere*.

484. *Simplicitas* pro innocentia occurrit l. 2. v. 804. In eo temporis puncto, quo Adamus simplicitatem, siue bonum, et honestum cognouit, gratia excidit, bonumque amisit. Sed quid? Ignorabatne antea, quid esset honestum? Non ignorabat certe: sed per peccatum experimento cognouit bonum, quod amisit, et malum, in quod incidit, vt plerique Patres, et theologi exponunt. De cognitione etiam, qua praeditus fuit Adamus, mysteriorum supernaturalium, non leuis est quaestio: quam veram fidem supernaturalem fuisse probabilius est.

486. Scripturam Sirmondi falsam esse agnouit Riuinus, qui ex ingenio restituebat *Et partem, quae ventris erat egestio, turpem*. Ac reuera egestio proprie huic loco conueniret. Caelius Aurelianus l. 5. Tardar. c. 10. al. 8 *egestionem per ventrem* pro emissione posuit. Sed digestio ventris pro ipsa egestione, quae effectus illius est, non inepte vsurpatur. Macrobius l. 7. Saturnalium c. 4. *Ergo in ventre fit prima digestio, vt tota alimenta in succum vertantur, quidquid exceptum est, cuius faex retrimenta sunt, quae per intestina infernis e loco tradente labuntur, et officio quartae virtutis, cui expulsiuae nomen est, procuratur egestio*.

488. De lingua mala vide notam ad v. 57. *Quod hominis mala lingua tacet*.

489. Riuinus in scriptura Sirmondi suspicabatur *Os aditum mortis tunc protulit, atque recepit*. Lectio Vat. verior est: intelligo autem, partem noxiam esse os, aditum mortis, quam mortem os protulit, atque recepit, necnon linguam, et aures, vel etiam partem noxiam esse linguam, quam os, (quod ipsum est aditus mortis) protulit, atque recepit. Peccatum enim primum ore magis, quam lingua perpetratum fuit: aures autem fuerunt limina mortis, quia Eua vocem serpentis auscultauit, Adamus Euae persuasione deceptus est.

Lingua suada mali : sed et aures limina mortis .
Viderat Omnipotens , homines didicisse pudorem ,
Perdiderant quem fraude truci , dapibusque comesis ,
Errantes per prata reos , foliisque tegentes
Foecundos artus : dant agnita membra reatum .
Illicitum fas ante putant , licitumque profecto
Creditur esse nefas . Hos increpat ore tonanti
Sacrilegos , qui iura dei calcando profanant ,
Dum quaerunt vllas foliis , vel rupe latebras ;
Tunc magis obtunsi , quum credunt posse latere
Omne suum quodcumque deum , cui cuncta patescunt ,

VARIAE LECTIONES.

490. Ita Vat. , sed *lumina* pro *limina* . Sirm. *Lingua malisuada , s. e. a. limina mortis* .

491. Sirm. *omnem* . Azagr. *hominem,* sic Vat. Ex coniectura *homines* .

492. Azagr. *perdiderat* . Sirm. , Vat. *perdiderant* . Vat. *comessit* .

494. Sirm. *iam foedos artus.* Vat., Azagr. *foecundos artus* .

495. Sic Vat. in Azagr. *illicitum iustum reputant* , *l.* Sirm. *illicitum licitum reputant* , *l.*

497. Vat. *s. quos i.*

499. Vat. *Tunc m. o. , quum quaerunt p. l.* Sirm. *Hinc m. o. , quod credunt p. l.*

500. Ita Vat. , sed *tuum quocumque* pro *suum quodcumque* . Sirm. *Tunc quodcumque deum , cui cuncta creata patescunt* .

NOTAE.

490. Melius consulimus metro cum Vat. *Lingua suada mali* , quam cum Sirm. *Lingua malisuada* . Fortasse Sirmondus diuidere voluit *mali suada* . Vt *suetus* non semel trisyllabum fecit Dracontius , sic nunc *suada* . Apuleius sub fin. l. XI. Metam. *Diuini somnii suada maiestas* .

492. Peccato Adami pudor quodam sensu natus , quodam extinctus dicitur . Vide notam ad v. 445. Perdiderant igitur virtutem , quae effectrix est pudoris , et nihilominus pudore naturali afficiebantur , qui tamen bonus non est , nisi a virtute pudicitiae procedat. *Perdiderant fraude truci* , quia v. 467. dixit , *Incurrant non fraude sua* .

494. Lectio Sirmondi non displicet . Sed *Foecundos artus* pro *foecundantes* , vt antea dixit *prolis origo* , verior est scriptura . *Dant agnita membra reatum* , hoc est , reatus est , et culpa agnoscere , videre membra nuda .

495. Quod fas antea erat , illicitum putant , et quod reuera licitum esset , nisi culpa praecessisset , credunt esse nefas , vt est nuditas . Insaniebant Adamitae , qui pro nuditate exemplum Adami proferebant .

497. Confer l. 3. v 561. *Sacrilega quasi mente putem non omnia nosse* .

499. Sententia eadem est in vtraque scriptura : sed ex lectione Vat. aliud eruo, quod multo magis mihi placet, scilicet *Tunc magis ostensi , quum credunt posse latere - Obtentu quocumque deum* . De *obtentu* Virgilius l. XI. v. 66. *Extructosque toros obtentu frondis inumbrant* . De *ostensus* Lucanus l. 2. v. 192. *Vt scelus hoc Syllae , caedesque ostensa placeret* . Mar. Victor libr. I. Gen. *Tunc potes Do-*

Et merito, quia cuncta facit, fecitque iubendo.
Non fugit artificem, chalybis quae massa caminos
Sustineat, rubigo latens quae viscera ferri
Conrodat, quae missa semel fornace liquescat.
Hic non defossa prodit tellure metalla,
Promittit saxis, et non de puluere gemmas.
Scit, quibus immittat mordaces fluctibus hamos,
Retibus aut pisces fallat scrutator aquarum;
Et male venturas sperat sibi nauta procellas.
Si pluuialis hiems, aut saxeus vrgeat imber,
Non latet agricolam. Sub terris prouidus vndae
Promittit fontes designans ante saporem,

VARIAE LECTIONES.

501. Vat. *Et merito quia cuncta facit* ... deest reliquum.

502. Sirm. *a. calidos q. m.* Vat. *a. calybs quem m.* Hinc *chalybis quae*.

503. Sirm. ita. Azagr. *r. labens quae.* Vat. *r. latens quod v.*

504. Vat. *excedat quod missa*.

505. Azagr. *hinc non*.

506. Sirm. *promittens*. Vat. *promittit*.

509. Sirm. *v. spondet s.* Vat. *v. sperat sibi*.

510. In Vat. desunt verba *aut saxeus vrgeat imber*.

511. In Vat. *vndae* obscure.

512. Vat., Azagr. *ante*. Sirm. *arte*.

NOTAE.

minam fugiens euadere? tunc – Omnia cernentem sperasti posse latere? – Vt vastis lateas tenebris, celabere nunquam. Vide Alcimum l. 3. Genes.

501. Sirmondus interpungit *iubendo*, – *Non fugit*. Riuinus notat, in *iubendo* sensum omnino absolutum esse. Haec ratio infinitae scientiae diuinae redditur etiam l. 3. v. 10.

504. Ex Vat. conjicio *Excedat*, *et quae massa semel*, vel *quae missa semel fornace liquescant*.

505. De his est sermo, qui cognoscunt, vbi sint metalla ante defossam terram, et gemmas in rupibus quaerunt.

507. Statius l. 3. Silu. 1. v. 84. *Fluctiuagos nautas, scrutatoresque profundi*. Piscatores vocat *scrutatores profundi*.

509. *Sperare* accipitur etiam pro metuere mala, quae cogitamus, vel etiam pro credere futurum id, quod nolumus. *Spondet*, quod habet Sirmondus, dicitur etiam de vaticinantibus, et oraculis; sed non inuenio exempla in rebus malis futuris, quae praedicuntur.

512. Quum in Azagr., et Vat. sit *ante*, hoc retineo: et fortasse vers. superiori legendum est *vndas*, nam obscurum est id verbum in nexu literarum codicis vaticani. Sensus erit: *Prouidus promittit vndas designans fontes ante saporem*, vel in scriptura vulgata *vndae*, *Prouidus vndae promittit fontes, designans antea saporem aquarum*. Editi distinguunt *saporem*. – *Inspecta tellure semel sine flatibus etc.* Sed melius distinguendum videtur *designans ante saporem*, – *Inspecta tellure semel*. *Sine flatibus vllis*, vt in-

In-

Inspecta tellure semel. Sine flatibus vllis,
Sibila dum reticent, necdum serpente notato,
Praedicit Psyllus vim cuiuscumque veneni.
Signa videt mortis medicus, reducisque salutis,
Et negat, aut spondet victurum iudice visu,
Taedia laetitiae, vel gaudia luctibus indens.
Cur exempla damus homines praescire futura,
Quum, testante deo, doceantur nosse, quod instat?
Natio viperea, clamans, mortalibus inquit,
Signa poli nostis, praedicitis: Imminet imber,
Et veniet, nec fallit hiems, nec tardat adesse.

VARIAE LECTIONES.

513. Hi duo versus *Inspecta*, et *Sibila* non leguntur in Vat.
515. Vat. *praedixit sibilis vim*.
516. Ita Vat. in Sirm. *s. v. medicus mortis, r.*
518. Vat. *Taeda laeti vel gaudia fluctibus index*.
519. Sic Vat. in Sirm. *populi* pro *homines*.
521. Ita Vat., sed *nate* pro *natio*. Sirm. *Natio v. clamat, m. inquit*.
522. Vat. *poli noscis*, et obscure *praedicitis*.
523. Vat. *adesset*, correctum per *adesse*.

NOTAE.

specta tellure semel referatur ad *prouidum vndae*, et noua periodus inchoetur a vocibus *Sine flatibus*: quae distinctio Riuino in Erratis etiam placuit. Prouidus vndae, siue peritus scrutandi venas aquarum dicebatur *aquilex*. Plinius 26. c. 6. *Tussilago siluestris vbi nascitur, subesse aquas credunt: et hoc habent signum aquileges*.

515. De hoc versu vide num. 7. Prolegom., vbi Isidori locus de eo expenditur. Ex toto contextu liquet, legendum *Praedicit*, non *Praecidit*, vt volebat Gallandius: nam exempla proferuntur eorum, qui virtute *praedicendi* pollent, tam in praecedentibus versibus, quam in sequentibus. De Psyllis multa affert Lucanus l. 9. a v. 893., et de hac arte praedicendi solum id habet: *Tum superincumbens pallentia vulnera lambit, – Ore venena trahens, et siccat dentibus artus, – Extractamque tenens gelido de corpore mortem – Expuit: et cuius morsus superauerit anguis, – Iam promptum Psyllis vel gustu nosse veneni*. Alii *nosse venenum*. Plinius l. 7. c. 2. praeter Psyllos tradit fuisse etiam in Hellesponto circa Parium genus hominum, qui serpentium ictus contactu leuare solebant, et manu imposita venena extrahere corpori. Nonnulli putant, Psyllorum non vim propriam, aut scientiam, sed audaciam fuisse, quoniam venenum serpentum non gustu, sed in vulnere nocet, quod iam olim docuit Celsus libr. 5. cap. 27., et recentes medici pluribus confirmant. Psyllis comparantur Marsi, de quibus Alcimus l. 2. *Hinc est, laudato quod possunt carmine Marsi, – Quum tacita saeuos producunt arte dracones – Absentes etc.* Adde Plinium loc. cit.

520. Matthaei cap. 16. v. 2. seqq.

521. *Natio viperea* desumptum est ex Matth. c. 12. v. 34. *Progenies viperarum*.

Ecce genus hominum ventura scire probatur.
Nec mirum, Christi si sentit imago futurum,
Quum nos venturum moneant animalia multa.
Bucula, rana, grues, formicae, coruus, hirundo
Praedicunt pluuias, nec iam praesagia fallunt.
Quid res exanimes? testis ardente lucerna

VARIAE LECTIONES.

524. Vat. *probatum*. Sirm. *probatur*.
526. Vat. *quam nos*.
527. Vat. *bucula, rana, sues*, sed scribit *buccula*. Sirm. *ardea, rana, sues*. Ex coniectura *grues*.
528. Vat. *Praedicant p. n. i. praesapia f.*
529. 530. Sic ex coniectura: mss. *Quid res exanimes testas ardente lucerna - Scintillare oleum fungis crescentibus ignem*.

NOTAE.

524. Posset cum Vat. legi *probatum*, scilicet probatum est, homines scire ventura. Sed *probatur* videtur magis Dracontianum, vt v. 385. *Quibus apta probatur*. Vide notam ad v. 26. libr. 2.

525. Riuinus rectius putat, si legatur *Nec mirum, Christi si sentit imago futurum - Nimbum, quum moneant venturum animalia multa*: nihil enim hic de aduentu Christi. At vero in scriptura vulgata sententia nihil constat, quin de aduentu Christi quidquam cogitemus. Dracontius ait: homo ventura praedicit, nec mirum, si homo, qui est imago Christi, praeuideat, quod futurum est, quum animalia multa moneant nos, quid sit venturum. Homo *Christi imago*, vt v. 338. *caelestis imago*

527. Praestat legere *Bucula, rana* cum Vat., quam cum Sirm., et ceteris *Ardea, rana*. Virgilius libr. 1. Georg. v. 363 ex ardea signa ventorum surgentium peti docet: *Notasque paludes - Deserit, atque altam supra volat ardea nubem*. Sed paulo post de prognosticis imbrium, de quibus agit etiam Dracontius, ita Virgilius: *Nunquam imprudentibus imber - Obfuit; aut illum surgentem vallibus imis - Aeriae fugere grues, aut bucula caelum - Suspiciens, patulis captauit naribus auras, - Aut arguta lacus circumuolitauit hirundo, - Et veterem in limo ranae cecinere querelam, - Saepius et tectis penetralibus extulit oua - Angustum formica terens iter, et bibit ingens - Arcus, et e pastu decedens agmine magno - Coruorum increpuit densis exercitus alis*. Haec omnia vnico hoc versu complexus est Dracontius: itaque *sues*, quod in omnibus editis, et mss. reperitur, confidenter mutaui in *grues*, quas primo loco Virgilius memorat. Habebat autem prae oculis Dracontius totam Virgilii de prognosticis doctrinam, vt ex versibus, qui praecedunt, quique consequuntur, liquido patet. Nam etiamsi Christi nomine signa priora enunciet, quaedam tamen a Virgilio mutuatur, vt quod ait Virgilius v. 424. *Si vero solem ad rapidum, lunasque sequentes - Ordine respicies, nunquam te crastina fallet - Hora etc.* Dracontius *Nec fallit hiems*. De bucula consentit etiam Cicero in prognosticis l. 1. de diuinat. *Mollipedesque boues spectantes lumina caeli - Naribus humiferum duxere ex aere sucum*. Confer notas ad v. 54. et seqq. huius libr. 1.

529. Quidam apud Riuinum attentauerat *Quid res exanimes testor, ardentis lucerna - Scintillare videns fungis crescentibus ignem?* Et ita sententia planior Riuino videbatur, qui tamen hoc modo restituebat *Quin res exanimes*, (scilicet praedicunt pluuias) *quum testa ardentis*

Scintillare oleum, fungis crescentibus imbre?
An deus omnipotens posset nescire latebras
Rupis, et ex foliis vestis contexta caducis
Aspectanti obstare deo? Tunc voce retractus
Crimine femineo semet peccasse fatetur
Infelix coniux, in coniuge facta redundat,

VARIAE LECTIONES.

531. Vat. *Audens omnipotens p. n. tenebras.*

532. Vat. *Rupis et ex foliis . . . . contexta caducis.* lacuna relinquitur ad vocem *vestis*, aut aliam.

533. Vat., et alii *aspectus obstare*. Vat. *deo.* Sirm. *dei.* Vat. *Voce reatus.* Sirm. *v. reatum.* ex coniectura *aspectanti.*

NOTAE.

lucerna – Scintillat oleum fungis crescentibus imbre. Dracontius imitatur Virgilium l. 1. Georg. v. 390. *Nec nocturna quidem carpentes pensa puellae – Nesciuere hiemem, testa quum ardente viderent – Scintillare oleum, et putres concrescere fungos.* Ex his versibus collatis cum mss. elicui lectionem, quam edidi. Quum aer humidus esse coeperit, fauilla, quae cum fumo solet egredi, prohibita aeris crassitie residet in lucerna, et fungorum imaginem reddit, vt Virgilii interpretes explicant. Vide etiam Apuleium l. 2. Metam. ante med.

532. Redit ad id, quod dixerat v. 498. Riuinus coniicit *Rupis; an ex foliis vestis contexta caducis – Aspectus cohibere dei?* Recte esset *an*, sed sensus idem est; intelligitur enim, *et an ex etc.*

533. Sirmondus edidit *Aspectus obstare dei*: sed parum latine id diceretur. Riuinus ex ingenio *Aspectus cohibere dei.* Ex Vat. coniicio *Aspectanti obstare deo.* Posset etiam *Aspectis obstare dei*: nam olim *aspectus, aspecti* declinabatur ex Nonio c. 8. n. 15., qui duo Accii exempla allegat. Reliqua sic legit Riuinus *Tum voce creatum, – Crimine femineo se sed peccasse, fatetur – Infelix coniux, in coniuge facta retundit, – Et reus excusat, sed non purgandus habetur. – At sic participem etc.* Sirmondus legit, et interpungit *Tunc voce reatum, – Crimine femineo semet peccasse fatetur. – Infelix coniux in coniuge facta redundat, – Et reus excusat, sed non purgandus agebat. – Et sic participem etc.* Multo clariora haec sunt, vt a nobis restituuntur, *Tum voce retractus*, Adam, infelix coniux, voce dei retractus, quod eleganter dicitur de illo, qui, vnde fugerat, eo vi reducitur. Fatetur Adam, semet peccasse inductum a femina, adeoque *in coniuge facta redundat*, hoc est, peccatum partim in coniugem reiicit. *Redundo* cum accusatiuo, vt Statius l. 4. Silu. 3. v. 71. de fluuio ait: *Pandis talia faucibus redundat.* Elegantius esset *in coniugem*, sed poetice non male est *in coniuge.* Lucretius l. 6. v. 712. *Nilus in aestate crescit, campisque redundat.* Vide Gifanium in Indice. Venusta est lectio Vat. *Et reus accusat, sed non purgandus agebat*, quam librarii non intelligentes peruerterunt. Adam non solum se excusauit, verum etiam accusabat vxorem, quum ipse esset reus. Additur *sed non purgandus agebat*, et melius esset *sed non purgatus agebat.* Verbum *agere* proprie eis conuenit, qui res suas iure persequuntur, et actionem aduersus alios intentant: quo sensu actor opponitur reo. Adam ergo, qui reus erat, quique purgari non poterat, partes actoris sibi arrogauit.

Et reus accusat, sed non purgandus agebat.
Et sic participem propter solatia cladis
Conscius asciuit socius; ceu femina possit,
Ad scelus horrendum, vel saeua piacula mortis
Supplicio sociante duos, releuare reatum.
Credidit infelix: sed par sententia damnat,
Quos par culpa tenet: gradus illic temporis inter
Est tantum, nam causa ligat communis vtrumque.
Exurgit censura dei pietate seuera,
Et vitae, mortisque simul sententia fertur.
Supplicium infelix, quo mors datur, atque negatur,

VARIAE LECTIONES.

536. Sic Vat. in Augr. *Et reus excusat se, non et p.* Sirm. *Et r. excusat, sed non p.*

537. Vat. *s. cordis*, ad marg. *cladis*.

538. Vat. *seu* pro *ceu*.

539. In Vict. hic versus proxime succedit versui 480., sed in eo legitur *ac scelus*.

540. Vat. *reatum*. alii *reatu*.

541. Vat. *si* pro *sed*.

542. Sirm. Vict. et in nexu literarum obscure Vat. *inter*. Augr. *index*.

545 Vict. *ac vitae*. Vat. *Et vita est, mortisque simul sententia . . . .* deest reliquum.

546 Vict. *mors de vtroque negatur*.

NOTAE.

537. Forte legendum *cladi – Conscius asciuit socius*, vel *cladis – Conscius asciuit sociam*. Nec male est *cordis*.

538. *Conscius* absolute pro reo a Plauto, Seneca in tragoed., aliisque adhibetur. Riuinus legit *ceu femina posset*: aliae editiones, et mss. *possit*.

539. Libr. 2. v. 401. *Ad saeua piacula*. Libr. 3. v. 263. *Tam saeua piacula*.

540. In Fabricio mendum est *reuelare*, quod iam emendauerat Weitzius per *releuare*. Prima editio Vict. habet etiam *releuare*. Significat autem *releuare* minuere, leuem facere. Plinius in Paneg. c. 19. *Vt studium omnium, laboremque et tamquam exactor intenderes, et tamquam particeps, sociusque releuares*.

541. Libr. 2. v. 467. *Scelus omne peractum – Respicit auctorem, socios, cunctosque ministros – Implicat*. Confer etiam l. 2. v. 419. *Non sociant poenae, quos non innexere reatus*. Lucanus l. 5. v. 289. *Rheni mihi Caesar in vndis – Dux erat, hic socius. Facinus quos inquinat, aequat*. Arator l. 1. v. 470. de Saphira: *Cadit impia coniux – Supplicio percussa pari, quia crimine ab vno – Fit commune nefas, qualiter scelus ante peractum – Consensus fecit esse suum*.

543. Weitzius affirmat, se restituisse *nam* pro *non*. In editione prima Vict., et in secunda Fabricii inuenio *nam*. Fortasse exemplaria Fabricii variant.

545. Libr. 2. v. 697. *Leuis est sententia caeli*.

546. Legendum puto *Supplicium felix*: nam in omnibus his versibus est acumen, et quaedam oppositio: *Censura pietate seuera, vitae, mortisque simul sententia, supplicium felix, quo mors datur, atque negatur, vltio vitalis cohibita limine mortis*.

Vltio vitalis cohibetur limine mortis.
Poena mori crudelis erat, sed viuere peius.
Otia, delicias perdunt, discuntque labores,
Qui cultore deo fructum telluris habebant,
Agricola dominus quam nondum verterat vnquam.
Ipse rigator erat, sator, altor, messor, arator.
Offendunt hunc ambo pium: truduntur ab horto,
Perpetui flores nec sunt sub iure reorum,
Et vitae mors meta datur cum fine malorum.
Magna dei pietas, venia qui temperat iras.
Vita grauis hominum subducitur impete mortis,

VARIAE LECTIONES.

547. Vat. *Vlla v. c. lumine m.*, supra *limine*. Alii *limite*.
548. Vat. *v. poenis*, ad marg. *peius*.
549. Vat. *ora delicias*.
550. Vat. *t. habebat*.
551. Sirm. ita. Vat. *Agricolam dominum q non diuiserat vnquam*. forte est *quae non*.
552. Vat. *sator alter messor*: alii *s. auctor, m.*
553. Vat. *o. hunc a.* Sirm. *o. nunc a.* Azagr. *o. tunc a.* Vict. *o. haec a.* In Vat. *ortu* pro *horto*.
554. Azagr. ita. Sirm. *p. floris, non est s.* Vict. *p. floris, nec est s.* Vat. *perpetui floris, nec habet s.*
556. Sic Vat. in aliis *p. semper qui*.

NOTAE.

547. Legi etiam potest *limite mortis*. Intelligitur autem vltio in vitam hominis, cui tot aerumnis obnoxio felicitatis genus est mori, vt v. seq. declaratur, et explicatius v. 555. *Et vitae mors meta datur cum fine malorum*. Eodem recidit, si dicatur, vltionem cohiberi limite mortis vitalis, quod magis mihi probatur.

548. Forte *viuere peior*, videlicet poena.

551. Vict. facit cum Sirm., sed Fabricius pro *quam* edidit *quum* per errorem, in quem Weitzius etiam incidit. Riuinus suspicatur *Agricolae vomis quum nondum verteret agrum*. Barthius l. 7. Aduers. c. 20. spurium hunc versum putat, quo dempto clarissima est sententia. Ex Vat. coniici potest *Agricolam dominum quae nondum viderat vnquam*. Verba Genes. cap. 2. v. 5. haec sunt: *Et homo non erat, qui operaretur terram*.

552. Ex mendo Vat. *alter* lego *altor* potius, quam *auctor* cum editis. Vide l. 3. v. 315. cum nota. Cicero libr. 2. de natur. deor. c. 34. *Omnium rerum, quae natura administrantur, seminator, et sator, et parens, vt ita dicam, atque educator, et altor est mundus*.

553. Riuinus coniicit *Offendunt haec ambo pium*, vel *deum*, vt *haec* ponatur pro *hi*. Sententia Vat. recte procedit.

554. Scriptura Vat. reformari ita potest *truduntur ab horto - Perpetui floris, nec adest sub iure reorum*. Pro *est* scriptores sequioris aetatis, vt Commodianus, Sedulius, et alii, vsurpant *adest*.

555. Prudentius hymn. 5. Per. v. 527. *Finem malorum praestitit - Mortis supremus exitus*.

Quae recidiua magis conuersis corde resurgit,
Mors mundanorum requies est certa laborum,

VARIAE LECTIONES.

358. Ita Vat. ceteri *m. viuaci corde r.* 359. Vat. *r. vel certa.*

N O T A E.

358. Barthius l. 35. Aduers. cap. 10. *recidiuus* exponit *vitae restitutus, et velut excisa stirpe repullulans*, quod hoc exemplo Dracontii confirmat, et alio Paulini ad Nicetam de Christo: *Recidiuus Abel – Pascit effusi pretio redemptos – Sanguinis agnos*. Barthio opponit Riuinus, quod hoc Dracontii loco *recidiua* est a *recido*, non a *caedo*. Verum dubium non est, quin *recidiuus* pro renascenti sumatur, siue a *caedo* trahat originem, vt multi putant, siue a *recido* pro recurrere: nam recidere dicuntur, quae redeunt, seu recurrunt. Virgilius libr. 10. v. 58. *Dum Latium Teucri, recidiuaque Pergama quaerunt*: vbi Seruius interpretatur *renascentia*, et a *caedo* videtur deducere *recidiuus*. Alii minus apte *moenia, quae bis ceciderunt*, exponunt. Deberet quidem secunda in *recidiuus* esse longa, si a caedo *recidiuus* diceretur, sed in deriuatis saepe variat quantitas. Charisius hoc discrimen inter *recidiuus*, et *rediuiuus* agnoscit, quod *REDIVIVA dicimus, quae post interitum redeunt, RECIDIVA, quae ex suo casu restituuntur*. Si hoc discrimen semper seruaretur, hoc loco potius legendum esset *Quae rediuiua magis*. In editis est *viuaci corde resurgit*, quod de anima post obitum corporis superstite intelligi potest. In Vat. *conuersis corde* accipio de resurrectione etiam corporum, quae iustis hominibus ad aeternam felicitatem concedetur: de qua resurrectione postea multis argumentis agit Dracontius a v. 621.

359. Riuinus putat, hunc versum esse Eugenii Toletani, qui epigramm. 4. de bono pacis ait: *Pax fessis requies, pax denique certa laboris*, vbi ego mallem *meta laboris*. Immo quum in Dracontii versu Vat. habeat *requies vel certa*, non absonum esset legere *requies, vel meta*, sumpto *vel* pro *et*, intelligitur enim *est*, etiamsi non exprimatur. Sic v. 555. *Et vitae mors meta datur cum fine malorum*. Quod autem hic versus Eugenii sit, non assentior Riuino: extat enim in Vict., et Vat., in quibus nullam esse opinor Eugenii correctionem. Imitatus ergo est Dracontium Eugenius epigrammate illo suo. Quod attinet ad explicationem huius, et duorum sequentium versuum, audiendus est Barthius l. 54. Aduers. cap. 9. *Ita enim censet Michael Glycas Libr. 1. Annal. cum aliis priscis Patribus, sine mortis auxilio post lapsum primum parentem in perpetuis huius, quam meritus erat, vitae miseriis victurum fuisse: deum autem miseritum infelicitatis aerumnarum pro poena simul, et solatio mortem introduxisse. Producit autem Glycas testes, et fundamenta huius sibi assertionis Basilium, Chrysostomum, Gregorium Nazianzenum, et Anastasium Sinaitam . . . Sed his admissis sciendum est, nos minime terminum malis imponere, quum post vitam insolentem mortui fuerimus, sed crimina nostra simul, et eorum poenam in aliam mortem, quae nunquam moritura est, continuare: qua de re sic optime scribit Ioannes Sarisberiensis l. 21 De nugis curialium c. 27. ex vetustiore quodam scriptore ecclesiastico: Vnum est, inquit, quod totis mentis, et corporis viribus fugiendum est: quid illud sit, quaeris? turpitudo, et totius species inhonesti. Haec enim faciunt, mortem non esse terminum malorum, sed antecedentium, et succedentium copulam. Quam eandem sententiam nobis proposuit etiam Dracontius . . . Mors mundanorum etc.* Idem Barthius libr. 7. cap. 20. explicans versum, *Et male vincenti praestatur fine salutis*, ait, *Praestare est beneficio quem aliquo affice-*

Et male viuenti praestatur fine salutis.
Continuans quodcumque nocet prauumque, bonumque.
Solus in aeternum deus est regnator, et auctor,
Virtus trina deus, triplex deus omnis et vnus,
De quo speratum conceditur omne benignum,
Et quaecumque iubet, praesumptio nulla fefellit,
Nec deest effectus faciendi tempore eodem:

VARIAE LECTIONES.

563. Ita Vat. alii *Virtus vna deus, trinus deus omnis et vnus*.

565. Azagr. *nulla fefellit*. Vat. *Nec quemcumque mens praesumpsit pura fefellit*. Sirm. *praesumptio nulla refellit*.

566. Vat. *Victurum effectus non desint tempore eodem*.

NOTAE.

re. Mors eo fine beneficii instar datur mortalibus, vt salutis tandem sint compotes. Alio vero loco, vt animaduertit Riuinus, vel fortasse ad hunc locum manu scripsit Barthius, legendum esse *Et male viuenti praestat finire saluti*, quod reiicit Riuinus exponens *fine salutis*, hoc est, salutis causa. Equidem sententiam obscuram adhuc permanere puto: nam si mors est requies laborum iis tantum, qui bene viuunt, quo pacto praestatur male viuenti fine salutis, nempe salutis causa, vel vt compotes salutis sint? Et quid, rogo, est, mortem continuare quodcumque nocet prauumque, bonumque? Nam bonum cui nocet? Et si continuat mors quodcumque nocet, male viuenti cur datur salutis causa, vel fine? Riuinus mallet *Continuans quodcumque necat prauumque, bonumque*. Sed difficultas eadem est, siue *necat*, siue *nocet* legas. Existimo igitur, hanc esse Dracontii mentem, quod mors est requies laborum huius vitae, et homini male, hoc est, in aerumnis, et miseriis viuenti praestatur beneficii, et gratiae loco, quia morte molestiae huius vitae finiuntur. Versus *Continuans quodcumque nocet* cum versu sequenti coniungi posset, vt deus sit continuans vitas hominum, et quodcumque eis nocet, aduersa, et prospera. Nisi mauis ita legere *Continuum quodcumque nocet prauumque, bonumque*, vel *Continuans* neutrorum more, hoc est, quodcumque continuans, vel continuum, siue prauum, siue bonum sit, nocet, quod demum mihi vnice placet: vt sensus sit, etiam bona huius vitae, si perpetua essent, fastidium allatura, quum nec vere bona sint. Tum vers. seq. legere poteris *Solus in aeternum bonus est regnator, et auctor — Virtus trina deus*. Matth. cap. 19. v. 17. *Quid me interrogas de bono? Vnus est bonus deus*.

563. De hoc versu dictum in Proleg. num. 109. et seq., vbi de orthodoxa Dracontii doctrina contra arianam impietatem verba feci. Legesis not. l. 2. v. 69.

564. Epist. Cath. Iacobi c. 1. v. 17. *Omne datum optimum, et omne donum perfectum de sursum est descendens a patre luminum*.

565. *Praesumptio* pro audacia, nimia confidentia, obstinata animi praeparatione a Tertulliano, Seuero Sulpicio, Apuleio, et similibus scriptoribus sumitur. Nonnunquam tamen in bonam partem accipitur pro fiducia.

566. Ex Vat. coniectura oritur *fefellit — Victurum, effectus nec desunt tempore eodem*, vel *Victorem etc*.

Quem penes et sensu praecordia muta loquuntur,
Et, lingua reticente, sonat super aethera sermo,
Ac mens pura deum potius, quam lingua precatur.
Ergo operis memor ipse sui deus imperat ambos
Sedibus egressos placidis, dominentur vt orbi,
Ac totum, quod mundus habet, sub iure tenerent;
Et quod floret humus, viridis quod germinat herba,
Quod spicat messis, quod ramis parturit arbor,

VARIAE LECTIONES.

567. Azagr., Vict. *Penes quem sensum primordia multa loquuntur*. Sirm. *Quem penes et sensus primordia multa loquuntur*. Vat. *Penes quem sensu praecordia muta loquuntur*.

568. Sirm. *Et voce reticente sonat super aethera sermo*. Vict. *Et sermo retinente sonat super aethera voce*. Vat. *Et lingua reticente sonat subterra sereno*, ad marg. *sermo* pro *sereno*.

569. Vict. *hac mens*.

570. Sirm., Vict. *i. sui tunc i.* Azagr. *i. deus tunc i.* Vat. *i. sui deus i.*

571. Vat. *dominentur in orbe*.

572. Vict. *iure tenetur*.

573. Vat. *At q. f. h. v. q. germinet h.*

574. Vat. *Quod spicant messes, quod ramos p. arbos*.

NOTAE.

567. Riuinus putat scriptum *Quem mens, et sensus primordia muta loquuntur*. Barthius l. 7. c. 20. legit *Quem penes et sensus primordia muta loquuntur*, et explicat de elementis rerum omnium a deo conditis. Riuinus contra censet, hoc loco preces tacitas, ab animo profectas, linguae, et sermoni claro opponi: cui explicationi non obscure scriptura nostra fauet.

568. Weitzius legit cum Vict., et *retinente voce* exponit *retenta*. Riuino nec Weitzius, nec Sirmondus placet: quomodo enim, ait, *sermo*, *sonat*, *voce*, si *reticente*? Spernit vero, quod Weitzius ait *retinente* pro *retenta*. Ipse autem conlectat *Et sermo recinente sonat super aethera voce*. Facile refellitur Riuinus, si nostram quoque scripturam oppugnet: nam acumen Dracontii in eo est, quod preces internas animi sonare lingua reticente dicat, vt vers. praec. *praecordia muta loquuntur* simili oxymoro, et vers. seq. *mens potius, quam lingua precatur*, quo praecedentia declarantur. Paulinus Petrocorius saepe huiusmodi clamores cordis, reticente lingua, commemorat, Dracontium, vt puto, imitatus, vt l. 1. v. 380. *Ad Dominum rursus fletus, suspiria sursum, – Et gemitus, clamor cordis, vox magna tacentis*; libr. 3. v. 334. *Cor clamat, si lingua tacet*; libr. 5. v. 423. *Corde humili, celsus merito, sine murmure clamans*: libr. 6. vers. 9. *Clamantia corda – Allegant proprias sine voce, et murmure caussas*. Dracontius rursus l. 2. v. 592. *Exaudis, quod lingua tacet sub corde loquaci*, et v. 605. *Largitur peccata reis sine voce rogatus – Pectoris affectu, secreta mente, fide, spe*. Vide etiam v. 751. l. 1.

571. Legendum arbitror *Sedibus egressos placidis dominarier orbi*, et v. seq. *sub iure tenere*: aut *Sedibus exire placidis, dominentur vt orbi etc.* Sed prius illud magis placet.

572. Barthius l. 7. c. 20. legit *sub iure tenetor*. Riuinus *Si t. q. m. h. s. i. tenetur*.

574. *Spicare* est spicas emittere, transla-

Quod

Quod gemmant vites, quod amoena comantia frondent,
Flumina quod mittunt fontes, quod fluctuat aequor,
Quod pelagi trahit vnda, fretum quod litora tundit,
Murmure quod venti flantes vaga marmora crispant,
Quod generant terrae, quod flumina, pontus, et aer,

VARIAE LECTIONES.

575. Vat. *quod geminant v.*

576. Vat. *Flumina quod mutant fontes, quod fluctuat aequor*. Sirm. *Flumina, quod mittunt fontes, quod fluctuat amnis*. Azagr. ita, sed *aequor* pro *amnis*: sic etiam Vict., sed *fundit et aequor* pro *fluctuat aequor*.

577. Sirm. cum Vict. distinguit *vnda freti, quod*. Vat. *tundat* pro *tundunt*. Omnes *freti*.

579. Vat. *generant terra, quod flamma p.* Vict. *p. et aether*.

NOTAE.

te acuere, vt *inspico*. De eo verbo videndus Barthius l. 29. Aduers. cap. XI., Turnebus l. 21. c. 25. Dracontius iterum v. 587. *Ventus spicat aristas*.

575. *Gemmare* de vitibus dicunt Columella, Varro, et alii pro *gemmam*, siue *oculum emittere*. Alibi etiam Dracontius ita loquitur, vt l. 2. v. 220. *Palmite gemmato post pampinus admouet vuas*. Confer v. 719. l. 1. Weitzius explicat *amoena comantia*, *amoene comantia*, vt *amoena* positum sit aduerbialiter, vel duo adiectiua *amoena comantia* ait esse. Sirmondus distinguit (quod videtur etiam velle Weitzius) *amoena comantia frondent – Flumina*, quasi flumina amoena comantia frondeant propter arbores, quae circa flumina solent frondere, vt Weitzius in indice clare affirmat. Verum *amoena comantia* sunt loca amoena, quae ipsa frondescunt: humus enim, arbores, et siluae comantes dicuntur. *Amoena* absolute ponitur pro locis amoenis. Tacitus 3. Annal. c. 7. *Per amoena Asiae, et Achaiae*.

576. Barthius loc. cit. legit *Flumina quod mittunt, fontes quod fundit et aequor*. Riuinus intelligit, flumina a fontibus mitti, et ab aequore fundi, sed suspicatur *Flumina quod mittunt, quod fontes, fundit et aequor* In nostra scriptura sententia est; quod flumina a fontibus mittuntur, quod aequor fluctibus valet, haec omnia data sunt vsibus humanis, vt quod spicat messis, quod gemmant vites, quod floret humus etc.

577. Distinctio, siue interpunctio Sirmondi, et veterum editionum merito reiicitur a Riuino, qui legit *freti quod litora tundunt* cum Barthio, et Weitzio, et *freti* sumit pro nominatiuo plurali exemplo Lucretii, qui dixit *fretus* pro mari. Verum Lucretius, vt alii multi veteres, non *fretus freti* dixerunt, sed *fretus*, *fretus*, vt facile esset probare. Ex Vatic. igitur lego *fretum quod litora tundit*: possis etiam *freta quod litora tundunt*, producto *a* in *freta* ratione caesurae. Catullus carm. XI. ad Fur. et Aurel. v. 4. *Litus . . . . tunditur vnda*. Horatius Epod. 17. v. 55. *Saxa . . . . . Neptunus alto tundit hibernus salo*.

578. Barthius l. 7. c. 20. putat, legendum *flantes vagum in aethera crispant*, vel *vaga in aera*, vt *aer* sit neutrum. Melius l. 32. cap. 19. lectionem vulgatam retinet, multisque exemplis probat, *marmor* interdum sonare aequor. Acumen Dracontii in eo situm est, vt *vaga* cum *marmora* coniungat. Ambrosius dixit etiam *aequore crispanti*. Eius verba ascripsi ad v. 149 Consule etiam notam ad vers. 238. *Et crispante freto*.

Ventilat aestiuo quas flatu mollior aura,
Deflorat fructus, et decutit arbore flores,
Flatibus accendit flammas, et temperat aestus,
Flatibus alternis redeunt commercia vitae,
Itque, reditque suos repetendo spiritus haustus.
Et reduci vento fibrae pulmonis anhelant,
Faucibus excurrens et naribus aura vicissim
Vitales animat per membra tepentia sensus,
Atque modo gelidis, calidis nunc flatibus ora
Illustrata vigent, et tangunt flabra palatum.

VARIAE LECTIONES.

588. Vict. *quae* pro *quas*. Vat. *Ventilet ae. quas f. m. aula*, sed videtur correctum per *aura*.

589. Vict. *f. atque excutit a.*

591. Vat. *F. alterius r. commercia vitae*: editi *alternis r. comitantia vitae*.

592. Vat. *spiritus austrus*.

593. Sirm. *et duci vento*. reliqui *et reduci vento*.

594 Vat. *excurrens et n.* alii *e. in n.*

595. Ita Vict. Sirm. *v. recreat p.* Azagr. *vita laeta animat p.* Vat. *Vitales animae per m. repentia s.*

596. Vat. *et modo quae g.*

597. Vat. *tangunt labra p.* Vict. *tangit flabra p.*

NOTAE.

588. Riuinus cum veteribus editionibus *quae*, Sirmondus *quos*, vt referat ad *fructus* in vers. seq. In Vat. *quas* refertur ad *aristas*.

589. *Deflorare*, et *defloratus* legitur apud Liuium, Quintilianum, et Gellium: etsi enim varient lectiones, tamen hoc Dracontii loco confirmatur vsus verbi *defloro* pro florem adimo, vel arbore flores excutio. Weitzius ait, *deflorare* in Symmacho esse seligere. Tertullianus *deflorationem* dixit. Tentari etiam possit in Dracontio *Dat flores ventus*, vel *dat flori fructus*.

591. Scripturam Vat. *commercia vitae* facile probabis prae altera vulgata *comitantia vitae*. Vocabuli *commercium* mirus est vsus apud scriptores. Alcimus l. I. v. 99. *Spina rigens crebris inter commercia nodis – Diffundit duplicem costarum ex ordine cratem*. Desunt hi versus in nonnullis editionibus. Pulmonis officium describit idem Alcimus l. I. v. 105. *Additur et tenui pascendus ab aere pulmo, – Qui concepta trahens lenti spiramina flatus, – Accipiat reddens, reddat, quas sumpserat auras, – Inque vicem crebro pellatur anhelitus haustu*. Barthius l. 32. Aduers. cap. 8. cum Fabricio legit in Alcimo *Vt concepta*, et *Perque vices crebro*: et notat, illud *accipiat reddens* pulchre a Dracontio expressum *reducis* vocabulo *Et reduci etc.* v. 593.

593. In Sirm. *duci* videtur mendum typographicum. Vide notam ad v. 591.

596. Prudentius Apoth. v. 837. *Perspice, quam varios fundamus ab ore vapores, – Spiramus quoties animae sufflabilis auras. – Nunc flatum tepidum calor exhalatus anhelat, – [illegible]antes nebulas vdis de faucibus efflans, – Quum libet, in gelidum flabrali frigore ventum – Spiritus existit tenuis, et sibilat aer.*

597. Pro *Illustrata* fortasse aliud scri-

Vsibus humanis data sunt haec cuncta venire.
Vt similis qui factus erat de puluere Christo,
His dominaretur cunctis sub carne creatis;
Corpora corporibus seruirent cuncta subacta.
Spiritus interea seruit sine corpore ventus,
Ventus agit nubes, in nubila crassior aer
Cogitur: hinc imbres veniunt, placidumque serenum.
Ventus alit fructus, et ventus spicat aristas,

VARIAE LECTIONES.

581. Vict. *similis qua f.*
582. Vict. *is dominaretur*.
585. Vat. *n. crassius aer*.
586. Azagr. *hoc* pro *hinc*. Vict. *placidumque serenum*. Vat. C. *huc imbres v. placidumque serenum*. Sirm. *hinc i v. placidosque serenus - Ventus*. Sic Azagr.
587. Vat., Vict., Azagr. *fluctus*. Sirm. *fructus*.

NOTAE.

581. Riuinus exponens versum 571. *Sedibus egressos placidis dominentur vt orbi*, obiter emendat hunc versum, et legit *Et similis, qua factus erat de puluere, Christo - Is dominaretur cunctis*. Nunc vero ait, egregie Sirmondum legere *Vt similis qui factus erat de puluere Christo*, scilicet Verbo: sed deesse, quis fuerit, qui dominari deberet, homo scilicet, qui Saluatori suo quoad carnem excepto peccato similis conditus fuerat. Quum editio Riuini erroribus typographicis referta sit, vix veram eius mentem multis in locis assequi possumus. Existimo, eum scripturam Sirmondi approbare, ac solum mutare vers. seq. *His dominaretur* in *Is dominaretur*, vt intelligatur homo, qui dominaturus erat. Sed quum dicatur *qui factus erat de puluere similis Christo*, satis intelligitur, hunc ipsum hominem esse, qui dominari deberet. De similitudine hominis cum Christo vide notam ad v. 339.

582. Forte *sub carne creatus*.

584. Quum dixerit, corpora omnia homini seruire, addit, ventum etiam eidem seruire, etiamsi non habeat corpus. Sumit autem corpus pro eo, quod oculis videri, et percipi clare potest. Hinc aer spiritus etiam dicitur, et spiritus ad animum significandum transfertur.

585. Virgilius l. 1. Georg. v. 462. *Ventus agat nubes*. Cicero de natur. deor. l. 2. c. 39. *Aer concretus in nubes cogitur*. Virgilius l. 5. v. 20. *In nubem cogitur aer*. Etiam in Vulgata eadem est phrasis cap. 37. Iob v. 21. *Subito aer cogetur in nubes, et ventus transiens fugabit eas*.

586. Sirmondus *hinc imbres veniunt, placidosque serenus - Ventus alit fructus*. Melius videtur *placidumque serenum*, vt *tranquillum serenum*. Libr. 2. v. 801. *Splendente sereno*, et hoc l. 1. v. 68. *Violare serenum*. Ex vento enim non solum imbres veniunt, sed etiam serenitas, nam vento nubes fugantur, vt ex cap. cit. Iob patet, quem locum Dracontius exprimere videtur. *Serenum* absolute pro serenitate adhibetur non modo a poetis, verum etiam a Catone, Liuio, Plinio, Suetonio.

587. In hoc versu, et in vers. 589. Fabricius, et Weitzius cum Vict. legunt *fluctus*: Sirm. *fructus*, quod praeferendum est.

Non haec humanis tantum spiramina membris
Sunt data, sed cunctis animantibus aura recurrit.
Spiritus ille dei, quo corpora cuncta mouentur,
Omnia complectens agitat, fouet, inserit, vrget,
Vnde genus diuersa trahunt et semina rerum,
Moles et immensa, mittenda e fonte perenni.
Artificis formata manu digesta vomuntur

VARIAE LECTIONES.

598. Vat. *haec brumanis t.*
603. Vat. *Mollis ab immenso mittenda fonte perenni*. Sirm. *Mobilis immenso veniens e fonte perenni*. sic Vict., sed *nobilis* pro *mobilis*.
604. Vat. *vomantur*. alii *mouentur*.

NOTAE.

psit Dracontius, vel certe *illustrata* significat perlustrata, vt dicam ad v. 43. libr. 2. *Flabra a flatu* vox poetica est.

598. Prudentius 2. contra Symm. v. 811. *Addo aliud, nostros potant animalia fontes . . . . nostra intrat et ipsos – Aura canes, animaque leui fera corpora flata*. Multa habet Prudentius a vers. 780. l. 2. contra Symm. *Non nego communem cunctis viuentibus vsum – Aeris, astrorum, pelagi etc.*, quae simillima sunt his, quae Dracontius edisserit, et quae fortasse is legerit.

600. De spiritu diuino nunc agit, de quo iterum libr. 2. v. 32. seqq. simillimis verbis, et sententiis.

602. Barthius coniicit *Vnde genus diuersa trahunt, et semina rerum – Nubilia: immenso venit ens e fonte. Perenni – Artificis formata manu, digesta mouentur – Ordine cuncta suo*. Explicat vero: Suprema illa, et substantiarum omnium fons *ens* dicitur, ex sacra etiam scriptura, vbi dominus deus loquitur: *Qui est etc.* . . . Omne ergo ens ab immenso illo, omniumque summo fonte proficiscitur. *Nubilia* autem, quia vitae ex alto venientes nubunt velut corporibus etc. Addit autem, coniecturas has esse, et vix inuenire apud auctorem suum fidem. Difficile quidem est veram scripturam inuenire. In lectione Vat. hic est sensus: A deo genus trahunt semina rerum et diuersa, et molis immensae, mittenda e fonte perenni. Vel lege *Vnde genus diuersa trahunt, et semina rerum – Mobilium immenso veniunt e fonte perenni*. Res mobiles erunt res, quae mouentur, aut moueri possunt, aut res mutabiles, quarum aliae aliis succedunt: nam de his incipit loqui, et hoc sensu videtur accipiendum *mouentur* v. 600., hoc est, mutantur, et vers. 601. *vrget*, videlicet impellit, propellit. Verum quum l. 2. v. 33. *moles immensa* hoc eodem in argumento de mundo dicatur, lectio, et interpunctio haec probabilis occurrit *Vnde genus diuersa trahunt et semina rerum, – Moles et immensa mittenda e fonte perenni etc.* Nempe moles immensa correpto *e* in *moles*, vt in *fames*, et similibus fecit Prudentius, siue malis scribere *molis* in nominatiuo. Huc etiam facit Virgilii versus l. 6. *Spiritus intus alit, totamque infusa per artus – Mens agitat molem*.

604. Aptius videtur *vomuntur*, quam *mouentur*: nam praecedit *mittenda e fonte perenni*, ac fortasse scriptum fuit *Artificis formante manu digesta vomuntur*. Vomere, vt effundere, est large emittere. Virgilius 2. Georg. v. 462. *Mane salutantum totis vomit aedibus vndam*. Vide v. 609. *Licet euomat*.

Ordine cuncta suo: manet irreuocabile munus,
Nec tamen intereunt pereuntia lege diurna.
Quis neget vndifluos procedere fontibus amnes,
Quorum iam reditus non vnquam sperat origo?
Incessanter aquas licet euomat impete pleno,
Iacturam tamen vnda negat sentire fluenti,
Omnibus hic mos est de flammis tollere flammas,
Nec minuit quidquam detractus ab ignibus ignis.
Damna aliena solent aliorum lucra parare.
Hi quaestus cui damna parant? in fomite flammae

VARIAE LECTIONES.

607. Vat. *p. montibus a.*
608. Ita Vat. Sirm. *r. nunquam sperauit o.* Vict. *r. nunquam sperabit o.*
609 Vict. *Quas incessanter licet euomit i. p.*
611. Azagr. *hominibus* pro *omnibus*. Vat. *his* pro *hic*, aut *is*. Vict. *t. flammam.*
612. Azagr. *N. m. vnquam detractis ab ignibus ignes.*
614. Sirm. *Hic quaestus non damna parant: in fomite flammis – Detractis auferte iubar, succiditur ignis*: sic Vict., sed *his* pro *hic*, et *succenditur* pro *succiditur*. Azagr. *In quaestus non damna parant in fomite flammas – Detractae cui forte iubar subducitur ignis.* Vat. vt edidi.

NOTAE.

605. Quaerat aliquis, cur munus hoc dicat *irreuocabile*, quum versu seq. fateatur, eas res perire lege diurna. Dracontius de rerum perenni successione hic agit. Omnia igitur ordine suo producuntur, adeoque alia aliis succedunt: hoc ergo est irreuocabile munus, vt series rerum non interrumpatur.

606. Oxymorum, et oppositio: *pereuntia* non intereunt, quia etsi pereant, alia tamen eiusdem generis continua serie subrogantur. Exemplis, quae adducuntur, res manifesta fit.

607. Ecclesiastes cap. 1. v. 7. *Ad locum, vnde exeunt flumina, reuertuntur, vt iterum fluant.* Origo igitur non sperat reditus, quia occultum est, qua via flumina ad locum, vnde exeunt, redeant. *Vndifluus* pro *vndosus* vix ante Dracontii seculum inuenietur.

609. Hieronymus dixit *incessabiliter*, Zeno imperator, et Apollinaris Sidonius *incessanter*.

610. *Vnda fluenti*, seu fluminis non sentit iacturam. Non male esset *Iacturam tamen inde negat sentire fluentum. Inde*, et *vnda* saepe confunduntur in mss.

613. Barthius l. 2. Aduers. cap. 19. hanc regulam in vniuersa natura dominari ait, et eleganter hoc versu a Dracontio exprimi.

614. In tam variis lectionibus scriptura Vat. praeferenda videtur, cuius hic est sensus. Quum ex aliorum lucris damna aliorum soleant euenire, quaestus, quibus ignis ex igne accenditur, cui damna inferunt? Cui igni succiditur iubar ex eo, quod inde flamma detrahatur? Haec autem sententia clarior erit, si legatur *in fomite flammis – Detractis, cui forte iubar subducitur igni? Iubar* pro quouis splendore poni solet; sic v. 659. *Iubar ignis anheli*, libr. 3. v. 2. *Iubar aetheris. Succiditur* est subsecatur; *subducitur* erit detrahitur, subripitur, vt v. 557. *Vita grauis hominum subducitur impete mor-*

Detractae cui forte iubar succiditur igni?
Nec carnale genus minuit foetura creando.
Ecce dedit homini plusquam sibi rex deus auctor.
Formantur virtute dei mas vnus, et vna,
Et multos creat vnus homo, mansura propago
Maxima fit generis, quam paruula fudit origo.
Parua deo fuerant succedere nata peremptis,
Ni consumpta daret post secla resurgere vitae.
Sed ne sit fixum, reditus non esse sepultis,
Cordibus illorum, qui legis sancta profanant,
Annua conspiciant agris frumenta renasci

VARIAE LECTIONES.

616. Vict. *m. fortuna c.*
617. Vat. *homini linguam sibi*.
618. Vat. *formantur*. alii *formatur*.
620. Vict. *g. queis p.* Vat. *fudit*. alii *fundit*.
621. Vict. *Paruula diuini fuerat succedere cura parentis*. Sirm. *Parua deo fuerat succedere cura peremptis*. Vat. vt hic editur, sed scribit *perentis*.
622 Vict. *ne consumpta*.
623 Vat *Sed* . . . *fixum r. n. e. s.* deest *ne sit*.
625. Sirm. *conspiciunt*. Vat., Vict. *conspiciant*.

NOTAE.

tis, et v. 668. *Nuncius aurorae subductus morte diurna*. *In fomite flammae detractae* intelligitur in ipsa materia arida flammae, quae ex alio igne excipitur.

616. De *foetura* vide v. 453.

620. Barthius ex ingenio *quis paruula fundus origo*.

621. In Vict. longior est vno pede hic versus: quod vitium vt effugeret Fabricius, edidit *Paruula diuini succedere cura perennis*, – *Ne consumpta daret*. Barthius ad marginem alleuerat *Par vult diuini succedere cura perennis*, – *Ne consumpta vacet*. Riuinus explicat: Minor cura fuisset facere, vt noua succrescerent, quam vt in nihilum redacta resurgerent. Vera est haec explicatio, sed quae in nostra scriptura maxime eminet. *Parua deo fuerant* pro *paruum*, vel *parum* deo fuerat, vt libr. 2. v. 286. *Parua putant homines fluctus transire nocentes*. Ceterum a Dracontio scriptum censeo *Parua deo cura succedere nata peremptis*, vel *Parua dei cura succedere* etc. Ouidius l. 1. Met v. 47. *Numero distinxit eodem* – *Cura dei*. Id vt multo magis elegans est, subintellecto *erat*, vel *fuisset*, ita facilius excriptorum captum superabat, qui propterea, omisso *cura*, *fuerant* intruserunt.

622. *Post secla*, post mundi secula. Vide notam ad v. 86.

624. *Legis sancta* pro legem sanctam, vt *vana rumorum*, et similia. Psalm. 86. v. 32. *Si iustitias meas profanauerint*. Fabricius perperam interpungit *reditus non esse sepultis* – *Cordibus, illorum qui legis sancta profanant*.

625. Tertullianus de iudicio: *Arida sic vacuis redduntur semina terris*, – *Et penitus fixis putrescunt mortua sulcis*. – *Nonne animatur et hinc reparatis culmus aristis*, – *Atque iterum viuis flauescunt fortia granis*, – *Consurguntque no-*

Mortua per sulcos terram findentis aratri.
Maior et ex truncis surgit radicibus arbor,
Et foliis vestita viret redeuntibus annis.
Pampinus vuiferae vitis sarmenta reuestit,
Et gemmata rosis redeunt virgulta ruboris.
Ambrosio reduces rumpuntur cortice fructus,
Queis est vita fugax, et par cum flore senectus.
Fit rediuiua virens et crinibus herba renatis.
Ligna renascentur reduci sub germine cuncta:

VARIAE LECTIONES.

627. Vict. *ex trunci s.*
629. Azagr *pampinis vuifera*. Vat. *pampinus vui fete v.*, ex quo *vuiferae*. Idem Vat. *armenta* pro *sarmenta*. Sirm., Vict. *pampinus vuifera v. s. r.*
630. Ita Vat. in Sirm. *et geminata sui r.* Azagr. *et tempta rosei r.* Vict. *et geminata rosei r.*
631. Vat. *rumpunt de cortice*.
632. Vat. *Quis est vita fugax et pari flore senectus*. Sirm., Vict. *Et cui vita fugax, et par cum flore senectus*.
633. Vat. *Fit rediuina florens et c. b. r.*
634 Vat. *sub tegmine c.*

NOTAE.

uae vario cum foenore messes? Et libr. 2. contra Marcionem: *In grano latet arbor et hoc nisi terra sepultum — Putrescat, non dat decoratos arbore fructus*. Vide, si placet, quae annotaui ad Prudentium l. 2. contra Symm. v. 194.

627. Melius est *truncis*, hoc est, truncatis radicibus, quam *trunci*, quod cum Vict. Fabricius, aliaeque veteres editiones exhibent.

629. Ex Vat. expromitur *vuiferae*, quod iam Barthius excogitauerat. *Vuifer* vsurpatur a Silio, et Statio, *reuestio* a Tertulliano.

630. Mirum videtur Riuino, nec Fabricium, nec Weitzium, nec Sirmondum emendasse *Et gemmata* pro *Et geminata*. Reiicit etiam coniecturam Barthii legentis *rubetis* pro *ruboris*. Certe *gemmata* habemus in Vat., quae lectio comprobatur v. 179. *Floribus ambrosiis gemmato caespite pictus*. Sed adhuc quaerenda est syntaxis huius versus. Quid enim est *virgulta sui ruboris*, aut *gemmata rosis virgulta ruboris*? Mihi placeret *Et gemmata roseo redeunt virgulta rubore*, vt *roseo* sit dissyllabum, et significet *pulchro*, *florido*; sic enim accipitur *roseus*, vt dicam ad v. 717. Posset etiam coniectari *Et gemmata rosei redeunt virgulta ruboris*, aut *Gemmata roseo redeunt virgulta rubore*: superuacanea est enim coniunctio *et*, quum postrema in *gemmata* ratione caesurae produci possit.

632 Riuinus legebat *Est cui vita fugax*: qui testatur, Barthium diuinos hosce duos dilaudasse versiculos. Scriptura Vat. bona est, et melior fortasse, si legas *Queis et vita fugax, et par cum flore senectus*. Verbum substantiuum *est* saepe eleganter omittitur.

633. In editione matritensi *Sit rediuiua*: sed quum non indicetur diuersa alia lectio, credam, *sit* excidisse typographo pro *fit*. Crines, et comae herbarum a poetis passim celebrantur, vt aliis in locis iam notaui.

634. Riuinus censet, legendum *grana* pro *ligna*, et v. seq. *granum* pro *lignum*. Sic Tertullianus dixit, *In grano latet ar-*

Quae nunc herba fuit, lignum iacet, herba futura:
Squameus exuitur stellato tegmine serpens
Pelle renascenti, rursus redeunte iuuenta,
Reptat hians anguis per sibila guttura pandens.
Frontibus arboreis amittunt cornua ceruі,
Anguibus assumptis sed mox palmata resurgunt.
Aereas enudat aues iam penna vetusta,
Et noua subuestit reparatas pluma volucres.

VARIAE LECTIONES.

635. Vat. *quae non herba f.*
636. Vat. *s. exutus s.*
638 Vat. *per singula g. pendens*, ad marg. *per sibila*.
639. Ita Sirm., et Vict. in Azagr. *frondibus a.* Vat. *Fontibus a. a. c. cerui*, sed forte fuit *ceruі*.
640. Vict. *a. adsumptis s.* Vat. *vnguibus absumptis s.*
641. Vat. ita. Sirm., Vict. *Aeriae nudantur aues, quam penna vetusta.* sic Azagrens., sed *quam pinna vetusta est*.

NOTAE.

bor, cuius verba vide in nota ad v.625.

635. Barthius ex coniectura *lignum iacit*, hoc est, subiicit: clarius esset *lignum facit*. Sed ego existimo, Dracontium neque a Riuino, neque a Barthio intellectum: sumit enim Dracontius *lignum* hoc vers., et *ligna* vers. sup. pro materia arborum, vel virgultorum separata a radice, et igni, aut operi alicui apta: hinc italis, hispanisque *legna*, et *leña*. Ait ergo Dracontius, cuncta huiusmodi ligna iam mortua reduci sub germine renasci, et illud, quod prius herba, et germen fuit, postea iacere lignum in terra, ex quo ligno in stercus conuerso foecundatur ager, et mutua successione herba renascitur.

636. Plinius l. 10. cap. 67. sect. 86. *Salamandra, animal lacerti figura, stellatum*. Ouidius de stellione l. 5. Met. v. 460. *Aptumque colori – Nomen habet, variis stellatus corpora guttis*. De re vero ipsa Plinius l. 8. c. 27. sect 41., vt Tertullianum, Isidorum, Lucretium, Ouidium, innumerosque alios omittam.

639. Hildebertus in Physiol. carm. de ceruo: *Se iuuenemque facit, cornua quando iacit*. Plinius l. 8. c. 32. sect. 50. *Cornua mares* (cerui) *habent, solique animalium omnibus annis stato veris tempore amittunt etc.* Virgilius l. 1. Aen. v. 193. *Capita alta ferentes – Cornibus arboreis sternit*.

640. Vide eleg. Dracontii v. 67. Isidorus ex Plinio loc.cit., Origene homil.2. in Cant., et Seruio ad eclog. 8. Virgilii docet l. 12. Orig. cap. 1. ceruos inimicos esse serpentium, qui *quum se grauatos in infirmitate persenserint, spiritu narium eos extrahunt de cauernis, et superata pernicie veneni eorum pabulo reparantur*. Fortasse praestiterit cum Vat. legere *absumptis*. Cur palmata cornua ceruorum dicantur, vide notam ad v. 275.

641. Plinius l. 10. c. 24. auium quaedam genera recenset, quae pennas amittunt, et mutant. In aliorum lectione *cum penna vetusta* intelligitur, quum penna vetusta est: non enim *penna* in auferendi casu esse potest.

642. Forcellinus verbum *subuestio* praetermisit, cui nec inter barbara quidem locum dedit.

Mor-

Mortua praeterea caecorum lumina dudum,
Nube tenebrarum discussa, luce recepta,
Ad visus rediere suos, vultusque sepulti
Nocturnos perpessa dies oculatur imago.
Mortua pars hominis quoties, pars viua iacebat,
Funera viua gerens, viuax in morte cadauer,
Ac sine morte tamen vitali in morte perempta?
Et rediuiua salus reduci per membra vapore
Nascitur, et calidus repetit vitalia sensus,
Ossa tenens, venasque ciens, vdansque medullas.
Phoenicis exactam renouat deus igne iuuentam,

VARIAE LECTIONES.

645. Azagr. *v. redire s.*
646. Vat. *d. occultatur i.*
647. Ita Vat., et Azagr. in Sirm. et Vict. *pars vna iacebat*.
648. Vat. *gemens*. alii *gerens*.
649. Vat. *v. in morte*. alii *v. m.*
650. Vat. *rediuina*, sed videtur correctum per *rediuiua*.
651. Vat. *intalia* pro *vitalia*.
652. Ita Vat. in Sirm., et Vict. *c. sudansque medullas*. Azagr. *c. gignensque m.*
653. Vict. *Phoenici exactam*. Sirm. *Phoenicis exhaustam*. Azagr. *Phoenicis exactam r.* Vat. *Fenicis exacta me renouat.*

NOTAE.

643. Miracula referuntur ex euangelica historia: quibus tamen locus opportunior esset post alia naturae mirabilia opera, quae deinde enumerantur, scilicet post v. 682. *Mane resurgentem*.

646. Oxymorum *nocturnos dies*. Tertulliani verbum est *oculare*.

647. Libr. 2. v. 124 *Mortua pars hominis, pars altera viua iacebat*.

648. Oxymora *Funera viua*, *cadauer viuax in morte*. Libr. 3. v. 398. *Quum viuum terra cadauer - Sorbuit*, et v. 503. *Funere viuo*.

649. Iterum oxymora *perempta sine morte*, (scilicet pars hominis) *vitali in morte*. Eadem est sententia.

652. Riuinus lectionem veterum editionum *sudansque medullas* exponit *irrigans, perfundens medullas*, sed praeferre videtur *sudansque medullis*, vt in lusu Gallieni, *Totis sudate medullis*. Scriptura Vat. proba est, sed praeferendum videtur *vdansque medullas*, hoc est, madefaciens: quo verbo Macrobius, et Augustinus vtuntur; et a *ciens*, *vdansque* facile potuit fieri *sudansque*. Humorem medullis Dracontius etiam l. 3. v. 613. attribuit, *Humor vt absumptas intrauerit ante medullas*.

653. De syllaba media in *Phoenicis* vide notam ad v. 326. Phoenicis historiam, siue fabulam tot scriptores praesertim poetae memorant, vt infinitum esset eorum catalogum conficere. Videri in primis possunt carmen Claudiani de Phoenice, et elegia sub Lactantii nomine de eodem argumento. Scriptura Sirm. *exhaustam* rectum habet sensum: sed melius videtur *exactam* cum Vat., vt apud Ciceronem 1. Tuscul. cap. 39. *Eorum autem, qui exacta aetate moriuntur, fortuna laudatur*.

Combustusque senex tumulo procedit adultus.
Consumens dat membra rogus sine sorte sepulcri,
Ignibus extinctis iam mortua flamma resurgit,
Redditur ignis edax rediuiuo lumine candens,
Et scintilla volans incendia vasta reducit:
Et quod fumus erat, stridet iubar ignis anheli.
Igne vago rutilatur apex, fax cetera lambit,
Et cinis extinctus gelida moriente fauilla
Tollitur alta petens erecto crine vagatus.
Mortua lux sub luce cadit, perit aurea luna,
Atque per ascensus, et cornua colligit ignes,

VARIAE LECTIONES.

654. Vat. incipit *Ex* .... et nihil aliud huius versus habet.
657. Vat. *e. diuino l.*
658. Vict. *vorax*. alii *volans*.
661. Hic versus abest ab editis. extat in Vat., vbi *ciuis* legitur pro *cinis*.
662. Ita Vat. in aliis *Et caelum repetens erecto crine vagatur*.
663. Ita Vat. ceteri. *m. nox s.*
664. Vat. *per assensus et*.

NOTAE.

654. Barthius ad Claudianum p. 985. edit. 2. et 988. in notis ad carmen de Phoenice hos Dracontii versus laudat, quibus non ipse Phoenix, sed eius senex, seu senecta comburi dicitur, et *sine sorte* sepulcri, vt Claudianus ait, *falsisque sepulcris*.

656. Mortua flamma, quae resurgit, est ipse phoenix, qui hic describitur ex Imitatione Claudiani: *Arcanum radiant oculi iubar, igneus ora – Cingit honos, rutilo cognatum vertice sidus – Attollit cristatus apex, tenebrasque serena – Luce secat*. Dracontius potius videtur asserere, post ignem, quo combustus est phoenix, extinctum, iterum nouas flammas erumpere, ex quibus nouus phoenix prodit.

657. Phoenix, qui renascitur, primum est vermis lactei coloris. Lactantius de Phoenice: *Hinc animal primum sine membris fertur oriri, – Sed fertur vermis lacteus esse color*.

658. Riuinus praetulit etiam *Et scintilla volans*; sed non male est *vorax*.

660. *Rutilatur* passiue Plinius, Martianus Capella, alii. Barthius coniicit *fax cerea lambit*. Sed clarius est *fax cetera lambit*. Nimirum sensus est: Apex capitis igni quasi ardet, ceteras partes corporis flamma leuiter tangit, quia non tam rutilo ignis colore splendent. *Lambere* de flamma leuiter tangente, neque comburente Virgilius 2. Aen. v. 683. *Tactuque innoxia molli – Lambere flamma comas, et circum tempora pasci*.

663. Hactenus omnes legerunt *Mortua nox sub luce cadit*, quod confirmant simili sententia ex v. 116. *Prima dies nam lucis erat, mors vna tenebris*. Sed scriptura Vat. huic loco maxime conuenit: exempla enim apponuntur luminum, quae sub maiori luce moriuntur, et postea rursus comparent. Luna aurea dicitur a Virgilio l. 1. Georg. v. 431., et ab Ouidio l. 10. Metam. v. 448.

664. Virgilius l. 1. Georg. v. 427. *Luna reuertentes quum primum colligit ignes*.

Et dum caeca latet, reparato lumine fulget,
Mentiturque diem lux frigida, solis imago.
Lucifero redeunte polo moriuntur et astra.
Nuncius aurorae subductus morte diurna
Lucifer extinctas reficit per sidera flammas,
Et nocturnus eques iubar emicat igne corusco.
Roscida puniceum spargens aurora ruborem

VARIAE LECTIONES.

665. Vict. *latent*. Vat. *dum caelo latet r.*
670. Sirm., Vict. *exhinc nocturnis i.* Azagr. ita, sed *nocturnus*. Vat. *Et nocet vnus eques i. e. i. c.*

NOTAE.

Ascensus siderum apud Plinium l. 29. c. 4. significat eorum eleuationem supra orizontem, vt nonnulli explicant. Dracontius *ascensus* lunae sumit pro incremento, et tempore, quo crescit. Sed vix dubito, quin legendum sit *accessus*. Macrobius l. 1. in Somn. Scip. cap. XI. *Nec dubium est, quin ipsa* (luna) *sit mortalium corporum et auctor, et conditrix, adeo vt nonnulla corpora sub luminis eius ACCESSV patiantur augmenta, et hac decrescente minuantur*. Fortasse etiam in Plinio legendum est *accessu siderum*; nam de incremento lunae loquitur loc. cit.

666. Drepanius in hymno trium puerorum: *Hunc gelido fulgens collaudet lumine luna*. Supra v. 52. *Quid lunae frigidus orbis*, vbi dixi, cur *frigida* luna dicatur.

668. Supra v. 557. *Subducitur impete mortis*, et l. 3. v. 114. *Puerosque neci subduceret*. Mors diurna est mors, quam lucifero dies infert.

669. Lucifer per sidera, nempe noctis tempore, reficit suas flammas, siue clare lucet. Vide not. ad v. 682.

670. Barthius legebat *Exit nocturnis*, (hoc est, tenebris) *iubar emicat igne corusco*. Sane scriptura vulgata obscura est *Exhinc nocturnis iubar emicat igne corusco*, quae facilius reformari posset *Exhinc nocturnum iubar*. Ex Vat. lumen aliquod accipimus, ex quo hic locus restituatur, scilicet *Et nocturnus eques iubar emicat igne corusco*. Fauet etiam Azagr. *Exhinc nocturnus iubar*: ex hoc igitur codice, et ex deprauata lectione Vat. *Et nocet vnus eques* conficitur *Et nocturnus eques*. Adeo nulla est tam corrupta scriptura, ex qua interdum fructus aliquis non percipiatur. Notandum etiam est, reconditam Dracontii doctrinam imperitis librariis occasionem corrumpendi eius carmina dedisse. Poetae, vt lunae bigas, soli quadrigas, sic lucifero equum tribuebant. Statius l. 6. Thebaid. vers. 237. *Roscida iam nouies caelo dimiserat astra – Lucifer, et totidem lunae praeuenerat ignes – Mutato nocturnus equo*. Claudianus l. 2. De raptu Proserp. v. 121. *Dum meus humectat flauentes lucifer agros – Roranti prouectus equo*. Ouidius 2. Fast. v. 314. *Hesperus et fusco roscidus ibat equo*, et Met. l. 15. v. 189. *Cumque albo lucifer exit – Clarus equo*. Dicitur *nocturnus eques iubar* per appositionem, nisi malis legere *Et nocturnus equo iubar emicat*. In masculino genere *iubar aureus* dixit Seuerus in carmine de Aetna, et Ennius apud Priscianum l. 5. *Interea fugit albus iubar Hyperionis cursum*: quod de lucifero accipio, qui oriente sole fugit. Alii legunt *Hyperionis cursu*.

671. Aurora *roscida* dicitur ab Oui-

Ducit vbique diem, periturum noctis ab vmbris:
Et tamen haec de sole perit, quo missa rubebat.
Sol oculus caeli, famulus super astra tonantis,
Cuius ab immensis languescunt sidera flammis,
Ni gelidis animetur aquis per caerula ponti.

VARIAE LECTIONES.

673. Vat. *Sole premit commissa rubebat*, ad marg. obscure *perit*. Vict. *petit*.
674. Vat. *sola cuius caeli*.
675. Vict. *ab aspectu I s. caeli*.
676. Vict. *ne g. animetur a.* Sirm. *ni g. animetur a.* Vat. *ni g. animantur a.* supra *animentur*.

NOTAE.

dio, Seneca in trag., et Coripo. Virgilius l. 12. v. 77. *Quum primum crastina caelo – Puniceis inuecta rotis aurora rubebit*.

673. Barthius legit *quoi missa*. *Quo missa* est *a quo missa*, quia aurorae splendor solem nunciat, et a sole oritur. Fabricius, et Weitzius cum Vict. ediderunt *de sole petit*, neque aduerterunt errorem, qui clarus esse videtur: nam sensus est, auroram splendore solis obrutam perire.

674. Ambrosius Hexaemer. libr. 4. c. 1. *Sol oculus est mundi, iucunditas diei etc.*, et de arca, et Noe c. 7. *Ipsi* (sol, et luna) *sunt quidam mundi oculi*. Dracontius in eleg. v. 243. *Sol oculus caeli*. Ouidius 4. Met. v. 227. *Omnia qui video, per quem videt omnia tellus, – Mundi oculus*. Alii legunt *Mundi oculis, mihi crede, places*, eodem sensu, vt sol oculus mundi dicatur. Capella in hymno solis l. 2. *Mundanusque oculus, fulgor splendentis olympi*. Aegyptii insculpebant sceptrum, in eoque speciem oculi exprimebant, quo signo Osirim monstrabant, significantes, eum solem esse, *quia solem Iouis oculum appellat antiquitas*, ait Macrobius l. 1. Saturn. cap. 21. Vide Barthium l. XI. Aduers. c. 3., et Roam l. 1. Singular. c. 15. Solem *famulum* dei dixit etiam Prudentius l. 1. contra Symm. v. 343.

675. Forte *languescant*, vt cohaereat cum vers. seq. *Ni gelidis animetur aquis*.

676. Riuinus lectionem Sirmondi videtur approbare *Ni gelidis animentur aquis*. quia sidera in altero hemisphaerio quasi reuiuiscunt refrigeratione marina. In Sirmondo *animetur* Riuino fortasse videtur mendum typographicum: sed in edit. matritensi idem verbum profertur, neque ex cod. Aragr. discrepantia notatur. Barthius aliquid aliud latere credens pro *animentur* substituebat vel *vannentur*, vel *pascantur*. *Vannere* est vanno, seu cribro fruges mouere, ventilare, cribrare. Sed *vanni* sidera quid sit, non assequor. *Pascantur* vero non alium sensum habet, quam *animentur*. In Sirm., et Aragr. scriptura *animetur* poterit intelligi sol. Ad vers 24., et 25. probaui, flammas, et ignes caelestes ex contrario elemento, aqua scilicet nutriri, vt veterum quidem erat opinio: cui ansam praebet experientia, qua cernimus stellas tunc maxime scintillare, quum viciniores sunt horizonti, aut quum frigidus, et gelidus est aer. Sententia ergo Dracontii haec esse poterit: Sidera ob immensum ardorem solis deficient, nisi aquis ponti animentur. Sed quum Dracontius docere videatur vers. 224., stellas solis lumine non minus quam lunam fulgere, praeferenda est lectio Sirmondi *Ni gelidis animetur aquis*, scilicet nisi sol aquis pasceretur, tantus eius esset ardor, vt sidera deficerent, et ab immenso splendore solis obscurarentur. Nisi dicamus, Dracontium modo ex quorumdam, modo ex

Occidit ipse dies, super aequora sole cadente,
Aequore mersus obit, nouus aequore mane resurgit.
Vespere nocturno radiata luce rubentem
Purpureis abscondit aquis, redditque diurne
Depositum natura suum sub nocte sepultum,
Mane resurgentem, de fluctibus orbe refecto.
Tot simul exemplis moniti, defuncta renasci
Credamus virtute dei, qua cuncta creauit,
Et generata vigent sub nutritore Tonante:

V A R I A E   L E C T I O N E S.

677. Vat. *occidet ipse*.
678. Ita Azagr., et Vat., sed Vat. *abit* pro *obit*. Sirm. *et quo demersus n.* Vict. *et quo conuersus n*
679. Sirm. *nocturno hunc radiata*. Vict. *hac* pro *hunc*. Vat. *nocturno radiat vlixe rubentem*.
680. Vat. *P. attollit aquis*. Vict., Vat. *diurnae*.
681. Vict. *dispositum n.*
682. Ita Vat. in Azagr. *f. ore recepto*. Sirm. Vict. *f. orbe recepto*.
684. Vict. *qua*. Sirm. *quae*. in Vat. deest hic versus.
685. Azagr. *tonanti*. Vat. *tonantem*, ex correctione *tonante*.

N O T A E.

aliorum diuersa sententia loqui.

677. Simili modo id explicat Tertullianus de iud. Dom. *Sidera cuncta cadunt, iterumque renata nitescunt, – Et dies in densa moritur cum lumine nocte, – Occidit et iam nox rebus mox luce retectis, – Iamque suis alia atque alia dies surgit ab astris, – Solque cadit, splendorifero qui lumine clarus, – Lux perit vmbrato venienti vespere mundo*: quae omnia ad resurrectionem corporum comprobandam profert. Barthius duo hemistichia transposita hoc loco censebat: sed in nostra lectione omnia recte se habent.

679. Ex Vat. bene omittitur *hunc*, vel *hac* post *nocturno*: sed addi posset post *radiata*, scilicet *radiata hunc luce*.

680. Weitzius *purpureas aquas* intelligit propter radiorum solis fulgorem. Mare *purpureum* dicitur v. 78., vbi plura de hoc epitheto disputaui. Barthius libr. 33. Aduers. cap. 16. legit *redditque diurnae*, et intelligit *luci*. Riuinus existimat, apponendam esse parenthesim *aquis* (*redditque diurne – Depositum natura suum sub nocte sepultum*) – *Mane etc.* Sirm. *diurne* aduerbium a *diurnus*, quod placet, etiamsi non occurrat exemplum. Ponitur pro *die*, vel singulis diebus. Libr. 3. v. 602. *Et lacrymas intende meas, quas fundo diurne*.

681. Barthius loc. cit. eleganter *depositum* naturae solem a Dracontio appellari ait, quod similibus exemplis confirmat. Sed hic aduertendum est, depositum rei veluti mortuae dici: quo etiam respicit Lactantius in carmine de Phoenice: *Depositi tanti nec timet illa fidem*. Hinc depositum a christianis sepulcrum dictum: et *depositus* pro *mortuus*, vel potius *humo mandatus* in veteribus inscriptionibus christianis saepius reperitur.

682. Riuinus scribendum opinatur *orbe reducit*, vt sensus constet. Verum egregie constat sensus, si cum Vat. scribatur *orbe refecto*, scilicet orbe solis refecto fluctibus. Vide notam ad v. 25. et 676. *Reficere flammas* supra v. 669.

684. Forte *qua cuncta creata, – Et generata vigent*.

Qui quum regna poli teneat stellantis, et alti,
Aera concludit, terram leuat, aequora soluit;
Et totum capit vna manus, quod sermo creauit.
Vnus vbique deus, dum iussio rumperet vna,
Qui tantum pius est, quantum decet omnipotentem,
Et nulla virtute minor, nisi verberis ira,
Et voto, nam sponte bonus pietatis amore.

VARIAE LECTIONES.

686. Azagr. *teneat stillantis et*. Vict. *s. et aptum – Aera c.*

689. Vict. ***dum iussu r. ima***. Vat. ***Vnus vbique . . . . . . dum iussio r. vna***. deest ***deus***.

692. Editi ***Sed votis, et sponte bonus, pietate et amore***. Vat. ***Sed voto nam sponte bonus pietatis amore***. Hinc ***Et voto etc.***, vt editum est.

NOTAE.

686. Weitzius legit ***et aptum – Aera***, et in indice exponit ***contiguum, connexum***.

688. Lactantius, siue Fortunatus, siue quis alius auctor carminis de Resurrectione Domini: ***Cuius clauduntur cuncta pugillo***, Venantius Fortunatus in hymno de B. Virgine: ***Mundum pugillo continens – Ventris sub arca clausus est***. Pulchre ait Dracontius, omnia, quae sermone, seu voce dei creata sunt, vna eius manu contineri.

689. Quum in Vat. desit vox ***deus***, coniectura duci potest, an legendum sit ***quod sermo creauit – Vnus vbique dei, dum iussio rumperat vna***. vel ***sermo creauit – Vnus, vbique chaos dum iussio rumperet vna. – Qui tantum etc.***, vt v. 685. ***Qui quum***, v. 693. ***Quem mens etc.***, vbi intelligitur deus. Obscurum est ***deus, dum iussio rumperet vna***, vel ***dum iussu rumperet ima***. Barthius ***rumperet*** explicat, dum rumpere posset. Sed rei obscuritas non tollitur. Clarum erit, si legas ***dum vox erumperet vna***, vel si accipias ***rumperet*** pro ***erumperet***, scilicet dum iussio rumperet vna, quasi erumperet, vt ***verto*** pro ***euerto*** ponitur, et similia alia sunt exempla. Sed mihi verosimilius videtur, a Dracontio scriptum ***dum iussum rumperet vnum***: libenter enim Dracontius veterum peculiares quasdam phrases imitatur. ***Rumpere vocem*** pro aperire viam voci dixerunt Virgilius, Ouidius, Silius, et alii. ***Rumpere questus*** pro ***queri*** Virgilius 4. Aen. v. 553. ***Tantos illa suo rumpebat pectore questus***. Claudianus l. 2. de rapt. Proserp. v 249. ***Et questus ad nubila rupit inanes***. Sic melius, quam alii ***fundit inanes***. Silius l. 4. v. 458. ***Gemitumque ad sidera rupit***. Hinc ***rumpere iussum*** pro iubere. Legendum igitur, vt ego arbitror, ***quod sermo creauit – Vnus vbique deus dum iussum rumperet vnum***, vel ***quod sermo creauit – Vnus vbique deus dum iussum rumperet vnum***: et venustatem habet ***vna manus, vnus sermo, vnum iussum***.

690. Vide notam ad v. 30. et seqq., et ad v. 88.

692. Libr. 3. v. 16. ***Iustitiae monitor, sed plus pietatis amator***. Lego autem ***Et voto***, videlicet et voluntate puniendi. Sententiam eandem versibus persequitur Mar. Victor l. 1. Genes. v. 462. ***Sed sancta parentis – Desperare vetat pietas, clementia cuius – (Fas dixisse mihi, fas sit quoque dicta probasse) – Iustitiam excedit etc.*** Apud Riuinum quidam tentabat ***Sed totus est sponte bonus***, quod Riuino non arridebat.

Quem mens pura iuuat hominum, non victima supplex,
Vt se poeniteant sceleris mala vota reorum,
Et noua succedant animorum corda piorum.
Ille etenim deus est, quem nulla retardat origo,
Cuius ab aspectu montes, et saxa fluescunt
In cineres, et puluis erit, quae dura rigebat:
Qui, visa tellure simul, mox pondera mundi
Concutit, et subitum monstrat vaga terra tremorem,

VARIAE LECTIONES.

695. Sirm., Vict. ***succedant***. Vat. ***succendant***. Azagr. ***succendent***.

696. Vat. ***I. enim d. q. n. retraxit o.***

697. Sirm., Vict. ***fluiscunt***. Azagr. ***fluescunt***. Vat. ***fluuntur***, ad marg. ***fluescunt***.

698. Sic Vat. Sirm. ***erit***, ***quem dura ligabant***. Vict. ***quod***.

699. Vat. ***semel***: alii ***simul mox***.

700. Editi ***subito***. Vat. ***subitum***.

NOTAE.

693. Vide comment. ad Prudentium hymn. x. Perist. v. 346. Intellige, victimam sine mente pura deo non placere.

694. Mirum videtur Riuino, et est quidem mirum actiue ***poeniteant se sceleris***. Suspicatur ***Aut si poeniteat sceleris***, id est, nisi mens pura adsit, (vt vers. praec. dixit,) saltem cor accedat contritum. Leuiori mutatione restituetur ***Vt si poeniteant sceleris mala vota reorum***, aut ***Vt sic poeniteant***, aut ***Ausi poeniteant etc.*** In elegia v. 100. ***Si sceleris facti mens rea poeniteat***, et v. 304. ***Ni peccata dolens poeniteat sceleris***. Cum simili nominatiuo rarum est ***poeniteo***, sed ita tamen vsurpatur a Pacuuio, Iustino, et Liuio: etsi apud hunc varia est lectio.

695. Cur Riuino magis placeat cum Weitzio ***voce piorum***, quam cum ceteris ***corda piorum***, causam non video. Quid quod in Weitzio mendum typographicum puto ***voce piorum***? Nam Weitzius Fabricium sequitur ducem, neque ab eo discedit vnquam, quin rationem emendationis proferat: hoc autem loco penitus silet.

696. Sensus verborum obuius est, deum verum esse, qui sine principio est: sed ex versibus seqq. colligi potest, ***quem nulla retardat origo*** significare potestatem dei in rebus illico creandis. Eodem respicit Vat. ***retraxit***.

697. Isaias cap. 64. v. 1. ***A facie tua montes defluerent***: v. 3. ***A facie tua montes defluxerunt***. Augustinus etiam verbo ***fluesco*** vsus est. Guntherus imitari videtur Dracontium in praef. l. 10. ***Vrbs fluit in cinerem***: et l. 10. v. 470. ***Castrensibus oppida flammis - In cineres collapsa fluunt***. Riuinus scribit ***fluiscunt*** in Erratis. Vide notam ad v. 443. l. 3.

698. Fabricius, et Weitzius cum Vict. ***quod dura ligabant***. Riuinus coniicit ***puluis erit***, ***quem gleba ligabat***, vel ***quem rura ligabant***. Verum hic sermo adhuc est de saxis in cinerem, et puluerem redactis. Retinenda igitur est lectio Vat. ***puluis erit***, ***quae dura rigebat***, hoc est, quae antea saxum erat. ***Puluis*** in genere feminino, quod minus vsitatum est, librarios ad corrumpendum locum mouit.

699. Psalm. 17. v. 8. Psalm. 76. v. 19. et 103. v. 32. ***Qui respicit terram, et facit eam tremere***. Maius id est, quam quod de Ioue ethnici dicunt: ***Nutu tremefecit olympum***. Vide notam ad v. 704.

Ac formidatos ostendit pendula motus.
Alueus expauit violento vertice torrens,
Dum reduces sentiret aquas, et sisteret amnem
Visa dei facies, et marmora glauca fugaret
Gurgitis aequorei, quo mundus cingitur omnis,
Et pelago spatiante fretis, ac litoris aestu.

VARIAE LECTIONES.

701. Vat. *ac formidatus*.

702. Ita Vat. in Azagr. *violento v. turgens*. Sirm., Vict. *violato v. turgens*.

703. Vat. *s. amnes*.

706. Vat. *l. aestus*.

NOTAE.

Scriptura Vat. sustineri posset: nam *semel* pro *simul* interdum ponitur.

701. Intellige montes ipsos quasi pendulos videri. Verba cap. 9. v. 5. et 6. Iobi sunt: *Qui transtulit montes, et nescierunt hi, quos subuertit in furore suo. Qui commouet terram de loco suo, et columnae eius concutiuntur*. Quae de terrae violento motu Dracontius exponit, vt plerique interpretes. At Didacus Stunica (Zuñiga) Augustinianus, seculi XVI. politus auctor, in Comment. in Iobum existimat, hunc locum explicari posse ex sententia Pythagoricorum opinantium, terram moueri natura sua. *Denique*, ait, *nullus dabitur scripturae sacrosanctae locus, qui tam aperte dicat, terram non moueri, quam hic moueri dicit*. Hanc opinionem acriter refellit Pineda ad loc. cit. Iob.

702. *Alueus violato vertice turgens* in Sirm. lectione est alueus aquis ad originem retortis tumidus. In nostra scriptura est alueus exaestuans, inundans, et impetu fluens, qui dum ita flueret, expauit, quod reduces sentiret aquas. Refertur miraculum aquarum Iordanis, quae steterunt, vt illac populus Israel transiret. Iosue cap. 3. v. 15. *Iordanis autem ripas aluei sui tempore messis impleuerat*. Id nostra lectione indicatur: quod sequitur vers. 16., scripturam Sirmondi confirmat: *Steterunt aquae descendentes in loco vno, et ad instar montis intumescentes apparebant procul*.

703. Prudentius hymn. 12. Cath. vers. 178. *Refluentis amnis alueo*.

704. Sic v. 697. *Cuius ab aspectu*, et v. 699. *Qui visa tellure*. Psalm. 76. v. 17. *Viderunt te aquae, deus, viderunt te aquae, et timuerunt*. Alibi in sacris literis *a facie dei, a facie tua*. Ponitur *facies* pro praesentia, vnde ab scriptoribus ecclesiasticis frequenter vsurpatum est *in facie mundi, in facie ecclesiae, in facie publica*, et simpliciter *in facie* pro *palam*. Ludouicus Legionensis de nominib. Christi nomen hoc Christi proprium esse ait *faciem dei*, aut *faciem*, (hispanice *fazes*) quia saepe in sacra scriptura *facies dei* Christus esse intelligitur. Postrema verba huius versus pertinent ad miraculum maris rubri, quod interruptum iter populo Israel praebuit, vt fusius narratur libr. 2. v. 160. seqq. Planior esset sententia, si legeretur *Visa dei facies: haec marmora glauca fugauit*. Sed aliud magis poeticum est. Vide Exod. c. 14.

705. Prudentius l. 1. contra Symm. praef. v. 10. *Caerulei proelia gurgitis*. Virgilius, Ouidius, Statius, aliique simili modo *gurges* pro mari vsurpant. Libr. 2. v. 485. iterum, *Gurgitis aequorei*. Pro terra ponitur *mundus*. Mela in princ. oper. *Terra sublimis cingitur vndique mari*. Nonnulli vniuersam terram insulam appellarunt.

706. Obscurus versus, et, nisi fallor, corruptus. Vide, num restituendum sit

Qui

Qui de thesauris ventorum flamina mittit,
Et frenat rapidas in tempestate procellas.
Grandinis, atque niuis, qui nouit, quae sit origo,
Qui dat fulmineos collisis nubibus ignes,
Qui laxas abscondit aquas, et continet imbres,
Qui scit, quo nitidus crystallus ventre creatur;

VARIAE LECTIONES.

707. Vict. *flamina*. Sirm. *flumina*. Vat. *Et iud. . . . . aurus ventorum flammea mittit*.
708. Vat., Vict. *rapidas*. Sirm. *rabidas*.
709. Vat. *niuis venientis quae*.
710. Hic versus deest in Vat.
711. Vat. *Qui saxis abscondit aquas, et condidit ignes*. Sirm., Vict. *Qui laxas abscondit aquas, et continet imbres*. sic Azagr., nisi quod *latas* habet pro *laxas*.
712. Azagr. *creatus*. alii *creatur*.

NOTAE.

Et pelago spatiante fretis fit litus in aestu. *Spatiari* est diffundi, crescere, vt in his verbis Plinii l. 5. c. 9. sect. 10. *Nilus certis diebus auctu magno per totam spatiatus Aegyptum*. Fit ergo litus, quod est terra mari adiacens, in ipso aestu maris agitati, et vndas glomerantis, dum sese in alia freta diffundit. De eodem prodigio Prudentius hymn. 5. Cath. v. 65. *Praebent rupta locum stagna viantibus – Riparum in faciem peruia*.

707. Iob cap. 28. v. 25. et 26. Psalm. 134. v. 7. *Educens nubes ab extremo terrae: fulgura in pluuiam fecit. Qui producit ventos de thesauris suis*. Vide notam ad v. 711., et Corderium ad loc. cit. Iob. Sirmondi lectio *flumina mittit* tolerari nequit.

708. Melius videtur *rapidas*, quam *rabidas*. Vide notam ad v. 312. *Mittitur, vt vincat currens orbata procellas*. Libr. 2. v. 154. *Praecipis, vt rapidae perturbent cuncta procellae*.

709. Iob cap. 38. v. 22. *Numquid ingressus es thesauros niuis, aut thesauros grandinis aspexisti?* Ouidius libr. 15. Met. v. 69. *Quid deus, vnde niues, quae fulminis esset origo*.

710. Iob cap. 37. v. 2. et seqq. cum expositione laudati Corderii. Obseruandum vero est, deum ibi dici *tonare mirabiliter, lumen eius esse super terminos terrae*, sed disertis verbis non exprimi, ab eo mitti fulmina, quod tamen in his verbis interpretes intelligunt.

711. In Vat. scriptura excogitari potest, an sermo sit de grandine, quae est aqua quodammodo saxo abscondita: qua de causa hispanis *piedra* dicitur. Claudianus de consul. Mallii Theod. v. 108. *Quis trabat imbriferas nubes, quo saxa creentur – Grandinis, vnde rigor niuibus*. Verba eiusdem Vat. *condidit ignes* intelligi etiam possent de igne, qui latet in saxis, et emicat, dum colliduntur. Sed lectio vulgata est praeferenda: Dracontius enim ex Iobi libro praecipue diuinam maiestatem commendat. Cap. 38. v. 28. Iobi: *Quis est pluuiae pater? vel quis genuit stillas roris?* et cap. 28. v. 25., et 26. *Qui fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura. Quando ponebat pluuiis legem, et viam procellis sonantibus*. Et cap. 26. v. 8. *Qui ligat aquas in nubibus suis*. Hebraei quatuor claues deo attribuebant, quas ille nec vlli quidem Seraphino dedisset, quarum primam clauem pluuiae vocabant.

712. Crystallus gen. masc. rarum. Iob cap. 38. v. 29. seq. *De cuius vtero egressa est glacies? et gelu de caelo quis genuit? In similitudinem lapidis aquae du-*

Candida materies, glacies duratur aquarum.
Qui noctes hiemis producit sole minore,
Et solis protendit iter flammantibus horis:
Qui lunae saltus statuit, solisque labores;

VARIAE LECTIONES.

713. Vat. *mutatur*. alii *imitatur*. Vict. *hibernas* pro *aquarum*.

716. Editi *Qui phoebi saltus statuit, lunaeque labores*. Vat. *Qua lunae saltus statuit, solisque labores*.

NOTAE.

rantur, et superficies abyssi constringitur. Primo versiculo interrogatur, ex cuius vtero glacies prodeat: altero commemoratur aquae congelatio, ex qua crystallus fit, vt exponit Corderius, quamuis plerique de solo gelu id explicent. Gaspar Sanctius Comment. in Iob opinioni Corderii nonnihil fauet. Dracontius de crystallo accipere videtur interrogationem, cui respondet alter versiculus, quo asseritur, in similitudinem lapidis aquas durari. Hoc ipsum explicat Dracontius vers. seq.

713. Weitzius *candidam materiem* ait esse margaritam, aut vnionem. Riuinus coniiciebat *glacies imitata niuales*, quia crystallus imitari niues dicitur a Cinna. Barthius ad marginem annotauerat *glacies imitatur iberas*, nempe Iberiae, sed ad Claudian. pag. 1031. legit *glacies meditatur hibernas*. Weitzius cum Vict. *glacies imitatur hibernas*. Prima in *hibernas* ab *hieme* producitur, ab *Hibernia* corripitur. Omnes hae lectiones facile ex eo reiiciuntur, quod Dracontius libri Iobi sententiam complecti, et de crystallo exponere voluit. Ex *mutatur* in Vat. conficio hanc lectionem *glacies duratur aquarum*. Verba libri Iobi sunt *aquae durantur*. Sed non omittam alias coniecturas, quae sin minus probentur, certe non displicebunt. Iobi liber habet: *Superficies abyssi constringitur*. Hoc recte exprimetur per *facies duratur aquarum*. Suspicor etiam, legendum *Candida mater ei glacie durata per annos*, aut *Candida mater nix glacie d. p. a.*, aut *C. mater ei glacies d. p. a.*, quod etsi remotum videatur, tamen ex Isidoro, qui fortasse hunc versum allegare voluerit, confirmari potest. Ita ergo Isidorus l. 16. c. 13. *Crystallus resplendens. et aquosus colore traditur. quod NIX SIT GLACIE DVRATA PER ANNOS*. Candida mater, seu candida materies est nix. Vt autem legi possit *Candida mater ei*, ratio illa suadet, quod apud Iobum primum agitur de patre pluuiae, deinde de matre glaciei, siue crystalli, et Dracontius vers. sup. ait: *Quo nitidus crystallus ventre creatur*. Cui apposite respondet, *Candida mater ei glacie durata per annos*. Claudiani duo (aliis tria) extant epigrammata de crystallo, in cuius medio aqua resoluta cernebatur: *Nec potuit toto mentiri corpore gemmam, – Sed medio mansit proditor orbe latex*. Marbodus in libro Euacis de gemmis Isidorum, et fortasse Dracontium respicit cap. 41. *Crystallus glacies multos durata per annos, – Vt placuit doctis, qui sic scripsere, quibusdam, – Grandinis antiquae frigus tenet, atque colorem. – Pars negat etc.* Negat scilicet Solinus. Harduinus ad Plinium l. 37. sect. 9. glaciem, ex qua crystallus fit, ait esse succum in terrae visceribus, atque inter cautes frigoris vi coglutinatum, et coactum.

714. Vt longi soles dicuntur de diebus longis, sic soles minores de diebus breuibus. Adisis Barthium ad Statium l. 5. Theb. v. 460.

715. Non semel verbo *flammo* vsus est Dracontius, vt Statius, aliique. Exempla more suo congessit Barthius in not. ad argumentum libr. 3. Thebaid. v. 5.

716. Intelligo, inquit Weitzius, de-

Qui roseis stellare nemus, vel floribus agros
Imperat; autumni qui dulcia poma saporat,
Et fragiles gemmis variat in vitibus vuas,
Vt cibus, et potus sint vbera dulcia musti;

VARIAE LECTIONES.

717. Vat. *rosis*. Vict. *roseis*. Sirm. *rosulis*. Vat. *stillare* pro *stellare*.

718. Vat. *poma saporant*.

719. Vict. *f. hiemis variat sub v.* Vat. cum Sirm., sed *vuae* pro *vuas*.

NOTAE.

clinationem solis a partibus australibus ad septentrionales, et vice versa recursum ab istis ad illas: nequis ad anilem haec trahat fabulam, qua sol in festo resurrectionis dominicae saltum efficere perhibetur. Alii vero in die festo natiuitatis S. Ioannis Baptistae solem saltare pueriliter fabulantur: quod tamen iam nunc, vt opinor, nec pueri credunt. Luna laborare dicitur a poetis, dum deficit, eiusque defectus labores vocantur. Hac ratione nititur scriptura vulgata. Sed praeferenda est lectio Vat. Dracontius enim Virgilium l. 1. Aen. in fine imitatur: *Hic canit errantem lunam, solisque labores*. Errores lunae saltus a Dracontio dicuntur. Idem Virgilius l. 2. Georg. vers. 478. *Defectus solis varios, lunaeque labores*: quo in loco de eclipsi solis, et lunae loquitur; sed in altero de vtriusque cursu.

717. Primigenia videtur lectio *roseis*. Sirmondus fortasse ex ingenio restituit *rosulis*: quamquam l. 2. v. 441. occurrit, *Et rosulas proferret hiems*. Sed *rosei flores*, hoc est, pulchri a multis dicuntur, vt a Claudiano de magnete v. 29., qui tamen versu mox allegando *stellata rosis* dixit. Boethius l. 1. carm. 2. fortasse imitatione Dracontii: *Quis veris placidas temperet horas, - Vt terras roseis floribus ornet*. Tertullianus de iudicio Domini versus med. *Et roseis niuea crispantur floribus arua*: ex quo obiter corrigam secundum versum huius poematis, quem in pluribus editionibus ita inuenio scriptum: *Et verni roseas titulabit floribus auras*. Lego *Et vernas roseis titulabit floribus auras*. Ager eleganter *stellare floribus* dicitur, vt caelum florere sideribus. Vide Gifanium Ind. Lucr. verbo *floreo*. Claudianus l. 2. de raptu Pros. vers. 130. *Haec graditur stellata rosis*. Mar. Victor l. 1. Genes. *Sidereos hic terra vibrat distincta calores*, lege *colores*. Prius dixerat: *Astraque distinctis caelum pingentia zonis, - Floribus aethereis varios vibrare colores*.

718. Sirmondus distinguit *Imperat autumni, qui*. Non probo. Autumno fructus tribuuntur, non flores: cuius symbolum est cornu copiae vuis, et pomis refertum. Forcellinus ad barbara reiecit *saporo, saporas*, quo vsos indicat Dracontium, et Petrum Chrysologum. Admittit vero adiectiuum *saporatus*, quod certe magis vsitatum est.

719. Riuinus excogitauerat *plenis*, sed agnouit, melius esse in Sirm. *gemmis*. De gemmis vitis dictum iam supra ad v. 575. Propertius l. 4. eleg. 2. vers. 13. *Prima mihi variat liuentibus vua racemis*. Dicuntur vuae fragiles, quia vites ipsae fragiles sunt, vel quia vitreae sunt, et *vitreus*, et *fragilis* pro eodem sumi solent. Publius Syrus in Mim. *Fortuna vitrea est, tum, quum splendet, frangitur*. Vel denique quia vuae quodammodo franguntur, et facile rumpuntur.

720. Vt matrum vbera cibum, et potum filiis praebent, sic vuae, quae sunt veluti vbera vitis, hominibus cibum, et potum ministrant. Pulchra hac metaphora vsus etiam est Columella l. 3. al. 4. c. 21. *Quibus* (vitibus) *alma tellus annua vice, velut aeterno quodam puerpe-*

Qui dat coruorum pullis alimenta, facitque,
Nouerit vt vultur, qua sit regione cadauer,
Dux odor, atque sagax quem mox inuitat ad escam,
Praepetis aut aquilae senio renouare iuuentam,

VARIAE LECTIONES.

721. Abest hic versus a Vat.

722. Vat. *nouerat et vultur*.

723. Sirm. *Dux odor vsque sagax quem mox i.* Vat. *dux odor atque sagax quem mox i.* Vict. *dux, rectorque sagax quem.*

724. Ita Sirm., et Vat. in Vict. *praecipit aut*. Azagr. *a. senium renouare iuuenta*.

NOTAE.

rio lacta, mortalibus distenta musto demittit vbera: quae verba corruptissime olim legebantur in antiquis editionibus, sed feliciter postea restituta sunt; neque aliter ea exhibet codex ms. Columellae in Bibliotheca Altierana. Alioquin *vber* significat etiam fertilitatem, vbertatem, vt *vber agri*, *vber glebae*, et de vitibus Virgilius 2. Georg. v. 275. *In denso non segnior vbere Bacchus*; Claudianus, Columella, et alii.

721. Psalm. 146. v. 9. *Qui dat iumentis escam ipsorum, et pullis coruorum inuocantibus eum*. Iobi c. 38. v. 41., Lucae cap. 12. v. 24. Pullos coruorum a parentibus dereiinqui multi narrant. Confer Pinedam, et Corderium ad loc. cit. Iob, vt alios omitam.

722. Iobi c. 39. v. 30., Prouerb. cap. 30. v. 17., Matth. c. 24. v. 28., Lucae cap. 17. v. 37. Quibus in locis aquila cadaueribus pasci dicitur. Dracontius cum Septuaginta, Hieronymo, et aliis vulturem nominat, quia aquilae, quae corpora exanima sectantur, speciem referunt vulturis: nam aliae aquilae cadauera non tangunt. Ad commune aquilarum genus vultur, et miluus a plerisque reducuntur.

723. Isidorus l. 12. Orig. c. 7. *Vultures autem, sicut et aquilae, etiam vltra maria cadauera sentiunt: altius quippe volantes multa, quae montium obscuritate celantur, ex alto illae conspiciunt*. Vbi non eximia odorandi facultas commendatur, quod putat Forcellinus verbo *Vultur*, sed oculorum acumen. Quod attinet ad scripturam huius versus, quum prius legeretur *Dux, rectorque sagax quem mox*, Sirmondus restituit *Dux odor vsque sagax quem mox inuitat ad escam*. *Nihil potuit Sirmondus, neque Dracontius melius*, ait Riuinus. Nihilominus praefero lectionem, quam ex Vat. promo, et pro *mox* restituo *mos*, nempe natura ipsa, et instinctus vulturis.

724. Riuino commodius ad sensum videtur *Praecipit aut aquilae*. Aliud mallem pro *praecipit*, aut *praepetis*; forte *Praesciat aut aquila*, vel potius *Perpetis aut aquilae*, quae scilicet perpes dicatur, quia, quum ad senectutem deuenit, iuuenescit. Lectio Azagr. probabilis est. Arator l. 2. v. 528. seqq. fuse narrat, qua ratione aquila senium deponat. Barthius l. 33. c. 3. eos versus quum retulisset, addidit, eam de aquila historiam, seu fabulam alio loco, quantum quidem meminerat, se non legisse, quam apud Aldhelmum in libro aenigmatum, qui forte Aratorem expresserit. Verum longe antiquior Aratore est haec historia, et ipse Barthius ad Claudianum praef. tertii consul. Honorii ex Hieronymo epist. ad Praesidium, (quam illi vulgo abiudicant) Aratorem, et Aldhelmum eam narrationem sumpsisse existimat, et ex Paulino aquilae iuuentutem alio modo renouari ostendit. Ansam huiusmodi narrationibus praebuerunt verba Psalmi 102. v. 5. *Renouabitur, vt aquilae, iuuentus tua*. Certum ex his est, iuuentutem

Quae rostro crescente famem tolerabat obunco.
Qui pascit, quodcumque creat, pietate parentis,
Vitae certa salus per mille pericula mortis,
Debilibus virtus, opulentia maior egenis,
Auxilium miseris, spes, et defensio pressis,
Fessorum virtus, dans nutrimenta salutis.
Qui facit, aeternam mortalia lege latenti
Membra tegant animam vento spirante loquaci.
Qui lunae crescente globo iubet aequora crescant

VARIAE LECTIONES.

725. Vat. *f. tolerabit ab vnco*.
726. Sirm. *Quaecumque*. Azagr. Vict. Vat. *quodcumque*.
727. Vat. *vita certa*.
728. Vat. *v. opulenta m.*
731. Vat. *qui facit aeterna mortalia*. Alii *q. f. aeternam vt mortalia*.
732. Vat. *animum v.*
733. Vict. *iubet, vt mare crescat*.

NOTAE.

aquilae quodammodo renouari: de qua tamen renouatione alii alia dicunt. Dracontius secutus est Augustinum in psalm. cit., et Epiphanium in Physiolog., qui tradunt, senescentem aquilam rostrum, quod nimis aduncum factum comestionem impedit, ad lapidem allidere, quo rupto cibum sumit, ac iuuenescit, et *fit in ea quaedam resurrectio*, ait Augustinus. Consule Petauium in animaduers. ad Epiph. Physiol. cap. 4. Adde Hildebertum Cenomanensem in Physiologo carm. de aquila. Nonnulli de mutatione pennarum, qua aues quodammodo iuuenescunt, verba psalmi exponunt.

725. In Vat. *tolerabit* forte est pro *tolerauit*. Rostrum *aduncum*, et *obuncum* dicitur, et vtriusque vocabuli sunt proba exempla. In Vat. *ab vnco* est pro *obunco*; nisi malis retinere *ab vnco*, scilicet famem tolerabat a rostro vnco crescente, vel, rostro crescente, famem a rostri vnco tolerabat.

729. Libr. 2. v. 685. *Maior defensio pressis*. Plura alia similia loc. cit.

730. Paulo ante dixit v. 728. *Debilibus virtus*: nempe libens eadem verba saepe repetit. Alioquin legi posset *Fessorum vires*, aut *Fessorum robur*. Riuinus ex coniectura *dans nutrimenta solutis*, videlicet solutis morbo, aut aetate. Melior est lectio codicum.

731. Eleganter omittitur *vt* post *facio*, vt in Vat., et v. 733. *Iubet, aequora crescant*. Persaepe tamen additur, atque hoc loco addi potest. Mortalia membra aeternam animam tegunt, quia caro est veluti amictus, carcer, vinculum animae. Haec animae cum corpore vnio *lege latenti* fit: non enim quidquam recentes philosophi profecerunt, qui prolixos commentarios de re hac, necessario mortalibus obscura, conscripserunt.

733. Riuinus Sirmondo affingit, quod legat *iubet, aethera crescant*, vel potius hic est vnus e multis erroribus typographicis Riuini; nam in Sirmondo inuenio, *iubet, aequora crescant*. Aestus maris reciprocus cum motu lunae tam certam habet connexionem, vt illum ex hoc pendere non immerito multi philosophi opinentur. Sed Dracontius loquitur de motu, quo, crescente luna, crescit mare, et, decrescente, decrescit. Isidorus

Fluctibus adiectis, crescant cum fontibus amnes,
Crescat et inclusum capite genus omne cerebri,
Et minuantur aquae, luna minuente, liquentes,
Ac decrescente decrescant lege perenni.

VARIAE LECTIONES.

734. Vat., Sirm. *abiectis*. Azagr., Vict. *adiectis*.

735. Vict. *i. capiti g.* Vat. *i. capitur g.*

736. Ita Vat., sed videtur scriptum *muniente* pro *minuente*. Sirm. *l. m. liquores*. Vict. *Et minuatur aqua, luna minuente. minore, – Ac decrescenti decrescant lege perenni*.

737. Vat. *Vt decrescente decrescunt l. p.* Sirm. *Ac decrescenti decrescant l. p.*

NOTAE.

de natur. rer. c. 18. Dracontium videtur describere: *Luna crescente, crescunt omnes fluctus, atque ea minuente, minuuntur*. Ita enim legendum est, non, vt in editione recentiori matritensi video, *crescunt omnes fructus*. Reuera Dracontius non solum mare crescere ait, sed etiam amnes cum fontibus. De euriporum motibus consentit Basilius Hexaem homil. 6. Seneca l. 3. Quaest. nat. c. 26. disserit, cur flumina quaedam aestate augeantur, et vnam ex rationibus a sideribus peti obseruat. Luna crescente, et decrescente humores omnes crescere, et minui in nota ad v. 735. constabit.

734. Praeferendum est *Adiectis fluctibus*, quia mare crescit, dum fluctus augentur, et quasi adiiciuntur. Isidorus loc. cit. *Crescunt omnes fluctus*.

735. Vtrouis modo dici potest *inclusum capite*, postrema producta ob caesuram, vel *inclusum capiti*. Totam hanc sententiam Dracontius in elegia rursus illustrat v. 235. seqq., vbi v. 241. *Ipsa medulla latens obseruat cornua lunae, – Obseruant lunae tecta cerebra globos*. Hinc lunatici. Vide Macrobii verba in not. ad v. 664. Isidorus l. 12. Orig. cap. 6. num. 48. ex Palladio libr. vlt. cap. 6. *Omnium enim clausorum maris animalium, atque concharum incremento lunae membra turgescunt, defectu euacuantur. Luna enim quum in augmento fuerit, auget humorem; quum vero in defectum venerit, humores minuuntur*. Plinius l. 2. cap. 99. *Accedensque (luna) corpora impleat, abscedens inaniat*. Vide Palladium l. 13. tit. 1. De medullis Alcimus l. 1. De cerebris Fulgentius Placiades l. 2. Myth. versus finem. Confer Apuleium Met. l. xi. initio, Manilium prooem. l. 2. v. 93., Oppianum l. 5. Halieut. v. 589. seqq., Aulum Gellium l. 20. c. 8. *De iis, quae habere συμπάθειαν videntur cum luna augescente, ac senescente*, Nonnum Dionys. 5. v. 162., Basilium Hexaem hom. 6. versus finem, Ambrosium Hexaem. l. 4. c. 7. num. 29., Dissertationes Riuini de Venilia, et Salacia, quas ipse indicat.

736. Riuinus Sirmondo attribuit *Et minuantur aqua, luna minuente liquores*, et ipse ex coniectura melius putat *Et minuantur aquae, luna minuente, liquores*. At in Sirmondo ita plane lego *Et minuantur aquae luna minuente liquores*, ac solum diuersa interpunctio est in Riuino, ex qua clarior redditur sententia. *Luna minuente* pro imminuta dixit etiam Isidorus laudatus ad v. 733., et Dracontius in elegia v. 238., qui *minuo* neutrorum more ponit v. 240. *Haec eadem minuunt, Cynthia dum minuit*. A. Gellius l. 1. c. 3. *Famae minuentis* dixit, quamquam alii legunt *famae imminentis*. Corippus v. 31. praefation. *Suspiciens minuentis cornua lunae*. Palladius l. 3. tit. 24. *Si minuente luna seratur*. Caesar l. 3. de bello gall. cap. 12. *Rursus minuente aestu*. Sic *augere* pro *augeri* dicunt Sallustius, Cato, Lucretius.

Qui reges, et regna domat, sternitque potentes;
Deiicit elatos, et mergit ab arce superbos,
Atque oppressores deus opprimit, et pius vltor
Eleuat elisos, et consolatur adactos
Luctibus, et damnis, et vulnera saeua dolentes.
Est nobis vexata salus? pietate medelam
Impendis tu, sancte, tuam medicamine nullo,
Quod species terrena parat languoris ad aestus.
Spes hominum intendens, et vota precantia complens,
Aspice despectum, deiectum attolle parumper,

VARIAE LECTIONES.

741. Vat. *consolatur abactos*; editi *c. adactos*.

742. Vict. *ictibus et d*.

743. Sirm., Vict. *Tu nobis, inuicte deus p. m.* sic Azagr., sed *tunc* pro *tu*. Vat. *Et nouis vexata salus p. m.* ex quo locum restitui.

744. Sirm. *Impendis, cui cuncta salus medicamine nullo est*. sic Vict., sed *tu* pro *cui*, et *nullo – Quod* sine *est*. Vat., vt hic editum est, sed *cui* pro *tu*.

745. Vict. *languoris adepti*. Sirm. *l. ad aestus*. Vat. *p. sermonis l. ad aestu*.

746. Editi *cernens*. Vat. *intendens*.

747. Vat. *Aspice deiectum, despectum attolle parumper*. sic Vict., sed *tolle* pro *attolle*. Sirm. *Aspice despectum, deiectum tolle parumper*.

NOTAE.

738. Ex cantico B. Virginis Lucae cap. 1.

740. Forte *et pius vltro*. Ceterum bene est *pius vltor*. Prudentius Cath. hymn. 6. v. 93. *Idem tamen benignus – Vltor retundit iram*.

741. Libr. 2. vers. 741. habet *poenis adactos*. *Abactos*, vel *adactos* videtur significare *subactos*. Ac dici posset *consolaturque subactos*. Statius etiam dixit *adactum* pro *subactum* l. 1. Theb. v. 19. *Bisque iugo Rhenum, bis adactum legibus Istrum*.

744. Pro *Impendis* Riuinus coniicit *Impertis*. Sed *impendere* pro conferre etiam in vsu est, et occurrit l. 3. v. 248. *Impendat etc.* Lectionem Sirmondi *cui cuncta salus medicamine nullo est*, exponit Riuinus, *quem alias nec ipsa quidem salus, si maxime velit, seruare posset*, (*vt Comicus ait*,) *tu deus medelam impertis*. Praefero scripturam Vat. Poetae christiani libenter *sancte* vsurpant, quum deum alloquuntur. Libr. 2. v. 597. *Ante videns primum medicinam, sancte, parasti, – Quam faceres hominem*, et libr. 3. v. 598. *Nostris, sancte, tuas etc.*

745. *Species* sumitur pro condimentis, aromatibus, medicamentis: idemque vocabulum, aut aliud, ex eo ductum, in linguas vulgares, in germanicam etiam manauit. Serenus in fine, siue Vindicianus, siue Marcellus in carmine de medic. *Adde et aromaticas species, quas mittit Eous*. Vide Martian. Dig. l. 39. tit. 4. leg. vlt. *Languor* de quouis morbo recte dicitur.

746. Barthius volebat *Spes hominum curans*. Scriptura Vat. vera est, quasi *intendens in spes hominum* omisso *in*. Libr. 3. v. 602. *Et lacrymas intende meas, quas fundo diurne*. In orationibus ecclesiasticis deus preces hominum intendere dicitur. Hoc loco poterit etiam exponi, *spes, et fiduciam hominum augens*.

747. Pro *parumper* coniectura Barthii

Confusumque iuua, quia poenitet esse nocentem,
Vt valeam memorare tuas hoc carmine laudes,
Quas potero: nam nemo valet narrare creatus
Vel modicum facientis opus: quo mens mea clamat
Pectore contuso lacrymans, et voce fideli.
Obses sermo tuus nostro nam corde tenetur,
Quo te promittis nimia pietate parentem.

VARIAE LECTIONES.

748. Ita Vat. alii *confessumque iuua*, *quem p.*

749. Vat. *memorare*. alii *narrare*.

751. Vat. *Vel modicum fas litis opus quod mens mea clamat*. Sirm. *V. m. facientis o. quod mens rea c.* Vict. ita, sed *quod mente reclamet*.

753. Vat. *Obsess. . . . . tuus n. n. c. t.* deest *sermo*.

754. Hic est postremus versus in Sirm., Vict., et Azagr. In Vat. illico additur *Omnipotens aeterne deus*, quo hemistichio concluditur primus liber. Verum id initium est libri secundi, vt clarum est.

NOTAE.

est *per impar*, quod non intelligo. Riuinus mallet *per auram*, vel *per vmbras*, scilicet deiectum. Non video, cur *parumper* displicere debeat. Hoc loco *parumper* significare potest *cito*, *velociter*, vt apud Ennium 1. Annal. *Te nunc, sancta precor Venus, et genetrix patris nostri, – Vt me de caelo visas cognata parumper.* Vide notam ad v. 4. libr. 2.

748. Non male est *Confessumque*, sed *Confusumque iuua* magis huic loco congruit post *despectum*, *deiectum*. *Confusus* pro perturbato aliqua animi affectione, moerore, metu, terrore ab ethnicis etiam vsurpatur: apud ecclesiasticos scriptores obuia est ea vox de iis, quos criminum poenitet, et pudet, vti etiam *confusio*.

749. Vide Prolegomena num. 85.

751. Forte *Vel minimum facteris opus*. Verum hic *modicus* pro exiguo sumitur. Cicero Paradox. 6. *Mea pecunia est ad vulgi opinionem mediocris, ad tuam nulla, ad meam modica*. Riuino magis probatur scriptura Sirmondi *quod mens rea clamat*, quam Barthii coniectura *quod mente celebret*. Mihi placet lectio Vat. De clamore mentis ad deum dixi ad v. 568.

752. Pectora contundere in gemitu, et lacrymis solemne etiam fuit ethnicis. Seneca Thyest. vers. 1046. *Pectora illiso sonent – Contusa planctu*. Petronius Satyr. c. 81. *Verberabam aegrum planctibus pectus*. Adde vers. 377. libr. 3., et seqq. cum notis, vbi plura proferam.

CAR-

CARMEN DE DEO.

LIBER SECVNDVS.

OMnipotens aeterne deus, *spes vnica mundi*,
Inuentor, genitor, nutritor, rector, amator
Cunctorum, quae mundus habet, quae celsa polorum,
Quae caeli secreta tegunt, produntque parumper,

SCRIPTVRA COD. VAT.

Versu 1. Hoc hemistichium, vt modo dixi, sic mutilum finem claudit libri 1. in cod. Vat.

3. *cunctarum quae*.

NOTAE.

Versu 1. Postrema verba suppleui ex Sedulio, cuius integer est hic versus paulo post initium libr. 1. *Omnipotens aeterne deus, spes vnica mundi*. Et Dracontius quidem phrasi sacrae scripturae persaepe deum spem appellat, vt paulo post v. 31. *Spes hominum*, et v. 584. *Conditor, et spes*, et l. 1. v. 434. *Spes, opifex, dominus, rector, dux, arbiter, index*, et Eleg. v. 1. *Rex immense deus, cunctorum conditor, et spes*.

2. *Nutritor* deus, vt l. 1. v. 685. *Sub nutritore Tonante*, et vers. 552. *Ipse rigator erat, sator, altor, messor, arator*. Deus etiam est amator cunctorum, quae condidit. Sapient. cap. XI. v. 25. *Diligis enim omnia, quae sunt, et nihil odisti eorum, quae fecisti*.

3. *Celsa polorum*, vt *dulcia rerum*, et similia, nisi mauis legere *tecta polorum*, vel *templa polorum*. Sed l. 3. v. 542. similiter *Celsa poli*.

4. Mox v. 47. *Nec caeli secreta vacant*. Claudianus initio l. 1. De raptu Pros. *Et vestri secreta poli*, quod is de inferis dicit. Auctor incertus de laudibus Domini sub Constantino: *Ad summi secreta poli, qua lucidus aether – Pigra vetat proprio succendere nubila caelo*. Legam *succedere*. *Parumper* est interim, paulisper, paruo tempore, aliquando paulatim, vt Seruius putat, vel cito, velociter, vt Nonius c. 4. interpretatur illud Virgilii l. 6. Aen. v. 382. *Pulsusque parumper – Corde dolor*, vbi Seruius aduertit, ex aliorum sententia *parumper* esse valde parum. Hoc loco videtur significare aliquantulum, aliqua ex parte. Nam caeli secreta ita latent, vt tamen sese hominibus aliqua ex parte manifesta reddant, quantum quidem satis est ad dei potentiam agnoscendam, et praedicandam.

Sidereus quod ab axe globus super astra rotatur,
Pendula quod tremula vibrant face sidera flammas,
Et stellae sub luce latent, sub nocte refulgent,
Nuncius aurorae quod lucifer emicat ardens,
Vt fuget astra poli, fugiturus lucis habenas,
Quod calor est solis, quo splendet frigida luna,
Partita cum fratre vices, sua tempora lustrans,
Ne simul inuadant mundum sine luce tenebrae,
Credaturque chaos spatio sub noctis adesse,
Quod tu, quum faceres mundum, virtute necasti.

SCRIPTVRA COD. VAT.

5. *a. rotatum.*
6. *t. vibrat f.*
7. *Et belle s. l. l. s. n. refulget.*
9. *vt fugat a.*
11. *partica cum parte v.*
13. *duos* correctum per *chaos*. postea *noctis abesse*.
14. *Quo tua quum faceres mundum virtute nec astu.*

NOTAE.

6. Sidera pendula sunt, quia caelo fixa quasi pendent. Cogitabam, an oporteret legere *Splendida quod tremula*. *Vibrare* pro *splendere*, *micare* poni solet sine accusatiuo, sed semper hic subintelligitur, vt *vibrare flammas*, *lumen*: vibrare enim est proiicere, concutere.

7. Vide l. 1. v. 220. *Sed luce premuntur etc.*, et v. 675. *Cuius ab immensis languescunt sidera flammis etc.*

8. Libr. 1. v. 668. *Nuncius aurorae etc.*

9. Forte *Et fugat astra*. Horatius l. 3. od. 21. in fin. *Dum rediens fugat astra phoebus*. Ouidius Heroid. ep. 2. v. 47. *Remigiumque dedi, quo me fugiturus abires*. Sic etiam *fugiturus* dixerunt Plinius, Petronius, Statius. *Habenae lucis* sunt aurorae, vel solis: nam etiam auroram quadrigis, aut saltem bigis vehi poetae finxerunt.

10. Redditur ratio, cur luna *frigida* dicatur, l. 1. v. 52., et 666., quia scilicet lumen a sole accipit. Frigida etiam vocatur luna, quia roscida est, et passim dicitur, et quia nocti frigidae praesidet. Posset coniici *Quod calor est solis, quod splendet frigida luna – Partita cum fratre vices*.

11. *Partita* a *partior*, *partiris* postrema producta ob caesuram. Sedulius l. 1. v. 253. ait de sole: *Partitur cum nocte vices, nec semper vbique est*. Tentari potest *Partita cum fratre vice*. In ms. est *parte*, et fortasse scribendum est *patre*, quasi sol pater sit lunae, quod lumen suum illi impertiatur. Sed nimis frequens est apud poetas lunam sororem solis, solem fratrem lunae dicere, adeoque hoc potius censeo voluisse Dracontium. *Tempora lunae* legitur etiam l. 1. v. 73. Ouidius de remed. amor. v. 585. *tempora phoebi* dixit: *Tristior idcirco nox est, quam tempora phoebi*. Ac reuera tempora aliud non sunt, nisi motus ipse solis, lunae, et stellarum. Genes. cap. 1. v. 14. *Fiant luminaria . . . . et sint in signa, et tempora, et dies, et annos*. Vide v. 50. et seq. libr. 1. *Lustrare* est obire, peragrare. Cicero l. 2. cap. 20. De nat. deor. *Mercurii stella anno fere vertente signiferum lustrat orbem*

14. Ita restitui versum corruptissi-

Tu deus inspiras, vt sol auriga vocetur,
Non quia vectus equis est quatuor axe rotato,
Sed quia perfectus sol quatuor ex elementis
Quatuor alternat solers auriga colores,

SCRIPTVRA COD. VAT.

17. *sed qui perfectus.*

NOTAE.

mum. Sententia clara est: Si tenebrae noctis sine vlla luce lunae, et siderum mundum inuaderent, chaos illud adesse videretur, quod deus destruxit, quum mundum condidit. Libr. 1. v. 116. *Prima dies nam lucis erat, mors vna tenebris.* Vide notam ad v. 197. huius l. 2. Traslate *necare* pro expellere, destruere. Seneca in Hippol. v. 454. *Quid te coerces, et necas rectam indolem?*

15. Ouidius l. 2. Met. v. 327. *Hic situs est Phaeton, currus auriga paterni. Inspirare* pro *lumen internum immittere* verbum in ecclesiae vsu frequens, sed quod ab optimis latinis scriptoribus profectum est. Virgilius 6. Aen. v. 11. *Magnam cui mentem, animumque – Delius inspirat vates.* Quintilianus libr. 2. cap. 5. *Quibus viribus inspiret, qua iucunditate permulceat.* Iustinus libr. 5. cap. 1. *Qui inspirari solent, fatuari dicuntur.*

17. Capella l. 2. in hymno solis: *Quatuor alipedes dicunt te flectere habenis, – Quod solus domites, quam dant elementa, quadrigam.* Dracontius originem fabulae de curru solis quaerit, et explicat. Aratus in Phaenom. *Huic quoque illam ob causam, quod aut quadripartitis temporum varietatibus anni circulum peragat, id est, verni, aestatis, autumni, et hiemis: aut quod quadripartito limite diei metitur spatium.* Qui locus ex Fulgentio libr. 1. Mythol. suppletur. *Huic quoque quadrigam ascribunt illam ob causam, quod aut quadripartitis temporum varietatibus anni circulum peragat, aut quod quadrifido limite diei metiatur spatium.* Principia rerum omnium, quae sensibus percipiuntur, esse quatuor elementa Empedocles, Hippocrates, aliique philosophi statuerunt, qui asserebant, *omnia elementa omnibus inesse, sed vnumquodque eorum ex eo, quod amplius habet, accepisse vocabulum,* vt hanc opinionem explicat Isidorus l. 13. Orig. c. 3. Solem ex igne, et aqua maxime constare innuit Dracontius l. 1. v. 25. Sed elementa omnia mutuam inter se habent connexionem, et, vt explicat Ambrosius l. 3. Hexaem. c. 4. aqua quasi duobus brachiis frigoris, atque humoris, altero terram, altero aerem videtur complecti, frigido quidem terram, aerem humido. Ignis calidus, et siccus calore aeri annectitur, siccitate terrae. Ita etiam alii.

18. Facile esset *calores* pro *colores* legere: nam paulo post quatuor calores solis distinguuntur, aestatis, autumni, hiemis, veris: qui etiam in diuersis horis cuiuslibet diei notari possunt, et Ouidius l. 2. Met. v. 134. ait: *Vtque ferant aequos et caelum, et terra calores, – Nec preme, nec summum molire per aethera currum.* Sed scriptura vetus sustineri debet: nam solis colores quatuor in quatuor diei partibus diuersi notantur. Aratus in Phaenom. *Vnde et ipsis equis condigna nomina posuerunt, id est, Erythraeus, Actaeon, Lampros, et Philogaeus. Erythraeus graece ruber dicitur, quod a matutino lumine rubicundus exurgat. Actaeon lucidus dicitur, quod tertia hora instante lucidior fulgeat. Lampros vero lucens, vel ardens dicitur, quod fit, dum ad vmbilicum diei contra arcticum conscenderit circulum. Philogaeus graece terram amans dicitur, quod hora nona procliuior vergens occasui pronus incumbat.* Eisdem fere verbis Fulgentius l. 1. Myth., sed *centratum* pro *contra arcticum.*

Permutat iussus sol tempora quatuor anni,
Non ausus transire vices sub lege perenni
Praefixas ditione tua, non ille vapores
Auget sponte sua, medios nec temperat ignes,
Aut gelidum dat forte iubar, nisi praeduce iussu
Imperii per secla tui sine fine manentis.
Militia famulante sua seruire fidelis
Oceano, mundo, vel caelo teste probatur.
Sic opus omne tuum visum est, et non latet orbem.
Te, deus, auctorem, te norunt omnia patrem,
Te pariter dominum, qui das exordia rebus,
Et finem sine fine paras, exordia nescis:

SCRIPTVRA COD. VAT.

25. *f. suas s.*
27. *S. o. o. t. visibile n l. o.*
28. *te nominis omnia.* sed *nominis* obscure
30. *fine parens e. nescit.*

NOTAE.

Alii aliis nominibus equos solis appellant. Vide Hyginum fab. 183, et Ouidium 2. Met. vers. 153. *Interea volucres Pyrocis, Eous, et Aethon, – Solis equi, quartusque Phlegon.*

20. Libr. 1. v. 737. similiter *Decrescant lege perenni.*

21. *Ditione* pro imperio. Cicero libr. 2. Leg. c. 7. *Sit igitur hoc a principio persuasum ciuibus, dominos esse omnium rerum, ac moderatores deos, eaque, quae gerantur, eorum geri vi, ditione, ac numine.* Pro *calores* ponitur *vapores*.

23. Gelidum dicitur iubar solis hiemis tempore, quia minus calefacit, nec gelu prohibet. Scribi posset *prae duce iussu*. Sed *praedux* etiam solo Dracontio auctore mihi probatur: sic alii *praeduco* dixerunt. Non male esset *perpete iussu*.

24. Libr. 1. v. 86. *Deum post secla manentem*. Hic etiam bene esset *post secla*.

25. Libr. hoc v. 333. *Militia praeclara poli*. Sophonias c. 1. v. 5. *Et eos, qui adorant super tecta militiam caeli*: scilicet solem, lunam, et stellas. De solis militia Dracontius l. 1. v. 229. *Miles et ipse dei*. Quod Dominus dicitur deus Sabaoth, siue exercituum, nonnulli interpretantur de astris, quae, veluti acies sub armis ad nutum dei stantes, exhibentur. Vide Calmetum Diction. Bibl. verbo *Sabaoth*.

26. *Mundus* pro terra, vt l. 1. v. 705. *Gurgitis aequorei, quo mundus cingitur omnis*. Simili loquendi ratione *probatur* occurrit libr. 1. v. 385. *Quibus apta probatur*, et v. 524., et libr. 2. vers. 190., 265., 583., 716., et in eleg. v. 187., et 291., quamquam nonnullis in locis variant codices. Ouidius 2. Met. v. 92. *Et patrio pater esse metu probor*.

27. Non constat ratio metri, si legatur *tuum visibile non latet*. Restitui *visum est, et non*: scilicet visum est per solem. De luce libr. 1. v. 135. *Cuius iussis ope clarescere cuncta creata*.

30. Forte *sine fine parans*: vel *qui das exordia rebus. – Et finem; qui fine carens exordia nescis*. Libr. 1. vers. 22. *Et*

Spes hominum, rerum princeps, mundique superstes,
Sanctus vbique tuus complectitur omnia princeps
Spiritus immensam penetrans per secula molem:
Vt fusus aer, sic omnia contegit implens,
Singula per partes, generaliter omnia nutrit,
Totus vbique iuuans, et totus vbique ministrans;
Quae vibrans natura dedit, quaecumque creantur,
Aut generata valent, haec spiritus ingerit almus,
Corporeos artus fouet, erigit, vrget, et auget.
Continuanda manent, et succidenda labascunt.

SCRIPTVRA COD. VAT.

34. *nam quasi fusus aer, sic.*
35. *singula non partim g.*
37 *quae vibrat n.*
40. *s. labuntur.*

NOTAE.

merito, quia fine carens primordia nescit.

31. *Spes* deus, vt dictum v. 1. huius libri. *Princeps* vsurpatur pro inuentore, et auctore a Cicerone, et aliis. De deo Dracontius l. 1. v. 332., et 399., et l. 3. vers. 154. *Superstes* cum genitiuo in Cicerone, aliisque probatissimis scriptoribus inuenitur. Hic locum habere potest prima, et propria significatio vocis *superstes*, hoc est, qui super stat, et praesens adest mundo.

32. Genes. cap. 1. v. 2. *Et spiritus dei ferebatur super aquas*. Spiritum Sanctum multi interpretantur. De hoc dei spiritu loquitur Dracontius, vt libr. 1. v. 600., et seqq. *Spiritus ille dei, quo corpora cuncta mouentur, - Omnia complectens etc.* Poterit intelligi ipsa natura, et virtus diuina: nam deus spiritus sanctus est, vt spiritus substantiam incorpoream significat.

33. Virgilius 6. Aen. v. 726. *Spiritus intus alit, totamque infusa per artus - Mens agitat molem*. Dracontius l. 1. v. 603. de mundo, *Moles et immensa*.

34. Non puto, Dracontium corripuisse primam in *aer*, quamuis fieri id posse nonnulli dicant. *Vt fusus aer* magis Dracontianum videtur.

35. Scriptura codicis vix sensum verum habere potest, nec dubito, quin Dracontius scripserit *per partes*: nam vt nomen *omnia* opponitur nomini *singula*, ita aduerbium *generaliter* verbis *per partes*, quae stant aduerbii loco quasi singillatim. Columella l. 1. c. 4. *Quod etsi per partes nonnunquam damnosum est, in summa tamen fit compendiosum*: et l. 4. c. 24. paulo post init. *Haec in vniuersum, illa per partes custodienda sunt*. Vide infra v. 183. huius libr.

36. *Ministrans*, vt ad v. 227. libr. 1. explicatum est, pro inseruiens ponitur.

37. *Vibrans* natura, vt v. 64. de mente dei: *Simplex, celsa, leuis, vibrans, immensa, serena*. Natura *vibrans* est celerrime agitata, aut etiam micans.

39. Libr. 1. vers. 337. *In artus - Corporeos*, et vers 601. *Agitat, fouet, inserit, vrget*. Melior erit ordo, si prius legatur *Continuanda*, tum *Corporeos*.

40. Magis videtur e Dracontii acumine, et stilo esse *Succidenda manent, et continuanda labascunt*. Verbo *succido* vsus etiam est l. 1. v. 615. Prima in *labuntur* producitur: iccirco *labascunt* substitui. Verbum *labor* sequiori aeuo com-

Mentibus insidit, penetrat caput, ossa, medullas,
Pectora, cor, sensus, animam, praecordia, mentem,
Illustrat venas, oculos, et viscera replet.
Quid laedat, quem cuncta gerunt, quo cuncta reguntur,
Temporis, et spatii quem spiritus omnis, et ignis
Laudat, et aeternum venerantur cuncta parentem?
Nec caeli secreta vacant, quae spiritus auctor
Non habeat virtute tua, quae solis in orbem,
Lunaresque amplexa globos dominatur, agitque,
Quidquid habet pietatis opus, simul *aethera complens.*
Qui nihil est, nisi lege tua seruetur in aeuum,
Circulus haerebit, nisi iusseris ire meantem:
Et stellatus honos mox sphaera volubilis haeret,

SCRIPTVRA COD. VAT.

41. *m. insidet p.*
44. *quid letat quem.*
48. *quae solus in orbem.*
49. *dominantur*, vt videtur.
50. *Quidquid babet pietatis opus timul* . . . desunt alia.
53. *mox fera volubilis.*

NOTAE.

munem videtur habuisse primam. Victorinus de Machabaeis: *Iam locus est melior, quam regna labentia regis*, et paulo ante, *Regnaque, quae paruo labitantia tempore dantur*. Haec quidem exempla profert Fabricius in Ind. poet. christ. Sed in primo legi potest *labantia*, in secundo *labitantia* est frequentatiuum a *labo labas*.

41. Libr. 1. v. 258. *Frondibus insidens* ab *insido*. Metro aduersatur *insidet*.

43. *Illustrare* quandoque est lustrare, perlustrare, qua significatione occurrit idem verbum l. 1. v. 597. Cicero in Somn. Scipion. cap. 4. *Sol . . . tanta magnitudine, vt cuncta sua luce illustret, et compleat*: etsi enim id vulgo exponatur pro *splendorem cunctis afferat*, tamen verbum *compleat*, quod sequitur, aliam significationem infert. Frustra aliqui reponunt *sua luce lustret*: nulla enim est ratio, cur verbo *illustro* significatio lustrandi, aut collustrandi denegetur.

45. Tentabam *quo cuncta reguntur -Tempora, vel spatia, quem*. Nihil tamen muto: potest enim intelligi spiritus temporis, et spatii omnis.

47. Confer v. 4. *Quae caeli secreta tegunt*. *Vacant* est *vacua*, aut etiam *immunia sunt, et libera*.

48. Vide, num melius *Non adeat virtute tua*, vel *tua*. Bene etiam est *habeat*, vt vers. 44. *Quem cuncta gerunt, quo cuncta reguntur*.

49. Libr. 1. v. 77. *Lunaremque globum*.

50. Mox vers. 114. *Vt faceret virtutis opus*, et in eleg. v. 290., et 298. *pietatis opus*. Hoc loco *pietatis opus* est influxus beneficus solis, lunae, et astrorum in terras. Libr. 1. v. 224. *Qui fouet igne pio caelum, mare, sidera, terras*.

51. Locus hic videtur corruptus. Fortasse traiiciendi sunt versus, prius *Circulus haerebit*, deinde *Qui nihil est*.

53. Forte *haereat* dissyllabum per synae-

Ac mutent elementa vices per circla morantes,
Et cadat ante diem sublimis machina rerum:
Sed tu lege tua retines, qua cuncta coerces.
Nam quis stare queat contra tua iussa reluctans?
Aut tibi quis reputet, si perdere iusseris orbem?
Quem ipse repente iubens solo sermone creasti,

SCRIPTVRA COD. VAT.

56. sed te lege. *58. reputet quis perdere.*

NOTAE.

resin: vel vers. seq. legendum *mutant*, et postea *cadit*. Sententia est: Circulus haerebit, nisi iusseris, ire meantem; qui nihil est, nisi lege tua seruetur in aeuum. Nisi enim seruetur, illico sphaera volubilis, stellatus honos, seu decus, haerebit, mutabunt elementa vices, et ante diem cadet machina rerum.

54. In eleg. vers. 247. *Alternant elementa vices*. Contrarium est *mutant*. Rusticus Helpidius de Iesu Christi benef. *Etiam discordia fidas - Conseruant elementa vices*. Infra v. 335. *Per secula mille morantur*, ex quo coniici posset *per secla morantes*. Sed Dracontius voluisse videtur *circla* a *circulum* neutro genere, cuius non habeo exemplum. Syncope *circla* auctoritate Virgilii comprobatur l. 3. Georg. vers. 166. *Laxos tenui de vimine circlos*. Multa sunt vocabula a veteribus per syncopen contracta, quae a librariis commutata sunt, quod mendosa crederent. In elegia paracteria, seu repercussoria, vt in mss. codd. vocatur, qua Sedulius facta Saluatoris nostri describit, vltimus versus est, *Cum sancto Spiritu gloria magna Patri*. Nonnulli mutarunt *Spiritui, et Nato gloria magna Patri*: sed iam tempore Bedae legebatur *Cum sancto Spiritu*, qui in libr. De arte metrica ait, Sedulium neglexisse regulam grammaticae dispositionis, vt gloriam sanctae, et indiuiduae Trinitatis clara voce decantaret. At potuit Sedulius dixisse *Flamine cum sancto*, aut *Pneumate cum sancto*. Itaque censeo, a Sedulio scriptum *Cum sancto Spritu*, aut *Spirtu*. Ita etiam lego in Victorino de Iesu Christo deo, et homine: *Tempus erat spritum Patri soluisse Tonantem*. In secundo libr. Carminum Eugenii Toletani carm. 75. postremus hic est versus: *Pacis et amplexus pariter conuertat adulteros*. Diligentissimus Editor Cardinalis Lorenzana annotauit: *ADVLTEROS ferri non potest, sed siue legamus ADVLTOS, nullus sensus elici valet*. Legam igitur *adultros* per syncopen ab *adulteros*: sic et metro, et sensui consulitur.

55. *Ante diem* est contra naturae ordinem, ante tempus a natura stabilitum, ante diem suum, quia, vt ait Virgilius l. 10. v. 467. *Stat sua cuique dies*. Sic *obire diem* est obire diem suum, seu mori. Ouidius libr. 1. Met. vers. 148. *Filius ante diem patrios inquirit in annos*. Cicero, aliique *ante tempus* solent dicere.

58. Forte *si perdi iusseris*. *Reputare* pro imputare quasi computationem ineundo. Papinianus l. xi. tit. 7. leg. 17. *Sed si nondum pater dotem recuperauerit, vir solus conuenietur, reputaturus patri, quod eo nomine praestiterit*. Interpretatur Dracontius versiculum 10. cap. xi. Iob: *Si subuerterit omnia, vel in vnum coarctauerit, quis contradicet ei?* Scilicet quis rationem a deo exiget, si mundum subuerterit? Eadem sententia extat Sapient. cap. 12. vers. 12. *Quis enim dicet tibi: Quid fecisti? aut quis stabit contra iudicium tuum? . . . Aut quis tibi imputabit, si perierint nationes, quas fecisti?*

Quo libuit genuisse deum ante haec omnia Christum?
Semine quem verbo conceptum corde ferebas,
Quo sine non vnquam fuerat mens sancta parentis,
Multa, profunda, potens, solers, pia, prouida, perpes,
Simplex, celsa, leuis, vibrans, immensa, serena,
Viuida, cunctipatens, mens innumerabilis, vna.
Ergo deo deus est natus, de lumine lumen.

SCRIPTVRA COD. VAT.

60. d. ante omnia C.
61. v. conceptu c.
62. quo sine nonnunquam f.
66. Ergo deum deus ouans . . . . deest reliquum.

NOTAE.

60. Posset cum aliquo hiatu retineri *deum ante omnia Christum*. Vide Broukusium ad el. 12. Propert. vers. 1. Rusticus Helpidius de Christi Iesu beneficiis, *Hoc verbo, quo tanta sator sibi regna parauit, - Te quoque regnorum socium, natumque probauit*. Dracontius eandem loquendi rationem in generatione Filii explicanda tenet, quam Prudentius hymn. 3. Cathem. v. 2., et hymn. xi. vers. 17., vbi ait: *Ex ore quamlibet Patris - Sis ortus, et verbo editus, - Tamen paterno in pectore - Sophia callebas prius. - Quae prompta caelum condidit, - Caelum, diemque, et cetera. - Virtute Verbi effecta sunt - Haec cuncta: nam Verbum deus. - Sed ordinatis seculis, - Rerumque digesto statu, - Fundator ipse, et artifex - Permansit in Patris sinu*. Et Apoth. vers. 524. *Sed Verbo factum Domini, non voce sonora, - Sed Verbo, quod semper erat, Verbum caro factum est*. Verbo igitur, seu sermone deus fecit omnia, et verbo etiam genuit Filium suum, seu Verbum, quod etiamsi caro factum sit, ipsum tamen genitum est, non factum. Quum autem Dracontius dicat, *Quo libuit*, et *deum Christum*, de generatione secunda, et temporali eum loqui certum videtur, sed ita vt statim vers. seq. aeternam generationem explicet, in qua etiam agnoscit, Verbum Verbo conceptum, et genitum. Christus vero ante omnia genitus est, quia ante omnia praefinitus, et praedestinatus est. Psalm. 109. v. 3. *Ex vtero ante luciferum genui te*. Adisis notas ad loc. cit. Prudentii.

62. Omnino legendum est *non vnquam*: nam *nonnunquam* catholicae doctrinae, et orationis totius sententiae opponitur. Vide Prolegom. num. 109. et seq.

63. *Multa* est magna. Cicero Famil. 2. ep. 10. *Nomen nostrum multum est in his locis*.

64. *Leuis* est placida, lenis, grata: contraria ratione *grauis* de ingrato, et molesto dicitur. Poterit etiam intelligi *spiritualis* in *leuis*, hoc est, sine pondere. De *vibrans* vide notam ad v. 37. Mens *serena* est laeta, felix, prospera: qua de causa ethnici Iouem peculiari titulo *Serenum*, et *Serenatorem* appellabant: inde imperatores dicti *serenissimi*.

65. Fortasse melius *cunctiparens*, quo verbo vsus est Prudentius, vt *cunctipater* Theodulfus Aurelianensis. *Cunctipotens* etiam dixit Prudentius. Sed quum Virgilius vsurpauerit *Omnipatens*, non facile reiiciendum est *cunctipatens*. Mens *innumerabilis* dici poterit ab effectis, vt *vna* in natura ipsa. Sed legendum suspicor *cunctipatens, immensurabilis, vna*. Saluianus, aliique scriptores christiani vocabulo *immensurabilis* vsi sunt, et

Corde

Corde sacer genitus mox constitit ipse parenti,
Et consors cum Patre manens, et Spiritus vnus,
Trina mente deus, deus auctor, temporis expers,
Multiplici virtute potens, pietate modestus
Innumera, caelis, elementis, fluctibus, astris
Impendens, vt stare queant, famulentur, adorent,
Angelico de more preces sine fine canentes.
Omnibus his praestat dilato fine manere,
Vt vigeant homines, pisces, armenta, volucres,
Et pecus, atque ferae, quidquid natura creauit,
Quidquid et innumerus diuersi sanguinis ortus.
Qui nasci dignatus homo, membratur in artus
Sanguine femineo concretus spiritus almus,
Fitque deus post templa poli sub carne, figura

SCRIPTVRA COD. VAT.

73. *Angelica des ne preces s. f. carentes.*
74. *f. carere,* ad marg. *manere.*
75. *et vigeant.*
76. *quod pecus, atque.*
77. *Numquid ad innumeros d. s. ortus.*
78. *membratur in aluum.*

NOTAE.

supra iam dictum est *mens sancta parentis.*

67. Aduerbium *mox* significat hoc loco ipsam aeternitatem, vt *hodie* psalm. 2. vers. 7. *Filius meus es tu: ego hodie genui te.* Ad Hebr. c. 1 v. 5.

68. Filius consors, seu consubstantialis Patri ostenditur. Vide v. 103. et seqq.

69. De *trina mente* dei vide dicta Proleg. num. 109. et seq. Dracontius l. 1. vers. 563. dixit, *Virtus trina deus*, vt Paulinus poem. 26. natal. XI. *Nam deus vnus – Virtus trina deus*. Sic *trina mens*.

70. Vide l. 1. vers. 29. Censeo, distinguendum esse *pietate modestus – Innumera, caelis*, vt *multiplici virtute*.

73. *Canentes* in genere cohaeret cum caelis, et fluctibus.

77. Mendosus est hic locus, neque satis liquet, an cum praecedentibus, an cum sequentibus connecti debeat. Fortasse *quidquid natura creatrix – Nutrit ad innumeros diuersi sanguinis ortus.*

78. Libr. 1. vers. 337. *Membratur in artus – Corporeos*. Hic forte *in aluo*.

79. Vide, quae notaui ad Prudentium l. 2. contra Symm. v. 265. et seq. Nam Prudentius etiam simili modo locutus est, qui de homine deum loquentem inducit: *Restituendus erat mihimet: summissus in illum – Spiritus ipse meus descendit, et edita limo – Viscera diuinis virtutibus informauit.* Verbum vocatur *spiritus almus.*

80. *Post templa poli* est hoc ipsum, quod in symbolo Fidei dicitur, *Descendit de caelis*. Augustinus serm. 187. al. 27. de tempore: *Quanto magis hoc tantum, et tale Verbum potuit matris vterum, assumpto corpore, foecundare, et de sinu Patris non emigrare? hinc ad oculos humanos exire, inde mentes angelicas illustrare? hinc ad terras procedere, inde cae-*

Passibilis, mortalis homo sine fine perennis :
Et tenuis per cuncta vapor, iam mollior ignis
Irrepsit, tenerumque parat per viscera corpus.
Induitur compage deus, structura ligatur
Ossibus, et neruis, pinguescunt intro medullae,
Hinc cruor, hinc humor, solidatur musculus omnis,
Et caro plasmatur. Quid sanctus spiritus illic
Egerit, ipse potens nouit, qui cuncta creauit;
Qualiter aure deus, verbo foetante marito,
Virgineos intrasse sinus dignatur, et aluum,
Terrarum, caelique capax, atque ignis anheli,
Aeris, et pelagi, sed non capiendus ab isdem,

SCRIPTVRA COD. VAT.

83. *irrepsit teneramque p.*
85 *pinguescunt vitro m.*
87. *plasmatur quid* obscure legitur ob nexum literarum.
88. *potens vetuit quod c.*
89. *v. feteute m.*
91. *c. anhelantis et ignis.*

NOTAE.

los extendere? Adde S. Leonem laudandum ad v. 99.

82. Forte *It tenuis*.

83. Forte *Irrepit*.

84. Libr. 1. vers. 346. de Adamo creato: *Et vocem compago dedit noua machina surgens*, siue ex coniectura *Et vocem compage dedit*. Auitus l. 2. v. 96. *Caelum terra tenet, villi compage leuata – Regnat humus*. De structura corporis, et ossibus manus ait Celsus l. 8. c. 1. *Oblonga omnia, et triangula, structura quadam inter se connectuntur*. Dracontius l. 3. vers. 643. *Aedificant hominem longae fragmenta ruinae, – Ante tamen quam membra forent compage ligata etc.*

85. Libr. 3. vbi agitur de ossibus aridis vitae restitutis vers. 614. *Iam neruis membra ligantur*. Fortasse legendum *pinguescunt intra medullas – Hinc cruor, hinc humor*. Loc. cit. v. 612. *Cruoris – Humor vt absumptas intrauerit ante medullas*. Medulla est pinguedo subtilior.

87. De verbo *plasmo* libr. 1. v. 336. *Plasmauit per membra virum*.

89. B. Virgo concepit, quia credidit. Fides autem ex auditu. Confer vers. 591. Augustinus serm. 13. de temp. al. 128. in Append. *Viri nesciam sermo dei maritat*. Sedulius in hymno abecedario: *Intacta nesciens virum – Verbo concepit filium*. Ennodius Ticinensis l. 2. hymno x. *Concepit aure filium . . . Quod lingua iecit, semen est*. Sedulius etiam fortasse scripsit *Concepit aure filium*. Vide notam ad vers. 60. Verbo *foetare* vtitur Dracontius vers. 217., et Eleg. v. 83. Significat hoc loco foecundare, vt apud S. Augustinum, et alios. Columellae *foeto* est foetum edere.

91. *Ignis anheli*, vt l. 1. v. 26. *solis anheli*. Vide Proleg. num. 137.

92. Canit id Ecclesia: *Sancta, et immaculata virginitas, quibus te laudibus efferam, nescio: quia quem caeli capere non poterant, tuo gremio contulisti*. Lan-

Claustra puerperii passus sub lege creandi,
Vel quaecumque subit diuersi temporis aetas.
Haec fragilis natura iacens humana meretur
De pietate sua, qua non vult perdere mundum,
Quem fecit, sanxitque regens per secla manere.
Ergo vbi corporeos artus dominator, et auctor
Induit, haud caelum Patri seruire reliquit.
Nam quicumque sapit, nouit, quia sic tulit artus,
Et fuit in terris, vt ne caeleste tribunal
Linqueret omnipotens: nunquam sine Patre probatus
Filius, et genitor nunquam sine pignore dictus,
Spiritus immensus, sanctus, bonus, arbiter, index,
Tertius vnus idem, primus, mediusque perennis.

SCRIPTVRA COD. VAT.

94. *temporis aestas.*
96. *de p. tua*
99. *induit et caelum.*
102. *patre* obscure.
103. *nam pius et genitor.*

NOTAE.

dem sententiam repetit Dracontius v. 589.

93. Sedulius l. 2. vers. 38. *Rerumque creator - Nascendi sub lege fuit.* Ad Galat. c. 4. vers. 4. *Factum ex muliere, factum sub lege* *Puerperium* est tempus proxime ante partum, et post partum, et dicitur etiam de prole ipsa.

94. *Vel* est *et*. Infra v. 336. *Diuersi temporis aetas.*

95. *Meretur* est idem, ac obtinet, consequitur, vt l. 1. v. 136., et alibi.

96 Vide l. 1. vers. 30. et seq., et v. 90. et seqq. *De pietate sua*, hoc est, dei.

97. Libr. 1. vers. 427. *Tot bona facta deus non obliuiscitur vnquam, - Quae propter hominem fecit, sanxitque manere.*

98. *Corporeos artus*, vt v. 39.

99. Deprauatus est hic versus, sed sine vlla dubitatione sententia haec est, Filium sic corporeos artus induisse, vt tamen caelum non reliquerit. Sequentia verba clara sunt, et sine vllo errore sic expressa in codice. Posset etiam corrigi *haud caelum Patri sublime reliquit.* Helpidius de beneficiis I. C. *Nil Patris virtute minor, nunquam aetheris absens.* S. Leo serm. 2. de natiuit. Domini: *Ingreditur haec infima Iesus Christus dominus noster, de caelesti sede descendens, et a paterna gloria non recedens.*

103. Sic ex coniectura: nisi malis *nunquam sine Patre probatus, - Nam prius, et genitor etc.*

104. Eadem natura diuina cum suis omnibus attributis agnoscitur in Patre, Filio, et Spiritu Sancto. Libr. 1. v. 434. *Spes, opifex, dominus, rector, dux, arbiter, index.* Qua ratione deus dicatur *index*, dixi ad v. 114. l. 1.

105. *Idem* est in neutro genere: nam in masculino producitur prima. Id autem ex theologica loquendi ratione factum. Non enim recte dices Spiritum Sanctum esse *eundem*, ac Patrem, et Filium: id enim sonat, eandem esse personam Pa-

Ast vbi terrenum sumpsit cum corpore pondus
Immortale genus, mortalia dura subiuit:
Non nisi corpoream haec possent spectare figuram.
Nam quaecumque daret princeps miracula carni,
Sanctis haec homines euentibus acta putarent.
Adde, quod humanis vitium est generale cateruis,
Hoc credant, quod visus habet, spernantque relata.
Credimus inde, deum mundo venisse videndum,
Vt faceret virtutis opus. Per mille catenas
Mentibus obsessis insana clade furoris,

SCRIPTVRA COD. VAT.

108. *c. posset s.* vel *possent*.
110. *Sanctus h. h. e. a putaret*.
111. *g. cathris*, hoc est, *catenis*

NOTAE.

tris, Filii, et Spiritus Sancti. Vere tamen asseres, Spiritum Sanctum esse *idem*, ac Patrem, et Filium: quod significat, eandem esse naturam in tribus personis. Paulinus poem. 25. natal. xi. *Sola dei natura deus; quod Filius, et quod - Spiritus, et Pater est*: Arator l. 1. vers. 972. Arii, et Sabellii contrarias haereses sic explicat. *Huic fidei pugnax cadit Arrius, vnum - Personas tres esse negans. Sabellius vnum, - Sed Patrem confessus ait, qui deinde vicissim - Filius, et sanctus dicatur Spiritus IDEM, - Sed totum sit ipse Pater*. In ms. quodam *Sed totus sit ipse Pater*. Masculina nomina personas indicant, neutra essentiam. Vide Comment. ad Prudentium v. 600. hymn. x. Per st. *Ex Patre Christus: HOC Pater, QVOD Filius*. Ac fortasse praestiterit legere *Tertius vnum, et idem, primus, mediusque perennis*.

108. *Mortalia dura*, quae Iesus Christus subiuit, non nisi ad veram corporis figuram possent *spectare*, seu pertinere. *Spectare* pro pertinere plerumque poscit accusatiuum cum praepositione *ad*: sed inuenitur etiam sine ea. Papinianus Digest. libr. 2. tit. 14. leg. 42. *Soluendi necessitas debitorem spectaret*.

109. Sensus hic est: Si in corpore Saluatoris miracula quaedam apparuissent, quibus a laboribus huius vitae immunis videretur, homines non veram passionem fuisse existimarent.

114. Supra vers. 50. *Pietatis opus*. Libr. 3. vers. 211. *Exegit virtutis opus, miracula summa*. Virgilius l. 10. v. 468. *Famam extendere factis, - Hoc virtutis opus*. Paulinus Petrocorius libr. 4. *Et virtutis opus vitiet praesumptio cordis*. Tertullianus l. 5. contra Marcionem. *Vt maneat virtutis opus cum laude perenni*. Miracula vocantur virtutis opus. Matth. cap. 13. vers. 58. *Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem eorum*. Hinc virtus miraculorum solet dici. Sedulius libr. 4. (aliis 5.) vers. 1. *Has inter virtutis opes iam proxima Paschae - Coeperat esse dies*. In catenas coniici posset cateruas, scilicet *Vt faceret virtutis opus per mille cateruas*. Sed catenarum mentio fit ex Marci cap. 5. vers. 3. de daemoniaco: *Qui domicilium habebat in monumentis, et neque catenis iam quisquam poterat eum ligare. Quoniam saepe compedibus, et catenis vinctus dirupisset catenas*.

115. Indicantur miracula Christi, vt

Spiritus impatiens animas quascumque grauabat,
Tabe fluens quaecumque cutis madefacta rubebat,
Ossibus, et neruis resoluta carne retectis
Praestatur de clade salus: reparare sepultos
Nouit, et exanimes iterum reuocare saluti.
Ipse oculos *sanat caecorum*: *luminis vsum*,
Ignotumque diem mirantur nosse tenebrae,
Quem simul ex vtero matris natura negauit.
Mortua pars hominis, pars altera viua iacebat,
Vtque deo visus, post sanus, et integer omnis
Redditur, atque calor vitalis in ossa cucurrit.
Quod de parte viri, fecit de corpore toto:
Praestitit orba parens, fleret quum funera nati.

SCRIPTVRA COD. VAT.

117. *q. curis m.*
121. *Ipse oculos* . . . . cetera desunt.
125. *vsque dei visus*.
128. *Praestitit orba parens lerecus fine renati*.

NOTAE.

de lunatico, et daemoniaco sanato.

117. Hi sunt leprosi, quorum caro maculis rubentibus aspergi, et tabe fluere solet. Et fortasse legendum est *tumefacta rubebat*: nam tumores etiam indicium sunt leprae.

118. Paralysis morbus describitur: nam paralysis graece est resolutio Iuuencus libr. 2. vers. 76. *Torpentia membra, – Officium quorum morbus dissoluerat acer*.

119. *De clade* intelligo *expulsa clade*. Notandus est hic vsus praepositionis *de*, quae quum ad tempus refertur, pro *in* aut *post* sumitur, vt *media de nocte*, *de die*, et similia.

122. *Tenebras* vocat oculos antea caecos. *Nosse ignotum diem* oxymorum.

123. Redundat *simul*, vt apud Plautum Amph. 2. 1. 12 *Nec potest fieri. vno tempore – Homo idem duobus locis vt simul sit*. Vel *simul* est statim, aut omnino.

124. Libr. 1. vers. 647. *Mortua pars hominis quoties, pars viua iacebat*.

125. Fortasse melius *Atque dei iussu post sanus*.

128. E verbis corruptissimis, et re ipsa restitui hunc locum. Non muto *Praestitit*, nam potest retineri pro profuit, aut beneficium impetrauit. Lucae cap. 7. vers. 12. *Quum autem appropinquaret portae ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius vnicus matris suae, et haec vidua erat, et turba ciuitatis multa cum illa. Quam quum vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi: Noli flere*. Verum a Dracontii manu puto esse *fecit de corpore toto, – Praecocis orba parens fleret quum funera nati*, vel *planctibus orba parens etc. Praecox* est ante tempus maturescens, quod in filium matri praemortuum optime cadit. Libr. 3. vers. 392. *Non orbata parens defleuit funera nati*.

Nec semel ista dedit, namque, vt sit virgo superstes,
Imperat, exurgit vel Lazarus ante sepultus,
Quatuor exemptus transacta luce dierum.
Sanguinis insoliti solitus discurrere fluxus
De muliere perit, dempto simul amne cruoris.
Corripit hic febres, ventos compescit in vndis,
Per quas Christus iter, (stringit natura liquorem,
Quum miraretur) Petro veniente, peregit,
Fluctibus aequoreis Domini sub pondere victis.
Vertit aquas, vt vina fluant: mirabile donum,
Pocula sunt latices, et fluminis ebriat vnda.

SCRIPTVRA COD. VAT.

129. *vt fit virgo*. Fuit *iste*, sed correctum est per *ista*.
131. *q. exemptis t.*
132. *Sanguinis insolitis solitus discurrere sanguis*, exaratum est *sanguinis* necxu literarum.
135. *per quas Christus*.
137. *ac. demum sub*.

NOTAE.

129. Filia archisynagogi Iairi, quae annorum duodecim erat, vitae reddita est, Matth. cap. 9., Lucae cap. 8., Marc. cap. 5.

130. *Vel* pro *et*, nisi malis positum pro *etiam*.

132. Oppositio, siue oxymorum in *sanguinis insoliti solitus fluxus*: nam lectio codicis *sanguis sanguinis* mendosa est; posset scribi *decurrere riuus*, sed vers. seq. recurrit *amne cruoris*. *Decurrere* melius videtur, quam *discurrere*. Iuuencus l. 2. vers. 389. de hoc sanguinis profluuio: *Carpebat fluxus, lacerans sine fine, cruoris*. Matth. cap. 9. vers. 20. *Et ecce mulier, quae sanguinis fluxum patiebatur*.

133. Tertia in *muliere* breuis est, sed producitur, quia quatuor breues concurrunt, vt in multis similibus vocabulis. Eodem modo infra vers. 660. *Ex eadem muliere virum*, et in Epist. v. 161. *Eadem muliere creatus*. Vide etiam vers. 111. libr. 3. *Arietem subrogat aris*.

135. Matth. cap. 14. Fortasse est traiectio, scilicet *Quum miraretur, stringit natura liquorem*. - *Per quam Christus iter, Petro veniente, peregit*. Verum adhibita opportuna parenthesi, correctione alia opus non est. Prudentius Apoth. v. 670. *Sustinuit gressum Domini famulus liquor, ac se - Mobilitate carens solidos substrinxit ad vsus*. Acuta vero est sententia, quod natura prae admiratione strinxerit liquorem. Ea autem est aquae natura, vt partes eius, quum nimis stringuntur, seu comprimuntur, consistant, et quodammodo solidae fiant, vt accidit in gelu. Sic Gellius libr. 17. c. 8. ait, mare omne, quod Scythicum dicitur, *gelu stringi, et consistere*.

137. Victi sunt fluctus, quia vim suam naturalem amiserunt.

138. Ioann. cap. 2. *Vertere* hic est mutare. Propertius eleg. 7. l. 2. v. 31. *Omnia vertuntur, certe vertuntur amores*. Cicero 3. De nat. deor. cap. 12. *Terra in aquam se vertit*.

139. *Latex* proprie est aqua, quamuis de vino, et de quouis alio liquore

Copia panis abest, et copia panis abundat.
Milia virtutum sunt admiranda; sed vt quid
Miremur, dominum tantum potuisse polorum,
Discipuli, famulique sui quum tanta per orbem
Gentibus innumeris omnes fecisse legantur?
Et simul indociles, doctosque audire moneret
Supplicium post grande crucis, reditumque supernae
Lucis ad aethereos tractus, thronumque parentis
Caelestis, veniens quum linguas funderet ignis
Spiritus, alme, tuus, nostro commercia mundo

SCRIPTVRA COD. VAT.

141. *sunt ad admiranda s.*
145. prius videtur fuisse *moueret* pro *moneret*.
146. *redditusque*, vel *redditumque* pro *reditum*, et *superna* pro *supernae*.
147. *tractus threnumque p.*

NOTAE.

soleat dici. Hic ergo in sensu proprio sumitur *latices*: contra *poculum* cuiuis vasi, quo bibitur, applicatur, sed peculiari quadam significatione ea vox interdum adhibetur ad vini compotationem declarandam. Cicero Philipp. 2. cap. 25. *Si inter coenam in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset*. Florus l. 2. c. 10. *Epulantes, ac ludibundos plerosque, ac, vbi essent, prae poculis nescientes*. Dracontius Virgilium imitatur l. 3. Georg. vers. 528. *Frondibus, et victu pascuntur simplicis herbae, – Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu – Flumina*. Sed Virgilii sententia est, pro vini potione fuisse fontes liquidos, Dracontii, verum vinum ex aqua fuisse factum: quod magis explicant sequentia verba: *Et fluminis ebriat vnda*. Verbo *ebriare* vsus est Macrobius.

140. Matth. cap. 15. Ioann. c. 6.

141. *Virtutes* pro miraculis, vt dictum ad v. 114.

142. Forte *Miramur*.

143. *Suus* non semper reciprocum est, sed interdum pro *eius*, aut *illius* adhibetur, vt innumeris exemplis etiam optimorum scriptorum confirmatur.

144. Libr. 3. vers. 218. Petrus Apostolus dicitur *dux – Gentibus innumeris positus sub lege fideli*. Paulinus poem. 26. natal. xi. de martyribus: *Gentibus innumeris semen caeleste fuerunt*.

145. Fortasse *Hos simul*, vel *quos simul*. Pro *moneret* non male esset *moueret*. Ex codicis scriptura hic colligitur sensus, quod apostoli ab omnibus iudaeis diuersarum nationum, qui erant Hierosolymis, intelligerentur. Act. Apost. cap. 2. vers. 6. et seqq. *Facta autem hac voce, conuenit multitudo, et mente confusa est, quoniam audiebat vnusquisque lingua sua illos loquentes . . . . Et quomodo nos audiuimus vnusquisque linguam nostram? . . . Audiuimus eos loquentes nostris linguis magnalia dei*.

146. Intelligi potest, post reditum Christi, qui est lux superna, ad aethereos tractus, vel, post reditum ad aethereos tractus lucis supernae.

147. Qui metri rationem habere velit, facile corriget *tractus*, *soliumque parentis*. Vide Proleg. num. 139., et v. 204. huius libri.

Consona dissimili infundens sermone beatis.
Tu deus es, quem terra tremit, quem mundus adorat,
Te mandante, pluunt nubes, et ab igne coruscant,
Surgere tu ventos, et crescere turbine facto
Praecipis, vt rapidae perturbent cuncta procellae,
Et mare caeruleum rapiant super aethera nimbi.
Tu rursus reprimis flatus, recidentibus euris,
Et mare purpureum tranquillo marmore tendis,
Vt post vna freti ludant super aequora pisces,
Horrida monstra natent, et bellua gestiat ingens.

SCRIPTVRA COD. VAT.

150. *Cum sole dissimili infundens sermone beatis.*

152. *et ab imbre c.*

NOTAE.

150. Forte *Quamuis dissimili*. Certe mendum est: *Cum sole dissimili*. Apostoli sunt ii, qui dicuntur *beati*. Vsitatum fuit a primis seculis viros sanctis moribus praeditos *beatos* appellare, vt contra *miseros*, et *infelices* peccatores, et damnatos. Vide notam ad vers. 11. libr. 1. *Et pia vota dei miseris hinc, inde beatis*. Ad caelites, quorum cultus permissus est, nunc beati titulus referri solet: in romano vero summo pontifice *Beatitudinis*, et *Sanctitatis* appellatio promiscue adhibetur.

151. Eleg. vers. 2. *Quem timet omne solum*, vel *tremit*, vt alii legunt. Quod res creatae *adorant* deum, multis in locis expressum est, vt l. 1. vers. 4., l. 2. vers. 72., et 206.

152. Libr. 1. vers. 710. *Qui dat fulmineos collisis nubibus ignes*.

154. Procellae *rapidae*, vt libr. 1. vers. 708. expositum est.

155. Libr. 1. vers. 147. *Caeruleum aequor ponti*.

156. Libr. 1. v. 105. *Recidente ruina*. Ventus *cadere* saepe dicitur, et eodem sensu *recidere* dicetur. Sed hoc loco fortasse legendum est *residentibus euris*. Virgilius libr. 7. vers. 27. *Quum venti posuere, omnisque repente resedit – Flatus*, et in lento luctantur marmore tonsae. Coniungit quoque *ventos*, et *flatus*.

157. Libr. 1. vers. 78. *Et mare purpureum*. Vide notam. *Tendere tranquillo marmore* est aequare, in planum extendere maris undas.

158. *Ludant pisces*, vt l. 1. vers. 237. *Luserunt* cum nota. Simile est vers. seq. *Bellua gestiat ingens*. Si retineatur scriptura codicis, corripietur *a* in *vna* aduerbio, vt aliquando fit in *frustra*, *contra*, *vltra*. Verum libentius legerem *Vt prostrata freti*, aut *Vt post strata freti*. Virgilius libr. 5. vers. 763. *Placidi strauerunt aequora venti*: et eclog. 9. v. 57. *Et nunc omne tibi stratum silet aequor, et omnes – (Aspice) ventosi ceciderunt murmuris aurae*.

159. Ambrosius cap. 10. libr. 5. Hexaem. post Basilium: *Cete, illa immensa genera piscium, aequalia montibus corpora*. Tertullianus De iudicio Dom. *deformia monstra natantum*. Horatius l. 1. od. 3. vers. 18. *Qui siccis oculis monstra natantia etc.* Virgilius 6. Aeneid. v. 729. *Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus*. In *bellua ingens* intelligitur balaena, aut alia quaeuis immania

Mor-

Hoc est nempe fretum, quod se diuisit, et haesit
In partes hinc inde duas: hebraea propago
Impia regna fugit, Moseo principe gentis,
Rursus aquae reduces repetunt loca prisca fluentes.
Quum fugitiua manus de fluctibus omnis adesset,
Tunc demersus obit populus, qui saeua parabat
Israelitarum plebi, quae facta superstes
Vindice naufragio: tali sub clade aboletur,
Qui fuit ante metus, mox libera turba Tonantis
Mutatum miratur iter: via prisca salutis
Semita mortis erat, nec seruans membra sepulcro.
Africus interea motus virtute iubentis

SCRIPTVRA COD. VAT.

161. *Partes in hinc duas.* deest reliquum.
163. *rursus atque reduces.*
165. *dimersus.*
166. *Hisraelitarum phoebi q.*
167. *clade deletur.*
169. *miratur mutatum inter via.*

NOTAE.

cete, vt vocat Virgilius. Vide interpretes Iobi cap. 40. vers. 20. et seqq., et Isaiae cap. 27. v. 1., vbi exponunt, quod piscis genus sit Leuiathan.

160. Indicatum hoc miraculum est libr. 1. vers. 704. Vide notam, et infra vers. 787. et seqq. huius libri.

162. Eodem modo Moysis nomen effertur in Eleg. vers. 17. *Moseo dicta prophetae*. Intellige *sub*.

163. Libr. 1. vers. 703. *Dum reduces sentiret aquas*. Sed ibi *reduces aquae* sunt aquae retro fluentes, hic aquae in suum locum reuertentes: nam *redux* vtramque significationem habet. *Rursus reduces repetunt* est pleonasmus, vt dictum, et confirmatum exemplis est l. 1. v. 111.

165. Latini scriptores plerumque dicunt *demersus*. Tertulliano tribuitur *dimersus*, nisi error hic est.

167. Potest alio etiam modo mendum codicis emendari *Vindice naufragio tali se clade tuetur*. - *Quae fuit ante timens, mox etc.* vel *Quae fuerat metuens*, vel *quae facta superstes*: - *Vindice naufragio tali sub clade aboletur*, scilicet populus, qui saeua parabat. In *deletur* prima est longa, nec puto a Dracontio correptam.

170. *Seruare membra sepulcro*, vt *seruare ossa sepulcro*, et similia apud Prudentium, vt dixi in Comment. ad hymn. 12. Perist. v. 45. Qua via Israelitae salutem inuenerant, aegyptii mortem inuenerunt. Infamiae genus ducebant veteres, quod corpora defunctorum sepulcro priuarentur. Vide Comment. ad Prudent. hymn. 5. Perist. S. Vincentii v. 390. Gentiles inhumatorum animas nec in cymbam quidem Charontis recipi posse credebant: hebraei easdem non prius donari requie comminiscuntur, quam corpus sepulcro mandetur.

171. Ipse deus, qui ventis imperat, virtutem illis dat, vt surgant. Numer. cap. XI. v. 31. *Ventus autem egrediens a Domino arreptas trans mare coturnices detulit*. Psalm. 77. v. 26. 27. *Transtulit*

Illaesurus adest, nulla comitante procella,
Delicias portare parans nouus ingruit imber,
Innumeras dat nimbus aues, datur esca polorum,
Angelica de parte cibus, sitientibus autem
Flumina petra dedit, nullo fodiente ligone.
Et ne plura loquar, tua sunt, quaecumque videntur,
Et quae nemo videt: tibi debent omnia, quod sunt,
Tu tamen ipse, quod es, nulli debere probaris,
Et quasi qui debet. sic omnibus omnia reddis.

S C R I P T V R A C O D. V A T.

173. *deliciis portare.*
174 *nimbus aquas d.*
178. *o. quot sunt.*
180. *et quasi qui debet sic. sed quasi* obscure. prius fuit *reddes*, postea factum *reddis*.

N O T A E.

austrum de caelo, et induxit in virtute sua africum. Et pluit super eos sicut pulverem carnes etc. Vide vers. 153. *Surgere tu ventos*, et libr. 1. v. 707.

172. Tentabam *Illaturus adest*: nam ventum placidum ludere dici potest. Sed retinendum est *Illaesurus* ab *illaedo*, a quo est *illaesus*. Tertullianus, et Lactantius etiam *illaesibilis* vsurparunt.

174 Restitui *aues* ex loc. cit. Scripturae, et Exod. cap. 16. v. 4. et seqq. *Ecce ego pluam vobis panes de caelo . . . . Ecce gloria Domini apparuit in nube . . . Factum est ergo vespere, et ascendens coturnix cooperuit castra, mane quoque ros iacuit per circuitum castrorum.*

175. Psalm. 77. v. 24. 25. *Et pluit illis manna ad manducandum, et panem caeli dedit eis. Panem angelorum manducauit homo*. Ioann. c. 6. v. 31., Ep. 1. ad Cor. c. 10. v. 3. *Angelica de parte* quasi de portione cibi, quae angelis datur. Suetonius cap. 18. vitae Caligulae: *Equiti romano contra se hilarius, auidiusque vescenti partes suas misit*. Petronius Satyr. c. 33. *Ego quidem pene proieci partem meam: nam videbatur mihi iam in pullum coisse.*

176. Vide Exod. cap. 17. v. 6., Numeror. cap. 20. v. 11., Epist. I. Corinth. cap. 10. v. 4.

178. Cap. 41. Iob. v. 6. *Quis ante dedit mihi, vt reddam ei? Omnia, quae sub caelo sunt, mea sunt*. Epist. ad Roman. cap. 11. v. 35. 36. *Quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia.*

179. De hac potestate *probaris* antea dictum est ad v. 26.

180. Mar. Victor in praefat. v. 57. *Vt fieres iustis merces, meritisque piorum.* – *Hoc quoque conferres praestando, vt debitor esses*. Aliter, *Vt fieres virtutis opus, meritisque piorum etc.* Idem libr. 1. Genes. v. 329. *Dum quod non meritis, sed tantum sponte benigna – Largitur famulis, nostri cupit esse laboris, – Et se, quod donat, mauult debere videri*. Sic Fabricius: alii: *Nostrae laudis opus fieri, quod sponte benigna etc.* Etsi enim vita aeterna bonis hominum operibus redditur tamquam merces, eadem tamen gratia dei est ob electionem, quae bona opera praecedit, ob gratiam praeuenientem, et auxiliantem, et ob gratiam iustificantem, qua homo praeditus esse debet, vt eius opera vitam aeternam mereantur, ac denique ob perseuerantiam finalem, quam

Est tibi cura, deus, de quidquid vbique creasti,
Ne tantum succumbat onus: stat cura minorum,
Et speciale iubes, tamquam generale, tueri.
Sic fit mater humus, qua germina cuncta creantur,
Sic mare veliuolum mercator nauta vagatur,
Telluremque nouam circumspicit impiger hospes,
Et complexus amat non cognitus aduena ciues.
Foedere concordi, quia vis, elementa tenentur
Tam longa connexa mora, sic iuncta ligantur,
Vt disiuncta tamen concordi lite probentur.
Si disiuncta fiant, soluetur machina rerum,

SCRIPTVRA COD. VAT.

181. *cura de quidquid* .
182. *nec tantum* .
188. *concordi quia bis e.* sed *quia* non clare .

NOTAE.

nemo potest mereri . Quod si de naturali rerum ordine sermo sit , quem Dracontius hoc loco potissimum , vel vnice respicit , deus sic reddit omnibus omnia, quasi qui debet , quia leges naturae praescriptas seruat .

181. Alio modo emenda *Et tibi cura , deus , est quidquid* , vel *Est tibi cura , deus , et quidquid*. Sapient. c. 12. v. 13. *Non enim est alius deus , quam tu , cui cura est de omnibus* .

182. *Succumbat* , subtus cadat . Aliud est *succumbere oneri* , nempe subire onus. *Stat cura minorum* , scilicet omnium cura est deo . Epist. I. Petri cap. 5. v. 7. *Omnem solicitudinem vestram proiicientes in eum , quoniam ipsi cura est de vobis* . Vide Psalm. 54. v. 23., Matth. cap. 6. v. 25. seq. , Luc. cap. 22. v. 16. seqq.

183. Supra v. 35. *Singula per partes , generaliter omnia nutrit* .

184 Libr. 1. v. 156. *Nondum mater humus* . Vide notam .

185. Virgilius libr. 1. Aen. v. 228. *Despiciens mare veliuolum*. Vide Macrobium l. 6. Saturn. cap. 5. de hoc epitheto . Naues magis proprie veliuolae dicuntur . *Vagor* cum accusatiuo apud Propertium libr. 2. eleg. 21. v. 21. *Ino etiam prima terras aetate vagata est* . Nonnulli legunt *terris* , sed *terras* praefert Broukusius , vti etiam ediderat Scaliger .

188. Forte *quia vix* . Mallem tamen *Foedere discordi quamuis elementa tenentur* , scilicet *foedere . quamuis discordi, tenentur* . Postea *disiuncta concordi lite* : amat enim Dracontius huiusmodi oppositiones . De concordia discordi elementorum vide libr. 1. v. 142. et seqq., 265., et Eleg. v. 59.

190. De hac constructione verbi *probo* relege notam ad v. 26.

191. Supra v. 55. *Et cadat ante diem sublimis machina rerum* . Facile patiar, legi *Si disiuncta fuant* , vel *sient* , vel *forent* , idemque dicam v. 135. libr. 3. *Si iactura fiat* : nam l. 2. vers. 505. producitur prima in *fiunt* . Lucretius , Virgilius , aliique antiquiores *fuam* pro *sim* , vel *fuerim* vsurparunt ab antiquo *fuo* , a quo adhuc est *fui* praeteritum . In *fiunt* , et *fiant* variant poetae christiani : alii cum veteribus producunt , alii cor-

Si coniuncta forent, omnis natura periret.
Tu, deus omnipotens, nosti, quo feceris orbem
Semine, quo caelos, solem, lunamque creasti
Ex nihilo simul, esse tamen diuersa putamus.
Ad nihilum reditura iterum sunt omnia, quum tu
Iusseris esse chaos solus mansure superstes,
Angelicis, hominumque piis venerande cateruis.
Qualiter ergo labor nullus fuit ante iubendo,
Omnia quum fierent, sic nec labor vllus erit, iam
Iusseris vt finem quum plurima secula norint.
Te Seraphim, Cherubimque deum, dominumque precantur,
Te chorus angelicus laudat, exercitus orat,
Thronus in excelsis humili te voce precatur,

SCRIPTVRA COD. VAT.

193. *nosti quod feceris.*
198. *Angelicas, animasque suis adorande cateruis.*
201. *f. cum plurima i.*
203. videtur scriptum *laudant*.
204. *tronus inexcessant b.*

NOTAE.

ripiunt. Vide Proleg. num. 139., et notam ad l. 1. v. 82.

193. Melior haec lectio, et interpunctio videtur, quam *nosti, quod feceris orbem – Semine, quo caelum etc.*

196. *Reditura iterum* pleonasmus, de quo ad v. 111. libr. 1. *Sed non reditura secundo.*

19. Supra v. 13. *Credaturque chaos etc.* Sumi solet *chaos* pro rudi, indigestaque materia, ex qua res postea eductae sunt. Sed Dracontius *chaos* intelligit destructionem ipsam rerum omnium, ac tenebras, quae mundi creationem praecesserunt, et quae succederent, si eaedem res ad nihilum redigerentur. *Mansure superstes*, vt v. 31. *Mundique superstes.*

198. Versus insigniter deprauatus. *Adorande* metro non congruit. *Venerande* non repugnat. Seneca Hercul. Fur. v. 1248. *Perque venerandos piis – Canos.* Correxi ex simili sententia Prudentii hymn. 10. Perist. v. 536. et seqq. *Quandoque caelum, ceu liber, plicabitur.... Deus superstes solus, et iusti simul – Cum sempiternis permanebunt angelis.* Vide, quae notaui in Comment. ad Prudentium, vbi explicui, qua ratione dicatur deus permanere solus superstes, simulque cum iustis, et angelis.

200. Clarius esset *sic nec labor vllus erit, quum – Iusseris, vt finem iam plurima secula norint.* In scriptura codicis ordo est *quum iam iusseris, vt plurima secula norint finem*: quae implicata constructio est, sed non absurda.

201. Vt *nescire finem* pro *non finire* ponitur, sic *noscere finem* pro facere, vel capere finem, et finire.

204. Supra v. 147. *thronus* prima producta occurrit. Emendatio etiam hoc loco esset facilis *Excelsusque thronus humili te voce precatur.* Sed magis genuinum

Agmina te astrorum , te signa , et sidera laudant
Auctorem confessa suum , te fulmen adorat ,
Te tonitrus , hiemesque tremunt , te grando , procellae ,
Te glacies , nimbique pauent , te spiritus omnis
Personat , imber , hiems , pelagus , nix , frigus , et aura .
Te tellus foecunda vocat , te suspicit aer ,
Vnda super caelos tibi supplicat , et polus omnis ,
Flumina te metuunt , et fontes , stagna , paludes
Voce sua laudant , te nubila crassa coruscant ,
Te lux alba dies , te nox obscura tenebris ,
Te bona temperies , te tempora cuncta precantur ,
Ver , aestas , autumnus , hiems redeuntibus annis .

SCRIPTVRA COD. VAT.

209. scribitur *asta* pro *aura* . 210. *vt tellus f.*

NOTAE.

videtur *Thronus in excelsis* . *Excelsa* pro caelo . Libr 3. v. 17. *Celsior excelsis* , libr. 1. v. 101. *Donec ab excelsis* . Arator libr. 1. v. 91. *Quum rector olympi – Euebit excelsis , quidquid suscepit ab imis* , vbi frustra Arntzenius tentat *excelsi* ; repugnantibus libris editis , et mss., et sententia ipsa . *In excelsis* phrasis ecclesiastica est , quae a bonis latinitatis auctoribus originem trahit , apud quos saepe legitur , *ab excelso* , *in excelso* pro *ab alto* , *et sublimi loco* , *in alto* , *et eminenti loco* . *Excelsa vrbis* dixit Plinius . Quinque ordines angelici a Dracontio recensentur , Cherubim , Seraphim , Angeli , Virtutes, Throni : nam hebraice Virtutes *Sabaoth* dicuntur , et *Sabaoth* exercitum sonat . Nouem ordines , siue chori angelici a plerisque distinguuntur , et fortasse Dracontius sub *exercitus* nomine Virtutes , et Potestates , sub *angelici chori* Angelos , et Archangelos complecti voluit .

205. Quodnam sit discrimen inter astra, signa , et sidera , retuli ex Isidoro ad v.5. libri 1. *Quinque plagae* .

206. Confer lib. 1. v.4., et lib. 2. v.15. E Cantico trium puerorum , et Psalmis haec omnia petita sunt . In hac enumeratione interdum eadem verba repetit , saepe variat : *Deum precari* , *orare* , *laudare* , *confiteri* , *adorare* , *tremere* , *pauere* , *metuere* , *personare* , *vocare* , *suspicere* , *supplicare* .

212. Forte *metuunt* , *te fontes* .

213. *Coruscare* actiuum est , quum significat concutere , vibrare : sed hoc loco significat fulgurare , vt v.152 *Te mandante, pluunt nubes , et ab igne coruscant* . Habet autem accusatiuum *te* ratione peculiaris significationis : sensus enim est : te laudant nubila , dum coruscant , vt v. 208. *Te spiritus omnis – Personat* , et clarius v. 223. *Te . . . . genus omne veneni – Sibilat ore fero* . Nubila *crassa* sunt densa, spissa , vt aqua crassa , caelum crassum , nebula crassa , paludes crassae .

214. Melius *Te luce alba dies*, vel etiam *Te lux alba die* .

215. Eleg. v. 81. *Sol dat temperies* . Quum neque nimium frigus , neque immodicus calor est , *temperies* dicitur . Ouidius l.1. Met. v.51. *Temperiemque dedit mixta cum frigore flamma* .

216. Eleg. v. 253. *Ver* , *aestas* , *autu-*

Per te foetat humus, per te, deus, herba virescit,
Frondescunt siluae, spirat flos, germinat arbor.
Messis aristatas acuit per culmina fruges,
Palmite gemmato post pampinus admouet vuas,
Et nunquam caritura comis frondescit oliua.
Te fera, te pisces, pecudes, armenta, volucres,
Turba cerastarum laudat, genus omne veneni
Sibilat ore fero, lingua vibrante trisulca,
Et tibi, quidquid habet, reputans debere fatetur.
Auctorem vitae gaudet stridore minaci
Materies laudare necis, poterasque creator

SCRIPTVRA COD. VAT.

218. Ordo horum versuum in ms. est hic *Frondescunt – Quod peccatorum – Illud praeterea – Quod caelo – Ignibus – Est homo – Nam diuersa – Illaec voce – Addo quod – Membrorum – Messis aristatas – Palmite – Et nunquam – Te fera – Turba – Sibilat – Et tibi – Auctorem – Materies – Non angues – Vt vitas – Sed nos – Fecerit – Quod praecepta – Nec modo – Olim primus – Ingratus – Iura – Et semper – Mox quam – Peccauit – Principio nostrae – Damnatur – Contigit – Nec similis – Vna lege – Contempsit – Cur non – Vipera – Quid serpens etc.*

219. *M aristeas a. p. fulmina f.*, ad marg. *aristatas*.

220. *p. gemmatum p.*

NOTAE.

minus, hiems, redit annus in annum. Vide notam.

217. *Foetat humus*, mater fit, foecundatur, aut etiam foetus edit. Vide notam ad vers. 89.

218. *Spirat flos*, hoc est, odorem effundit. Claudianus l. 2. De raptu Pros. v. 81. *Quidquid thuriferis spirat Panchaia siluis*. Solet adiungi accusatiuus, vt *spirare odorem*, aut aduerbium, vt *spirare grauiter, suauiter*. Iuuenalis tamen sat. 7. v. 208. simpliciter dixit: *Spirantesque crocos*. In versibus Bibliothecae S. Isidori titul. Pigmentarii: *Hic spirant cinnama, thura*.

219. Ordinem versuum, quem inuersum iudico, mutaui. *Aristatas*, scilicet aristam habentes. Vtitur Festus ea voce in *Restibilis*: *Farreo spico, id est, aristato*.

220. De palmite vide notam ad libr. 1. v. 170. De gemmis vitis eod. l. 1. v. 575. Forte legendum est *Palmite gemmatas*.

221. Vide notam ad l. 1. v. 166. *Et semper vestita comis frondescit oliua*.

223. Venuste *venenum* pro animalibus venenatis.

224. *Sibilare aliquem* est sibilis explodere, irridere: sed hoc loco *sibilat* ponitur pro *laudat*, dum *sibilat*, vt dixi ad v. 213. Hoc verbo *sibilat*, et aliis *lingua vibrante trisulca* contrahitur genus omne veneni ad serpentes in genere, quibus proprie sibilum, et lingua vibrans, seu micans, et trisulca tribuitur. Virgilius libr. XI. v. 754. *Et sibilat ore*, et l. 2. Aen. v. 475. *Et linguis micat ore trisulcis*.

226. *Stridor* serpentibus tribuitur a Silio l. 6. v. 177., et Ouidio l. 9. Met. v. 65. Pulchrum epitheton *minaci stridore*.

227. *Materies necis* pro serpente figurate, vt v. 223. *venenum*.

Non angues, non omne nocens permittere nasci,
Vt vitas hominum tantum mors vna tulisset.
Sed nos quaeque rei cognoscimus omnia quare
Fecerit ista dari: data sunt per crimina nostra,
Quod praecepta dei passim contemnimus omnes,
Quod peccatorum retinent tot milia vincla.
Nec modo peccatum subrepsit moribus, olim,
Olim primus homo transcendit iussa Tonantis.
Ingratus, quia factus erat caelestis imago,
Iura potestatis retinens super omnia solus,
Et semper, nisi iussa dei contemneret audax.
Mox quam factus erat nullo peccante creatus,
Peccauit. Quid nos miseri de crimine nati?
Principio nostrae peccator originis auctor
Damnatur sub lege necis, vel clade perenni.

SCRIPTVRA COD. VAT.

230. *Sed nos quoque r. c. o. quod res*. pro *nos* aliud videtur prius fuisse. *quod* obscurum est.

232. *praecepti dei p. contemnim omnes*.

233. *Quos peccatorum manent tot milia vinclos*. ambigue *manent*.

237. prius erat *potestatus* pro *potestatis*.

239. *Mox quod factus*.

N O T A E.

229. *Tulisset* pro abstulisset: simplex pro composito.

230. Forte *Sed nos quippe rei*: certe *quoque* mendum est.

231. Quod per crimina nostra animalia nocentia data fuerint, hoc sensu est intelligendum, quod animalia homini in statu innocentiae non nocuissent, sed eius potius imperio fuissent subiecta. Praeterea controuersum est inter interpretes, et theologos, an ea animalia, quae nunc sunt ferocia, et aliis nocent, in statu innocentiae mutuo inter se saeuirent. Vide Pererium in Commentar. ad Genes. cap. 1. v. 29.

235. Lucretius l. 3. v. 60. *Quae miseros homines cogunt transcendere fines – Iuris*. Tacitus 3. Annal. c. 54. *Probibita impune transcenderis*. Venuste repetitur *olim* ex v. praec. Virgilius l. 6 v. 495. *Lacerum crudeliter ora, – Ora, manusque ambas*.

236. Libr. 1. v. 338. *Species hominis, caelestis imago*.

237. Infra v. 730. *Iura potestatis retinens sub nomine vero*.

239. Lego *Mox quam*, vel *Mox quod* pro *Mox vt*. *Mox quam* pro *statim ac* Paulus Dig. l 7. tit. 4. leg. 13. *Mox quam a solo separati sint* (fructus.) Adisis Vossium de serm. constr. c. 67.

240. Vers. 357. *Scelerata propago – Nascitur, ex fonte sceleris genus omne meamus*.

Contigit, *vt* nobis similis heu! poena maneret,
Nec similis nos culpa tenet: semel incidit ille
Vna lege reus, nos multis legibus error
Contemptis retinet captiuos sorte reatus.
Illud praetereo, quod parui pendimus omnes,
Quod caelo, tellure, fretis, atque aere toto,
Ignibus aethereis, et lunae dignior orbe
Est homo, quem libuit per se formare Tonantem.
Nam diuersa dei solo sermone creantur.
Illaec voce creat, nos autem operosius aptat.
Cur non debuimus sontes peiora mereri?
Addo, quod innumerae pestes, mortale minantes,
Membrorum de parte sua dant saepe salutem.

SCRIPTVRA COD. VAT.

243. *Con . . . . nobis similis heu poena manere.*
244. *similis vos c.*
245. *legibus heras.*
246. *sorte reatis*. prius erat. *sorte creatis.*
247. *i praeterea q.*
249. *dignior omni.*
252. *Illic vxor eat nos autem operarius aptat*. prius *optat*. *operarius* dubie.
253. *d. sortes p.*

NOTAE.

243. Claudianus libr. 2. in Eutropium v. 479. *Vnaque cuncto – Poena manet generi*. Forte *Condicta est nobis similis heu! poena manere*, vel *Contigit vt nobis similis heu! poena maneret*, quod magis arridet.

246. Vide, num melius *captiuos sorte creatos*, vt v. 240. *Miseri de crimine nati.*

249. Libr. 1. v. 139. *Ignibus aethereis* significat ignem elementarem: hoc loco et pro hoc igni, et pro sole, et pro stellis sumi potest.

250. Vide l. 1. v. 330. et seqq.

251. *Diuersa* scilicet homini, vel ab homine.

252. Plautus, Terentius, aliique *illaec* pro *illa haec* dicunt. *Operosius* a Plinio vsurpatum. Tertullianus libr. 2. contra Marcionem c. 4. *Quis denique dignus incolere dei opera, quam ipsius imago, et similitudo? Eam quoque bonitas, et quidem operantior, operata est, non imperiali verbo, sed familiari manu, etiam verbo blandiente praemisso, Faciamus hominem etc.* Et libr. De resurrect. carn. cap. 5. *Caro autem et sermone dei constitit propter formam . . . et amplius manu propter praelationem, ne vniuersitati compararetur*. Prudentius Apoth. v. 1032., cuius habes verba l. 1. ad v. 333.

253. Infra v. 329. *Cur non grauiora mereri – Omnia debuimus, qui sic peccamus inique?*

254. *Pestes* de animalibus perniciosis dixit etiam Virgilius 1. Georg. v. 181., et de serpentibus Lucanus l. 9. v. 736. *Mortale minantes*, vt *veniale minatur* v. 486. huius libri.

255. *De parte sua* pro *de parte suorum membrorum*, vel legendum *de parte aliqua*.

Vipe-

Vipera quid praestet, cauda, et ceruice recisa,
Quid serpens maculosa iuuet, medicina fatetur.
Aspidis obliquae quid pinguia membra medentur,
Informis vrsus, fuluus leo, quid lupus audax;
Et quodcumque malum vindex natura creauit,
Miscuit optandam dira cum morte salutem,
Quid quod mortiferis animalibus induit auctor,
Vt sentire queant, reddant sectantibus iras?
Et prorsus non sint non se vexantibus hostes?

SCRIPTVRA COD. VAT.

257. *m. iubet m.*
258. *obliquae* ambigue.
259. *informis visi f.*
261. *cum mente s.*
263. *sectantibus hircas*.
264. *non sint non sacui dentibus hostes*.

NOTAE.

256. Libr. 1. v. 291., Eleg. v. 65. seq. Vide notam ad loc. cit. l. 1. Glycas l. 1. Annal. die 6. pag. 59. docet similiter, ad theriacae confectionem caput viperae praecidi vna cum cauda.

257. *Maculosa serpens* l. 1. v. 288.

258. *Obliquus* commune epitheton aliis serpentibus, quasi tortuosus. Aspidis pinguia membra fortasse dicit, quia, vt ait Lucanus l. 9. v. 714. *Plenior huic sanguis, et crassi gutta veneni – Decidit*. Vulgatum est, vt ait Plinius l. 8. c. 23. sect. 35., *colla aspidum intumescere*, dum scilicet ictum minantur, quod refert etiam Nicander in Theriac. *Quum vero incanduit ira, – Et lethum minitans, venientibus obuia saeuit, – Squalida colla tument, et lato sibilat ore*. Aspidis vsus in medicina asseritur etiam Eleg. v. 65. *Aspis habet mortes, habet et medicamina serpens*. Plinius l. 29. c. 4. *Praeterea constat, contra omnium serpentium ictus quamuis insanabiles, ipsarum serpentium exta imposita auxiliari*. Et l. 30. c. 4. ad strumas sanandas remedium esse ait cinerem aspidum cum seuo taurino impositum.

259. Vrsus, leo, et lupus etiam aliqua ex parte prosunt. Plinius l. 8. cap. 36. sect. 54. de vrsis: *Illi sunt adipes medicaminibus apti*. Haec medicamina pluribus in locis singillatim recenset. De remediis ex lupo confectis consule eundem Plinium l. 28. sect. 49., aliisque in locis. Quae remedia ex leone confieri possint, docet Conradus Gesnerus Hist. Quadrup. tom. 1. pag. 589., qui eod. tom. de lupo, et vrso agit, et medicamina, quae ex eis fieri solent, explicat.

260. Supra v. 76. *Quidquid natura creauit*. Natura ipsa est *vindex*, aut malum *vindex*, quia haec mala *data sunt per crimina nostra* ex versu 231.

261. Lego *cum morte*, nam *mente* nec satis in ms. clarum est, et falsum videtur.

262. Forte *indidit auctor*. Sed *induit* defendi potest pro indidit, iniecit, immisit. Petronius Satyr. cap. 4. *Eloquentiam pueris induunt adhuc nascentibus*. Gellius libr. 12. cap. 5. *Natura . . . . induit nobis . . . . amorem nostri, et charitatem*.

263. Forte *Vt saeuire queant*. Pro *hircas* posui *iras*: nam *hira*, aut *hilla*, intestinum, hic locum minime videtur habere. *Iras reddere*, vt *euomere iram* in aliquem apud Terentium Adelph. 3. 2. 14. *Sectari* frequens verbum est in re venatoria.

Non pudet hoc homines : gens importuna probantur,
Iustitiam retinente fera ; proh ! dedecus ingens,
Anguis agit ira morsus, nos improba turba,
Quamuis iustitiam noscentes, temnimus actu
Plectibili : et veniam ignorantia iure meretur.
Forte sit et nobis haec excusatio certa.
Ne furtim noceant, angues quaeruntur in herbis,
Quaerimus immites et per deserta leones,
Ne gregibus pasti vastent cultoribus agros.
Sectatur venator aprum, cui retia figit,
Vinea ne pereat sub morsu dentis adunci.
Ceruus vt occumbat, quaerit medicina medullas.

SCRIPTVRA COD. VAT.

267. *Anguis agit ramis opus n. l. t.*

268. *Quid vos iustitiam noscentes termi-nus actu.*

271. *Nec f n. angues quaeruntur in her-bas.* sed *quaeruntur* non clarum est.

273. *gregibus pastis v.*

274. *sectator venator a.*

NOTAE.

265. Potest addi interrogatio *Non pudet hoc homines ?* De verbo *probe* dictum ad v. 26. huius libri.

267 Cogitabam *Anguis agit ignarus opus*, vel *agit ignara malum*, vel *agit rancoris opus*. Sed praestat legere *Anguis agit ira morsus*. Libr. 1. v. 269 *Nec semper agit fera vipera morsus*. Passim de serpentibus *morsus* dicitur, quo scilicet venenum infundunt. Comparat angues, qui non nisi vexati mordent, hominibus, qui saepe sine vlla causa nocent, et iustitiam scientes contemnunt. Vide supra v. 232., et l. 3. v. 549. *Gens scelerata sumus, nil de pietate merentes*.

268. Forte *Quod nos iustitiam*, aut *Quod vel iustitiam*.

269. Mox v. 455. *Plectibiles mores*. Extat haec vox in Cod. Theodos. saepe, et apud Mamertum, aliosque aequales. Forte legendum *Plectibili, at veniam etc.* Auitus lib. 2. v. 53. *Nam crimen accruat – Auctor, in ignaro minor est peccante reatus*. Minus bene in nonnullis editis *in ignoto*. Ignorantia veniam iure meretur, quia iure cautum est, vt ignorantes in certis casibus excusentur. Vlpianus libr. 3. Digest tit. 2. leg. 11. *Notatur etiam* (infamia) *qui eam duxit : sed si sciens : ignorantia enim excusatur non iuris, sed facti*. Vide Barbosam De axiomat. iur. axiomate 113. Apud theologos longa est quaestio, neque huius loci, quaenam, et quando ignorantia excuset. Hoc certum poni debet, ignorantiam etiam iuris, quae vere sit inuincibilis, a peccato formali excusare.

273. Forte *Ne gregibus sparsis*.

274. Virgilius Eclog. 3. v. 75. *Si dum tu sectaris apros, ego retia seruo*. Vide vers. 263.

276. Eleg. v. 67. *Ceruа salutares pasto serpente medullas – Conficit*. Solinus cap. 31. de ceruis : *Patuit, nunquam eos febrescere : quam ob causam confecta ex medullis ipsorum vnguenta sedant calores*

Quid nocuit passura lepus? quid dama, vel hircus?
Quos medicina iubet haec vt capiantur ad vsus?
Vt sub fraude cadant venantum, *aut cuspide ferri*?
Quid pisces nocuere freti? quid turba volucrum?
Peruasit gens nostra fretum, peruaditur aer,
Vt capiantur aues ex nulla parte nocentes.
Quae natura negat, per nos elementa petuntur:
Per pelagus celebratur iter: seiunctus ab vndis
Nauigat, audaces quatiens super aequora remos.
Parua putant homines fluctus transire nocentes,
Insuper armati medias grassantur in vndas;

SCRIPTVRA COD. VAT.

277. *n. pessura l.*
279. *Vt sub fraude cadant venantum* ... deest reliquum.
280. *pisces mouere f.*
284. *iter sed iussus ab vndis.*
387. prius erat *in vrbes*.

NOTAE.

hominum languentium. Lucanus l. 6. v. 673. *Cerui pasti serpente medulla*, quae vsui magiae etiam adhibebatur, vt idem Lucanus narrat. Vide alia apud Gesnerum Histor. Quadrup., et e recentioribus Bomarium in Diction.

277. Posset corrigi *Quid nocuit per rura lepus*? nam *lepus*, etiam quum sermo est de femina, in masculino genere efferri solet. Sed bene est *passura*, aut, si mauis, *peritura*: nam ex Prisciano libr. 5. constat, in vtroque genere dici posse *lepus*. Ceterum etiam lepores aliquando nocent: Dracontius vero hominum audaciam, et libidinem reprehendit, quod etiam ea animalia, quae parum, aut nihil nocent, et quae in medicina nullius, aut exigui sunt vsus, aliis de causis sectantur, et vexant.

278. Lepus, dama, et hircus prosunt etiam medicinae, vt veterum medicorum auctoritate confirmat Gesnerus Histor. Quadruped. Dracontius igitur solum hominibus exprobrat, quod haec animalia praecipue ob delicias, et luxum venentur.

280. Forte *Quid pisces meruere freti*?

281. Notandum est verbum *peruaditur* passiue: etsi enim *peruado* cum accusatiuo sine praepositione interdum ponatur, vt *Peruasit gens nostra fretum*, tamen praepositio tunc omittitur, quia inest ipsi verbo.

284. *Celebratur iter*, scilicet frequentatur, vt *celebrare viam aliquam* apud Ciceronem, et alios. Apertum est mendum *sed iussus*, nec certior alia emendatio occurrit, quam *seiunctus*, nempe homo natura seiunctus ab aqua etc.

285. *Quatere remos* noue fortasse, sed pulchre dictum.

286. Libr. 1. v. 621. *Parua deo fuerant* pro *parum*.

287. Eleganter *insuper* post *parua*, vel *parum*. Plautus Merc. 4. 2. 1. *Parumne est male rei, quod amat hic Demipho, — Ni sumptuosus insuper etiam siet*? Liuius l. 3. c. 67. *Si culpa in nobis est, auferte imperium indignis, et si id parum est, insuper poenas expetite*. *Grassari in vndas* venustum etiam est, vt *grassari in senatum*, *in homines*.

Solicitat glacumque fretum mucrone cruento,
Et bellum ignotis transfert manus hospita terris.
Non sat erat, terrae tolerant quod bella cruenta,
Vt vel *finitimus* tantum produceret hostes.
Inpatiens armata manus cur tela propinquis
Implicitant, peraguntque (nefas) ciuilia bella.
Nec solum ciuile sat est, socerosque, patresque,
Germanosque petunt saeuo certamine fratres.
Nec modo tentatur nouiter; primordia mundi
Horrendum doluere nefas, hominemque secundum
Conspexere pii perfusum sanguine fratris.
Gessit id impietas, quum primum conditur orbis,

SCRIPTVRA COD. VAT.

290. *sat erant terrae tolerant.*
291. *Vt vel . . . . tantum produceret hostes.* deest aliquid.
293. *implitant p.*
296. obscure *nouiter*, vel *nouitas*.
297. *Nec telum doluere n. hominemque s.*
299. *G. hoc i. et postea conditur o.*

NOTAE.

288. Poterat mutari *Solicitatque fretum glaucum*; sed non est inusitata huiusmodi constructio, et modo raro fiat, cum decore adhibetur. *Solicitat* videlicet *manus*: si legas *Solicitant*, connectetur hic versus cum praecedenti.

290. Forte *terrae tulerant quod*.

291. Forte *Et quod finitimus*, aut *vicinus*, aut *riualis*.

293. *Implicitant* frequentatiuum ab *implico*, quo vsus est Plinius Iunior ep. 33. libr. 9., vbi tamen pro *implicitat* nonnulli legunt *implicat*.

294. Fortasse ex imitatione Lucani, qui cecinit *Bella per Aemathios plusquam ciuilia campos*. Reprehendunt quidem nonnulli, quod *plusquam ciuilia* dixerit ea bella; sed immerito. Nam bellum ciuile est, quum ciues inter se bellum gerunt: quod si bellum huiusmodi a cognatis ducibus, vt a generis, soceris, patribus, filiis, fratribus inter se dissidentibus excitatum, conflatumque fuerit, iure illud voces plus quam ciuile. Quae interpretatio Ouidio quoque accomodari potest, qui l. 12. Met. v. 582. de Neptuno ait: *Saeuumque perosus Achillem, - Exercet memores plusquam ciuiliter iras*. Nam Thetis, Achillis mater, erat neptis Neptuni ex Nereo.

295. Catullus in fine epithal. Pelei, et Thetidis simili modo frequentiam, et magnitudinem criminum describit: *Perfudere manus fraterno sanguine fratres etc.*

296. *Nouiter* pro *noue*, veluti prima vice. Extat hoc aduerbium apud Plautum, et Fulgentium Mythologum, et in quadam inscriptione apud Gruterum pag. 171. num. 7., quae saeculi IV., et temporis Constantiniani esse creditur. Fortasse legendum est *Nec modo tentatur nouitas, primordia mundi*.

297. Lucanus libr. 1. v. 95. *Fraterno primi maduerunt sanguine muri*, scilicet Romae.

299. Quum sermo sit de Caino Abe-

Et quasi lex fuerit, miserum sic venit in vsum.
Faucibus oblisis cadit a latrone viator.
Quid fur nocturnus prauo velatus in actu,
Ne capiatur, agat, ferro comitante per vmbras,
Multorum nos saeua docent exempla priorum.
Quid quod adulterium dulces male venit in vsus?
Incestique nefas agitat plectenda libido?
Inuadunt plures alieni caespitis agros,
Et domibus iunxere domos non iure modesto,
Ac promissa fides non custoditur amico.
Nobilium plures decepti fraude clientes,
Canities despecta senum, laesique parentes.

SCRIPTVRA COD. VAT.

301. *Faucibus obsessis cadit alugrisne viator.*
302. *n. paruo velatur in actu.*
304. *m. vos saeua decent e.*
305. *quidquid adulterium.*
306. prius erat *agitas*.
308. *d. iunxisse d.*
310. *p. decepit f.*

NOTAE.

lem occidente mendum e re ipsa correxi, quamuis verba longe sint diuersa.

301. Restitui *oblisis*. Prudentius Psychom. v. 535. *obliso collo*, et v. 590. *obliso gutture*. *Cadere a latrone*, scilicet manu latronis. Ouidius libr. 5. Metam. v. 191. *Magna feres tacitas solatia mortis ad vmbras, – A tanto cecidisse viro*. Suetonius in Othone cap. 5., et alii. *Latrones* dicti viarum obsessores. Iuuenalis satyr. 10. v. 22. *Cantabit vacuus coram latrone viator*. Cicero pro Milone cap. 21. *Non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur*. Hinc vera lectio *cadit a latrone viator*.

302. Forte *paruo velatus amictu*, vt magis expeditus sit. Cicero pro Milone cap. 3. *Duodecim tabulae nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt*: videlicet quia a fure nocturno difficilius cauere possumus.

304. Libr. 3. v. 50. *Nos exempla docent damnati diuitis*.

305. Paulo ante simili modo *Miserum sic venit in vsum*.

308. De hac voce *modestus* vide Prolegom. num. 136. Mar. Victor libr. 2. v. 506. Genes. *Quum iudice missa modesto etc.* In Cod. leg. Wisigoth libr. 2. tit. 1. cap. 2. apud Lindenbrogium: *Damus modestas simul nobis, et subditis leges*. Aliis in locis eiusdem Codicis *modeste* eadem significatione vsurpatur.

310. Fortasse *Nobilitas plures decepit*. Tertullianus De iudic. Domini: *Si raptor grassatus erat, si fraude clientes – Distulerat, si mente parum versatus amica*. Virgilius l. 6. v. 609. *Pulsatusue parens, aut fraus innexa clienti*. Studium, et fidem erga clientes maxime laudabant veteres, vt contra turpe ducebant eos decipere, fallere, deserere. Suetonius in Caesare cap. 71. *Studium, et fides erga clientes ne iuueni quidem defuerunt*.

Iam genitos vtinam tantum fera dextra feriret,
Et tantum paruis fecisset culpa reatum.
Et necdum natos properant in ventre ferire;
Externos, pariterque suos furit impia mater
Conceptus damnare, sui nec cura pericli est.
Quae bibit impietas truculenta impune venenum?
Repperit hoc quis grande nefas, vt non sibi mortem
Hauriat hoc quaecumque bibit? minus ecce nouerca

SCRIPTVRA COD. VAT.

312. *iam genitus vtinam*. hic versus in ms. ponitur post versum seq.
313. *namque tam paruis*.
314. *et nec damnatos properent in*.
316. *d. suos et cura*.
317. *quae viuit impietas*.
319. *H. hoc quodcumque vibit munus ecce nouercam*.

NOTAE.

312. Transposui hos versus, quia sententia id postulare videbatur. Iuuenalis sat. 6. v. 596. *Quae steriles facit, atque homines in ventre necandos - Conducit*.

313. *Parui*, et *paruuli* simpliciter pro pueris, et infantibus a Cicerone, Statio, Suetonio, aliisque vsurpatum.

315. An *Internos, pariterque suos*? Vel intellige *externos*, quia filii ad patrem etiam pertinent, aut innuitur, conceptus esse ex patre non legitimo. *Furit damnare* cum infinitiuo probum est. Fortasse a *furit* melius noua periodus inchoabitur.

316. *Conceptus* pro foetu, vt l. 1 v. 390. *Conceptus semine nullo*. Plinius libr. 28. cap. 19. *Conceptus leporis vtero exemptus*. Suetonius in Domitiano cap. 22. *Vt etiam causa mortis extiterit, (fratris filiae) coactae conceptum a se abigere*. *Damnare* est damnum inferre foetui, hispanice *dañar*. Vide Prudentium Hamartig. v. 650. *Damna aures, Pater alme, meas*. Sedulius l. 3. v.125. *Siccisque fluentis - Damnauit patulas audax fiducia venas*.

317. *Venenum* vocat medicamentum, quo foetus excutitur, et vita priuatur. Hieronymus ad Eustoch. De cust. Virg. *Nonnullae, quum se senserint concepisse, de scelere abortii venena medicantur*. In concilio Ilerdensi anno 546. can. 2. qui eiusmodi potiones conficiunt, *venefici* vocantur. Lege Augustini verba ad v. 322.

318. Ordo, et sensus est, *Vt quaecumque hoc (venenum) bibit, mortem hauriat non sibi*, quia huiusmodi medicamentum mors est foetui, non matri: quia tamen huius vita in eo scelere nonnunquam periclitatur, supra dixit, *Sui nec cura pericli est*. Huc pertinent ironicae laudes, quibus Horatius Canidiam prosequitur Epod. 17. in fine: *Tibi hospitale pectus, et purae manus, - Tuusque venter partumeius et tuo - Cruore rubros obstetrix pannos lauit, - Vtcumque fortis exilit puerpera*. Quod alii alio modo exponunt. Minucius in Octauio de ethnicis mulieribus: *Sunt, quae in ipsis visceribus medicaminibus epotis originem futuri hominis extinguunt, et parricidium faciant, antequam pariant*. Confer notas Elmenhorstii, Ouzelii, et aliorum.

319. Leuius crimen ait esse, quod committunt nouercae, quum liberos prioris vxoris veneno, aut alio modo occidunt, quam sit scelus matrum, quae filios suos mori cogunt, antequam nascantur. Nouercae hac infamia laborant, quod filios prioris vxoris odio prosequantur, praesertim postquam suos ipsae ediderint, superstitesque habeant. Ouidius libr. 1. Me-

Audet in externos genitos, quam mater agit rem.
Dextra nouercalis iam natos mittit ad vmbras,
Ante mori genitrix, quam nasci, pignora cogit.
Ne mala sufficerent, faciunt peiora nocentes.
Mortua quin etiam non linquunt membra quieti,
Solicitant animas mortis iam lege quietas
Cantibus infaustis, herbis, atque arte nefanda,

SCRIPTVRA COD. VAT.

320. *quam* dubie.
321. *Dextra nouercales i. n. m. a. vmbras.* non clare scribitur *dextra*, et prius erat *ad vndas*.
322. *a. mortem g. quam n.* scribitur *quam* nexu literarum.
323 *nec mala*.
326. *c. infauistis b.*

NOTAE.

tam. v. 147. *Lurida terribiles miscent aconita nouercae*: et Heroid. epist. 12. v. 187. Medea: *Si tibi sum vilis, communes respice natos. – Saeuiet in partus saeua nouerca meos.*

321. *Dextra nouercalis*, vt apud alios *nouercalia* odia, *nouercales* oculi, *nouercalis* animus.

322. Augustinus de nuptiis, et concup. ad Valerium libr. 1. cap. 15. *Aliquando eo vsque peruenit haec libidinosa crudelitas, vel libido crudelis, vt etiam sterilitatis venena procuret, et si nihil valuerit, conceptos foetus aliquo modo intra viscera extinguat, ac fundat, volendo suam prolem prius interire, quam viuere, aut, si in vtero iam viuebat, occidi, antequam nasci.*

323. *Ne mala sufficerent*, hoc est, ne mala, quae fecerunt, sola essent, aut ne mala alia succederent. Prior interpretatio magis placet: nam in canonibus conciliorum saepe fit mentio adulterii, ex quo hi foetus concepti sunt, quia plerumque abortus ex illicito concubitu procurantur. In concilio Eliberitano can. 63. *Siqua mulier per adulterium, absente marito, conceperit, idque post facinus occiderit, placuit, ei nec in fine dandam esse communionem, eo quod GEMINAVERIT SCELVS.*

324. Fortasse *membra quieta*; idem vero est *linquit membra quieti*, nec rarum est *linquo* cum simili datiuo.

325. Forte *iam lege solutas*. In concilio Eliberitano canon extat 34. *Cereos per diem placuit in coemeteriis non incendi: inquietandi enim Sanctorum spiritus non sunt.* Quae verba de magiae genere, quod mox explicabo, intelligenda esse egregie probat Mendoza in eius Concilii Defensione.

326. Herbarum vsus magnus erat in magicis carminibus. Horatius contra Canidiam Epod. 5. vers. 21. *Herbasque, quas Iolcos, atque Iberia – Mittit, venenorum ferax.* Valer. Flaccus libr. 7. vers. 352. de Medea: *Maiora precatur – Carmina, maiores Hecaten immittere vires – Nunc sibi, nec notis stabat contenta venenis. – Cingitur inde sinus, et qua sibi fida magis vis – Nulla, Prometheae florem de sanguine fibrae – Caucaseum, tonitru nutritaque gramina promit, – Quae sacer ille niues inter, tristesque pruinas – Durat, editque cruor, quum viscere vultur adeso – Tollitur e scopulis, et rostro irrorat aperto. – Idem nec longi languescit finibus aeui – Immortale virens, idem stat fulmina contra – Sanguis, et in mediis florescunt ignibus herbae.* Adde Ouidium de remed. amor. v. 261. 263.

Et responsa petunt tenebris de voce sepulcri,
Vt cantauit agens animam in pythone prophetae
Infelix Saul. Cur non grauiora mereri
Omnia debuimus, qui sic peccamus inique?
Sol, lux, clara dies, luna, stellaeque micantes,
Vel quaecumque deo famulantur sidera magno,
Militia praeclara poli, vel pontus, et aer,
Et tellus accepta dei praecepta reseruant,
Ac deuota pie per secula mille morantur;
Nec tam longa mouet diuersi temporis aetas,
Vt legem seruare negent, aut tempora mutent
Contra iura dei, contra praecepta Tonantis.
Splendet sole dies, illustrat Cynthia noctes,
Et quasi gemmatum distinguunt sidera caelum,

SCRIPTVRA COD. VAT.

328. 329. *Et cantauit agens animam agi nocte prophetae-Fascibus et scelerum cur.*
333 *militia per clara p.*
335. *pie secula.*
337. *legem serua negent.*
339. *i. quintia n.* prius *quintia mentes.*

NOTAE.

327. Forte *petunt tenebrosa voce sepulti*, vel *tenebrosa a voce sepulti*.

328. Locus propemodum insanabilis, cui tamen nonnullam medicinam attuli ex historia Saulis, animam Samuelis, e mortuis euocantis, quam Dracontius indicat. Libr. 1. Reg. cap. 28. v. 7., et seqq. *Dixitque Saul seruis suis: Quaerite mihi mulierem habentem pythonem . . . veneruntque ad mulierem nocte, et ait illi: Diuina mihi in pythone, et suscita mihi, quem dixero . . . . . Dixit autem Samuel ad Saul: Quare inquietasti me, vt suscitarer?* Posset etiam aliter emendari *Et cantauit agens animam sub nocte prophetae*. *Cantauit* sumitur pro *incantauit magicis carminibus*, vt v. 326. *Cantibus infaustis*: nisi malis legere *Incantauit agens*. De hac infami arte euocandi animas e sepulcris Ouidius de remed. amor. v. 253. *Me duce, non tumulo prodire iubebitur vmbra, – Non anus infami carmine rumpet humum*.

329. Confer v. 253.

331. Potest etiam interpungi *Sol, lux clara, dies*.

333. Fortasse Dracontius voluit *perclara*, vt *percharus*, *percautus*. Sed *praeclarus* magis est in vsu. De astris, militia poli, vide notata ad v. 25. *Militia famulante sua seruire fidelis*.

334. *Reseruant* compositum pro simplici *seruant*.

335. Vide v.54., et 348., et l.1. v.142. de verbo *morari*.

336. Vide v.94., et 388.

339. A Cyntho Deli monte Cynthius dictus Apollo, et Cynthia Diana. Pro luna Cynthiam ponunt Lucanus, Seneca in Trag., et alii: ac rursus Dracontius in eleg. v. 239.

340. Solinus in fragment. apud Pithoeum pag.267. *Candidus aether – Astri-*

Et

Aestuat vndosum pelagus, ceu fluctibus astra
Impetat, et terram spumis operire minatur.
Nec tamen egreditur transgresso limite punctum:
In sua regna furens confringitur, et redit in se
Aestus, et vnda maris, *validus licet excitet aequor*
Ventus, et insani feriant sub litora fluctus;
Pendula caeruleum non audet scindere tellus

SCRIPTVRA COD. VAT.

345. *Aestus, et vnda maris* ..... alia desunt.

NOTAE.

geram faciem nitido gemmauit olympo.

341. *Vndosum* aequor dicitur a Virgilio l. 4. Aen. v. 313.

343. Forte *pontum* pro *punctum*. Retineri potest *punctum* pro minima, et indiuidua lineae parte. Claudianus libr. 1. in Rufinum v. 5. *Praescriptosque mari fines* vnum ex argumentis hoc praedicat pro diuina prouidentia, qua res creatae reguntur. Sedulius libr. 1. vers. 62. *Qui maris vndisonas fluctu surgente procellas - Mergere vicinae probibes confinia terrae*. Aldhelmus in prooemio libri de virginit. *Sic quoque fluctiuagi refrenas caerula ponti, - Mergere ne valeant terrarum litora lymphis, - Sed tumidos frangant fluctus obstacula rupis*. Barthius libr. 56. Aduers. cap. 1. recte notat, Aldhelmum hoc argumentum corrupisse: non enim iam miraculum est, rupibus obsistentibus, mare non mergere terras: est vero plusquam miraculum, litoribus plano loco allutis, immo impellentibus tam immanibus fluctibus, non sequi vnum plures, sed redire cum vno omnes in sese. Vnde et pro spirante animali oceanum habuerunt nonnulli philosophi. Haec fere ille: ex quibus percipitur, quam apte Dracontius hoc in argumento versetur. Simili ratione auctor carminis de laud. Dom. sub Constantino: *Cuius ad imperium certis mare constitit oris, - Nec licet immenso terris excurrere ponto, - Planaque montanos includunt litora fluctus*.

344. Cap. 30. Iob vers. 11. *Et dixi: Vsque huc venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos*. Vide Prouerb. cap. 8. vers. 29. Basilius Seleuc. orat. 1. *Fertur illud (mare) quidem fluctibus alte elatum, vbi vero terminos attigerit, reuertit, refugitque, et Domini vocem litoribus inscriptam quum intuitum fuerit, curuatis fluctibus termini positorem adorat, quumque terram violente feriat, referitur, ac diuini imperii memor refertur in fugam*. Tertullianus, siue potius Nouatianus libr. De Trinit. cap. 1. *Quo quum fremens fluctus, et ex alto sinu spumans vnda venisset, rursum in se rediret, nec terminos concessos excederet, seruans iura praescripta: vt diuinas leges tanto magis homo custodiret, quanto illas etiam elementa seruassent*. Corderius ad cap. 38. Iob vers. 8. seqq. *Clarius autem haec maris obedientia ad diuinum praeceptum ostenditur, quum agitatur ventis, et intumescunt fluctus eius: aliquando enim ita erigit suos fluctus, vt ad caelum pertingere videantur, et tanta vi, ac impetu in terram irruit, vt eam penitus obruiturum appareat: hoc tamen ipso quod arenae pulueres infirmos, et leues attingit, ita se continet, vt nullatenus illos transgrediatur*.

346. Forte *feriant sua litora*, et sic melius periodus incipiet *Validus licet etc*. Virgilius ecl. 9. v. 43. *Huc ades: insani feriant, sine, litora fluctus*.

347. *Scindere fretum*: sic nauis scindit aquas, remorum ictu freta scin-

Inuasura fretum, tantum contenta moratur
Tramite iuncta suo, ripis mirantibus aequor,
In cumulos, montesque videns insurgere fluctus:
Nec pauet, inuaditque, nec illa inuaditur vndis.
Est homo grande malum, legis transgressor, et audax,
Criminis inuentor, scelerumque repertor, et auctor,
Immemor auctoris, mortis dux, germinis Euae,
Oblitusque sui patris, inimicus, et hostis
Omnibus, atque suus, solus sub tempore paruo
Transgreditur praecepta dei: scelerata propago
Nascitur, ex fonte sceleris genus omne meamus,
Ex primo quicumque sumus nunc vsque creati,
Non pietas, non ira dei nos vlla coercet.
Secula quod fuerant transacta ad tempora Noe,
Et scelus assiduum, vel saeua piacula mundus
Adderet, et nullus hominum retineret honestum,
Nec tamen vlla simul processit poena reorum,

SCRIPTVRA COD. VAT.

351. *Nec pauet, inuaditque nihil inuadit ab vndis.*
354. *dux terminis aeui.*
355. *oblitusque sui patrans l.*
362. *et scelus ad sidum vel noua p.*

NOTAE.

duntur, fluuii natatu. Terra vero non scindit mare, quia non prohibet, quominus suos fines attingat, neque ipsa in illud irrumpit. Pendula vocatur terra, quia mari tamquam fundamento innixa a Dracontio, aliisque ponitur. Vide libr. 1. vers. 152. *Et, solidante globo, grauior per inane pependit.*

348. *Moratur*, consistit, cohibetur. Libr. 1. vers. 142 *Limitibus contenta suis elementa morantur*. Saepius hoc verbum *morari* eadem significatione Dracontius vsurpat, vt hoc l. 2. v. 54., et 335.

351. Forte *inuaditur*.

352. Confer notata ad v. 344. ex Tertulliano, et aliis.

354. Forte *terminus aeui*: sed hoc quid sibi velit, non intelligo.

355. *Patris*, Adami, vel dei: nihil enim occurrit aliud melius pro *patrans*. Et Dracontius quidem saepissime deum patrem, et parentem vocat.

356. Adamus primus fuit, qui solus, quum elementa omnia deo seruirent, paulo postquam creatus fuit, dei praeceptum transgressus est. De eius peccato v. 235. Adamum posteri imitantur.

358. Fortasse *Nascimur*. De peccato originali supra vers. 240. Hic clarius explicatur dogma catholicum.

362. Posset etiam pro *noua* poni *nota*. Sed *saeua piacula* dixit Dracontius libr. 1.

Inde gigantaea moles praesumpta rebellat,
Sacrilega ceruice tumens, quodcumque valebat,
Aut poterat, *stolido sibi demens arrogat ausu*,
Nil reputando deo, per quem valet omne, quod extat.
Despexit Dominum velut insuperabilis audax
Terrigena proles, meruitque infanda propago
Naufragium terrestre pati, dum litora nusquam
Terra, licet distenta, daret, quod flumina pontus
Obrueret, pontumque nocens absconderet imber,
Quum moribunda fretis siluestria cuncta natarent,
Et genus aequoreum pascens in montibus altis,
Ac pariter pelagus vastas gestiret in auras,

SCRIPTVRA COD. VAT.

365. *inde gigantorum moles.*
368. *deo per quod v.*
369. *D. sicut i.*
371. *navfragium terra est repati d.*
372. *quod* ambigue.
375. *ae. pascit in.*
376. *gestiret in vndas.*

NOTAE.

vers. 539. *Ad scelus horrendum, vel saeua piacula mortis*, et hoc l. 2. vers. 401. *Redeunt ad saeua piacula mores.*

365 *Gigantorum* in secunda declinatione non reperio exemplum: et facile aliquis *gigantaea* mutauerit in *gigantorum*, quod nesciret, postremam produci ratione caesurae. *Praesumpta* pro audax, a quo etiam *praesumptuosus* sequiori aeuo factum. Posset versus restitui *Inde rebellauit moles praesumpta gigantum*. Desumptum id est ex Genes. cap. 6. vers. 4. seqq *Gigantes erant super terram in diebus illis . . . . isti sunt potentes a seculo viri famosi. Videns autem deus, quod multa malitia hominum esset in terra, et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, poenituit eum, quod fecisset hominem: et tactus dolore cordis intrinsecus: Delebo, inquit, hominem, quem creaui etc.* Hanc narrationem multi poetae graeci, et Catullus in Epith. Pel., et Teth. cum fabulis interpolarunt, vt obseruauit Grotius libr. 1. De verit. christ. relig., et post hunc alii.

368. Vers. 225. *Et tibi, quidquid habet, reputans debere fatetur*, quod de serpente dictum.

370. Gigantes e terra natos veteres in fabulis finxerunt, et inde nomen graecum est quasi *terrigena*. Dracontius l.1.v.239. omnes homines *terrigenas* vocat, quae alia est eius vocabuli significatio.

372. Forte *quum* pro *quod*: sed librarius voluisse videtur *quod*, nam *cum* semper scribit, non *quum*.

375. Horatius diluuium simili modo describit l. 1. od. 2. *Omne quum Proteus pecus egit altos - Visere montes. - Piscium et summa genus haesit vlmo, - Nota quae sedes fuerat columbis, - Et superiecto pauidae natarunt - Æquore damae*. Irrisisset, opinor, Horatius censuram Senecae contra Ouidium, de qua nunc dicam ad vers. 378.

376. *Gestiret in auras*, (nam *in vndas* mendum puto) scilicet auras quasi inuaderet.

Agmina quum volucrum, quae protulit, vnda necaret.
Cum grege nat per rura lupus, venator, et vrsus
Mergitur, et nullos metuunt armenta leones.
Nam pauor vnus erat, totum sors mortis habebat,
Nec qui fleret, erat, cunctos mors vna tenebat.
Et solum emergens diuino condita iussu
Enatat inter aquas cum mundi ciuibus arca,
Conceptu paritura simul iuuenesque, senesque,
Et pueros, matresque pias, tenerasque puellas.
Vna dies produxit auum, serosque nepotes.

SCRIPTVRA COD. VAT.

378. *Cum greges fit tractura lupus v. e. v.*
382. *Nec solum* . . . . . desunt alia.
384. *conceptum p.*

NOTAE.

377. Pisces, et pelagus gestiebant, quum auras impeterent: sed volucres necabat aqua, licet ex ea ortum duxerint. Vide libr. 1. v. 240.

378. Ouidius l. 1. Metam. vers. 304. *Nat lupus inter oues, fuluos vehit vnda leones – Vnda vehit tigres etc.* Seneca Natur. quaest. cap. 27. l. 3. Ouidium hoc loco reprehendens ait: *Non est res satis sobria lasciuire deuorato orbe terrarum.* Senecae Muretus, Lipsiusque assentiuntur. Sed poetarum ingenia ad philosophorum normam non sunt exigenda. Vide not. ad v. 375.

379. Virgilius eclog. 4. *Nec magnos metuunt armenta leones.*

380. Mar. Victor l. 2. in Genes. *Quum quadraginta diebus – Vnius pluuiae furor, et mors vna fuisset.*

383. Alcuinus carm. 199. ex Dracontio, vt puto, *En natat in liquidis mundi cum ciuibus arca.* Forte *Enatat in.*

384. Forte *Conceptos paritura.* Genes. cap. 7. v. 7. *Et ingressus est Noe, et filii eius, vxor eius, , et vxores filiorum eius cum eo in arcam propter aquas diluuii.*

385. *Pueri* sunt filii Noe Sem, Cham, et Iapheth, *puellae tenerae* vxores eorum. Eaedem dici possunt piae matres, quia ex illis genus hominum propagandum erat post diluuium.

386. Quod eadem dies natos, patresque produxerit, vt v. seq. dicitur, nullam habet difficultatem: at quod produxerit auum, et nepotes, non intelligitur, nisi credamus, vxores filiorum Noe neptes huius fuisse: quamquam tunc dicendum fuisset *seras neptes*, aut *seros nepotes*, nam *nepos* etiam feminae aliquando applicatur. *Seri nepotes* apud Valerium Flaccum libr. 8 vers. 394. sunt, qui multo post nascentur, vt *sera posteritas* apud alios. Sed quo sensu dici poterit, vnam diem produxisse auum, et eos, qui multo post erant nascituri? Equidem existimo, Dracontium putasse, aliquos filios filiorum Noe ex arca prodiisse, intra arcam scilicet natos: nam quod arcam soli octo homines ingressi fuerint, expressum est in ep. 1. S. Petri cap. 3. vers. 20. *In qua (arca) pauci, id est, octo animae saluae factae sunt per aquam.* Aeque certum mihi est, non nisi octo homines ex arca egressos, neque venit in mentem, an alii cum Dracontio opinati fuerint. Mahometus in Alcorano confinxit, familiam Noe, excepto Chanaan, aliosque ad 78., vel 80. homines in arcam fuisse in-

Excepit pariter tellus natosque, patresque,
Aequaeuosque facit diuersi temporis ortus.
Non homines tantum foecundior arca refundit:
Pace quidem modico ditata est tempore terra:
Nam postquam *pelagi cecidit tumor, vnda resedit*,
Diluuiumque nocens alta suscepit abyssus,
Litora nudantur, montes, mare, flumina, siluae,
Apparent fontes, paulatimque arida tellus
Redditur, et redeunt cunctis iraeque, metusque
Iam tecta tellure feris, gregibusque, auibusque.
Impia gens hominum scelerum mox vota resumit,
Et facinus reparare cupit; ne perderet vsum

SCRIPTVRA COD. VAT.

388. *et quae vosque facit*.
390. *Pace quidem modica dilata de litore tenta*. prius erat *litorae*.
391. *Nam postquam* .... desunt cetera.
392. *nocens altus s.*
393. *n. monte m.*
397. videtur scriptum *v. resummit*.

NOTAE.

troductos. Quod rex Basan nomine Og arcae tecto insidens diluuio se subtraxerit, vt tradunt nonnulli hebraei, quod Sibylla Babylonia in arca cum Noe fuerit, vt ipsa refert, quod Philemon sacerdos aegyptius cum familia sua receperit se in arcam, vt aliqui Rabbini olim docuerunt, nugae sunt, et fabulae. Pererius in cap. 6. Genes. disput. 1. libr. 10. communem hebraeorum, et christianorum doctorum sententiam esse affirmat, Noe, atque filios eius, quoad fuerunt in arca, non dedisse operam generationi. Quo difficilior redditur Dracontii opinio nunc explicata. Fortasse Sibyllae Babyloniae fidem secutus est Dracontius: nam Sibyllarum carmina in pretio apud nonnullos veteres fuerunt. Quum autem haec Sibylla retulerit, se cum viro in arca seruatam fuisse, aliqui opinantur, eam diuersam non esse ab vxore Noe.

388. Antea vers. 336. *Diuersi temporis aetas*, et v. 67. *Diuersi sanguinis ortus*.

389. Forte *Nec homines*, et *refudit*.

390. In tantis tenebris non video, quid melius tenere possim.

391. Suppleui ex Hilario in Genes. *Postquam diluuii cecidit tumor, vnda resedit*.

392. Quum *abyssus* sit feminei generis, legi potest, ac debet *alta*, producta vltima ob caesuram. Auitus libr. 4. v. 535. *Quaeque prius vomuit lethali ex ore fluenta, – Obiicibus propriis constricta resorbet abyssus*. Nam ex cap. 7. Genes. v. 11. in diluuio *rupti sunt omnes fontes abyssi magnae*.

397. *Vota scelerum*, vt vers. 405. *Pessima vota*, et libr. 1. vers. 694. *Mala vota reorum*. Cyprianus De Sodoma: *Sed recidiua hominum pariter cum gente secunda – Impietas, iterumque mali noua pullulat aetas*: videlicet post diluuium. *Resumere vota sceleris*, vt Claudianus l. 2. in Rufinum vers. 141. *Sed redit in faciem, scelerumque immane resumit – Ingenium*.

Criminis illuuies, et tamquam damna subiret,
Sic haerent delicta malis grassante reatu,
Sic passim redeunt ad saeua piacula mores,
Pertulit et stadium princeps impune vagari,
Vt reuocarentur sociati crimine multo.
Sed postquam in peius hominum procedere vidit
Pessima vota deus, rursus ne perderet orbem,
Aut impune reos passim dimitteret omnes,
Eligit e cunctis, quos plus peccare videbat,
Supplicio censura dei super astra coacta.
Et quia diluuium iam non dabit vnda secundum,
Sulphureas his fundit aquas, nigrumque bitumen
Compluit, et flammis vltricibus imber adussit
Quinque cremans vrbes, populos, et moenia damnat,

SCRIPTVRA COD. VAT.

400. *m crassante reatu*.
405. *vota rursus*.
406. *omnes non clare*.
411. *et flammas v.*

NOTAE.

399. *Tamquam damna subiret*, scilicet gens hominum, si perderet vsum criminis. Confer l. 1. vers. 475. seq.

401. Vide v. 362.

402. Obscurum id est. Sensus hic videtur esse. Permisit deus, homines impune vagari, vt crimine multo sociati reuocarentur. *Princeps* pro deo, vt dictum ad vers. 31. *Vagari stadium* cum accusatiuo, vt vers. 185. *Sic mare veliuolum mercator nauta vagatur*. Eugenius Toletanus in oratione ad deum ait: *Et vitae stadium placido percurrere passu*. Vide, num melius *Pertuleratque diu princeps i. v.*, aut *Pertulit atque diu princeps i. v.*, aut *Pertulit et studium princeps i. v.*, aut *Pertulit et studium praeceps i. v.*, vt intelligatur deus ex v. 405.

404. Libr. 1. vers. 476. *Procedere peius* — *Ausum quippe nefas*.

407. Suspicor, traiectionem esse, ac prius legendum *Supplicio censura etc.*, deinde *Eligit e cunctis*.

409. Genes. cap. 9. vers. 11.

410. *His*, nempe quos plus peccare videbat. Loquitur, vt vides, de Sodomitis. Genes. cap. 19.

411. Forte *flammis vltricibus irruit imber*, aut *imber adurit*. *Complut* Varronis verbum.

412. Pentapolis, vt nomen praefert, est regio quinque vrbibus constans. Sed non omnes illae quinque vrbes igni absumptae sunt: nam Segor precibus Loth ab incendio liberata est, reliquae Sodoma, Gomorrha, Adama, Seboim caelesti igne perierunt. Dracontius ergo nomen regionis latinis verbis expressit, vt cap. 10. Sapient. v. 6. *Haec iustum a pereuntibus impiis liberauit fugientem, descendente igne in Pentapolin*. Traditum etiam est, quaedam oppidula, quae his vrbibus subiecta erant, incendio simul periisse. Praeter hanc Pentapolin Palaestinae fuere

Ignibus aethereis succiso caespite cocto,
Pinguis et in cineres putrescit gleba soluta.
Nos sumus auctores nostris heu! cladibus omnes,
Pauperiem, gemitus, mortem, tormenta, dolores
Nos nobis facimus peccando sponte maligne.
Segregat Omnipotens merita pro moribus orbis,
Non sociant poenae, quos non iunxere reatus.
Loth iustus, famulusque dei, sine fraude, fidelis,
Inter tot scelerum turbas pius vnus, et insons
Eripitur de morte truci sine crimine visus,

SCRIPTVRA COD. VAT.

414. *gleba solutas*.
418. *moribus* obscurum est.
422. *de morte crucis sine*:

NOTAE.

plures aliae in diuersis orbis partibus Pentapoles nominatae.

413. Mar. Victor libr. 3. vers. 778. Genes. de eodem incendio. *Depressisque cauos consumpto caespite campis - Pandunt arua sinus*.

414. *Putrescit* a *putris* ea significatione, qua *putris* est solubilis, solutus, flaccidus. Statius libr. 6. Theb. vers. 234. dixit *putres cineres*. Vide Eleg. vers. 84. *putris arena*. Mar. Victor libr. cit. vers. 776. *In cineres donec cautes, tellusque resultans - Transeat, ac penitus mersae soluantur arenae*. Intelligi etiam poterit de fructibus, de quibus Cyprianus Carmine Sodomae: *Soluitur in cinerem, fit vana fauillaque pomum*.

415. Albinouanus Consol. ad Liuiam vers. 12. *Fortior vt possis cladibus esse tuis*.

417. Haec omnia ex arce dei descendere docuit Dracontius libr. 1. vers. 13. seqq. Sed etiam tunc peccatis hominum tribuit, quod deus iram suam in eos exerceat. Merentur autem homines istiusmodi poenas non solum ob peccatum originale, verum etiam ob alia, quae quisque priuate committit, et a quibus nemo in hac vita liber est. Ceterum grauiora quaedam supplicia, quibus deus vrbes, ac regna nonnunquam affligit, mores hominum palam corruptos, et publica scelera plerumque puniunt.

418. Vide libr. 1. vers. 12., et 541. seqq., et libr. 2. vers. 467. seqq., et 808., quibus in locis eadem sententia repetitur. Hoc loco Dracontius Abrahami verba ad deum exprimit Genes. cap. 18 vers. 25. *Absit a te, vt rem banc facias, et occidas iustum cum impio, fiatque iustus, sicut impius: non est boc tuum*. Verum etsi deus post hominum obitum merita pro moribus vniuscuiusque certissime segregabit, et interdum etiam in hac vita innocentes homines liberet, ne cum impiis supplicio aliquo absorbeantur, tamen nonnunquam patitur, illos eadem poena, seu calamitate temporali inuolui. Olim quidem hic cursus diuinae prouidentiae erat, vt mala temporalia improbis, bona probis fere acciderent: ex quo amici Iobi decepti vniuersim colligebant, neminem innocentem in hac vita flagellari. Vide c. 4. Iob.

421. *Turbas scelerum*, scilicet sceleratorum metonymice, vt apud Terentium, et saepe apud Plautum *scelus* pro scelerato ponitur.

422. Lego *de morte truci*, vt vers. 703.

Et seruatus abit vitae melioris amator,
Qualiter ereptus Noe seruatur in arca,
Nec generale malum sensit specialior hospes.
Tot gens nostra malis nondum correpta vel audet
Criminibus laxare fores sine fronte pudoris,
Supplicia et scelerum non damnat praua, sed auget.
Hinc obscoena fames, morbi, mors, luctus, egestas,
Taedia, bella, lues, clades, iactura, labores.
Nam sic factus homo fuerat, primordia nostra,
Vt volucres; pascendus erat sine clade laboris,
Vomere non terram proscinderet, atque ligone,
Non peregrina vagus rapidis deposceret vndis,
Committens animam ventis, et fluctibus audax,

S C R I P T V R A C O D. V A T.

423. *et seruator abit*.
424. *q. erectus N.* dubium, an *seruatur*, an *seruatus* sit scriptum.
425. *specialior hostis*.
426 *malis non vel correpta*.
427. *laxare frenos sic f.*
429. *morbi mox luctus*.
433. *atque ligonis*.

N O T A E.

Et reuocant a morte truci.

425. Lego *specialior hospes*: etsi enim olim *hostis* significauerit peregrinum, censeo tamen, Dracontium ex sui temporis vsu scripsisse *hospes*. Loth vero hospes erat, tum quia aduena, tum etiam quia hospitio angelos exceperat. *Specialis* est peculiaris, cui opponitur *generalis*.

427. Fortasse *laxare iugum*, vt apud Silium libr. XI. vers. 17. Sic alii *laxare frenos*, *laxare habenas*: sed *frenos* non stat cum metro. Plinius l. 32. c. 2. sect. 5. dixit *laxare fores*, quod ad metaphoram trahi valet. Conlici etiam potest *nondum correpta, vel audax – Criminibus laxat frenos*.

428. Forte *Supplicia, et scelera*. Augentur vero supplicia scelerum, quum augentur ipsa scelera. Hinc obscoena fames, morbi etc.

429. *Obscoena fames*, infausta, apud Virgilium, et alios.

431. Potest interpungi *Nam sic factus homo fuerat, primordia nostra; – Vt volucres, pascendus erat etc.*

432. Lucretius libr. 5. vers. 370. *Cladem importare pericli*. De prouidentia dei erga aues Matth. cap. 6. vers. 26., et cap. 10. v. 29. Prudentius Psych. v. 617. seqq. idem argumentum exponit.

433. Confer l. 1. v. 449. seqq.

435. *Committere* pro tradere in dubio euentu, vt *committere se nauigationi, viae, periculo*. et apud Iustinum l. 2. cap. 12. *committere salutem nauibus*. Dracontius Iuuenalem imitatur sat. 12. vers. 157. *I nunc, et ventis animam committe dolato – Confisus ligno*. Claudianus in praefat. ad libr. 1. De raptu Proserp. *Qui dubiis ausus committere flatibus alnum*. Horatius l. 1. od. 3. vers. 9. *Illi robur, et aes triplex – Circa pectus erat, qui fragilem truci – Commisit pelago ratem – Primus*. Veteres ethnici nauigationis

Spon-

Sponte parans fructum, vinum et de fontibus vuae
In morem fluuialis aquae; longaeua liquores
Semper oliua virens, certo non tempore ferret,
Mella darent vepres, sentis sudaret amomum,
Omnis ager pigmenta daret vernantibus herbis,
Et rosulas proferret hiems, seruaret et aestas
Lilia purpurea, flos omnis staret odore,
Nec marceret honos violae pallore decenti,
Non niger, aut albus tantum color esset in agnis,
Sed rubicunda daret pretiosus vellera sandix,
Lanigeras vestiret oues et muricis ostrum,

SCRIPTVRA COD. VAT.

436. innuitur *fontibus* in nexu literarum. 438. *semper oliuarum certo*.

NOTAE.

vsum vehementer in suis scriptis improbabant, et contra deorum voluntatem inuentum asserebant. Columella in praefat. *An bellum perosis maris, et negotiationis alea sit optabilior, vt rupto foedere naturae terrestre animal homo ventorum, et maris obiectus irae se fluctibus audeat credere.* Adisis Barthium libr. 17. Aduers. cap. 9., et Ouidium 1. Met. v. 94. seqq.

438. Libr. 1. vers. 166. *Et semper vestita comis frondescit oliua.* Sensus est, quod oliua quouis anni tempore fructus proferret.

439. Libr. 1. vers. 199. *Non apibus labor est etc.* Virgilius eclog. 4. v. 30. *Et durae quercus sudabunt roscida mella.* Ouidius 1. Met. vers. 112. *Flauaque de viridi stillabant ilice mella.*

440. Libr. 1. vers. 176. *Generans pigmenta per herbas.*

441. Libr. 1. vers. 717. nonnulli legunt *Qui rosulis stellare nemus*: alii aliter. Etiam hoc loco legi posset *Atque rosas proferret.*

442. *Staret*, permaneret, semper vigeret, et odore sustineretur, ac constaret. Virgilius 6. Aen. v. 300. *Stant lumina flamma.*

443. Ouidius l. 1. Met. vers. 107. *Ver erat aeternum, placidique tepentibus auris — Mulcebant zephyri natos sine semine flores.*

445. Virgilius eclog. 4. vers. 45. *Sponte sua sandix pascentes vestiet agnos.* Ex quo versu nonnulli colligunt, sandicem herbam esse, qua pasti agni colore sandicino tingerentur: atque ita Virgilium intellexit Seruius, et Plinius libr 35. sect. 23. cap. 6., qui tamen ipse docet, sandicem genus esse rubri coloris fictitii, cuius conficiendi modum explicat. Dracontius innuit, sandicem herbam non esse, sed agnos sandicis colorem habituros: etsi Virgilius quoque eodem sensu exponi valet, quod agni, dum vulgo pascuntur, vellere se induerent coloris sandicini, vt de murice fere idem affirmat. Quum autem Plinius sandicem inter viliores colores recenseat, quaeri potest, cur pretiosum Dracontius vocet. Non alia de causa, opinor, nisi quia vellera eo colore tincta pretiosa sunt, vel quod is color pretiosus est in velleribus.

446. Virgilius eclog. 4. vers. 43. *Ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti — Murice, iam croceo mutabit vellera luto.*

Fabula certa foret Phrixei velleris aurum,
Famam *scenarum verax narratio ferret*
Per populos, certamque fidem sine crimine tanto.
Viscera non terrae tantum pretiosa metallum
Seruarent abstrusa nimis, nec gemma lateret;
Omnia sed passim facies telluris haberet,
Omnibus in terris regio non indiga mercis,
Vilior illa foret populis, portantibus euris.
At nunc plectibiles humanae mentis vbique
Dulcia subducunt mores, et amara ministrant.
Forsitan opponant homines delicta fatendo,
Angelicum peccasse genus, quod purior aer,

SCRIPTVRA COD. VAT.

448 *Famam scenei verax* . . . deest reliquum.

454. *populis peccantibus euros.*

456. *amara ministrans.*

NOTAE.

447. *Phrixei* recte habet ms., alii minus bene scribunt *Phryxeus*. Ouidius Heroid. ep. 6 vers. 104. *Aurea Phrixeae terga reuellit ouis*, et ep. 18. vers. 103. *Inuidiso Phrixo, quem per freta tristia tutum – Aurea lanigero vellere vexit ouis*. Phrixus ariete deaurato vectus Colchos peruenit, vbi arietem immolauit, et pellem inauratam in templo Martis posuit, quam Iason ope Medeae abstulit. Vide Hyginum fabul. 3., Ouidium, et alios mythologos.

448 Sic diuinans reposui. De Medeae tragoedia agi puto, quae passim in scenis veterum exponebatur. Horatius in Arte vers. 185. *Nec pueros coram populo Medea trucidet*. *Famam* ergo *scenarum*, vel, si mauis, *scenai* more Lucretiano intelligo famam velleris aurei, quod prodidit Medea. Tunc enim sine crimine Medeae vellera aurea homines viderent, et fidem narrationi de eis praestarent. *Scenae* verbum saepe adhibetur, quum scelera in tragoediis exhibita indicantur. Cicero 3. De natur. deor. cap. 27. *Nec vero scena solum referta est his sceleribus, sed multo vita communis pene maioribus*. Virgilius 4. Aen. vers. 471. *Scenis agitatus Orestes*.

450. Ouidius 1. Met. vers. 138. *Itum est in viscera terrae, – Quasque recondiderat, Stygiisque admouerat vmbris, – Effodiuntur opes*.

451. Vide l. 1. v. 305. seq.

452. *Facies* telluris est summa, et extima pars terrae: inde *superficies* dicta. Virgilius eclog. 4. vers. 39. *Omnis feret omnia tellus*.

453. Virgilius loc. cit. vers. 38. *Cedet et ipse mari vector, nec nautica pinus – Mutabit merces*. Forte *regio nulla indiga mercis*.

454. Lego *portantibus euris*, vel quod venti ipsi sine nauibus merces portarent, vel quod euri iuuarent, vt omnis ferret omnia tellus. Vide libr. 1. vers. 197.

455. *Plectibiles mores*, vt vers. 269. *plectibilis actus*. E solo peccato originali omnes huius vitae calamitates originem ducunt, sed ita vt peculiaribus hominum peccatis magnopere augeantur.

458. *Purior aer*, vt l. 1. vers. 334.

Et super astra polus, vel caeli regna tenebant.
Ante tribunal erant, vbi casta, et sancta viderent
Corporis expertes terreni ponderis omnes:
Et sic error eos tenuit, crimenque nefandum:
Quid homines miseri, fragili sub tegmine carnis
Captiuos quos membra tenent, et corporis vsus?
Sic vobis responsa dabo: Quid culpa aliena
Obiicitur? purgare potest, quod gessit iniquus,
Alterius quodcumque nefas? scelus omne peractum
Respicit auctorem, socios, cunctosque ministros
Implicat, et solos facinus, quos inquinat, vrget.
Inde magis mens nostra rea est, quod poena secuta est
Caelestes famulos, his nec grauis ira pepercit.

SCRIPTVRA COD. VAT.

460. ex *castra* correctum *casta*.
462. *et sic terror eos*.
465. obscure *quid*.
469. *I. e. solus f. quod i. v.*
470. *quod* dubie.

NOTAE.

Eleg. vers. 89. Argumentum petitum est ex cap. 4. Iobi vers. 18. *Ecce qui seruiunt ei, non sunt stabiles et in angelis suis reperit prauitatem. Quanto magis hi, qui habitant domos luteas qui terrenum habent fundamentum, consumentur velut a tinea?*

460. Solium dei vers. 101. vocatur *caeleste tribunal*.

461. Expende, num melius *Corporis expertes, terreni et ponderis omnes*. Prudentius hymn. 5. Per. v. 163. sic etiam de corpore: *Vas est solutum, ac fictile, - Quocumque frangendum modo*, ex Apostolo 2. Cor. c. 4. vers. 7. Dracontius ex libro Iobi sumit, et explicat verba *terrenum fundamentum*. Sic etiam Apostolus 2. ad Cor. cap. 5. vers. 1. *Si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur*. Sapient. cap. 9. vers. 15. *Corpus enim, quod corrumpitur, aggrauat animam, et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem*. Nimirum corpus carcer est animae.

465. Culpam alienam neminem excusare apertum est, et docet Epiphanius epist. ad Hieronym. inter Hieronymi epistolas 91. al. 73 *Quasi multitudo peccantium scelus minuat, et non numerositate lignorum maior gehennae flamma succrescat*: et Hieronymus initio libr. 1. contra Ruffinum: *Quasi culpam numerus peccantium minuat*.

469. Ex Lucano l. 5. vers. 290. *Facinus quos inquinat, aequat*. Arator libr 1. vers. 501. *Nec poena sequestrat, - Quos par culpa ligat*. Vide notam ad l. 1. vers. 541., et l. 2. vers. 418., et leg. 22. Cod. De poenis, qua a poena submouentur, *quos reos sceleris societas non facit . . . . Peccata igitur suos teneant auctores, nec vlterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum*.

470. Cicero de haruspic. respons. cap. 18. *Vt quisquam poenam, quae sequeretur illud scelus, scire posset*. Sic Horatius

Sideris innumeri cecidit pars tertia caelo,
Cum duce pulsa suo; superum vindicta coercet
Agmina caelicolum, pereuntia clade perenni.
Militiae pars tanta poli districta sine vsu
Debuerat nostros vltro compescere mores:
Et tamen in nobis nullus timor extitit vnquam.
Quis canis allatret, vibices si ora leonis,

S C R I P T V R A C O D. V A T.

473 *C. d. p. suos superans v. coercens.*
474. *c. perentia c p.*
475. *Militia pars tanta poli distincta sine vsu.*
476. *n. vltra c.*
478. *Quis c. inlatret viuices si terga l.*

N O T A E.

l. 3. od. 2 *Raro antecedentem scelestum* - *Deseruit pede poena claudo.*

472. De numero angelorum auctor Caelest. Hierarch. sub Dionysii Areopagitae nomine ait cap. 14. *Eloquiorum de angelis traditionem milies eorum esse milia dicere, summos illos, quos adhibemus numeros, in seipsos glomerando, ac multiplicando, quo per hos aperte declararet caelestium essentiarum ordines a nobis numerari non posse.* Isaias cap. 14. v. 12. *Quomodo cecidisti de caelo, Lucifer etc.*, quod de diabolo plerique exponunt. Cap. 12. Apoc. vers. 4. seqq. *Et cauda eius* (draconis) *trahebat tertiam partem stellarum caeli, et misit eas in terram. Et factum est proelium magnum in caelo: Michael, et angeli eius proeliabantur cum dracone . . . . et proiectus est draco ille magnus . . . . et angeli eius cum illo missi sunt.* Allegorice de angelis etiam intelliguntur verba illa cap. 25. Iobi v. 5. *Ecce luna etiam non splendet, et stellae non sunt mundae in conspectu eius. Quanto magis homo putredo, et filius hominis vermis?*

473. *Superum*, scilicet Michaelis, et angelorum eius: vel lege *superat vindicta coercens*, aut *superans vindicta coercet* - *Agmina caelicolum.*

474. *Clade perenni*, vt l. 1. vers. 467. *Incurrant non fraude sua, sed clade perenni*, et apud Tertullianum l. 1. contra Marcionem. *Perituras morte perenni.*

475. *Militia poli* dicta etiam sunt astra vers. 333. De angelis cap. 25. Iobi v. 3. *Numquid est numerus militum eius?* Genes. cap. 32. vers. 1. *Iacob quoque abiit itinere, quo coeperat: fuerunt que ei obuiam angeli dei. Quos quum vidisset, ait: Castra dei sunt haec.* L. 3 Reg. cap. 22. vers. 19. *Vidi Dominum sedentem super solium suum, et omnem exercitum caeli assistentem ei a dextris, et a sinistris.* Angeli phrasi ecclesiastica saepe militia caelestis dicuntur. E sacris literis multis in locis constat, angelos saepe habitu militari se conspiciendos praebuisse, modo in equis decoros, modo gladium euaginatum tenentes, modo loricis igneis, et hyacinthinis indutos, scilicet ad defensionem bonorum paratos, et quasi sospitatores in proelio. Pro *districta*, hoc est, punita, vel constricta, et illigata, forte legendum *disiecta*. Mendum etiam videtur *sine vsu*: sensus autem est, partem tantam militiae poli ab honore, quo gaudebat, et quasi vsu, et exercitio militari deiectam fuisse.

478. *Allatro* in vsu est apud poetas, aliosque. *Inlatro* non reperio alibi, ac proinde mendum puto *inlatret* pro *allatret*. Quum in *vibices* prima, et secunda producantur, corrigendum censui vi-

Colla, caputque ferant, et sanguine fulua rubescant?
An solis pereunte die, simul obiice terra,
Sidera despiciant vmbram, qua cuncta teguntur,
Et superare putent crassas tenui igne tenebras?
Aut sitiente freto iactet se pellere riuus,
Quam nec magna sitim possunt sedare fluenta
Gurgitis aequorei, cunctus si fluctuet amnis?
Sed quia caelestis pietas veniale minatur,
Plusque coruscantes flammas, quam fulmina vibrat,
Aut si fulmen habet, montes, et culmina tangit,
Arboribusque caput, cedros, celsasque cupressos,
Vt terrore domet potius, quam clade profanos,
Est nobis contemptus atrox, animusque nocendi

SCRIPTVRA COD. VAT.

479. *fulua rubescunt*.
480. *aut solis*.
482. *s. putant c.*
483. *Aut siccante freto iacte* .... alia desunt.
484. *Quam nec legandis possunt s. f.*
487. *plusque*, et *quam* in nexu literarum.
489. *Arboribusque capit cedros, celsasque cypressus*.
491. *Est nobis contemptus arax, animique nocentes – Omnibus et nobis p.*

NOTAE.

bices si ora, ac reuera magis congruere videtur *ora*, quam *terga*.

480. Descriptio noctis. Dies, qui a sole efficitur, perit nocte. Libr. 1.v.672. *Ducit vbique diem. periturum noctis ab vmbris*, et v. 677. *Occidit ipse dies super aequora sole cadente*. Noctis vero vmbrae efficiuntur a terra soli obiecta. Cicero libr. 2. De natur. deor. cap. 19. *Ipsa enim vmbra terrae soli officiens noctem efficit*.

483. Sic restitui locum fere insanabilem. Sensus est: an riuulus iactet, se pellere posse sitim oceani, quam nec magni fluuii sedare possunt, etiamsi omnes confluant in mare? Fortasse legendum erit *siccante* pro siccato, vt *minuente* pro minuto, *crispante* pro crispato, *solidante* pro solidato.

485. Libr. 1. vers. 705. *Gurgitis aequorei, quo mundus cingitur omnis*. Fortasse distinguendum *sedare fluenta, – Gurgitis aequorei cunctus si fluctuet amnis*, vt amnes aequorei, siue in mare influentes indicentur.

486. Vide vers. 121 eleg. *Veniale minaris*. Argumentum hoc fuse pertractatum fuit libr. 1. vers. 29. seqq., et saepe alibi. Confer etiam Pisidem de mundi opificio vers. 437. *Tu intendis arcum saepe etc.*

487. Claudianus in II. Consul. Stilicon. al. l. 3. vers. 167. *Fulmina vibrat – Iupiter*. Ouidius libr. 2. de Ponto el. 2. *Sed placidus, facilisque parens, veniaeque paratus, – Et qui fulmineo saepe sine igne tonat*.

488. Horatius l. 2. od. 10. *Feriuntque summos – Fulmina montes*.

489. Forte *Arboreumque caput*.

Omnibus est nobis: pietas tamen alma Parentis
Indulgere volens cito, quam punire parata,
Misit ab arce pium caeli per sidera Christum,
Qui virtute sua serpentis frangeret artes,
Per vexilla crucis hostis populando cohortes,
Praecipiti iactu quas celsa palatia caeli
Exilio trusere graui sub perpete culpa.
Expauit Iudaea deum post viscera matris
Maxima tot populis dantem miracula Christum.
Inuida continuo, semet laesura, profanam
Sacrilega tenet arte viam liuoris iniqui,
Et quaerit peritura dolos, quibus improba perdat
Insontem, sanctum rea, noxia, callida, fallax.
Et pretium dat turba: dei commercia fiunt,

SCRIPTVRA COD. VAT.

492. *alma necentes*.
493. *quam* ambigue.
497. *praecepit iactu quas*.
501. *I. c. semel lesura profanat*.

NOTAE.

492. Fortasse *pietas tamen alma necenti – Indulgere volens*.

493. Legerem *Indulgere volens, cito nec punire parata*. Hic certe Dracontii sensus est. Libr. 1. vers. 95. *Corrigit errantem, nec punit morte repente*.

494. *Ab arce* pro *a caelo*. *Sidera caeli* alibi Dracontius dixit. Prudentius Apoth. vers. 615. *Vidimus hunc, aiunt, puerum per sidera ferri*: qua loquendi ratione non sidere vectum puerum, aut a magis visum, sed Christi ortum per sidus annunciatum in Comment. ad Prudentium ostendi loc. cit.

495. Daemon serpentis nomine frequenter a Patribus indicatur, cui *artes*, et *astus* tribuuntur, vt Christo virtus.

497. *Praecipiti iactu*, vt libr. 3. v. 397.

498. *Perpete culpa*, quia locus, et tempus poenitentiae angelis relicta non sunt, ac semper in eis praua voluntas perseuerat. Libr. 3. vers. 65. *Saeua incendia mortis. – Quae sine fine manent, et stant sub perpete aeuu*, et v. 72. *sub perpete poena*. Seuerus Sanctus, siue Endelechius in carm. bucol. *Signum prodit idem perpete seculo*.

499. *Expauet* in praeterito, et cum accusatiuo frequenter occurrit apud poetas, et alios.

501. Forte *laesura, profana*.

503. Oppositio in *peritura*, et *perdat* venuste adhibita.

505. Producitur prima in *fiunt*, quod arguit, errorem fortasse esse hoc libr. vers. 191. *Si distuncta fiant*, et l. 3. vers. 131. *Si iactura fiat*. Nam facilius credam, in tam deprauatis codicibus mendum irrepsisse, quam Dracontium in eadem syllaba variasse. De hoc crimine Iudae Sedulius libr. 4. al. 5. *Nexibus astrictum Iudas vt vidit iniquus, – Diriguit, scelerisque sui commercia reddens – Incassum, facti pretium, non facta reliquit*.

Discipulo vendente suo, funesta duobus.
Venditor infelix, sed non felicior emptor,
Pars pretium perdit, perdit pars altera mercem.
Proficit in nobis, qui non contraximus, emptus:
Sanguine distracti maculatur venditor, emptor,
Quo mens nostra sacri mundabitur imbre cruoris.
Ah scelus, atque nefas! insontem turba reorum
Supplicio, quo digna fuit, cruce, verbere, ferro
Affligit, lethique vias, et limina mortis
Ingerit aeterno, cui lex ab origine mundi
Nec fuit initium nasci, nec finis obisse.
Ergo salutaris quod passio membra peremit,
Fecit abire diem, solis restantibus horis,

SCRIPTVRA COD. VAT.

510. *d. maculator v.*
511. *s. maculabitur i.*
518. *d. soli restantibus b.*

NOTAE.

508. Magis e Dracontii genio videretur *Pars pretium perdit, perdit pars vtraque mercem*, nam quod in emptione venditione emptor perdat pretium, venditor mercem, nihil mirum est. Sane verum etiam esset, si diceretur *Vtraque pars pretium, mercem pars vtraque perdit*. Sed fortasse Dracontius hoc ipsum innuit, nimirum *Pars pretium perdit*, scilicet emptor Iudas, *perdit pars altera mercem*, nempe Iudaei emptores.

510. *Distracti*, venditi. *Distrahere* pro vendere, alienare verbum familiare Iurisconsultis, atque aliis etiam, vt Lucilio, Gellio, Suetonio, Iustino, Tacito.

511. Forte *mundabitur amne cruoris*, vt infra vers. 601. Ad Hebraeos cap. 9. vers. 14. *Quanto magis sanguis Christi ... emundabit conscientiam nostram etc.* Ioann. ep. 1. c. 1. vers. 7. *Et sanguis Iesu Christi filii eius emundat nos ab omni peccato*. Apocal. c. 1. vers. 5., Epist. 1. Petri c. 1. v. 19.

515. *Ingerere supplicia* recte dicitur: sic *ingerere vias* lethi, nam tormenta viae lethi sunt. Fortasse mendum cubat in *cui lex ab origine mundi*. Sensus hic elici potest: cui lex fuit ab aeternitate neque habere initium nascendo, neque finem moriendo. Vel *ab origine mundi* intellige, quod ita praedestinatus est Christus ante mundi constitutionem, vt neque initium haberet nascendo, neque finem moriendo. Vide, num oporteat legere *cui lex ab origine mundo – Nec fuit initium nasci*, hoc est, lex ab origine eius fuit nec initium nasci mundo, nec finis obisse.

516. *Initium* prima producta, vt dictum l. 1. v. 131.

518. Supra vers. 480. *dies solis* dicitur; sed hic melius videtur ita distinguere, vt solis horas restitisse intelligatur, vt vers. seq. *Et noctem sub luce dedit*. Vide Matth. cap. 27. vers. 45., vbi hae tenebrae referuntur.

Et noctem sub luce dedit, rediere tenebrae,
Sed sine more suo, violata lege polorum.
Tum niger axis erat, quem lurida palla tegebat,
Candida sanguineum monstrauit luna ruborem,
Cardine sub gemino nox importuna pependit,
Et planxit natura deum, monumenta piorum
Clausa patent, plures mundo rediere sepulti,
Et vitam mors ipsa dedit; dum vita perennis
Limina mortis adit, stygii tremuere ministri,
Effugiunt tormenta reos, inuita pepercit

SCRIPTVRA COD. VAT.

520. *sed sine mero* 1.
524. *et plaxit* n.
525. *m. redire* 1.
527. *lumina m. adit, vt tremuere.*

NOTAE.

520. *Sine more suo*, quia ante tempus redierunt, et quum adhuc sol esset super terram.

521. Palla vestis muliebris, quae, sicut et pallium, eleganter nocti tribuitur. Vide exempla in Comment. ad Prudentium hymn. 5. Cathem. v. 27. 28.

523. *Cardine sub gemino*, quia ab altero sol aberat, in altero obscuratus erat. *Pependit nox*, quia quasi suspensa, et dubia haerebat. Victorinus de I. C. deo, et homine: *Nox fuit illa diei: confusa nube premebat – Arua, demoisque chaos, fixus stetit impiger axis.*

525. Matth. cap. 27. vers. 52. seq.

528. De hac opinione, qua nonnulli Patres affirmarunt, poenas inferorum die resurrectionis dominicae mitigatas fuisse, pluribus egi in Prolegomenis ad Prudentium cap. 18. Addo nunc Aratorem, qui libr. 1. vers. 232. sic loquentem inducit apostolum Petrum: *Pauidis resplenduit vmbris – Pallida regna petens, propria quem luce coruscum – Non potuit fuscare chaos: fugere dolores, – Infernus tunc esse timet, nullumque coercens – In se poena redit, nova tortor ad otia languet. – Tartara moesta gemunt, quia vincula cuncta quiescunt. – Mors ibi quid faceret, quo vitae perditor ibat?* Aratoris auctoritas ponderis nonnullius esse debet, quod eius carmen Vigilio Papae dicatum, ab eoque susceptum in ecclesia S. Petri ad vincula Romae magnis acclamationibus fuit recitatum. Cuius rei historia ita a Labbeo refertur, et post Labbeum ab aliis passim, vt ambo Aratoris libri septem vicibus distinctis diebus dicantur auditi: quod ipsum ego in Hymnodia Hispanica pag. 105 seq. num. 131. indicaui, et in Comment. ad Prudentium hymn. 12. Per v. 5. p. 1190. diserte affirmaui. Verum quum codicem ipsum vaticanum, quem scriptores allegant, postea inspexerim, comperi, rem in eo codice ita se habere, sed aliter narrari in vetustiori codice Reginae Sueciae num. 598. scilicet: *Atque eo Aratore recitante, distinctis diebus ambo libri IIII. sunt vicibus auditi, quum vno die medietas libri tantummodo legeretur propter repetitiones assiduas, quas cum fauore multiplici postulabant. Eadem recitatio facta est his diebus I. Idus Apr. II. XV. Kal. Mai. III. VIII. Idus Mai Quarto vero die III. Kal. Iun.* Mendum igitur est in

Tor-

Tortorum metuenda manus, lux funditur vmbris,
Descensum comitata dei, simul orbe fugata.
Tartarus infelix nunquam satiabilis vmbris,
Et solitus gaudere neci, turbatur amare,

SCRIPTVRA COD. VAT.

530. d. commutata d.

NOTAE.

vaticano codice num. 1665. *septem vicibus* pro IIII. *vicibus*: non enim totum opus Aratoris saepius est recitatum, sed distinctis quatuor diebus ita fuit perlectum, vt singulis diebus medietas vnius libri tantummodo legeretur, quod alio, vt spero, tempore locupletius confirmabo. Vt redeam ad opinionem quorumdam veterum de poenis damnatorum aliquando mitigatis, huic eidem sententiae fauet S. Ildefonsus, siue quiuis alius sit auctor serm. 5. de Assumptione Deiparae pag. 364. tom. I. edit. matrit. Patrum Toletanor. *Totus mundus hodie condigna iubilatione laetatur, et gaudet: tartarus tantummodo vlulat, fremit, et submurmurat; quoniam gaudium, et laetitia huius diei claustris infernalibus inclusis aliquod remedium, et refrigerium praestat. Non audent, vt opinor, ministri tartarei hodie attingere suos captiuos, quos recolunt redemptos illius sanguine, qui pro mundi salute est dignatus nasci de Virgine*. In indice librorum expurgandorum Brasichellensis id notatur pag. 285. seq. *Videtur S. Ildefonsus in sermone 5. de Assumptione Deiparae hyperbolice locutus, nisi forsan opinionem Aurelii Prudentii imitari voluit, qui nocte resurrectionis Christi inferis poenarum ferias indulsit*. Quum tot sint veteres scriptores pro hac opinione, quibus nunc ex mss. accedit Dracontius, placet repetere sententiam Petauii tom. 3. libr. 3. De angelis cap. 7. *Propterea non temere tamquam absurda est explodenda sanctissimorum Patrum haec opinio, quamuis a communi sensu catholicorum hoc tempore sit aliena*. Nec dissimile est iudicium commendatissimi editoris Patrum Toletanorum Eminentissimi Cardinalis de Lorenzana in nota ad cit. serm. S. Ildefonsi: *Quid? adeone absonum est, et inauditum aliquod vel his* (damnatis) *leuamen suarum poenarum contingere posse, quae tamen non ideo sint aliquando finem habiturae?* In quam sententiam multa egregie disserit. Vide Ioann. Baptistam Gener tom. 4. Theolog. part. 2. tract. 3. libr. 3. c. 2., qui obseruat, ab Odilone Abbate in serm. de assumpt. Deiparae Prudentium esse transcriptum. Verum sermo hic Odilonis diuersus non est a sermone, quem sub Ildefonsi nomine Generius ipse laudat: ex quo scilicet verba nos protulimus. Confer Bibliothec. Cluniacens. tom. I. col. 401.

530. Arator vers. 61. libr. I. *Ad manes ingressa dies, fugitiua relinquunt — Astra polum, comitata deum*. Fortasse imitari voluit Dracontium: sed longe melius Dracontius de luce, *Descensum comitata dei, simul orbe fugata*, quoniam tenebrae factae fuerant super vniuersam terram; nam astra, nihil est causae, cur polum reliquisse dicantur, ac coniungantur cum die ad manes ingressa.

531. *Satiabilis* ad barbara reiectum est a Forcellino. Sed quum *insatiabilis* frequenter vsurpetur, vel solius Dracontii auctoritate latinis accensendum est *satiabilis*. Tartarus auidus, inexpletus, insatiabilis dici solet a poetis. Fortunatus in eleg. De resurrectione Domini: *Inferus insaturabiliter caua guttura pandens, — Qui rapuit semper, fit tua praeda, deus*.

532. *Neci* ablatiuus more vsitato a Lucretio, aliisque. Nec repugnabo, si legas *nece*, producta postrema ratione caesurae.

Et supplex augmenta dolet, nam damna futura
Haec augmenta dabant; animas, quas claustra tenebant
Carceris aeterni, redituras lucis ad vsus
Infremit, et legem violari deflet auerni.
Luminis impatiens, vt iam remearet ad auras
Aethereas, orat dominum, regemque polorum,
Ne grauet omnem Hecaten iubar insuperabile Christus;

S C R I P T V R A C O D. V A T.

534. *c. tenebat.*
538. *ac optat d.*
539. *Hecates omne grauat iubar.*

N O T A E.

535. Inferorum nomine vocatur locus, quo iustorum animae ante Christi resurrectionem detinebantur: quo etiam nomine locus, quo damnati aeternis poenis torquentur, comprehenditur. Erat tamen sinus Abrahae a suppliciorum loco separatus, vt ex vno in alium iter non pateret, quod ex historia, siue parabola Lazari, et diuitis constat Lucae cap. 16. Huius rei imitatione gentiles in inferis campos elysios collocarunt, qui ab impiorum sede muro impenetrabili, et igneo flumine discreti erant. Virgilius l. 6. vers. 536. *Dextera, quae Ditis magni sub moenia tendit, – Hac iter elysium nobis: at laeua malorum – Exercet poenas, et ad impia tartara mittit . . . Respicit Aeneas subito, et sub rupe sinistra – Moenia lata videt, triplici circumdata muro, – Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis – Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa. – Porta aduersa ingens, solidoque adamante columnae, – Vis vt nulla virum, non ipsi excindere ferro – Caelicolae valeant: stat ferrea turris ad auras.* Innuit autem Virgilius, impiorum gemitus ad beatorum sedes peruenire: *Hinc exaudiri gemitus, et saeua sonare – Verbera: tum stridor ferri, tractaeque catenae.* De sinu Abrahae Tertullianus libr. 3. contra Marcionem: *Sub corpore terrae – In parte ignota quidam locus extat apertus, – Luce sua fretus, Abrahae sinus iste vocatur, – Altior a tenebris, longe semotus ab igne, – Sub terra tamen etc.* Dracontius ipsum sinum Abrahae *carcerem aeternum* videtur vocare, quia neque inde quidem animae liberatae fuissent, nisi Christus illuc descendens de morte, ac de mortis lege, quae mox *lex auerni* dicitur, triumphasset.

536. Prudentius hymn. 9. Cath. v. 75. de his, qui cum Christo resurrexerunt: *Lege versa limen atrum iam recalcandum patet.* Fortunatus in eleg. de Resurrectione: *Legibus inferni oppressis etc. Defleo* cum infinitiuo, vt *fleo* apud Valer. Flaccum l. 1. v. 633.

537. Fortunatus loc. cit. *Expositique chaos luminis ore premi.* In missali Isidoriano feria iv. post Resurrectionem: *Iudicem suum ipsa etiam poena contremuit: quia natura horribilium tenebrarum praesentia sui fulgoris et vetata (hebetata) iam tunc timuit indicari.*

538. Quamuis *opto* pro *quaero*, *volo*, *peto* sumi possit, tamen hoc loco cum accusatiuo clarius est *orat*.

539. Hecate in caelo luna dicta, in terris Lucina, et Diana, in inferis Proserpina. Pro inferis ponitur. Ouidius libr. 14. Metam. vers. 405. *Et magicis Hecaten vlulatibus orat.* Fortasse legendum *Ne grauet ora Hecates iubar etc.*, nam tria ora illi tribuebantur. Virgilius l. 4. Aen. vers. 511. *Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.* Ouidius l. 1.

Aut spoliet toto nigros simul agmine manes,
Ad Superos reuocans animas virtute parentis.
Tertius interea processit lucifer astris
Oceano splendente die, redit almus ab vmbris
Rex reduci vita, magna comitante caterua.
Discipuli reducem laeti videre magistrum.
Inde reuersus habere petit sua regna triumphans,
Dexter in arce sedens, consors genitoris amatus;

SCRIPTVRA COD. VAT.

541. dubium *parentis*, an *perentis* voluerit librarius.

543. *s. diem r.*

544. *rex reduci cum vita.*

546. *reuersus habitare petit.* scriptum erat *triumphus*, correctum *triumphans*.

NOTAE.

Fastor. vers. 141. *Ora vides Hecates in tres vergentia partes.* Obseruandum vero est, veteres christianos in suis carminibus libere vsos fuisse nominibus fabulosis, et saepe fabulas ipsas respexisse, etiam quum de mysteriis sacratissimis religionis nostrae verba facerent, non quod fabulis assensum praeberent, sed vt eas irriderent, vel saltem res veras fabulis adumbratas ostenderent. De Curtio, qui praecipiti iactu in vastum telluris hiatum demersus est, multa habet Dracontius libr. 3. vers. 399. seqq., quae fabulas veterum olent: sed tunc magis excusari potest, quod argumentum profanum pertractat: quaedam tamen huc facientia notaui ad vers. 405. Nonnus in cap. XI. Ioann. dum exponit, Lazarum a mortuis reuocatum, pluribus versibus ad fabulas ethnicorum de inferis alludit, quasi Pluto solicite circa fluuium lethen animam Lazari quaesierit, neque inuenerit. Heinsius in Exercitationibus in Nonnum libertatem hanc commemorandi fabulas reprehendit, sed ea potissimum ratione, quod Nonnus interpretem Euangelii Ioannis agit, in quo certe nullum apparet fabularum vestigium. In aliis poetis christianis minus id reprehendendum est.

542. Christum resurrexisse, quum adhuc tenebrae essent, ex euangelio constat: media nocte resurrexisse, multorum fuit opinio. Dracontius indicat, resurrectionem contigisse, quum lucifer exortus est, et oceano splendescere lux diei coepit. Sic etiam Victorinus De I. C. Deo, et homine: *Regia forte poli tum primum lumen agebat, – Aeternum testata diem, clarusque per orbem – Cuspide fulminea noctis diuiserat vmbram – Stellifico temone iubar, deus vltor ab vmbris – Ecce redit.* Haec eadem sententia plurium veterum, et recentiorum est, et sacris scripturis innititur, vt probant Maldonatus, et Calmetus. Hac de causa christiani olim Romae ieiunium vigiliae paschatis ad auroram vsque protrahebant, et in benedictione cerei paschalis canit ecclesia: *Flammas eius lucifer matutinus inueniat: ille, inquam, lucifer, qui nescit occasum; ille, qui regressus ab inferis, humano generi serenus illuxit.*

546. Pro *habitare* aliud legendum est: *habere* eadem fere gaudet significatione.

547. *Arx* simpliciter pro caelo, vt vers. 494. *In arce* valet etiam *in alto*, *in sublimi*. Supra vers. 68. *Et consors cum Patre manens*. Quod Filius *consors* Patris dicitur, eadem natura Filii, et Patris ostenditur. Drepanius de cereo pasch.

Iudicio venturus erit post secla futuro
Reddere mercedem cunctis, quam quisque meretur,
Ad dextram, laeuamque iubens astare cateruas,
Exigit vt meritum vitae prauaeque, bonaeque.
Si scelus est, et grande nefas tempsisse potentem,
Factorem temerasse suum quod crimen habetur?
Et tamen indultor mansit post funera carnis,
Poeniteat si forte reos, clementius audit,
Datque repente pius veniam, donatque reatum.
Iuda miser veniam si vel speraret, haberet:
Sed memor infandae tamen et sine nomine culpae
Credidit infelix nihil iam veniale mereri,
Iudicioque suo veniae subtractus abiuit.

S C R I P T V R A C O D. V A T.

548. ex *Iudico* correctum *Iudicio*.
550. prius *catheuas*, ex quo factum *catheruas* pro *cateruas*.

N O T A E.

Te colimus, natumque tuum, quem cuncta tuentem, – Et tibi consortem verbo genitore creasti.

548. *Post secla* phrasis propria Dracontii, hoc est, post mundi aetatem. Adisis notam ad v. 8*. lib. 1.

551. Forte *Exiget vt meritum vitae prauaeque, bonaeque*

552. Forte *tempsisse parentem*.

556. *Donatque reatum* pro remittit, condonat, elegans phrasis. Ouidius l. 2. de Ponto ep. 7 vers. 51 *Culpa grauis precibus donatur saepe suorum*. Prudentius Psych. vers. 781 *Cuncta offensacula donat*. Tertullianus l. 1. contra Marcionem: *Facta per errorem miseris deus omnia donat*. Dracontius infra vers. 605. simili verbo: *Largitur peccata reis sine voce rogatus*.

557. Scilicet vel Iuda miser, si sperasset, veniam a deo habuisset. *Iuda* ita etiam effertur a Prudentio Dittoch. vers. 155., vt contra Gilanium in comment. probaui: quod more latinorum fit, et vt vltima corripiatur.

558. Nomen iam habet *Deicidium*, seu *Christicidium*. Sed ante Iudam certe non habuit. Vide l. 3. vers. 262., vbi de suicidio loquens ait Dracontius: *Hoc facinus nec nomen habet*.

559. *Nihil* per synaeresin monosyllabum: vel scribe *nil*. *Veniale* vox Macrobii, Ammiani, Sidonii.

560. Mihi placet lectio codicis *Iudicioque suo*. Sed quum in mss. saepe *iudicium*, et *indicium* confusa sint, nonnemo suspicabitur, legendum *Indicioque suo*. Arntzenius Miscellan. cap. 5. in Aratore praefert cum editione Aldi, et Basileensi *Indicio tali*: quia, inquit, delator fuit Iudas. Sed in Aratore etiam sensus postulat *Iudicio*: sic enim ait l. 1. vers. 141. seq. *Crimenque retractans – Iudicio tali permisit membra furori, – Aeris vt medio communi poneret hosti – Debita poena locum*. Id autem Iudas fecit

Redditur argentum, scelerata ad colla pependit,
Vix tandem iustus, nam nec permansit auarus,
Suspensus obiit, se mox vltore seuero.
Vincula rumpuntur, cecidit, crepuitque cadauer,
Viscera fusa fluunt, hinc cor crudele patescit,
Funestatque diem de corpore tabe madenti.
Legimus, innumeras veniam meruisse cateruas

SCRIPTVRA COD. VAT.

563. prius erat *seuere*. 565. *v. fusa huic cor c.*

NOTAE.

iudicio suo, non *indicio*, quo Saluatorem detulit. Sedulius l. 4. al. 5. *Se quoque morte petit, tamquam tunc sanior esset, – Quum scelus vlcisci praecurreret .... Lenior ira quidem tanto pro crimine culpae, – Cunctorum cui nulla foret par poena malorum*. Dracontius simili modo libr. 3. vers. 42. *Iudicio punita suo mens semper auara – Dat poenas*. Ait ergo Dracontius, Iudam credidisse, nullum sibi locum esse veniae, et hoc suo iudicio veniae subtractum manus sibi intulisse. Vtitur verbo Matthaei cap. 27. vers. 5. *Et abiens laqueo se suspendit*, et Lucae Act. Apost. cap. 1. vers. 25. *De quo praeuaricatus est Iudas, vt abiret in locum suum*.

561. *Ad colla pependit* pro *e collo*, vel *collo pependit*. Libr. 1. vers. 259. *Ad ramos infixa*. Pro *redditur* mallem *reddidit*.

562. *Vix tandem iustus*, hoc est, vix tandem speciem aliquam iustitiae prae se tulit, non quod iustus reuera fuerit, sed quod auarus esse desiit. *Vix tandem* refertur ad tempus. Cicero 3. Famil. init. ep. 9. *Vix tandem legi literas dignas Appio*.

563. Non aegre feram, si legas *obiit semet vltore*, producta vltima in *semet* ratione caesurae.

564. Iudas, vt ex Matthaeo constat cap. 27 vers. 5. *Laqueo se suspendit*: Lucas 1. Act. Ap. vers. 18. addit: *Et suspensus crepuit medius, et diffusa sunt omnia viscera eius*. Patres, et interpretes diuersas inierunt rationes, vt id, quo pacto acciderit, explicarent. Alii narrant, corporis pondere ramum, cui haerebat, inclinasse, et alicuius ope a morte tunc liberatum, non multo post hydropisi correptum crepuisse. Alii referunt, ex arbore, qua pendebat, opportune ab aliquo fuisse ereptum, et deinde e sublimi loco praecipitem se egisse, quo viscera diffusa sunt. Alii censent, vita iam functum, in cloacam proiectum crepuisse. Alii opinantur, Iudam desperatione adactum, et quasi strangulatum corruisse pronum, et se praecipitasse, et disruptum fuisse. Oecumenius in Acta tenet, Iudam, confracto laqueo, quo suspensus erat, medium crepuisse, quae est haec ipsa sententia Dracontii. Papias, ab Oecumenio allegatus, scripsit, Iudam ad impietatis exemplum tunc in hoc mundo permansisse: qui ita corpore inflatus fuit, vt progredi non posset, et a curru denique compressus crepuit. Vide Gronouium Exercitat. Academ. de pernicie, et casu Iudae, Calmetum in Diction. Biblic. verb. *Iudas*, Dissertat. Andreae Austen de genere mortis Iudae, et Diatribam Ioannis Warneccii de suspendio Iudae.

565. Alio modo corrigi potest mendum, videlicet *Viscera fudit humi, cor et crudele patescit*.

567. Certum videtur, plures e iu-

Iudaea de gente reas, mortisque ministros
Optima perpetuae sumpsisse haec munera vitae,
Quorum Paulus erat caput extans grande malorum:
Et tamen ipse fuit legis post crimina doctor;
Martyrium Stephano qui fecerat, inde recepit,
Et meruit plenam, quam contulit ante, coronam,
In se vera dei confirmans verba probauit:
Hoc patietur homo, quod quisquam fecerit vlli.
Sed bonus excepit, quod tunc male fecit iniquus,
Quod populos, gentesque docens conuertit eundo
Per mare, per terras, vt Christi nomen adorent,
Gentilesque deos, et cordibus idola pellant,

SCRIPTVRA COD. VAT.

569. *sumpsisse munera.*

NOTAE.

daeis, qui mortem Christi procurauerant, aliosque e gentilibus, qui eam intulerant, veniam a deo fuisse consecutos, quum pro eis Dominus in cruce pendens orauerit, et exauditus fuerit pro sua reuerentia, vt ait Apostolus ad Hebr. cap 5. vers. 7. Vide Arnoldi Abbatis Bonae-Vallis tractat. De septem verbis Domini in Cruce in Biblioth. Patrum.

569. Libr. 3. vers. 455 *Quae nos aeternae speramus munera vitae*. *Sumpsisse munera* non cohaeret cum metro: nisi *sumpsisse haec munera*, aut *venisse ad munera*, vel *mortisque ministri – Optima perpetuae sumpserunt munera vitae*, vel *sumpsisse praemia vitae*, producta vltima in *sumpsisse* ob *pr* dictionis sequentis. Sedulius l. 1. vers. 340. *Aurea perpetuae capietis praemia vitae*.

570. *Extans* per pleonasmum, vel significat *supereminens*. Paulus caput eorum dicitur, qui ecclesiam, et Iesum Christum in membris suis perdere, et extinguere conabantur. Vide epist. 1. ad Timoth. cap. 1. vers. 13., et Act. Apost. cap. 8., et 22.

572. Recte prima in *Stephano* corripitur, quae tamen eadem minus bene in elegia producitur vers. 171., nisi legendum sit, vt puto, *Ante alios Stephanus*. Verbum *facere* amplissimae significationis est, et pro *afferre* cum datiuo ponitur, vt *facere alicui medicinam*, *remedium*, *perniciem*, *mortem*. Ex martyrio Stephani Paulus martyrium recepit, quia illius precibus ad fidem Iesu Christi conuersus est, pro qua martyrio coronatus est.

573. Fortasse alludit ad nomen Stephani, quod graece coronam significat.

575. Intelligo cap. 7. Matth. vers. 2. *In quo enim iudicaueritis, iudicabimini, et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*. Quae sententia multis aliis in locis sacrae paginae refertur. Nec dissimile est, quod ait Apostolus ad Ephes. cap. 6. vers. 8. *Scientes, quoniam vnusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino*.

576. Martyrium, quod iniquus intulerat Stephano, excepit ipse bonus.

577. Paulus gentium doctor nuncupatur. Damasus carm. 7. *Gentibus, ac populis iussus praedicere vera*.

579. *Idola* media correpta, vt in eleg.

Mars cadat ex animo, pereant Saturnus, et Arcas
Iupiter, atque Venus, Titania, Iuno, Cupido,
Vel quicumque dii ficti sermone vetusto
Credantur nil posse, simul nihil esse probentur.
Solus vbique deus, rerum fons, conditor, et spes,
Idem semper eris, quod et es, quod et ante fuisti,
Nil addens, minuensue tibi crescentibus annis.
Tempora mutantur, te nunquam secula mutant,
Qualem prima dies, talem simul vltima noscet.
Quum te non caperent caeli, terraeque, fretumque,
Aeris et spatium, modico te corde reponis

SCRIPTVRA COD. VAT.

580. *Saturnus et aras.*
582. *d. ficto s.*
585. *eris quod es, quod et a.*
590. *acris et spatium.*

NOTAE.

vers. 96. *Quum Dominum norint, idola vana colunt*. Sic semper *idola* efferunt Prudentius, Arator, aliique innumeri christiani poetae. Rationem huius consuetudinis reddidi in Prolegom. ad Prudentium num. 208.

580. Arcas fuit filius Iouis ex Calisto, quam postea vrsam maiorem in caelo fecerunt poetae, vt Arcada Arctophylaca, seu Booten. Hoc loco adiectiuum videtur *Arcas*, vt Iupiter Arcas dicatur, quia natus est in Arcadia, vt multi asserunt; alii in Creta malunt. Poterit etiam accipi *Arcas* pro Mercurio, qui natus est in Cyllene Arcadiae monte, adeoque a multis Arcas, et Arcadius dictus est. Statius absolute pro Mercurio Arcada posuit l. 5. silu. 1. v. 107.

581. *Titania* est Diana, soror solis, qui *Titan* dicitur. Ouidius libr. 3. Met. vers. 173. *Dumque ibi perluitur solita Titania lympha*: et l. 4. Fast. v. 943. *Quum Phrygis Assaraci Titania fratre relicto*: vbi aliqui legunt *Tithonia*.

582. Libr. 3. vers. 514. *Conficti sermone dei etc.*

583. *Probentur*, vt supra v. 26. dixi.

584. Deus spes, vt dictum in nota ad vers. 1. huius libri.

585. Libr. 3. vers. 523. *Qui secula mutat, – Nec mutant hunc secla tamen, quia, quod fuit, hoc est, – Hoc erit aeternus*. Eleg. vers. 8. *Idem semper eris, qui es modo, vel fueras*.

590. Hoc ipsum est, quod canit Ecclesia de Deipara: *Quem caeli capere non poterant, tuo gremio contulisti*, vt animaduerti ad vers. 92., vbi similis est sententia: *Sed non capiendus ab isdem*. Inter carmina Damasi poem. 2., et post carmina Claudiani: *Mortalia corda – Artificem texere poli, mundique sub imo – Pectore: qui totum late complectitur orbem, – Et qui non spatiis terrae, non aequoris vndis, – Nec capitur caelo, paruos confluxit in artus*. Vide etiam hymnum Fortunati, *Quem terra, pontus, aethera etc.* Quod autem ait Dracontius, *Modico te corde reponis – Pectoris humani*, figurate loquitur cum multis Patribus, vt innuat, B. Virginem prius mente, quam vtero concepisse. Notandum est, multas huiusmodi locutiones figuratas e poetis christianis praesertim desumptas in

Pectoris humani, conceptus mente fideli.
Exaudis, quod lingua tacet sub corde loquaci,
Ante futura vides, penes et te nulla futura,
Sint licet, Omnipotens, praesentia cuncta videntur,
Aut transacta magis nobis ventura creantur.
Sic peccaturos homines tu Spiritus auctor
Ante videns primum medicinam, sancte, parasti,
Quam faceres hominem: indulgentia prompta reatum

SCRIPTVRA COD. VAT.

593. *penes t. n.*
596. *qui peccatures.*
598. *quam faces h.* dubie *prompta.*

NOTAE.

officio ecclesiastico retineri, vt in Responsorio quinto Circumcisionis: *Confirmatum est cor Virginis, in quo diuina mysteria, angelo nunciante, concepit:* et ibidem ex hymno abecedario Sedulii: *Domus pudici pectoris - Templum repente fit dei, - Intacta nesciens virum, - Verbo concepit filium.* Contra errorem asserentium, Deiparam corde, non vtero concepisse, consule, quae notaui ad Prudentii Apotheos. vers. 583. *Virginitas, et prompta fides Christum bibit aluo - Cordis*, vbi nunc occurrit legendum ex coniectura *bibit alto - Cordis*, quamuis bene etiam est *aluo*; nam sequitur: *et intactis condit paritura latebris.*

591. S. Leo Serm. 1. de Natiuit. Domini c. 1. *Virgo regia dauidicae stirpis eligitur, quae sacro grauidanda foetu, diuinam, humanamque prolem prius conciperet mente, quam corpore.* Vide notam ad vers. 89. huius libri, vbi versibus seqq. declarat Dracontius veram Christi conceptionem in vtero Deiparae: *Virgineos intrasse sinus dignatur, et aluum - Terrarum, caelique capax.*

592. Clamor cordis tacente lingua explicatus est libr. 1. v. 568.

593. Forte *Ante futura vides, potius tibi nulla futura, - Sint licet, Omnipotens.*

594. Forte *Scilicet, Omnipotens.* Deo praesentia omnia sunt, etiam quae nobis futura, aut iam transacta sunt. Solet scilicet aeternitas comparari puncto, seu centro, quod vnum simul pluribus lineis ad peripheriam ductis coexistit. Potest tamen de deo recte ad humanae mentis captum verbum praeteriti, et futuri poni. Augustinus tractat. 99. in Ioann. num. 5. *Quamuis enim natura illa immutabilis non recipiat FVIT, et ERIT, sed tantum EST . . . tamen propter mutabilitatem temporum, in quibus versatur nostra mortalitas, et nostra mutabilitas, non mendaciter dicimus et FVIT, et ERIT, et EST etc.* Vide Raynaudum Theolog. Natur. Dist. 7. quaest. 1. art. 7., vbi fuse aeternitatem explicat.

595. Infra vers. 733. *Vel cui cuncta patent, per quem sunt omnia, quot sunt, - Et transacta simul, quae sunt quandoque futura.* Videtur esse sensus: Deo cuncta praesentia, aut potius transacta videntur, quae nobis ventura sunt. Vel lege *Et transacta simul, et quae ventura creantur.* Ponitur *ventura creantur* pro *creabuntur*, vel *creantur* intelligitur de aeterna rerum praedefinitione, et diuina prouidentia.

597. Libr. 1. vers. 743. *Pietate medelam - Impendis tu, sancte, tuam medicamine nullo.*

598. Libr. 1. vers. 88. *Sic indulgentia poenam - Praecurrit.*

Prae-

Praeuenit, et facinus venia praecedit iniquum.
Christus enim datus est nobis, spes vna salutis,
Qui nostra hic peccata lauet pius amne cruoris:
Et licet ipse ferat maculas, et crimina nostra,
Immaculatus adest tamen agnus, et vnicus heres

SCRIPTVRA COD. VAT.

599. *perunit et f.*
601. *nostra huic peccata.*
603. scribitur *immaculatus*, et obscure *tamen*.

NOTAE.

600. Sic Ecclesia in Natiuitate Domini canit: *Christus natus est nobis*. Epist. I. ad Thessalon. cap. 5. vers. 9. seq. *Quoniam non posuit nos deus in iram, sed in acquisitionem salutis per dominum nostrum Iesum Christum, qui mortuus est pro nobis*. Theologi nonnulli docent, Christum praedestinatum fuisse, vt finem omnium, quae deus creaturus erat, ante praeuisum peccatum originale: alii post praeuisum peccatum originale, sed ante praeuisa peccata aliorum hominum actualia. Dracontius videtur docere, prius (scilicet ratione, et modo nostro concipiendi) praedestinatum fuisse Christum, quam decreta esset hominis creatio. Sed verius puto, Dracontium non tam subtili ratiocinatione hoc argumentum pertractasse, ac solum asserere, Christum ab aeterno praedestinatum fuisse, antequam homo crearetur: adeoque indulgentia, et venia in hac Christi praedestinatione reatum, et facinus praecedunt.

601. Forte *Qui nostra peccata lauet*, producta vltima in *nostra* ratione caesurae, nam *hic*, aut *haec*, aut *huic* abundat. Vide vers. 511. *Quo mens nostra sacri mundabitur imbre cruoris*.

602. Ioann. cap 1. vers. 29. *Vidit Ioannes Iesum venientem ad se, et ait: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccatum mundi*. Recte Dracontius *ferat maculas*; hoc enim est *tollit*, scilicet fert, portat. Ep. I. Petri cap. 2. v. 24. *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum*. Cap. 53. Isaiae vers. 4. *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portauit . . . . Et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum . . . Et quasi agnus coram tondente se obmutescet . . . Et iniquitates eorum ipse portabit . . . . Et ipse peccata multorum tulit*. S. Ioannes Euangelista in ep. I. eodem illo suo verbo vsus est cap. 3. vers. 5. *Et scitis, quia ille apparuit, vt peccata nostra tolleret, et peccatum in eo non est*. Christus igitur quodammodo peccata mundi ab hominibus abstulit, et supra se tulit, siue in corpore suo pertulit.

603. Saepe in sacris literis Iesus Christus *agnus* vocatur; quod a veteribus christianis in multis adhuc extantibus monumentis, et imaginibus expressum apparet. De hoc Saluatoris cognomine mira doctrina, et sublimi quadam theologia disputat Ludouicus de Leon, Augustiniani ordinis theologus in primis grauis, et elegans in aureo opere hispanico de nominibus Christi: quem, vehementer dolui, quum olim vidi in quibusdam mss. schedis pessime habitum, quasi monstra doceret, a theologo scilicet alicuius nominis, vt nostra sunt tempora, sed pretii sane exigui, nisi quod priuata sua iudicia theologica, nugis canoris referta, magno pretio ipse aestimabat. Christus etiam dicitur vnicus heres Patris ex psalm. 2. vers 8. Prudentius hymn. 12. Cath. vers. 81. *Summo Patri – Heres creatur vnicus*.

Semper viuentis, semper victurus et ipse.
Largitur peccata reis sine voce rogatus
Pectoris affectu, secreta mente, fide, spe.
Quum sit vbique deus, semper praestare paratus,
Tardius accipimus heu! nostro corde morati.
Oderunt pia vota moras, festinus adoptat,
Vt praestet, siquae nos purget causa morandi.
Arbitrio posuit clemens deus omnia nostro,

SCRIPTVRA COD. VAT.

607. *quum sit vbique.*
608. *h. nostra corda m.*
610. *Vt praestet quam nos qua purget causa mereri, sed quam ambigue.*

NOTAE.

604. Deus *viuens* phrasi sacrae scripturae dicitur, vt distinguatur a falsis diis gentilium, qui vere mortui sunt. Hieronymus l. 3. Comment in Matth. c. 16 *Petrus ex persona omnium apostolorum profitetur: Tu es Christus filius dei viui, Deum viuum appellat ad distinctionem eorum deorum, qui putantur dii, sed mortui sunt.* Aeternitas Filii declaratur, qui semper victurus ipse est, immo est ipsa vita.

605. *Largitur*, condonat, vt v. 556. *Donatque reatum.* Tacitus Annal. 3. cap. 70. *Iniurias reipublicae ne largiretur*; hoc est, ne condonaret iniurias reipublicae illatas.

606. De oratione cordis vide libr. 1. vers. 567. seq.

607. *Praestare* pro prodesse, vel potius pro praestare beneficia.

609. S. Ambrosius libr. 2. Comm. in Luc. cap. 1. num. 19. *Nescit tarda molimina Spiritus sancti gratia.* Dracontius libr. 1. vers. 11. *Et pia vota dei.*

610. Versus non solum obscurus, sed etiam mendosus. Puto, misericordiam dei commendari, qua etiam sero ad se conuersos recipit.

611. Libertas indifferentiae, qualis a SS. Patribus explicatur. Et vt totum hunc locum simul sub oculos ponamus, Dracontius gratiam dei, libertatisque arbitrium ita exponit. Deus semper praestare gratiam paratus est. Apocal. cap. 3. vers. 20. *Ecce sto ad ostium, et pulso: siquis audierit vocem meam, et aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum.* Quod autem homines gratiam hanc non recipiant, aut tardius accipiant, eorum culpa est, qui proprio corde, seu voluntate morantur. S. Thomas quaest. 24. de verit. art. 11. ad primum: *Hoc enim ad diuinam prouidentiam pertinet, vt cuilibet prouideat de necessariis ad salutem, dummodo ex eius parte non impediatur.* Ex quo patet, quod qui accipiunt, donum dei accipiunt: quamuis enim liberum sit homini gratia praeuento viuere sancte; tamen si sancte viuit, donum hoc dei est, qui voluntatem praeparauit, vt bene viueret. Deus enim, quum stat ad ostium, et pulsat, primam gratiam confert, sine qua voluntas sancte viuere non potest. Deus autem ita gratia sua praeueniens hominem, odio habet huius moras, et resistentiam: sed quum nolit mortem peccatoris, expectat, vt conuertatur auxilio gratiae praeuenientis adiutus. Semper iustificationis exordium in adultis a dei praeueniente gratia per Christum Iesum, qui datus est nobis spes vna

Libera mens hominum est peccare, aut viuere sancte,
Libera vota dedit, quando sperare velimus,
Credere si placeat, facile est nam posse mereri.
Credidit Abraham, Dominoque est factus amicus.
Confectus senio, membris marcentibus aeuo,
Inter auos, atauosque fuit, sed prolis egenus,

SCRIPTVRA COD. VAT.

612. *viuere sanctae.*

616. *m. remeantibus aeuo.*

NOTAE.

salutis, sumendum est, sed ita vt homines libere cooperentur gratiae, quum peccare possint eam reiiciendo. Synodus Tridentina sess. 6 cap. 5. *Vt qui per peccata a deo auersi erant, per eius excitantem, atque adiuuantem gratiam ad conuertendum se ad suam ipsorum iustificationem eidem gratiae libere assentiendo, et cooperando disponantur, ita vt, tangente deo cor hominis per Spiritus Sancti illuminationem, neque homo ipse nihil omnino agat inspirationem illam recipiens, QVIPPE QVI ILLAM ET ABIICERE POTEST, neque tamen sine gratia dei mouere se ad iustitiam coram illo libera sua voluntate possit: vnde in sacris literis quum dicitur: Conuertimini ad me, et ego conuertar ad vos, libertatis nostrae admonemur. Quum respondemus: Conuerte nos, Domine, ad te, et conuertemur, DEI NOS GRATIA PRAEVENIRI confitemur.* Libera ergo vota, quae habet homo, *sperandi, quando velit, credendi, si placeat*, vt ait Dracontius, nihil sunt aliud, nisi ipsa voluntas hominis gratia dei supernaturali excitata, et praeuenta, quam potest abiicere, si velit, aut ei assentiri, si placeat. Et hic quidem est actus primus, siue potentia voluntatis proxime expedita ad credendum. In ipso vero actu secundo bonae supernaturalis operationis voluntas adiuuatur a deo non solum simultaneo generali concursu, sed et maxime influxu physico gratiae supernaturalis, siue haec gratia cooperans re distinguatur a gratia praeueniente, vt multi docent, siue non distinguatur, vt alii malunt. Bona enim operatio ita homini libera est, vt simul donum dei sit ratione gratiae excitantis, et adiuuantis.

614. Duplicem sensum habere possunt haec verba; *facile est nam posse mereri*, vel facilis est potentia merendi, vel facile est mereri potentiam, scilicet credendi. Primus sensus huic loco congruit. Sumitur vero *mereri* pro accipere, obtinere, vt saepe alias a Dracontio. Vide libr. 1. vers. 136. Quum vers. 608 de bona voluntate dixerit, *Tardius accipimus*, nunc ait, facile esse mereri, seu accipere dona dei, quia voluntatis nostrae gratia praeparatae est consentire, adeoque sic consentiendo poenitentiae donum accipere. Quasi dicat, poenitentia non res aliqua difficilis, et extra nos posita est: eam enim dat nobis deus *sine voce rogatus pectoris affectu, secreta mente, fide, spe.*

615. Ep. ad Roman. cap. 4. vers. 3. *Credidit Abraham deo, et reputatum est illi ad iustitiam* ex Genes. cap. 15. v. 6. Vide Prudentium in praefat. Phych.

616. Lego *membris marcentibus*, vt v. 622. *Retinebat marcidus artus.*

617. Abraham in ea aetate erat, vt auus, atauusque esse potuisset: erat ergo quasi vnus ex auis, atauisque. Sic dicitur *esse inter mortuos, esse in senioribus*, et graeco more *esse in sanctis* pro esse sanctum, seniorem, mortuum,

(Haud soboles Ismael erat) frustraque maritus
Officii genitoris iners; algente vapore
Germinis extinctus cecidit genitalibus ignis,
Et foecundus amor, quem iam subduxerat aetas.
Nec solus steriles retinebat marcidus artus.
Femina deterius praemortua membra trahebat:
Spes generis recidens, et vis materna peracta.
Augebat spem sola fides, *praesumptio simplex*.
Frigida progeniem senibus natura negarat.
Flebile coniugii portabant nomen inane,

SCRIPTVRA COD. VAT.

618. *at soboles impubes e.*
622. *m. artus.*
623. *d. pro mortua membra.*
624. prius erat *reuidens*, factum *recidens*.
625. *Augebat spes sola fides presum*... deest reliquum.
626. *natura negaret.*

NOTAE.

618. Posset aliter restitui *Non heres Israel erat*. Sed retineo *soboles* ex ep. ad Roman. cap. 9. vers. 7. *Neque qui semen sunt Abrahae, omnes filii: sed in Isaac vocabitur tibi semen*. Coniici posset *Ismael impubes erat*, correpta vltima in *impubes*, vt in *fames*, et similibus apud Prudentium: sed sensus minus commodus redditur.

619. *Iners* cum genitiuo Naeuius libr. 1. bell. Pun. apud Macrobium l. 6. Saturn. cap. 5. *Vapor* pro calore, vt passim apud alios, et infra v. 631. *Foecundus per membra vapor discurrit vtrique.*

623. Lego *praemortua*, quo verbo vtuntur Ouidius, Liuius, Suetonius, alii. Vel lege *emortua* ex ep. ad Roman. cap. 4. vers. 19. *Nec considerauit corpus suum emortuum .... et emortuam vuluam Sarae*: quo vocabulo Plautus etiam, Pliniusque vtuntur.

624. De verbo *recido* vide l. 1. v. 105., et l. 2. vers. 156. Cogitabam *vis materna perempta*, vt *membra praemortua*. Sed *peracta* videtur probum, vt apud Statium l. XI. v. 746. *Viresque peractas*, hoc est, consumptas, exhaustas.

625. Suppleo *praesumptio simplex*, nam libr. 3. vers. 248. fides *praesumptio simplex* dicitur: *Impendat quid pura fides. praesumptio simplex*. Ponitur *praesumptio* pro fiducia, et vtroque loco de Abrahami fide sermo est. Iudith cap. 9. vers. 17. *Exaudi me miseram deprecantem, et de tua misericordia praesumentem*. Spartianus in Adriano cap. 2. *Habuit autem praesumptionem imperii mox futuri ex fano etc.* Plinius l. 9. ep. 3. *Alius alium, ego beatissimum existimo, qui bonae, mansuraeque famae praesumptione perfruitur, certusque posteritatis cum futura gloria viuit*. Posset legi *Augebat spes sola fidem. praesumptio simplex*: verum tam fides, quam spes praesumptio recte dicitur.

626. Forte *negabat*.

627. Sterilitas dedecori erat apud hebraeos, vt notum est. Paulinus carm. de S. Ioanne Baptista: *Sed quod in opprobrium matrum posuere priores. - Prole carens, sterilem ducebat moesta senectam*. *Flebile inane* duo adiectiua vni

Spes tantum iuuenilis erat, crescentibus annis.
Affuit his prolem spondens cum gente nepotum.
Non hos certa fides, nec spes incerta fefellit.
Foecundus per membra vapor discurrit vtrique,
Dulcior et gelidis irrepsit flamma medullis,
Miranturque senes rediuiuo fomite venas
In sobolem caluisse suas: animatus anhelat
Inter membra puer vinctus compagibus arctis.
Intumuere sinus rugis pereuntibus alui,
Dum tantum sit mater anus paritura prophetam:
Et sterilis, foecunda parens miratur, et haeret,
Sic vterum creuisse suum, tenerasque puellas
Consulit, et trepidans tamquam noua nupta requirit.
Saepe verecundos faciunt noua gaudia vultus,
Fructus honestatis datus est de ventre pudoris.

SCRIPTVRA COD. VAT.

630. *nos hos certa*.
631. *discurrit vritque*.
633. *senes recidiuo somite v*.
634. *in sobole caluisse*.
635. *arctis* non clare.
636. *pereuntibus ani*, prius *aui*.
637. *dum tamen sit mater*.
638. *et steris foecunda*.

NOTAE.

substantiuo apposita, de quibus multa alii commentatores poetarum.

629. Genes. cap. 17. vers. 1. seqq. *Apparuit ei Dominus, dixitque ad eum. . . Et ex illa* (Sara) *dabo tibi filium etc.*

630. Certa fides erat, quia certo futurum id credidit Abraham: spes vero incerta dicitur, quia *contra spem in spem credidit*, vt ait Apostolus Paulus ad Rom. cap. 4. vers. 18.

632. Medullae prius *gelidae* erant. Sed, me non inuito, leges *Dulcior egelidis*, hoc est, quae flamma ipsa gelu amiserant. Catullus carm. 46. ad seipsum: *Iam ver egelidos refert tepores*.

633. Verius videtur *rediuiuo*, quam *recidiuo*. Vide notam ad v. 558. libr. 1. Etsi autem grammatici veteres *recidiuus*, et *rediuiuus* eadem fere significatione agnouerint, tamen probabile est, scriptores antiquiores semper dixisse *rediuiuus*, ex quo deprauate factum fuerit *recidiuus* pro renascenti, recurrenti, ac rediuiuo.

634. Libr. 1. vers. 262. *Animantur, anhelant*. Melius videtur *In sobolem*, quam *in sobole*.

637. Forte *Quum tantum*, hoc est, tam magnum. Fuit Isaac patriarcha, et propheta, cui scilicet deus promissa posteritatis augendae renouauit Genes. cap. 26. vers. 24., qui etiam prophetae partes egit, quum Iacob benedixit, et post Iacob Esau.

639. *Puellas* vocat puerperas, aut quae iam pepererunt. Horatius l. 3. od. 22. *Quae laborantes vtero puellas*. Sexcenta

Sic licet vnius genitor post secla creati,
Gentibus, et populis tamen est pater vnus origo.
Omnis arena maris, vel flammea sidera caeli
Aequantur numero benedicti germinis apte.
Nam cui terra datur, et caeli sancta parantur,
Rectius aequatis geminis hinc inde elementis.
Sara, socerque simul Dominum petiere rogantes,
Illa virum meruit stabilem post funera septem,
Hic visum, fugiunt cum paupertate tenebrae,
Et gemino capit orbe diem, reducesque sereno
Lumine sunt acies post nubila crassa micantes.
Dauid adulterii facinus homicida peregit,
Sed scelus agnoscens culpas impune fatetur,

SCRIPTVRA COD. VAT.

645. *maris vel fumina* 1.
646. *aequatur numero*.
648. *r. aequatur g.*
650. *post* obscure scribitur.
651. *hinc visum*.
652 *g. caput o.*
653. *lumina sunt*.

NOTAE.

alia sunt huiusmodi exempla, ex quibus id colligi potest, puellas dictas feminas in ea aetate, qua liberis operam dare possunt.

643. Forte *Scilicet vnius*. Bene tamen est *Sic licet*. Abrahaam licet genitor vnius, post seclum, vel longum temporis spatium generati, tamen pater est gentibus, et populis etc. *Post secla* fortasse imitatione Virgilii libr. 8. v. 508. *Sed mihi tarda gelu, seclisque effoeta senectus – Inuidet imperium*.

645. Genes. cap. 22. v. 17.

646. Libr. 3. vers. 163. *Benedicti lata propago* de eodem Isaac. Forte *benedicti germinis Isac*: sed *apte* est retinendum; nam ait, apte aequata duo elementa numero benedicti germinis, caelum, et terram, quia cui terra datur, caelum etiam paratur.

647. *Caeli sancta*, vt *legis sancta* l. 1. v. 624. *Sanctum* ponitur etiam pro templo.

649. In codice scribitur *Sarra*. Eodem die orabant Sara Raguelis filia, et Tobias senior, postea socer Sarae, et vt refertur cap. 3. Tob. vers. 24. *In illo tempore exauditae sunt preces amborum in conspectu gloriae summi dei*. Historia haec toto eo libro narratur, et satis peruulgata est.

651. Tobias filius simul cum vxore diuitias attulit.

652. *Orbes* simpliciter pro oculis, vt apud Prudentium, ac plures alios veteres. Libr. 1. vers. 345 *Orbe micant gemino etc.*, et rursus l. 3. vers. 262. *gemino orbi*. Ouidius l. 1. Amor. el. 8. *Et gemino lumen ab orbe venit*.

655. Eleg. vers. 159. de eodem Dauid: *Confessus facinus veniam pro clade meretur – Noxius impune etc.* Vide l. 1. vers. 34. Agnoscens Dauid scelus, confessus illud est, quia fieri vix potest,

Sic reus et veniam sceleri sub voce meretur
Credulus, et Domini famulus post, atque fidelis,
Attestante deo, caelesti voce vocatus,
In tantum vt regem faceret post crimina natum
Ex eadem muliere virum, cui tempore partus
Omnia concessit merito genitoris amati.
Fleuerat Ezechias: sub puncto temporis vno,
Et prece primori vitam, et tria lustra meretur.
Murmure sub tacito sterilem defleuerat Anna

SCRIPTVRA COD. VAT.

657. f. post statque fidelis.

663. Et prece primo dicauit et t. l. m.

NOTAE.

vt homo serio grauitatem criminum perpendat, quin ea detestetur.

656. Forte *veniam sceleris*. *Sub voce*, quia statim ac dixit, *Peccaui Domino*, Nathan reposuit, *Dominus quoque transtulit peccatum tuum*, vt narratur Reg. l. 2. cap. 12. vers. 13.

657. Interpungi potest *meretur, - Credulus*. Dauid dei seruus saepius vocatus est post adulterii crimen remissum, vt in veteri testamento sacerdotes, et prophetae famuli dei appellari solent; ex quo ad christianos, peculiari ratione dei seruitio addictos, eadem vox defluxit. Sed de Dauid verbum *fidelis* pronunciatum post id temporis in sacris literis non inuenio; laudes vero, quae illi tribuuntur, hoc ipsum sonant.

659. De hac phrasi *In tantum vt* vide comment. ad Prudentium vers. 153. Hamart. Reperitur ea quidem in Vulgata libr. 1. Reg. cap. 1. vers. 6. *In tantum, vt exprobraret*: sed non iccirco minus a bonis linguae latinae scriptoribus cum decore adhibetur.

660. *Muliere* tertia producta, vt in epist. vers. 161. *Insuper et Salomon eadem muliere creatus*. Sic v. 111. libr. 3. *arietem*, et *muliere* hoc l. 2. v. 133. *Eadem* est dissyllabum contractis per synaeresin duabus primis, vt *Vna eademque via* in ablatiuo apud Virgilium.

661. Arbitror, scribendum *merito genitoris amato*, scilicet Salomoni amato genitoris meritis. Reg. libr. 2. c. 12. vers. 24. seq. *Quae genuit filium, et vocauit nomen eius Salomon, et Dominus dilexit eum. Misitque in manu Nathan prophetae, et vocauit nomen eius Amabilis Domino*, (Iedidiah) *eo quod diligeret eum Dominus*.

662. Libr. 4. Reg. cap. 20. vers. 4. *Et antequam egrederetur Isaias mediam partem atrii etc. Haec dicit Dominus . . . Audiui orationem tuam, et vidi lacrymas tuas, et ecce sanaui te . . . . Et addam diebus tuis quindecim annos*. Hinc versum deprauatum restitui. Posset etiam legi *Et prece proferri vitam ad tria lustra meretur*. Sed melius est *Et prece primori*, vt v. 665. *Per vota priora*, et v. 673. *Pro quibus vna semel vox est, aut nulla precata*. Eadem enim est sententia.

664. *Murmur* de oratione, quae summissa voce fit, saepe dicitur. In officio Isidoriano sabbato sancto in oratione ad benedicendos diacones: *Vt in omnibus tuorum beneficiorum sentientes benedictionem lucernae, cereique immurmurent*. Hoc loco clarior vox, aut etiam cantus exprimitur. Vide comment. ad Prudent. praefat. l. 1. contra Symmach.

Materiem; foecunda redit per vota priora,
Et non est vltra vox expectata secunda.
Hi solas fudere preces, ieiunia nulla,
Nam nec tempus erat longum, quo vota piarent,
Quum nec plena fuit cunctis poscentibus hora,
Qua votum meruere suum pietate Tonantis.
Quod vetus, atque nouum duo testamenta loquuntur,
Milia tot subito veniam meruisse reorum,
Pro quibus vna semel vox est, aut nulla precata.
Exegit quid plena fides, et credula, dixi.
Quid non credentes mereantur, dicere cura est.
Incurrit culpam sancti pater ille Ioannis,

SCRIPTVRA COD. VAT.

667. hi sola fudere.

675. dicere curat.

NOTAE.

vers. 36. De hac Anna, matre Samuelis l. 1. Reg. cap. 1. vers. 13. *Porro Anna loquebatur in corde suo, tantumque labia illius mouebantur, et vox penitus non audiebatur.*

665. Nonne melius *sterilem destruerat Anna - Matricem?* Libr. 1. Reg. cap. 1. v. 5. *Dominus autem concluserat vuluam eius.* Pro receptaculo foetus in feminis matrix ponitur a Vegetio l. 1 Rei veter. cap. 5., et Plinio l. 27. c. 10., vbi tamen Harduinus legit *arteriam* pro *matricem*.

668. *Vota* hic sunt preces: *piarent* est veluti *satisfacerent*. Propertius l. 3. el. 17. al. 18. vers 17. *Nam quid Medeae, referam, quo tempore matris - Iram natorum caede piauit amor?*

669. *Quum* pro *quandoquidem* cum indicatiuo apud Ciceronem, aliosque bonos auctores occurrit.

670. *Votum* etiam sumitur pro re, quae desideratur, vt hoc loco. *Meruere*, obtinuere, vt saepe alias.

671. Dracontius poetam agit, qualem describit, sibique optabat Claudianus Mamertus in Carm. contra poetas vanos ad collegam: *His precor, his potius studiumque, operamque legendis, - Scribendisque voue: cane grandia coepta Tonantis, - Scribe creatarum verbo primordia rerum, - Et chaos ante diem, primaque crepuscula lucis, - Quaeque dehinc variis elementa per omnia seclis - Dicta, vel acta deo per sancta volumina discet, - Quae docuit tabulis legalibus indita Moses, - Aut euangelici quae lex noua testamenti - Signat, operta prius retegens mysteria Christum. - Tunc te diuinum vere memorabo poetam.* Vides poema Dracontii descriptum.

674. Forte *Exegit quod plena fides*: sed melius *quid*, vt vers. seq.

675. Forte *dicere quaeram*, vel *dicere curo*, vel *dicere cur est?* vel *dicere curae est*, aut *cura est*, vt loquitur Plautus. *Mereri* commune est ad praemium, et ad poenam.

676. Eleg. v. 39 *Liquit et antistes verus pater ille Ioannis etc.*

Ponti-

Pontificis loca sacra tenens, magnusque sacerdos,
Credere cunctatus Domini promissa Tonantis,
Angelico senior monitus sermone repente.
Mox vindicta datur per longa silentia linguae,
Donec ventris onus bis quinis mensibus actis
Fundatur de ventre puer sub sorte beata.
Tu, deus omnipotens, rerum caelestis origo,
Tu pius, et clemens, et consolator haberis,
Tempore tristitiae maior defensio pressis.
Erigit elisos, releuat tua dextra iacentes,
Confouet abiectos, et semper pascit egentes,
Pocula larga parans sitientibus alma ministrat.
Nescius irarum monitis, non clade coerces
Peccatum, sine clade reos clementior audis

SCRIPTVRA COD. VAT.

682. *tundatur de*.
684. *consolator berilis*.
685. *pressis* dubie.
688. scriptum est *arua*. ad marg. *alma*.
689. videtur scriptum *coercens*.

NOTAE.

679. Fortasse distinguendum *sermone: repente – Mox vindicta datur*, vt dicitur *subito repente*: vel *repente* refertur ad *credere*. Vide Lucae cap. 1.

681. A. Gellius l. 3. cap. 16. ex veterum medicorum, et philosophorum sententia docet, *gigni hominem septimo rarenter, nunquam octauo, saepe nono, saepius numero decimo mense, eumque esse hominem gignendi summum finem, decem menses, non inceptos, sed exactos*. Aliquando tamen octauo mense, atque vndecimo etiam natum hominem ex Varrone refert.

682. *Fundi* apposite dicitur de partu facili, et non laborioso. Libr. 3. vers. vltim. *Sub sorte piorum*.

685. Libr. 1. vers. 729. *Spes, et defensio pressis*. Pro *oppressis* ponitur *pressis*, quod verbum ad animum quoque transfertur, sed addi solet *moerore, luctu*, aut aliquid huiusmodi.

686. Libr. 1. vers. 741. *Eleuat elisos*, et l. 2. vers. 722. *Erigis oppressos*. Psalm. 145. vers. 8. *Dominus erigit elisos*.

687. Psalm. cit. 145. vers. 7. *Dat escam esurientibus*.

688. *Alma* fortasse est *dextra*, aut *alma pocula*: et intelligi id potest de manna, et coturnicibus. Libentius tamen legam *Pocula larga parans sitientibus, atque ministrans*.

689. Libr. 1. vers. 83. *Ostentis ventura monens etc.* Libr. 3. vers. 16. *Iustitiae monitor, sed plus pietatis amator*. Libr. 2. vers. 490. *Vt terrore domet potius, quam clade profanos*.

690. Supra vers. 555. *Clementius audit*. Paulinus carm. 6. de S. Ioanne Baptista: *Quanta dei pietas, quamque exorabile numen! – Poenituisse sat est*. Au-

Ante preces, veniaque iuuas; non ira furorem
Excitat, vt iubeas vel iuste occidere sontes.
Plus pius es, quam iustus: agis non ergo seuerus,
Errantes punis, sed mitis corrigis omnes
Sub pietate bonus, poenae cessante flagello.
Et quoties commotus eris, placidissimus extas,
Nil immite iubens, leuis est sententia caeli:
Rex pie, supplicium cunctis reuocabile dictas,

SCRIPTVRA COD. VAT.

691. *preces veniale iubens non.*
692. prius *sertes*. correctum *sentes*.
695. *bonus pene cessante.*
697. *Nil in mente iubens, leuis e. s. c.*

NOTAE.

ctor carminis de laudib. Domini: *Tu casti, rectique tenax, et flectere leges — Post crimen facilis.* Scribebat hic auctor sub Constantino, et ex tempore, quo floruit, et stili similitudine subit animum suspicari, eum distinctum non esse a nostro Iuuenco. Vterque Constantini laudibus carmen claudit. Sic ille: *At nunc tu dominum meritis, pietate parentem, — Imperio facilem, viuendi lege magistrum, — Edictisque patrem, quae lex tibi condita sancit, — Victorem, laetumque pares mihi Constantinum, — Hoc melius foetu terris nihil ante dedisti, — Nec dabis; exaequent vtinam sua pignera patrem.* Iuuencus vero: *Haec mihi pax Christi tribuit, pax haec mihi secli, — Quam fouet indulgens terrae regnator apertae — Constantinus, adest cui gratia digna merenti. — Qui solus regum sacri sibi nominis horret — Imponi pondus, quo iustis dignior actis — Aeternam capiat diuina in secula vitam — Per dominum lucis Christum, qui in secula regnat.* Sic ms. Vat., alii paulo aliter.

691. Antea vers. 486. *Veniale minatur*: sed hoc loco verius puto *veniaque iuuans*, quam *veniale iubens*.

693. Saepe de hac sententia actum. Paulinus poem. vltim. fere iisdem verbis: *Corripiensque tamen veniam dabis omnibus vnam, — Remque nouam dicam, nec me dixisse pigebit, — Plusque pius, quam iustus erit*: vbi superflua videtur coniunctio in *plusque pius*, ac fortasse legendum *Plus pius est, quam iustus erit.* Victorinus de I. C. deo, et homine: *Magis indulgentia semper, — Quam vindicta placet.*

694. Libr. 1. vers. 95. *Corrigit errantem, nec punit morte repente.*

695. Libr. 1. vers. 435. *Continua bonitate pius.* In eleg. vers. 188. *Commodus Augustus vir pietate bonus.*

696. *Placidissimus extas* pro *es*, vt vers. 731. *Solus enim dominans, dominum qui non habet, extat.* Sed potest etiam accipi pro *eminere*, *prominere*, quae propria eius verbi significatio. Sententia deprompta ex Habacuc cap. 3. vers. 2. *Quum iratus fueris, misericordiae recordaberis.* Pro irato *commotus* Virgilius l. 1. Aen. vers. 126. *Grauiter commotus.* Ita etiam Suetonius, Claudianus, et alii.

697. Libr. 1. vers. 544. *Exurgit censura dei pietate temtra.*

698. Vide l. 1. vers. 31. et 91. Supplicium dicit reuocabile, vt contra munus dei *irreuocabile*. Libr. 1. vers. 605. *Manet irreuocabile munus*: et Iuuencus l. 1. vers. 74. *Quare promissis manet irreuocabile donum.*

Vt, si peccantes agnoscant corde reatus,
Et damnent meliore animo delicta priora,
Sint, quibus ignoscas, sed non semel ista relaxas,
Saepius indulgens, ostendens limina mortis,
Et reuocans a morte truci, quos culpa premebat
Faucibus inferni raptas inducere formas.
Hi soli pereunt, semper quos esse profanos
Constiterit, sine fine mali peccare volentes.
Criminis, et poenae limes semel vnus habetur.
Et poteras seruare malos pius vsque senectam,

SCRIPTVRA COD. VAT.

700. *et damnet m.*
702. videtur correctum *indulges* ex *indulgens*.
704. *raptos*. supra *raptas*.

NOTAE.

701. *Sed* pro *immo* ponitur, aut pro *et*, vt l. 3. vers. 17. *Celsior excelsis, specie sed pulchrior omni*. Quum ponitur pro *immo*, saepe additur *etiam*, aut *et*. Cicero Attic. l. 3. ep. 15. *Hic mihi primum meum consilium defuit, sed etiam obfuit*, quamquam id aliter ab aliis editum est. Val. Flaccus l. 5. vers. 391. *In te animos, sed et omnia nostra repono*. Simpliciter Phaedrus l. 4. fab. 17. *Odore . . . . sed multo replent*.

702. Supra vers. 514. *Lethique vias, et limina mortis*. Libr. 1. Reg. cap. 2. vers. 6. *Dominus mortificat, et viuificat, deducit ad inferos, et reducit*. Deuteron. c. 32. vers. 39. Tob. cap. 13. v. 2.

703. Supra vers. 422. *Eripitur de morte truci*.

704. Sensus videtur esse, quos culpae eo pertrahebant, vt animas suas faucibus inferni inducerent, siue inferrent. Exprimit verba Sapient. cap. 16. vers. 13. *Tu es enim, Domine, qui vitae, et mortis habes potestatem, et deducis ad portas mortis, et reducis*. *Raptus* vsurpatur pro violenta, et immatura morte praereptus, vt apud Statium libr. 2. silua 1. vers. 208. *Hic finis rapto*. Potest etiam intelligi *raptatas*, seu *tractas formas*. Equidem *formas* pro animis non reperio quis dixerit. Suspicor, Dracontium, qui saepe veterum verbis loquitur, respexisse ad Virgilium l. 6. v. 614. *Inclusi poenam expectant: ne quaere doceri, – Quam poenam, aut quae forma viros, fortunaue mersit*. Seruius vero *formam* exponit regulam, quod ad nos nihil attinet.

705. Vide l. 1. vers. 93. seqq.

707. Libr. 1. vers. 118. *Lux noctis limes, et vmbrae*. Sententia huius loci est, poenam non sequi nisi eum, qui in eodem crimine perseuerare voluerit, aut damnare scelera sua noluerit.

708. *Vsque* saepe praepositioni *ad* coniungitur, quae tamen nonnunquam omittitur, vt iterum l. 3. vers. 607. *Sit virtus vsque senectam*, et alibi. Ex sacra scriptura colligitur, impios plerumque ad senectutem non peruenire. Psalm. 54. vers. 24. *Viri sanguinum, et dolosi non dimidiabunt dies suos*. Psalm. 57. vers. 10. *Priusquam intelligerent spinae vestrae rhamnum, sicut viuentes, sic in ira absorbet eos*. Cap. 15. Iobi vers. 32. *Ante quam dies eius impleantur, peribit*.

Vt damnare simul horrenda piacula nossent,
Et veniam sperare tuam, sed maior habetur
Hic ratio, nam impune diu peccare nocentum
Si fuerit permissa manus, turbata repente
Mens insontis erit, mox poenitet esse modestum,
Optaturque nefas, et plus pia turba nocetur,
Improba quam rabies, atque improba vota fatigant.

SCRIPTVRA COD. VAT.

712. *si fuerat permitta*, et videtur scriptum *praemitta*.

713. *mox penitens se moderatum*.

NOTAE.

712. Retineri poterit *Si fuerat*, tempus pro tempore, vt in eleg. vers 294 *Quae fuerat pietas?* Sed verius est *Si fuerit*.

713. Nulla alia coniectura ad sanandum locum corruptum opportunior occurrit, quam *mox poenitet esse modestum*. Hoc vocabulum *modestus* varia significatione saepe adhibere Dracontium, animaduerti in Prolegom. num. 136. Quaestio proponi potest, cur deus impios quosdam, antequam conuertantur, vita priuet, alios diutius in criminibus viuere permittat, vt denique conuertantur, antequam e vita decedant: cui quaestioni aliud responderi nequit, nisi iusta, et inscrutabilia esse dei iudicia. Verum Dracontius impios cum impiis non confert, sed de impiis, qui ante senectutem moriuntur, quaerit, cur deus eos, quum ad senectam vsque conseruare possit, vt ad bonam frugem se recipiant, ante id tempus de medio tollit. Sunt certe scelerati aliqui homines, qui etiam quum ad senectutem peruenerint, non proinde meliores euadunt, immo grauioribus criminibus obruuntur. Sed sunt alii, qui, si diutius viuerent, conuerterentur. De his ergo respondet Dracontius primum, oportere, vt improbi non diu permittantur impune peccare, ne malo sint exemplo bonis: deinde non breuem moram concedi peccatoribus, vt veniam obtineant, si velint. Ecclesiastes cap. 8. vers. 11. *Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore vllo filii hominum perpetrant mala*. Lege Lorinum in comment. ad hunc loc. Eodem pertinet, quod dicitur psalm. 9. vers. 2. *Dum superbit impius, incenditur pauper*, et cap. 17. Iobi vers. 8. *Stupebunt iusti super hoc, et innocens contra hypocritas suscitabitur*. Etsi autem, vt vers. seq. additur, *tenebit iustus viam suam, et mundis manibus addet fortitudinem*, tamen negari nequit, aliquos prospera improborum felicitate permoueri, vt viam virtutis deserant. Euripides in Dictye: *Iam saepe vidi, saepe et indignè tuli – Bonos sequentes moris exemplum mali*. Sophocles in Alete: *Malos profanis prosatos genitoribus – Florere rebus prosperis vita graue, – Stirpem bonorum rursus ingenio probo – Malis subactos cladibus mersos premi. – Disponere aliter cura debuerat deum – Mortalium res: nam pios decuit palam – Bona largitate consequi caelestium, – Contra scelestos paria criminibus suis – Supplicia aperte luere dis vltoribus: – Ita res secundas nemo iactaret malus*. Claudianus vero in hac mentis agitatione pro diuina prouidentia sic concludebat libr. 1. contra Rufinum initio: *Abstulit hunc tandem Rufini poena tumultum, – Absoluitque deos. Iam non ad culmina rerum – Iniustos creuisse queror; tolluntur in altum, – Vt lapsu grauiore ruant*.

Quid quod et erranti mora non breuis esse probatur,
Seruaturque diu veniae, si desinat audax
Illicitum tentare nefas? nam gaudia caelo
Conuersus dat quisque reus; sibi quisque medelas
Arbitretur homo, culpas sub voce relinquit.
Vox tua quum sileat, tua sed sententia clamat.
Erigis oppressos humiles, sternisque superbos,
Tu captiuorum rumpendo noxia vincla,
Colla leuas attrita iugis ceruice soluta,
Et proceres seruire facis, famulosque iubere,
Paupertate, iubes, opulentos turpis egestas
Vrgeat, et ditas opibus bene largus egentes.

SCRIPTVRA COD. VAT.

716 videtur scriptum *quidquid et*

727. *vestiat et ditet o.*

NOTAE.

716. Vsus huius verbi *probatur* expositus est in nota ad vers. 26.

718. Errantem veniae diu seruari probat, quia gaudia dat caelo, quisquis conuertitur. Lucae cap. 15. vers. 10. *Ita dico vobis, gaudium erit coram angelis dei super vno peccatore poenitentiam agente.*

719. Primum *quisque* sumi potest pro *vnusquisque*, sed secundum *sibi quisque medelas* accipi debet pro *quisquis, quicumque*; quam significationem eius nominis confirmaui in comment. ad Prudentium hymn. 7. Cath. vers. 216. Haec est altera ratio, cur breuis censenda non est mora, quae erranti conceditur, quia facilis est poenitentia, ac spatio temporis exiguo peragi potest, scilicet cum supernaturalis gratiae auxilio.

720. *Arbitretur* est *arbitrando sibi quaerat, adiudicet, expendat*. Pro *requirit* rectius puto *relinquit*: nam requirimus, quae abesse aegre ferimus. Sententia eadem est, ac vers. 656. *Sic reus et veniam sceleri sub voce meretur*. Confer etiam l. 3. vers. 240. seq. Isaiae cap. 30. vers. 19. *Plorans nequaquam plorabis: miserans miserebitur tui: ad vocem clamoris tui, statim vt audierit, respondebit tibi*. Fabricius in comment. poetar. christ. aduertit, Alcimum in *arbitris* secundam produxisse: sed quum muta, et liquida sequantur, iure suo vsus est Alcimus, quo eodem in *arbitretur* vtitur Dracontius.

721. *Sed* hoc loco pro *tamen* ponitur notanda significatione.

722. Confer vers. 686. Tertullianus libr. 1. *Oppressis veniam dare promptus, soluere vinctos*. Psalm. 146. vers. 6 *Suscipiens mansuetos Dominus, humilians autem peccatores vsque ad terram*. Vide etiam Canticum Deiparae *Magnificat*.

723. Psalm. 145. vers. 7. *Dominus soluit compeditos*.

724. Prudentius in praefat. Psych. *Attrita boiis colla*, et hymn. 1. Perist. *Attrita colla grauibus circulis*.

726. Ex Cantico B. Virginis, et alio Annae l. 1. Reg. c. 2.

Imá leuas, et celsa premis, praesumpta coercens
Atteris, et tenues adiecto robore firmas,
Iura potestatis retinens sub nomine vero,
Solus enim dominus, dominum qui non habet, extat;
Vel cui cuncta patent, per quem sunt omnia, quot sunt,
Et transacta simul, quae sunt quandoque futura.
Qui dedit elysios iustis, et tartara prauis,
Qui placidis, saeuisque iubet procedere solem,
Et lunam, stellasque vagas, et sidera cuncta,
Imperat et pluuias nullo discrimine fundi.
Nec ratione caret pietas generaliter vna,
Mercedem iustis, iniustis munera nobis
Prerogat, vt vel sic nos conuertamur ad illum.
Illectos donis, non poenis mutat adactos.

SCRIPTVRA COD. VAT.

728 *praesumpta coactus*, sed *praesumpta* ambigue.

732. *cuncta parent*. non clarum est *quae sunt*, vel *quot sunt*, vel *quod sunt*.

737. *A fundit*.

NOTAE.

728. *Praesumpta*, hoc est, superba, audacter confidentia, significatione aeui sequioris, vt *praesumptor*, *praesumptio*. Vide vers. 365.

730. Supra vers. 237. *Iura potestatis retinens super omnia solus*.

731. *Extare*, et *constare* a Lucretio pro *esse* interdum vsurpari, notat Gifanius in Indice. Confer vers. 696. huius libri, et vers. 247. l. 3., et Eleg. vers. 156.

733. Similia occurrunt supra v. 594. seq., vbi aeternitas explicatur.

734. *Elysios*, subaudi *campos*. Sic *elysios* simpliciter ponunt Martialis, Lucanus, et alii. Frequentius *elysium* neutro genere dicitur, aut *elysius* adiectiue cum substantiuo expresso.

735. Ex Matth. cap. 5. vers. 45. Plura in hanc sententiam Prudentius l. 2. contra Symm. vers. 780. seqq. *Non nego communem cunctis viuentibus vsum - Aeris, astrorum etc.* Adisis nostrum comment. in eum locum, et not. ad v. 598. l. 1. Dracontii. Libr. 1. vers. 456. *Placidus* opponitur etiam *cruento*, aut saeuo.

737. Posset retineri *fundit* cum hac distinctione *sidera cuncta - Imperat, et pluuias*. *Imperare lunam, stellas*, vt *imperare naues, pecuniam, tributa, arma*, praesertim si legas *sidera caelo - Imperat*: aut intelligendum est *imperat procedere*. Sed planior, et verior est lectio, quam ascripsi.

740. Gregorius Magnus libr. 16. Moral. cap. 12. *Malorum domos Dominus bonis implet, quia etiam ingratis sua dona non denegat, vt aut benignitatem conditoris erubescant, et ad bonitatem redeant, aut redire omni modo contemnentes, inde illic grauius puniantur etc.*

741. Libr. 1. vers. 741. *Et consolatur*

Expectat pia vota deus, non thura requirit,
Victima sola placet purgatae mentis honestas.
Nec tamen expensis, sed puro corde litandus.
Pectore contritos, genibus cum pectore flexos,
Suppliciterque suos pandentes fletibus actus
Exaudit: nam siquis erit miseratus egentis,
Texerit et nudos, inopes defenderit, insons,
Contentusque suis, alienis non inhiarit,
Si impetrare velit, velut impetrare meretur,
Effectus faciles oratio pura reportat,
Quam non impugnat cuiusque precatio tristis.

SCRIPTVRA COD. VAT.

746. *Suppliciterque suos pandentes fletibus* .... deest postremum verbum.
750. *Si imperare velit velut imperet ita meretur*. sed *imperet* obscurum est.
751. *reportet*, supra *reportat*.

NOTAE.

adactos - Luctibus. Ita conuertimur ad deum, vt deus nos mutet, seu conuertat. Vide notam ad vers. 611.

742. Isaiae cap. 30. vers. 18. *Propterea expectat Dominus, vt misereatur vestri, et ideo exaltabitur parcens vobis*.

743. Ex psalm. 50. vers. 18. *Quoniam si voluisses sacrificium etc.* Vide comment. ad Prudentium hymn. 10. Per. vers. 346.

745. Ex psalm. cit. vers. 19. *Cor contritum, et humiliatum, deus, non despicies*: et psalm. 146. vers. 3. *Qui sanat contritos corde etc.* Forte legendum *genibus cum pectore flexis*.

746. Forte *suos plangentes fletibus actus*. De hoc nomine *actus*, *actus* dixi in comment. ad Prudentium hymn. 2. Cath. vers. 107. Ponitur pro actione etiam a Cicerone, Quintiliano, Lucano, Claudiano, aliisque antiquis, et supra a Dracontio vers. 268. *Temnimus actu - Plectibili*.

747. *Miseratus* admittit genitiuum, vt infra vers. 762. Sed hoc loco bene esset *miseratus egentes*, vt postea *nudos*, *inopes*.

750. Cogitabam *Si imperitare velit, velut imperitare meretur*. Verum neque id, neque aliud, quod edidi, penitus mihi placet.

752. *Tristis* poterit referri ad *cuiusque*, scilicet precatio alicuius infelicis, aut moerentis. *Precatio* vero hoc loco sonat imprecationem, quamuis saepius pro simplici obsecratione ponatur: nisi malis intelligere *precationem tristem*, vt ita clarius imprecationem significet. Imprecari aliis malum in vindictam damni ab ipsis illati nullo modo licet. Vide Suarium tom. 2. De relig. l. 1. c. 19. Deum vero nonnunquam isciusmodi imprecationes exaudire, colligitur ex historia, quam narrat S. Augustinus serm. 322., al. 31. De diuersis, et l. 22. De ciuit. cap. 8. Quin audimus Saluianum libr. 7. de prouidentia? *Iam vero illud cuiusmodi, aut quam graue, genere quidem dispar, sed iniquitate non dispar, nisi hoc dispar forte, quia maius? Proscriptiones*

Et fortasse iuuat pauper, peccata relaxat
Pastus, et indutus, viduae, pupillus, et aeger,
Et defensus inops plus, quam scis, quaerere possunt.
Vestibus, expensis, epulis de more Tabitha
Expendebat opes, miseris alimenta ministrans.
Numquid ad annorum numerum cuicumque modesta
Addidit, et vitam longum produxit in aeuum?
Et meruit tamen ipsa iacens post funera vitam
Amissam reparare suam, testantibus illis,
Queis proprias fundebat opes miserata rogantum.
Petrus enim medicus fuerat, medicina cateruae

SCRIPTVRA COD. VAT

753. scriptum est *iuuat*: *pauper p.* et *pauper* in nexu literarum.
755. *inopi plus quam tuum quaerere*. obscure *quam*.
756. *epulas de morte dauita*.
757 *E. opus m.*
758. scriptum apparet *nunquam* pro *numquid*.
762. *qui proprias*.

NOTAE.

dico orphanorum, viduarum afflictiones, pauperum cruces, qui ingemiscentes quotidie ad deum, ac finem malorum imprecantes, et quod grauissimum est, interdum vi nimiae amaritudinis etiam aduentum bestium postulantes, aliquando a deo impetrarunt, vt euersionem tandem a barbaris in commune tolerarent, quam soli a romanis antea tolerauerant.

753. Relaxare peccata dixit etiam Dracontius vers. 305. eleg. Interpungi etiam potest *Quam non impugnat cuiusque precatio tristis, – Et fortasse iuuat. Pauper peccata relaxat – Pastus, et indutus*. Scilicet *quam* oratio oppressorum non impugnat, immo fortasse iuuat. Tob. cap. 4. vers 11. *Quoniam eleemosyna ab omni peccato, et a morte liberat*. Orationes pauperum quantum prosint, explicat Chrysostomus homil. 21. in cap. 9. Act. Apostol.

755. Forte *plusquam das, reddere possunt*, vel *plusquam vis*.

756. Forte *Vestibus, et tunicis, epulis* ex Act. Apost. cap. 9. vers. 39 *Et circumsteterunt illum* (Petrum) *omnes viduae flentes, et ostendentes ei tunicas, et vestes, quas faciebat illis Dorcas*. De nomine graeco *Dorcadis*, quae Tabitha hebraice vocatur, vide Gifanium Ind. Lucret. verbo *Dorcas*. Similis mutationis exempla etiam nunc sunt in vsu, vt quum *Quercetanus* appellatur is, qui hispanice dicitur *De la encina*, aut *Siliceus*, qui *Guijeño*.

759. Similis phrasis l. 3. vers. 256. *Et vitam longo produceret aeuo*.

761. *Testantibus* pro obtestantibus, inuocantibus: aut etiam pro praesentibus, testificantibus.

762. Arator l. 1. de eadem Tabitha vers. 857. *Mansuras fundebat opes*. In appendice 1. ad carmina S. Damasi pag. 243. *Haec mihi cura fuit nudos vestire petentes, – Fundere pauperibus, quidquid concesserat annus*.

Pau-

Paupertatis erant; caelis extorsit egestas,
Quod voluit. Nos turba rapax calcamus egenos,
Conferimusque nihil: forsan spoliamus auari
Pauperiem, si forte ferat quodcumque decorum,
Expectamus adhuc, det pauper xenia nobis,
Afferat et praedam potius: de nobile pauper
Iam modo diues eget, cui confert indiga dextra,

SCRIPTVRA COD. VAT.

767. *decorem*, supra *decorum*.
768. *adhuc de paupere seuia nobis*. non clare *paupere*.
769. *Afferat et praeda potiatur de nobile pauper*.

NOTAE.

764. Vis orationis, et precum egregie expressa. In sacris literis similes sunt sententiae. Sic Exodi cap. 32. vers. 10. Dominus Moysi oranti dicebat: *Dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos*. S. Hieronymus ex Ezechielis cap. 13. vers. 5. colligit, quod *dei sententia Sanctorum precibus frangitur*, quod in comment. ad eum locum neruose confirmat.

765. Saluianus more suo haec ita grauiter declamat l. 4. de prouid. *Quotusquisque enim iuxta diuitem pauper aut intactus, aut tutus est? Siquidem persuasionibus praepotentum, aut sua homines imbecilli, aut etiam seipsos cum suis pariter amittunt, vt non immerito de vtrisque personis sacer sermo testatus sit*, (Ecclesiastic. c. 13. vers. 23.) *Venatio leonis onager in eremo, sic pascua sunt diuitum pauperes. Quamuis tyrannidem hanc non pauperes tantum, sed pene vniuersitas patiatur generis humani. Quid enim omnium aliud dignitas sublimium, quam proscriptio ciuitatum? Aut quid aliud quorumdam, quos taceo, praefectura, quam praeda? Nulla siquidem maior est pauperculorum* (forte *populorum*) *depopulatio, quam potestas*. Aliae editiones multum variant.

768. Hic, et sequens versus insanabiles videntur: medicinam, quae opportuna mihi occurrit, attuli. *Xenia* sunt quaelibet munera mitti solita ab amicis, a clientibus, ab aliis, vt videri potest in libro Martialis, qui *xenia* inscribitur. Prima breuis est, sed producitur etiam a graecis poetis, et posteriori aeuo ad annum scilicet 1314. producta est ab Adolpho quodam in Fabulis contra mulieres apud Leyserum Histor. poet. med. aeui: *Xenia multa Paris castae donat mulieri*. Posset coniici *pauper det serica nobis*: nam *sericum*, et *serica* in plurali numero pro veste serica vsurpantur.

769. Non solum, ait Dracontius, xenia a paupere petimus, sed etiam praedam; quia diuites bona pauperum, a quibus munera exigunt, quodammodo praedantur. Cicero 5. in Verrem, al. libr. 3. cap. 50. *Maximos quaestus, praedasque fecisse*. Dracontius libr. 3. v. 75. *Aut qui aliena rapit praedo temerarius audax, – Cuius facta gemens plangit spoliatus egenus? – Hi nam sunt, quos sola iuuant conuiuia praedae*. Cap. 1. Isaiae vers. 23. *Principes tui infideles, socii furum: omnes diligunt munera, et retributiones*. De xeniis vero id lege ciuili cautum est D. libr. 1. tit. 16. leg. 6. *Non vero in totum xeniis abstinere debebit proconsul, sed modum adiicere: neque morose in totum abstineat, neque auare modum xeniorum excedat*.

770. Libr. 3. vers. 39. *Bene diues egenus, – Semper auarus inops, pauper sub diuite nummo*.

Non sibi mendicans, quod diuitis vsibus addit.
Quidquid agamus ad haec sceleris, fraudisque, dolique
Supplicio dignum, differt punire benignus,
Vt, si poeniteat, magis indulgere paratus;
Qui facit angelicas flamma crepitare cohortes.
Nam pia turba dei sunt spiritus igneus omnis:
Quamuis ipse deus se prodidit igne loquaci,

SCRIPTVRA COD. VAT.

771. *diuitibus*. correctum *diuitis*.
776. *igneus omnes*.
777. *quamuis et ipse deus*.

NOTAE.

771. Pulchre, et vere dictum, quasi pauperes non sibi, sed diuitibus, qui omnia vndique corradunt, mendicent. Vel propter hos solos versiculos dignum maxime erat hoc Dracontii carmen, quod non lateret diutius.

772. Aliqui viri docti improbant *ad haec*, vel *adhaec*, et in Cicerone, Sallustio, Tacito, et aliis antiquis, vbi id reperitur, reponunt *adhuc*. Sed quum optima exemplaria exhibeant *ad haec*, temere id mutabitur in *adhuc*. Consule Vossium De analog. l. 4. c. 21.

773. Clementia dei, supplicium differentis, aliis in locis laudata est, vt l. 1. vers. 30. et seqq.

774. Forte *Ac, si poeniteat*. Deus vocat homines ad poenitentiam, quia non vult mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur, et viuat.

775. Bonitas dei erga homines commendari videtur, quod eos ad poenitentiam inuitet, et expectet, quum malos angelos in aeternum ignem conlecerit. Vide vers. 470. et seqq. *Inde magis mens nostra rea est, quod poena secuta est – Caelestes famulos*. *Crepitare flamma* pro ardere cum aliquo sonitu. Tibullus l. 2. eleg. 5. vers. 81. *Vt succensa sacris crepitet bene laurea flammis*. Plinius l. 31. c. 7. de sale Tragasaeo, et Acanthio: *In igne nec crepitat, nec exilit*. Sic *flamma crepitans*, et similia. Sed qua ratione crepitare flamma possunt angeli, qui sunt *Corporis expertes terreni ponderis omnes*, vt ait Dracontius vers. 451.? Huic difficultati responderi potest ex vers. seqq., quod potestati dei subiectus est ignis, quo scilicet possit etiam spiritus puniri, et quod ipse deus igne crepitanti apparuit in rubo, quia igne vti potest ad puniendum, et ad bene faciendum. Ex vers. seq. explicatio alia verior eruitur, vt nunc dicam.

776. Videtur omnino legendum *omnis* pro *omnes*: nam *igneus* poscit *omnis*, et *spiritus* ratione metri in singulari est. Ex hoc versu aperte colligitur, sermonem esse de bonis angelis, qui sunt pia turba dei, et igni comparantur. Psalm. 103. vers. 4. *Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem vrentem*. Quae verba in ep. ad Hebr. cap. 1. v. 7. repetuntur, sed pro *ignem vrentem* est *flammam ignis*, et additur vers. 14. *Nonne omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capiunt salutis*?

777. Fortasse *Quid quod et ipse deus*. Ignem symbolum esse diuinitatis, ex multis sacrae scripturae locis ostenditur. *Igne loquaci*, quia in igne loquebatur deus. Vide comment. ad Prudentii Dittochaeum vers. 29. Sic enim inscripsi ex veteribus editis, et mss. opus, quod alii Enchiridion, aut Diptychon vocant:

Quum iubar ignitum Domini rubus asper haberet,
Et lacrymas populi pro libertate gementis
Diceret ante suum deus ascendisse tribunal.
Se tamen asseruit sublimibus alma potestas
Descendisse polis, vt quae captiua iacebat,
Libera turba foret, domini victura superstes.
Mox sua promissor perfecit verba fidelis,
Excussoque iugo deduxit per mare rubrum,
Candida dux fuerat nubes, flammaeque columna;
Fluctibus aequoreis gemina de parte ligatis,
In scopulum pelagi iam non latrantibus vndis,
Transierat salsos ponti sine remige fluctus,
Et pedibus siccis iter est nauale peractum.
Laudauere deum populus de morte natantum,
Sexus vterque deo magnis in laude choreis
Certatim resonant, et palmis tympana pulsant,

SCRIPTVRA COD. VAT.

778. dubie *asper haberet*.
781. *asseruit merito sis alma*.
782. *captiua iacebant*.
785. *Et vterque iugo d. p. m. r.*
789. *transierat falsos p.*

NOTAE.

de quo Dittochaei titulo etsi plura dixerim, tamen addendum est, nonnullos putare, Dittochaeum appellari a διττὸς, et χάϊος, quia *probitatis* exempla ex *duplici* testamento complectitur. Auctor mihi est Nicolaus Du Mortier Etym. sacr.

778. Libr. 1. vers. 615. *iubar* tribuitur igni. Exodi cap. 3. vers. 2. verba sunt: *Apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio rubi etc.*

781. Posset scribi *asseruit merito bis alma*, vel *merito sic*, sed quo sensu? pro *sublimibus* bene etiam esset *excelsis*.

782. Exod. cap. 3. vers. 8. *Descendi, vt liberarem etc.*

783. *Domini* intelligo Pharaonis, cui Israel seruiebat. Supra vers. 166. de eodem prodigio: *Israelitarum plebi, quae facta superstes – Vindice naufragio etc. Superstes* cum genitiuo vers. 31. *Mundique superstes*. Alcimus l. 5. prope finem: *Inspector cladis propriae, gentisque superstes*.

785. Forte *Ereptosque iugo deduxit*.

788. *Latrantibus vndis*, frequens id poetis. Confer vers. 160., et seqq. huius libri.

789. Forte *Transierant*.

791. Exod. cap. 14., et 15., Sapient. cap. 10. vers. 20 *Et decantauerunt, Domine, nomen sanctum tuum, et victricem manum tuam laudauere pariter*.

793. Tympanorum diuersa fuere genera, vt videri potest in Antiq. explic.

Et celebrant, vincente deo, saltando triumphum.
Non gladiis, iaculisque datis, missisue sagittis
Gens oppressa perit; sed tantum surgere iussa
Arma elementa deo, nullum fusura cruorem;
Et tamen innumeras faciunt sine sanguine mortes.
Vna eademque die populis datur ecce duobus
Ira furens, pietasque simul: sine nubibus vllis
Diluuio periere graui, splendente sereno.
Omnibus ostendit Domini sententia lata,
Quid peccata creent, quid iusti vita meretur,
Quid bona simplicitas, quid noxia vota reportent,
Quid pius, aut humilis, quid et impius, atque superbus,
Quid ferus, aut mitis, quid clemens, quidue cruentus,
Dapsilis, et largus, quid praedo, aut raptor auarus.
Agmina condemnant mores, atque agmina purgant.

SCRIPTVRA COD. VAT.

796. sed tantum fugere iussa.
799. datur ecce duobus.
802 ostendit domum sententia.
806. mitis, quidquid clemensue cruentus, sed quidquid non clarum est.
807. quid praedat aut raptor.

NOTAE.

Montfauc. tom. 3. Quaedam bacillo pulsabantur, alia digitis, aut palmis. Ouidius 4. Fast. vers. 342. *Et feriunt molles taurea terga manus.* Lucretius l. 2. vers. 618. *Tympana tenta tonant palmis.* Catullus carm. 63. de nupt. Pel. vers. 261. *Plangebant alii proceris tympana palmis.*

794. *Saltando*, vt paulo ante *choreis*. Exodi cap. 15. vers. 20. *Cum tympanis, et choris.* Chorus est multitudo canentium, vel saltantium, aut canentium simul, et saltantium.

798. *Mortes* in plurali vsitatum ab aliis, sed notandum praesertim cum verbo *facio*.

801. Claudianus de bello getic. v. 49. *Splendere serenum*, De hoc verbo *serenum* vide notam ad vers. 586. l. 1.

804. *Simplicitas* pro innocentia, vt ex opposito *noxia vota*. Vide vers. 69. eicq. Cap. 20. Genes. vers. 5. *In simplicitate cordis mei, et munditia manuum mearum feci hoc.* Sic *simplex*, *simpliciter* pro *innocenti*, *innocenter* in sacris literis.

805. *Humilis*, vt superbo opponitur, vox christianorum scriptorum, vt Prudentii, et aequalium. Forte *atque humilis*.

806. Forte *quid clemens*, *quidque cruentus*, aut *quidue cruentus*.

807. *Dapsilis*, graeca vox, *largus*, *copiosus*: ea vtuntur Plautus, Columella, Apuleius, Dionysius Cato in Distich. moral., alii. Lego *praedo* pro *praedae*, vt l. 3. vers. 75. *Aut qui aliena rapit praedo temerarius audax.*

808. Redit ad id, quod dixit vers. 418. *Segregat Omnipotens merita.*

CAR-

CARMEN DE DEO.

LIBER TERTIVS.

LVminis aeterni, lunae lux, lucis origo,
Orbis, et astrorum, iubar aetheris, aeris auctor,
Pax elementorum, naturae conditor, et fons,
Sideris innumeri numerus quem non latet omnis,
Nomina dans astris, et stellas cursibus aptans,
Immotosque iubens septem constare triones:

SCRIPTVRA COD. VAT.

Versu 6. *Immobilisque iubes*.

NOTAE.

Versu 1. Sol *lumen immensum* dicitur libr. 1. vers. 221. Hoc etiam loco sol intelligi potest in verbis *Luminis aeterni*. Tertullianus de deo l. 4. *Profundae lucis origo – Fons vitae etc.* Mar. Victor in praefat. ad Genes. *Tu vita, et genitor vitae, lucisque profundae, – Tu lux vera, deus, tu rerum causa, vigorque*. Dracontius l. 1. vers. 131. *Initium factis lucem dat lucis origo*. Missale Isidorianum sabbato sancto in oratione ad benedicendum lucernam: *Domine deus noster, vnici luminis lumen, fons luminis lumen, auctor luminum*. Merobaudes De Christo: *Nunc genitus, qui semper eras, lucisque repertor*.

2. *Iubar aetheris*, vt l. 1 vers. 615. igni tribuitur *iubar*, et l. 2. vers. 778. *Iubar ignitum*.

3. De elementorum concordia vide l. 1. vers. 142. et seqq.

4. Libr. 2. vers. 472. *Sideris innumeri*, quod ibi de angelis dictum. Libr. 1. vers. 219. de stellis *Agminis innumeri*.

5. Libr. 1. vers. 218. *Cursibus aptauit*, videlicet stellas. Fortasse legendum *das*, *aptas*, *iubes*. Sedulius initio libr. 1. *Qui stellas numeras, quarum tu nomina solus, – Signa, potestates, cursus, loca, tempora nosti*.

6. Virgilius l. 3. Aen. vers. 518. *Postquam cuncta videt caelo constare sereno*. Septem triones immoti dicuntur constare, quia semper videntur. *Pigri*, et *inoccidui* ab aliis poetis vocantur, cuius rei ratio ex vers. seq. intelligitur.

Axe licet voluente polos, stant sidera pigra.
Qui numeras cunctas, quas praefert litus, arenas,
Per freta cuncta maris totum *quas continet aequor*.
Omnia nosse deum, quia condidit omnia solus,
Quis dubitet? Quod nosse iubes, caelestia norunt,
Quod tu scire vetas, ignorant omnia caelo.
Missa cadunt, hiemesque cient comitante fragore,
Verberis ignoti volitant per inane flagella,
Et rutila radians crinitum missile flamma
Iustitiae monitor, sed plus pietatis amator,
Celsior excelsis, specie sed pulchrior omni,
Virtutum virtus, dulcedine dulcior omni,
Lucidior luce, vel lumine clarior omni,
Editor omnipotens, sed non tamen edite ab vllo,
Qui placidos pluuiis das descendentibus imbres.

SCRIPTVRA COD. VAT.

7. *polot stent i.*
8. *quat prefert l.*
9. *Per freta cuncta maris totum factura quae* . . . . desunt literae extremae.
11. *n. iubet c.*
14. *ignoti violant per.*
15. *et rutila vt radians.*
19. *Lucidus o. . . . . vel l. c. o.*
21. *das discedentibus imbres.*

NOTAE.

9. Non satis percipitur, quid velit Dracontius dicere: sed non longe videtur fuisse a sententia, quam suppleui.

10. Scientia diuina eodem arguendi modo laudata etiam est l. 1. vers. 500. seqq. *Cui cuncta patescunt, – Et merito, quia cuncta facit, fecitque iubendo.*

11. *Caelestia* pro angelis, vel pro omnibus, quae sunt in caelo, vt vers. seq. explicatur. Videtur id petitum ex Marc. cap. 13. vers. 32. *De die autem illo, vel hora nemo scit neque angeli in caelo, neque Filius, nisi Pater.*

13. *Missa* flagella, vt arbitror.

14. Forte *ignoti vacuum per inane*.

15. *Missilia* sunt quaeuis arma, quae iaciuntur, seu mittuntur. Sermo est, vt puto, de cometa, quo homines terreantur. Confer v. 60. et seqq. l. 1.

16. Repete dicta l. 1. vers. 690., l. 2. v. 689., aliisque in locis.

17. *Excelsa* libr. 2. vers. 204. Libr. 1. vers. 436. *Et culmine celsior omni*. Fortasse legendum *specie vel pulchrior*, vel *sed* ponitur pro *et*. Vide notam ad vers. 701. libr. 2. Loc. cit. l. 1. in Vat. codice pariter legitur *Simplicitate bonus, sed culmine celsior omni*: quae scriptura, collata cum aliis Dracontii locis, videtur anteferenda.

21. Fortasse *Qui placidas pluuiis das discedentibus auras*. Sed retinendum potius *pluuiis* et *imbres* per hendiadyn, vnum per duo. Libr. 1. vers. 452. *Imbriferis semper pluuiis absentibus vber – Caespes*. Sic Tertullianus de iud. *Tempora*

Sic annona datur cunctis animantibus esca,
Et natura parens per tempora cuncta ministrat,
Sic plumis vestitur auis, sic frondibus herbae,
Sic calamos nutrita seges stans armat aristis,
Et tunicis vestita ceres pubescit adulta.
Sic viridis flauescit ager sine semine iacto:
Creditor extorquet sub vomere foenus arator,
Vsura praestatur edax, centesima grandis

SCRIPTVRA COD. VAT.

25. *armat aristas.*
28. *e. subuenire fenus a.*
29. *praestator edax.*

NOTAE.

foecundant pulchris dei munera donis. Paulinus eodem modo poem. 32. Natal. 16. *Multa mihi variis tribuisti munera donis* : quamuis enim aliqui inter *munus*, et *donum* discrimen hoc ponant, quod munus est donum cum causa, tamen hoc discrimen a plerisque negligitur, nec curatur certe a Tertulliano, et Paulino.

24. Vide not. ad vers. 255. l. 1.

25. Vide not. ad vers. 254. l. 1. Forte legendum *Sic calamis nutrita seges stans armat aristas*. Sed scriptura textus comprobatur ex eleg. vers. 231. *Segetes viror armat aristis*.

26. *Ceres* pro grano ipso frumenti videtur poni. *Pubesco* transferri eleganter solet ad herbas, et plantas. Cicero de natur. deor. l. 1. c. 2. *Caelique mutationes, quibus omnia, quae terra gignat, maturata pubescant*, et l. 2. c. 19. *Pubescunt, maturitatemque assequuntur, quae oriuntur e terra*.

27. Posset coniici *Sic viridis florescit ager*. Sed Dracontius adhuc sermonem habere videtur de segete, qua ager primum virescit, postea flauescit, et Virgilium imitatur ecl. 4. vers. 28. *Molli paulatim flauescet campus arista*. Sic *flaua* ceres, *flauum* aruum, *flauentia* culta, *flauae* spicae. Columella l. 10. vers. 311. *Sed quum maturis flauebit messis aristis*, vbi aliqui legunt *flammebit* : sed libentius legerem *flauescet* ex Virgilio. *Sine semine iacto*, quia, quum a deo seges educta est, nullum iactum fuit semen. Legi etiam posset *Sic viridis flauescit ager : sic semine iacto — Creditor extorquet etc.* Quod magis cohaeret cum versibus seqq. In scriptura codicis, quam retineo, sententia fortasse similis est ei, quam explicat auctor incertus de laudibus Domini sub Constantino : *Vtque humana salus securum duceret aeuum, — Sponte salutares de caespite surgitis herbae : — Has Pater ipse serit nutu, non vomere diues*.

28. Colonus comparatur creditori, qui foenus exigit ab aruo. Ambrosius Hexaem. l. 3. c. 8. num. 35. *Foeneratum terra restituit, quod accepit, et vsurarum cumulo multiplicatum* : et l. 3. de offic. c. 6. *Foecunda terra multiplicatum reddit, quod acceperat, fidelis ager foeneratos solet restituere prouentus*. Cicero de senect. cap. 15. *Terra nunquam recusat imperium, nec vnquam sine vsura reddit, quod accepit, sed alias minore, plerumque maiore cum foenore*. Vide notam Gronouii.

29. Sic restitui scripturam deprauatam, vt sensus sit, agrum optare red-

Redditur, ac parens votis credentis auari
Debitor exoptat millesima reddere lucra.
Non exactorem pudor inficit, aut dolor vllus
Afficit exactum: contraria vota duorum
Conueniunt, solusque dolet captator iniquus

SCRIPTVRA COD. VAT.

30. *Redditur atque placet vota reddentis auarus.*

32. *pudor imprimit aut.*

NOTAE.

dere maximam vsuram. Lucanus l. 1. vers. 181. *Hinc vsura vorax, auidumque in tempora foenus*, alii *in tempore foenus*. Sic *vsura edax*. Centesima vsura est, in qua vnum pro centum singulis mensibus soluitur, hoc est, singulis annis duodecim pro centum. Haec erat vsura grauissima, aliae erant minores. Seneca l. 7. De benef. c. 10. *sanguinolentas* vocat centesimas. De vsuris centesimis extant Obseruationes Io. Frid. Gronouii.

30. Fortasse ex Virgilio prooem. Aen. *Vt quamuis auido parerent arua colono.*

31. Quum hic debitor sit ager, dubium oritur, cur dicatur exoptare reddere millesima lucra. Nam millesima vsura est, in qua vnum pro mille singulis mensibus penditur: quod exiguum sane foenus est, nempe duodecim pro mille singulis annis. Quod autem ager optet vsuram magnam reddere ex v. 33. colligitur: *Contraria vota duorum – Conueniunt*. Existimo ergo, millesima haec lucra esse vltra vsuram centesimam: nam erant apud romanos, qui centesimis non erant contenti, et alia lucra maiora expetebant. Cicero ad Attic. l. 5. ep. vii. *Clamare omnes, qui aderant, nihil impudentius Scaptio, qui centesimis cum anatocismo* (vsura vsurae) *contentus non esset: alii, nihil stultius. Mihi autem impudens magis, quam stultus videbatur. Nam aut bono nomine contentus centesimis erat, aut non bono quaternas centesimas sperabat.*

32. *Pudor inficit*, vt l. 1. vers. 342. *Totos rubor inficit artus*: nisi malis legere *pudor impedit*.

33. *Exactus* pro eo, a quo exigitur pecunia, noue dictum videatur, ac fortasse deesset nunc exemplum veteris scriptoris, nisi A. Gellius illud nobis conseruasset l. 15. c. 14., vbi excribit verba Q. Metelli Numidici: *Socios ad senatum questum flentes venisse, sese pecunias maximas exactos esse*, et Caecilii: *Ego illud minus nihilo exigor portorium*: quod A. Gellio graeca figura dictum videtur. Contraria vota coloni, et agri sunt, quia accipere, et reddere contraria inter se sunt, et plerumque creditor optat exigere, debitor renuit reddere. Conueniunt vero vota, quia ager optat reddere, et colonus accipere.

34. Opportune in eos inuehitur, qui annonam comprimunt, vt carior fiat, et pretium eorum arbitratu crescat. *Incettatori* vocant itali. Mirum caruisse, nisi fallor, latinos veteres nomine proprio, quo pestiferos hos homines appellarent. *Dardanarios* ignotae vocis origine ab Vlpiano, et Paulo in Digestis appellatos inuenio. Monopolium affine vitium est. Suetonius de Tiberio cap. 71. refert, illum sermone graeco abstinuisse maxime in senatu, *adeo quidem vt MONOPOLIVM nominaturus, prius veniam postularit, quod sibi verbo peregrino vtendum esset.* Monopolia non omnia eiusdem generis sunt. Agunt de his theologi morales. Vide Molinam de iust. et iur. tract. 2. disp. 345., vbi de recondentibus, ac asseruantibus merces

Anno-

Annonae, pretiique vorax, inimicus amicis,
Omnibus aduersus, populis insontibus hostis.
Nam sua damna vocat mundi compendia pulchra,
Nil opibus propriis quacumque ex parte minutis.
Extinctam dolet esse famem, bene diues egenus,
Semper auarus inops, pauper sub diuite nummo
Aestuat, et custos alieni ruris, et auri,
Iudicio punita suo mens semper auara
Dat poenas, animi quae sedem nescit amare:

SCRIPTVRA COD. VAT.

37. *vocat compendia pulchria mundi.*
39. *extincta modulet esse.*
41. *Aestuat et custos alieni thuris adoret.* prius erat *extuat* pro *aestuat*.
43. *p. animique sedem.*

NOTAE.

in tempus caritatis disserit. Dracontius in tota hac disputatione contra captatores annonae sententias, et verba S. Ambrosii expromit. Sic enim Ambrosius l. 3. de offic. c. 6. *Et alius ait: Captans pretia frumenti maledictus in plebe* (Prouerb. cap. xi.) . . . . *Cur ad fraudem conuertis naturae industriam, et indulgentiam? cur inuides vsibus hominum publicos partus? cur populis minuis abundantiam? cur affectas inopiam? cur optari facis a pauperibus sterilitatem? Quum enim non sentiant beneficia foecunditatis, te auctionante pretium, te condente frumentum, optant potius nihil nasci, quam te de fame publica negotiari. Ambis frumentorum indigentiam, alimentorum penuriam, vberis soli partus ingemiscis, fles publicam fertilitatem, borrea frugum plena deploras. . . . Latrocinium hoc, an foenus appellem? . . . Lucrum tuum damnum publicum est. . . . . Legisti, quemadmodum hunc frumentarii pretii captatorem exponat in euangelio dominus Iesus? . . . . Nesciebat, quid faceret, quasi ei alimenta deessent, haerebat in ambiguo. Non capiebant borrea annonam, et ille se egere credebat.* Locus ab Ambrosio allegatus Prouerb. cap. xi. vers. 26. sic habet in Vulgata: *Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis: benedictio autem super caput vendentium.*

35. *Vorax*, vt vers. 29. *vsura edax*, et notandum *vorax pretii* cum gignendi casu, vel *pretii captator* est *vorax*. hac distinctione *captator iniquus – Annonae, pretiique, vorax*.

39. Libr. 2. vers. 770. *Iam modo diues eget etc.*

40. *Sub diuite nummo*, vt l. 1. v. 317. *diuitis auri*: de quo epitheto dixi ad eum locum.

41. Distingui potest *sub diuite nummo, – Aestuat et custos*. Iuuenalis sat. 14. vers. 302. *Tantis parta malis cura maiore, metuque – Seruantur: misera est magni custodia census*. Ecclesiastes cap. 6. vers. 2. de auaro: *Nec tribuit ei potestatem deus, vt comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud*. Plena est sacra scriptura huiusmodi sententiis contra auaros: pleni scriptorum gentilium, et christianorum libri.

43. *Sedem animi* vocat corpus, quod amare nescit auarus, qui bona sua heredi seruat, quum ipse sordide viuat.

Diligit heredem, cui seruat cuncta fidelis.
Nec bona praesentis hic tantum perdere vitae
Contingit miseris: perdunt bona cuncta futura.
Numquid eris pius, alme deus, iam morte perempto?
Illi quippe, magis qui proditur impius in se,
Et sibi, vel cunctis solatia tota negauit?
Nos exempla docent damnati diuitis, ingens
Pauperis et requies, qui post sua membra beatus
Abrahae portante sinu per secla quiescit.

SCRIPTVRA COD. VAT.

44. *diligat h.*
49. *tota negabit.*
50. *non exempla decent d.*

NOTAE.

44. Auarus, qui corpus suum non diligit, diligit heredem. Columbanus in ep. ad Hunaldum ex Dracontio haec: *Diuitias cumulans, dum sese nescit amare, – Plus amat heredem, seruat cui cuncta fidelis.* In P. Syri Mimis vers. 60. *Auarus, nisi quum moritur, nil recte facit.*

48. *Impius*, hoc est, crudelis, non pius, seu non clemens. Lib. 1. vers. 277. *Impia terribiles producit terra leones.* Vide eleg. vers. 70.

50. Lib. 2 vers. 304. *Multorum nos saeua docent exempla priorum.* Hoc l. 3. vers. 96. *Abrahae doceant iam nos exempla parentis.* Forte legendum *diuitis igni.*

51. Notanda phrasis *post sua membra*, post obitum, post membra relicta.

52. Videtur accipere *sinum* pro gremio Abrahae, vt multi explicant, delatum fuisse Lazarum in sinum Abrahae, tamquam dilectum filium in vlnas, et sinum patris. Paulinus poem. 17. ad Nicetam vers. fin. *Tunc, precor, nostri nimium memento, – Et patris sancti gremio recumbens, – Roscido nobis digito furentem – Discute flammam.* Verba Lucae sunt cap. 16. vers. 22. *Et portaretur ab angelis in sinum Abrahae.* Maldonatus obseruat, eum, qui in conuiuiis proximus cuique esset, in eius recumbere sinum; ex qua consuetudine locum hunc exponit. Communi vsu receptum est, vt sinus Abrahae dicatur locus subterraneus, in quo Abraham cum aliis sanctis Patribus ante resurrectionem Christi quiescebat: et hanc quoque sententiam, et explicationem verba Dracontii admittunt. Iulianus Toletanus l. 2. Prognost. cap. 3. *Sinum Abrahae requiem Patris, vel secretum quietis, seu etiam paradisum significare, multiplicium doctorum sententiis definitum esse non ambigo.* Paulo aliter id legitur in editione matritensi, quam Eminentissimus Cardinalis Lorenzana, saepe a me laudatus, nunquam tamen satis pro meritis laudandus, ad exemplar editionum Duacenae, et Lipsiensis adornauit. Secutus ego sum membranas veteres, quas ad manus habeo, seculo XII. non posteriores, vt censeo: quibuscum editionem matritensem contuli. Dolendum vtique est, codicem ms. huius operis, quem vnum, vt videtur, habebat Hispania, in monasterio Cisterciensium nuncupato *De la Espina* anno 1731. incendio absumptum fuisse. Eum codicem viderat Ambrosius Morales.

Diuitis extincti tormenta expectat egestas,
Immitesque vias alterna sorte rependit.
Serica quem tenuis, quem mollia lina grauabant,
Qui solet aestiuum membris sudantibus ostrum
Poscere, deposito confractus murice denso,
Cuius et in digitis non sedit crassius aurum,
Et licet exiguae non ferret pondera gemmae,
Inter anhelantes tormenta vltricia flammas
Supplicium crudele luens exaestuat ardens,
Et tolerat, poscitque rogans, ardente palato,
Vt gelidum digito mereatur lingua liquorem.
Sed negat hoc immane chaos, crudele profundum

SCRIPTVRA COD. VAT.

55. *serica que tenuis quod m.*
56. *membrisque sudantibus.*
59. *inferret.* correctum *ferret.*

NOTAE.

53. Manu Dracontii scriptum puto *tormenta spectat*, producto *a* in *tormenta* ob *sp* dictionis sequentis. Sed retineri potest scriptura codicis: nam *exspecto*, vel *expecto* pro *specto* aliquando ponitur, vt exemplis probaui ad vers. 356. l. 1. *Ac procul expectat virides iumenta per agros*. Hac significatione nonnulli scribendum censent *especto*.

54. Ad imitationem Virgilii libr. 6. vers. 121. *Alterna morte redemit*.

55. Fortasse *Serica quem vestis, quem*: vel in *serica tenuis* intelligendum est *vestis*.

56. Imitatio, et explicatio Iuuenalis sat. 1. vers. 28. seqq. *Crispinus, tyrias humero reuocante lacernas, – Ventilet aestiuum digitis sudantibus aurum. – Nec sufferre queat maioris pondera gemmae*.

57. *Confractus* mollitiem diuitis notat. Purpura densa, et grauiori deposita, poscebat aestate aliam tenuem, et leuiorem. *Ostrum*, et *murex* nonnihil distinguuntur: sed a scriptoribus passim pro eadem re promiscue vsurpantur.

58. De aestate adhuc sermo est, qua diuites neque annulum aureum grauiorem, nec pondus gemmae licet exiguae sufferre valent.

60. *Anhelantes*, et *anhelus* epitheton ignis a Dracontio saepe adhibitum. Vide Prolegom. num. 137.

61. *Crudelis poena* dixit Ouidius l. 2. Met. vers. 612. Crudele supplicium hoc loco est durum, graue, et nunquam finiendum. Libr. 1. vers. 548. *Poena mori crudelis erat*.

62. Fortasse *Nec tolerat*: nam *tolerare* est patienter ferre. Quum vero antea dixerit *non ferret pondera gemmae*, recte nunc ait *et tolerat*, hoc est, perpetitur, suffert.

64. Lucae cap. 16. vers. 26. *Inter nos, et vos chaos magnum firmatum est*. In hymno ad vesperas Ascensionis, qui S. Ambrosio ascribitur, *Perrumpis infernum chaos*. Potest etiam interpungi *chaos, crudele, profundum*. Sed melius est *crudele profundum*, vt Lucretius, aliique *profundum* pro profunditate, seu altitudine vsurpant.

Diuidit inter aquas, et saeua incendia mortis,
Quae sine fine manent, et stant sub perpete nexu.
Et miser hic, qui diues erat, non vixit egenter,
Vestibus indutus tyriis processit, et ostro,
Delicias conuexit edax, reus inde vocatus,
Pauperibus miseris quod trux alimenta negabat.
Nam sibi diues erat dapibus conuiua repletus.
Si tales damnare decet sub perpete poena,
Qui sibi, non aliis proprium defundere curant,
Quid passurus erit, qui nec sibi praestitit vnquam,
Aut qui aliena rapit praedo temerarius audax,
Cuius facta gemens plangit spoliatus egenus?
Hi nam sunt, quos sola iuuant conuiuia praedae,
Gutturis, et ventris curam sine laude ferentes,

S C R I P T V R A   C O D. V A T.

68. scriptum videtur *praecessit*.
73. p. *defendere* c.
76. *gemens plaudit* s.
77. *conuiua praedae*.

N O T A E.

65. *Aquas*, hoc est, sinum Abrahae, ex quo refrigerium diues postulabat.

66. Aeternitas poenarum clarioribus verbis asseri nequit. Vide l. 2. v. 498. *Sub perpete nexu*, hoc est, carcere aeterno, vt inferi vocantur l. 2. v. 535.

69. *Conuexit*, vndique ad se traxit a *conueho*. Seneca De consol. ad Heluiam cap. 9. *Vndique conuehunt; omnia nota fastidienti gulae*. Plerumque diuites delicias vndique conuehunt, quia, vt ait Iuuenalis sat. xi. vers. vlt. *Voluptates commendat rarior vsus*.

70. S. Gregorius part. 3. Pastor. admonit. 22. de his auaris: *Tot enim quotidie perimunt, quot morientium pauperum apud se subsidia abscondunt . . . . . Neque enim diues in euangelio . . . . . aliena rapuisse, sed infructuose propriis vsus fuisse perhibetur*.

71. Claudianus in Fescenn., siue od. 1. in nupt. Honor. *Epulisque iam repleto*. Conuiua est, qui conuiuium praebet: diues igitur hic sibi conuiua dicitur.

73. Vix intelligi, aut recte explicari potest *proprium defendere curant*. Restitui *defundere*, aut *diffundere*: nam *defundo*, et *diffundo* in mss. confusa sunt, et pro eodem accipi solent: adeoque ex *defundere* error manauit *defendere*. Libr. 2. v. 762. *Quis proprias fundebat opes*.

75. Ambrosius l. 3. de offic. c. 3. *Quod si non licet non dare, quomodo detrahere licet? . . . Seruorum tamen occulta furta, diuitum rapinae publicae*.

76. Nonne melius *Cuius furta gemens plangit*?

77. Vide l. 2. vers. 769.

78. Forte *sine laude gerentes*. *Sine laude* dedecus innuit, vt *illaudatus* apud Virgilium, de quo verbo videndus A. Gellius l. 2. cap. 6.

Ignari, quia quisquis erit praesentis amator
Vitae, animaeque suae, non diligit ille, sed odit.
Contemptor vitae magis hic seruator habetur.
Nil opus est praeferre deo: sententia prisca est,
Summum crede nefas animam praeferre pudori.
Quam sit grande nefas animam praeferre datori,
Demere dum liceat, quidquid dedit, et cui confert?
Ergo deum si corda colant, et mens veneretur,
Nil opus est praeferre deo, deus omnis amor sit
Ante animam, *simul et vitae praesentis amorem*
Postponat mens pura deo, totamque salutem
Reiiciat, contemnat opes, patrimonia damnet,
Et securus erit vitae melioris amator
Temporibus sine fine datis, sine limite perpes.

SCRIPTVRA COD. VAT.

79. *ignaris quia*.
86. *si vera colunt*.
88. *Ante animamque simul* .... desunt cetera.
90. obscure *patrimonia*.
92. *dati sint limite perpes*. dubie *perpes.*

NOTAE.

80. Ex Ioann. cap. 12. vers. 25. *Qui amat animam suam, perdet eam, et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam*. Quod Matthaeus, Marcus, et Lucas vno ore confirmant.

83. Ex Iuuenali sat. 8. vers. 83. integer versus desumptus.

84. Iterum v. 131. eadem sententia.

85. Forte *et quod confert*.

86. Forte *Ergo deum sic corda colant*.

88. Suppleui ex vers. 79. seq. Siquid alii melius afferant, vltro accipiam. Synesius ex deprauatis scriptorum veterum codicibus id commodi erui volebat, vt ingenia ad aliquid simile tentandum exercerentur. Quum enim in Dione, siue de vitae suae instituto versus finem commemorasset, codices Dionis, quos habebat, corruptos esse, addidit: *Ita quum id, quod ad narrationis seriem deest, intelligentia supplere, atque attexere cogitur, neque subiecta habet oculis omnia, ad simile aliquid audendum per sese fit exercitatior, eoque consuescit, vt ab aliis non pendeat, sed intra seipsam contineat. Etenim corrupti isti libri mentem, quae oculis praesit, desiderare videntur. Hoc ipsis etiam adolescentibus Pythagorae doctrina praecipiebat, partim vt vniuscuiusque indolis periculum faceret, partim vt exercitationis id loco esset*. Quantum vero ipse Synesius valeret ingenio in huiusmodi exercitationis genere, lege, si placet, in nota ad vers. 409. Interea animaduertere te velim, quam antiquum sit, codices corruptos inueniri, atque eorum supplementa excogitata fuisse. Vtinam in his operibus, quae ad nos peruenerunt, ea supplementa internoscere liceret!

92. *Perpes*, scilicet perpetuus amator melioris vitae.

Quod spectat finem, fragile est, totumque caducum.
Quam sit insipiens contemnere velle perenne,
Et modico quaesisse die peritura repente,
Abrahae doceant iam nos exempla parentis,
Qui natum senior susceptum tardius vnum
Spe cito contempsit, iussus produxit ad aram,
Aptauitque neci nimia pietate cruentus;
Nudato mucrone pater, ferus ille sacerdos
Stabat in officio iam iam feriturus amatum,
Et pius immitis, non tristis fronte doloris,

NOTAE.

93. *Spectat* pro *expectat* vox Plauti est, et Ciceroni tribuitur, vt contrario modo *expecto* pro *specto* supra ad vers. 53. expositum. Ceterum hoc loco *spectat* pro *aspicit*, *respicit* stare potest.

94. Coniiciat aliquis *Insipiens quam sit*, vt ita melius metro consulat. Sed praeterquamquod huiusmodi monosyllaba apud veteres communem quantitatem mihi videntur habuisse, in *sit* peculiaris est ratio, cur produci valeat: nam *sit* factum est ex *siet*. Cicero in Orat. cap. 47. *SIET plenum est, SIT imminutum, licet, vtare vtroque*. Lucretius, Terentius, Plautus passim *siem*, et *siet* vtuntur. Vide Gifanium Indic. Lucretii. Arator l. 1. vers. 976. in editis habet: *Sed totum sit vt ipse Pater*, sed in duobus codicibus bibliothecae vaticanae, altero Palatino num. 1716., altero Vaticano num. 1665. scriptum a prima manu inuenio, *Sed totum sit ipse Pater*, supra vero, vt in editis: sed prima lectio verior est. Capella quum obseruasset, priscos corripere solitos *it*, et *et*, et alia finita in *t*, censuit, haec omnia esse communia. Vide Ricciolium part. 4 Pros. reg. 6.

95. *Modico* pro breui. Vide notam ad vers. 751. l. 1.

96. Confer v. 50. cum nota.

98. *Contempsit*, hoc est, abiecit, deseruit. Infra v. 414. *Nates contempsit, et Vrbem*. Sic Virgilius l. 4. Georg. vers. 104. de apibus: *Contemnuntque fauos, et frigida tecta relinquunt*. Sic *sperno* pro abiicere post Ennium Prudentius Psych. vers. 149. *Perfida signa abiicit, monumentaque tristia longe - Spernit*. In Dracontio distingui poterit *Spe, cito contempsit iussus, produxit ad aram*.

99. *Pietas* pro clementia saepe a Dracontio ponitur: sed hoc loco sonat religionem, et obedientiam erga deum, quae nimia, scilicet magna recte dicitur. *Nimius* pro multus, plurimus hyperbole est etiam scriptoribus ethnicis haud ignota, vt *nimis* pro *valde*. Hoc, et seqq. versibus oppositiones sunt Dracontio familiares *pietate cruentus*, *nudato mucrone pater*, *ferus sacerdos*, *feriturus amatum*, *pius immitis*.

101. *Stabat* constantiam denotat, et dicitur hoc verbum de militibus, qui in acie certamini se paratos exhibent. Grammaticorum regula est, *ferio* carere praeterito, et supino. Seruius tamen ad l. 7. Aen. vers. 498. dixit *feriturus*, et Charisius l. 3. in verbis defectiuis praeteritum *ferii*, et supinum *feritum* verbo *ferio* adiudicat. In vetustioribus scriptoribus exempla non comparent.

Non lacrymis vndando genas, non vnguibus ora
Dilacerans: lamenta silent, et verbera cessant.
Nato peccati pietas secura minatur
Exitium: sine morte truci pro funere nati
Sic solum exhibito nata est immensa propago.
Hostia grata iacens, et victima mente quieta
Displicuit, placuitque simul, quia corde fideli
Et pater obtulerat, nec natus vota negabat.
Mox pater omnipotens arietem subrogat aris,
Hostia praestatur non orbatura parentes.
Si deus vllus erat Saturnus falcifer vnquam,

SCRIPTVRA COD. VAT.

104. *dilatans lamenta*. fuit *cessent*. correctum *cessant*.

105. *Non dat peccatoribus pietas s. m.*

106. *sine morte crucis pro*.

107. omnino desideratur hic versus: sed lacuna apparet.

NOTAE.

103. *Vndando* ponitur cum accusatiuo pro inundando. Ita eo verbo vtuntur Statius, et alii.

104. *Verbera*, vt vers. praec. *non vnguibus ora – Dilacerans*. Ictus, qui in lamentis, et planctibus fiunt, *verbera* saepe dicuntur. Vide notas ad v. 377. seq.

105. Lego *Nato peccati pietas secura*: neque enim alia coniectura certior occurrit. *Pietas secura peccati*, hoc est, sine timore peccati. Ouidius l. 12. Met. vers. 199. *Sint tua vota, licet, dixit, secura repulsae: – Elige, quid voueas*. Vide not. ad v. 164., et 438.

106. Lego *sine morte truci*, vt l. 2. vers. 703. *Et reuocans a morte truci*.

108. *Victima* est maior, vt vitulus, *hostia* minor, vt agnus. Saepe tamen vnum pro altero ponitur. Etiam gentiles obseruarunt, hostias, quae vehementius reluctassent, diis non placuisse: *quae autem stetisset oblata, hanc volenti numini dari existimabant. Hinc noster*, (Virgilius) *Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aras*. Haec Macrobius l. 3. Saturn. cap. 5., quem videre iuuabit.

109. Deo *displicuit*, *placuitque*, videlicet noluit deus, innocentem victimam immolari, et vtriusque, patris, ac filii voluntatem approbauit. Huiusmodi oppositionibus, vt dixi, plenus est Dracontius. *Corde fideli*, vt Alcimus l. 1. paulo post initium: *Cui mente fideli – Impendat famulam longaeuo in tempore vitam*.

111. Tertia in *arietem* breuis est, sed producitur, quia tres breues concurrunt, vt in *muliere* saepius factum a Dracontio. Vide notam ad vers. 133., et 660. libr. 2. Statius produxit etiam tertiam in *arietibus* l. 2. Theb. v. 492. al. 490. *Apparet aut celsum crebris arietibus vrbis*. Nonnulli dicunt, tertiam cum secunda per synaeresin coniungi, vt ita prima produci possit. Sed ob solam synaeresin prima produci non debet; aliud est, quum secunda tamquam consonans pronunciatur: tunc enim prima producitur, secunda vim habet consonantis, et tertia corripitur, vt in *ariete* pes dactylus fieri solet.

113. Commodianus Instruct. 4. *Satur-*

Hoc faceret, puerosque neci subduceret omnes,
Annua quos pietas flebat miseranda parentum.
Heu! non orbaret dilecto pignore patres,
Qui planctus, mortesque facit per vota rogatus.
Num verus deus est, munus qui maius ademit,
Quam praestare potest? *Cui natos praestitit vnquam*?
Nam deus omnipotens, verus deus, omnia praestans,
Non cupit insontum mortes, vitasque nocentum
Non cito consumit, veniae dum cuncta reseruat.
Nam quod Isac iussit *collum summittere cultro*,
Non crudelis erat concessum auferre parenti
Per patris tam grande nefas, aut iura probare

SCRIPTVRA COD. VAT.

116. *pignore natos*.

117. *p. mortesque facis per vota rogatus.*

118. 119. *Nescio sed minus est a quo deplangit ademit – Quam praestare pot*est . . . . desunt reliquum.

123. *Non quod Isaac iussit* . . . . alia desunt, et quod obscurum est.

NOTAE.

natque senex, si deus, quando senescit? – Aut si deus erat, cur natos ille vorabat – Terroribus actus? sed quia deus non erat ille, – Viscera natorum rabie monstrosa tumebat. Vide, quae notaui in comment. ad Prudent. l. 2. contra Symmach. vers. 296. *Caedibus infantum fument Saturnia sacra*. Commodianus de filiis Saturni loquitur, quos is deuorabat. Prudentius, et Dracontius de aliorum infantibus, qui Saturnaliorum diebus festis ante aduentum Herculis in Italia immolabantur, qui mos in Africa longo tempore inualuit. *Falcifer* cognomen proprium est Saturni, de quo Macrobius l. 1. Saturn. c. 7., et 8. Nonnemo *falcigerum* vocat. Falx Saturno tribuitur, quod agriculturam homines docuerit, aut quod tempus indicet, quo omnia metuntur.

114. *Neci subduceret*, vt l. 1. v. 668. *Subductus morte*, et vers. 557. eiusdem l. 1. *subducitur impete mortis*. Quare *neci* positum pro *nece* puto, vt v. 532. *Et solitus gaudere neci*.

116. Forte *pignore matres*. Verum *patres* pro patre, et matre rectum est. Sic positum videtur ab Ouidio 4. Met. vers. 61. *Sed vetuere patres*, et plura sunt exempla in veteribus inscriptionibus, praesertim apud Gruterum, vt pag. 693 num 1. *M. Iustinus Secundinus, et Primania* (al. *Primana*) *Marcellina Patres ammisitione eius* (filii) *orbati*.

121. Clementia dei similibus verbis laudata est l. 1. vers. 30. seqq., ac passim alibi. Vide libr. 3. v. 657 seqq.

123. Primam in *Isac* corripuit etiam vers. 139, sed produxit v. 155.

124. *Auferre*, hoc est, ad auferendum, vel vt auferret, vt *facilis cedere*, et similia. Deus non decreuerat Isac, quem ipse concesserat, auferre parenti per parricidium ab hoc committendum: nec tamen voluit experiri, et tentare vtriusque voluntatem, quasi ignarus esset mentis humanae. Ratione quidem

Cen-

Censuit amborum; non est tentator habendus,
Aut ignarus erat, quem mens humana lateret.
Cum ratione iubet fieri, quaecumque iubebit.
Sed voluit monstrare deus, qua mente rogetur,
Qualiter omnipotens se vult, et iussit amari.
Ostendit cunctis, vt nil praeponier vnquam
Debeat aeterno domino, qui cuncta creauit,
Cuius amore pio sunt contemnenda pericla,
Vel quaecumque placent animis, et quidquid amatur,

SCRIPTVRA COD. VAT.

128. *fieri quacumque i.*
129. *deus qua mente* : sed *qua* videtur esse *quia*.
131. *nil praeponeret vnquam*.
132. *qui* ambigue.
133. prius videtur fuisse *pericle*.

NOTAE.

permotus iubet deus fieri, quaecumque iubet. Qua ergo ratione iussit, Isac immolari? vt nobis exemplo Abrahae monstraret, quo pacto velit amari, vt nihil ipsi vnquam praeponatur.

126. Genes. cap. 22. vers. 1. dicitur, *Tentauit deus Abraham*, quod repetitur Iudith cap. 8. vers. 22., et ad Hebr. cap. XI. vers. 17. Dracontius ergo haec verba explicat ad sensum ep. cath. Iacobi cap. 1. vers. 13. *Nemo, quum tentatur, dicat, quoniam a deo tentatur : deus enim intentator malorum est ; ipse autem neminem tentat*. Duplex tentatio distinguitur, altera, quae decipit, aut in fraudem inducit, altera, quae probat. Prima deo nullo modo conuenit, altera ita deo conuenit, vt non probet quasi voluntatis humanae inscius, sed vt homini occasionem merendi praebeat, eum virtutibus exerceat, atque exemplo bono alios confirmet. S. Iulianus antistes toletanus libr. I. Antikeimenων num. 37. sic quaestionem proponit, et resoluit : *Quomodo in Deuteronomio* (cap. 13. vers. 3.) *Moyses dicat : Tentat vos dominus deus vester : et e contra Iacobus apostolus praedicet : Deus neminem tentat? Responsio. Duas esse tentationes, in scripturis sanctis solet intelligi. Vna, quae decipit, altera, quae probat. Secundum eam, quae probat, dictum est : Tentat vos dominus deus vester. Secundum eam vero, quae decipit, Iacobus apostolus praedicat : Deus neminem tentat*. Huius operis editionem vidi parum cognitam, Coloniae ex officina Eucharii Ceruicorni 1540., in tres libros diuisam, ex codice vetustissimo bibliothecae Fuldensis, vt in praefatione testatur Henricus Sachsius, cui opus ipsum alicubi affictum est, quod anonymum prodierit. Andreas Scnottus verum auctorem primus indicauit, quod in editione matritensi Eminentissimus Cardinalis Lorenzana nouis documentis confirmauit. Hoc Iuliani opus plerique in duos tantum libros partiuntur.

131. Lego *praeponier* vsitata paragoge, sed librario tamen ignota. Redit ad sententiam vers. 82. *Nil opus est praeferre deo*.

134. Prudentius in praefat. Psychom. vers. 5. *Senile pignus qui dicauit victimae, - Docens, ad aram quum litare quis velit, - Quod dulce cordi, quod pium, quod vnicum, - Deo libenter offerendum credito*.

Si iactura fiat, praestat compendia damnum,
Temporis exigui si sint dispendia vitae,
Semper at aeternae felicia lucra dabuntur.
Nec nudo sermone decet promittere tanta.
Quid pater Abraham, quid Isac meruisse leguntur?
Horum posteritas repleuit gentibus orbem.
Barbaries nec sola datur de germine iusto,
Et romana manus hocce est de sanguine fusa.

SCRIPTVRA COD. VAT.

135 *sic iactura fiat*.
137. *s. et at.*
138. videtur scriptum *praemittere*.
139. *quid Isaac m.*
140. *p. replebit g.*
142. *manus hoc deest de s.*

NOTAE.

135. Forte *Si iactura fiat*, vel *siet*. Vide notam ad vers. 505. libr. 2. *Compendia*, et *damna* inter se confert etiam supra vers. 37.

137. Lego *Semper at aeternae*: nec superfluum est *semper*, nam *semper aeternae* idem est ac *sempiternae*.

140. Rectius est *repleuit*: nam *replebit* eo vitio scriptum videtur, quo *b* pro *v*, et contra in mss. saepe reperitur.

141. Notum est, a romanis *barbariem*, et *barbariam* dictam omnem regionem praeter Italiam, et Graeciam, et gentes, quae huiusmodi externas regiones incolebant.

142. Forte *hoc est*. Germen iustum, ex quo barbaries, et romana manus, pacis amatores, et immites prodierunt, est Isaac. Ab eius primo filio Esau gentile genus originem ducit, a filio minore Iacob israelitae orti sunt. Sed verumne est, romanos ex Esau originem trahere? Sententia quidem haec est Dracontii, sed quam difficile sit probatis auctoribus confirmare. Mahometani narrant, Esau, quem *Ais* vocant, filium fuisse Roum, ex quo graeci, romanique imperatores prognati sunt. Orientalium traditio est, sub Abdone hebraeorum iudice idumaeos (qui sunt Esau posteri) in Italiam coloniam duxisse, ex qua Latini, et Romuli repetenda est origo. Alii ex Tsepho nepote Esau ex filio, comite Aeneae, vt fabulantur, progenitos romanos fingunt. Fazellus libr. 8. Decad. prior. de reb. Sicul. cap. vnic. duas inscriptiones chaldaeas affert, quae olim Panormi legebantur. Earum altera marmoreo saxo insculpta erat, et Guilelmo secundo rerum potiente ab Abramo genere Damasceno latine sic versa est: *Viuente Isaac, filio Abrahae, et regnante in Idumaea, atque in valle Damascena Esau, filio Isaac, ingens hebraeorum manus, quibus adiuncti sunt multi Damasceni, atque Phoenices, profecti in hanc triangularem insulam sedes perpetuas locauerunt in hoc amoenissimo loco, quem Panormum nominauerunt*. Altera inscriptio in vetustis, quadratisque saxis insculpta, quibus veteris vrbis porta, quam *Patitelli* appellant, est excitata, sic ab homine Syro anno 1470. latine reddita fuit: *Non est alius deus praeter vnum deum. Non est alius potens praeter eundem deum. Neque est alius victor praeter eundem, quem colimus, deum. Huius turris praefectus est Saphu, filius Eliphar, filii Esau, fratris Iacob, filii Abraham, et turri quidem ipsi nomen est Baich: sed turri huic proximae nomen est Pharat.*

Dat maior gentile genus germanus, et hostis,
Et minor eduxit, qui munera pacis amarent.
Subiiciat quisquam: Sanctorum vera propago
Pacis amatores merito, iusteque creauit.
Numquid et immites, qui gaudent sanguine fuso,
Debuerat proferre simul feritate cruentos?
Haec illum responsa doment, faciantque silere.
Non agnoscit iners animi, rationis egenus,
Tempora quod mundi rebus sunt capta duabus:
Aut pax est, aut bella fremunt, quodcumque duorum
Alterutrum mox tempus habet, nec tertia res est,
Tempora quae teneat. Dedit ergo tempora Princeps

SCRIPTVRA COD. VAT.

144. *eduxit quod munera pacis amantes.*
148. *proferre* dubie.
149. *r. domant f.*
151. *c. duobus.*
152. *Aut pax aut bella fremunt quodcumque duorum.* sed *quodcumque* obscure.
154. *tempora quae teneant.*

NOTAE.

Hinc etiam repeti posset origo romanorum ex Esau. Videri potest Calmetus in Diction. Bibl. verbo *Esau*, qui huiusmodi fabulas a iudaeis confictas affirmat, vt nomini romano odium creent; quas tamen a nonnullis christianis auctoribus adoptatas fuisse miratur.

144. Sic melius visum est restituere, quam scripturam codicis conseruare.

145. Forte *Suscipiat quisquam*. Sensus idem est; reponat quisquam.

146. *Iuste* pro *iure*, *legitime* recte ponitur. *Merito*, *iusteque* quasi *merito*, *iureque*, *merito*, *et iure*.

147. Genes. cap. 27. vers. 40. Isaac ad Esau: *Erit benedictio tua: Viues in gladio*. Quamuis autem israelitae bellorum etiam gloria claruerint, sed multo magis commercio, atque artibus pacis. Esau, prout primogeniti iura vendidit, et amisit, figuram refert Israelitarum, quibus Christum profiteri nolentibus in regni caelestis hereditate successerunt gentiles ad fidem Iesu Christi conuersi. Idem vero Esau, vt sanguinolentus erat, typus est gentilium, qui immites, et feritate cruenti erant, ac fuso sanguine gaudebant.

149. *Illum*, scilicet qui *subiecit*, et reposuit: *Sanctorum vera propago etc.*

150. *Iners* cum genitiuo, vt l. 2. vers. 619. Prudentius hymn. 10. Cath. vers. 82. *Quam sit rationis egenis – Mordax, et amara medela.*

151. Forte *sunt apta duabus*: sed retinendum *capta* pro occupata.

153. Eleg. vers. 257. *Tempora sunt pacis, vel tempora certa cruoris. – Otia tempus habent, militiaeque labor*. Hinc supra legendum *sunt capta*, et vers. seq. *Tempora quae teneat*. Sensus hoc loco est, quodcumque tempus habetur, vel tenetur ab alterutro eorum, vel a pace, vel a bello.

154. *Princeps* pro deo, vt l. 2. v. 31. Vide notam.

Omnia perpetuo generi manifestius Isae:
Aetatem mundi retinens descendit origo,
Continuans dominata manet per secula mundi.
Nec tempus retinet tantum, spatiatur in orbem,
Qua profert, tollitque diem sol, luminis index,
Qua nescit lustrare polos, qua flammeus vrit,
Imperat et pelago; caelum possedit origo
Sancta prophetarum, tenet et loca magna piorum:
Omnia possedit benedicti lata propago.
Sed nec solus erat, quem spes secura futuri
Egregie faceret praesentem temnere vitam.
Ignea tres pueros fornax exceperat ardens
Nomine pro Domini; sed mox tepuere calores,

SCRIPTVRA COD. VAT.

155. *perpetui generi*.
159. *qui profert*.
160. *polos quam flammeus*.
162. distinguitur *tenet: et*.

NOTAE.

157. Poterit interpungi *descendit origo - Continuans, dominata manet*. De verbo *continuo* vide notam ad vers. 559. l. 1. *Dominata* poterit esse participium *dominata per secula*, quod tamen minus probo. *Secula mundi* aliquando Dracontius vocat secula absolute, vt l. 1. vers. 622. *Post secla resurgere vitae*.

159. *Profert* orientem indicat, *tollit* occidentem, vt vers. seq. duo poli, et zona torrida indicantur. De vocabulo *index* lege not. ad l. 1. vers. 114.

160. Infra vers. 305. *Qua flammeus axis*. Dracontius de cereo paschali: *Qua flammeus orbem - Sol agit, occidui qua meta secunda diei est, - Et qua prima patet rediturae ianua lucis*.

161. Distinguit inter originem Esau, et Iacob: huius proli caelum, et loca magna piorum, sinum scilicet Abrahae concedit, non vero alteri, nisi postquam gentiles in locum Israel successerunt, fidem Iesu Christi amplexi.

163. *Benedicti*, hoc est, Isaac, vt ex vers. seq. colligitur. Vide Genes. cap. 22. vers. 18., et libr. 2. vers. 646. *Aequantur numero benedicti germinis apte*.

164. *Secura futuri*, id est, certa vitae futurae obtinendae: nam *securus* cum genitiuo varios habet vsus. Aliquando securus est negligens, et is, qui curam deposuit, aliquando est certus rei obtinendae, aliquando tutus, et sine timore alicuius rei. Lucanus l. 8. vers. 784. *Securas veniae*, vt hoc loco *secura futuri*. Vide notam ad vers. 105., et 438. huius libri.

166. *Ignea ardens* duo adiectiua vni substantiuo apposita.

167. Nomen Domini saepe in sacris literis ipsum deum significat, et maiestatem eius denotat. Inde christiani nomen Christi confiteri, et pro nomine Christi pati dicebantur in Actis veteribus. *Tepuere* hoc loco est *defervbuere*, *calorem remiserunt*. Lucanus l. 4. vers.

Frigidus ignis erat, gelidis incendia flammis
Mirantur cecidisse, simul non feruor anhelat
Torridus, aut adytum lambebat flamma camini.
Crinibus ignitis ieiuna alimenta recusat
Fastidita fames, reiecto fomite pingui,
Non fuit ignis edax: quem roris spiritus afflans
Imbrifer extinxit, mitissimus angelus intrans,
Cuius erat similis diuinae prolis imago.
Non vestis flammata viris, non crinis adustus,
Flamma nec extremae laesit vestigia plantae,

SCRIPTVRA COD. VAT.

170. *torridus aut aditum.*
171. *a. recusant.*
176. *non ventis flammata.*
177. *prima nec.*

NOTAE.

284. *Paulatim cadit ira ferox, mentesque tepescunt.* Martialis l. 2. ep. 1. *Te conuiua leget mixto quicunce, sed ante, – Incipiat positus quam tepuisse calix.* Congeruntur plures oppositiones, quales Dracontio familiares esse iam obseruaui, *tepuere calores, frigidus ignis, gelidis flammis, feruor torridus non anhelat.*

169. De feruore *anhelante* vide notam ad l. 1. vers. 26.

170. Forte *ast aditum* pro *aut*: nam videtur indicari, quod quum tres pueri illaesi essent *in medio camino ignis ardentis*, viros illos, qui in fornacem eos miserant, *interfecit flamma ignis*, vt narratur cap. 3. Daniel. vers. 23., et vers. 47. *Et effundebatur flamma super fornacem cubitis quadraginta nouem, et erupit, et incendit, quos reperit iuxta fornacem de chaldaeis.* Ac coniecturae locus est, legendum *Mirantur cecidisse, sinu non feruor anhelat – Torridus, ast aditum etc.* Nam apud Danielem legitur *in medium fornacis ignis ardentis, in medio camino ignis ardentis, in medio flammae, in medio ignis*, quod *sinu* recte exprimitur. Non tamen dissimulabo, *lambo* pro tactu leui, et innoxio flammae interdum accipi: ex quo incerta redditur lectio, et coniectura, aut aliud verbum quaerendum pro *lambebat.*

171. Crines non solum cometis, et stellis tribuuntur, verum etiam igni. Val. Flaccus l. 1. vers. 205. *Protulit vt crinem densis luctatus in extis – Ignis.* Sic coma ignis apud Senecam in Oedip. vers. 311., Albinouanum ad Liuiam vers. 256., Catullum carm. 60. nuptiali vers. 77. seq. cum nota Vulpii. Possit etiam intelligi de crinibus trium puerorum non igni combustis, sed splendentibus in morem ignis. Prima explicatio verior est. Infra enim sermo est de crinibus puerorum. De verbo *ignio*, et *ignitus* vide comment. ad Prudent. hymn. 10. Perist. vers. 1078.

172. Coniiciat aliquis *Fastiditque famem*, vt flamma ieiuna recusauerit alimenta, et fastidierit famem. Lectio codicis eo pertinet, vt fames ignis ieiuna recusauerit fastidita alimenta.

173. Daniel. cap. 3. vers. 50. *Et fecit (Angelus) medium fornacis quasi ventum roris flantem.*

175. Loc. cit. Daniel. vers. 92. *Et species quarti similis filio dei.*

177. Loc. cit. vers. 50. *Et non tetigit*

Conculcata licet toties gradientibus illis.
Illaesos pueros expauit persa tyrannus:
Egrediantur, ait dominum confessus eorum
Plenius, atque suum solium iubet omnis adoret
Parthicus, imperio subiectus regis, et aulae.
Saeua Danielem rabies, atque ora leonum
Non tetigere pium, cui destinat insuper escam
Magna dei pietas, ieiuno vtroque leone.
Quis petit, et vicit venator inermis arenam?

SCRIPTVRA COD. VAT.

178. *illis*, pro diuersa scriptura *illic*.

181. *Plenus atque suum solum iubet omnis adoret*. sed *omnis* non clare.

185. *vtroque leonem*.

186. *i. barena*.

N O T A E.

est omnino ignis. Mendum ergo clarum est *prima* pro *flamma*.

181. *Plenius* confessus est Dominum, quia antea quidem confessus illum fuerat, quum Daniel interpretatus illi fuit somnium, sed non ita plene, ac postea, quum tres pueros e fornace egredi iussit. Prius dixerat Daniel. cap. 2. vers. 47. *Vere deus vester deus deorum est, et dominus regum, et reuelans mysteria*. Postea vero Daniel. cap. 3. vers. 96. seqq. ait: *A me ergo positum est hoc decretum, vt omnis populus, tribus, et lingua, quaecumque locuta fuerit blasphemiam contra deum Sidrach, Misac, et Abdenago, dispereat, et domus eius vastetur: neque enim est alius deus, qui possit ita saluare.... Nabuchodonosor rex omnibus populis, gentibus, et linguis, qui habitant in vniuersa terra, pax vobis multiplicetur. Signa, et mirabilia fecit apud me deus excelsus. Placuit ergo mihi praedicare signa eius, quia magna sunt, et mirabilia eius, quia fortia; et regnum eius regnum sempiternum, et potestas eius in generationem, et generationem*. Quibus hi Dracontii versus dilucide explicantur. *Atque suum* pro *atque eius*, videlicet Domini.

183. Prima in *Danielem* corripitur, duae sequentes producuntur, quod in huiuscemodi nominibus propriis exterorum absurdum non est. Plerique duas primas corripiunt, aut ex secunda, et tertia synaeresin faciunt.

185. Sic l. 1. vers. 556. *Magna dei pietas*. Sed quid est *ieiuno vtroque leone*? nam leones erant septem. Suspicor *vtrinque leone*, vel *ieiuno ventre leonum*. Non enim iudico, explicationem idoneam expromi posse ex cap. 14. Daniel. vers. 31. *Porro in lacu erant leones septem, et dabantur eis duo corpora quotidie, et duae oues: et tunc non data sunt eis, vt deuorarent Danielem*, quasi Dracontius innuat, leones vtriusque cibi ieiunos fuisse. Forte respicit ad picturas veteres, quibus Daniel inter duos leones exhibetur.

186. Sensus est, quis inermis venator cum feris luctatus est, qui non fuerit occisus? Simili phrasi Exod. cap. 33. vers. 20. *Non enim videbit me homo, et viuet*. Vt venatio dicitur non solum de ferarum per nemora, et agros persecutione, sed etiam de spectaculo venatorio, ita etiam venator sumitur pro bestiario, qui cum feris pugnat in amphitheatro. Bestiarii alii, qui mercede conducebantur, aut vltro se offerebant,

Amphitheatrales qui non tremuere furores,
Quum crepitante sono productus verberat auras,
Longius assistens massylum ex arte lacessit,
Lintea fluxa trahens: venabula longa tenentur
Poplite subnixo, duro sub pelle lacerto,
Inguinibus strictis, nudato pectore sursum?

SCRIPTVRA COD. VAT.

187. obscure *qui*.
188. *s. productor verberet a.*
189. *a. mansilum ex.*
190. *longa tenenti*.
192. *Inguinibus strictis mutato pectore visa*. sed *visa*, an *iusa*, dubium est, nec clarum *pectore*.

NOTAE.

armati in arenam descendebant, alii ob scelera ad bestias damnati, his inermes obiiciebantur.

187. Claudianus de Mallii consulatu vers. 298. *Perfossique ruant, populo pallente, leones*.

188. *Productus*, venator, bestiarius. Lucanus l. 4. vers. 708. *Fatalis arenae – Muneribus non ira vetus concurrere cogit – Productos*. Sic etiam histriones in scenam produci dicuntur. Poterit tamen retineri *productor* pro magistro, qui producit feram, et solicitat ad pugnam crepitante sono, aut flagello. Martialis de spectac. ep. 21. *Solicitant pauidi dum rhinocerota magistri etc.*

189. *Massylum*, videlicet leonem, vel melius pro *Massylorum ex arte*. Virgilius l. 6. vers. 59. *Penitusque repostas – Massylum gentes*. Statius l. 2. silu. 5. *Occidis, altarum vastator docte ferarum, – Non grege Massylo, curuaque indagine clausus*. Grex Massylus, grex venatorum gentis Massyliae siue in Numidia, siue in Lybia prope Getulos. Pro Mauritanis passim ponuntur. Quod si vers. praeced. legas *productor*, interrogatio eidem apponi poterit: et hoc versu incipiet noua periodus *Longius assistens*, scilicet venator, quem antea nominauit. Venatores longe stantes feras prouocabant, vt cum impetu incurrerent, et facilius eluderentur.

190. Cernere adhuc licet bestiarios in Antiq. explic. Montfauconii tom. 3. part. 2. libr. 4. cap. 8., vbi e pictura Nasoniani sepulcri repraesentatur venatio leonum in septo: venatores sunt inguinibus strictis, et ex zona lintea nonnihil demissa fluunt: brachia nuda ostenduntur. Sed nec venabula gerunt, nec sagittas, ac solum praegrandibus clipeis armati apparent. Diuersae igitur erant venandi rationes. Et a Dracontio quidem venator ita exhiberi videtur, vt alia manu linteis fluitantibus feram lacesseret, alia venabula teneret. Venabulum proprium venatorum telum est. Vide Martialem l. 14. epigr. 30., et 31. *Si deiecta geres longo venabula rostro, – Hic breuis in grandem cominus ibit aprum*. De cultro venatorio loquitur. Scripsi *tenentur*, quod clarius videtur. Si retineas *tenenti*, id cohaerebit cum *lacerto*.

191. *Poplite summisso* dixit Ouidius Metam. l. 7. vers. 191., et Valer. Flaccus l. 6. vers. 245. Sed melius hoc loco est *subnixo*, quia poples terrae nititur, vt venator feram irruentem excipiat. Forte *dura sub pelle*: sed bene etiam est *duro lacerto*.

192. Forte scribendum *nudato pectore supra*, aut *nudato pectore dextro*. Idem vsus exprimi videtur a Iuuenali sat. 1. vers. 23. *Quum tener vxorem du-*

Quum residens caueis inter spectacula festa
Vota facit populus, *valido ne bestia morsu*
Sanguinis humani sanie perfusa madescat.
Quando duos pariter suscepit arena leones,
Praesidio si porta fugae spatiosior obstet
Clausa, patensque simul bisseno cardine verso,

SCRIPTVRA COD. VAT.

193. scriptum *redens*, correctum *recident*.
194. 195. *Vota facit populis, ne valida bestia nota – Sanguinis ab o. . . . . .* desiderantur cetera.
197. *Praesidio si capta fugae spatiosior orbis*.

NOTAE.

cat spado, Maevia Tuscum – Figat aprum, et nuda teneat venabula mamma. Nam feminas in arenam descendisse constat, quod satyra dignum censet Iuuenalis.

193. *Caueis*. quia triplex erat cauea, ima, media, summa.

194. Verum puto *valido ne bestia morsu*: nam *morsus* de bestiis passim dicitur. Lucretius l. 5. v. 1321. *Morsibus affixae validis, atque unguibus vncis*. Exponit Dracontius vota populi precantis, ne venator a fera dilanietur, vt vers. 201. *Morsibus illisis ne bestia membra lacessit – Vexet, et horrorem faciat dilecta voluptas*. Ac negari nequit, interdum haec fuisse vota populi, vt homo victor contra feram euaderet. Sed scriptores veteres christiani hanc crudelitatem romanis obiiciebant, quod ex miserabili, et cruenta hominum morte voluptatem caperent. Vide, quae obseruaui ad Prudentium l. 2. contra Symm. vers. 1098. Christianorum imperatorum aetate, quum gladiatorius ludus sublatus iam erat, sed perseuerabat adhuc venatio ludicra, Cassiodorius l. 5. Variar. ep. 42. hunc ludum crudelem, et sanguinariam voluptatem vocat, et de venatore, seu bestiario ait: *Voluptatem praestat sanguine suo, et infelici sorte constrictus festinat populo placere, qui cum non optat euadere*.

197. Locus sane difficilis, cui aliqua medicina, si fieri possit, succurrendum. Dracontius eo tendit, vt ostendat, in amphitheatro contra duos leones venatorem vnum quamuis armatum stare non posse, nisi alius venator auxilium ferat. Hinc enim colligit, Danielem inermem sola mirabili dei virtute ab ore leonum fuisse liberatum. Difficultas solum haec est, quaenam consuetudo veterum in amphitheatrali venatione indicetur his versibus: *Praesidio si capta fugae spatiosior orbis – Clausa patensque simul bisseno cardine verso*. Primum lego *si porta* pro *si capta*: nam versus sequens ad portam aliquam refertur, quae proinde in hoc versu nominari debet. Pro *orbis* lego *obstet*: nam aliquod verbum requiritur, vt ceteris vocabulis sensus reddatur, et *obstet* sententiae congruit, scilicet *si obstet praesidio fugae*. Sed porta spatiosior qua ratione fugae obstare poterit? Id versu seq explicatur.

198. De diuersis ostiis, quae erant in amphitheatro, sermo hic est. Cassiodorius libr. 5. Var. ep. 42. de amphitheatro Titi loquens ait: *Alii tribus, vt ita dixerim, dispositis ostiolis paratam in se rabiem prouocare praesumunt, in patenti area cancellosis se postibus occulentes, modo facies, modo terga monstrantes, vt mirum sit, euadere, quos ita respicis per leonum vngues, dentesque volitare*. Haec ostiola ad nos pertinere non puto. Propius ad rem nostram faciunt.

Hinc

Hine vir adest, atque inde fera, stans vnus ad vnum.
Hinc armata manus ferro, hinc dentibus ora.
Et tamen auxilio supra caput imminet alter,
Morsibus illisis ne bestia membra iacentis
Vexet, et horrorem faciat dilecta voluptas.
Quis, rogo, tam saeuas rabies compescere vindex

SCRIPTVRA COD. VAT.

199. *Hinc vir adest atque vir fera stans vnus ad vnum.*

203. *et honorem faciat.*

NOTAE.

quae libr. 3. Variar. ep. 51. de circo Augusti, et ludo quadrigarum verba faciens habet: *Bissena quippe ostia ad duodecim signa posuerunt. Haec ab hermulis funibus demissis subita aequalitate panduntur*. Ex quibus verbis Scaliger Lect. Auson. l. 1. cap. 25. exponit versus Ausonii: *Ostia quot pro parte aperit stridentia circus, - Excepto medium quod patet ad stadium*. Omnia illa duodecim ostia aperiebantur simul miro artificio, si automata machinatione hermularum, siue sigillariorum, vt explicat Scaliger. Lipsius cap. 8. De amphitheatro censet, partim subterraneos cauos fuisse, in quibus ferae reconderentur, partim depositas eas fuisse in caueis sub interiore porticu, e qua portulae, et aditus plures pertinent in arenam, quae in romano Titi amphitheatro non tam clare patent: omnia enim ruinis aggesta, et obruta, sed clarissime Veronae cernuntur. Ex his caueis ferae cum impetu in arenam emittebantur, et post pugnam iterum in eas immittebantur. Seneca de ira: *Curriculi, rotarumque versata facies leonem redigit in caueam*. Easdem portas intelligit Statius libr. 2. Silu. 5. de leone mansueto: *Stat cardine aperto - Infelix cauea, et clausis circum vndique portis, - Hoc licuisse nefas pauidi timuere leones*. Itaque Dracontius, hunc morem respiciens, ostia duodecim *bisseno cardine* expressa commemorat, quae miro artificio simul omnia paterent, vt ferae e caueis egrederentur, ac illico clausae manerent, ne in caueas sese reciperent.

199. In *fera* producitur *a* ob *st* dictionis sequentis. Coniiciebam *stans vnus ad vnum*, vel *stat vnus ad vnum*, producto *stat* ob rationes, quas attuli ad vers. 94.

200. *Ferro, hinc* cum hiatu praesertim quia aspiratio vim consonantis apud veteres aliquando habebat. Venustus est istiusmodi hiatus in penthemimeri. Martialis de spectac. epigr. 27. de Carpophoro pugnante cum bestiis: *Haec armata manus Hydrae mors vna fuisset*.

201. Plures in arenam venatores descendebant, vt mutuam opem sibi ferrent. Martialis loc. cit. epigr. 23 *Hunc leo quum fugeret, praeceps in tela cucurrit*. Tam certo ictu venabula dirigebat Carpophorus, (ait Martialis) vt ferae illum fugerent, et ita praecipites, vt in aliorum venatorum tela incurrerent, quasi minus timerent ab aliis interfici, quam a Carpophoro.

202. *Illisis*. vt Horatius l. 2. sat. 1. vers. 77. *Fragili quaerens illidere dentem, - Offendet solido*, et Lucretius l. 4. vers. 1073. *Dentes illidunt saepe labellis*.

203. Voluptas peculiari quadam significatione spectacula significat. Adisis comment. ad l. 2. Prudentii contra Symm. vers. 1125., et hymn. 6. Perist. v. 66., et notas Petri Brossei ad Cassiodorium l. 5. Variar. ep. 42.

204. Suspicor *compescier vnus*. Id saltem intelligi debet. Reuertitur Dra-

Armatus praesumpsit homo? clarissimus ille
Alcides, quem monstra ferunt domuisse nefanda,
Qui virtute polos meruisse est dictus, et astra,
Vix vnum extinxit captum per colla leonem,
Si tamen huic verax per secula fama locuta est.
Sed hic plena fides hominis pietate Tonantis
Exegit virtutis opus, miracula summa.
Ille dei famulus fuerat, non sorte Dianae,

SCRIPTVRA COD. VAT.

205. *e. illo*.

212. *non forte Dianae*.

NOTAE.

contius ad Danielem, qui solus inter septem leones rabida fame exagitatos victor euasit, quamuis inermis. *Saeuas rabies* pro leonibus saeuis, quos fames fatigabat. Virgilius libr. 9. vers. 63. *Collecta fatigat edendi - Ex longo rabies*, et libr. 2. Aen. vers. 356. *Quos improba ventris - Exegit caecos rabies*. Daniel. cap. 14. vers. 31. *Porro in lacu erant leones septem, et dabantur eis duo corpora quotidie, et duae oues: et tunc non data sunt eis, vt deuorarent Danielem*. Hinc tentari possit *Quis, rogo, tam saeuas rabies compescere septem*.

208. Auctor de laudibus Herculis inter Claudiani opera de hoc Nemeaeo leone: *Solisque lacertis - Grandia corripiens eliso guttura morsu, - Imbellem fractis prosternis faucibus hostem*. Quippe vulneribus leo ille confici non poterat, vt mythologi tradunt. Hoc primum Herculis facinus ponit Apollodorus libr. 2. De deor. orig.

209. Forte *haec*, vel *hoc* pro *huic*.

210. *Sed* producitur ob aspirationem vocis sequentis. Vide vers. 200., et notam ad vers. 94. de huiusmodi monosyllabis, quae communi quantitate esse praedita videntur. Fidei tribuitur hoc miraculum Daniel. cap. 6. vers. 23. *Eductusque est Daniel de lacu, et nulla laesio inuenta est in eo, quia credidit deo suo*.

211. *Virtus* de miraculis in sacris literis dicitur, vt notaui ad libr. 2. v. 114. *Vt faceret virtutis opus*. Hoc autem loco virtutis nomen recte etiam ponitur, quia propria quadam significatione virtus athletis tribuebatur. Prudentius hymn. 4. Per. vers. 101. *Noster, et nostra puer in palaestra - Arte virtutis, fidique oliuo etc.* Etsi autem diuersi erant ludi athletarum, gladiatorum, et venatorum, nihilominus etiam gladiatoribus, et venatoribus virtus eodem sensu ascribitur.

212. *Sorte Dianae*, intelligo *ministerio Dianae*, phrasi ex sacris literis, et vsu israelitarum petita: nam sacerdotes, et leuitae munus seruiendi templo sortiebantur per vices. Iuuencus l. 1. vers. 45. *Sed quum sorte adytis, arisque inferret odores - Zacharias*. Nonnulli ediderunt *forte*, sed *sorte* vera est lectio, quae duobus antiquissimis codicibus vaticanis confirmatur. Paulo ante ait Iuuencus vers. 38. *Zacharias, vicibus cui templum cura tueri*, quod eodem pertinet. Confer Barthium l. xi. Aduers. cap. 12. Erat igitur Daniel famulus dei viuentis, vt eum vocauit Darius, non ministerio, aut tutelae Dianae addictus. Neque sine certa ratione mentio Dianae fit: non enim solum venatio rustica, sed et ludicra in tutela Dianae erat. Martialis de spectac. epigr. 12. *Inter Caesareae discrimina saeua Dianae*: ita vocat venationem ludicram. Claudianus de

Quae solet insontum fuso gaudere cruore,
Sanguinis humani nunquam satiata, cateruis
Hospitibus caesis, humana tabe madescens
Taurica per Colchos crudelis virginis ara.
Petrus apostolico digne subnixus honore,
Discipulus Domini, crucis almae signifer, et dux
Gentibus innumeris positus sub lege fideli,

NOTAE.

consul. Mallii vers. 291. *Amphitheatrali faueat Latonia pompae*. Cassiodorius libr. 5. ep. 42. *Spectaculum tantum fabricis clarum, sed actione deterrimum, in honore Scythicae Dianae repertum, quae sanguinis effusione gaudebat*. Vide Mazochium Comment. in Campani amphitheatri titulum cap. 5., et Petrum Taffinum de anno secul., et lud. secul. part. 1. cap. 8.

214. Sic interpungo. *Satiata* cum genitiuo. Silius l. 4. vers. 437. *Titanum bello satiatam sanguinis hastam*. Ouidius libr. 7. Metam. vers. 808. *Tutus eram iaculo: sed quum satiata ferinae – Dextera caedis erat, repetebam frigus, et vmbram*. Postea *cateruis hospitibus caesis*, vt Lucanus libr. 5. vers. 11. *Hospes in externis audiuit curia tectis*. Multi alii *hospes* adiectiue ponunt. Neque inuitus legerem *cateruis – Hospitium caesis* in genitiuo plurali pro *hospitum*, vt *hereditatium, ciuitatium*. Seuerus in Aetna vers. 127. *Quod si diuersas emittat terra canales – Hospitium fluuiorum*: vbi tamen nonnulli aiunt *hospitium* esse accusatiuum, vt canales sint hospitium fluuiorum.

216. *Taurica*, quia Diana in Taurica Chersoneso (nunc LA CRIMEA) colebatur, cui Tauri, populi Scythiae Europaeae, hospites suos immolabant. Ouidius l. 4. Trist. eleg. 4. vers. 63. *Nec procul a nobis locus est, vbi Taurica dira – Caede pharetratae pascitur ara deae*. Iuuenalis Sat. 15. vers. 114. *Maeotide saeuior ara – Aegyptus: quippe illa nefandi Taurica sacri – Inuentrix homines (vt iam quae carmina tradunt – Digna fide credas) tantum immolat*. Scite etiam *virginis* mentio facta. Athanasius Contra gentes num. 25. *Scythae enim, qui Taurici dicuntur, virgini suae sic appellatae* (Dianae) *naufragos, et quoscumque ex graecis ceperunt, pro hostiis iugulant*. *PER COLCHOS*, qua regio Colchorum patet. Colchis *Mengrelia* nunc dicta inter Pontum Euxinum ad occidentem, et Iberiam ad orientem. Olim omnes, qui litora Ponti Euxini incolebant, hospites immolabant, atque idcirco ab antiquis Pontus *AXENVS*, inhospitalis dictus fuit, postea *Euxinus*, siue hospitalis. Crudelitas vero arae Dianae in Taurica Chersoneso comprehendebat etiam Colchos. Thoas enim rex fuit Tauricae Chersonesi, cui Colchi subiecti erant. Ouidius l. 3. Ex Ponto eleg. 2. vers. 59. *Regna Thoas habuit Maeotide clarus in ora, – Nec fuit Euxinis notior alter aquis*. Hyginus fabul. 261. narrat, Orestem cum Pylade Colchos petiisse, ac captum, vt Dianae Tauricae immolaretur, occiso Thoante, simulacrum Deae sustulisse.

217. Petrus ceteris apostolis praefertur, eiusque principatus clare astruitur. *Crucis almae signifer, dux gentibus innumeris positus sub lege fideli, praeco dei solers, veri dogmatis index, ianitor aethereus, primus in orbe sacerdos, Domini vices agens*.

219. Potestas regendi omnem ecclesiam, Petro, eiusque successoribus con-

Retia post pelagi vilissima piscis aquosi
Praeco dei solers, et veri dogmatis index,
Ianitor aethereus, vel primus in orbe sacerdos,
Temporibus nostris Christo regnante tonanter,

SCRIPTVRA COD. VAT.

221. *prego dei* .

223. *nostris* , ad marg. *placidis* .

NOTAE.

cesta, his verbis clare exprimitur. Quum enim necessario agnoscendus sit dux aliquis in terris, gentibus innumeris, scilicet vniuersae ecclesiae positus ad fidei depositum custodiendum, quisnam alius hic dux esse potest, nisi Petrus, eiusque successor Romanus Pontifex? Hoc antiquitatis testimonium pro cathedra Petri, et perpetuae hispanorum erga Sedem Apostolicam Romanam venerationis argumentum, denuo prolatum e tenebris, libenti animo innumeris aliis adiungimus, paruam scilicet guttam oceano, sed nonnullius tamen pretii additamentum, neque prorsus indignum, quod honori, meritis, incomparabili virtuti, immortali nomini SS. D. N. PII VI. Domini vices agentis consecremus.

220. Post vilissima retia aquosi piscis pelagi. Virgilius libr. 4. Georg. v. 233. de Pleiade: *Aut eadem sidus fugiens vbi piscis aquosi - Tristior hibernas caelo descendit in vndas* . A Dracontio piscis aquosus dicitur, quia extra aquas viuere nequit.

221. Tertullianus de iud. Dom. *Praeconesque dei (horrendum) saepe fugastis* . Noe *praeco iustitiae* appellatur a S. Petro ep. 2. c. 2. vers. 5. *Veri dogmatis index* elogium magis peculiare Petri est, vt vers. 159. *Sol luminis index*. Vide notam ad l. 1. vers. 114.

222. Hilarius Comment. in cap. 16. Matth. num. 7. *O beatus caeli ianitor, cuius arbitrio claues aeterni aditus traduntur* . In hymno SS. apostolorum Petri, et Pauli ad vesp., qui Elpidi vxori Boethii tribuitur: *Mundi magister, atque caeli ianitor* . Alcuinus carm. 81. *Piscator quondam, caeli nunc ianitor almus*. Victorinus De Iesu Christo deo, et homine: *Petro sublime locutus: - Claues sume poli, cuius tu ianitor esto* . Strabo Carmine de S. Petro: *Ianitor aethereae recludens gemina vitae* . Editor notat, mendum esse in *gemina* . Corrigam *limina* . Eadem ratione *clauiger* dicitur Petrus in hymno laudum omnium Sanctorum: *Summique caeli clauiger* . Apud ethnicos *caeli ianitor* erat Ianus.

223. Inepte in ms. aliquis emendabat *Temporibus placidis* . Probum est *Temporibus nostris* , nempe temporibus nostrae christianae religionis. Hactenus exempla credentium ex veteri testamento Dracontius posuit, nunc ex historia ecclesiastica Petrum principem apostolorum miracula ex fiducia in deum operantem proponit. In Missali mozarabico missa celebratur de S. Martino, in cuius Oratione post nomina sic legimus: *Hunc etiam virum quem cellicolis ammirandum martyribus adgregatum etatis nostre tempora protulerunt: iubeas auxilium nostris ferre temporibus* . Lesleus in elegantibus, doctisque notis, *Hinc patet*, ait, *quam vetustus fuerit in Hispania cultus S. Martini, et quam vetusta sit haec missa* . Sed vt facile credam, vetustum esse in Hispania cultum S. Martini, et vetustam missam, ita minime credo, hanc orationem scriptam fuisse ea aetate, aut seculo, quo Martinus obiit. Nam *aetas nostra*, *tempora nostra* opponuntur antiquioribus temporibus, quibus multorum sanguine martyrum ecclesia nobilitabatur: quo sensu etiam post vnum, et alterum seculum apposite ea

Quanta, docens populos, turbis miracula fecit,
Impendens Asiae nulla mercede salutem,
Europaeque simul nixus virtute magistri?
Et ne Roma diu nesciret munera Christi,
Hanc, Paulo comitante, petit, pia iussa sequendo.
Exorans precibus Magum per celsa volantem

SCRIPTVRA COD. VAT.

228. *iussa secundo*. 229. *exorat precibus magnum per*.

NOTAE.

oratio conscribi, et recitari potuit, qua tempora pacis ecclesiae *tempora nostra* dicuntur, nisi etiam in hac oratione *tempora nostra* de temporibus religionis christianae malis accipere. In Dracontio explicatio patet ex sequentibus verbis, *Christo regnante tonanter*: retineri enim potest *tonanter*, quum similibus aduerbiis alibi vtatur Dracontius, vt dixi Prolegom. num. 135. Non tamen aegre feram, si legas *tonante*.

226. *Simul* pro *similiter* nouum non est. Cicero Verr. 2., al. act. 1. c. 4. *Cuius praetura vrbana aedium sacrarum fuit, publicorumque operum depopulatio: simul in iure dicundo bonorum, possessionumque contra omnium instituta addictio, et condonatio*. Petrus *nixus virtute magistri* ex Act. Apost. c. 3. v. 12. et seqq. *Aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute, aut potestate fecerimus hunc ambulare? etc.*

228. *Paulo comitante*, non quod Romam eodem tempore Petrus, et Paulus aduenerint, sed quia simul in hac vrbe commorati fuerunt, quum Petrus longe ante Paulum venisset.

229. Primam in *magus* antiquiores corripuerunt. Nihilominus restituo *Magum*, quod tamquam nomen proprium Simoni attributum libere a Dracontio, et more suo producta prima effertur. Accedit exemplum Sedulii in dedicatione ad Theodosium Augustum *Insidias regis, Magorum praemia, doctos — Discipulos*. Qui versus auctoris veteris certe sunt, sed multi negant, Sedulii esse. Quod attinet ad historiam Simonis Magi a Dracontio descriptam, ea quidem vulgo satis nota est, et ab idoneis auctoribus olim tradita, Arnobio libr. 2. contra Gentes, Constitutionum Apostolicarum Scriptore, Lucifero Calaritano, aliisque legatis Liberii Pontificis ad Eusebium Vercellensem scribentibus, Cyrillo Hierosolymitano Catechesi 6. Illuminatorum, Eusebio libr. 2. Hist. eccles. cap. 12., Epiphanio Haeresi 21., Augustino libr. De haeres., Theodoreto libr. 1. Haeretic. fabul. c. 1., Maximo Taurinensi serm. 5. olim S. Ambrosio ascripto, Dungalo in fine Responsion., Isidoris, Hispalensi, et Pelusiota, Sulpicio Seuero, Basilio Seleuciensi, Philastrio, Paciano, Petro Chrysologo, innumerisque aliis christianis, vt ethnicos praeteream Suetonium, et Dionem, qui non quidem aperte, sed aliquo tamen modo idem factum innuunt. Non omittam commune totius ecclesiae gothicae suffragium, quae in festo SS. apostolorum Petri, et Pauli hanc historiam commemorabat, vt legitur in Missali Isidoriano Post Sanctus: *Christe fili dei, qui nebulosa magice artis in Symonis presumptione prestigia apostolice concertationis veritate prodita destruxisti. Quem frustra celorum ascensum aeris mollitionibus appetentem decepta demonum inlusione iactantia altius extulit grauius elidendum etc.* Eidem sententiae confirmandae accedat nunc Dracontius. Verum opiniones quaedam hi-

Simona mendacem sternit, spectante Nerone.
Ficta dei proles nimia est collapsa ruina.

NOTAE.

storicae, vt satis per se liquet, sua sidera habent, sua tempora. Doctrinae nunc exquisitum genus viget multa, olim stabilita, negandi, plura in dubium reuocandi. Ac mecum saepe quaerere soleo, quid causae sit, cur nunc historiae quaedam tamquam aperte falsae reiiciantur, quae olim a maioribus nostris pro certis habebantur. An nouae aliquae rationes inuentae sunt, quae eos latuerint? Nullae omnino in plerisque huiusmodi rebus. An acutius nos videmus? Vellem, id ita esset, nisi eo iam impiorum quorumdam hominum audacia processisset, vt sacrosancta omnia religionis christianae dogmata licenter conuellere conentur. Sed, vt ad Simonem Magum redeam, eius volatum, et casum nuper aduersus criticas recentium quorumdam obseruationes Caietanus Golt breui, sed docta diatriba asseruit, quae in Diario ecclesiastico Romano anni 1787. num. 47., et 48. tota neque immerito inserta est. Hoc eodem in argumento erudite etiam versatus est, et Cotelerium neruose refutauit Lesleus in notis ad Missale Mixtum, siue Isidorianum pag. 578. et seq. Vide etiam Fogginium de itin. rom. S. Petri, et Philippum Laurentium Dionysium Sacr. basil. vatic. monum. pag. 198.

230. Sedulius lib. 5 al. l. 4. v. 113. eadem quantitate *Simonis* nomen protulit: *Stagna petit, paruaque sedens in Simonis alno*. Alii primam, et secundam corripiunt, alii vtramque producunt. Petrus Aurorarius in libris Machabaeorum cum Dracontio, et Sedulio facit: *Simonis vt natos perimat cum patre, laborat*. Ex ms. vat. id profero. In codice Dracontii scribitur *Symona*, vt in Missali Isidoriano.

231. Simon Magus Samariae gentem magicis artibus, et praestigiis adeo illuserat, vt pro virtute dei haberetur. Act. Apost. cap. 8. vers. 10. „ Cui auscultabant omnes a minimo vsque ad maximum dicentes: Hic est virtus dei, quae vocatur magna. Attendebant autem eum, propter quod multo tempore magiis suis dementasset eos. „ Deinde vero sacro baptismate suscepto quum potestatem conferendi Spiritum Sanctum pecunia emere voluisset, repulsamque tulisset ab apostolo Petro, multis orientis prouinciis peragratis, Romam venit, vbi se Christum esse comminiscebatur, et ad deum, quem patrem suum iactabat, se euolaturum palam edicebat. Extant adhuc ex quodam eius libro verba apud S. Hieronymum in Matth. 24, quibus de se dicebat: Ego sum sermo dei, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnia dei. His de causis a Dracontio appellatur *ficta dei proles*. An autem a romanis pro deo vnquam habitus fuerit, nondum liquet. Ex S. Iustino multi referunt, iussu senatus honori Simonis Magi statuam in insula tiberina erectam fuisse hac adiecta inscriptione: *SIMONI DEO SANCTO*, siue *SIMONI SANCTO ET DEO*. Iustinum deceptum fuisse ex aliqua statua, et inscriptione, quae Semoni Sanco Deo Fidio posita fuerit, simile vero non videtur: sed multi tamen viri critici verisimum id esse arbitrantur. Huic controuersiae causam potissimum dedit lapis ad tiberis ripam seculo XVI. effossus cum hac epigraphe, quam ex epistola Iulii Iacobonii ad Muretum anno 1574. data subiicio:

SEMONI
SANCO
DEO . FIDIO
SACRVM
SEXTVS . POMPEIVS . S. P. F.
COL . MVSSIANVS
QVINQVENNALIS
DECVR
BIDENTALIS
DONVM . DEDIT.

Repertus fuerat lapis paulo ante, quam Iacobonius literas ad Muretum daret.

Sic imitatorem sed non imitabilis ignis,
Fulmina mentitum, perculsum fulmine vero
Sacrilegum cecidisse ferunt Salmonea regem.
Ecce, quid alma fides exegit ab arce Tonantis,
Vt vitas, mortesque daret sermone fideli.
Mors cita, vita redux, verbo mandante, recurrit.
Naturae famulatus adest seruire paratus,

SCRIPTVRA COD. VAT.

232. *sic imitarem sed non.*
233. *p. culmine vero.*
234. *Salmonia regna.*
235. *quid*, vel *quod*.
238. *n. famulatur adest*.

NOTAE.

Hanc inscriptionem non Simoni Mago, sed Semoni Sanco, seu Sango deo Sabino positam fuisse, nunc omnes consentiunt: sed tum, quum effosus est lapis, multi secus sentiebant. „ Vix me heri vespere (inquit Iacobonius) a quorumdam hominum conuentu honeste dissolui: quibus obfirmato animo asseuerantibus, lapidem nuper ad tiberis ripam effosum, Semoni Sanco Deo Fidio inscriptum, Simonem illum Magum designare, quum omnino ipse aduersarer, ludibrio omnibus, ac despectui esse coepi. Quumque de quodam Fidio Sango, vel Sanco legisse me aliquando affirmarem, Semonesque terrenos deos antiquitus fuisse appellatos, tum magis a quibusdam irridebar, qui Sancum sabina lingua Magum, Semonemque, quam Simonem hebraice dici malebant.„ Sententiam Iacobonii multis confirmauit Muretus. Reuera praeter scriptores veteres, apud quos mentio Semonis Sanci saepe occurrit, nonnulli sunt lapides eidem inscripti apud Gruterum, et alios: sed nonnunquam legitur *Sancto* pro *Sanco*, et *Semopatri*, aut *Semipatri* pro *Semoni*. Nihilominus statuam, quam Simoni Mago dedicatam se vidisse Romae testatur Iustinus, nunquam extitisse, affirmare non ausim. Iustini auctoritatem tuentur Calmetus in dissert. de Simone Mago, Fogginius de roman. S. Petri itin., Trauasa, Grotius, Mazochius, alii.

232. Contrahit narrationem Virgilii l. 6. vers. 585. *Vidi et crudeles dantem Salmonea poenas, – Dum flammas Iouis, et sonitus imitatur olympi. – Quatuor hic inuectus equis, et lampada quassans – Per graium populos, mediaeque per Elidis vrbem – Ibat ouans, diuumque sibi poscebat honorem. – Demens, qui nimbos, et non imitabile fulmen – Aere, et cornipedum cursu simularat equorum. – At pater omnipotens densa inter nubila telum – Contorsit, (non ille faces, nec fumea taedis – Lumina) praecipitemque immani turbine adegit*. Vide Claudianum in fin. l. 2. contra Rufinum.

236. *Vitas* ex versu 225. et seq., et libr. 2. vers. 756. et seqq., vbi Tabithae e mortuis resurrectio describitur. *Mortes* Simonis Magi, Ananiae, et Saphirae Act. apost. cap. 5.

238. Lego *Naturae famulatus*. Cicero l. 3. Offic. cap. 33. *Quam miser virtutis famulatus seruientis voluptati! Famulatus*, et *paratus* sibi consonant, vt in versibus Leoninis, quod in multis versibus optimorum poetarum casu aliquando factum occurrit. Figurate vero ponitur *Naturae famulatus* pro *natura famulans*. Posset etiam legi *seruire paratae*.

Obsequitur, Dominique vices cognoscit agentem.
Exigit hoc simplex spes, vox pia, vota fidelis.
Omnia nam constat precibus cito posse mereri,
Viuere quos libuit sub tali tramite vitae.
  Quod si cuncta velim miracula currere solers,
Non mihi sufficient mortalis tempora vitae.
Multa licet maneant sub quouis limite longo.
Sed ne forte legat haec carmina nostra profanus,
Quem lateat lex sancta dei, nec credulus extet,
Impendat quid pura fides, praesumptio simplex;
Nec tamen aeternum modico pro tempore quaerat,

SCRIPTVRA COD. VAT.

240. *hoc semper spes sors pia.*

241. prius in codice *Viuere quos*, postea *Omnia nam*.

243. *qui si cuncta.*

245. *m. sub quouis millite longo*. prius erat *longe*.

249. dubium *prae*, an *pro*. obscurum etiam *quaerat*.

NOTAE.

240. Sic ex coniectura. *Simplex spes*, vt vers. 248. *Praesumptio simplex*. Vide notam ad vers. 625. libr. 2. *Sors pia* sustineri posset ex nota ad vers. 212. Pro *vota fidelis* non male esset *sermo fidelis*, vt vers. 236. Suspicabar *bucca fidelis*. Martialis l. 1. epigr. 42. *Bucca loquax* dixit: et vndenam Itali, hispanique *bocca*, et *boca* dicunt os, nisi a *bucca*? *Exigit* est perficit, vt vers. 211. *Exegit virtutis opus*. Horatius l. 3. od. vlt. v. 1. *Exegi monumentum aere perennius*. Quamquam hoc versu *exigit* potius ponitur pro obtinet reposcendo, et exigendo, vt vers. 235. *Ecce, quid alma fides exegit ab arce Tonantis*.

241. Vide notam ad vers. 720. l. 2.

242. Libr. 1. vers. 12. *Pro certo tramite vitae*. Traiectio horum versuum visa fuit necessaria: nisi legas *vota fidelis*, – *Viuere quem libuit sub tali tramite vitae*, – *Omnia nam constat precibus cito posse mereri*: passiue *mereri*.

243. *Currere* pro *percurrere*, vt vers. 253. *Historias currant Danaum*. Dixi de hoc vsu verbi *curro* ad Prudent. hymn 12. Perist. vers. 52. *Currere stadium*, *mare curritur* apud antiquiores inuenitur.

247. *Nec credulus extet*, nec credat. *Extet* pro *sit*. Vide notam ad v. 731. l. 2.

248. *Impendat*, conferat, vt libr. 1. vers. 744., et vers. 530. huius libri, *Exhibet*, *impendit*, *praebet*. Hoc autem loco pro *insumat*, *ponat*, *laboret* poterit accipi: sed prima significatio confirmatur ex Eleg. vers. 165., et 191. *Praesumptio simplex* quid sit, explicui ad v. 625. l. 2.

249. *Nec tamen quaerat* profanus: vel corrige *Et tamen*, nempe pura fides aeternum modico pro tempore quaerit. *Modico* pro *exiguo*, vt alibi dictum. Ep. 2. ad Cor. c. 4. vers. 17. *Id enim, quod in praesenti est momentaneum, et leue tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur in nobis*.

Et

Et neget, Abraham tantum fecisse beatum,
Vel quoscumque docet sancta scriptura fideles:
Historias currant Danaum, gentisque Quirinae.
Qua pro laude sua, vel qua pro regno alieno,
Mentibus infectis animosae cladis amore,
Ausi omnes scelerare manus de morte suorum,
Aut certe de strage sua. Menecea Creontis

SCRIPTVRA COD. VAT.

253. *quid pro l. s. v. quid*. 255. *aut si omnes*.

NOTAE.

250. *Tantum fecisse*. Cicero Verr. 4. al. libr. 2. c. 54. *Ne miremini, qua ratione hic tantum apud istum libertus potuerit*.

252. *Quirinus* nomen Romuli non ignotum. Illud dubium, an pro romano adiectiue dici possit: nam in Horatio quidem, Propertio, et Ouidio adiectiue inuenitur, sed mutant nonnulli, et legunt *Quirini* in genitiuo. Hic Dracontii locus confirmat, adiectiue poni posse *Quirinus*. Si repugnes, eadem facilitate, qua in aliis, hic quoque emendabis *gentisque Quirini*. Coniectura non mala est *currat*, scilicet profanus. Sed defendi potest *currant*, quasi ex vno ad omnes profanos oratio conuertatur.

253. Secundum *quid* obscurum est in nexu literarum. Putabam *Quid pro laude sua, vel quid pro regno alieno – Mentibus infectis animosae cladis amore*. Nempe *quid fecerunt*? Aut ita, vt periodus continuaretur vsque ad *ausi*? cum interrogatione, cui responderent sequentia *Omnes scelerare etc.* videlicet *Quid ausi*? aut *Quid ausi omnes*? *Scelerare manus etc.* Praefero scripturam, quam edidi ex coniectura. *Qua*, *qua* geminatum significat *partim*, *partim*, vel *quum*, *tum*. Infinita sunt exempla. Plautus Trin. 4. 3. 35. *Leges mori seruiunt, mores autem – Rapere properant qua sacrum, qua publicum*. Liuius l. 2. c. 35. *Vsique sunt qua suis quisque, qua totius ordinis viribus*. Legerem etiam libenter *Qui pro laude sua, vel qui pro regno alieno*, scilicet alii pro laude sua, alii pro regno alieno. Nam idiotismus linguae italicae, et hispanicae similis est *Chi, chi, Quien, y quien, Alius, alius*; qui idiotismus ex phrasi latina ortus videtur *Qui, et qui*, quae sequiori aeuo inualuerit. Dracontium vero scripsisse *qui, vel qui*, inde etiam suadetur, quod Virgilium l. 6. imitatur, vbi crimina damnatorum recensens ait v. 621. *Vendidit hic auro patriam . . . . hic thalamum inuasit natae*, et postea subiungit, *Ausi omnes immane nefas*, vt Dracontius vers. 255. *Ausi omnes scelerare manus etc.*

254. *Mentibus infectis amore*, corruptis, et quasi veneno imbutis.

255. *Suorum* sine alio nomine Cicero ad Attic. l. 14. epist. 12. *Octauius, quem quidem sui Caesarem salutabant, Philippus non*. Dracontius *suos* consanguineos maxime intelligit, vt ex allatis exemplis colligitur. Infra vers. 327. *Orbatricesque suorum*. Hac significatione Liuius libr. 1. cap. 58. *Lucretiam sedentem maestam in cubiculo inueniunt: aduentu suorum lacrymae obortae*.

256. *Certe* videtur poni pro *etiam*, *immo*, vt ex vers. 262. colligitur. Statius, aliique scribunt *Menoecea* prima correpta, secunda producta, tertia, et quarta correptis libr. 10. vers. 611. *Sen-*

Statius ostendit, qui fuso sponte cruore,
Vt pater orbatus furiarum regna teneret,
Thebanos proprio perfudit sanguine muros.
Si consanguineos scelus est iugulare propinquos,
Est furiale nefas in se conuertere ferrum.
Hoc facinus nec nomen habet, sed nemo profecto
Miretur hominum tam saeua piacula gentis.
Non aliter potuit sceptrum transire profanum
Ad successores, quod gesserat Oedipus vnquam.
Iam ferus ipse Creon Iocastae proximus heres,

S C R I P T V R A C O D. V A T.

257. ambigue *quia* pro *qui*.
259. *s. muros*.
260. *vulgare* pro *iugulare*.
261. *Et f. nefas visat c. f.*
265. *gesserat hidipus v.*

N O T A E.

tisque Menoecea pesti. Dracontius licentia in his nominibus propriis sibi familiari vtitur. Menoeceus, Creontis thebanorum regis filius, quum oraculum editum fuisset, *Cadat generis quicumque vltimus extat — Viperei: datur hoc tantum victoria pacto*, se gladio percussit, et de muris vrbis praecipitem dedit. Rem narrat Statius libr. 10.

258. Creon ad Menoeceum: *Ne perge meos orbare penates*. Statius loc. cit. *Furiarum regna*, quia Creon frater Iocastae erat, socer Oedipi, et huius regni heres fuit, vt paulo post narratur.

259. Statius loc. cit. *Sanguine tunc spargit turres, et moenia lustrat*.

262. Libr. 2. vers. 558. de Iuda: *Sed memor infandae tamen et sine nomine culpae*. Martialis furorem crimen hoc vocauit l. 2. epigr. 80. *Hostem quum fugeret, se Fannius ipse peremit. — Hic, rogo, non furor est, ne moriare, mori?* Seneca epist. 58. *Sic mori, vinci est*. Constantiam non nemo desiderat in Seneca, quod nihilominus Catonem, qui seipsum occiderit, ne in manus Caesaris deueniret, laudauerit. Sed fortasse Seneca in diuersa causa se occidendi discrimen aliquod reponeret. A Dracontio grauitas criminis denotatur, quod nomine caret, quasi infandum, et quia raro committitur. At nostra aetate hoc facinus et *suicidii* nomen habet, et frequentissimum est; nec defuerunt impii, et amentes homines, qui tam immane nefas laudibus fuerint prosecuti.

263. *Saeua piacula*, vt l. 1. vers. 539., l. 2. vers. 401. *Hominum* magis referendum est ad *nemo*, quam ad *gentis*. Nemo hominum tam saeua piacula eius gentis miretur.

265. Oedipus, filius Laii thebanorum regis, et Iocastae. Ignarus patrem interfecit, et matrem in matrimonium duxit; inde oculos sibi eruit, exulque voluntarius Athenas concessit.

266. *Iocastae* quadrisyllabum est. Haec propter nefas, et quia Eteocles, et Polinices, eius ex Oedipo filii, mutuis se vulneribus confecerant, manus sibi intulit. Creon regnum, post Laii obitum a se occupatum, Oedipo, quod Sphingis aenigma soluerat, simulque Iocastam in matrimonium tradiderat. Occisa Iocasta, tamquam huius heres successit Creon. Conferendus est cum aliis

Et germanus erat: quasi lex est ipsius aulae
Criminibus, lacrymisque ducum sua regna dicare.
Codrus Apollineae tripodis responsa requirit:
Accipit infelix, alieni causa triumphi;
Vestibus indutus famuli petit arma tyranni,
Nam cui bella negant, fecerunt iurgia mortem:
In dubiis mors est inopem simulare tyranno.
Ausa Leonidae, nocturnaque bella legantur.

SCRIPTVRA COD. VAT.

268. ambiguum *dicari*, an *dicare* sit scriptum.
269. *responsa resciuit*.
271. *famuli post arma*.
272. *fecerunt viria mortem*.

NOTAE.

Hyginus fab. 66., et 67., nam implicata est apud veteres scriptores tota haec narratio, siue fabula.

269. Pro *resciuit* lego *requirit*, seu *petiuit*. Horatius libr. 3. od. 19. vers. 2. *Codrus, pro patria non timidus mori*. Iustinus libr. 2 cap. 6. *Atheniensium eo tempore rex Codrus erat, qui et responso dei, et praeceptis hostium cognitis, permutato regis habitu pannosus, sarmenta collo gerens, castra hostium ingreditur. Ibi in turba obsistentium a milite, quem falce astu vulnerauerat, interficitur. Cognito regis corpore, Dorienses sine proelio discedunt*. Adde Valer. Maximum l. 5. cap. 6. Alii Thraces, alii Laconas pro Doriensibus scribunt.

270. Poterit etiam interpungi *Accipit: infelix, alieni causa triumphi*. Nominatiuus appositus est *causa*. Vide vers. 507. similem nominatiuum.

272. Forte *Et cui*, vel *Tum cui*. In *viria* lego *iurgia* ex Virgilio eclog. 5. vers. 11. *Aut Alconis habes laudes, aut iurgia Codri*. Sic enim plerique Virgilium exponunt de rege atheniensium: quamquam fortasse nomen pastoris *Codrus* apud eum est.

273. Forte *Indubia mors est*, aut *Indubie mors est*. Sententia est, inopiam simulatam mortem attulisse, nisi malis explicare, inopiam regibus pro morte esse, vel mortem afferre.

274. Proelium Leonidae ad Thermopylas contra Xerxis exercitum ab aliis alio modo narratur. Dracontius Diodorum Siculum libr. XI. Histor. secutus ducem videtur, qui refert, vniuersos lacedaemonios, qui duce Leonida ad Thermopylas pugnarunt, et occubuerunt, numerum quingentorum non superasse. Tum addit: *Hi imperio obsequentes conferto sub noctem agmine in castra persarum irrumpunt. Barbari, quibus improuisum hoc, et repentinum, magno cum tumultu, ac sine ordine e tabernaculis concursant, et quia copias Trachinio adiunctas periisse, omnesque graecorum exercitus sibi incumbere opinantur, consternati trepidant. Magna igitur a Leonidanis persarum strage edita, maiorque ab ipsis inter sese persis dum hostem ab amico non dignoscunt. Nam quia nulla per noctem veri cognitio, et pauor totis inualescebat castris, non mirum, foedam tunc hostium caedem fuisse commissam. Mutuis enim caedibus grassantur, nec illa rerum conditio certi quid explorari sinit: propterea quod nec ducis imperium, nec tesserae inquisitio, nec certus animorum status esset*. Herodotus die proelium commissum tradit. Iu-

Castra inimica petens inuasit nocte silenti,
Et fuit vna cohors tantum munita tenebris.
Nox erat vmbo viris, manus haec confusa periclis,
Spe mortis praesumpta suae; qui luce repulsa
Millenos petiere viros spernendo salutem.
Inuadunt populos, obscura strage cruentant;
Dum nescit quem quisque ferit, cui quisque repugnat,
Obtruncat socium, charum prosternit amicum,
Amputat ignarus fratrem, iugulatque propinquum.
Dum pater obscura defensus nocte putatur,
Sic ibi procubuit nati pietate peremptus.
Viueret, et vitam longo produceret aeuo,
Ni sobolem genitor nimiae pietatis haberet:

SCRIPTVRA COD. VAT.

278. dubium *qui*, an *quae*, an aliud sit legendum.

281. *Dum nescit quaecumque ferit quicumque repugnat*. obscure *quicumque*.

283. *fratrem iugilatque p.*

284. *e. defensi n p.*

285. *sic vbi procubuit*.

287. *hi sobolem* in nexu literarum *haberet*.

NOTAE.

stinus libr. 2 narrat, *proelium a principio noctis in maiorem diei partem tractum*.

278. Iustinus loc. cit. *Vt qui sciant, se pugnare non spe victoriae, sed in mortis vltionem*. *Praesumpta* pro *praesumeret*, vt vers. 728. libr. 2. Verba haec *qui luce, repulsa* vix vllum idoneum sensum habere possunt, nisi intelligamus, spartanos post solis occasum proelium aggressos. Eodem modo legi poterit *quae*, (cohors) *luce repulsa* etc.

279. *Millenos* indefinite positum pro multis millibus virorum.

280. *Populos*, quia ex innumerabilibus gentibus Xerxis exercitus constabat. Iustinus refert, Xerxem septingenta millia de regno armasse, et trecenta millia de auxiliis. Diodorus libr. xi. refert hunc titulum lacedaemoniis, qui ad Thermopylas occubuerunt, inscriptum: *Myriades quondam repulere hic marte ducentas – Mille quater Pelopis de regione viri*. Omnes demum eodem loco post immensam illam persarum stragem cecidere, in alio elogio sepulcrali apud eundem Diodorum innuitur libr. cit. *Dic, hospes, Spartae, quod nostra hic ossa quiescunt, – Dum patriae leges fortiter exequimur*.

281. Ex Diodori verbis ad vers. 274 ascriptis facile haec intelliguntur.

284. Non inuenio apud huius belli historicos peculiare aliquod factum, quo pater a filio extinctus dicatur. Dracontius, vt opinor, ex verisimili narrat, in ea rerum perturbatione, qualem Diodori verbis ad vers. 274 descripsimus, patrem aliquem a filio fortiter, et pie, quippe pro patria, pugnante, imprudenter occisum; sed obscura mihi adhuc est haec narratio, praesertim quum corruptus sit versus 288.

286. Similia verba l. 2. v. 759.

287. Supra vers. 99. de Abraham f-

Foedere namque reus punitur crimine sancto.
Nec reor, esse nefas persis occidere patres,
Quos sua iura probant thalamis asciscere matres.
Ara Philenorum libycas possedit arenas.

SCRIPTVRA COD. VAT.

288. *Foedera : nam rerum punitur crimine sancto.*

NOTAE.

lium immolaturo: *Aptauitque neci nimia pietate cruentus*.

288. Quid Dracontii manu scriptum fuerit, non assequor: et tamen scribo *Foedere namque reus*, scilicet pater, qui in eadem causa erat, in qua filius, adeoque foedere hoc reus, vt filius est parricidio reus, *punitur crimine sancto*, nempe crimine, quod cum nimia pietate erat coniunctum. Vide l. 2. vers. 469. *Facinus quos inquinat, vrget*. Prudentius in Hamartigenia de vipera, quae a catulis, intra vterum perrumpentibus latera, occiditur, ait vers. 597. *Aestuat interno pietatis crimine mater*, quia pietas est, quod foetus patrem, in coitu a matre peremptum, vlciscitur, crimen vero, quod matrem occidit. Eodem sensu Dracontius, *Punitur crimine sancto*.

289. Ex historia persarum id petitum. Herodotus libr. 1. cap. 137. *Suum autem patrem, aut matrem aiunt neminem vnquam occidisse: verum quotquot horum forte acciderunt, omni necessitate excussa, hos tandem deprehensos tradunt aut subdititios, aut spurios. Quippe verisimile nequaquam videri aiunt, vt is, qui verus parens sit, a proprio filio interimatur*. Vide Barnabam Brissonium libr. 2. De regno persarum pag. 197., qui accurate de his agit.

290. Brissonius loc. cit. pag. 213. probat, ius fuisse apud persas matres in matrimonium sibi asciscere ex Philone in libr. De special. leg., Tertulliano Apologet., Minucio, Catullo, Diogene Laertio, Strabone. Plura addunt Wowerus, et Elmenhorstius ad Minucium: *Ius est apud persas misceri cum matribus*. Incestas huiusmodi nuptias Alexandrum, Dario victo, inhibuisse, auctor est Plutarchus in libr. De eius fortuna. Sed Theodoretus Contra graecos orat. 9. de legibus affirmat, connubia matrum, sororum, filiarum, quae apud persas ex Zaradae instituto permittebantur, audita, et accepta religione christiana, abolita fuisse. „ Persicae, inquit, nationes, quae iam pridem Zaradae legibus vtebantur, matrum, sororum, filiarum connubiis susque deque commixtae, remque iustissimam arbitrantes id quod erat facinus iniustissimum, audita piscatorum lege, atque accepta, Zaradae leges vt inique quitatem maximam conculcarunt, euangelicamque temperantiam protinus amplexae sunt. „ Fortasse Alexander inhibuit eiusmodi incesta matrimonia, et post Alexandrum persae veterem morem renouarunt. Eusebius libr. 6. c. 8. Praepar. euang. addit, eos, etiamsi e Perside exierint, hanc consuetudinem incestorum connubiorum retinere.

291. Alii *Phyleni* scribunt, alii *Philaeni*, alii, vt in codice Vat., *Philēni*. Historia multorum literis consignata est. Valerius Maximus libr. 5. cap. 6. *Quum inter Carthaginem, et Cyrenas de margine agri pertinacissima contentio esset, ad vltimum placuit vtrinque, eodem tempore iuuenes mitti, et locum, in quem ii conuenissent, finem ambobus haberi populis. Verum hoc pactum carthaginiensium duo fratres nomine Phileni perfidia praecurrere, citra constitutam horam maturato gressu in longius promotis terminis. Quod quum intellexissent*

Portio telluris *fratrum concessa furori*,
Solis adusta rotis, nigris infecta venenis,
Ignibus aethereis, gelidis obsessa cerastis,
Inter serpentum glacies, atque aeris aestus
Ignorat mutare vices per tempora tellus,
Puniceum retinens ingenti sole ruborem.
Illic securi spatiantur vbique chelydri,
Defendit quos flamma nocens. quos terra perusta

SCRIPTVRA COD. VAT.

292. *Portio telluris concessa* . . . . desiderantur extrema verba.

298. scribitur *celidri*.

299. *nocens quos nulla potestas*.

NOTAE.

cyrenensium iuuenes. diu de fallacia eorum questi, postremo acerbitate conditionis iniuriam discutere conati sunt. Dixerunt namque, sic cum fatum ratum fore, si Phileni viuos se ibi obrui passi essent: sed consilio euentus non respondit: illi enim, nulla interposita mora, corpora sua bis terra operienda tradiderunt. Haec fere eadem Sallustius de bello Iugurth., qui addit: *Carthaginenses in eo loco Philenis fratribus aras consecrauere.* Nomen loco haesit *Arae Philenorum*: de quo videndus Mela libr. 1. cap. 3. de Africa minori. Intelligitur ergo, quid velit Dracontius. Phileni fratres eo facto, quo aras de suo nomine dictas promeruerunt, libycas arenas carthaginiensibus possidendas consecuti sunt.

293. Sallustius loc. cit. *Ager in medio arenosus erat, vna specie: neque flumen, neque mons erat, qui fines eorum discerneret.* Pro hoc agro pugnatum est.

294. Opponit ignes aethereos gelidis cerastis: quod repetit vers. seq. Isidorus l. 12. Orig. cap. 4. *Omne autem venenum frigidum est, et ideo anima, quae ignea est, fugit venenum frigidum.* Hinc *frigidus anguis, gelidum venenum*, et similia. Lucanus libr. 9. v. 716. de aspide: *Ipsa caloris egens gelidum non transit in orbem*, et v. 864. de serpentibus in genere: *Calidoque vapore – Alliciunt gelidas nocturno frigore pestes.*

296. Lucanus libr. 9. de Libya v. 435. *Temperies vitalis abest . . . . et immotis annum non sentit arenis.* Inter humanae vitae commoda ponitur *mutare vices*. Alcimus initio l. 1. *Temporibus sortita vices*. Auctor carminis de laudibus Domini sub Constantino: *Et vice iucunda mortalibus adtere fructum*. Corfer eleg. vers. 247. *Alternant elementa vices, et tempora mutant*. Libr. 2 vers. 54. alia significatione dictum, *At mutent elementa vices*, nempe *inuertant*.

297. Fortasse alludit ad nomen *puniceus, phoeniceus*, et *phoenicius*: nam *punicus* pro *puniceo*, seu rubicundo reperitur, et *phoenicius* color non procul abest a puniceo. Nomina vero sunt carthaginiensium *phoenices*, *poeni*, *punici*. INGENTI SOLE, vt Lucanus l. 9. vers. 432. *Sub nimio proiecta die vicina perusti – Aetheris exurit messes*. Alii *sub nimio porrecta die*.

299. Ita emendaui ex coniectura. Posset etiam *nocens*, et *arena perusta*. Lucanus l. 9. vers. 757. *Famam dipsas habet terris adiuta perustis*: et infra vers. 863. *Tu quisquis Superum commercia nostra perosus, - Hinc torrente plaga, dubiis hinc syrtibus orbem – Abrumpens, medio posuisti limite mortes, - Per secreta tui bellum ciuile recessus – Vadit, et arcani miles tibi conscius orbis – Claustra petit mundi*. Ex quo alia conie-

Tot desertorum, quorum sub iure tenentur.
Quid facerent fratres, si florea rura petissent,
Si tellus foecunda foret nimis vbere glebae?
Aut si vipereis non esset noxia tellus
Flatibus, et nullas mandarent sibila mortes?
Nonne pererrantes issent, qua flammeus axis,
Extendit qua zona polos rubicunda colore,
Aut hiemis glacies aeterno frigore tristis

SCRIPTVRA COD. VAT.

300. *et sibi sertorum quorum.*
301. *si florea iura p.*
302. *foret minus vbere.*
305 *nonne per exinos i.*

NOTAE.

ctura oritur *nocens, terraeque recessus, – Et desertorum.*

300. *Sub iure tenerent* dixit Dracontius l. 1. vers. 572.

301. Simile illud Lucani libr. 1. v. 96. *Nec pretium tanti tellus, pontusque furoris – Tunc erat: exiguum dominos commisit Asylum.* Virgilius l. 4. Aen. vers. 311. *Quid, si non arua aliena, domosque – Ignotas peteres?*

302. Lego *nimis* pro *minus*: nam haec in mss. saepe confunduntur. Lucanus vers. 860. libr. 9. *Impatiensque solum cereris, cultore negato, – Damnasti.*

304. Lucanus loc. cit. vers. 736. *Sibilaque effundens cunctas terrentia pestes, – Ante venena nocens*, scilicet basiliscus. Dracontius serpentes quaslibet intelligit. Libr. 1. vers. 289. de serpente: *Atra venena nocens missura e flatibus oris, – Et subito sparsura graues per sibila mortes.* Notanda etiam est phrasis *mandarent sibila mortes*, cuius simile extat exemplum in Iuuenali sat. 10. vers. 52. *Quum fortunae ipse minaci – Mandaret laqueum*, et *Mandare suspendium alicui* in Apuleio libr. 9. Metam. vers. fin.

305. Hoc etiam loco scriptura misere deprauata multis coniecturis ansam praebet. Sententia est, Philenos, si de vberiori terra obtinenda dissensio orta fuisset, libenter peragraturos fuisse mundi partes quaslibet, siue quae sub zona torrida solis aestum patiuntur, siue quae perpetua glacie rigent sub vtroque polo. Legat aliquis *Nonne per Euxinos issent*: sed quo sensu id explicabitur? Melius videretur *Nonne per extrema iuissent*, vel *Nonne peregrini iuissent*. Legere malo *pererrantes*, quia id clarius est, quamuis a scriptura cod. remotius. *QVA FLAMMEVS AXIS* zonam torridam innuit, vt vers. 160. de sole, *Qua nescit lustrare polos, qua flammeus vrit.*

306. Distinctius explicatur zona torrida. Suspicabitur aliquis *Ostendit qua zona polos*, in sphaera scilicet recta. Sed Dracontius fortasse respicit Virgilium l. 7. vers. 226. *Et siquem extenta plagarum – Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui*. Plaga solis iniqui extenta in medio quatuor plagarum est zona torrida. *Extenta* vero in Virgilio est extensa, et in Dracontio *extendit zona polos* idem sonat, ac zona extensa est caelo. Poterit autem legi *Extendit vbi zona polos*.

307. Pulchre explicatur perpetuum frigus, quo sub polis tellus, vel vnda premitur. Ouidius 2. ex Ponto epist. 7. vers. 63. *Tristior ista – Terra sub ambobus non iacet vlla polis.*

Semper anhelantis torpet ignara vaporis?
Haec plaga germanos nunquam prohiberet euntes,
Limite sed posito niueas mensura pruinas
Finderet, et scythicas retineret tracta paludes.
Quae romanus amor patres implere coegit,
Dicere, si valeam, vero sermone probabo.
Optima nam vindex exempla, ac pessima Brutus,
Horror, amorque nouus, ciuis pius, impius auctor,
Iure pater patriae, natis, et regibus hostis,
Atque pudicitiae laesae castissimus vltor
Post regale nefas, quod castae gessit adulter,

SCRIPTVRA COD. VAT.

308. *a. torpens i.*
311. *et squaticas r. tacta p.*
312. obscure *patres*.
314. *bruchus* pro *Brutus*.
315. *Honor amorque nouus ciuis pius impius autor*.
317. *castissimus auctor*.
318. scribitur *caste* pro *castae*.

NOTAE.

308. *Anhelantis vaporis* phrasi Dracontio familiari, vt dixi Prolegom. num. 137.

309. Quid facerent fratres, ait Dracontius, si florea rura petiuent? Iacent etiam ad plagam, quae septentrioni subiecta iacet, si opus esset. At, inquit, haec plaga liberum ipsis cursum relinqueret, vt sine riuali a pruinis septentrionis mensura regni acquirendi ad scythicas vsque paludes protraheretur. Adeo regio tristis est, et nulli inuidenda!

310. Virgilius libr. 12. vers. 898. *Limes agro positus, litem vt discerneret aruis*.

311. Legi posset *tuta*, sed melius est *tracta* pro *protracta*, vt *tractum bellum*, *tracta comitia*. Maeotis palus sinus est maris supra Pontum Euxinum, cui Maeotae, Scythiae europaeae populi, nomen fecerunt. Columella l. 8. cap. 8. *Scythica stagna Maeotidis eluant*. RETINERET, occuparet. Lucretius l. 4. v. 413. *Terrarum millia multa, - Quae variae retinent gentes, et secla ferarum*.

313. Duplex interpungendi ratio occurrit *Dicere si valeam, vero sermone probabo*, ostendam etc., vel *Dicere, si valeam, vero sermone probabo*, experiar dicere, si possim.

314. *Exempla* pro *exemplum*, vt Sedulius l. 5. vers. 22. *Et grata suis exempla relinquens*: quam loquendi rationem illustrauit Wopkensius ad Minucii verba: *Cogitanti imperia terrena, quibus exempla visque de caelo*.

315. Forte *Terror, amorque nouus, ciuis pius, impius altor*. Brutus exemplum fuit horroris, seu terroris in filios, et amoris erga patriam. Libr. 1. v. 552. ex ms. Vat. restitui *altor* pro *auctor*, quod in editis legebatur. Hoc etiam loco melius videtur *altor*, sed retineri potest *auctor*, nempe auctor filiorum vitae, et mortis, vt vers. 329.

318. Suspicor *quod castae ingessit*, vt vers. 374. *Ingessit pietas inimica dolorem*. Iniuriam regiam, scelus regium vocat Liuius libr. 1. Post nefas, quod gessit

Inua-

Inuasor thalami genialis, praedo pudoris.
Quod scelus admisit, postquam fera regna tyranni
Expulit, et gemino perstrinxit consule Romam,
Annua festiuis disponens fascibus acta?

SCRIPTVRA COD. VAT.

319. *Iam maritalis genialis praedo pudoris.*

320. *s. amisit p.*

NOTAE.

Tarquinius, filius Tarquinii Superbi, regis romanorum, adulter castae, scilicet Lucretiae. Tacitus l. 3. Annal. cap. 24. *Adulterosque earum* (filiae, ac neptis) *puniuit*. Potest etiam intelligi, *quod castae gessit adulter*, hoc est, castae Lucretiae ingessit. *Dux romanae pudicitiae* Lucretia vocatur a Valerio Maximo l. 6. c. 1.

319. In *Iam maritalis genialis* lego *Inuasor thalami genialis*. Infra vers. 484. *Inuasit thalamos*, et de eodem violento stupro vers. 506. *Post maculam thalami*. Virgilius l. 6. vers. 623. *Hic thalamum inuasit natae*. *INVASOR* verbum est Aurelii Victoris, Constantini imperatoris, et aequalium. *Thalamus genialis*, qui in nuptiis in honorem Genii sternitur. Cicero pro Cluentio cap. 5. *Lectum illum genialem, quem biennio ante filiae suae nubenti strauerat, in eadem domo sibi ornari, et sterni, expulsa, atque exturbata filia iubet*. Vide comment. ad vers. 256. libr. 1. Prudentii contra Symmach. *Iam grauidae fulcrum geniale paratur*. Arnobius absolute libr. 4. dixit, *Genialibus alienis insultare*; vbi alii legunt *genitalibus alienis*. Paulo ante Arnobius dixerat *genialis lectuli expugnationem*. In Dracontio expende, num melius sit *Iure maritali genialis praedo pudoris*, hoc est, quasi iure maritali, vel *Atque maritalis genialis praedo pudoris*, hoc est, genialis praedo pudoris maritalis, vel *Iam matronalis genialis praedo pudoris*. Ouidius de eadem Lucretia libr. 2. Fast. vers. 828. *Et matronales erubuere genae*. Macrobius in re alia l. 5. cap. 17. *Regina non solum de penetralibus reuerentiae matronalis educitur, sed et per vrbem mediam cogitur facere discursus*.

320. Orosius l. 2. cap. 5. *Anno post Vrbem conditam 244. Brutus, primus apud romanos consul, primum conditorem, regemque Romae non solum exaequare parricidio, sed et vincere studuit: quippe duos filios suos adolescentes, totidemque vxoris suae fratres Vitellios iuuenes, reuocandorum in Vrbem regum placito insimulatos, in concionem protraxit, virgis cecidit, securique percussit*. Sarisberiensis l. 5. cap. xI. De nugis curialium rationes affert, quibus Brutus ab scelere possit excusari, sed concludit: *Brutum deliquisse consentiam facile, eo quod excesserit medicina modum*.

321. *Perstrinxit*, valde strinxit, quia, vt refert Liuius l. 2. cap. 1., *iureiurando adegit, neminem Romae passuros regnare*. Eodem pertinet, quod ibidem ait Liuius: *Libertatis autem originem inde magis, quia annuum imperium consulare factum est, quam quod deminutum quidquam sit ex regia potestate, numeres*.

322. Fascibus virgarum, quibus alligata erat securis, vsi etiam erant Romae reges. Idem honos ad consules transiit, et ad alios magistratus, sed praecipue ad consules, ita vt pro ipso consulatu saepe *fasces* ponantur, atque hoc sensu festiui dici possunt. Acta sunt commentarii, quibus res gestae perscribebantur, notato nomine consulum, sub quo acciderant.

Regia bella gerens, naturae bella peregit,
Membra cruore suo perfudit ab hoste reuersus
Consul, et in sobolis vertit pia colla secures
Hostibus aptatas, funesta fraude profanas,
Ciuibus hostiles, orbatricesque suorum.
Ibat in exequias iuuenum execranda senectus,
Vnus erat vitae natorum, et funeris auctor.
Hoc scelus admissum tam saeuo crimine non est.
Dulcis amor patriae, qui patrem fecit amarum,
Aut fecit non esse patrem iam prole perempta.
Pro quibus arma tulit, hoc se qui pignore priuat?

SCRIPTVRA COD. VAT.

325. *consulet et sobolis*.
331. *patriae*, et *qui* in nexu literarum.
333. *Pro quibus arma tulit hostes qui pignore probent*. magis *probent* videtur, quam *probet*.

NOTAE.

323. *Naturae bella*, quia filios contra naturae impulsum, et ius occidit.

324. *Ab hoste reuersus*, intelligo postquam Tarquinios expulerat: nam Liuius ante bellum, quod ab Tarquiniis imminebat, coniurationem filiorum Bruti, aliorumque nobilium adolescentium pro Tarquinio rege conflatam refert.

326. Fraus legis apud Iurisconsultos est, quum fit, quod lex fieri noluit, sed non vetuit. Hoc autem loco melius *fraus* accipitur pro damno, vt apud Horatium Carm. Sec., vel pro scelere. Cicero pro Rabirio cap. 9. *Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit etc.* Sic alibi *impiam, et inexpiabilem fraudem* dixit.

327. *Orbatrices*, vt Ouidius l. 13. Metam. vers. 500. *Exitium Troiae, nostrique orbator Achilles*.

328. *Execranda senectus*, figurate *execrandus senex*. Emphasin habet *Ibat in exequias*, nam *ire in aliquem* est aggredi aliquem tamquam hostem. Virgilius l. 9. vers. 423. *Simul ense recluso – Ibat in Euryalum*. Poetarum peculiaris est phrasis *ire exequias* pro ire ad exequias, prosequi exequias. Terentius Phorm. 5. 8. 37. *Exequias Chremeti, quibus est commodum ire, hem, tempus est*. Aliter *iam tempus est*. Ouidius l. 2. Amor. el. 6. vers. 2. *Occidit, exequias ite frequenter aues, – Ite piae volucres.* Silius libr. 15. vers. 394. *Vos ite superbae – Exequias animae, et cinerem donate supremi – Muneris officio*.

331. Virgilius libr. 6. vers. 822. de eodem Bruto: *Infelix, vtcumque ferent ea fata minores: – Vincet amor patriae, laudumque immensa cupido*.

333. Quod hactenus dixit, *Hoc scelus admissum tam saeuo crimine non est etc.*, videtur esse excusatio Bruti ab aliquo proposita, cui respondet Dracontius, *Pro quibus arma tulit, hoc se qui pignore priuat?* vel *tulit hic, se qui pignore priuat?* vel *Pro quibus arma tulit? hostes quos pignore priuat?* Brutus, quum filios suos occidebat, pro quibus arma tulit? Cur non potius pro suis, quam pro aliis? Quod si dicas, pro patria ipsum arma tulisse, quos hostes filiis priuabat? Nam se, qui certe hostis non erat, pri-

Alter erat senior, qui natam perculit ense,
Quando dolens genitor planctus de pignore fecit.
Praeuenit affectus, ne corde premenda libido
Tolleret ingenti cum libertate pudorem.
Causa pudicitiae naturae iura diremit,
Libertatis amor vicit pietatis amorem.
Immemor hinc generis factus, non immemor Vrbis,
Sanguinis oblitus fecit de patre nouercam.
Virginis eximiae pater impius esse recusat,
Ne sit auus famuli, pondus ditionis honestas

SCRIPTVRA COD. VAT.

334. *qui natum perculit.*
336. *perimit affectus ne corde.* dubium *premenda*, an *probanda*, an aliud.
339. *amor vincit p.*
340. *non immemor orbis.*
341. *patre* ambigue.
343. *auus famulus p.*

NOTAE.

uabat liberis. Haec videtur esse ratiocinatio Dracontii, vt colligat, Brutum ab scelere liberari non posse. Verum patriam nobismetipsis chariorem esse debere, non propterea negandum est. Peccauit igitur Brutus, sed quia, vt aiebat Sarisberiensis, medicina modum excessit.

334. Historiam Virginii, Virginiam filiam occidentis, pluribus persequitur Liuius libr. 3. cap. 44. seqq., paucis Orosius libr. 2. cap. 13. *Maxima Appii Claudii libido auxit inuidiam, qui, vt Virginiae virgini stuprum inferret, prius seruitutis causam intulit: quamobrem adactus Virginius pater dolore libertatis, et pudore dedecoris, protractam ad seruitutem filiam in conspectu populi pius parricida prostrauit.* Hac occasione plebs Auentinum montem occupauit, et Appium Claudium, aliosque decemuiros abdicare se magistratu coegit.

335. Planctus Virginii, et querelas sceleris Appii Claudii ad milites exponit Liuius loc. cit. cap. 50.

336. Forte *Affectus perimit*. Sed *Praeuenit affectus* e re videtur esse. Nam Virginius, quum videret, filiam in seruitutem M. Claudii, et stuprum A Claudii decemuiri rapi, veniam ab hoc postulauit percontandi nutricem coram filia, verusne ipse pater esset: qua venia data, ab lanio cultro arrepto, *Hoc te vno, quo possum*, ait, *modo*, *filia*, *in libertatem vindico*. Praeuenit ergo affectio paterni animi, ne Appii Claudii libido pudorem filiae cum libertate tolleret.

338. Supra vers. 323. *Naturae bella peregit*. Posset accipi *diremit* pro *rupit*: sed melius pro *diuisit*, nam Dracontius libertatem Virginiae, et patris amorem tamquam naturae iura considerat, vt ex vers. seq. patet.

340. Lego *immemor Vrbis*. Sic Liuius libr. 8. cap. 7. de Manlio Torquato, caedem filii decernente: *Meque in eam necessitatem adduxisti, vt aut reipublicae mihi, aut mei, meorumque obliuiscendum sit.*

341. De infamia, qua nouercae laborant, dictum ad vers. 321. libr. 2.

343. Quum Appius Claudius inique decreuisset, Virginiam in seruitutem sui

Extimuit ; formido fuit lasciua voluptas ,
Illicitosque thoros obscoeno crimine captos
Horruit iratus : gemitus , vincente dolore ,
Fudit virginei truculentus funeris heres .
Libertatis opus solatia planctibus egit .
Militis armati tantum potuisse dolorem ,
Mirantur populi ; quia captus amore pudoris
Hostis erat generis , prolis mors , sanguinis haustor .
Quid Torquata manus ? nato pro laude periclum
Intulit ostendens , quae sit censura parentis .
Nam neque culpa fuit . Patriae pugnando triumphum
Vulneribus dedit ille suis , quibus hoste perempto

SCRIPTVRA COD. VAT.

345. *i. choros o.*

346. *Horruit iratus gemitus virtute dolores – Fundit virginei .*

348. scribitur *planctibus .*

350. *miratur* . obscure *quia* .

351. *sanguinis hostis* .

NOTAE.

clientis M. Claudii vindicandam esse , filii Virginiae etiam pro seruis habiti fuissent . Honestas ergo Virginii extimuit pondus seruitutis .

346. Alia coniectura haec reformari possunt *Horruit : iratus gemuit , natatque cruorem – Fudit Virginiae truculentus funeris heres , – Libertatis honor solatia planctibus egit .*

347. Suspicor *Virginiae* : sed non male est *virginei* , quia patri solatio erat , quod filia corrupta non fuisset . Val. Maximus l. 6. cap. 1. *Virginius . . . . deductam in forum puellam occidit , pudicitiaeque interemptor , quam corruptae pater esse maluit .*

348. Sensus est , Virginius solatium suis planctibus ex libertate , quae consecuta est decemuiratu abolito , cepit : vel Virginium solabatur , quod iniuriam seruitutis a filia repulisset . Poterit alio modo interpungi *Fudit , virginei truculentus funeris heres – Libertatis opus , solatia planctibus , egit* , vt *solatia* sit accusatiuus appositus . Vide vers. 114. libr. 2. , et vers. 211. libr. huius , *Exegit virtutis opus* . Infra vers. 415. occurrit *Libertatis opem* : sed hoc loco *opus* opportunius est .

350. Forte *qui captus* .

351. Bis *hostis* non placet . Lego igitur *sanguinis haustor* , nempe sanguinis sui in filia . Virgilius l. 6. vers. 835. *Proiice tela manu , sanguis meus* . Ab *hauris haustor* dixit Lucanus . *Haurire cruorem , sanguinem* vsitatum est .

352. T. Manlius Torquatus consul , quum eius filius contra edictum , quamquam prospere , aduersus Metium prouocantem pugnasset , illum securi feriri iussit . Liuius l. 8. cap. 7. , Orosius l. 3. cap. 9. , aliique multi .

353. Paulo post vers. 431. *Pro laude periclum – Intulit* . Vtrobique *periculum* pro interitu. Arnobius l. 1. paulo post initium *Terrarum validissimis motibus tremefactae nutant vsque ad periculum ciuitates* .

355. *Vulneribus suis* , quae ipse inflixerat . Virgilius l. 2. Aen. vers 436. *Vulnere tardus Vlyssi* .

Contigit extingui, tamquam superata iuuentus.
Quamuis nemo sua strauit post bella cohortes,
Relliquias cladis gladio feriente necauit.
Addo, quod inuictum, dantemque ex hoste trophaea
Moenibus eripuit patriae de clade duelli.
Quis, rogo, dux poenas vnquam est victoribus ausus?
Aut quis adoratum, populo laudante per vrbes,
Inter victrices audax post bella cohortes,

SCRIPTVRA COD. VAT.

358. R. *gladiis gladio feruente necabit*.
359. videtur scriptum *addo quod inuictum*.
360. *moenibus ereptis p*.
361. *princeps inique est victoribus ausus*. ambigue *inique* scriptum.
362. *aut quis adoratur p*.

NOTAE.

356. *Tamquam superata iuuentus*, perinde ac si iuuenis hic filius Torquati superatus fuisset. *Iuuentus* simili figura, ac vers. 328. *Execranda senectus*. Liuius loc. cit. *Praeceps ad id certamen agitur, quo vinceret, an vinceretur, non multum interesset*.

357. Forte *nemo suas*.

358. *Necauit*. Quisnam? Torquatus pater, an *nemo*? Hoc secundum magis probo. Quum T. Manlius, consulis filius, Geminium Metium, qui equitibus Tusculanis praeerat, singulari certamine vicisset, nemo tamen post huius duellum cohortes latinorum strauit, aut reliquias cladis necauit, adeoque edictum consulum maxima ex parte obseruatum est. Nihilominus Manlius pater filium morti addixit. Fortasse autem Dracontius intelligit, Manlium filium vulnere aliquo fuisse a Metio affectum; nam vers. 355. ait, *Vulneribus dedit ille suis*. Hoc posito, *reliquias cladis* explicare possumus Manlium filium, quem pater necauit. Liuius Manlium vulneratum non indicat. Vide notam ad vers. 360.

359. Liuius loc. cit. *Spoliisque lectis ad suos reuectus, cum ouante gaudio turma in castra, atque inde ad praetorium ad patrem tendit; ignarus fati, futurique, laus, an poena merita esset, Vt me omnes, inquit, pater, tuo sanguine ortum vere ferrent, prouocatus equestria haec spolia capta ex hoste caeso porto*.

360. Lego *eripuit*. Sensus est: filium de clade duelli reuersum occidit, patriamque eo priuauit. Hinc comprobatur interpretatio, *reliquias cladis* esse ipsum iuuenem Manlium. Poterit etiam ex coniectura legi *Addo, quod inuictum, dantemque ex hoste trophea* –, (supple *necauit*) *Moenibus erepta patriae de clade duelli*, videlicet quibus ornaretur patria, vel *erecta patriae*.

361. Forte scriptum est *princeps vnquam victoribus ausus*, sed nullus eruitur sensus, nisi corrigas *Quis, rogo, dux princeps tale est victoribus ausus? Audere talia* Virgilii, Ouidii, et aliorum est. Cum datiuo *audere vim* dixit Tacitus l. 12. Annal. cap. 55. *Vim cultoribus, ac oppidanis . . . audebant*. Idem l. 2. cap. 40. *Nec Tiberius poenam eius palam ausus, in secreta palatii parte interfici iussit*. Poterit ergo restitui *Quis, rogo, dux poenas vnquam est victoribus ausus?* Quis vnquam dux militem poena affecit, quod vicisset?

Atque triumphales post horrida proelia currus
Percuteret sublime caput, lamenta triumphis
Iungeret, et laetis misceret tristia rebus?
Oppressit votiua dolor, festiua recedunt,
Publica funereo turbantur gaudia luctu.
Poenituit vicisse ducem, cui gloria mortem
Intulit, et miles bellorum prospera fleuit.
Dum lueret victor poenas virtutis honestae,
Maxima iustitium victoria grande parauit,
Vindicat hostiles gemitus fera dextra parentis,
Sanguinis ingessit pietas inimica dolorem,

SCRIPTVRA COD VAT.

367. votiua dolo f.
369. p. vcisse ducem.
372. m. iustitiae v. dubie grande.
373. h gemitus f. d. parentis.
374. s. ingressit p.

NOTAE.

367. *Votiuus* significat id, quod ad votum spectat, adeoque ea, quae ex voto in testimonium accepti beneficii fiunt, votiua appellantur: quae significatio ab hoc loco aliena non est. Sed posteriori aeuo votiuum sumebatur etiam pro iucundo, grato, et quod ex voto succedit. Prudentius hymn. 2. Per. vers. 330. *Votiua mors est martyri*. Adde Trebellium Pollionem, Apuleium, et horum aequales.

368. Liuius loc. cit. *Tum libero conquestu coortae voces sunt, vt neque lamentis, neque execrationibus parceretur, spoliisque contectum iuuenis corpus, quantum militaribus studiis funus vllum concelebrari potest, extructo extra vallum rogo cremaretur.*

370. Prudentius Psych. vers. 695. dixit *prospera nostra*. Lucanus l. 5. vers. 781. *prospera belli*, et l. 7. vers. 107. *prospera rerum*.

372. Lego *iustitium*, quod erat iuris dicendi intermissio, et aliorum munerum cessatio ob luctum publicum. Vide comment. ad Prudentium hymn. 5. Cath. vers. 80. *Arcis iustitium triste tyrannicae*. Ad totum hunc Dracontii locum illustrandum maxime facit descriptio iustitii in Consolat. Albinouani ad Liuiam: *Maesta domus plangore sonat: cui figere laetus — Parta sua dominus vouerat arma manu. — Vrbs gemit, et vultum miserabilis induit vnum: — Gentibus aduersis forma sit illa, precor. — Incerti clauduntque domos, strepitantque per vrbem; — Hic illic pauidi clamque palamque dolent. — Iura silent, mutaeque tacent sine vindice leges, — Aspicitur toto purpura nulla loco. — Dique latent templis etc.*

373. Hostes gemuerunt ob occisum Metium: sed hos gemitus vindicauit, vltus est parens occisoris, extincto filio.

374. Pietas inimica sui sanguinis dolorem romanis ingessit, quem ingessisset barbara rabies, hostili cuspide missa. Pietas Manlii erga patriam inimica fuit sui sanguinis in filio. Vide notam ad vers. 351.

Barbara quem rabies hostili cuspide missa.
Pullati proceres, vadimonia nulla fuissent,
Crinibus effusis lacerasset pectora palmis
Illustris matrona dolens, plebeia lacertos,
Scinderet vngue secans vultus pia turba modestos.
Vt quondam Iliades fleuerunt Hectora matres,
Nympharum ceu turba suum tunc planxit Achillem,

SCRIPTVRA COD. VAT.

376. prius *fuisset*. supra *fuissent*.
378. scribitur *plebea*.
380. *fleuerunt pectora matres*.

NOTAE.

375. Liuius cuspidis etiam mentionem facit: *Quum infestis cuspidibus concurrissent etc.*

376. Iuuenalis sat. 3. vers. 213. *Pullati proceres; differt vadimonia praetor*. Prudentius hymn. 7. Ieiunant. vers. 151. *Squalent recincta veste pullati patres*. Proceres in luctu publico lugubrem, et atram vestem sumebant. Vadimonium est sponsio sistendi se iudicio ad certam diem; quod in iustitio, et luctu publico differebatur. *Fuissent* mutatio temporis pro *fuerunt*, vt vers. seq. *lacerasset* pro *lacerauit*, vers. 379. *scinderet* pro *scidit*. Facilis esset restitutio *vadimonia nulla fuerunt*, – *Crinibus effusis lacerauit pectora palmis*, – *Conscidit vngue secans vultus pia turba modestos*. Sed temporum modos varie poetae christiani transponunt, vt ostendit Barthius libr. 41. Aduers. cap. 24. exemplo Prudentii, et libr. 22. c. 6. exemplis scriptorum christianorum cadentis aeui: libr. vero 29. cap. 16. probat, hunc fuisse modum, moremque loquendi antiquis bonis scriptoribus vsitatum.

377. Doloris indicia in feminis plangentibus. Petronius Satyr. cap. 111. *Funus passis prosequi crinibus, aut nudatum pectus in conspectu frequentiae plangere*. Confer vers. 752. l. 1.

378. Brachia, et lacertos etiam in fletu percutere frequens erat. Ouidius libr. 9. Met. vers. 635. *A pectore vestem – Deripuit, planxitque suos furibunda lacertos*. Lucanus l. 2. vers. 37. *Scissa genas, planctu liuentes atra lacertos*. Claudianus l. 2. De rapt. Pros. vers. 248. *Planctuque lacertos – Verberat*. Quo loco Barthius plura similia colligit, et ab aliis antea hunc veterum morem non obseruatum existimat.

379. Antea vers. 103. *Non vnguibus ora – Dilacerans*. Ouidius l. 3. Trist. eleg. 3. vers. 51. *Parce tamen lacerare genas, nec scinde capillos*. Alibi *Sauciat vngue genas*. Dracontius videtur ita distinguere, vt illustrium matronarum proprium fuerit lacerare pectora, plebeiarum lacertos, gentis modestioris vultum. Alii passim haec omnia cuilibet hominum classi attribuunt.

380. Homerus in fine Iliados. Albinouanus in Consol. ad Liuiam aliis quidem exemplis, sed simili forma, *Sic fleuit Clymene, sic et Clymeneides altae etc.*

381. *Nympharum*, puto, virginum filiarum regis Lycomedis, quum inter eas habitu femineo Achilles delitescens, detectus ab Ulysse est, et ad bellum troianum ductus. Statius in Achilleide vnius Deidamiae planctus commemorat. Fortasse intelligendus est planctus Tethidis matris Achillis, aliarumque Nereidum, quibus vere congruit nympharum nomen.

Vt Brutum planxit maesta cum plebe senatus,
Non aetas, non sexus erat, qui funus acerbum
Non gemeret reputando suum: Torquata propago
Sic est plancta diu scelere prostrata parentis.
Scaeuola flammipotens dextram contemnere dignus
Constituit punire manum, licet ipse fefellit,
Non manus, audaces animos: plus praestitit error,

SCRIPTVRA COD. VAT.

386. *f. dextrae c.* 387. *licet in se f.*

NOTAE.

381. Intelligo Brutum, de quo dictum est vers. 314. seqq. Nescio vero, an sermo sit de funere filiorum, quos securi feriri iussit. Sic enim Liuius libr. 2. cap. 5. *Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes, sed ab ceteris, velut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se auerterant oculos, miserebatque non poenae magis homines, quam sceleris, quo poenam meriti essent: illos eo potissimum anno, patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Iunia, patres, plebem, quidquid deorum, hominumque romanorum esset, induxisse in animum, vt Superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent.*

385. Liuius libr. 8. cap. 12. *Ita bello gesto, praemiis, poenisque pro cuiusque merito persolutis, T. Manlius Romam rediit: cui venienti seniores tantum obuiam exisse constat: iuuentutem et tunc, et omni vita deinde auersatam eum, execratamque.* Clarius Orosius l. 3. cap. 9. *Manlius quamuis victor, occursum tamen nobilium iuuenum romanorum, qui legitime exhiberi solet, triumphans parricida non meruit.* Addit Val. Maximus libr. 9. c. 3. *Miserti sunt aequalis nimis aspere puniti.*

386. Arnobius libr. 3. prope medium: *Flammipotens Vulcanus fabricetur bis enses.* Dracontio *flammipotens* est *flammam potens sustinere*. Poetae libere similia nomina, vt *ignipotens*, *bellipotens etc.* vsurpant. Notatum tamen est, Ouidium vix vnquam tali genere nominum compositorum vsum fuisse. *Dignus* cum infinitiuo saepe iungitur: hoc loco *dignus contemnere* idem est ac dignus, qui contemneretur, quoniam audax, et temerarius fuit: vel eo sensu, quem Val. Maximus exprimit libr. 3. cap. 3. *Peremit enim, credo, dexteram tuam, quod eius ministerio in caede regis vti nequisset, iniectam foculo exuri passus est.*

387. Suspicabitur aliquis *licet esse fefellit*: sed praestat legere *licet ipse fefellit*. — *Non manus*. Mutius punivit manum, quod in caede regis errasset. Martialis l. 1. epigr. 22. *Dum peteret regem decepta satellite dextra, — Iniecit sacris se peritura focis . . . . Maior deceptae fama est, et gloria dextrae, — Si non errasset, fecerat illa minus.* Reponit Dracontius; non dextra errauit, quae reuera percussit, quem petiuit, sed ipse Mutius, qui per errorem existimauit, scribam regis esse ipsum regem, vel certe dubitans ictum peregit. Liuius l. 2. cap. 12. *Ibi quum stipendium forte militibus daretur, et scriba cum rege sedens pari fere ornatu multa ageret, eum milites vulgo adirent, timens* (Mutius) *sciscitari, vter Porsena esset, ne ignorando regem, semetipse aperiret, quis esset, quo temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat.*

Vt sine morte ducis vir tantum laudis haberet.
Non romana nurus doluit per bella maritum,
Non genitor natum planxit, non nata parentem,
Non orbata parens defleuit funera nati,
Non germanorum mortes fleuere sorores.
Nec bellum pax vlla ligat, pretiumue redemit:
Vna manus bellum tantum compressit inermis.
Quid? romanus eques vasto telluris hiatu
Praecipiti iactu demersus sponte per vmbras
Curtius ingemuit, quum viuum terra cadauer
Sorbuit, armato deterrens funere manes?
Fortis, et incolumis populo mirante sepultus,
Vir galeatus adhuc ferrato corpore visus

SCRIPTVRA COD. VAT.

389. *et sine.*
397. *i. dimersus s.*
398. *quum vinum terra.*

NOTAE.

389. Val. Maximus loc. cit. *Vrbi se cum aeternae gloriae cognomine SCAEVOLAM reddidit*: sic dictum a manu sinistra, qua vna postea vtebatur.

390. Porsena Mutii audacia, et patientia, nec minus suo periculo permotus, vltro pacis conditiones tulit romanis. *Nurus* pro quauis femina praesertim coniugata satis vsitatum. *Per bella*, propter bella, bello occisum, aut in periculo constitutum. *Per* pro *propter* Plautus, Plinius, et alii vsurpant.

396. Distingui etiam poterit *Quid romanus eques? Vasto etc.* sine alia interrogatione.

397. Libr. 2. vers. 497. *Praecipiti iactu quas etc.* Tertullianus vsus est verbo *dimersus*, sed frequentius est *demersus*: et in simili re Horatius l. 3. od. 16. vers. 11. *Concidit auguris - Argiui domus ob lucrum - Demersa excidio*. Vates argiuus est Amphiaraus, qui terrae hiatu absortus est, vt mox dicam.

398. Forte *Curtius insiluit*, scilicet si haec dicantur sine interrogatione. Sed *ingemuit* sumptum videtur ex Statio l. 7. in fine de Amphiarao: *Respexitque cadens caelum, campumque coire - Ingemuit*. Dracontius negat, ingemuisse Curtium, quum interrogat *Quid? . . . Ingemuit? Viuum cadauer* oppositio, de qua l. 1. vers. 648.

399. Ex coniectura legi poterit *deterret*, vt noua periodus incipiat in *Armato*. Si retineatur *deterrens*, id refertur ad *cadauer*. Imitatio est Statii initio l. 8. de Amphiarao demerso: *Armato turbauit funere manes*.

401. Liuius libr. 7. cap. 6. rem hanc, siue fabulam (ipse enim dubitat) narrat. Quum oraculi responsum fuisset, voraginem in medio foro apertam solum ea re, qua plurimum populus valeret, expleri posse, Curtius interpretatus, id arma, virtutemque esse, equo quam poterat maxime exornato insidens, armatus se in specum immisit.

Inter tartareas sic descendisse tenebras.
Pallida gens erebi, poenarum portio tristis,
Tertia sors, quae lucis inops damnata laborat,
Credidit, Alcidem praedam repetisse secundam,
Aut alium vatem casus reuocasse sinistros,
Amphiarae, tuos, quem perfida vendidit vxor.
Quid romana fides? Legatio punica *misso*
Consule testatur. Reditu promissa fideli

SCRIPTVRA COD. VAT.

404. *sors qua lucis inops.*
408. *Quid romana fides legatio punica missus.*
409. hic versus incipit cum *T.* et nihil aliud habet.

NOTAE.

403. *Poenarum portio*, quasi hereditas, vt vers. seq. *sors*. Epitheton *tristis* proprium est inferorum: ex quo *Acheron* quasi sine gaudio. Itaque in S. Augustino De Genes. ad lit. l. 12. c. 34. num. 66. legendum est, originem nominis graeci inferorum sonare, *quod nihil suaue habeant*, non vero *quod nihil in se habeant*. Iulianus Toletanus libr. 2. Prognost. c. 5. verba Augustini profert, et in codice ms., quem ego contuli, habet *nihil suaue*; quod etiam editio Lipsiensis expressit. Et sensus ipse id postulat: praecedunt enim haec verba: *Inferiora sunt omnia tristiora. Vnde et in graeca lingua origo nominis, quo appellantur inferi, pro eo quod nihil suaue habeant, resonare perhibetur*. Idem fere sonat ᾅδης.

404. Vide notam ad l. 1. vers. 67. *Tertia sors erebi*, et 469. *Praesentis pietatis inops*. Lucretius l. 3. vers. 1025. *Lucis egenus – Tartarus*.

405. De Herculis descensu ad inferos dictum ad libr. 1. vers. 71. Eum describit Seneca in Hercul. Fur. Confer etiam notam ad l. 2. vers. 539. Antonius de Escobar, et Mendoza in Praeloquio de stilo sacrae scripturae obseruat, per imitationem scripturam citare fabulas gentilium, vt Titanum, Centaurorum, Cocyti, noctis Orci filiae, Arturi, et Orionis, non quod fabulas approbet sacer textus, *sed vt modo loquendi vulgi sese accommodet*. Relege notam ad libr. 2. vers. 539.

407. Quum in fatis esset, vt, si vates Amphiaraus ad bellum thebanum iret, non inde reuerteretur, ab eius vxore dono monilis aurei corrupta proditus est, et ad bellum perductus, in quo dum fortiter pugnaret, terrae hiatu cum quadrigis absumptus est. Vide Hyginum fab. 73., et Statium in fin. l. 7., et init. l. 8. Theb.

409. Synesio aliquo mihi nunc opus esset ad hunc locum restituendum. Nam Synesius in Dione, siue de vitae suae instituto vtilitatem, quae ex libris depravatis supplendis percipi potest, exponit, et de se ita libere profitetur: *Ego vero apud alium quemlibet neminem, sed apud te tamen ex rei veritate gloriabor. Saepenumero libri calamitatem expectandam non esse censeo, vt mihi boni aliquid contingat: sed sublatis oculis me ad ipsum opus exerceo, ne momento quidem intermittens, sed pro re nata suggerens, et perinde ac si legerem, quidquid consequens esse videtur, a me excogitatum annectens. Deinde ea, quae dicuntur, cum iis, quae scri-*

Regulus impleuit, horrendae mortis amator,
Otia contemnens, magnum cum plebe senatum
Compulit infelix ad inexorabile pactum,
Captis lege data, poenarum vt vincula ferrent.
Immemor vxoris natos contempsit, et Vrbem,
Libertatis ópem nec ferrea vincla tenebant.
Captiuum tum forte ducem iam liber agebat
Inter patricios, praetores, atque tribunos

SCRIPTVRA COD. VAT.

411. odia constituens m.
413. Captis lege data poenarum in viscera ferrum.
414. et vrbes.

NOTAE.

pta sunt, confero, ac memini, me saepius eundem non modo sensum, verum etiam sermonem assecutum: alias sententiam ipsam solerter ita coniectatus sum, vt siquid verborum dissideret, id tamen mirifice ad operis coagmentationem esset excogitatum. Quod si sensus diuersus esset, nihilominus libri illius auctori congruebat: et is erat, quem, si in animum incidisset, nequaquam contemneret . . . . Ita mihi deus animum indidit, tractabile quoddam expressorum in verbis, ac moribus conceptaculum. Quod si in deprauatis libris animi attentionem exercere contendissem, ad eam perfectionem tentantis habitum natura deduxisset. Ego quidem similiter tentaui, et locum, vt potui, suppleui ex coniectura. Possis etiam interpungere *legatio punica, misso – Consule, testatur? Reditu etc.* Celeberrimum est hoc M. Attilii Reguli factum. Florus l. 2. cap. 2. *Viuus in manus hostium venit fortissimus imperator. Sed ille quidem par tantae calamitati fuit. Nam nec punico carcere fractus est, nec legatione suscepta. Quippe diuersa, quam hostes mandauerant, censuit, ne pax fieret, nec commutatio captiuorum reciperetur. Sed nec illo voluntario ad hostes suos reditu, nec vltimo siue carceris, seu crucis supplicio deformata maiestas.* Carthaginiensibus iurauerat, si captiui eorum redditi non forent, ad eos se rediturum. Val. Maximus l. 1. cap. 1. n. 14.

411. Censuerat Regulus, ne pax fieret, neu captiui commutarentur. Contempsit ergo otia sua, et patriae. *Otia* pacem indicant, et bello opponuntur. Eleg. vers. 258. *Otia tempus habent, militiaeque labor*. Virgilius libr. 6. v. 813. *Otia qui rumpet patriae etc.*

413. Sic restituo ex verbis Flori.

414. Supra vers. 340. *Immemor hine generis*. *CONTEMNERE* pro abiicere, deserere, vt vers. 98. de Abrahamo, qui natum *spe cito contempsit*.

415. Suspicabitur aliquis legendum *Libertatis opus*, vt alibi *virtutis opus*, *pietatis opus*, et hoc libr. vers. 348. *libertatis opus*. Sed bene hoc loco est *opem* pro auxilio, viribus, potentia, et facultate iuuandi. In eleg. vers. 167. *Ipse inimicorum Salomon non colla poposcit, – Dum peteret Dominum, sed sapientis opem*.

416. Suspicor *Captiuum tum sorte ducem*. Regulus iam liber, si captiuos reddendos censuisset, aut si regredi noluisset, agebat ducem captiuum, se pro duce captiuo gerebat. Vel sensus hic est, dux, qui captiuus erat, iam libertate gaudebat Romae, sed occidi voluit, ne carthaginienses captiui redderentur.

Plebis adorandae, domuit quae viribus orbem.
Institit occidi, ne esset post bella superstes
Hostis Elissaeus, quem par fortuna tenebat
Cum duce troiugenum: qui pacta luce reuersus,
In sua membra furens, tormentis intulit artus,
Peruigil extingui gauisus lumine nudo,
Vt plus terreret tyrios de morte minaci,
Quam gladiis, quum bella daret, pugnamque cieret:
Mox senis emeritum formidauere cadauer.
  Intemerata fides ad quae fera bella Saguntum
Compulit, atque famem, vel saeua incendia mortis?
Annibal inclusis, nullo surgente reatu,
Praeter quod fuerant humanae gentis amici,

SCRIPTVRA COD. VAT.

418. obscure *que*. scribitur *adorande*.
420. scribitur *Elisseus*.
421. *i. qui tempora luce*. dubie *qui*.
429. *A. inclusis n.*

NOTAE.

419. *Institit* pro *perstitit* cum infinitiuo exemplo optimorum scriptorum Ciceronis, Nepotis, Liuii.

420. Elissaeus, vel potius Elissaeus pro carthaginiensi saepe a Silio ponitur. Infra vers. 500. *Vrbis Elissaeae*.

421. *Par cum duce* pro *par ac ducem*. *Par* cum ablatiuo, et praepositione cum bene latinum est. *Troiugenae* romani a troianis ortum ducentes. Iuuenalis sat. 1. vers. 100. *Ipsos troiugenas* vocat nobiles romanos. Liuius lib. 25. cap. 12. ex veteri carmine: *Amnem troiugena Cannam romane fuge*.

422. *Tormentis intulit artus*, dedit se in tormenta.

423. A. Gellius l. 6. cap. 4. ex Tuberonis historiis sic narrat mortem Reguli: *In atras, et profundas tenebras eum claudebant; ac diu post, ubi erat visus sol ardentissimus, repente educebant, et aduersus ictus solis oppositum continebant, atque intendere in caelum oculos cogebant, palpebras quoque eius, ne conniuere posset, sursum ac deorsum diductas insuebant*.

424. *De* superfluum est, vt apud alios. Vide notam ad vers. 409. Addit Florus loc. cit. *Immo his omnibus admirabilior, quid aliud quam victus de victoribus, quia Carthago non cesserat, de fortuna triumphauit?*

425. *Dare bella* pro *inferre, facere*, vt *dare stragem, perniciem, dolorem*.

426. Pulchre *emeritum cadauer*, quod plene suo munere functum fuerat.

428. Vers. 65. *Saeua incendia mortis*.

429. Rursus vers. 508. *Vt rea procubuit, nullo surgente reatu!*

430. Facile ad communiorem latine loquendi vsum haec reuocari possent *Praeter quam quod erant*. Sed in scriptoribus huius aeui nonnullae phrases sunt retinendae etiam sine exemplo antiquiorum, quae notam bonae latinitatis prae se ferunt, et veriores inde magis pro-

Crimen amicitiam reputans, pro laude periclum
Intulit, et poenas exegit ab vrbe fideli,
Perfida quas lueret sub iusto vindice turba.
Intoleranda semel tolerauit mensibus octo,
Quae nec sponte fidem violat, nec clade coacta:
Victa caterua tamen, gladios vt vinceret hostis,
Incendit patriae populum cum moenibus vrbis,
Et sibi dat cum morte faces, secura sepulcri
Poscit ab igne neces, hostis sua mira triumpho

SCRIPTURA COD. VAT.

431. *crimen amicitiae r.*
432. *impulit et.*
433. *iusto iudice turba.*
435. *Qui nec sponte ridens violat n. c. c.*
436. *victa caterue a me gladios.*
437. *Incedit patriae populis cum m. v.*
438. *fuges* pro *faces.*

NOTAE.

bantur, quia linguae vulgares, a latina profectae, similem loquendi modum retinent. *Praeter quod* perinde est, ac *praeter id, quod*. Non dissimili sensu Plautus Pers. 3. 1. 87. *Virgo, atque mulier nulla erit quin sit mala, — Quae praeter sapiet, quam placet parentibus*; et Terentius Heaut. 1. 1. 7. *Quod mihi videre praeter aetatem tuam — Facere, et praeter quam res te adhortatur tua*. In Dracontio scribi pariter posset *Praeter quam fuerant*. Sed Vossius de construct. serm. cap. 26. ostendit, recte dici *praeter quod* pro *praeter illud quod* exemplo Caesaris de bello Gall. l. 1. *Frumentum omne, praeter quod secum portaturi erant, comburunt*, et Ciceronis ep. 3. l. 5. ad Attic. *Nullas enim* (literas) *adhuc acceperam, praeter quae binae semel in Trebulano redditae sunt*.

432. Versu 352. *Nato pro laude periclum — Intulit*. Hic ergo *Intulit*.

433. Malo *sub iusto vindice*. *Iudex*, et *vindex* in mss. saepe confunduntur.

434. *Semel* pro *omnino*; quae penitus intoleranda erant, gens fidelis mensibus octo tolerauit. Cicero ad Attic. libr. 14. epist. 13. *Etenim ille* (Antonius,) *quoniam semel induxit animum, sibi licere, quod vellet, fecisset nihilominus me inuito*. Poterit etiam accipi pro *vna vice*, vt significetur, neque exiguo tempore fuisse tolerabilia, quae octo mensibus Saguntus tolerauit.

436. Expende, num melius *Victa caterua tamen, clades vt vinceret hostis*: nam haec duo verba in ms. alibi etiam sunt inter se commutata.

437. Paulo post vers. 443. iterum *Cum moenibus vrbis*.

438. Putabam *cum morte fugam*: sed magis e re videtur *faces*, quae scilicet rogo deseruiant. *Secura sepulcri*, nil curans sepulcrum. Ouidius libr. 1. Trist. eleg. 1. vers. 49. *Denique securus famae, liber, ire memento, — Nec tibi sit lecto displicuisse pudor*. Statius vero alia significatione libr. 12. vers. 780. *Vade, atra dature — Supplicia, extremique tamen secure sepulcri*; hoc est, deposita cura sepulcri, quod certo habebis. Consule notam ad vers. 105. huius libri.

439. *Sua mira*, vt Plautus dixit *nimia mira, tanta mira*.

Subducens, et colla iugo: rogus omnibus vnus,
Moenia sunt patria, et tumulus, cinis omnibus idem,
Signorum vis magna, ducum monumenta soluta
In cineres iacuere suos cum moenibus vrbis.
Nec iuga romani fuerant metuenda senatus:
Parcere victor amat, sed debellare superbos
Vrget, et hortatur veniam implorare, suetus
Pacis, et armorum similes portare triumphos;
Inuenisse magis, cui dent post bella salutem,
Quam bellis punire volunt. Sic vrbs tamen illa
Libera cuncta sua flammis ciuilibus vssit,
Non iram metuens clari post bella senatus,
Sed veniam: qui liber erat, seruire recusat,
Et pauor est Afro dominanti subdere colla.
Mentibus ingenuis *nec tunc promissa patebant*,

S C R I P T V R A C O D. V A T.

441. *Haec moenia sunt patria, et tumulus ciuis omnibus ignis.*
442. *Signum* .... reliqua desiderantur.
446. *h. venia indonare sueuit.*
448. *inuenire magis.*
449. *Quam vellis p. v. sic tamen illa.*
450. *libera conspirans flammis.*
452. *qui ambigue.*
453. *Nec pauor est dominanti* .... alia desunt.
454. *Mentibus ingenuis ne.* ... hic etiam versus sic mutilus est.

N O T A E.

440. Cyprianus in carm. Sodomae: *Tota rogus regio est.*

443. Libr. 1. vers. 697. *Et saxa fuerunt – In cineres.* Horatius libr. 4. od. 13. vers. vlt. *Dilapsam in cineres facem.* Alcuinus carm. 178. ver. ed. dixit *In cineres soluens moenia.*

444. Si saguntini Annibali se subiecissent, non propterea metuere debuissent iuga, seu crudelitatem romanorum, quum iterum Saguntum recepissent, vt v. 451. enucleatius exponitur.

445. Ex Virgilio l. 6. vers. 853. *Parcere subiectis, et debellare superbos.*

446. *Vrget debellare* Horatius libr. 2. od. 18. vers. 20. *Marisque Baiis obstrepentis vrges – Summouere litora.* SVETVS trisyllabum, vt vers. 663. *suета.* Fortasse legendum *et hortatus veniam implorare sueuit a suo.*

448. Mutatio numeri non infrequens est scriptoribus: sed praecipue locum habet, quum ex numero singulari nominis, multitudinem comprehendentis, ad numerum pluralem fit progressus. *Cui dent* senatus, senatores, romani.

452. *Sed veniam metuens*, quia committere nolebat, vt venia digna censeretur. Neque immerito legas *quia libera erat, seruire recusat.*

453. Sic supplebam ex coniectura.

Quae nos aeternae speramus munera vitae.
Sed ne forte viris tantum data verba putentur,
Et quasi sexus iners fragili sub corpore mollis
Laudis opus metuens, ne sit sibi fama superstes
Tormentis, sequitur quae vita aeterna, recuset
Plurima dona dei, laudis mala femina summae
Materiem retinere potest; audacius illis
Deprensis nihil est, animos de crimine sumunt,

SCRIPTVRA COD. VAT.

456. *v. putantur.*
458. *Laudis bonos m. n. sit tibi fama s.*
459. *Tormentis quaesitam vita aeterna recuset.* dubium, an *quaesitas*, an *quaesitam.*
460. *femina sume*, supra *summe.*
462. scribitur *deprehensis.*

NOTAE.

455. Vide l. 2. vers. 569. Tertullianus libr. de iud. Dom. vers. fin. *Sic quoque caelestis capietis munera vitae.*

456. *Dare verba* interdum significat decipere, quasi inaniter promittere: sed aliquando tamen idem est, ac verba facere. Arator l. 2. vers. 40. *Antiochi dictam de nomine visitat vrbem – Paulus, et extemplo properat dare verba cateruis.* Val. Flaccus l. 7. vers. 251. *Talia verba dabat.* Dracontius iterum in eleg. vers. 48. *Ne mutilante sono verba ligata daret.* Sic Virgilius *dicta dare*, Ouidius *sortem dare.* Vide Barthium l. 9. Aduers. cap. 9., et Withouium Specim. Gunth. pag. 96.

457. Eleg. vers. 218. *Femina sexus iners.*

458. Ita locum insigniter deprauatum corrigo, vt sensus hic sit: ne feminae metuentes, ne superstes sit earum fama tormentis, quibus succedit vita aeterna, recusent plurima dona dei, aut nullum bonum opus aggrediantur, sciendum est, feminas multis dei muneribus praeditas esse, quibus ad summam laudem eniti possint. Vt enim audacius illis deprensis nihil est, ita, si velint, pios animi motus ad quaeuis ardua virtutum opera tentanda possunt concipere.

460. In mala femina cernere licet dona dei, siue ingenitas quasdam virtutes naturales, quae materiem summae laudis praebere possunt. Praeterea affectionibus animi, seu passionibus naturalibus, quae ad malum inclinant, tam feminae, quam viri bene, et ad bonum vti possunt. Augustinus libr. 14. De ciuit. dei cap. 9. *Apud nos iuxta scripturas sacras, sanctamque doctrinam ciues sanctae ciuitatis dei in huius vitae peregrinatione secundum deum viuentes, metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque. Et quia rectus est amor eorum, istas omnes affectiones rectas habent.* Vide Nic. Lancicium de indic., et gradib. profect. in virt. cap. 4. num. 9.

461. Ex Iuuenali sat. 6. vers. 284. *Nihil est audacius illis – Deprensis: iram, atque animos a crimine sumunt:* et vers. 97. de eisdem feminis: *Fortem animum praestant rebus, quas turpiter audent:* et vers. 457. *Nil non permittit mulier sibi, turpe putat nil, – Quum virides gemmas collo circumdedit, et quum – Auribus extentis magnos commisit elenchos. – Intolerabilius nihil est, quam femina diues.* P. Syrus in Mim. vers. 436. *Malo in consilio feminae vincunt viros.*

Datque nimis grandem mulieribus ira furorem.
Vnde igitur furiale nefas assumere possunt,
Inde pios animi rapiant sub pectore motus,
Et faciant, quod honesta decet, quod fama pudoris
Exigit, et vitae prodest sub laude futurae.
Iudith Holofernem castissima finxit amare,
Castra ducis metuenda viris ingressa virago.
Inter belligeros fremitus, et tela cruenta,
Inter et ensiferas saeuo sub marte cateruas
Ingreditur vestita fide, vestita pudore,
Et quod tanta manus non est aggressa virorum,
Nocte sub obscura perfecit femina sola,
Et duce truncato viduauit castra tyranni.

SCRIPTVRA COD. VAT.

463. *grandem vulneribus ira.*
464. *i. furie n.*
466. *et faciunt q.*
468. *Iudit Olofernem.*
471. *ensiferae s. s. m. cateruae.*

NOTAE.

463. Idem Iuuenalis sat. 10. v. 328. *Mulier saeuissima tunc est, – Quam stimulos odio pudor admouet.* Mar. Victor in epist. ad Salmonem Abbatem: *Ista quidem, Salmon, sunt nostri crimina sexus. – Sed leuis est vestra vitiorum morbus in vrbe, – Si non feminei magis exarsere furores. – Ante diem, Salmon, tenebris nox humida condet. – Quam possim mores huius percurrere turbae.* Lego *mulieribus*, tertia producta, vt l. 2. vers. 133., aliisque in locis.

464. Lego *furiale nefas*, vt vers. 261. *Est furiale nefas.*

465. Fortasse *animi capiunt*. Sed *rapiunt* maius aliquid innuit, quasi per vim, cito, festinanter sumunt, arripiunt. Cicero l. 3. De orat. c. 40. in verbis Ennii *Viue, Vlysses, dum licet: Oculis postremum lumen radiatum rape*, id expendit: *Non dixit, cape, non, pete: haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum.*

466. Lego *faciant*, vt vers. praeced. *rapiant*. Feminas enim Dracontius ad virtutem hortatur. Coniiciebam *quod bonos doceat, quod*. At defendi potest *quod honesta decet*, scilicet quod decet honestatem. *Honestum* sumitur pro honestate. Cicero l. 1. Offic. cap. 5. *Facies honesti si oculis cerneretur, mirabiles amores excitaret sapientiae.* Lucanus l. 2. vers. 389. *Iustitiae cultor, rigidi seruator honesti.*

467. *Vita sub laude futura* est vita beata.

471. Statius l. 4. vers. 321. *Et ensiferas inter potes ire cateruas?*

472. Vide Alcimum de virginit. v. 407. *Hinc pudor, inde fides, internis fortior armis etc.*, et Paulinum poem. 23. Natal. 8. *Induit alma fides etc.*

474. Cap. 14. Iudith vers. 16. *Vna mulier hebraea fecit confusionem in domo regis Nabuchodonosor*

475. Virgilius l. 8. vers. 571. *Tam*

Quae

Quae caput apprensum proceris portauit ad vrbem:
Ciuibus vna dedit cum libertate triumphum.
Femineo mucrone perit dux fortis, et audax,
Quem non bella domant, domuit promissa voluptas,
Haec sperata licet, non est perfecta libido:
Et certae noctis poenas persoluit adulter,
Impollutus adhuc nullo sub crimine facti.
Semiramis dulces, Nino viduata marito,

SCRIPTVRA COD. VAT.

476. videtur scriptum *caput ad patrem*, sed *patrem* non clare. *proceres* pro *proceris*.

483. *Femina prima ducum vno viduata marito*.

NOTAE.

multis viduasset ciuibus vrbem. *DVCE TRVNCATO* ex libro Iudith cap. 13. vers. 10. *Et euoluit corpus eius truncum*: et cap. 14. vers. 4. *Et inuenerint eum truncum etc.* Paulinus carm. 23. Natal. 8. *Barbara truncato victrix duce castra fugauit*. Apollinaris Sidonius in Eucharist. ad Faustum vers. 11. *Quique manum Iudith ferientem colla Holofernis – Iuuisti, exciso iacuit quum gutture truncus*.

476. Sic melius, quam *apprendens*, vel *adprendens*. In singulari *proceris*, vt Iuuenalis sat. 8. vers. 26. *Agnosco procerem: salue, Getulice, seu tu – Silanus*. In Capitolino cap. 2. Maximin. Casaubonus, et plerique legunt *procer*, dissentiente tamen Salmasio. Negarunt grammatici antiqui, in singulari vsurpari *procer*, sed potior mihi est auctoritas Iuuenalis, immo et solius Dracontii.

479. *Promissa voluptas*, quam sibi ipse promiserat, ambiguo responso Iudithae deceptus. Cap. 12. vers. 13. *Quae ego sum, vt contradicam domino meo?* Iudith inuitabatur aperte ad coenam, occulte ad flagitium: apertum verborum sensum secuta, se Holofernis obsequio paratam ostendit: Holofernes tectum alium verborum sensum spectabat.

481. *Certae noctis*, sibi constitutae, quam certo sibi promiserat. *Nox* saepe pro ipso vetito concubitu ponitur. In Anthologia latina tom. 4. Edit. Pisaur. pag. 502. *Dum noctis pretium tuae requiro*, quod epigramma inter alia Martiali ascripta legitur. Prudentius l. 1. contra Symmach. vers. 143. *Hoc pretium noctis persoluit honore – Liber*. Sic passim loquuntur Cicero, Horatius, Ouidius, Statius, Plautus, Terentius, alii. In plurali num. Iuuenalis sat. 1. vers. 37. *Qui testamenta merentur – Noctibus*.

482. *Impollutus* verbum Taciti, et posterioris aeui.

483. In scriptura codicis corrupta omnino legendum puto *Semiramis*, et *Nino*, quorum certe fit mentio. Nec refert, quod alii in *Semiramis* primam corripiant, et secundum producant, et primam in *Nino* breuem faciant: nam Dracontius, aliique eius aequales in nominibus propriis liberiores erant. Prudentius in *Niniuitae* a *Nino* primam similiter produxit vers. 131. hymni 7. Cath. *In Niniuitas se coactus percito*. Simili modo Theodulfus Aurelianensis in versibus praefixis fronti Bibliorum: *Niniuis et vitam nomine mundus habet*. Alii in *Niniue* primam corripiunt, secundam producunt.

Inuasit thalamos, et regnum prolis amatae.
Exhibet infelix incesto pectore matrem,
Et sibi socrus erat fili turpissima coniux:
Bella diu gessit iuuenem mentita sub armis.
Quis neget iratae Tomyris crudelia bella
Cum duce persarum Cyro sub laude peracta?
Vltrix facta sui post tristia funera nati,
Dum regale caput dimissum sanguine multo
Clausit in vtre cruor, quem mens furiata dolore
Fuderat, innumera iuuenum ceruice recisa.
Casta quod Euadne fecit Capaneia coniux,
Dum post sulfureos iaculati fulminis ictus
Ignibus appositis arderent ossa mariti,
Conscendit mox viua rogos, viduamne vocamus,
Quae simul infernas cum coniuge venit ad vmbras?

S C R I P T V R A C O D. V A T.

488. *neget exqrite Tamiris*.
493. *ceruice recissa*.
498. *infernam c. c. venit ad vrbem*. pro *vrbem* prius aliud fuerat.

N O T A E.

484. *Inuasit thalamos etc.* vide notam ad vers. 319. Iustinus l. 1. cap. 1. de Semiramide. *Simulat se pro vxore Nini filium, pro femina puerum. . . . Magnas deinde res gessit, quarum amplitudine, vbi inuidiam superatam putat, quae sit, fatetur . . . . Ad postremum quum concubitum filii petisset, ab eodem interfecta est.*

486. Mater est socrus coniugis filii. Semiramis igitur, quae filii coniugium affectabat, sibi erat socrus.

488. Forte *Quis neget orbatae Tomyris*. Alii scribunt *Thamiris*. De ea Val. Maximus libr. 10. cap. 9. *Caput Cyri abscissum in vtrem humano sanguine repletum dimitti iussit, exprobrans illi insatiabilem cruoris sitim, simulque poenas occisi ab eo filii sui exigens*. Herodotus l. 1. cap. 214. eandem historiam refert, quamuis multa alia de exitu Cyri narrari fateatur.

489. Alii primam in *Cyrus* producunt.

491. Putabam *demersum*: sed Val. Maximus verbo *dimitti* in eadem re vsus est.

492. *Clausit in vtre cruor*, quod tantus fuerit cruor, vt caput cooperuerit, et quasi clauserit.

494. Hyginus fabul. 256. inter castissimas numerat Euadnen coniugem Capanei. In *Capanea* lego *Capaneia coniux*. Statius l. 12. vers. 545. *Ausa ante alias Capaneia coniux*.

495. Capaneus ad Thebas periisse dicitur fulmine percussus. Vide Statium in fin. l. 10. *Iaculatus* passiue in Lucano reperitur.

497. Hyginus fabul. 243., Statius in fine Thebaidos. *Conscendit*, vt vers. 502.

Diues Dido fugax, extincti coniugis vltrix,
Vrbis Elisacae perfectis moenibus ample,
Ipsa pyram manibus propriis construxit, et aram,
Quam pedibus furiata suis conscendit, et arsit.
Impulit ad flammas accurrere funere viuo
Aut amor Aeneae, aut venientis terror Hiarbae.
Quid formosa nurus, populo spectante, pudica
Post maculam thalami Lucretia casta peregit,
Quam tulit infelix, alieni poena pudoris?

SCRIPTVRA COD. VAT.

499. prius *vrbem*, correctum *vltrix*.
501. *contruxit vt aram*.
503. *a funera viua*.
504. *Aeneae veniens aut terror*.

NOTAE.

499. Dido, Elissa etiam, seu Elisa vocata, quum Pygmalion eius frater Sichaeum coniugem obtruncasset thesauris huius inhians, Tyro clam aufugit, effossis, et asportatis secum thesauris. Omnia ergo huius versus verba notandam habent significationem: *diues*, *fugax*, *vltrix coniugis extincti*.

501. Scriptura codicis *pyram construxit*, *vt aram*, aliquo pacto defendi potest, sed non videtur vera. *Contruxit* pro *construxit* error clarus est.

502. Supra vers. 497. *Conscendit mox viua rogos*. Virgilius l. 4. vers. 646. de Didone: *Conscendit furibunda rogos*.

503. *Funere viuo*, vt vers. 398. *viuum cadauer*, l. 1. vers. 648. *funera viua*, et vers. seq. *vitali in morte*. Simile oxymorum est in Victorino de I. C. *Vim patiens hominum vitali morte sepultus*. Dido gladio se ipsam occidit, sed in pyra, qua eius corpus comburendum erat.

504. Macrobius Saturn. l. 5. cap. 17. commemorat, ita eleganter a Virgilio amores Didonis fuisse digestos, *vt fabula lasciuientis Didonis, quam falsam nouit vniuersitas, per tot tamen secula speciem veritatis obtineat, et pro vero per ora omnium volitet*. Iustinus l. 18. Hiarbam regem Mauritaniae sub belli denunciatione nuptias Didus petiisse refert. Regina vero, *pyra in vltima parte vrbis extructa, velut placatura viri manes, inferiasque ante nuptias missura, multas hostias caedit, et sumpto gladio pyram conscendit, atque ita ad populum respiciens, ituram se ad virum, sicut praeceperant, dixit, vitamque gladio finiuit*. Non desunt tamen, qui Virgilii narrationem testimoniis veterum velint confirmare: quam opinionem refellit Ruaeus initio comment. l. 4. Aeneid.

505. Liuius l. 1. cap. 57. de Lucretia: *Tum forma, tum spectata castitas incitat*. Lucretia nuncium ad patrem, et ad virum miserat, vt cum singulis fidelibus amicis ad se venirent, quibus praesentibus Tarquinii facinus narrauit, et cultro se confodit.

507. *Tulit*, abstulit. Virgilius eclog. 9. vers. 51. *Omnia fert aetas, animum quoque*. Vel *tulit*, supra se tulit, vt pro ea mortem subiret, phrasi ecclesiastica, vt dictum ad vers. 602. l. 2. *Et licet ipse ferat maculas, et crimina nostra*. *ALIENI POENA PVDORIS* est casus appositionis, vt vers. 270. *Accipit infelix, alieni causa triumphi*. Fuit ergo Lucretia sibi poena alieni dedecoris.

Vt rea procubuit, nullo surgente reatu!
Concidit ense suo, mansitque superstes adulter,
Qui solus feriendus erat mercede pudoris.
Milia femineis numerantur vbique cateruis
Exempla scelerum modicae vel laudis amore:
Aut certe fecere pie pro numine vano

N O T A E.

Pudor metonymice ponitur pro dedecore, praesertim ex illicito concubitu permanante. Ouidius Heroid. ep. xi. v. 79. *Irruit, et nostrum vulgat clamore pudorem.* Iustinus l. 3. cap. 4. *Ex his nati ob notam materni pudoris Parthenii sunt vocati.*

508. Vide supra vers. 429.

510. *Mercede pudoris*, vt vers. 507. *poena pudoris*. Pro poena, aut supplicio *merces*. Liuius l. 39. cap. 55. *Debuisse grauem temeritatis mercedem statui.*

511. *Femineis cateruis*, in femineis cateruis. Fortasse *femineae cateruae* legendum. Feminarum indolem, et ingenium simili elogio persecutus est Fridericus Furius Caeriolanus in opere, quod inscribitur *Bononia*, libr. 2. pag. 281. seq. *Quid enim si superiores, et laudabiliores viris inueniantur? . . . . Lege omnes omnium aetatum annales, et historias, cognosces feminas castas, pudicas etc. quae ita in omni virtutum genere eminuerunt etc. Nolo recensere Semiramim, Lucretiam etc. Quid tibi multa milia virginum, coniugum, et viduarum memorem?* Hoc vero est discrimen inter Caeriolanum, et Dracontium, quod hic feminas ad verae virtutis laudem adhortatur, ille ita ratiocinatur, vt concludat, lectionem versionis vulgaris sacrorum librorum sine vllo discrimine omnibus esse concedendam: ex quo intelliges, quam inepte in Catalogo Bibliothecae Hulsianae tom. 4. pag. 337. hic liber Caeriolani collocatus fuerit in classe eorum, qui de Roma, et statu ecclesiastico, siue ditione Romani Pontificis agunt, perinde quasi descriptionem ciuitatis Bononiae contineret, quum *Bononia* inscriptus fuerit, quia dialogum explicat inter Caeriolanum, et Bononiam Siculum, theologum, et rectorem Louaniensem. En titulum operis rari: *Friderici Furii Caeriolani Valentini Bononia, siue de libris sacris in vernaculam linguam conuertendis libri duo ad Franciscum Bouadillium Mendozium Cardinalem Burgensem. Basileae per Ioannem Operinum. Ex officina Michaelis Martini Stellae* 1556. *mense martio* in 8. Nescio vero, an magis ridicula sit hallucinatio hypercritici Baylii, qui in Diction. verb. *Furius* affirmat, Federicum Furium nomine Caeriolani vocatum fuisse, quia natus fuerat Valentiae, allegatque Nic. Antonium, quem ait scripsisse, incolas regni valentini vulgo appellari *Seriols*, et hac de causa Furium cognominatum *Seriolanum*. Accipe verba Nic. Antonii, quae excripsit etiam Baylius: „ Federicus Furius Seriolanus (vulgari appellatione valentinae gentis, ex cuius regni vrbe primaria oriundus erat, SERIOL dictus) non alio aptiori potest elogio commendari etc. „ His, vt vides, solum innuit Nic. Antonius, Federicum ex vulgari suo cognomine *Seriol* sibi fecisse nomen *Seriolanus*. Ceterum cognomina eius haec duo erant *Furio Ceriol*. Quaedam de eius genere, et familia ex Actis Beatif., et Canoniz. B. Nicolai Factoris, alia de munere historici regii, quod gessit, eiusque scriptis historicis ex praefatione Ioannis Matallii ad libros Hieronymi Osorii de rebus Emmanuelis Lusitaniae regis adderem, nisi hic locus alienus esset.

513. *Pie*, opus, quod pietatis aliquam

Conficti sermone dei, quem fabula mendax
Extulit, et miseros incassum orare coegit,
Vnde nihil lucri, sed vitae damna tulere,
Quum sit nemo deus, nisi noster vbique tremendus;
Omnia praecepti solo sermone creantur
Ipsius imperio, per quem sunt cuncta per aeuum.
Ecce deus verus, de quo nil fingitur, in quem
Fabula nulla cadit, quem nunquam verba diserti
Exornant, aut sorde notant, cui tempora nil dant,
Aut releuant, currente die: qui secula mutat,
Nec mutant hunc secla tamen, quia, quod fuit, hoc est,
Hoc erit aternus: qui praesens constat vbique,
Omnia quum tollat, minuatque volatile tempus,

SCRIPTVRA COD. VAT.

514. *dei quos f.*
515. *incassum adorare coegit.*
516. *nihil Christi sed.*
522. *aut forte rotant cui.*
523. *aut recolunt c.*
524. *Secula nec tamen* . . . . . desunt alia, sed illico integer versus ponitur *Nec mutant hunc etc.*, adeoque *Secula nec tamen* initium mendosum est versus huius *Nec mutant*.
526. *Omnia qui tollit, minuitque v. t.*

NOTAE.

speciem prae se ferret: nam vera pietas *pro numine vano* nulla est.

514. Forte *Conficto sermone deum, quos*, vel *Fictorum sermone deum, quos*. Libr. 2. vers. 582. *Vel quicumque dei ficti sermone vetusto*.

516. Lego *lucri* pro *Christi*; nullus enim est sensus *Vnde nihil Christi*.

518. Libr. 2. vers. 59. *Quem ipse repente iubens solo sermone creasti*.

521. Forte *verba diserta*.

522. Sic ex coniectura legi potest, nisi malis aut *forte notant*, aut *sorte notant*. Sed *notare sorde* recte dicitur. Cicero pro Quint. in fine: *Ne is . . . dedecore, macula, turpissimaque ignominia notetur*.

523. Forte *Aut minuunt*, vt l. 2. vers. 586. *Nil addens, minuensue tibi*: vel *Aut demunt*, vt Eleg. vers. 9. *Nil addit, demitque tibi tam longa vetustas*. Scribo *releuant*, quia *releuare* ponitur etiam pro *minuere*. Plinius in Paneg. cap. 19. Vide not. ad vers. 540. l. 1.

524. Libr. 2. vers. 587. *Tempora mutantur, te nunquam secula mutant*.

526. *Minuitque volatile tempus* in scriptura codicis, vt vers. 523. *Qui secula mutat*. Ouidius libr. 10. Met. vers. 519. *Labitur occulte, fallitque volatilis aetas*. Suspicor *Omnia quum tollat, minuatque volatile tempus, — Incrementa deus etc.* Illud mihi certum, Columbanum in ep. ad Hunaldum hunc versum expressisse: *Omnia dat, tollit, minuitque volatile tempus*, quem versum aliis Dracontii immixtum refert: adeoque coniecturam meam sequi volo.

Incrementa deus, vel decrementa recusat;
Idem semper erit, nunquam mutabilis aeuo,
Qui quum sit dominus, se vult tamen esse parentem.
Exhibet, impendit, praebet, testatur, adoptat
Nos genitos vocitare suos: nos ergo fideles
Viuere debuimus, tamquam factoris imago,
Quos deceat factura dei pietate magistra.
Rex pie, bellantum comitata potentia supplex
Fit, quodcumque iubes: effectus iussa sequuntur.
Stat famulans natura deo, constructa elementis,
Nescia, quid iubeas, donec praecepta repente
Audiat, et Domino citius parere laborat,
Exultans iussisse sibi, gauisa ministrat.

SCRIPTVRA COD. VAT.

536. *stans famulans*.

539. *E. vixisse s. g. ministra*.

NOTAE.

528. Eleg. vers. 7. *Omnia permutans, nullo mutabilis aeuo, – Idem semper eris.*

529. De patris nomine, quo deus vult vocari, consule notam ad l. 1. vers. 81.

530. De verbo *impendo* pro *confero* vide notam ad vers. 248. *Adoptare* peculiari significatione est aliquem in filii locum assumere, proprio nomine imposito. Hinc additur, *Nos genitos vocitare suos*. Deus enim nos in familiam suam, nomenque filiorum suorum per gratiam adoptat. Fortasse etiam *adoptat* sumitur pro *optat*.

531. *Genitus* substantiue pro filio. Vide comment. ad Prudentium hymn. 5. Cath. vers. 157. Ioannis ep. 1. cap. 3. vers. 1. *Videte, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filii dei nominemur, et simus*. Chrysostomus hom. 14. in Matth. *Patrem se magis, quam deum voluit dici, vt nobis magnam fiduciam daret ad petendum*. Dracontius in fin. l. 3. *Obses sermo tuus nostro nam corde tenetur, – Quo te promittis nimia pietate parentem*.

532. Vide libr. 1. vers. 338. *Species hominis, caelestis imago*.

533. *Factura* pro opere facto, et creatura saepe ponitur ab scriptoribus christianis. Confer comment. ad Prudentium Apoth. vers. 304. Hoc loco potius sonat ipsam actionem, siue compositionem, quo sensu Plinius, et Gellius ea voce vtuntur. *Pietate magistra*, vt *luce magistra*, *ritu magistro*, qualia multa in poetis reperire licet.

534. Libr. 2. vers. 698. eodem modo: *Rex pie*. Obscura sententia, et fortasse mendosa scriptura. Tentabam *Rex pie, bellantum cui tota potentia supplex, – Fit, quodcumque iubes*. Vel *Rex pie, bellantum comitata potentia, semper – Fit, quodcumque iubes*.

539. *Ministrat* eo sensu, quo l. 1. vers. 227. *Quaecumque ministrant*. Forte *Exultat iussisse sibi, gauisa ministra – Perficit*. Sedulius l. 1. vers. 222. al. 237. *Nempe creatori, cuius quaecumque videntur, – Seu quaecumque latent, et rerum machina serua est, – Omne suum*

Perficit iniuncta placido sermone iubentis,
Et rerum natura parens famulata tremiscit,
Per quem celsa poli, tellus, mare, sidera constant,
Et gestit seruire pauens. Quota portio rerum
Nos sumus audaces, vt contemnamus acerbe
Imperium caeleste truces? praecepta sequatur
Nostra, deique simul, qui vult, sua vota venire.
Quum nos iussa dei fieri contemnimus vltro,
Nec sumus ignari, quid sit fas, quidue nefastum,
Gens scelerata sumus, nil de pietate merentes.

SCRIPTVRA COD. VAT.

543. *et gessit seruile pauens*.

545. *l. c. truces pacare loquetur*. correctum *loquatur*.

546. *venire*. ad marg. est *mereri*.

NOTAE.

famulatur opus, sequiturque iubentis - Imperium, quocumque trahit sententia nutus. Cellarius edidit *et rerum machina sermo est*. Sed Wopkensius in Miscell. Crit. restituit ex aliis libris *serua est*, et mox coniicit *sequiturque iubentis - Imperii, quocumque trahit sententia, nutum*.

541. *Tremisco* cum accusatiuo Virgilius, et alii. In multis veteribus libris scribitur *tremesco*, atque ita etiam legitur in codice Vat., sed communior scriptura est *tremisco*.

542. *Celsa poli*, vt l. 2. vers. 3. *celsa polorum*.

543. Sic restituo. Gestit seruire pauens natura, nam eadem gauisa ministrat, et famulata tremiscit, quibus verborum oppositionibus saepe vtitur Dracontius. Cogitabam *Cui gestit seruire pecus*. *QVOTA PORTIO*, quanta portio. Lucretius l. 6. vers. 650. *Et videas, caelum summai totius vnum - Quam sit paruula pars, et quam multesima constet, - Et quota pars homo sit terrai totius vnus?*

545. In mendo cubat hic locus. Hemistichium versus seq. inuenio apud Alcuinum, Dracontii saepe imitatorem, carm. 179., quod monostichis constat, et inter alia habet, *Impleat ipse dei, qui vult, sua vota venire*, nempe impleat dei vota, qui vult, sua sibi vota succedere: quamquam mihi potius placet opinio Canisii, qui in Append. tom. 1. Var. lect. hoc carmen S. Columbano ex quodam ms. attribuit, cuius ex epistola ad Hunaldum nonnulli versus huc sunt allati. In recenti editione Alcuini inter opera dubia hoc carmen relatum est. Locum correxi, vt potui, non vt desideraui. Vellem, medicinam tulisset noster Petrus Chacon, de quo Nicius Erythraeus in Pinacotheca: *Omnino habebat hoc, vt in sanandis veterum librorum plagis nemo ipso melius medicinam faceret, adeo vt auctorum eorumdem animi, vt somniauit Pythagoras, immigrasse in ipsum, suamque eidem de iis rebus, quae erant in quaestione, sententiam quodammodo aperuisse viderentur*.

547. Nullum erit peccatum metri, si legas *facere contemnimus*.

548. Libr. 2. vers. 267. *Nos improba turba, - Quamuis iustitiam noscentes temnimus actu - Plectibili*.

Quorum primus ego plus quam peccator habendus.
Quando fatebor enim, scelerum simul esse reatum
Pectoris, et carnis? non si mihi ferrea vox sit,
Ora tot exurgant, quot dentes ossibus albent,
Aut mihi sint linguae, quantos caput omne capillos
Pectinat, explebo numerum sine fraude fidelem.
Sed satis est dixisse reum sub crimine cuncto.
Quod tua iussa vetant, solus peccasse fatebor,
Omne, quod horrescis, non me fecisse negabo.
Quid prodest cuicunque nefas celare peractum,
Quum iudex, et testis ades deus vnus, et idem?
Sacrilega quasi mente putem, non omnia nosse,

SCRIPTVRA COD. VAT.

554. *q. capit o.*

NOTAE.

550. Imitatio Apostoli 1. ad Tim. cap. 1. vers. 15. *Quorum* (peccatorum) *primus ego sum*. Tota haec confessio Dracontii quo pertineat, fuse disputatum fuit in Prolegomenis cap. 13.

551. Forte *scelera simul, atque reatum – Pectoris, et carnis?* vel *scelerum numerum, atque reatum*.

552. Auctor incertus De laudibus Domini sub Constantino: *Non ego ferrato tegerer si viscera muro, – Ferrea vox, linguaeque forent mihi mille canenti etc.* Virgilius libr. 6. vers. 625. *Non mihi si linguae centum sint, oraque centum, – Ferrea vox etc.* Sic passim poetae ethnici, et christiani difficultatem singillatim explicandi rem aliquam solent exprimere. Quod autem Dracontius hunc versum, et non raro alios verbo monosyllabo concludit, rectene id fiat, controuersum est inter aliquos. Labbeus in Nou. Bibl. Mss. pag. 68. ex bibliotheca Gabrielis Naudaei citat anonymi dialogum, *An recte versus monosyllabis verbis claudatur, et quibusnam, aduersus Thomam Corream*, qui Bononiae libros de eloquentia, elegia, et epigrammate scripserat. Praestantissimorum poetarum exempla patent omnibus.

553. Virgilius l. 12. vers. 36. *Campique ingentes ossibus albent*.

554. *Quantos* pro *quot* vsitatum bonis latinitatis auctoribus, Senecae, Propertio, Statio, Claudiano, aliis.

555. *Pectinare* verbum Plinii, et Apuleii. Dauid scelera sua capillis capitis sui comparabat psalmo 39. vers. 13. *Comprehenderunt me iniquitates meae, et non potui, vt viderem. Multiplicatae sunt super capillos capitis mei*. Dracontius hyperbolem longius protrahit.

556. *Reum*, scilicet me. *Cunctus* in singulari apud Virgilium, Ciceronem, ac plures alios occurrit, vt *cunctus orbis, a cuncto populo*.

558. *Horresco* cum accusatiuo Virgilius, Statius, Val. Flaccus.

560. Ierem. c. 29. vers. 23.

561. Vide l. 1. vers. 497. seqq. *Sacrilegos etc.*, et v. 531. seqq. eiusdem l. 1.

Aut

Aut aliquid nescire deum. Sibi fraude nocebit
Mens mea quod reticet, quum, si confessio simplex
Indicet admissum, venia sperata sequetur.
Qui negat, ipse sibi veniam iam sponte negauit.
Ergo ego confiteor miseranda mente reatum
Plenum, grande malum, non vno crimine partum.
Nam scelus omne meum numeros superabit arenae
Litoris, et pelagi vincent mala nostra liquores.
Non puto diluuium tantos punisse reatus,
Quantos ipse gero culparum pondere pressus.
Flumina me scelerum rapiunt, quatiuntque procellae,
Et peccatorum torrens simul obruit vnda;

SCRIPTVRA COD. VAT.

562. *deum cui fraude*. 569. scribitur *lictoris*.

NOTAE.

562. Lego *sibi* pro *cui*: nam etiam cum interrogatione *cui fraude nocebit – Mens mea quod reticet?* non satis expeditus est sensus. Ioann. ep. 1. c. 1. vers. 8. seq. *Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus . . . . Si confiteamur peccata nostra, fidelis est, et iustus, vt remittat nobis peccata nostra.* Libr. 3. Reg. c. 8. v. 46. seqq.

563. Forte *quod si*. In codice scriptum est *cum si*. Potest accipi *quum* pro *quando* aduersatiue. Martialis l. 7. ep. 83: *Certior in nostro carmine vultus erit. – Casibus hic nullis, nullis delebilis annis Viuet, Apelleum quum morietur opus.* Videlicet morietur imago picta Caecilii Secundi, sed non vultus eius in carmine meo expressus.

564. *Admissum* pro scelere Liuius, Tacitus, alii. Non male esset *venia sperata sequatur*. Sed defendi potest *sequetur* cum *quum*, vt nunc dicebam.

565. *Qui negat*, nempe crimina, admissum, scelus.

568. In codice est *superabit*, non *superauit*, vt vers. seq. *vincent*, videlicet si numerare velim scelera mea, superabunt arenam litoris, vincent vndas pelagi. In sacris literis saepe magna aliqua multitudo arenae maris comparatur. Theodulfus Aurelianensis libr. 4. carm. 4. vers. 296. *Ipse deo, fateor, peccamina multa peregi, – Quae superant numero temet, arena maris, – Et pluuiae guttas, maris vndam, sidera caeli, – Herbarum frutices, germina cuncta soli. – Haec sunt, aerumnas ego cur sim missus in istas, – Esse nec vt debent sunt mala tanta mihi.*

570. Verbis ex sacra scriptura petitis exaggerate sua crimina Dracontius fatetur. Hermannus Hugo in Piis desideriis l. 1. carm. xi. in hanc sententiam exponit verba psalmi 68. vers. 16. *Non me demergat tempestas aquae, neque absorbeat me profundum etc.*

573. Psalm. 17. vers. 5. *Torrentes iniquitatis conturbauerunt me*; et psalm. 37. vers. 5. *Quoniam iniquitates meae supergressae sunt caput meum.*

Me delictorum merserunt fluctibus amnes,
Vsque animam venit vnda meam, grauis horror aquarum.
Hei mihi! quod facinus non vno tempore gestum,
Vt mea facta luam, tempus conuenit in vnum.
Nunc vbi sit pietas, vbi sit miseratio prisca,
Aut tua quo, Domine, clementia nota recessit?
Oblitusne mei es? precor, obliuiscere ne me,
Omnipotens, sed facta mea: grauor vndique pressus,
Vincla ligant, tormenta domant, consumit egestas;
Ludibrium generis, dolor omnibus, atque inimicus
Factus, et exutus magna de parte bonorum,
Crinibus intonsus, pannis squalentibus vsus;
Notus, et ignotus desunt, abiere parentes,
Me quibus impendi, mox dedidicere propinqui,
Vel quicumque fuit, subito discessit amicus.
Agmina seruorum fugiunt, tempsere clientes,

SCRIPTVRA COD. VAT.

579. *d. elementa n.*
583. obscure *Inimicus*.
587. *Et q. i. m. didicere p.*

NOTAE.

575. Ouidius Trist. l. 2. vers. 101. *Nec mihi pars nocuit de gurgite parua, sed omnes – Pressere hoc fluctus, oceanusque caput*.

581. Inter sententias P. Syri Mimi v. 825. *Res optima est, non extirpare sceleratos, sed scelera*. Prosper epigr. 8. *Denique committunt homines mala crimina semper, – Dat spatium, vt pereant crimina, non homines*. Et epigr. 44 *Legem spernentes odit quum legis amator, – Non homines odit, sed reprobat, quod agunt*.

584. Forte *Fractus, et exutus*. Vers. 593. *Quem sic fregere dolores*.

585. Habitus reorum apud romanos vulgo notus, coma intonsa, vestis obsoleta, et squalens.

586. Similia sunt in psalm. 37. *Parentes* pro consanguineis accipio significatione iam tunc vsitata, quae ad vulgares linguas postea permanauit. Hieronymus l. 2. contra Rufinum sub init. *Nisi forte parentes militari, vulgarique sermone cognatos, et affines nominat*. Hoc certe sermone locuti sunt Capitolinus, Lampridius, Curtius, Iulius Firmicus, vt alios sequioris aeui omittam, nonnullos etiam antiquiores, quorum tamen non certa est sententia.

587. Sustineri potest *Et quibus impendi*: nam *impendo* pro conferre, praebere ponitur a Dracontio vers. 530. Verius tamen puto *Me quibus impendi*.

589. Euripides in Alceste vers. 208. *Non enim omnes famuli bene volunt do-*

Nec doluere meam tanta sub clade ruinam:
Irascente deo, solatia cuncta negantur.
Hoc superest, vt vita cadat, nisi parcere mitis
Iusseris afflicto, quem sic fregere dolores.
Punisti errantem, nunc iam miserere fatentis.

SCRIPTVRA COD. VAT.

592. s. vita vt c.

594. m. fatenti.

NOTAE.

minis, – Vt beneuoli accedant in malis. Oportet, vt magna fuerit Dracontio seruorum copia. De origine seruorum pulchre Alcimus ratiocinatur libr. 4., vbi agens de diluuii tempore ait: *Nam seruos nondum dederat natura vocari, – Nec dominos famulis discernere nouerat ordo, – Nam primus maculam seruili nomine sensit – Huius natorum medius, qui forte cachinno – Detectum petiit misero spectamine patrem, – Materiamque sui risit deformior ortus, – Et plus iam turpis nudato simplice nequam. – Quod postquam sanctus potuit cognoscere Noe, – Natum germanis famulum dedit: inde repertum est – Tale iugum, cuncti nam semine nascimur vno. – Seruitii causam certe fecisse reatus – Cernitur, et liber peccans fit crimine seruus. – Si rursum nexu famulus stringatur honesti – Natales faciens sibimet, iam nobilis hic est.* Sic ex vet. edit. Moltheri, vbi legitur *Dis tectum* pro *detectum*. Romanorum diuitiae quum in aliis rebus, tum in magno seruorum numero sitae erant. C. Caecilius Claudius Isidorus seruorum quatuor milia sedecim testamento reliquisse dicitur, quamuis ciuili bello multas opes perdidisset. Crassus solos architectos, et fabros in seruis habebat ad quingentos. Seneca de tranquill. animi cap. 8. *Feliciorem tu*, inquit, *Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompeio? Numerus illi quotidie seruorum, velut imperatori exercitus, referebatur.* Vide Lipsium in not., et libr. 2. cap. 15. de magnit. Rom. Quod ergo non solum seruos, sed etiam agmina seruorum Dracontius memorat, satis innuit, se fortunae bonis abundasse, aut etiam e viris primariis vnum aliquem fuisse. Id ipsum hoc loco verbum *clientes* indicat. Libr. 2. v. 310. *Nobilium plures decepti fraude clientes.*

590. Supra vers. 583. ait, *dolor omnibus*; cur igitur nunc, *Nec doluere etc.* Discrimen hoc est, quod hoc versu, *Nec doluere* ingratus animus seruis, clientibus, amicis, propinquis obiicitur, quod non ita Dracontii sortem doluerint, vt remedium aliquod, quantum in ipsis esset, saltem consolatoriis verbis afferrent. At versu 583. affirmat, se ludibrium generis factum, dolorem omnibus, atque inimicum, quia ex suo casu, vt ludibrium, sic dolor in familiares redundare debuit. Doluerunt ergo non sortem Dracontii, sed suum damnum, vel si sortem Dracontii dolebant, se non dolere fingebant, pro inimicis se gerentes.

591. Eleg. vers. 29. *Irascente deo, mentes mutantur, et artus.*

593. Ouidius l. 3. Trist. eleg. vlt. vers. 33. *Ingenium fregere meum mala.* Sic *frangi dolore, molestia, cura*, et similia.

594. Scriptum puto *miserere fatentis*, vt vers. 601. *miserere rogantis*, et alibi etiam cum genitiuo. Defendi tamen potest *miserere fatenti*. Corippus l. 2. vers. 402. *Dominus seruis miseratus egenis*. Diomedes l. 1. edit. Putsch. col. 294. vt latinum agnoscit *misereor tibi*, ac sunt exempla in Hygino, Declamat. Quintiliani, et aliis.

Poenitet en peccasse nimis, iam parce flagello:
Nam nequeo tolerare miser tot cladibus actus.
Aspice, quaeso satis, precibus ne clauseris aures
Nostris, sancte, tuas, qui das praecepta benignus,
Ira hominis cum sole cadat de corde furentis,
Et veniam nox ipsa ferat: qui praecipis, vt sit,
Fac fieri, quod et ipse iubes, miserere rogantis,
Et lacrymas intende meas, quas fundo diurne:
Tristis, et extenso prostratus corpore plango.
Me miserum! qui tanta fero, cui tanta parasti
Supplicia scelerum: merear licet acrius vri,
Munere percipiam Domini, redeunte fauore,
Quidquid amara dies, et tempora dura tulerunt.

SCRIPTVRA COD. VAT.

596. *actis*, supra *actus*.
597. *accipe q.*
599. *corde fruentis*.
602. *fundo diuine*.
605. *Supplicii scelerum peccans licet acrius vri*.
606. *munera percipiam d.* scribitur *p-cipiam*.
607. *dies tempus quodcumque derisit*. post hunc versum in ms. ordo versuum hic est. *Quidquid amara – Obtestamque. – Et tantem – Interpres mentis – Atque voluntatis – Verbere distinctas – Omne nefas – Dentibus adducatur – Lucem redde*, et alii, vt hic eduntur vsque ad *Vt bene verba*, post quem sequitur *Accedunt humeris*, et alii, vt hic repraesentantur.

NOTAE.

595. *Parce flagello*, abstine a flagello, vt *parce metu*.

598. *Sancte* de deo, vt vers. 661. Vide notam l. 1. vers. 744. Sic Iuuencus, Prudentius, alii loquuntur.

599. Eleg. vers. 155. *Ne sol cadat intrans etc.* Ex Apostolo ad Ephes. cap. 4. vers. 26. *Sol non occidat super iracundiam vestram*.

600. Forte *qui praecipis hoc sic*.

602. *Et lacrymas intende*, vt l. 1. vers. 746. *Spes hominum intendens*. Pro *diu*, aut *omnibus diebus*, aut *diuturne* positum *diurne*. *Diurnum* proprie est, quod ad diem pertinet, vt *nocturnum*, quod ad noctem. Sed pro diuturno vsurpari posse diurnum, quibusdam Ciceronis locis ostenditur, quamuis nonnulli malint legere *diuturnum*.

603. Habitus supplicantium, et orantium. Cicero pro Ligario cap. 5. *Quod nos domi petimus precibus, et lacrymis prostrati ad pedes*. Subit etiam animum coniectura de supplicio nerui, quo corpora extendebantur, et prosternebantur: id tamen minus placet.

607. *Tulerunt* pro abstulerunt. Vide notam ad vers. 507.; vel lege *Quidquid amara dies, quodcumque et tempus ademit*.

Lucem redde, precor, qui tempora subtrahis Iob
Aspera, restituens, quidquid malus hostis ademit;
Arida qui reparas antiquis mortibus ossa,
Quae membris rediere suis, clamante propheta,
Atque homines factura iubes reptare, cruoris
Humor vt absumptas intrauerit ante medullas.
Nascuntur venae, iam neruis membra ligantur,
Iam tegit ossa cutis, multos distenta per artus;
Quaerunt colla caput, constringit guttura ceruix,
Verticis eximii replentur et ossa cerebro:
Inde duces oculi geminato lumine vibrant,

SCRIPTVRA COD. VAT.

608. *Lucito redde procul qui tempora subtra biob*, ad marg. *precor* pro *procul*.
612. *f. iubent reptante cruore*.
613. *humor ad a.*
615. *c. multas distenta per artes*.
616. *g. ceruis*.
618. *o. geminato l.*

NOTAE.

608. Hi versus in codice turbati, et transpositi videntur. Eos ita collocaui, vt orationi, et sententiae congruere censui. Forte legendum *Lucida redde, precor*. Exemplo Iobi, quo vtitur, multa se amisisse Dracontius innuit.

610. Visio Ezechielis cap. 37. *Et dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus . . . . Erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer . . . . Vaticinare de ossibus istis, et dices eis: Ossa arida, audite verbum Domini*.

612. Forte *Atque homines factura iuuant, reptante cruore*, vel *Atque homines factura iubes replere cruorem*.

613. Humorem medullis tribuit, vt l. 1. vers. 652. *Venasque ciens, vdansque medullas*. Isidorus l. XI. Orig. cap. 1. *Medullae appellatae, quod madefaciant ossa, irrigant enim, et confortant*. Ossa igitur arida, quae factura homines erant, prius intus medullis instruuntur.

614. Ezechielis cap. cit. *Et ecce super ea nerui, et carnes ascenderunt, et extenta est in eis cutis desuper*. Cicero libr. 2. De natur. deor. cap. 55. *Quid dicam de ossibus? quae subiecta corpori mirabiles commissuras habent . . . Huc adde neruos, a quibus artus continentur . . . . qui sicut venae, et arteriae a corde tractae, et profectae in corpus omne ducuntur*. Celsus l. 2. c. 10. *Iuncta enim est vena arteriis, his nerui*.

616. Ezechiel. cap. cit. *Factus est autem sonitus, prophetante me, et ecce commotio, et accesserunt ossa ad ossa, vnumquodque ad iuncturam suam*. Colli pars anterior est gula, posterior ceruix.

617. *Vertex est ea pars, qua capilli capitis colliguntur, et in qua caesaries vertitur*. Isidorus l. XI. Orig. cap. 1.

618. Cicero l. 2. De natur. deor. *Oculi tamquam speculatores altissimum locum obtinent*. In codice est *geminato* minus recte. Vide l. 1. vers. 235., et 345. *Vibrant* pro micant.

Et palpebra tegunt luces, mundantque fenestras:
Scena capillorum, fundens a fronte coronam,
Tempus, et omne caput vestit de crine decorum,
Atque supercilium gemino supereminet orbi.
Naribus abductis duplex data semita vento,
Et geminae rubuere genae, lanugine malae

SCRIPTVRA COD. VAT.

619. *Et palpebra tegunt lucis mandantque fenestras.*

620. *Scena capillorum funde a fronte coronam.*

623. *n. obductis dupplex d.*

624. *g. rubere g.*

NOTAE.

619. Cicero cap. 57. l. 2. De nat. deor. *Palpebraeque, quae sunt tegumenta oculorum . . . aptissime factae, et ad claudendas pupillas, (al. pupulas) nequid incideret, et ad aperiendas . . . . Munitaeque sunt palpebrae tamquam vallo pilorum . . . . Latent praeterea vtiliter, et excelsis vndique partibus saepiuntur.* Confer Ambrosium l. 6. Hexaem. cap. 9., et Isidorum l. xi. Orig. cap. 1. cum notis Grialis. Coniiciebam in Dracontio *Et palpebra tegit luces, munitque fenestras.* *Palpebra* in singul. numero dixit Celsus l. 5. cap. 26. sect. 23. In neutro genere *palpebrum* dici testatur Nonius cap. 3. *Palpebrum genere neutro consuetudo dici vult, palpebrae femin.* Ex quo retineri potest *Et palpebra tegunt luces*: tum pro *mandantque* legendum est potius *mundantque fenestras*. Pro oculis ponit *luces*, vt Ouidius, Statius, Rutilius, et alii. Neque ab hac significatione longe abest Cicero in Arato vers. 96. *Illae quae fulgent luces ex ore corusco*, quamuis proprie de stellis loquatur. *Fenestras* pro oculis pariter vsurpauit Prudentius Hamart. vers. 870. *Impediuntque vagas obducto humore fenestras.* Vide comment. ad eum Prudentii locum. De oculis mystice exponunt nonnulli verba Ieremiae c. 9. vers. 21. *Quia ascendit mors per fenestras nostras*, et Isaiae c. 60. vers. 8. *Qui sunt isti, qui, vt nubes volant, et quasi columbae ad fenestras suas?* Quod si legas *mundantque fenestras*, id ex Isidoro l. xi. Orig. cap. 1. explicari potest: *In summitate autem palpebrarum locis, quibus se vtraeque clausae contingunt, extant adnati ordine ternato pili, tutelam oculis ministrantes, ne irruentes (al. irruente sorde) facile iniurias excipiant, et ex eo noceantur, vt pulueris, vel cuiuscumque crassioris materiae arceant contactum, aut ipsum quoque aerem concidendo mitigent, quo tenuem, atque serenum faciant visum.*

620. *Scena* proprie significat tentorium, tabernaculum, vmbraculum ex frondibus: hinc translate *scena capillorum*. Ouidius l. 13. Met. vers. 718. *Coma plurima toruos – Prominet in vultus, humerosque, vt lucus, obumbrat.*

621. Saepius in plurali dicitur *tempora*, et hoc etiam loco dici posset *Tempora, et omne caput*. Verum *tempus* in singulari significat etiam vtrumque tempus. *Omne caput* pro totum caput, vt supra vers. 554. *Quantos caput omne capillos*. Capilli vestis capitis sunt, vt constat ex nota ad vers. 344. l. 1. *Facti, vt et decorem praestent, et cerebrum aduersus frigus muniant, atque a sole defendant*, vt tradit Isidorus l. xi. Orig. cap. 1.

622. Libr. 1. vers. 345. *Orbe micant gemino de oculis*, et l. 2. vers. 652. *Et gemino capit orbe diem*. Vide notam.

623. Lego *Naribus abductis*, quasi separatis, et recedentibus, vt duplex via pateat.

624. Vide l. 1. vers. 342., et 395.

Crispantur reuirentis adhuc post ossa senectae
Mortua temporibus multis, olimque sepulta.
Ordine muratum dentes cinxere palatum,
Vt bene verba sonent, ipsis modulantibus, ora:
Obsessamque domant densata repagula linguam,
Et sontem factura latet, sermonibus oris
Interpres mentis, secreti pectoris index,
Atque voluntatis tacitae, vel cordis imago
Verbere distinctas spargit per murmura voces,
Omne nefas, atque omne bonum dictura loquendo;
Dentibus adduntur rubicundo labra flabello.

SCRIPTVRA COD. VAT.

625. *Crispantur ventis adhuc p. o. s.*
627. *o. moratum d.*
628. *et bene.*
629. *r. lingua.*
630. *Et pontem factura iacet sermonibus oris.*
632. *E. . . . . tantis tacitae vel cordis imago*. sic mutilus est hic versus.
635. *Dentibus aduritur r. l. f.*

NOTAE.

quibus in locis rubor genis tribuitur. Plinius l. XI. c. 37. sect. 58. de genis: *Pudoris haec sedes: ibi magis ostenditur rubor.*

627. Lego *muratum*, quae vox est Vegetii. *Moratum* nihil hoc loco significat, *muratum* apposite exhibet dentes tamquam muros, quibus cingitur palatum.

628. Eleg. vers. 47. *Tacitae modulamina linguae*. Cicero libr. 2. De nat. deor. cap. 59. *Deinde in ore sita lingua est, finita dentibus. Ea vocem immoderate profusam fingit, et terminat: quae sonos vocis distinctos, et pressos efficit, quum et ad dentes, et ad alias partes pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri solent dicere, chordarum dentes, nares cornibus iis, qui ad neruos resonant in cantibus.*

629. A. Gellius l. 1. cap. 15. *Vlyssem contra Homerus, virum sapienti facundia praeditum, vocem mittere ait non ex ore, sed ex pectore . . . . petulantiaeque verborum coercendae vallum esse oppositum dentium, luculente dixerit, vt loquendi temeritas non cordis tantum custodia, atque vigilia custodiatur, sed et quibusdam quasi excubiis in ore positis saepiatur. Homerica, de quibus supra dixi, haec sunt.* Ἀλλ' ὅτε δὴ ῥ' ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος ἵη, Τέκνον ἐμόν, ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων. *Ast vbi iam magnam fudit de pectore vocem, – Dentis claustra tui vox qualis, nata, reliquit.*

630. Forte *Et sontem factura latet secessibus oris*. Vide notam ad vers. 57. libr. 1., vbi sermo est de lingua mala.

632. Ambrosius l. 6. Hexaem. cap. 9. *Quid est igitur os hominis, nisi quoddam sermonis adytum, fons disputationis, aula verborum, promptuarium voluntatis.* Plura ibi Ambrosius de mirabili structura corporis humani.

633. Auitus libr. 1. vers. 87. *Flexilis arctatur recauo sic lingua palato, – Pressus vt in camera pulsantis verbere plectri – Percusso resonet modulatus in aere sermo.*

635. Propertius l. 2. eleg. 18. v. 59.

Accedunt humeris remorum more lacerti,
Brachia iunguntur, vola nascitur, et manus omnis,
Vnguibus armantur digiti sub dispare forma,
Curuis spina latus complectitur aspera costis,
Pectora circumstant crates, iugulique ligantur.
Cetera membrorum currit propago per artus,
Vsibus, officiis aptantur cuncta ministra,
Aedificant hominem longae fragmenta ruinae.

NOTAE.

produxit primam in *flabellum*. *Et modo pauonis caudae flabella superbi*: sed corripuit Ouidius 3. Amor. el. 2. *Quos faciant nostra mota flabella manu*. Vbi tamen alii legunt, *Quos faciat nostra mota tabella manu*: vti etiam alio in loco *flagello*, vel *tabella* pro *flabello*, ne in *flabello* corripiatur prima. Sed plerumque eiusmodi correctiones fiunt non tam auctoritate veterum exemplarium, quam praeiudicata opinione Editorum. Labra, et lingua, non male flabello, quo scilicet ventus excitatur, comparari possunt. Cicero pro Flacco cap. 23. *Cuius lingua, quasi flabello seditionis, illa tum est egentium concio ventilata*. Eugenius Toletanus in praefat. ad sua carmina: *Nec metuas libris aemula flabra tuis*, qui versus in codice Vat. Alexandr. num. 1360. sic legitur: *Nec vereare libris aemula flabra tuis*.

636. Ex Celso l. 8. cap. 1., et 10. brachium est membrum hominis a cubito ad manum. Reliqua pars a cubito ad humerum a Celso dicitur os humeri, siue humerus, ab aliis lacerti: nam humerus frequentius pars illa vocatur, a qua lacerti, et brachia dependent.

637. Prudentius Apoth. v. 859. *Numquid manus articulatim – Est digesta dei? numquid vola? numquid et vngues – Claudere flexibiles?*

639. *Spina*, series vertebrarum in dorso, vnde hispanis *espinazo*. Ouidius l. 8. Met. vers. 804. *Ossa sub incuruis extabant arida lumbis, – Ventris erat pro ventre locus, pendere putares – Pectus, et a spinae tantummodo crate teneri*.

640. De crate, vel cratibus pectoris vide comment. ad Prudentium v. 891. Apoth., et hymn. 3. Per. vers. 148. Iuguli sunt duo ossa, *claviculae* dicta, quae sunt supra summas costas, vnde collum incipit: nec male legeres *iugulique ligantur*. Vide Heisterum Comp. Anatom. num. 144. Huic toti descriptioni corporis humani plenius intelligendae vtile cum primis est opus, quod paucis ante annis prodiit: *Tabulae Anatomicae ex Archetypis egregii pictoris Petri Berrettini Cortonensis expressae, et in aes incisae. Alteram hanc editionem recensuit, nothas iconas expunxit, perpetuas explicationes adiecit Franciscus Petraglia Philosophiae, et Medicinae professor. Romae 1788.*

641. *Propago* translate est progenies, quo sensu prima corripi solet: proprie est ramus vitis, aut alterius arboris, qui in terram demittitur, vt renouetur actis radicibus, qua significatione prima producitur. Hanc significationem ad ossa hominis renouata transfert Dracontius.

642. Forte *cuncta ministrant, – Aedificant*. Ceterum *ministra* adiectiue probum est exemplo Ciceronis, Lucretii, Ouidii, et aliorum.

Ante

Ante tamen, quam membra forent compage ligata,
Iam prior auris erat, quae audiuit verba Tonantis.
Persarum *dominus* timuit post regna bubulcum
Inter prata pecus, qui post regnauit in arce.
Me, rogo, iam repara sub libertate solutum,
Clade, catenarum ferrato pondere pressum.
Sit vitae requies, animae sint otia fessae,
Sit secura quies, sit nox cum munere noctis,
Sit fortuna redux, sit virtus vsque senectam,
Sit venerandus honos, et quidquid vita precatur,
Aut amissa dolet, totum pietate reforma.

SCRIPTVRA COD. VAT.

644. *compago ligata*.
646. *Persarum timuit post regna bubulcus*. deest *dominus*, aut simile verbum.
647. *pecus si post*.
650. *a. sunt otia*.
654. *aut amissa dolent t.*

NOTAE.

644. Melius *compage ligata*, quam *compago ligata*. Vide l. 1. not. vers. 346., et l. 2. vers. 84. *Induitur compage deus, structura ligatur – Ossibus*. *Compages*, et *compage* apud poetas christianos saepe occurrit.

645. Pulchre: nam commotio ossium facta est, antequam membra singula formarentur, sed non poterant commoueri, vt voci Domini obedirent, nisi eam audirent: quod perinde est, ac si dicas, audiri deum etiam sine aurium ministerio. Ioann. cap. 5. vers. 25. *Venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem filii dei, et qui audierint, viuent .... Qui in monumentis sunt, audient vocem filii dei*.

646. Suppleui *dominus*, vt constet versus, et sensus. Eadem historia non dissimilibus verbis renarratur in Eleg. v. 31. seqq. ex Daniel. cap. 4. v. 30. seqq.

647. *Pecus*, bos; nam v. praec. ait, *Timuit post regna bubulcum*, et in Eleg. factum bouem aperte dicit: *Errauit per prata vagus .... Et qui homo bos fuerat*. Nabuchodonosor post septem annos, siue *tempora* bonae menti redditus est, et regnauit *in arce*, hoc est, in aula Babylonis. Libr. 1. vers. 739. *Deiicit elatos, et mergit ab arce superbos*. Vide comment. ad Prudentium hymn. 5. Cath. vers. 80. *Arcis iustitium triste tyrannicae*.

650. Suspicor, hos quinque versus traiiciendos esse post v. 672. *Et lacrymis*.

651. *Munere noctis*, somno. In fabulis nox est mater, aut nutrix somni. Euripides in Oreste vers. 174. *O veneranda, veneranda nox, – Dans somnos – Laboriosis hominibus*.

652. Fortunae reducis templum Romae erectum erat: cui multi lapides, nummique inscripti adhuc extant. Dracontius veteris sui status fortunam reducem a deo petebat, et sperabat: ethnici numen Fortunae tribuebant, quod etiam Iuuenalis in fine sat. 10. reprehendit. *Vsque senectam*, vt dixi ad v. 708. l. 2.

653. Forte *et quidquid vota precantur, – Aut quae amissa dolent*.

654. Possis legere *Amissumue dolet*, vt melius *amissum* cohaereat cum *quid-*

Nosco, quid iratus, vel quid mitissimus ipse
Des, pater: aduerto, non est formido salutis,
Sed veniam sperare licet. Res ipsa probauit,
Quod viuus sum: mortis inops pietate reseruor,
Non ira, nam si Domini grauis ira fuisset,
Non me differres, subita sed morte necares,
Ne peterem veniam, quam nunquam, sancte, negasti,
Aut vt non essem prorsus, cui parcere posses.
Seruatum reparare iube pietate sueta,
Vt merear cantare tuas per carmina laudes.
Quamuis nemo tua praeconia congrua dixit,
Aut vnquam dicturus erit: nam formula laudis
Temporibus tribus ire solet, tu temporis expers,
Numquid habes, deus, ante tuum? vel post cadit in te?

SCRIPTVRA COD. VAT.

655. dubium, *quod*, an *quid*.
657. *sperares licet*.
659. *non iram nam*.
662. pro *cui* videtur *qui*.
668. dubium, *numquid*, an *numquod*.

NOTAE.

quid. At *quidquid* vim pluralis numeri habet. Propertius l. 4. eleg. 5. in fin. *Quisquis amas, scabris hoc bustum caedite saxis*. Dracontius in Eleg. vers. 15. *Quidquid agunt homines, bona, tristia, prospera, praua*.

656. *Formido* est metus vehementior, quique diu permanet, et horrorem coniunctum habet: quo sensu formido salutis amittendae a spe veniae remouetur.

658. *Inops* his rebus applicatur, quibus egemus: hoc loco *inops mortis* est a morte exemptus, nondum mortuus. Nec perperam interpunges *Quod viuus sum mortis inops, pietate reseruor*.

660 Adisis libr. 1. vers. 29. seqq. Eodem enim identidem reuoluitur Dracontius, vt dei clementiam commendet.

661. *Sancte*, vt dixi ad vers. 598.

662. Vide, num melius *prorsus, qui poscere possem*.

663. *Sueta* trisyllabum, vt vers. 446.

664. Confer l. 1. vers. 749. *Vt valeam memorare tuas hoc carmine laudes*. Quod autem Dracontius nunc petit, vt deus seruatum reparet ad diuinas laudes cantandas *per carmina*, non tam hoc carmen praesens innuit, quam alia. *Per* denotat modum; aut idem est, ac *carminibus cantare*.

665. Non male esset *nemo tibi praeconia congrua*. De hoc vocabulo *congruus* dixi ad Prudentium Cath. hymn. XI. vers. 110. Latinius est *congruens*.

666. Tria tempora orandi deum mane, vespere, et meridie explicui ad Prudentium hymn. 3. Cath. v. 86.

667. Eleg. vers. 5. *Es temporis expers*.

668. *Ante*, et *post* more substantiui ponuntur. Vide de hoc argumento l. 2. vers. 732. seq. Prosper epigr. 41. *Nec serum, aut properum sibi sentit in ordine*

Si laudator abest, narrator plenus at esset:
Sed quis opus narrare tuum sermone valebit?
Suspexisse deum satis est de corde trementer,
Et lacrymis, precibusque piis veneranter adire.
Sint reduces vires, mens sana in corpore sano,
Sit mihi longa dies felici tramite vitae,
Sit secura domus, felix numerosa propago,

SCRIPTVRA COD. VAT.

669. plenus adesset.
673. sint reduces tenuis m.
675. sit bomo vel perlex felix.

NOTAE.

rerum, – Cui cuncta assistunt acta, et agenda simul. Quod epigramma est de prouidentia dei, et in aliis editionibus septimo loco ponitur.

669. *Plenus at esset* melius ex coniectura mihi visum, quam *plenus adesset*.

671. *Trementer* posset mutari in *trementi*: sed retinendum est etiam sine exemplo. Sic vers. seq. *veneranter adire*. Vide Prolegom. num. 135.

672. *Veneranter*, dictum de hoc aduerbio l. 1. vers. 4. Adde Theodulfum Aurelianensem l. 1. carm. 13. *Annua sic etiam veneranter festa canamus*.

673. Mendum in codice aliis coniecturis ansam praebet, vt *Sint reditus tenues*, vel *Sit victus tenuis*. Praefero *Sint reduces vires*, quia vere fractae erant Dracontii vires, vt ex vers. 593. liquet. Eugenius Toletanus in oratione ad deum carm. 1. libr. 1. *Sit comes alma salus, et sufficientia victus, – Absint diuitiae etc.* Paulinus in precatione ad deum carm. 5. *Sim tenui victu . . . . Non animo doleam, non corpore*. Alia verba Dracontii desumpta sunt ex Iuuenali sat. 10. vers. 356. *Orandum est, vt sit mens sana in corpore sano*.

674. Paulinus in precatione matutina ad deum poem. 4. *Exaudi, si iusta precor, ne sit mihi tristis – Vlla dies, placidam nox rumpat nulla quietem*.

675. Ad huius versus restitutionem alias coniecturas indicabo: *Sit domus, atque vxor felix, numerosa propago. – Sit sine labe domus, felix. – Adsit laeta domus*, quod postremum hemistichium Paulini est in precatione matutina, qui pergit, *epulisque alludat inemptis – Verna satur, fidusque comes, nitidusque minister, – Morigera et coniux, charaque ex coniuge nati*. Ex eodem Paulino in precatione secunda coniicias in Dracontio *Sim genitor semper, felix*. Paulinus habet *Et semper genitor sine vulnere nominis huius*. Veteres felicitatis genus ducebant plures habere liberos. Ouidius libr. 6. Metam. vers. 153. de Niobe: *Nec genus amborum, magnique potentia regni – Sic placuere illi, quamuis ea cuncta placerent, – Vt sua progenies; et felicissima matrum – Dicta foret Niobe, si non sibi visa fuisset*. Contempsit enim Latonam, quia, vt aiebat, *Huc natas adiice septem, – Et totidem iuuenes, et mox generosque, nurusque. – Quaerite nunc, habeat quam nostra superbia causam . . . . Illa duobus – Facta parens: vteri pars est haec septima nostri. – Sum felix, quis enim neget?* Haec autem superbia causa fuit, cur in saxum cum liberis conuerteretur, vt fingunt mythologi. Iuuenalis non probat, huiusmodi vota fieri ab hominibus, vt foecunda sit vxor, sat. 10. vers. 350. *Nos animorum – Impulsu, et caeca, ma-*

Sit sine tormentis post corpus vita futura,
Et requies animae, qua mox purgata quiescat.
Iudicio, deus alme, tuo detur inde triumphus,
Inter odoratos flores, et amoena vireta
Ad nemus aethereum veniam, sedesque beatas,

SCRIPTVRA COD. VAT.

677. *qua nox purgata.*
679. *adoratos. supra odoratos.*
680. *Quamuis ad aeternum venit s. b.*

NOTAE.

graque cupidine ducti, - Coniugium petimus. partumque vxoris: at illis - Notum. qui pueri, qualisque futura sit vxor. Nihilominus numerosa soboles in veteri praesertim testamento tanquam virtutis praemium repraesentatur, vt in psalm. 127. vers. 3 seq. *Vxor tua, sicut vitis abundans in lateribus domus tuae. Filii tui, sicut nouellae oliuarum in circuitu mensae tuae. Ecce sic benedicetur homo, qui timet Dominum.* Praeterea Dracontius non tam deum rogare videtur, vt multitudinem liberorum ipsi concederet, quam vt numerosa proles, quam iam habebat, felix esset. Nam de eius filiis accipio, quod ait Eleg. v. 283. *Si ipse ego peccaui, quaenam est, rogo, culpa meorum. - Quos simul exagitat frigus, inopsque fames?*

677. Ignis purgatorius non obscure innuitur. Egregia sunt, quae in hanc sententiam Iulianus Toletanus l. 2 c 10. Prognost. ex Iuliano Pomerio affert: *Spiritus illi, qui nec tam perfectae sanctitatis hinc exeunt, vt ire in paradisum statim post depositionem suorum corporum possint, nec tam criminose, ac damnabiliter viuunt, aut ita in suis criminibus perseuerant, vt cum diabolo, et angelis eius damnari mereantur, ecclesia pro eis hic efficaciter supplicante, ac poenis medicinalibus expiati corpora sua cum beata immortalitate recipient, ac regni caelestis facti participes, in eo sine vllo defectu suae beatitudinis permanebunt.* Sequor membranas veteres alibi laudatas.

678. Intelligo iudicium extremum, vt vers. 548. l. 2. *Iudicio venturus erit post secla futuro.* In *detur* prima corripitur, vt in *demus* l. 1. vers. 361. Vide notam, et adde Ademarum in acrosticho apud Mabillonium in Analect. t. 1. p. 418. *Xenia Ademarus dederim tibi talia cur mox - Rite tuum scire est, vnde reposco detur.*

679. Describitur paradisus caelestis imitatione rerum, quas sensu percipimus. Paulinus poemat. 35. De obitu Celsi vers. finem vocat *aeterna vireta*. Tertullianus de Iudicio Domini, *Ire per antiquum semper florentia regna. - Promissas per opes, per semper amoena vireta.* Helpidius Histor. vet., et nou. test. *Sacrati nemoris Domino per amoena vireta - Felix latro duce, hospitium vitale meretur.* In appendice 9. ad carmina Damasi pag. 244. *Inde per eximios paradisi regnat odores, - Tempore continuo vernant vbi gramina quaeuis.* Auctor incertus de Bethani baptismo: *Aetherii secreta poli, sedesque beatas . . . . Narrat et aetherii caelestae nemus paradisi.* Virgilius l. 6. vers. 638. de campis elysiis: *Deuenere locos laetos, et amoena vireta - Fortunatorum nemorum, sedesque beatas*, quem locum, vt vides, imitatur Dracontius.

680. Forte *Ad nemus aeternum*. Paulinus poem. 37. ex ep. ad Seuerum ad picturam martyrum: *Inter floriferi caeleste nemus paradisi.* Hinc melius videtur *Ad nemus aetherium*. Libr. 2. vers. 147. *Lucis ad aetherios tractus*. Tertullianus de Iud. Dom. *Et nemora alta tenens florenti tempore caelum.*

Et grates exceptus agam de fasce malorum,

SCRIPTVRA COD. VAT.

681. *Et gratias exceptus agam ex fasce malorum.*

NOTAE.

681. Simili modo orationem suam concludit Eugenius: *Quumque suprema dies mortis patefecerit vrnam, – Concede veniam, cui tollit culpa coronam.* De huiusmodi precibus plura congessi in Prolegom. ad Prudentium cap. 19. Addo versus Engelmodi episcopi ad Ratbertum Abbatem tom. 9. Bibl. Patrum part. 2. pag. 897. Coloniae 1618. *Quum rex altithronus mundum discreuerit vrna – Iudicii . . . . Sed tu, sancte, precor mediis te oppone periclis, – Auxiliisque pio defendens rore misellum, – Fumificos poenae placidus compesce vapores.* Forte *Auxiliique pio.* Fascis malorum sunt daemones, et impii aeterno igni damnati. Isaias c. 24. vers. 22. *Et congregabuntur in congregatione vnius fascis in lacum, et claudentur ibi in carcere.* Matth. cap. 13. vers. 30. *Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad comburendum:* et vers. 40. *Sicut ergo colliguntur zizania, et igni comburuntur, sic erit in consummatione seculi.* Hieronymus ad cap. cit. Isaiae: *Hos igitur principes, qui suum non seruauerunt gradum, congregabit Dominus in die iudicii, quasi in vno fasce pariter colligatos, et mittet in lacum inferni . . . . iuxta illud, quod ait Dominus* (Matth. cap. 25.) *Ite in ignem aeternum etc.* Putant aliqui, damnatos pro varietate scelerum in varios fasces esse colligandos, vt auari colligentur cum auaris, luxuriosi cum luxuriosis etc. Dicam hoc loco, quod multis aliis dixisse potui, nec debet omnino omitti. Dracontius, aliique primi christiani poetae ita saepe argumentum suum tractant, vt, quum puro latino sermone vtantur, tamen phrases, et sententias ipsas sacrae scripturae venuste inserant, et accumulent: quod iis, qui gustu literaturae ecclesiasticae praediti sunt, valde iucundum accidit, aliis, qui doctrinam sacram parum callent, aut ne callere quidem curant, vehementer displicet, quod non doctas fabulas, et argumenta rerum, qualia in fabulatoribus ipsi legunt, poetae nostri sectentur. At in Virgilio Gellius, Macrobius, et alii, siquid ex veteri augurum disciplina, aut iure pontificio inueniebant scite depromptum, summis laudibus efferebant. Cur igitur in poetis christianis sublimem theologiam, et reconditam sacrarum literarum doctrinam non mirabimur? Vtar exemplo, quod hic locus offert. Dracontius extremum diem iudicii ita repraesentat, vt ex vna parte, sinistra scilicet, consideret malos tamquam vno fasce colligatos, quia et inter se confusi, et igni praeparati sunt. Ab hoc fasce excipi, seu eximi rogat, et addi insonti populo. Sancti sunt populus electus dei psalmo 148. vers. 14. *Hymnus omnibus sanctis eius, filiis Israel, populo appropinquanti sibi.* Passim *populum suum* deus Israel vocat, et in Israel electos ad vitam aeternam, quae etiam *sors iustorum* dicitur. Psalm. 124. v. 3. *Quia non relinquet Dominus virgam peccatorum super sortem iustorum.* Et Dracontius l. 2. vers. 682. *Sub sorte beata.* Sors erat portio hereditatis, quae cuique obtigerat apud hebraeos. Vide notam ad vers. 212. Iustorum autem ipse deus est hereditas. Psalm. 15. vers. 5. *Dominus pars hereditatis meae, et calicis mei: tu es, qui restitues hereditatem meam mihi.* Haec restitutio fit iustis, quum deo post obitum fruuntur, sed plene tunc fiet, quum post resurrectionem animo, et corpore erunt beati. Contrario modo se habet sors impiorum. Ecclesiasticus cap. 6. vers. 4. *Anima enim nequam disperdet, qui se habet, et in gaudium inimicis dat illum, et deducet in sortem impiorum,* videlicet in

682 Additus insonti populo sub sorte piorum.

NOTAE.

poenas aeternas impiis praeparatas. De eadem impiorum portione, seu sorte Iobus cap. 24. vers. 18. *Maledicta sit pars eius in terra, nec ambulet per viam vinearum. Ad nimium calorem transeat ab aquis niuium, et vsque ad inferos peccatum illius.* Quem ad locum multa in hanc sententiam disserit Corderius.

682. Mentio populi in extremo iudicio explicando scite, et ex eadem sacrarum literarum plena cognitione, quam proxime dicebam, facta est. Iulianus Toletanus l. 3. Progn. c. 34. *Ecce ait Psalmista: Aduocabit caelum desursum, et terram, vt discerneret populum suum. Quid est, quod dicit, discernere populum suum, nisi per iudicium separare bonos, et malos, tamquam oues ab hoedis: nam oues tunc statuet a dextris, hoedos autem a sinistris.* Locus a Iuliano allegatus est psalmi 49. v. 4. Plura alia sub stili acumen subeunt: sed praetermittenda sunt, nam et ea, quae protuli, fortasse abundant, et satietati lectorum medendum est, si fieri possit, quum plerique nunc sint, quibus iure versiculum Martialis libr. xi. init. accommodes: *Libros non legit ille, sed libellos.*

DRACONTII
SATISFACTIO
AD GVNTHARIVM REGEM WANDALORVM
DVM ESSET IN VINCVLIS.

REx immense deus, cunctorum conditor, et spes,
Quem timet omne solum, qui regis igne polum:
Sidera, flamma, dies, quem, sol, nox, luna fatentur

VARIAE LECTIONES.

Versu 1. Sirm. *Rex aeterne deus, auctor, rectorque serenus*. cum Sirmondiano codice consentit codex Azagrensis, vbi discrepantiam inter eos non exprimo. Textus scripturam codicis vaticani repraesentat.
2. Sirm. *quem tremit o.*

NOTAE.

Vers. 1. Hoc initium expressit Eugenius Toletanus in oratione ad deum: *Rex deus immense, quo constat machina mundi*. Sic enim potius legendum, quam *Rex deus, immensi quo constat machina mundi*. Videsis Prolegom. num. 66. Dracontius saepe phrases, et sententias Carminis de deo in hanc elegiam transfert, quarum nonnullas indicabo. Libr. 2. vers. 584. *Solus vbique deus, rerum fons, conditor, et spes*. Confer notam ad l. 2. v. 1.

2. Melius fortasse videatur *Quem tremit omne solum* cum Sirm. Sic libr. 2. vers. 151. *Tu deus es, quem terra tremit*, et l. 3. vers. 541. *Et rerum natura parens famulata tremiscit*. Sed quum in codice Vat. legatur *timet*, hoc potius manu auctoris scriptum credendum est. *Qui regis igne polum*, vt l. 1. vers. 224. *Qui fouet igne pio caelum etc.* Vide notam ad vers. 25. l. 1.

3. Riuinus ita, vt editum est, distinguendum ait. Sirmondus interpunxerat *Sidera, flamma, dies, quem sol, nox*. Hoc argumentum in libris de deo saepius est pertractatum. Vide l. 1. v. 3. seqq. cum notis.

Auctorem, dominum secula cuncta probant:
Principio, seu fine carens, et temporis expers,
Nescius alterni, nec vice functus agis.
Omnia permutans, nullo mutabilis aeuo,
Idem semper eris, qui es modo, vel fueras.
Nil addit, demitque tibi tam longa vetustas:
Omnia tempus habent, nam tibi tempus abest.
Qui mentes hominum, qua vis, per singula ducis,
Et quocumque iubes, dirigis ingenia.

VARIAE LECTIONES.

5. hic versus, et sequens desunt in Sirm.

8. Sirm. *Posthac s. e. q. e. m. v. fueris.* Azagr. *notter* pro *posthac*.

9. Sirm. *nil confert d.* Azagrem. *nil addit d.*

11. Sirm. *Tu m. h. quamuis per s. d.*

12. Sirm. *Effingisque bonis candida corda viris.*

NOTAE.

5. Libr. 3. vers. 667. *Tu temporis expers*. Dudo Decanus S. Quintini in praefat. ad l. 1. Actor. Normanniae Ducum: *Exsors principii et sine fine manens*. Fortasse legendum *Exsors principii es, et sine fine manens*. In primo certe versu eius poematis mendum est, quod obiter corrigam: *O trinum specimen, tria summa, virgo deus vnus*: lege *tria summa, vigor deus vnus*. Desumpta enim verba sunt ex primo versu praef. 1. Apoth. Prudentii: *Est tria summa deus, trinum specimen, vigor vnus*. Idem Dudo libr. 3. p. 102. *Qui tria summa manet, trinum specimen, vigor vnus*. Dracontius *seu* pro *et* vsurpat. Vide Dig. libr. 34. tit. 2. leg. 31.

6. *Alterni*, et *vice* varietatem, et vicissitudinem denotant. Infra vers. 247. *Alternant elementa vices, et tempora mutant*.

7. Libr. 3. vers. 523. *Qui secula mutas*, et vers. 528. *Idem semper eris, nullo mutabilis aeuo*.

8. Riuinus ex coniectura pro *fueris* legerat *fueras*, quod reuera in nostro codice extat. Libr. 2. vers. 585. *Idem semper eris, quod et es, quod et ante fuisti*.

9. Libr. 2. vers. 586. *Nil addens, minuensue tibi*.

10. *Nam* pro *vero*, *autem* aliquando ponitur, vt si dicas *Omnia tempus habent, sed tibi tempus abest*. De hoc vsu particulae *nam* Forcellinus, cui propemodum accedit Tursellinus de partic., dum eam anteoccupationi inseruire tradit.

11. *Quamuis* in Sirmondo ineptum est. Vat. recte *qua vis*.

12. Non video, cur interpolator, omisso egregio Dracontii versu, alium effinxerit. *Dirigere ingenia* est hominum mores, indolem dirigere, ducere. Amplificat enim, quod vers. praec. dixit. Dracontii sententia est, a deo esse omnia, quae homini accidunt, prospera, et aduersa: homines esse bonos, deo adiuuante, malos permittente. Neque obest verbum *iubet*; nam etiamsi id accipere velis de iussu dei ad actiones bonas, et illicitas, eodem sensu proferri id potest, quo libr. 2. Reg. cap. 16. vers. 10. de Semei dicitur: *Dominus enim praecepit ei, vt malediceret Dauid*. Dracontius enim non tantum sententias, sed et verba ipsa a sacris literis persaepe mutuatur.

Qui

Qui facis iratus, homines contraria velle,
Propitiusque iubes, vt bona cuncta gerant.
Quidquid agunt homines, bona, tristia, prospera, praua,
Hoc fieri admittunt ira, fauorque dei.
Hoc tua verba probant Moseo dicta prophetae,

VARIAE LECTIONES.

13. Sirm. *Qui facis iratus homini contraria bella*. Azagr. *iratos homines*.
14. Sirm. *cuncta gerat*. Azagr. *cuncta regnent*. in Vat. est *gerat*, supra *gerant*.
15. hoc distichum in duo diuiditur a Sirm. *Quidquid agunt homines, bona, prospera, sancta, modesta, – Te faciente, fiunt, quo bona cuncta fiunt. – E contra aduersa, probrosa, maligna, inhonesta – Tu fieri pateris, qui mala nulla facis*.
16. scribitur in Vat. *ammittunt*, et *fabor*.
17. Sirm. *Haec tua lex docuit Moyse praescripta notante*. Azagr. *Mose*.

NOTAE.

13. Sirmondi scriptura, siue interpolatoris correctio longe abest a Dracontii acumine. Deus, ait Dracontius, quum iratus homini est, ac vult illum punire, facit, eum velle sibi contraria, ac nocitura. Haec autem voluntas hominis, qui rem sibi nocituram appetit, saepe nullum habet admixtum crimen. Quod si huiusmodi actio, seu voluntas scelere infecta sit, etiam tunc fit a deo non volente, sed permittente peccatum; quo tamen, vt eius etiam effectis, vtitur ad hominem, cui iratus est, puniendum.

14. In Sirm. *gerat* refertur ad hominem vers. praec. Sed quum in Vat. vers. praec. sit *homines*, necessum est *gerant*. Deus iubet, homines, quibus propitius est, opera bona, ipsisque profutura facere. Fortasse legendum est *Propitiusque iuuas*. Primam in *propitius* produci posse, ostendi in Prolegom. ad Prudentium n. 205.

15. Iuuenalis sat. 1. vers. 86. *Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas*. In hoc disticho patet, quam mutatum Dracontium nobis eius interpolator reddiderit. Dracontius affirmat, omnia regi diuina prouidentia, bona, tristia, prospera, praua, quae vel fauore dei, vel ira proueniunt: nempe bona, prospera fauore, tristia, praua ira. Sibi vbique constans l. 1. vers. 18. ait: *Omnia quae veniunt, bona, gaudia, tristia, acerba, – Descendunt ex arce dei, de sede Tonantis*. Quod vero nunc ait *praua*, intelligit aduersa, distorta. Vide l. 1. vers. 561. Quamuis autem *praua* explicare velis scelerate facta, tamen Dracontius caute adhibet verbum *admittunt*, quod fauori dei volentis, et irae eiusdem permittentis conuenit. Interpolator distinctius voluit exponere ea, quae deus tamquam auctor facit, et ea, quae solum permittit, et virtutes, ac vitia, quod Dracontius omisit, diserte commemorauit. Riuinus in Sirmondi versibus legit *Tu facis, vt fiant, qui bona cuncta facis* pro *Te faciente, fiunt, quo bona cuncta fiunt*. Absurdum certe non esset, si Dracontius primam in *fiunt* cum Prudentio, et aliis corripuisset: immo aliquando corripuisse, ex libris De deo colligi potest. Vide notata ad l. 3. vers. 135. Verum ex hoc elegiae versu solum arguitur, interpolatorem Dracontii primam in *fiunt* breuem fecisse, quin Riuini correctio necessaria sit.

16. Libr. 1. vers. 10. etiam memorat *variis sub casibus iras, – Et pia vota dei*, quibus aduersa, et prospera tribuit. *Admitto* significationem habet concedendi, approbandi, ac permittendi, et hoc loco communem vtrique rei.

17. Libr. 2. vers. 162. eodem modo *Moseo principe gentis*.

Quod duraturus cor Pharaonis eras.
Sic mea corda deus, nostro peccante reatu
Temporis immodici, pellit ad illicita.

VARIAE LECTIONES.

18. Sirm. *Quum perduratum cor Pharaonis ait*.
19. Sirm. *Sic me lingua, deus lingua patrante reatum*. Azagr. *sic mea corda deus*.
20. Sirm. *Noxia culpa ligans traxit ad inlicita*.

NOTAE.

18. Hoc loco interpolator corrigere voluit Dracontium, qui verba Domini ad Moysem ita refert, *Quod duraturus cor Pharaonis eras*. Non placuit id interpolatori, qui propterea substituit, *Cor induratum quum Pharaonis ait*. Ac certe Exodi cap. 7. vers. 13. dicitur, *Induratum est cor Pharaonis*. Sed quum antea Dominus Moysi dixerit cap. 4. vers. 21. *Ego indurabo cor eius, et non dimittet populum*, Dracontius haec ipsa verba respexit, quae argumento eius magis congruunt. Ostendit enim, deum cor hominis indurare, quod exemplo suo confirmat. Saepe in sacris literis huiusmodi locutiones occurrunt, Apostolus ad Roman. cap. 9. vers. 17. et seq. *Dicit enim scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam, et vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Ergo cuius vult, miseretur, et quem vult, indurat*. Isaias cap. 63. vers. 17. *Quare errare nos fecisti, Domine, de viis tuis, indurasti cor nostrum, ne timeremus te*. Omitto innumera alia, quae tamen ita intelligi debent, vt nullo modo deus auctor peccati credatur, quod Caluinus impie asserebat. Hieronymus ad loc. cit. Isaiae col. 757. sic ait: *Non quo deus erroris causa sit, et duritiae, sed quo illius patientia nostram expectantis salutem, dum non corripit delinquentes, causa erroris, duritiaeque videatur*. Augustinus epist. 194. al. 105. num. 14. col. 719. *Nec obdurat deus impertiendo malitiam, sed non impertiendo misericordiam*, et tract. 53. in Ioann. cap. 12. num. 6. col. 646. *Sic enim excaecat, sic obdurat deus, deserendo, et non adiuuando*. S. Thomas in epist. ad Romanos cap. 9. lect. 3. distincte, ac praecise: *Dicendum, quod deus non dicitur indurare aliquos directe, quasi in eis causet malitiam, sed indirecte, in quantum scilicet ex his, quae facit in homine intus, vel extra, homo sumit occasionem peccati, et hoc ipse deus permittit. Vnde non dicitur indurare quasi immittendo malitiam, sed non apponendo gratiam*.

19. Riuinus scripturam Sirmondi sic emendabat *Sic me, sancte deus, lingua patrante reatum, - Noxia culpa ligans traxit ad illicita*. Genuina lectio Vat. his, quae praecedunt, ac sequuntur, multo est congruentior, quam interpolator de industria mutauit, difficultate deterritus vers. seq. explicanda. Animaduertenda nunc est mutatio numeri *mea corda, nostro reatu*, quae christianis antiquis scriptoribus familiaris est. Victor Vitensis l. 1. De persecutione Vandalica, *Nobis, ad quem custodia pertinebat*. Plura exempla congerit Barthius l. 42. Aduers. cap. 13., qui testatur, optimis scriptoribus hanc mutationem numeri inusitatam non fuisse.

20. Suum temporis immodici reatum accusat Dracontius. Libr. 3. vers. 576. *Hei mihi! quod facinus non vno tempore gestum, - Vt mea facta luam, tempus conuenit in vnum*. Ait, se a deo compulsum ad illicita in poenam inueteratorum scelerum. Sed potestne dici, quod deus *pellit ad illicita*? Potest eodem sensu, quo deus excaecare, obdurare, tradere in

Vt qui facta ducum possem narrare meorum,
Nominis Asdingui bella triumphigera,
Vnde mihi merces posset cum laude salutis
Munere regnantis magna venire simul,
Praemia despicerem, tacitis tot regibus almis,

VARIAE LECTIONES.

21. Sirm. *n. tuorum*. Azagr. *meorum*.
22. pro hoc versu, et duobus seqq. in Sirm. hic est vnicus: *Vnde mihi possent dona venire simul, – Praemia despicerem etc.*
25. Sirm. *tacitis*. Azagr. *tactis*.

NOTAE.

passiones ignominiae dicitur. Augustinus De grat., et liber. arb. cap. 21. n. 43. col. 742. *Satis, quantum existimo, manifestatur, operari deum in cordibus hominum ad inclinandas eorum voluntates, quocumque voluerit, siue ad bona pro sua misericordia, siue ad mala pro meritis eorum, iudicio vtique suo, aliquando aperto, aliquando occulto, semper tamen iusto*. Quum autem ex Augustini dictis nonnulli tamquam absurdum colligerent, quod per potentiam deus homines ad peccata compellat, Prosper Aquitanus pro Augustino respondit in Respons. ad capitul. calumn. Gallor. XI. *Nullus catholicorum dixit, aut dicit, quod deus homines pie, recteque viuentes per potentiam in peccata compellat .... Quum vero aliquos a deo aut traditos desideriis suis, aut obduratos legimus, aut relictos, magnis peccatis suis hoc ipsos meruisse profitemur*. Sed, vt distinctione S. Thomae nuper exposita vtamur, deus pellit ad illicita in poenam peccatorum praecedentium non directe, sed indirecte. Reuera exemplum, quod in se Dracontius exhibet, eiusmodi est, vt explicationi S. Thomae egregie respondeat. Dracontius enim carmen ediderat in laudem nescio cuius, quo animus regis vandalorum vehementer offensus est; quo carmine se coram deo etiam fatetur peccasse. Ait ergo: deus, qui crimina mea vetera punire voluit, eo me adduxit, vt despicerem praemia, quae ex regis laudibus possem sperare, et certa pericula, alio laudato, peterem. S. Thomas loc. citat. sic rem hanc pulchre explicat: *Ad bona inclinat* (deus) *hominum voluntates directe, et per se, tamquam actor* (al. *auctor*) *bonorum: ad malum autem dicitur inclinare, vel suscitare homines occasionaliter, in quantum scilicet deus homini aliquid proponit vel interius, vel exterius, quod, quantum est de se, est inductiuum ad bonum, sed homo propter suam malitiam peruerse vtitur ad malum .... Et hoc modo circa Pharaonem accidit, qui, quum a deo excitaretur ad regni sui tutelam, abusus est hac excitatione in crudelitatem*. Patres, doctoresque ecclesiae ita semper exponunt, deum inclinare ad bonum, vel ad malum voluntates hominum, vt libertas indifferentiae sarta tecta homini relinquatur. Dracontius, qui hoc loco tradit, deum corda hominum, quo vult, inclinare, pellere ad illicita, indurare, de libero arbitrio quid sentiret, aperte declarauit libr. 2. vers. 611. *Arbitrio posuit clemens deus omnia nostro, – Libera mens hominum est peccare, aut viuere sancte*.

22. Vandali *Asdingui* dicti, vt vberius disserui num. 94. Prolegom. *Triumphiger* nomen vel sola Dracontii auctoritate latinis accensendum, vt *belliger*, et similia.

23. Intelligo *cum laude salutis* cum prospero vitae statu.

25. Reges vandalorum plures praecesserant, antequam Hispaniam occupassent.

Et peterem subito certa pericla miser.
Quis, nisi caelesti demens compulsus ab ira,
Aspera cuncta petat, prospera cuncta neget?
Irascente deo, mentes mutantur, et artus,
Vertuntur sensus, vertitur et species.
Persarum regem Babylonae regna tenentem
Post decus imperii quis neget esse bouem?
Et diademalem turparunt cornua frontem,

VARIAE LECTIONES.

27. Sirm. *Quo nisi caelestis Domini conspectus ad aethram*. Azagr. *D. conceptus ab aethra*.

28. Sirm *Aspera cuncta premunt. prospera nulla iuuant*. Azagr. *premat* pro *premunt*. Vat *negat* pro *neget*.

29. Sirm. *Irascente deo, membra mutantur. et artus*. in Vat. videtur potius *actus*, quam *artus*.

31. Sirm. *r. Babylonica r.* Azagr. *Babylonum*.

32 Sirm. *P. d. i. nouimus e. b.*

33. Sirm. *tum diademalem*.

NOTAE.

27. Primigenia scriptura huius versus difficultatem interpolatori creauerat, quod eandem doctrinam repetat, quae in versibus praecedentibus declarata est, nempe deum indirecte obdurare, excaecare, tradere hominem suis desideriis, et ad illicita pellere in poenam peccatorum. Riuinus, lectione Sirmondi minime contentus, tentabat *Quem nisi saluasset Domini conspectus ab aethra, – Aspera cuncta premunt, prospera nulla iuuant*. Adeo fallaces saepius sunt coniecturae, et a vero scriptorum sensu aberrant.

28. *Neget*, recuset, neget sibi.

29. Libr. 3. vers. 591. *Irascente deo, solatia cuncta negantur*.

30. *Species*, figura. Libr. 1. v. 338. *Species hominis*. Hinc melius videretur vers. praec. *actus*, quam *artus*: nam si dixisset, *mutantur et artus*, inutile esset addere, *Vertuntur sensus, vertitur et species*. Non tamen male est *artus*, quia, quod sequitur, est explicatio eiusdem sententiae, vt *sensus* respondeant mentibus, *species* artubus. Accedit, Alcuinum carm. 178., quo Dracontium imitatur, ita habere, *Sic ventura dies mentes mutabit, et artus*.

31. Facile est legere *Babylonica*, aut *Babylonum*, aut *Babylonis*. Sed non muto scripturam Vat. Libr. 1. vers. 320. *Flammantes, viridesque talit Babylonia crustas*. Similiter *Babylona*, *Babylonae* dici poterit. Historia haec Nabuchodonosoris indicata est l. 3. v. 646.

33. Riuinus in textu legit *Tum diademalem*, in notis *Tum diadematam*, sed discrepantiam non animaduertit, vt dubitari possit, an in notis mendum sit *diadematam*. Sane *diadematus* magis latinum est, quum a Plinio adhibitum fuerit: sed verius est in Dracontio *diademalem*, qua voce vsus etiam est Theodulfus. Illud vero nimis acute obiicit Riuinus, Danielem non referre, Nabuchodonosori enata fuisse cornua. Aliis verbis haec controuersia solet proponi, An Nabuchodonosor vere figuram bouis induerit, an solum a mente alienatus ipse se bouem crediderit. Verba Danielis sunt cap. 4. vers. 30. *Sermo completus est super Nabuchodonosor, et ex hominibus abiectus est, et foenum vt bos comedit, et rore caeli corpus eius infectum est: donec capilli eius in similitudinem aquilarum crescerent, et vngues eius quasi auium*.

Mugitus pecudis verba fuere duci.
Agricolam timuit post parthica regna bubulcum,
Summisitque pauens regia colla iugo.
Errauit per prata vagus, mala gramina pastus,
Et qui homo bos fuerat, de boue factus homo est.
Liquit et antistes verus pater ille Ioannis,
Elinguisque fuit voce tacente silens.
Ast ego peccando regi dominoque, deoque,
Peior sum factus, deteriorque cane.

VARIAE LECTIONES.

34. Sirm. *fuere ducis*.
35. hic versus cum seq. omnino deest in Sirm.
38. Sirm. *Et qui bos fuerat, de boue factus homo est*.
41. Sirm. interpungit *regi, dominoque deoque*.

NOTAE.

Calmetus in dissertatione praefixa ad Danielem de metamorphosi Nabuchodonosoris varias hinc inde opiniones refert, et refellit. Sententia fuit Bodini, Nabuchodonosorem in verum taurum forma corporis, et mente transiisse. Alii vulgo existimant, non animam tauri, sed externam tantum speciem illum induisse. Communior, magisque probata sententia est, Nabuchodonosorem in phrenesin incidisse: quo morbo turbata phantasia, se bouem esse rex sibi persuaserit.

35. Libr. 3. vers. 646. *Timuit post regna bubulcum*. Aratro etiam subiectum fuisse Nabuchodonosorem, credere Dracontius videtur.

37. Libr. 3. vers. 647. *Inter prata pecus*. Libr. 1. vers. 274. *Et per prata vagum sequitur sua bucula taurum*. Virgilius l. 2. Aeneid. vers. 471. *Coluber mala gramina pastus*.

39. Riuinus ex coniectura *Quid? quod et antistes, iterum pater ille Ioannis – Eloquitur, fuerat voce sed ante silens*. Sed retinenda est scriptura vetus, quae etiam in exemplaribus interpolatis eadem conseruatur. Libr. 2. vers. 676. *Incurrit culpam sancti pater ille Ioannis*. Pro *deliquit* positum est *liquit*, nempe peccauit, incurrit culpam, defecit. Simplicia pro compositis saepe sumuntur, vt *verto* pro *euerto*, *fero* pro *aufero*. Linqui dicitur is, quem vires deficiunt, et Curtius actiue in partic. praes. vsus eo verbo est libr. 6. cap. 1. *Linquente spiritu, pariter ac sanguine, moribundus in arma procubuit*.

40. Riuinus notat tautologiam *elinguis, tacente, silens*. Verum in Dracontio saepe huiusmodi verborum repetitiones occurrunt.

41. Sirmondus ita interpungit, vt deus *dominus* dicatur: sed superflua tunc esset coniunctio *que* in *dominoque*. Dracontius regem vocat dominum, vt v. 107. *Post te, summe deus, regi dominoque reus sum*, et vers. 110. *Rex dominusque meus semper vbique pius*.

42. *Cane peior* prouerbii genus, de quo vide comment. ad Prudentium hymn. 5. Perist. vers. 147., et Apoth. v. 216. *Cane milite peior*: nam *miles canis* molossus est. Haec de libidine Eugenii non esse capienda, contra Barthium recte probat Riuinus. Sed ego pro Eugenio Dracontium verum elegiae auctorem intelli-

Vulnera vexati curat sua lingua molossi,
Heu! mea quippe mihi vulnera lingua dedit.
Sed qui restituit pecudis post membra tyranni,
Vt fieret rediens vngula fissa manus,
Quique reformauit tacitae modulamina linguae,
Ne mutilante sono verba ligata daret,
Ipse meo domino deus imperat, atque iubebit,

VARIAE LECTIONES.

43. Sirm. *curat.* Azagr. *curant*.
44. Sirm. *heu me! quippe*.
45. Sirm. *membra tyrannum*.
46. Sirm. *Vt fieret rediens in sua regna bonus*.
47. Sirm. *taciti m. verbi*.
48. Sirm. *Vt mutilata sonos lingua ligata daret*.
49. Sirm. *Ipse meis parcet erratis, atque iubebit*.

NOTAE.

go: nam elegia, vt in ms. Vat. extat, etiam a correctione Eugenii omnino immunis est.

43. Lingua vexati molossi curat sua vulnera. Lectio Azagr. retineri nequit.

44. Lingua vulnera dedit Dracontio, quia recitauerat carmen, quod regi displicuit. Saepe *lingua* pro eloquentia, interdum pro carmine ponitur. Libr. 1. vers. 168. *Linguae laurus honos soluit donanda poetis*. Paulinus poem. 15. natal. 4. *Annua vota mihi remeant, simul annua linguae - Debita*: et poem. 16. natal. 5. *Gaudia, quo famulae rata debeo munera linguae*. Itaque etiamsi Dracontius carmen illud non recitauerit, recte tamen culpam in linguam, nempe in carmen reiicit.

45. Clarior est lectio Sirmondi *tyrannum*, quam *tyranni* in Vatic. Verum id ita explicari potest; qui post membra pecudis restituit, seu fecit, vt manus tyranni fieret ex fissa vngula: aut *post* est aduerbium.

46. *Vngula* est calceus corneus eorum animalium, quae digitos non habent.

48. Riuinus confidenter legit *Vt mutata sonos lingua ligata daret*. Sirmondi lectio hunc sensum habet, vt lingua ante ligata, et mutilata sonos ederet. Nostrae scripturae sententia est; deus reformauit linguam, ne ederet verba ligata, et truncata, hoc est, vt clare loqueretur. Plinius l. 7. cap. 16. *Dentes serie structurae, atque magnitudine mutilantes, mollientesque, aut hebetantes verba*. Ponitur *mutilante sono* pro *mutilato sono*, nam huiusmodi participia significationem passiuam habere solent. Possis etiam legere *Ne mutilata sono*. Ac fortasse Dracontius aetatem senis Zachariae repraesentat: in qua verba trunca, et mutilata proferri solent, quum organa, modulationi linguae seruientia, magna ex parte vitiata sint. Libr. 3. v. 628. ait, dentes cinxisse palatum, *Vt bene verba sonent, ipsis modulantibus, ora*. Deus igitur ita reformauit modulamina linguae Zachariae, vt, quamuis esset senex, distincte tamen, et perspicue loqueretur. *Dare verba* pro loqui cum aliis vsurpat Dracontius l. 3. vers. 456.

49. Riuinus lectionem Sirmondi sic castigat *Ipse meis parcet erratis, vtque pudebit, - Tum me respiciet, restituetque pius*. Vera lectio inuenitur in codice nostro. Deus ipse, qui has mutationes effecit, regi domino meo imperat, ac iubebit, vt libertati me restituat.

Vt me restituat, respiciatque pius.
Seruet, aui vt laudes dicam, patriasque, suasque,
Perque suas proles regia vota canam.
Culpa quidem grauis est, venia sed digna reatus,
Quod sine peccati crimine nemo fuit.
Nam deus omnipotens potuit, dum conderet orbem,
Tristibus amotis gaudia sola dare.
Sed diuersa creans, et discordantia, iunxit
Et bona mixta malis, et mala mixta bonis.
Sic elementa potens contraria miscuit auctor,

VARIAE LECTIONES.

50. Sirm. *Vt me respiciat, restituatque pius*. in Azagr. videtur esse, vt in Vat.
51. versus 51. et 52. absunt a Sirm.
53. in Vat. nota in *venia* innuit legendum *veniam*, aut esse in auferendi casu.
56. Sirm. *a. optima s.*
57. Sirm. *iussit*. Azagr. *iungit*.

NOTAE.

50. Non displicet traiectio verborum in Sirmondo *Vt me respiciat, restituatque pius*. *Respicere* in sacris, profanisque literis accipitur pro *aspicere iuuandi causa*, vt notum est. Fortunae respicientis fanum Romae videtur fuisse, cui multi lapides inscripti extant.

51. Quisnam sit is auus, et pater regis, quorum laudes canere volebat Dracontius, disputatum est in Prolegom. num. 106., et 111.

52. *Suas* pro *eius*, vt saepe Dracontius posuit. Fortasse legendum *Postque suas proles*, aut *Proque sua prole*. Potest retineri *per*, vt vota regia sint *per proles*. Inseruit enim praepositio *per* ad iurandum, adeoque trahi etiam poterit ad vouendum, et desiderandum.

53. Sirmondus interpungit *Culpa quidem grauis est, venia sed digna, reatus*. Malo *venia sed digna reatus*, digna, cui reatus venia concedatur.

54. Ioann. ep. 1. cap. 1. vers. 10. *Si dixerimus, quoniam non peccauimus, mendacem facimus eum*. Libr. 3. Reg. c. 8. vers. 46. *Non est enim homo, qui non peccet*. In distichis Dionysii Catonis l. 1. *Nemo sine crimine viuit*.

55. Rationem affert, cur deus peccata hominum permittat, quum possit impedire, nempe vt in peccati venia clementia dei resplendeat. Vt enim in physico rerum ordine deus ad maiorem orbis pulchritudinem non solum bona, et laeta, sed aduersa etiam, et tristia creauit, ita in ordine morali bona praecipit, et iubet, sed permittit mala, vt ex ipsis malis bona faciat, quae sine malis fieri non possent. Augustinus Enchirid. cap. XI. *Illud, quod malum dicitur, bene ordinatum, et suo loco positum, eminentius commendat bona, vt magis placeant, et laudabiliora sint, dum comparantur malis*. Vide etiam l. 2. De ordine c. 4.

56. Libr. 1. vers. 18. *Omnia quae veniunt, bona, gaudia, tristia, acerba*.

58. Vide l. 1. vers. 294. et seqq. cum notis. In Goldoni comoedia *il Moliere* legi hunc versum.

59. Discors elementorum concordia explicata est libr. 1. vers. 142., aliisque in locis.

Humida cum siccis, ignea cum gelidis.
Litera doctiloquax apibus cognata refertur,
Queis datur, vt habeant vulnera, castra, fauos.
Cera dat ingenium pueris, primordia sensus,
Inde fit, vt prosit litera, vel noceat:
Aspis habet mortes, habet et medicamina serpens,
Vipera saepe iuuat, vipera saepe nocet.
Cerua salutares pasto serpente medullas

VARIAE LECTIONES.

61. Sirm. *cognata probatur*.
62. Vat. scribit *fabos*. Sirm. *vulnera, mella simul*.
64. Sirm. *vt praestet l.*
65. Sirm. *mortem*. Aragr. *mortes*.
67. Vat. *medellas*. Sirm. *Cerua salutaris pasto serpente medela est*.

NOTAE.

60. Ouidius l. 1. Met. vers. 19. *Frigida pugnabant calidis, humentia siccis*. Apuleius l. 1. De mundo post med. *Validis arida, et glacialibus flammida* (natura) *confudit*. Aer est humidus, terra sicca, ignis calidus, aqua frigida.

61. *Doctiloquus* Ennius, Martianus Capella, et alii dixerunt. *Doctiloquax* apud antiquiores Dracontio non inuenitur. Lectio Sirmondi *cognata probatur* confirmari potest simili loquendi modo saepe a Dracontio vsitato, vt dixi ad l. 2. vers. 26. *Cognata refertur* sapit etiam stilum Dracontii, vt vers. 69. *noxia fertur*. Literae cognationem habent cum apibus, quia olim discebantur in tabellis cera illitis, et sicut apes spiculo nocent, melle, et fauis prosunt, sic etiam literae habent, vnde prosint, et noceant: nam literas aliquando nocere expertus ipse Dracontius est. Nocent autem non solum iis, qui imbuti illis sunt, sed etiam aliis.

62. *Vt* producitur ob aspirationem sequentis dictionis. Sirmondi scriptura probabilis est: sed verius videtur *vulnera, castra, fauos*; nam vt sua sunt bella apibus, sic etiam literatis.

63. Hic versus a S. Isidoro allegatus est, vt dixi num. 8. Prolegom. Primordia sensus sunt prima scientiarum elementa. Sensus pro intelligentia, et cogitatione saepe ponitur. Libr. 1. vers. 567. nonnulli legunt *sensus primordia*, pro quo ego scripsi *sensu praecordia*. Lucretius l. 4. vers. 534. dixit, *Primordia vocum*.

64. Riuinus in Sirmondi lectione *praestet* vidit, nullo negotio scribi posse *prosit*. Sed nihil mutandum censuit, quia *praestare* pro *prodesse*, aut saltem pro *beneficium praestare* accipi solet, vt probat Barthius l. 29. Aduers. cap. 6. Verum quum in primigenia non interpolata elegia *prosit* legatur, hoc retinendum est.

65. Libr. 2. vers. 258. *Aspidis obliquae quid pinguia membra medentur etc.* Vide notam ad vers. 291. libr. 1.

66. Vide libr. 2. vers. 256.

67. Scriptura Sirmondi commodum sensum habet, quo spectat etiam in Vat. *Cerua salutares pasto serpente medellas – Conficit*. Sed vera lectio est *medullas*. Libr. 2. vers. 276. *Ceruus vt occumbat, quaerit medicina medullas*. Confer notam ad eum locum, ex qua constat, medullas cerui a medicis salutares existimari. *Cerua* saepe adhibetur a poetis nullo habito respectu generis, vt marem, et feminam significent. Virgilius libr. 4. Aen.

Con-

Conficit, et pellunt ipsa venena neces.
Materies ferri simplex, et noxia fertur,
Impius inde nocet, rusticus inde placet.
Ipsa parit gemmas pretiosos terra lapillos,
Ipsa dat et vepres, spinea ligna, rosas.
Delicias, mortesque parat mare fluctibus altum,
Et generat pelagi conchula diuitias.
Aera temperies auris vitalibus aptat,
Quae corrupta dies eripit, atque animas.
Aspera, vel facilis retinet natura volucres,
Blanda columba auis est, aspera vultur auis.

VARIAE LECTIONES.

68. Sirm. *Conficiunt, pellunt i. v. n.* Azagr. *pelluntque i.*
69. Sirm. *Materia f. s. e. n. constat.*
74. in Vat. scribitur *concula*.
76. Sirm. *Q. c. d. corripit, atque animos*. Azagr., vt in Vat. *eripit atque animas*.
77. Sirm. *Diras vel placidas retinet n. v.*

NOTAE.

vers. 69. *Qualis coniecta cerua sagitta*. Similia plura congessit Brouckusius ad Tibullum l. 4. carm. 3. vers. 13.

68. Ausonius epigr. 10. in Eumpinam vers. 12. *Et quum fata volunt, bina venena iuuant*. Coniunctio *que* in Azagr. non est necessaria. Sic v. 246. *Damna, vel augmentum dant elementa, ferunt*.

69. *Materies* sic Dracontius, et alii poetae frequentius, quam *materia*. Pro *innocua* ponitur *simplex*, vt vers. 191. 223., et *simplicitas* vers. 173. Vide notam ad libr. 2. vers. 804.

70. Vt *pius* Dracontio est clemens, mitis, ita *impius* crudelis, immitis. Riuinus de milite id dictum interpretatur, qui impius a Virgilio, et Lucano dicitur.

71. Riuinus non male suspicatur *Ipsa parit gemmas, steriles et terra lapillos, — Ipsa rosas, et dat, spinea ligna, vepres*. Interpolatori Sirmondi cum Dracontio conuenit: quo magis vetus lectio confirmatur. Nec sane correctione indiget. Ipsa terra parit gemmas, pretiosos lapillos, (accusatiuus appositionis) et ipsa dat vepres, spinea ligna, rosas.

72. Ouidius de remed. amor. vers. 45. *Terra salutiferas herbas, eademque nocentes — Nutrit, et vrticae proxima saepe rosa est*.

74. Diminutiuo *conchula* vtuntur Celsus, et Valerius Maximus. In conchis piscium nascuntur margaritae, de quibus Plinius libr. 9. cap. 35. Propertius libr. 3. eleg. XI. vers. 6. *Et venit e rubro concha Erycina salo*.

75. *Temperies* sumi solet pro temperata caeli constitutione. *Auris vitalibus*, vitae, spiritui, quo videlicet respiramus, et aspiramus.

76. Temperies corrupta eripit hominibus dies, atque animas, hoc est, breuiorem hominum vitam efficit. *Dies* pro vita Statius libr. 2. Theb. vers. 657. *Nunc arma, diemque — Proiice. Quid sequeris timidae compendia vitae?*

77. Libr. 1. vers. 456. distinguit inter aues placidas, et ore cruentas.

78. *Blanda columba* Ouidius libr. 2. Amor. eleg. 6. vers. 56.

Nubibus aggestis pluuiae, nix, grando, pruina
Gignuntur vicibus, igne, vapore, gelu.
Sol dat temperies, species gratissima mundi,
Cuncta creanda parans, cuncta creata fouens.
Per quem foetat humus flores, et messis aristas,
Sole perustus ager putris arena iacet.

VARIAE LECTIONES.

79. Azagr. *grando pruinae*.

80. Sirm. *Gignuntur vicibus, ordine, lege poli*.

81. Sirm. *Solis temperie species g. m.* Azagr *tuliat* pro *solis*.

82. Sirm. *parit, et fouet*. Azagr. cum Vat. *parans, et fouens*.

83. in Vat. scribitur *fetat*. Sirm. *per quam foetat*.

NOTAE.

80. Interpolator penitus sensum huius versus inuertit. *Vicibus* est per vices, alternatim. Columella libr 2 cap. 2. initio: *Quae qualitates inter se mixtae vicibus et alternatae plurimas efficiunt agrorum varietates*. Ait ergo Dracontius, pluuiam, niuem, grandinem, pruinam gigni igni, vapore, gelu, seu frigore vicissim, vel ita vt haec per vices misceantur, et alternentur. Isidorus de natur. rer. cap. 33. *Aquae amarissimae maris vapore subtili calore aereo suspenduntur . . . ibique igne solis decoctae in dulcem pluuiarum saporem vertuntur*. Et cap. 34. *Plerumque glacialibus ventorum flatibus rigentes aquae solidantur in niuem*. Et cap. 35. *Aquae nubium rigore ventorum stringuntur in glaciem, atque durescunt*. Vide Ambrosium libr. 2. Hexaem. cap. 3., et 4., quem saepe Dracontius, et Isidorus sequuntur, vt ipse Basilium secutus est.

81. Capella libr. 2. in hymno solis: *Nam medium tu curris iter, dans solus amicam – Temperiem superis*. *TEMPERIES* in plurali, intelligo varias anni tempestates. Isidorus de nat. rer. cap. 17. *Cui (soli) ideo deus diuersa cursus constituit loca, et tempora, ne dum semper in iisdem moraretur locis, quotidiano ea vapore consumeret*. *Sed vt Clemens ait* (libr. 8. Recognit. cap. 22.) *diuersos accipit cursus, quibus aeris temperies pro ratione temporum dispensetur, et ordo vicissitudinum, permutationumque seruetur*. Ausonius in Eclogar. 2. *Omnia, quae vario rerum metimur in actu, – Astrorum dominatus agit, terrenaque tantum – Membra homini, e superis fortuna, et spiritus auris – Septeno moderanda choro: sed praesides illis – Sortitus regimen nitidae sol aureus aetherae. – Nec sola in nobis moderatur tempora vitae, – Dum breue solliciti spatium producimus aeui. – Creditur occultosque satus, et tempora vitae – Materno ducenda vitro formare videndo*. Haec caute.

82. Vide l. 1. vers. 24. et seqq., et vers. 224. *Qui fouet igne pio caelum etc.* Libr. 1. vers. 9. notaui, Dracontium cum aliis antiquis scriptoribus verbum creandi accipere pro educere, vel formare: quo multi nunc vtuntur ad significandam productionem ex nihilo. Animaduertit vero Mariana ad c. 1 Genes. v. 1. quaestionem esse ad theologos ablegandam, an creatio sit ex nihilo productio: *Id contendam*, addit, *ex vi vocis, et proprietate sermonis id non significari*. Peculiaris ergo significatio, qua creatio definitur a philosophis, et theologis effectio rei ex nihilo, vetus quidem est, sed ad vsum scholae instituta.

83. Libr. 2. vers. 217. *Foetat humus etc.* Confer notam ad vers. 89. libr. 2.

84. Isidorus De nat. rer. cap. 17. *Et quum sit iste minister bonus (sol) ge-*

Corpora sol reficit radiis, et corpora vexat,
Solibus alternis itque, reditque salus.
Omnia nec mala sunt, nec sunt bona sidera caeli,
Lucifer hoc docuit, Sirius hoc monuit.
Temperies caeli medium nec possidet orbem,
Nam de quinque plagis vix habet ipsa duas.
Quod caelum, quod terra, fretum, quod purior aer
Non meruere simul, hoc homo quando habeat?
Culpa mihi fuerat dominos reticere modestos,

VARIAE LECTIONES.

88. Sirm. *L. b. d. sidus et hoc docuit*. Azagr. *L. b. d. sirius hoc docuit*.
91. Azagr. *quod terra creat q.*
92. Sirm. *hoc modo quando habet*. Azagr. *hoc homo quando habet*.
93. Azagr. *reticere molestos*.

NOTAE.

nitus ad vicissitudines temporum moderandas, tamen vbi secundum voluntatem dei correptio mortalibus datur, incandescit acrius, et vrit mundum vehementioribus flammis, et perturbatur aer, et plaga hominum, et corruptio terris initiatur, et lues animantibus, et pestilens per omnia mortalibus annus inducitur. Quod autem ait Dracontius *putris arena*, hoc est, arida, et sicca, veteres secutus est duces. Propertius libr. 4. eleg. 3. vers. 39. *Quae tellus sit lenta gelu, quae putris ab aestu*: Statius libr. 4. Theb. vers. 728. *Tunc sole putris, tum puluere tellus – Exhalat calidam nubem*, et silu. 3. libr. 4. vers. 126. *Qui foedum nemus, et putres arenas*. Lucanus simili significatione libr. 8. v. 830. *Totaque in aethiopum putres soluaris arenas*.

86. *It* pro *abit*. Lucretius libr. 3. vers. 527. *Denique saepe hominem paulatim cernimus ire, – Et membratim vitalem deperdere sensum*.

88. Riuinus, qui cum Sirmondo legit *sidus et hoc docuit*, interpretatur, hoc *sidus* esse stellam Iacob, et *luciferum* satanam. Dracontius aliud longe diuersum cogitabat, qui de sirio stella in ore caniculae loquitur, cui luciferum opponit. Calores immodici sunt, quum sirius coniungitur cum sole, quo tempore corpora morbo affici solent, ex quo caniculam, seu canem hoc sidus dictum aliqui affirmant.

89. *Temperies caeli* zona, seu plaga temperata. Ouidius libr. 1. Met. vers. 50. de zonis: *Nix tegit alta duas, totidem inter vtramque locauit, – Temperiemque dedit mixta cum frigore flamma*.

91. Libr. 1. vers. 334. *Non purior aer*.

92. Riuinus coniicit *Non meruere simul, hoc modo quartus habet*. Aer namque modo temperatus est ex humido, et calido, caelum, (id est, ignis) siccum, et calidum, terra sicca, et frigida, aqua humida, et frigida. Haec ille totidem verbis. Sane mendosa illico apparet scriptura Sirmondi *hoc modo quando habet*. Sed coniectura Riuini vix vllum sensum admittit. Lectio Vat. confirmatur codice Azagr., vbi tamen mendum est *habet* pro *habeat*. Sententia Dracontii est: quum in rebus omnibus creatis mixta sint bona malis, quando aliquis erit homo, qui semper bonus, et nullo crimine maculatus sit? Vide notam ad l. 2. v. 458., et Synonyma S. Isidori l. 1.

Ignotumque mihi scribere, nec dominum.
Qualis et ingratos sequitur, qui mente profana,
Quum Dominum norint, idola vana colunt.
Israelitarum populum sic culpa tenebat,
Quando deum oblitus flans vitulum coluit.
Et tamen indulges veniam poscentibus, auctor,
Si sceleris facti mens rea poeniteat.
Te precor, Omnipotens, te, quem decet esse benignum,
Quem non vlla iuuat vltio, sed venia,

VARIAE LECTIONES.

94. Sirm. *Scribere nec dominum*. Vat. *scribere vel dominum*.

97. in Vat. scribitur *Israhelitarum*.

98. Sirm. *Quando oblita deum plebs vitulum coluit*. in Vat. videtur esse *flens* pro *flans*.

99. Sirm. *indulgens*. in Vat. etiam *indulgent*. ex coniectura *indulges*.

100. Sirm. *Contulit, et legem post mala facta dedit*

101. Sirm. *O. quem sat decet*.

102. Sirm. *Et quem nulla iuuat v. s. v.*

NOTAE.

94. Riuinus suspicatur, legendum *Agnatumque mihi scribere nec dominum*: sed neque ipse rationem suspicionis affert, neque ego video vllam. In Vat. est *vel* pro *nec*: hoc secundum magis placet. Culpa fuit Dracontii reticere suos dominos, atque alium laudare, qui ignotus illi, nec dominus erat. Poterit explicari scriptura Vat. hoc pacto: culpa fuit reticere dominos modestos, aliumque ignotum laudare, etiamsi fuisset dominus. De hac culpa Dracontii egi in Prolegom. num. 90.

96. *Idola* secunda correpta, vt libr. 2. vers. 579.

97. Vt in hoc codice scribitur *Israhelitarum* cum aspiratione post primum *a*, sic in alio codice vaticano, ex quo tres libros de deo extraxi, scribitur l. 2. v. 166. cum aspiratione in principio *Hisraelitarum*. Haec scriptura antiqua est, vt cernitur in veteri inscriptione basilicae S. Clementis Romae, quam vulgauit Eduardus Vitry in diatriba de tumulo T. Flauii Clementis Martyris.

98. Certum mihi est, a manu Dracontii esse *flans*, quod alii non intelligentes, versum corruperunt. Cap. 32. Exod. vers. 4. *Quas quum ille* (Aaron inaures) *accepisset, formauit opere fusorio, et fecit ex eis vitulum conflatilem*. Pro *conflare*, seu metalla igne mollire, et fundere ponitur *flans*. Plinius libr. 36. cap. 19. *Phrygius lapis vritur ante vino perfusus, flaturque follibus, donec rubescat*. Sic *flata pecunia, aes flatum, aere flando, feriundo*.

99. Forte *Et tamen indulges veniam poscentibus auctor*.

100. In fine carminis ad Senatorem apostatam sub Tertulliani nomine: *Sufficit peccare semel, desiste vereri. – Non erit in culpa, quem poenitet ante fuisse*. *Poeniteat* cum nominatiuo pro *mentem ream poeniteat*. Vide libr. 1. vers. 694., et infra vers. 304.

102. Ezechiel. cap. 18. vers. 23. *Numquid voluntatis meae est mors impii, dicit dominus deus, et non vt conuertatur a viis suis, et viuat?* Vide l. 1. vers. 29. et seqq., et vers. 96. cum notis.

Cuius sancta manus sustentat corda regentum,
Et pius inclinas mox, vbicumque iubes.
Te coram primum me carminis illius, ausu
Quod male disposui, poenitet, et fateor.
Post te, summe deus, regi dominoque reus sum,
Cuius ab imperio posco gemens veniam.
Imperet armato pietas tua, prospera mandet
Rex dominusque meus, semper vbique pius.
Nec mihi dissimilis, quam quod solet esse cateruis,
Sit pietate tua, sit bonus, et placidus.
Nam tua sunt, quaecumque gerit, quaecumque iubebit,
Iudiciumque dei regia verba ferunt.
Exorent haec pauca deum, qui mentis opertae

VARIAE LECTIONES.

105. Vat. *carminis vllius ausu*. Sirm. *Coram te primum me, carminis illius orsa*.
106. Sirm. *poenitet, en fateor*.
109. Azagr. *i. armata p* Sirm. distinguit *mandet, - Rex*.
110. Azagr. *Rex deus omnipotens semper vbique pius*.
111. Sirm. *solet omnibus esse*.
112. Sirm. *sit pietate sua, sit*.
113. in Sirm. pro hoc, et aliis quatuor versibus seqq. solus est hic: *Te nunc summe precor, magnorum maxime regum, - Pectore etc.*

NOTAE.

103. *Cor regis in manu Domini, quocumque voluerit, inclinabit illud*. Prouerb. cap. 21. vers. 1.

105. In nostro codice *vllius* pro *illius* retineri posset, sed melius videtur *illius*.

109. Hic etiam legendum coniicit Riuinus *agnato* pro *armato*, vt vers. 94. *agnatum* pro *ignotum*.

110. Octauianus Augustus, vt refert Suetonius cap. 53. *Domini appellationem, vt maledictum, et opprobrium semper exhorruit*. Alii imperatores non solum *domini*, sed *dei* etiam appellationem vsurparunt. Inde ad christianos imperatores, et reges *domini* titulus permanauit. Procedente tempore hic honos sacerdotibus, et nobilibus delatus est, postea quibusuis aliis hominibus sine vllo discrimine.

111. Aduerte phrasin, *Dissimilis non sit mibi, quam quod solet etc.*, videlicet non sit mihi alius, quam qui solet esse cateruis. Cicero l. 2. ad Attic. ep. 3. *Quod non est dissimile, atque ire in Solonium*. Huc facit vers. 151. cum nota.

114. Ad Roman. cap. 13. vers. 4. de principe: *Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui malum agit*.

115. Prosper epigr. 95. *Linquantur secreta deo, qui, siquid opertum est, - Inspicit, et nullis indiget indiciis*. Anonymus in carmine apologetico Romanae curiae tom. 4. Analector Mabillonii v. 923. *Hic tibi nostra manus, cuinam secreta*

Sensibus aetheriis condita vota videt.
Ad te nunc, princeps, mea vela retorqueo supplex,
Pectore, mente rogans, voce, manuque petens.
Da dextram misero, veniam concede precanti,
Tempore tam longo non decet ira pium.
Namque inimicorum culpis veniale minaris,
Captiuosque tuos deliciis epulas.
Puniat, vt sit, quod Christus, tu parcis iniquis,
Vindice quo regnas, quo vigilante, viges.
Qui pereunt bello, soli moriuntur vt hostes,
Qui superest pugnae, viuat vt ipse, iubes.
Captiuus securus agit, solusque rebellis

VARIAE LECTIONES.

119. Sirm. *concede fatenti*.
121. hic, aliique nouem versus seqq. omnino desunt in Sirm. vsque ad v. 131. *Nemo cadet*. In Vat. *namque* obscure.
125. Vat. *moriuntur in hostes*.

NOTAE.

licebit – Cernere corda procul, non dabit artis opus. – Solus habet secreta deus cognoscere mentis. Eruditum est hoc carmen, et supra captum seculi XIII., quo exaratum est, elegans, nisi quod multis locis corruptum est, vt quum Aprilis hispanus, alter ex interlocutoribus, de efficacia munerum loquens, ait: *Praeterea video, quod si non iungitur axis, – Tardius inceptum continuatur iter*. Lege *si non vngitur axis*, ita enim habet adagium tritum hispanorum.

116. Coniiciat aliquis *Sensibus internis*, nempe hominis. Sed *aetheriis* positum est pro diuinis, caelestibus. Deus diuina sua, et infinita intelligentia videt occulta vota hominum.

117. Vela orationis, carminis, allegoria oratoribus, ac maxime poetis frequens. *Retorquere vela* Ouidius Trist. libr. 1. eleg. 1. vers. 84. *Semper ab Euboicis vela retorquet aquis*.

121. Fortasse legendum *Nam qui inimicorum etc.*, vt protrahatur haec periodus vsque ad vers. 124. *Veniale* aduerbii more, vt l. 2. vers. 486. *Veniale minatur*. Contrarium est *Mortale minantes* l. 2. vers. 154.

122. In vsu communi est *epulor*, *epularis*: Priscianus tamen libr. 8. de verbis communibus refert, veteres vsurpasse etiam *epulo*, *epulas*.

125. Non censeo, scripsisse Dracontium *soli moriuntur ii hostes*. Lego *moriuntur vt hostes*, nam *in hostes* quid significet, vix intelligi potest: nisi forte *in* sumatur pro *apud*. Cicero in prooem. Parad. *Cato autem perfectus mea sententia stoicus, et ea sentit, quae non sane probantur in vulgus*. Putabam *soli moriuntur in armis*, vel *in ense*. Lucanus l. 2. vers. 263. *Quis nolit in isto – Ense mori?* Sed alii legunt *ab isto*. Melior erit lectio *soli moriuntur in armis* imitatione Ciceronis pro Ligario cap. 6. *Cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo nisi armatus?*

Formidat mortem, praeda quieta sedet.
Conseruas animas, victum super ipse ministras,
Ne sit vita grauis, subripiente fame.
Nemo cadet sub iure tuo, sub morte cruenta,
Scit, se victurum qui volet esse tuus.
Turba rebellantum quoties durauit in armis,
Vinceret, aut certe praeda fuisset iners.
Securus sine morte manus dat hostibus hostis,
Nam bene conseruas colla subacta iugo.
Sic leo terribile fremit horridus ore cruento,
Vnguibus excussis, dente minante neces:
Acrius iratus crispato lumine ferri,
Et mora si fuerit, acrius inde furit.

VARIAE LECTIONES.

131. Sirm. *c. de iure tuo*. Azagr. cum Vat. *sub iure*.

132. Azagr. *scit esse victurum*.

133. hi quatuor versus vsque ad vers. 137. desunt in Sirm. in Vat. *forauit* pro *durauit*.

337. Sirm. *leo terribilis fremit*.

139. Sirm. *Acriter ardescit crispato l. f.*

NOTAE.

128. *Sedet*, scilicet captiui, qui quietem amant, tuti sunt, otiosi, et nullo labore vexati.

129. Paulo ante vers. 122. *Deliciis epulas*. Pro *insuper* non raro vsurpatur *super* a Virgilio, Horatio, et aliis.

130. *Subripiente*, paulatim consumente fame vitam.

133. Pro *forauit* nihil opportunius venit in mentem, quam *durauit*: verum neque id penitus placet, neque hic, et sequens versus satis inter se cohaerent.

135. *Dat* est breuis ad regulas prosodiae, sed hoc loco producitur ob aspirationem vocis sequentis.

136. In Prolegom. num. 111. ex Orosio ostendi, barbaros, qui Hispaniam occuparunt, post primas bellorum clades nonnullam clementiae laudem obtinuisse.

137. *Terribile* aduerbii more, vt vers. 121. *veniale minaris*. Sic *dulce*, *suaue*, et similia passim occurrunt. Virgilius libr. 1. Aen. vers. 300. de furore bellico: *Fremet horridus ore cruento*.

138. *Excussis*, iactatis, concussis. Virgilius l. 12. vers. 6. *Tum demum mouet arma leo, gaudetque comantes — Excutiens ceruice toros . . . . et fremit ore cruento*.

139. Seruius ad loc. cit. Virgilii: *Haec enim leonum natura est, vt nisi lacessiti irasci nequeant*. Lumen ferri est splendor e ferro venabuli emicans. Val. Flaccus l. 3. vers. 100. *Seseque a lumine ferri — Sustinuit praeceps*. Statius libr. 9. Theb. vers. 802. *Sed ferri lumine diro — Turbatus sonipes*. Crispatur ferrum, seu telum, quum quassatur, seu vibratur. Virgilius l. 12. Aen. vers. 165. *Bina manu lato crispans hastilia ferro*: qui versus ex libr. 1. repetitus est.

140. *Mora*, scilicet pugnae, siue in

At si venator trepidans venabula ponat,
Territus et iaceat, mox perit ira cadens.
Temnit praedo cibos, quos non facit ipse cadauer,
Ac ferus ignoscit, ceu satis accipiat.
Et dat prostrato veniam sine vulnere victo,
Ore verecundo deiiciens oculos.
Sic tua, regnator, non impia frangitur ira,
Quum confessus erit crimina gesta reus.
Ignoscendo pius nobis imitare Tonantem,
Qui indulget culpis, et veniam tribuit.
Principis imperium simile est, ac regna polorum,
Vt canit ad populos pagina sancta dei:

VARIAE LECTIONES.

144. Sirm. *ceu atis*. Azagr. cum Vat. *ceu satis*.
145. Sirm. *vulnere victor*.
146. in Vat. et Sirm. scribitur *deiciens*.
149. in Vat. *non vis* pro *nobis*.
151. Vat. *ad regna polorum*. Sirm. *ad regna superna*.

NOTAE.

resistendo. Prudentius Hamart. v. 210. *Pugnat nodumque, moramque* post Virgilium l. 10. vers. 428. Similiter Lucanus, Silius, alii.

142. Ouidius libr. 3. Trist. eleg. 5. vers. 33. *Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni, – Pugna suum finem, quum iacet hostis, habet*. Plinius libr. 8. cap. 16. *Leoni tantum ex feris clementia in supplices: prostratis parcit*.

143. Riuinus ex coniectura *Temnit praedo cibos, quos non facit ipse, cadauer – Haud ferus agnoscit, hoc auis accipiat*; hoc est, auis rapax.

146. *Deiicere oculos* Cicero, Quintilianus, aliique dixerunt.

147. Scilicet frangitur ira non impia, seu non crudelis.

149. Ouidius l. 2. Trist. vers. 39. *Tu quoque, quum patriae rector dicare, paterque, – Vtere more dei, nomen habentis idem*. Claudianus de IV. Cons. Honorii vers. 276. *Sis pius in primis: nam quum vincamur in omni – Munere, sola deos aequat clementia nobis*. Cicero pro Ligario in fin. *Homines enim ad deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando*.

151. Lego *simile est, ac regna*: quae phrasis simili modo a Dracontio v. 111. vsurpata, sed librariis ignota, occasionem errori dedit. Cicero libr. 5. Tuscul. cap. 3. *Pythagoram respondisse, similem sibi videri vitam hominum, et mercatum*. Liuius libr. 6. cap. 28. *Iactabant, similem pauorem inde, ac fugam fore, ac bello gallico fuerit*. Columella libr. 7. cap. 5. *Ouem pulmonariam similiter, vt suem, curare conuenit*. Poterit etiam legi *simile est, vt regna, simile est, et regna*.

152. Puto, indicari parabolam, quam affert Lucas cap. 19. vers. 12. et seqq. *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reuerti etc.* Ex euangelio certe hanc sententiam

Sacri-

Sacrilegis referens caelestia iura cateruis,
Cinctus apostolica discipulante manu.
Nonne dei praecepta iubent, ne sol cadat intrans,
Irascente alio, sed pius extet homo?
Rex inimicorum populis mucrone pepercit
Dauid, et hic sceleris certus adulter inest.
Confessus facinus, veniam pro clade meretur,
Noxius impune, vel sine morte reus.
Insuper et Salomon eadem muliere creatus,
Quae scelus admisit, munus honoris habet.

VARIAE LECTIONES.

154. Sirm. *Vinctus apostolica, discipulaque manu*. Azagr. *Vinctus a. discipulante m.*

156. Sirm. *I. a. ne malus extet homo*.

158. Sirm. *Dauid et sceleris certus adulter erat*.

160. in Vat. deest vox vltima *reus*.

162. in Vat. scribitur *ammisit*.

NOTAE.

Dracontius sumit, vt ex vers. seqq. manifestum est. Clementiam virtutem principum maxime propriam esse ostendit Petrus Ribadeneyra libr. 2. cap. 18. egregii operis de principe christiano, quod paucis ante annis Matriti recusum est.

153. *Referens* est deus, non pagina: nam vers. seq. est *cinctus*. Perinde quasi dixisset *vt canit deus*, sic progreditur, quia *pagina sancta dei* ponitur pro *deus*. Haec figura vocatur mutatio, seu varietas generis, aut etiam relatio ad rem potius, quam ad vocem. Ennius libr. 10. Annal. apud Priscianum libr. 1. *Insignita fere tum milia militum octo – Duxit delectos bellum tolerare potentes*. Consule Gifanium in Lucretium verbo *Generis mutatio*, et Andream Schottum in Vindiciis Ciceronis cap. 8.

154. Latinius videtur *discipulaque*: sed non ausim mutare *discipulante*, quod non solum extat in Vat., sed et in Azagrens. conseruatur: quod verbum nescio quid sequioris antiquitatis praesefert, vt *principante*, *abbatiante*, et similia. Isidorus in glossis indicat *discipulati* pro *edocti*.

155. Libr. 3. vers. 599. idem praeceptum exponitur. Vide notam.

156. *Pius extet homo*, pius, et mitis sit homo, qui iratus fuerit. *Extet* pro *sit*, vt dixi ad l. 2. vers. 731.

157. Notanda est phrasis *populis mucrone pepercit*; ita populis veniam dedit, vt mucrone in eos non vteretur. *Parcere mucrone* est abstinere a mucrone, *parcere populis* est condonare.

158. *Sceleris certus adulter*, certo scelere adulterii inquinatus. Non male Sirmondus *certus adulter erat*: sed retineo *inest*, vt vers. seq. *meretur*. *Inest* pro *est*.

159. Libr. 2. vers. 654. seqq. Dauidis crimen, et poenitentia enarratur.

160. Loc. cit. vers. 655. *Culpas impune fatetur*: et l. 1. vers. 34. *Sic impune reis licuit peccasse fatendo*.

161. Libr. 2. vers. 660. *Ex eadem muliere virum etc.* De quantitate tertiae in *muliere* vide Abbonem t. 4. Annal. Bened. Mabillonii in Append. num. 6.

Non fit Abessalon heres de coniuge natus,
Sed sceleris fructus sceptra paterna tenet.
Ecce, quid inpendit patris clementia parcens,
Vt sibi regna daret, vt daret et soboli.
Ipse inimicorum Salomon non colla poposcit,
Dum peteret Dominum, sed sapientis opem.
Extitit hic prudens, quia noluit esse cruentus,
Pacificusque fuit, consiliique tenax.
Stephanus, ante alios lapidum sub grandine martyr,

VARIAE LECTIONES.

163. *Sirm. Non fuit hic Salomon casta de coniuge natus.*

166. ita Sirm. in Vat. desunt verba haec *vt daret et soboli*, versus incipit *Vt sibi regna daret et sub . . . .* In Arägr. *Vt sibi regnaret. haec daret et soboli.*

168. Sirm. *quam peteret.*

NOTAE.

163. Interpolator Sirmondi mutauit hunc versum, fortasse quia videtur eo indicari, Salomonem adulterio genitum fuisse. Verum Dracontius satis mentem suam declarat, quod Salomon genitus eadem muliere, quae scelus adulterii ante admiserat, adeoque hoc sensu fructus sceleris, regnum adeptus est, non Absalom, quamuis hic natus fuerit ex coniuge Dauidis, quae ad huius coniugium non per adulterium peruenit: quod clarius loc. cit. l. 2. asseritur, vbi Dracontius ait, factum regem eum, qui ex Bethsabee, *ex eadem muliere post crimina* natus fuerat. Absalom vocatur etiam *Abessalon*, aut *Abessalom*. In distichis, quae de rebus diuersis vtriusque testamenti in basilica Ambrosiana scripta sunt, tom. 5. Collect. poet. Pisaur. pag. 158. *Pendet Abisalon astrictus in arbore guttur.* Melius scribitur *Abessalon*, aut *Abessalom* cum Prudentio Hamart. vers. 577., et 580. ex 70. Interpretibus, qui ita graece id nomen efferunt.

164. *Sceleris* per metonymiam pro sceleratae feminae, vel feminae, quae olim scelere adulterii inquinata fuerat, ex quo tandem in coniugium Dauidis vocata est.

165. *Impendit*. confert, vt vers. 191. *Ecce, quid impendit homini clementia simplex.*

167. *Colla*, gladio secanda, vel quia dare collum est victum se fateri: nam bello captorum colla pedibus proterebantur, et vinculis constringebantur. Propertius l. 2. el. 8. vers. 19. *India quin, Auguste, tuo dat colla triumpho.*

168. *Peteret Dominum*, vt apud Ouidium l. 7. Met. vers. 296. *Petis hoc Aeetida manus*, ad quem locum plura similia proferunt Heinsius, et Burmannus, qui tamen putant, dubia haec omnia esse. Hoc etiam loco reponi posset *Dum petit a Domino*. Riuinus legit in corrigendis *sed sapientiae opem*. Venustius est *sapientis opem*, id est, sapientiam.

170. *Consiliique tenax*. Sic tenacem propositi dicunt Horatius, Ouidius, alii.

171. Libr. 2. vers. 572. *Martyrium Stephano*. Eadem quantitate posset hoc loco *Ante alios Stephanus*, quod fortasse verum est. Non tamen a ms. codice recedam, quum poetae christiani in nominibus propriis variare soleant.

Hostibus orabat sponte suis veniam.
Haec bona simplicitas praestat ieiuna cruoris,
Vir sine morte furens nil habet ipse necis.
Caesar vbique potens hosti post bella pepercit,
Et quod erat peius, ciuis et hostis erat.
Sponte facultatem redhibens reparauit honores,
Inde vocatus abit dignus honore dei.
Cuius ab imperio surgens et origine Caesar
Augustus meruit tempus habere pium.
Tempore namque eodem est natus de virgine Christus,
Cuius et emicuit stella per astra poli.
Dux princeps romanus erat de principe Titus,

VARIAE LECTIONES.

172. Azagr. *pro hostibus o.*
174. in Vat. *gerens* pro *furens*.
177. Sirm. *f. retinens reparauit h.* in Vat. *redhibens parauit*.
178. Sirm. *honore pater*. Azagr. *honore puer*.
181. Sirm. *eodem natus* sine *est*.

NOTAE.

173. *Ieiuna* cum gignendi casu probum est, et a Cicerone vsurpatum.

174. Vir, qui non ita irascitur, vt inimicis mortem inferat, neque ipse ab aliis necabitur: quod tamen non semper accidere, exemplo Iulii Caesaris, quod sequitur, ostendi posset. In Vat. *gerens* fortasse positum est pro *regens*.

176. Venia minus dignus est ciuis, qui hostili animo erga alium se gerit.

177. In Sirm. *retinens* fortasse indicat, Caesarem retinuisse imperium. Verius videtur *redhibens* hosti *facultatem*, vel potius *facultates*, id est, restituens bona, patrimonium. Cicero ad Quintum Fratrem l. 1. ep. 3. post med. *Quasi vero nunc me non tuae facultates sustineant*.

178. *Abit* pro *obit*. *Vocatus dignus honore dei*, dignus a suis habitus, qui deus vocaretur apotheosi ethnica: vel quem sui dignum honore dei vocarunt, siue habuerunt.

180. *Tempus pium* propter pacem in vniuerso orbe, et natum eo tempore Christum, vt vers. seq. explicatur. De hoc tempore Virgilius libr. 1. Aen. v. 295. *Aspera tum positis mitescent secula bellis, - Cana fides etc.*

181. *Eodem* dissyllabum per synaeresin, vt *eadem* in ablatiuo. Quia mitis, et pacificus fuit Augustus, eius tempore nasci Iesum Christum voluisse colligit.

182. *Cuius*, Christi: nam quaedam prodigia, et flammas, quae de Augusto referuntur, a Dracontio indicari non puto.

183. Ausonius in Caesaribus corripit primam in *Titus*, *At Titus orbis amor rapitur florentibus annis* cum Ennio. Sed in Antholog. apud Burmannum, et tom. 4. Collect. poet. lat. Pisaur. legitur epigramma, in quo prima in *Titus* producitur: *Orbis delicias, et Titum, et Vespasianum, - Terrarum dominos haec capit vrna duos*. Verba illa *de principe* videntur referenda ad *dicere*.

Si non praestaret, dicere saepe solens;
Perdidimus hac luce diem, si nulla dedisset
Non exoratus praestita supplicibus.
Alter ait princeps modico sermone probatus
Commodus Augustus, vir pietate bonus:
Nobile praeceptum, rectores, discite, post me,
Sit bonus in vita, qui volet esse deus.

VARIAE LECTIONES.

186. Sirm. *mox exoratus*.

187. Sirm *Alter item princeps modico sermone probatur*. Augg. *A. item p. m. s. profatur*. Vat. *A. ait p. m. s. poeta*.

190. Sirm. *qui volet esse dei*.

NOTAE.

184. *Praestaret* pro *praestitisset*, vt *praestatum* pro *praestitum*, non esset inusitatum. Sensus est; si nihil praestitisset, si nullum beneficium contulisset, aut si non profuisset. Confer supra notam ad vers. 64.

186. Clarior est sententia in Sirm. script. *Mox*: sed in Vat. recte se habet *Non*; si non exoratus supplicibus nulla dedisset praestita, aut dona: quamuis enim duae sint negationes, tamen duo sunt verba, quibus illae commode aptantur. *Praestita* substantiue ponitur. Eutropius l. 7. *Facilitatis tantae fuit*, (Titus) *et liberalitatis, vt nulli quidquam negaret. . . . Praeterea quum quadam die in coena recordatus fuisset, nihil se illo die cuiquam praestitisse, dixerit: Amici, hodie diem perdidi*.

187. In Vat. est *sermone poeta*, sed videtur legendum *sermone probatus*, vel *profatus* Lectio Sirmondi similibus exemplis indicatis libr. 2. ad vers. 26. comprobari potest.

188. L. Antoninus Commodus, qui Commodi nomine plerumque intelligitur, hostis humani generis iudicabatur. Huius pater fuit M. Aurelius Antoninus Philosophus nuncupatus, cuius clementia, et bonitas summis laudibus ab ethnicis celebrata est. Vide eius vitam, auctore Geo: Stanhope, praemissam libris eius duodecim de rebus suis, et libr. 2. eiusdem Antonini num. 17. cum commentariis Thomae Gatakeri. Huius enim imperatoris a Dracontio laudatur sententia.

189. *Rectores discite post me*, qui post me regnaturi estis.

190. Interpolator Sirmondi mutauit *esse deus* in *esse dei*. Riuinus errorem agnouit, et correxit *esse deum*: talem scilicet post mortem. Idem est sensus in Vat. *qui volet esse deus*. Hoc sane Dracontius ex persona imperatoris gentilis pronunciat. Nam post obitum imperatoribus, si meriti bene essent, honores diuini a senatu decernebantur. Supra de Caesare vers. 178 *Inde vocatus abit dignus honore dei*. Praeceptum ergo est, bonum in vita esse debere, cui in obitu caelestes honores iure merito tribuantur: neque huiusmodi honores, si decernantur, illis conuenire, qui in vita boni non fuerint. Alio sensu Ausonius Edyll. 15. aiebat: *Quosdam – Constat nolle deos fieri*, vt ex sequentibus patet: *Iuturna reclamat: – Quo vitam dedit aeternam? cur mortis adempta est – Conditio?* Imperatores Christiani vanas, et ridiculas eiuscemodi apotheoses sustulerunt. Quaedam tamen vestigia in nonnullis vocabulis haeserunt, vt quum constitutiones Principum *diuales* appellantur. In libris Carolinis seculo VIII. Constantinus, et

Ecce, quid impendit homini clementia simplex,
Vt praestet bona dans, conferat atque animae.
Ne facias populum mendacem, qui tibi clamat
Vocibus innumeris, Rex dominusque pius.
Vt vox vera sonet DOMINVS, sic vera PIVS sit:
Orbis in ore volat publica merx procerum.
Fama ducum merx est bellis collecta cruentis,
Ex quibus occurrit saepe reatus atrox.
Gloria bellorum ducibus, populisque; triumphos

VARIAE LECTIONES.

192. Sirm. *Vt praestet vitam, conferat atque animum*. sic Azagr. sed *animam*.
193. hi quatuor versus non extant in Sirm. vsque ad *Fama ducum*.
196. scribitur in Vat. *puplica*.
197. Sirm. *mors*. Vat. *mos*.
198. Azagr. *excurrit* pro *occurrit*.
199. Sirm. *populisque triumphus*.

NOTAE.

Irene irridentur, quod rescripta sua diualia appellarent. Sed in Hispania idem vsus antea vigebat, vt obseruaui in Proleg. num. 26. Decretum enim Regis dicebatur *decretum diuale*, et *decretum diualis obseruantiae*. Et Iustinianus de emendatione codicis, et secunda eius editione ait: *Iussimus . . . . eum* (codicem) *nostri numinis auctoritate nitentem in omnibus iudiciis, solum quantum ad diuales constitutiones pertinet, frequentari*. Illud vero mirum, imperatores ethnicos, etiamsi nullum deum esse crederent, tamen diuinos honores affectasse. Similis est dementia quorumdam nunc hominum, qui, quum templa omnia cum religione funditus euerti optent, tamen aegre ferunt, si sui gregales, aut magistri, a quibus impietatem edocti sunt, post obitum honore sepulcri in templis priuentur. Solemni ritu peracta nunc ipsum est translatio ossium Volteri ad templum Parisiense S. Genouefae: quam ridiculam apotheosin aliquis hoc tetrasticho prosecutus est: *Regia templa tenet Volterus, pellere reges - Qui solio studuit, qui supera arce deum. - Impia sic hominum sibi faex extorquet honores, - Quos nec Principibus vult dare, nec Superis*.

192. Sententia in scriptura Sirmondi huic loco opportuna non est: in Vat. obscura est, sed ita explicatur. Homines, qui boni, mitesque sunt, dum viuunt, post mortem digni sunt, qui honoribus decorentur etiam ex sententia imperatoris ethnici. Clementia igitur praestat, et confert animae bona. *Praestat bona dans* est idem, ac praestat, et dat bona.

195. Vt populi te vero cordis affectu *dominum* vocent, fac, vt vere te *pium* vocare possint.

196. *Merx procerum*, intelligo famam principum. *Merx* est res, quae emitur, et venditur. Sed de quauis re mala, atque etiam de homine malo dicitur *mala merx*, quo sensu quaeuis res bona *bona merx* vocari potest, adeoque merx simpliciter hoc loco pro opinione bona, vel mala sumi videtur, quae scilicet in ore orbis volat, vel ab eo pendet. Haec interpretatio ex sequentibus versibus euidentior redditur.

197. In Sirm. *mors*, et in Vat. *mos* nullam idoneam significationem habent. Lego igitur *merx*, vt idem verbum ex vers. super. repetatur.

199. Retineo scripturam Vat. Gloria bellorum ad duces, et ad exercitum si-

In commune datos diuidit Armipotens.
Nam ducibus solis praestat clementia laudem,
Non habet haec comitem, participemque negat.
Dicit, In arma pares fuimus cum principe, miles:
Me pugnante, comes, victor ab hoste redis.
Numquid vt ignoscat rector, pars militis instat?

VARIAE LECTIONES.

200. Sirm. *In c. datum d. Omnipotens.*
201. Sirm. *d. tantum p.*
203. Sirm. *in arma simul fuimus.*
204. Sirm. *ab hoste redit.*

NOTAE.

mul spectat. Posset interpungi *Gloria bellorum ducibus, populisque triumphos – In commune datos diuidit armipotens*, vt gloria armipotens diuidat triumphos ducibus, populisque. Prior explicatio magis arridet. Sententia expressa est ex Cicerone in oratione ad Caesarem pro Marcello, vbi ait cap. 2. *Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum multis*, (al. *cum militibus*) *ne propriae sint imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum iuuant: maximam vero partem quasi suo iure fortuna sibi vindicat, et quidquid est prospere gestum, id pene omne ducit suum. At vero huius gloriae, C. Caesar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem etc.* Et cap. 4. *Haec enim res vnius est propria Caesaris, ceterae, duce te, gestae, magnae illae quidem, sed tamen multo, magnoque comitatu: huius autem rei tu idem et dux es, et comes.* Loquitur, vt notum est, de clementia, qua Caesar Marcello pepercerat. Ouidius, vt alicubi notatum lego, hoc disticho eandem sententiam complexus est: *Gloria vincendi iuncta est cum milite, Caesar, – Caesar, parcendi gloria tota tua est.* Dracontius amplificationem Ciceronis imitatur, vt conferenti patebit.

200. *In commune* phrasis bene latina. Cicero libr. 2. de Inuent. c. 3. *Ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus.* Adde Liuium, Tacitum, Phaedrum, alios. In Sirmondo est *omnipotens*; sed *armipotens* melius huic loco conuenit: quod verbum rursus legitur vers. 299. *Inclytus armipotens*, hoc tamen discrimine, quod hic pro deo ponitur, ibi epitheton est regis cuiusdam Vandalorum.

202 *Negat*, recusat. Supra vers. 28. *Prospera cuncta neget.*

203. *In arma pares*, hoc est, ad pugnandum pares, certare pares. Latinum etiam est *fuimus in arma*, vel *ad arma*. Varro apud Nonium cap. 2. num. 499. *Tum ad me fuerunt, qui libellionem esse sciebant.* Cicero ad Attic. l. 10. ep. 4. post med. *Curio fuit ad me sane diu*, et ep. 18. *Commodum ad te dederam literas de pluribus rebus, quum ad me bene mane Dionysius fuit.* Hispanum idioma, latinitatis retinentissimum, pro *fui*, *fuit*, *fuimus* etc. habet *fui*, *fue*, *fuimos*.

204. Interpungendum videtur *Me pugnante, comes, victor ab hoste redis*, et fortasse Comitis dignitas innuitur. Sed potius *comes* innuit verba Ciceronis *magno comitatu . . . dux es, et comes.*

205. Libenter legerem *intrat* pro *instat*, et hispanismum mihi videre videor, quo *intrare* is dicitur, qui in re aliqua negotium suum gerit, aut vocatus accedit. Latine etiam *intrare* sumitur interdum pro *se insinuare*. Cicero pro Flacco cap. 10. *Intrabo etiam magis. Qui gessit, non adest.*

Soli, qui ignoscit, gloria laudis erit.
Qui fouet aduersus hostes certamina martis
Horrida concurrens, vincit in arma fremens.
Rex, qui dat veniam subiecto, et temperat iras,
Plus quam turba, facit, qui sua corda domat.
Te deus aspiciens effundere nolle cruorem,
Vt sine peccato, non sine laude daret,
Contulit absenti terrae, pelagique triumphos:
Ansila testatur, Maurus vbique iacet.
Quod pereunt hostes, regis fortuna vocatur,
Quod pereunt populi, temporis ordo regit.

VARIAE LECTIONES.

207. hic versus, et sequens desunt in Sirm. pro *fouet* in Vat. est *fodit*.

213. Vat. *consulit absenti*.

214. in Vat. scribitur *Marus*.

216. Sirm. *ordo gerit*.

NOTAE.

208. Fortasse distinguendum *martis*, – *Horrida concurrens vincit in arma fremens*, scilicet concurrens in horrida arma, vincit fremens.

210. Forte *facit*, *quum sua corda domet*. Prouerbior. cap. 16. vers. 32. *Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore vrbium*. Hinc diuinabam *Plusquam turma facit, qui sua corda domat*.

212. Etiam in bello iusto occisio hominis nonnullam maculam occisori infert, quam peccatum vocat Dracontius non eo sensu, quo peccatum crimen est, sed prout peccatum est quaeuis labes, et infamia, aut, vt dicunt theologi, defectus lenitatis, ex quo irregularitas contrahitur. Ecclesia enim semper a sanguinis effusione abhorruit, vt multis probat Gonzalez ad cap. Petitio de Homicidio 5. Decret. Eadem erat ethnicorum opinio. Aeneas apud Virgilium l. 2. vers. 717. *Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates. – Me bello e tanto digressum, et caede recenti, – Attrectare nefas, donec me flumine viuo – Abluero*. Vide Macrobium l. 3. Saturn. c. 1.

214. Quisnam fuerit hic Ansila, et quaenam proelia cum mauris indicentur hoc loco, quaesitum est in Prolegom. num. 100., et seqq.

215. Vide verba Ciceronis allata ad vers. 199., qui clementiam Caesaris pergens laudare, ait cap. 2. *Quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina fortuna in istius societatem gloriae se non offert*. Victoria in bellis fortunae imperatoris tribui solebat. Barthius ad Statium l. 2. Theb. vers. 197. plura exempla affert, et in his hunc Dracontii locum laudat, vti etiam in notis ad Claudianum pag. 507.; ex Otberto vero in Vita Henrici IV. recitat: *Regis tamen fortuna vicit*, quod imitatione veterum dictum putat. Plutarchus de fortuna romanorum tractatum vnum edidit, aliumque de fortuna, et virtute Alexandri Magni.

216. Mutationes populorum, et conuersiones regnorum attribuit ordini temporis, a deo scilicet praefinito. Ecclesiastes cap. 1. vers. 4. *Generatio praeterit, et generatio aduenit*. Franciscus Vallesius

Nam si debilitas faceret, discurrere mortes,
Non caderent pueri, aut femina sexus iners.
Omnia tempus agit, cum tempore cuncta trahuntur,
Tempora eunt vitae, tempora mortis eunt.
Sex sunt aetates hominum procul vsque senectam,
Hae distincta tenent tempora quaeque sua.
Numquid adultorum strepitus infantia simplex

VARIAE LECTIONES.

217. hoc distichum abest a Sirm.

219. hic versus non erat in Sirm., aut legi non poterat: cum habet Azagr., vbi *cuncta creantur*.

220. Sirm. *T. sunt vitae, t. m. erant.*

221. Sirm. *h. cuiusque senectae.*

222. Sirm. *et distincta.*

223. Sirm. *numquid adulterii strepitus.*

NOTAE.

Sacr. Philos. cap. 62. putauit, hoc loco significari generationum perpetuitatem per circulationem, quem Cornelius a Lapide in comment. refellit.

217. *Discurrere* sumi puto pro *alio abire*, nisi mali's legere *discedere*. Sententia in id recidere videtur: si mors debilibus parceret, nec pueri, nec feminae obirent. Nimirum non est potentium regum virtus, quae populos sibi repugnantes euertit, sed ordo temporum, a deo stabilitus, eiusmodi mutationes efficit, aut exigit: pereunt enim etiam pueri debiles, et sexus iners feminarum, quibus bella non obsunt, aut obeue non deberent. Hanc interpretationem ex loco alioqui difficili, et fortasse corrupto eruere licet: sed aliam mallem.

218. Libr. 3. vers. 457. *Et quasi sexus iners* de feminis.

219. Ecclesiastes cap. 3. vers. 1. *Omnia tempus habent . . . . Tempus nascendi, et tempus moriendi.* Columbanus in ep. ad Hunaldum hunc Dracontii versum cum aliis eiusdem Dracontii inserit, ac praemittit: *Pulchre veridici cecinit vox talia vatis, – Tempora dinumerans aeui, vitaeque caducae, – Omnia tempus agit, cum tempore cuncta trahuntur.* Quibus in verbis veridicum vatem Dracontium appellari, cuius alios versus in eandem sententiam Columbanus affert, probabiliter censeo. In Collectaneis sacris Patricii Flemingi nota ad versus Columbani haec est, *VATIS, quis iste vates, scire non liquet, nisi eo forte nomine Salomonem comprehendi voluerit, qui illam temporis partitionem, quam Sanctus hic commendat, tradidit.* Verum quum Columbanus septem Dracontii versus, eoque amplius illico proferat, in quibus quaedam sunt a Salomone praetermissa, vix dubitandum est, quin Dracontium veridicum vatem vocauerit, neque dubitasset Annotator Columbani, si, vnde versus illi deprompti essent, intellexisset. Paulo ante dixerat idem Columbanus: *Sint tibi diuitiae diuinae dogmata legis, – Sanctorumque patrum castae moderamina vitae, – Omnia quae dociles scripserunt carmine vates*, vbi satis distinguit sacras literas, SS. Patres, et poetas christianos, quos vates appellat, et ex quibus multa promit.

221. *Vsque senectam* sine *ad* occurrit etiam l. 2. vers. 708., et l. 3. vers. 652. Sex hominum aetates recenset Eugenius Toletanus in versibus recapitulationis Hexaemeri relatis in Prolegom. num. 21. *Sex sunt aetates homini etc.*

223. Eugenius loc. cit. dixit etiam *infantia simplex*. In Sirm. *adulterii* men-

Vin-

Vindicat, aut fremitus pigra senectus habet?
Non catulaster agit puerilia, non puer audet
Attrectare tener martia tela manu.
Non furit in venerem nondum pubentibus annis,

VARIAE LECTIONES.

224. Sirm. *pigra senecta gerit*.
225. Sirm. *non catulastra gerit puerilia*. In Vat. prius *catuiaster* non clare, ex quo videtur factum *catulaster*.

NOTAE.

dum est, aut correctio interpolatoris. Dracontius certe *adultorum* scripsit: opponit enim infantiam, et senectutem iuuentuti. Sex aetates hominis ita ab Isidoro distinguuntur l. XI. Orig. cap. 2. *Infantia*, *pueritia*, *adolescentia*, *iuuentus*, *grauitas*, *atque senectus*; infantia ad annum septimum, pueritia ad annum decimum quartum, adolescentia ad annum vigesimum octauum, iuuentus ad annum quinquagesimum, grauitas, quae est declinatio a iuuentute in senectutem, ad septuagesimum annum, senectus deinde vsque ad obitum. Ab Eugenio Toletano quinta aetas vocatur senecta grauis, sexta senium. Idem tertiam aetatem appellat *adultam*; sed adultorum strepitus, et fremitus, quos Dracontius memorat, iuuentuti magis conueniunt. Vide Prolegom. num. 24.

224. *Senectus*, postrema correpta, vt *palus* apud Horatium, et *seruitus* apud Paulinum. In elegiis sub Corn. Galli, siue Galli Maximiani nomine vulgatis eleg. I. *Continuos gemitus aegra senectus habet*.

225. *Catulastra gerit* in Sirm. mendum est, quod nonnullorum exercuit ingenia. Riuinus ait, Barthium ad marginem (puto, in notis ad Claudianum pag. 507.) ascripsisse, *catulastra* esse crepundia; sed locum pro derelicto habuisse. Baunius in editione operum omnium Sirmondi, quam Parisiis procurauit, interpretatus fuerat, *catulastra* esse catulos ex charta, vel ligno, qualibus icunculis pueri oblectari consueuerunt: sed in praefatione ad tom. 2. ait, se postea in Philoxeni, aliorumque veterum glossariis latino-graecis, a Carolo Labbeo collectis, inuenisse *Catulaster* Βούπαις, *Catulester* πάλληξ, quod lectorum iudicio relinquit. Forcellinus in Lexico verbo *Catlaster* obseruat, hanc vocem Vitruuio restitutam fuisse a Turnebo libr. 24. Aduers. cap. 7. pro eo quod legebatur *catastos* l. 8. c. 4., et *catlastri* formam, quam habet Charisius libr. I., contractam esse ex *catulaster*, quod in diminutiuis ex catulis ponit Priscianus libr. 3. Forcellinus *catulaster* exponit *grandior puer*, *adolescentulus*, et inde formari ait *catulastra ae*, *puella iam grandis*, *et viri patiens*, atque ita intelligit hunc Dracontii locum, *Non catulastra gerit puerilia*. Verum Riuinus iam multo antea correxerat *Non catulaster agit puerilia*, qui animaduertit, Desiderium Heraldum l. I. Aduers. in glossis graeco-latinis Stephani recte restituisse Βούπαις *catulaster*, quum legeretur *carulester*. Βούπαις est adolescens grandis, et pinguis, quasi iuuencus, aut bouis filius: quod latini *catulastri* nomine exprimunt. Hoc Dracontii versu pueritia, et adolescentia inter se conferuntur.

226. Horatius l. 3. od. 24. *Nescit equo rudis* – *Haerere ingenuus puer*, – *Venarique timet*, *ludere doctior*. Modoinus episcopus in eleg. ad Theodulfum Aurelianensem: *Vtiliter puer in primis non militat annis*, – *Digna sed expertus praemia tiro rapit*.

227. Qui nondum pubes est, non furit in venerem, nec iuuenis, quum primum pubescit, marcidus est, quales sunt

Nec sub flore genae marcidus est iuuenis.
Maturus tractat, gemit et tremebunda senectus;
Nescia feruoris, vel leuitatis inops.
Numquid mox natas segetes viror armat aristis,
Floribus aut genitis fructus inest subito?
Nouimus, astra poli confectos perdere cursus,
Transactasque simul sic repetisse vias.
Tempore luna suo crescit, vel deficit orbe,
Cuius ad aetatem plurima lege notant.

VARIAE LECTIONES.

228 pro hoc versu in Sirm. est hic alius: *Nec foetum partus femina reddit anus.*

230 hic est postremus versus in Elegia a Sirmondo edita. Alii 22. adduntur in editione matritensi ex cod. Azagr.

231. Azagr. *Numquid nata seges homines mox armat agrestes.*

236. Azagr. *plurima saepe fiunt.*

NOTAE.

senes. Pueritia, iuuentus, et senectus hoc disticho inter se comparantur. Ausonius Edyll. 12. de membris: *Indicat in pueris septennia prima nouus dens. - Pubentes annos robustior anticipat vox.*

228. Libr. 2 vers. 622. de Abrahamo iam sene: *Nec solus steriles retinebat marcidus artus.* Valer. Maximus l. 7. c. 7. num. 4 *Marcidam senectutem tuam etc.* Plerumque in numero plurali *genae*, *genarum* dicitur. Dracontius singulari numero vsus etiam est l. 1. vers. 342. *Gena pulchra rubore*, imitatus antiquiores Ennium, et Suetonium.

229. Columbanus in ep. ad Hunaldum: *In mentemque tibi veniat tremebunda senectus.* Matura aetas est grauitas, seu declinatio a iuuentute in senectutem: tremebunda senectus est extrema, et decrepita senectus, siue senium. *Tractat*, intellige negotia, causas, res, rempublicam, quorum administratio ad viros iam graues potissimum pertinet.

230. Ad negotia gerenda necessaria sunt feruor, seu vigor animi, et leuitas, seu agilitas, quae in senibus desiderantur. *Leuitatis inops*, vt *pietatis inops* l. 1. vers. 469.

231. Pro *viror* fortasse *vigor* legendum est. *Viror* vox Palladii, Apuleii, Vopisci. *Armat aristis*, vt l. 3. vers. 25. Ouidius De remed. amor. vers. 189. *Temporibus certis maturam rusticus vuam - Deligit, et nudo sub pede musta fluunt. - Temporibus certis desectas alligat herbas, - Et tonsam raro pectine verrit humum.*

233. Sic de sole Salomon Ecclesiastae cap. 1. vers. 5. *Oritur sol, et occidit, et ad locum suum reuertitur; ibique renascens, gyrat per meridiem, et flectitur ad aquilonem: lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus, et in circulos suos reuertitur.* Quod ait, *perdere cursus* intellige, quia vestigium cursus nullum superest, postquam sol recessit.

235. *Vel deficit*, hoc est, vel decrescit; non enim sermo est de eclipsi, quae defectus solet dici, vt colligitur ex exemplis, quae subiiciuntur.

236. Lunae cursus menstruus in aetates diuiditur. Sic dicitur *senium lunae*, et *luna senescens*. Hinc aetas lunae, nisi intelligas, quod magis placet, lege lunae plurima notari ad humanae vitae vsus, vt vers. 230. *Lege poli*.

Nam, luna crescente, fretum crementa resumit,
Qua minuente polis, est minor vnda maris.
Cynthia dum crescit, fontes, et flumina crescunt,
Haec eadem minuunt, Cynthia dum minuit.
Ipsa medulla latens obseruat cornua lunae,
Obseruant lunae tecta cerebra globos.
Sol, oculus caeli, radians fuscatur ab vmbra,
Et tamen ad solitas itque, reditque plagas.
Ac recipit facies priscas, lucesque resumit:
Damna, vel augmentum dant elementa, ferunt.

VARIAE LECTIONES.

237. Azagr. *f. incrementa r.*
238. Azagr. *m. poli est m. v. manus*.
239. in Vat. scribitur *Quintia* pro *Cynthia*.
240. Azagr. *Et minuuntur item, Cynthia dum minuit*.
241. in Vat. *obscurat*, correctum manu secunda *obseruat*.
242. Azagr. *Seruant et lunae t. c. g.*
245. Azagr. *Accipiunt facies crispas, lucemque resumunt*.
246. Azagr. *Ordine cuncta suo sidera fixa polo*. In Vat. sic scribitur hic versus *Damnaue lamentum dantque elementa ferunt*.

NOTAE.

237. *Crementum* ex Varrone apud Nonium c. 2. num. 767. verbo *suctu*, et Plinio pro *incrementum* vsurpant Iuuencus l. 2. vers. 826., Arator, et alii christiani scriptores. De aestu maris, dum luna crescit, vel minuitur, dictum abunde est ad l. 1. vers. 733.

238. Vide notam ad l. 1. vers. 736. *Et minuantur aquae, luna minuente, liquentes*.

239. In codice Vat. est mendum *Quintia* pro *Cynthia*, quod pro Diana, et luna ponitur, vt *Cynthius* pro Apolline. Vide notam ad l. 2. vers. 339. *Illustrat Cynthia noctes*. Incrementum, et decrementum fontium, et fluminum, crescente, vel decrescente luna, affirmatur eodem modo l. 1. vers. 734.

240. *Minuunt*, *minuit* neutrorum more. Vide notam ad l. 1. vers. 736.

241. Quod medulla in ossibus latens, et cerebrum obseruent cornua lunae, explicatum, et confirmatum est ad libr. 1. v. 735.

242. Libr. 2. vers. 49. *Lunaresque amplexa globos*.

243. Libr. 1. vers. 674. *Sol oculus caeli etc.* cum nota. *Fuscatur ab vmbra* intelligo *occidit*, seu interposita terra lucem non emittit, ac libenti animo legerem *fuscatur ab vnda* ex dicendis ad v. 245., sermo enim esse videtur non de eclipsi solis, sed de eius occasu, et ortu ex Ecclesiastae loco allegato ad v. 233.

245. Scriptura codicis Azagr. clarior est: sed lectio primigenia exhibetur a nostro codice, quae fortasse, quia obscurior est, ab interpolatore fuit mutata. Dracontius sententiam repetit, quam saepe amplexus est, solem vires ab vndis resumere; ex quo colligit, ipsum elementum, aquam videlicet, damnum, et augmentum soli afferre, vt enim ait l. 1. vers. 677. *Occidit ipse dies, super aequora sole cadente, — Aequore mersus obit, nouus aequore mane resurgit*. Vide notam ad v. 676. l. 2.

246. *Dant*, *ferunt*, hoc est, *dant*, *au-*

Alternant elementa vices, et tempora mutant,
Tempus habent noctes, tempus et ipse dies.
Accipiunt augmenta dies, noctesque vicissim,
Amittunt cursus perpete lege poli.
Tempora sunt florum, retinet sua tempora messis,
Tempus et autumnum, tempus habet hiemes.

VARIAE LECTIONES.

247. Azagr. *Damna, vel augmenta rebus elementa dederunt*.

250. Azagr. *Et minuunt cursus perpete lege poli*.

251. Azagr. *Tempora sic flores retinent, sic tempora messes*.

252. Azagr. *Et cum lege redit vitis amoenus honor*: hic est postremus versus in Azagrensi codice.

NOTAE.

ferunt: nam aqua maris soli dat damnum, et augmentum, et eadem aufert damnum, et augmentum sensu explicato in nota praec. Fortasse legendum *Damna, vel augmentum dant, quae elementa ferunt*, sed ita vt eadem sit sententia. Dracontii stilum magis refert scriptura edita. Vide v. 68.

247. Ouidius l. 15. Met. v. 409 *Alternare vices*. Vide l. 2. Dracontii v. 10., et 54., et l. 3. vers. 296. cum notis. Barthius l. 56. Aduers. cap. 1. explicans versum Claudiani l. 1. in Rufinum initio, *Et lucis, noctisque vices*, elegantissime, et eruditissime id dictum affirmat: quia sunt depensae velut ese successiones, nec vnquam non seruatae; quod multis similibus exemplis confirmat, et adducit hunc versum ex Columbano, quem auctorem veterem, ac probum etiam inter poetas vocat, nisi quum tanto auctori aut spuria ascribuntur, aut genuina male corrumpuntur. Aduertit, perperam in vulgatis libris editum esse *alimenta vices* pro *elementa vices* Ceterum hunc ipsum versum cum multis aliis Columbanum a Dracontio accepisse, probatum est in Prolegom. num 8. Et Dracontius quidem saepe verbum *vices* adhibet ad successiones rerum, et temporum declarandas. Arnulfus Luxouiensis de innouat. vern. ex Dracontio, aut ex Columbano (nam Luxouiense monasterium a Columbano fundatum fuit) *Alternant et opus, et opes elementa vicissim*. Vide etiam auctorem Panegyrici ad Pisonem vers. 132. *Ipsa subit natura vices, variataque cursus ordinat etc.*

249. Barthius libr. cit. Aduers. 56. c. 1. in versibus Columbani legit *Accipiunt alimenta dies*, opinor, ex Lect. antiq. Canisii: sed Columbanus apud Sirmondum habet *augmenta*, quae vera est lectio. Auctor Carminis de laudibus Domini sub Constantino: *Sic annum placuit variis intexere formis. - Et vice iucunda mortalibus addere fructum, - Neu semper prolixa dies nimiis vreret orbem, - Neue breuis lustrum raperet nascentibus ignem: - Ac ne perpetuo quateret labor omnia nisu, - Dat requiem fessis hominum nox roscida curis*.

250. *Amittunt cursus*, decrescunt. In Azagr. clarior est sententia, sed non propterea verior.

251. Scriptura genuina nostri codicis confirmatur versibus Columbani, in quibus ita hic versus legitur. Interpolator in Azagr. arbitratu suo mutationem inuexit. Ouidius vers. 187. De remed. *Poma dat autumnus, formosa est messibus aestas, - Ver praebet flores, igne leuatur hiems*.

252. Posset legi *Tempus et autumnus*,

Ver, aestas, autumnus, hiems, redit annus in annum,
Quatuor alternant tempora temporibus.
Omnia quum redeant, homini sua non redit aetas,
Sed velut acris auis, sic fugitiua volat.
Tempora sunt pacis, vel tempora certa cruoris,
Otia tempus habent, militiaeque labor.

SCRIPTVRA COD. VAT.

253. hic, et sequentes versus vsque ad finem Elegiae extant in solo codice Vaticano.

255. r. *hominis s.*

NOTAE.

tempus habent hiemes. Hactenus codicis Azagrensis ope vsi sumus; ac locus ipse postulat, vt Eminentissimo Cardinali Lorenzana gratias singulares agamus, quod non solum Patrum Toletanorum magnificentissimam editionem curauerit, verum etiam ex intimis bibliothecarum Hispaniae recessibus vetera huiusmodi monumenta primus magno ecclesiasticae literaturae bono promulgauerit. Quid igitur causae esse putem, vel potius dicam, (nam plures animo causae subeunt) cur auctor Nunciorum ecclesiasticorum Parisiensium anno 1788. in eximium Praesulem inuectus, rationem etiam, et modum ei praescribere ausus fuerit, quo melius tempus collocaret? Ille quidem occasionem male dicendi sumpsit ex oratione anno 1778. (non 1787., vt legitur in Nunciis Parisiensibus) ad Catholicum Regem Carolum III. ab Archiepiscopo edita nomine Regii Theologorum coetus Matritensis, ad immaculatae Virginis Mariae Conceptionis mysterium promouendum instituti, in quo coetu auctor Nunciorum Academiam Complutensem intelligi debere inepte censuit, et pronunciauit, quia scilicet Matriti nulla est Vniuersitas. Equidem non difficulter mihi persuaserim, piam hanc, et doctam, summoque plausu vbique receptam Orationem, *Super hodierno huius sancti mysterii* (immaculatae Conceptionis) *cultu, piaque de illo sententia ad vlteriorem certitudinis gradum merito prouehenda* stomachum scriptori Nunciorum mouisse: sed alias praeterea subesse eiusmodi offensionis causas suspicor, in quas ne inquirere quidem lubet. Quaererem tamen ab eo, an reprehensione etiam dignum existimet, quod Eminentissimus Cardinalis, posthabitis eius consiliis, hoc ipso anno 1791. Instructionem pastoralem sui praedecessoris Archiepiscopi Toletani Valero, anno vero superiori Praxim auxilia spiritualia iis praestandi, qui extremo agone vexantur, auctore Ludouico De la Puente, communi populorum vtilitati typis recudi iusserit?

253. Libr. 2. vers. 216. *Ver, aestas, autumnus, hiems redeuntibus annis*. Sic etiam Cuiacius epigr. libr. 4 *Ver, aestas, autumnus, hiems sunt quatuor anni – Tempora*, quod in notis ad Columbani carmina animaduersum est. Et Ioannes Owen l. 7. epigr. 53. edit. expurg. *Ver, aestas, autumnus, hiems sunt integer annus*.

254. *Alternant* neutrorum more, scilicet variant. Ita Plinius, Virgilius, et alii.

255. Non male *hominis* in codice Vat., sed quum Columbanus excripserit *homini*, id praeferendum videtur.

257. Ecclesiastes cap. 3. vers. 8. *Tempus belli, et tempus pacis*. Libr. 3. vers. 152. *Aut pax est, aut bella fremunt etc.* Auctor Panegyrici ad Pisonem vers. 127. *Nec semper in armis – Bellica turba manet etc.*

258. Ouidius libr. 1. de Ponto el. 6. v. 10. *Qua sinit officium, militiaeque labor.*

Tempora gaudendi, sunt tempora certa dolendi,
Tempora dant lucrum, tempora damna ferunt.
Nubila tempus habent, et tempora certa serenum:
Tempora seruare iussit et ipse deus.
Horam quaesiuit faciens miracula Christus,
Horam sperauit passio sancta crucis.
Cur irascaris mihi, cur sic dignior ira
Tam magni regis iudicer esse tua?
Quando per aetherias aquila volitante rapinas
Praeda, cibusque fuit passer, hirundo, picus?
Quando fames rabidi quamuis ieiuna leonis,
Vt sit, adoptauit, faucibus esca lepus?
Deuorat egregios ingenti corpore tauros,

SCRIPTVRA COD. VAT.

265. *Vt mihi irascaris qui sim dignior ira.*

NOTAE.

259. Loc. cit. Ecclesiastes v. 4. *Tempus flendi, et tempus ridendi.* Sirmondus in epistola Columbani sic distinguit. Posset etiam *Tempora gaudendi sunt, tempora certa dolendi.*

260. Ecclesiastes loc. cit. vers. 6. *Tempus acquirendi, et tempus perdendi.*

261. *Et tempora certa serenum* habet, *serenum* substantiue pro *serenitas*, vt l. 1. vers. 586. *Placidumque serenum.* Horatius libr. 2. od. 9. *Non semper imbres nubibus hispidos – Manant in agros etc.* Auctor Panegyrici ad Pisonem vers. 134. *Non semper fluidis adopertus nubibus aether – Aurea terrificis obcaecat sidera nimbis. – Cessat hiems, madidos et siccat vere capillos.*

262. *Seruare* defendi potest: *seruari* videretur melius. Accipi potest pro *obseruare* ex dictis ad vers. 520. seq. libr. 1.

263. Ioann. cap. 2. vers. 4. *Nondum venit hora mea*, quae verba dixit Iesus, quum a matre rogaretur, vt aquam in vinum conuerteret, aut certe vinum, quod deerat in nuptiis, prouideret.

264. Ioann. cap. 13. vers. 1. *Sciens Iesus, quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad Patrem etc.*

265. Sic restituo locum corruptum. Hactenus Dracontius rerum enumeratione probauit, conuersiones regnorum tribuendas esse ordini temporis, quod omnia agit, et quocum omnia trahuntur. Redit nunc ad argumentum: se venia dignum ait, non solum quia regem clementem decet reo prostrato parcere, sed quia ipse Dracontius is est, qui tam magni regis ira dignus non sit iudicandus.

268. Picus auis parua vncorum vnguium. Vide Plinium l. 10. cap. 18. Prima a veteribus producitur.

269. *Fames leonis* pro leone famelico. Vide notam ad l. 1. v. 282.

270. Clarius esset *Optauit, vt sit.* Sed non male est *adoptauit* pro optauit, elegit. Verbum compositum pro simplici.

271. Virgilius 4. Georg. 541. *Quatuor eximios praestanti corpore tauros.* Leo

Et rapiunt aquilae nebrida membra pedes.
Dat semel iratus veniam post vulnera pardus,
Nec reduces morsus dat feritate pia.
Despicit irasci pastoribus optima tigris,
Despicit et talpas flammeus ore draco.
Fulmina non feriunt reptantia gramina terris,
Nec modicas salices flamma trisulca cremat.
Sed feriunt celsas pulsantes nubila cedros,
Et montes vastos, proxima saxa polo.
Sontes peccantes tantum sua culpa fatigat,
Ecce etiam insontes noxia poena petit.
Si ipse ego peccaui, quaenam est, rogo, culpa meorum,
Quos simul exagitat frigus, inopsque fames?
Diluuio periere rei sine clade piorum,

SCRIPTVRA COD. VAT.

272. *aquilae membrida membra*. 277. *flumina non feriunt*.

NOTAE.

in tauros saeuit, aquila in hinnulos, et damas, vt vers. seq. exponitur.

272. Lego *nebrida membra*. Nebros νεβρός est pullus cerui, necnon dama. Hinc *nebris*, *nebridos* vestis ex pelle hinnuli, seu damae, qua Bacchus, bacchantes, et venatores vtebantur. *Nebridus* adiectiue a νεβρός a Dracontio formatur. Coniiciebam *grandia membra*.

273. Quod pardus post vulnera prima iterum non mordeat, non inuenio, quisnam scriptum reliquerit. Quaedam tamen mansuetudinis exempla in pardis inueniri apud Gesnerum, et Ionstonum in Histor. Quadrup. legas.

274. *Feritate pia* oppositio, qualis saepe a Dracontio adhibetur.

275. Pro *pastoribus* reponendum censebam *balantibus*: nam substantiue *balantes* significat oues apud Virgilium, Lucretium, et alios. Sed retineo *pastoribus* eo sensu, quo Claudianus describens leonem, qui rabiem in armos iuuencae exigit, addit libr. 2. De rapt. Proserp. vers. 213. *Et viles pastorum despicit iras*.

276. *Flammeus*, sic *flammea lumina*. Sunt autem dracones acutissimi visus, qui proinde a δέρκω *video* sic appellantur. Probum esset, et forte verum est *Despicit et talpis*, vt subaudiatur *irasci*.

279. Libr. 2. vers. 488. *Aut si fulmen habet, montes, et culmina tangit, – Arboribusque caput, cedros, celsasque cupressos*. Vide notam. Ouidius de remed. amor. vers. 369. *Perflant altissima venti, – Summa petunt dextra fulmina missa Iouis*.

280. Seneca Herc. Oet. vers. 493. *Qua celsus astris inserit Pindus caput*. Silius l. 4. vers. 2. *Nubiferos montes, et saxa minantia caelo*.

281. Vide l. 2. v. 419. seqq.

283. Liberos Dracontii intelligo ex l. 3. vers. 675. *Felix numerosa propago*, vt in nota explicui.

Loth bonus, et iustus tollitur ex Sodomis.
Si non humani generis peccata fuissent,
Vnde pium nomen posset habere deus?
Sed quia dat veniam populis, peccata relaxans,
Per pietatis opus nomen habet placidum.
Si veniam, frater fratri donare iubetur,
Quid rex subiectis, et dominus famulis?
Si iustis solem Dominus, pluuiasque dedisset,
Nec daret iniustis, quae fuerat pietas?
Non quaerit veniam, qui nil peccasse probatur,
Nonne manus medici languida membra petunt?
Materiem laudis praebet tibi culpa reorum,
Et titulos famae dat pietatis opus.
Inclytus armipotens, vestrae pietatis origo,
Et doctus, genio pronior ad veniam,

SCRIPTVRA COD. VAT.

299. obscure *vestrae*.

NOTAE.

290. *Pietatis opus* iterum vers. 298. Libr. 2. vers. 50. *Quidquid habet pietatis opus*. Nomen placidum, et nomen pium vers. 288. idem est: scilicet nomen clementis, seu mitis.

291. Matth. cap. 5. vers. 43. seqq. cap. 18. vers. 15. seqq. Lucae cap. 17. vers. 3. seqq.

293. Ex Matth. cap. 5. vers. 44. seqq. *Benefacite his, qui oderunt vos . . . . . Vt sitis filii patris vestri, qui in caelis est, qui solem suum oriri facit super bonos, et malos, et pluit super iustos, et iniustos. Si enim diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne et publicani hoc faciunt?*

295. *Probatur* de hac phrasi vide notam ad vers. 26. l. 2.

296. Medicorum opem aegri implorant. Matth. cap. 9. vers. 12. *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus*.

297. Ouidius Trist. l. 2. vers. 31. *Sed, nisi peccassem, quid tu concedere posses? – Materiem veniae sors tibi nostra dedit*.

299. Pater, aut suus aliquis Guntharii hoc loco laudatur. Relege cap. XI. Prolegom. Quamuis ad solum regem referatur sermo, tamen nomen *vestrae* adhibetur; quod iamtum vsitari coeptum, ad linguas vulgares deinde transiit. In versionibus vulgaribus sacris vetus mos diutius haesit, qui etiam paulatim excidit. Vernetus nouem edidit epistolas de formula in versionibus praesertim sacris adhibenda, *Tu*, aut *Vos*: illud eligit, quia antiquius, et grauius.

300. Ouidius libr. 1. de Ponto el. 6. vers. 5. *Non cadit in mores feritas inamabilis istos, – Nec minus a studiis dissidet illa tuis. – Artibus ingenuis, quarum tibi maxima cura est, – Pectora*

Non

Non homini ignosco, dixit, sed lingua meretur:
Hic reus, et doctus Vincomalus fuerat.
Non laedunt delicta deum, sed laeditur auctor,
Ni peccata dolens poeniteat sceleris.
Qui poscit hac lege deum, vt peccata relaxet,
Debet et ipse suo parcere vbique reo.
Non semel ignosci dixit lex sancta reatum,
Sed quoties culpa est, sit toties venia.
Dicam regnanti domino pia verba prophetae:
Etsi peccaui, sum tamen ipse tuus.
Da veniam, miserere, precor, succurre roganti;
Pristina sufficiant verbera, vincla, fames.
Sessorem, dum carpit iter, si cornea pulsans

SCRIPTVRA COD. VAT.

302. *Hic reus et doctus vinco malos fuerat.*

313. *si cornea palpans.*

NOTAE.

mollescunt, asperitasque fugit. Et l. 3. De arte vers. 545. *Scilicet ingenium placida mollimur ab arte, – Et studio mores conuenienter eunt*. Eadem est sententia libr. 2. de Ponto eleg. 9. vers. 47. seqq. Baco de Verulamio l. 1. De augm. scient. obseruat, tumultuariam cognitionem flectere potius in contrarium.

302. Vincomalus, qui cum Opilione postea fuit consul, aut alius aliquanto eo antiquior. Confer cit. cap. XI. Prolegom.

303. Non laedunt delicta deum, *qui laedi nunquam potest*, vt ait Hieronymus Comment. in Hierem. libr. 2. cap. 7. Quodam tamen sensu peccatum est offensa dei, affectu peccantis, non effectu, vt distinguunt theologi. Vide etiam interpretes ad Iobi cap. 35. vers. 6. *Si peccaueris, quid ei nocebis?*

304. Supra vers. 100. eadem syntaxi, *Si sceleris facti mens rea poeniteat*.

305. *Peccata relaxat*, vt vers. 289. *peccata relaxans* pro remittens. Sic *relaxare claustra, fores*. Potestas ecclesiastica ligandi, et soluendi symbolo clauium exprimitur.

306. Ex oratione dominica sumptum.

307. Ex Matth. cap. 18. vers. 21. et 22. Lucae cap. 17. vers. 4. Sic enim interpretes sacri verba Saluatoris exponunt, vt numerus finitus pro infinito ponatur, et toties venia concedatur, quoties culpa fuerit.

310. Fortasse ex Sapient. c. 15. v. 2. *Etenim si peccauerimus, tui sumus*. Sententia eadem eruitur ex pluribus aliis locis Scripturae, vt psalm. 119. vers. 94., psalm. 138. vers. 8. seqq., Isaiae c. 44. v. 5.

313. Lego *cornea pulsans*: nam *palpans* vix vllo commodo sensu explicari potest. Silius libr. 17. vers. 136. *Quadrupedem elatis pulsantem calcibus auras.* Ouidius l. 6. Met. v. 218. *Campus – Assiduis pulsatus equis*. Lucanus l. 6. v. 83. de equis: *Vngula frondentem discussit cornea campum*.

Vngula concutiat quadrupedantis equi,
Verbere corrigitur culpa, plectente flagello,
316 Non simul abscissi crura, pedesque iacent.

SCRIPTVRA COD. VAT.

316. videtur scriptum *abscisi* pro *abscissi*, vel etiam *abscissa*. Hic vltimus est versus huius Elegiae in Vat. cod., cui adduntur verba *Explicit satisfactio Dracontii etc.*

NOTAE.

314. Ennius apud Macrobium l. 6. Saturn. c. 1. *Totam quatit vngula terram*, et alibi, *Summo sonitu quatit vngula terram*, et alibi, *Plausu caua concutit vngula terram*, et Virgilius l. 8. vers. 596. *Quadrupedante putrem sonitu quatit vngula campum*. Vterque de equis loquitur. Plinius l. 8. c. 45. *Equo iuxta quadrupedante*.

316. In codice, euanescentibus literis, vt fere accidit in extremis veterum codicum paginis, vix legi potest *abscisi*, aut *abscisa*. Sententia clara est: sessor culpam equi flagello corrigit, neque illi crura, pedesque abscindit. Clare etiam legitur post hunc versum, *Explicit satisfactio Dracontii etc.* ea characteris forma, quam ad pag. 59. aeri incisam exhibui. Itaque quum plane constet, auctorem huius elegiae Dracontium esse, minime licet dubitare, quin idem sit auctor trium librorum carminis de Deo. De vtroque enim hoc poemate affirmare possumus, quod de comoediis Menandri Andria, et Perinthia Terentius in prolog. Andriae: *Qui vtramuis recte norit, ambas nouerit. – Non ita dissimili sunt argumento. Addam oratione, et stilo.*

INDEX
VERBORVM, ET PHRASIVM
DRACONTII.

Numerus romanus indicat libros carminis de Deo, litera S Satisfactionem, siue Elegiam, numerus arabicus designat numerum versuum.

A

D

E

F

G

L

M

P

Q

V

INDEX
RERVM, ET NOMINVM,
Quae in Carminibus Dracontii, Prolegomenis, et Notis referuntur.

pro-

B

D

E

Flo-

K

L

V

ADDENDA, ET CORRIGENDA.

Pag. 2. lin. 19. lege = *quae prodeunt comoediae*.
Pag. 11. lin. 18. lege = codicem ms., quo Sirmondus.
Pag. 14. lin. 4. adde = qui Sedulii, et de Sedulio.
Pag. 31. lin. 17. adde = designent, vt Syxtus Senensis in Bibliotheca sancta edita anno 1575., Posseuinus.
Pag. 36. lin. 27. lege, et adde = recensere coepit, sed morte interceptus opus non absoluit, fortasse.
Pag. 42. lin. 21. lege = Andream Marcum Burriel.
Pag 61. lin. 34. adde = tertia die apparuerit, aut creata fuerit.
Pag. 76. lin. 10. adde = *Suffegmar*, ab aliis *Rumel* vocatur: quod, interiecta aliqua ex parte Numidia, Africam.
Pag. 118. in not. col. 1. lin. 39. adde = *conuersa*. Etsi enim *conuersa* aliquem sensum habet, tamen *confessa* et sententiae, et poetae stilo maxime congruit. Sic libr. 2. idem Dracontius vers. 205. 206. *Te signa, et sidera laudant – Auctorem confessa suum*.
Pag. 119. in not. col. 2. lin. 25. adde = conuenit: quod tamen intellige ad vsum scholasticum, vt dicam ad vers. 82. Elegiae.
Pag. 122. in not. col. 2. lin. 9. adde = *morantur*. Dici etiam potest in laudis diuinae argumentum coniungi hoc loco creationem mundi cum dei aeternitate. Tribuit.
Pag. 129. in not. col. 2. lin. 26. lege = mare purpureum.
Pag. 130. in not. col. 2. lin. 29. lege = *particeps fio*.
Pag. 131. in not. col. 2. lin. 22. adde = poenam. Sed prima explicatio in scriptura veteri magis placet, vt per metonymiam intelligatur, deum, qui tormenta minitatur, cupere, nullos esse reatus, quos puniat.

Pag. 142. in not. col. 2. lin. 7. adde = 168. Coniectura probabilis est, legendum *Linguae laurus honos surgit donanda poetis*, quia clarior est sententia, et similibus verbis in productione aliarum rerum enarranda vtitur Dracontius. In scriptura libri veteris *soluit donanda* intelligitur *donanda* esse in accusatiuo. Poetae.

Pag. 150. in not. col. 1. lin. 3. adde = libri. Sic haec videtur reddi ratio, non mirum esse, si sub sole sidera lateant, quum sol maior sit terra. Alia explicatio ex astronomia petita haec est, eo magis latere sub sole corusco sidera, quo sol nostro conspectui minor apparet: scilicet diameter solis, quo magis ad zenith accedit, eo magis decrescere nobis videtur.

Pag. 153. in not. col. 2. lin. 27. adde = nullo sub pollice docta. Loquitur nimirum Dracontius de suo tempore, quo opificium sericum peculiare Seribus, aut paucis commune erat. Filum autem proprie id dicebatur, quod ex lino, aut lana, aut simili materia sub pollice trahebatur. De Seribus.

Pag. 181. in not. col. 2. lin. 4. adde = quo iure. Sententia Orentii, et Dracontii, quod Eua Adamum deceperit, insontem ceperit, fefellerit, non aduersatur Apostolo ep. 1. ad Timoth. cap. 2. vers. 14. *Et Adam non est seductus, mulier autem seducta in praeuaricatione fuit*. Plerique enim Patres, et interpretes fatentur, Adamum aliquo sensu ab Eua fuisse deceptum, quamuis non vno modo verba Apostoli interpretentur, ne huic deceptioni Adami contraria videantur. Probabile mihi est, S. Paulum ostendere, Adamum minus deceptionibus fuisse obnoxium, quam Euam, quia haec prior a serpente decepta fuit, ille a femina iam decepta. Ambrosius libr. 4. de paradiso. *Mulier prior decepta est, et virum ipsa decepit*.

Pag. 196. in not. col. 2. lin. 16. adde = occurrit, quae nonnullis certa visa est, *Vade*.

Pag. 198. in not. col. 2. lin. 20. lege = *animatur*.

Pag. 221. in not. col. 2. lin. 12. adde = huius libr. Post hanc coniecturam ita expositam incidi in verba S. Isidori l. 1. Sentent. cap. 2. *Nec particulatim deus implet omnia, sed quum sit idem vnus, vbique tamen est totus*. Quo sensu explicari, ac retineri poterit scriptura vetus.

Pag. 230. in not. col. 2. lin. 18. adde = amiserunt. Coniectura non spernenda est *vinctis* pro *victis* ex vers. 135. *Stringit natura liquorem*.

Pag. 232. in fine pro Mor. lege = Hoc.

Pag. 237. in not. col. 1. lin. 17. lege = et *Sabaoth*.

Pag. 239. in not. col. 2. lin. 14. lege = c. 65.

Pag. 244. in textu vers. 1. lege = glaucumque = Ibid. in not. col. 2 lin. 2. seq. lege = accommodari.

Pag. 245. in not. col. 2. lin. 11. adde = vsurpatur. In huiusmodi vitiis similiter inuehitur Iuuenalis sat. 14. v. 141. seqq. *Et proferre libet fines etc. Sed quae reuerentia legum? - Quis metus, aut pudor est vnquam properantis auari?* Exemplum insigne iungendi domibus domus habuerunt veteres in domo aurea Neronis, de qua hoc extat dicterium apud Suetonium cap. 39. *Roma domus fiet: Veios migrate, quirites: - Si non et Veios occupat ista domus*.

Pag. 248. in fine pro Et lege = Aut.

Pag. 250. in not. col. 2. lin. 2. adde = intelligo. Nonnemo suspicatus est *mortis dux*, *terminis aeui*, et Adamus fuerit dux mortis, quae est terminus vitae humanae. *Termen* pro termino ab Actio dictum constat ex Varrone l. 4. de ling. lat. c. 4.

Pag. 260. in not. col. 2. lin. 27. adde = fuisse; vel si mauis, angelis peccantibus locum aut defensionis, aut poenitentiae nullum fuisse relictum.

Pag. 267. in not. col. 1. post lin. 30. adde = 340. Christus quidem animas damnatorum ex inferis non erat extra-

cturus : sed poetice describitur pauor daemonum , quasi id timerent . In poemate veteri sine auctoris nomine inscripto *Triumphus Christi* , edito post Iuuencum per Theodorum Poelmannum Basileae , similia habentur : *Rex caeli vt Christus Phlegetontis regna subiuit* , – *Princeps regali Pluto prospexit ab aula* , – *Ad sua dum sensit concurrere limina Christum* . – *O socii, exclamat* . *iam tempus sumere tela* , – *Quandoquidem hic sanie perfusus membra propinquat* – *Praedaturus opes nostras* , *vmbrasque* , *animasque etc.* Hic etiam auctor adiungendus iis est , qui tormenta cessasse , dum Christus ad inferos descendit, existimabat : *Et quid multa ? silent gemitus* , *tormenta* , *dolores* .

Pag. 284. in not. col. 2. lin. 31. lege = *poena tumultum* .

Pag. 291. in not. col. 1. lin. 13. adde = *excelsis* . Si legere velis *merito sic alma* , intelligere poteris , rationem reddi a Deo , cur sic in rubo apparuerit .

Pag. 293. in not. col. 2. lin. vlt. adde = intelligitur . *Immobilisque* , aut *immobilesque* metro aduersatur .

Pag. 305. in textu vers. 9. punctum pro commate post = amatur .

Pag. 309. in not. col. 2. lin. 23. adde = alimenta . Quadrat in hunc locum , quod Sanctus Basilius homil. 1. de laudibus ieiunii tres hos pueros in fornace ignis illaesos amianto comparat .

Pag. 310. in not. col. 2. lin. 19. adde = exhibetur Suspicio cuiusdam est , legendum *Magna dei pietas* . *Ieiuno vtroque leonem* – *Quis petit* , *et vixit venator inermis arena ?*

Pag. 320. in textu vers. 6. possis clarius distinguere = vitae , – Multa licet . = Ibidem in not. col. 1. lin. 3. adde = libr. 2. Non deerit tamen , cui magis arrideat scriptura codicis *Exigit hoc semper spes* . Pro *vota fidelis* recte aliquis coniecit *vita fidelis* , hoc est , ad christianam fidem exacta . Non male .

Pag. 326. in not. col. 2. lin. 6. lege = carminis .

Pag. 345. in not. col. 1. lin. 29. adde = spectabat . Nonnulli putant , Iuditham Holoferni legitimum matrimonium promisisse : quae tamen interpretatio minus verbis , et menti Dracontii congruere videtur .

Pag. 349. in textu vers. 12. lege = aeternus .

Pag. 354 in not. col. 1. lin. 1. adde = 575. Ex citato psalmo 68. v. 2. *Intrauerunt aquae vsque ad animam meam* . Ouidius .

Pag. 382. in not. col. 2. post lin. 8. adde = 123. Implicata syntaxis est huius versus , ita explicanda . Vt sit , quod Christus puniat , tu parcis iniquis , nimirum non omnia crimina punis , sed quaedam dei iudicio , et vindictae relinquis .

Pag. 394. in not. col. 2. lin. 18. adde = recessit : vel quia ita sol cursus conficit , vt quasi non confecerit , sic transactas vias denuo repetat . Similis est sententia v. 250. *Amittunt cursus perpete lege poli* .

Pag. 453. col. 1. lin. 4. lege = Leuis Eugenius .

Haec occurrebant , quae corrigerem , aut etiam adderem aliorum ingenio , interdum meo velificatus .

FINIS.

